ВИБЛІ. ПОДЕСЕННЯ. ДИВОКРАЙ

Архімандрит Никодим (С. І. Силко)

ШЛЯХАМИ ПРАЩУРІВ

ШЛЯХАМИ ПРАЩУРІВ

ВИБЛІ • ПОДЕСЕННЯ • ДИВОКРАЙ

АРХІМАНДРИТ НИКОДИМ (С. І. СИЛКО)

ШЛЯХАМИ ПРАЩУРІВ

Історико-краєзнавчі,
духовно-просвітницькі нариси

Харків
2017

УДК 908:929.52](477.51-22Виблі)(091)
ББК 63.2(4УКР-4ЧЕН-2)+63.3(4УКР-4ЧЕН-2)
С95

Світлій пам'яті Ірини Іванівни Силко,
моїй найрідніщій бабусі, яка вивела
мене на дорогу до Храму

С95 Архімандрит Никодим (С. І. Силко). Шляхами пращурів. Історико-краєзнавчі, духовно-просвітницькі нариси – Харків: ТОВ «ДІСА ПЛЮС», 2017. – 540 с.

ISBN 978-617-7384-57-0
УДК 908:929.52](477.51-22Виблі)(091)
ББК 63.2(4УКР-4ЧЕН-2)+63.3(4УКР-4ЧЕН-2)

У виданні розповідається про історичний шлях, який подолали наші пращури від стоянок первісної людини на берегах зачарованої Десни до наших днів. Автор розглядає історію рідного Подесення, Чернігівщини, села Виблі, у якому народився і виріс. Наводяться родовідні розписи козацьких династій. Подаються генеалогічні розписи родин Силків, Павленків, Притиковських, Сердюків, Скрекелів.

Численні ілюстрації дають можливість краще уявити минуле.

Для істориків, краєзнавців, студентів та широкого кола читачів.

© Архімандрит Никодим (С. І. Силко)

НАШОГО ЦВІТУ – ПО ВСЬОМУ СВІТУ

Скільки часу біжать, хлюпочуться деснянські хвилі, скільки років буяють квітом вишневі садки у наших селах і розливається над ланами голубінь поліського неба, стільки не перестає дивувати своєю розлогою кроною невичерпно багатий і такий унікально щедрий та широкий родовід Куликівського краю. І коли волею долі дізнаєшся про чесноти і добру славу своїх земляків, так і виринають із думки натхненні слова – «нашого цвіту – по всьому світу». І сповнюється гордістю душа, і радіє серце за народжених моєю землею славних синів і дочок – квіт талантів, розуму і духовності. Багато відомих наших земляків прославляють свою малу батьківщину неабиякими досягненнями. Але цього разу мова йтиме не про бізнесмена чи політика, вченого чи художника, співачку чи письменницю... Герой розповіді – священнослужитель архімандрит Никодим, нині настоятель Озерянського храму м. Харків, а в миру – Сергій Іванович Силко, 1966 року народження, родом із села Виблі Куликівського району.

Звичайний собі сільський хлопчина із сім'ї колгоспників Ганни та Івана Силків із Вибель, працелюбний, старанний учень. Ось як згадувала про нього його класний керівник Катерина Данилівна Ревко (†2014): «Сергій любив природу, разом із товаришем Анатолієм Харченком постійно доглядали тварин у шкільному живому куточку. Хвилястий папужка, канарейка, хом'ячок та черепашка не лишалися поза увагою юних природолюбів, завжди були доглянуті та нагодовані. Ще й етикетки з написами про тваринок хлопці понадруковували на механічній друкарській машинці, поприкріплювали до кліток. Та й до хімії хлопчаки були небайдужими. Експериментували навіть вдома, мало лиха не наробили своїми дослідами. Утім бешкетником Сергійка не назвеш, слухняний був хлопчина, відкритий, завжди готовий до спілкування. Радію з того, що й досі з ним не обірвався зв'язок. Колись листувалися, навіть і подарунки на свята присилав. А знаєте, як приємно отримувати листи від свого учня, дізнаватися про його життя, успіхи. Тепер, коли приїздить у село, теж спілкуємося. Жодного разу

не забув привітати із Різдвом та Великоднем, обов'язково надсилає вітальні листівки. Для вчителів такі учні – велика радість, бо в кожному з них є частинка і нашої душі».

Сергій ще змалку відчував потяг до духовності. У радянські часи, коли це не належно сприймалося оточуючими, тягнувся до храму, разом із своєю бабусею Іриною Іванівною ходив у місцеву церкву, ховався десь у закутку, щоб, бува, хто не запримітив та не розповів потім у школі, і з трепетом у душі, з якимись особливими, навіть дивними відчуттями слухав богослужіння. І той потяг, можливо, ще не зовсім свідомий у досить юному віці, з часом переріс у глибоку віру і став найголовнішим у його житті.

Радянські часи були складними для всіх віруючих людей, тож хлопцеві доводилося приховувати свою відданість релігії, ще у восьмому класі школи він почав їздити в церкву в Количівку, щоб у своєму селі його релігійність не так колола очі односельцям. Коли вже навчався в Козелецькому ветеринарному технікумі і після його закінчення, коли працював ветеринаром у колгоспі, став постійно відвідувати храм, прислужував количівському священику, по дорозі додому і на навчання не оминав Количівку, завжди заходив у церкву. Звісно ж не тільки для односельців, а й для батьків здавалися дивними такі уподобання сина, турбував той незвичний на той час потяг до церкви. Мама частенько плакала, розуміючи, який нелегкий шлях обрала її дитина. Вона частенько розшукувала свого Сергійка, а він – то у Почаїв поїде у святі місця, то в церкві батюшці прислуговує.

Ганна Василівна згадує, як ще до служби в армії Сергійко нікому вдома нічого не сказавши, подався у Почаїв, там кілька днів ходив по святих місцях, ночував на лавці поблизу якогось храму. Якось настоятель храму запримітив дивного хлопця і спитав, чого він тут. Сергій розповів, що хоче стати священиком, утім батюшка порадив йому спочатку відслужити в армії, а потім вже сама собою відкриється дорога служіння Богові. Хлопець відчув у цих словах благословення, повернувся додому, а невдовзі – повістка з військкомату, направлення на призовну комісію.

Тут теж була своя історія. Оскільки перед тим хлопця кілька разів забирали в міліцію як віруючого (такі тоді були часи), тож на призовній комісії постало питання – чи відправляти його на службу в армію, чи ж придатний, чи достойний? Хлопець, пам'ятаючи слова почаївського священика, вельми вже прагнув потрапити до армії, бо знав, що йому потрібно пройти цей шлях. Коли більшість членів комісії були вже схильні відмовити хлопцеві, і полковник кілька разів поспіль вже брався за ручку, щоб написати таки відмову, Сергійко молився, тихенько в серці читав собі молитву, і що ви думаєте, допомогло. Божий промисел і щира молитва допомогли хлопцеві ще на одну сходинку наблизитися до своєї мети.

В армію його таки взяли, і служив він у Польщі. Варто сказати, що юнак і тут ні на хвилину не вагався у своїх прагненнях, ні на крок не сходив зі свого шляху, який мало-помалу наближав його до найважливішого вибору. Так склалося, що у своїй вірі й прагненнях Сергій отримав підтримку свого військового командира, полковника Миколи Дячука. Саме він запропонував хлопцеві після строкової служби в армії

залишитися тут ще на кілька років прапорщиком, і цей час був для Сергія справді благодатним. Виконуючи якісь військові справи в місті Легніца, заглянув до православного храму, настоятелем якого був отець Василь Литвинюк. Відвідування православної церкви у чужій державі, спілкування зі святим отцем сколихнули свідомість хлопця. Це був інший світ, зовсім відмінне ставлення до церкви, інше сприйняття релігії, духовності, інші люди, які можуть відкрито говорити про свої духовні переконання, свою віру, любов до Бога. Тут він більше дізнався про спільноти лемків, які жили по божих заповідях, дивувався недільним школам, у яких навчали духовності, вразило хлопця і різноманіття релігійної літератури. І що найдивніше та найважливіше – ніяких переслідувань... Ось тут він по-справжньому відчув і зрозумів, чого ж таки він прагнув усі ці роки, яким насправді має бути служіння Богові.

Юнак відвідував церкви, монастирі, багато читав церковних книг, спілкувався зі священиками та глибоко віруючими людьми. Величезну духовну підтримку і допомогу в осмисленні свого буття здобув Сергій Силко, спілкуючись із Владикою Симоном та Владикою Ієремією, з якими він познайомився у польському місті Лодзь. У 1990 році, коли радянські війська виводилися з Польщі, хлопець вирішив залишити військову службу, отримав від Владики Симона відповідні рекомендації та відправився у монастир.

А далі вже інше життя, присвячене Богові. Спочатку Сергій Силко був паламарем у Свято-Покровському монастирі м. Харкова, а в кінці вересня 1990 року з благословення Високопреосвященнійшого Никодима, Митрополита Харківського і Богодухівського прийняв чернечий постриг з ім'ям Никодим. Так, почавши своє свідоме служіння Господу із паламаря, далі пройшовши шлях ієродиякона, ієромонаха, ігумена, у листопаді 2012 року отець Никодим возведений в сан архімандрита. Із 28 серпня 1991 року по 27 січня 2011 року він був настоятелем Архангело-Михайлівського храму в селі Рокитне, що на Харківщині, а з грудня 1994 року рівночасно виконував обов'язки й настоятеля храму-каплиці, зведеного на місці з'явлення чудотворного образу Озерянської ікони Божої Матері у селі Нижня Озеряна Харківського району.

Архімандрит Никодим має вищу духовну освіту – закінчив Київську Духовну Семінарію та Академію. Його перу належать кілька книг і публікацій у пресі, присвячених історії Православ'я, сучасним проблемам відродження духовності та морально-етичного виховання молоді. Зокрема, 2008 року побачила світ книга «Святиня Нововодолажчини», що розповідає про історію вищеназваного Архангело-Михайлівського храму, освяченого в 1805 році. Отець Никодим є автором книги «Свята Земля. Обетованная», де описує свої враження від паломництва на Святу Землю.

У 2016 році вийшла з друку книжка «Паству харьковскую матерински опекающая», в якій отцем Никодимом освітлені традиції благоговійного шанування на Слобожанщині чудотворного Озерянского образа Богоматері, розповідається історія його з'явлення та чудотворні зцілення за його допомоги, 115-річна історія Свято-Озерянского храму в Харкові. Не можу втриматися, щоб не повідати цю історію, бо мене вона глибоко вразила. На безлюдному березі річки Озерянки, що поросла густою

травою, місцевий селянин косив траву. Після чергового помаху коси почув людський стогін. Нахилившись, селянин побачив у траві розітнуту косою ікону Божої Матері. Засмучений тим, що трапилося, приніс він постраждалу ікону додому. Однак вранці селянин не виявив ікони в своєму житлі. Знайшов він образ на лузі – місці її знайдення. Розсічені косою частини ікони щільно зрослися, залишивши на місці розрізу ледь помітний шрам. Перед іконою горіла свічка, а поруч струменіло джерело. На цьому місці було збудовано храм, де і зберігалась ікона, дива зцілення якою й досі вражають. Серед зцілених були і знамениті люди. Як стверджують письменні джерела, після одного з богослужінь поряд із чудотворною іконою Озерянської Богоматері, прозрів сліпий хлопчина. Це був майбутній письменник і відомий громадський діяч Григорій Квітка-Основ'яненко. Варто сказати, що у тридцяті роки, під час атеїстичного безумства, коли руйнувалися храми та спалювалися православні святині, чудотворна ікона Озерянської Божої Матері безслідно зникла, тож нині православні люди поклоняються стародавнім її спискам, які зберігаються у місцевих храмах.

Утім повертаючись до основної розповіді про архімандрита Никодима, хочу сказати, що мене вразила ще й інша історія – сучасніша, але не менш цікава і повчальна. Це – історія відновлення Архангело-Михайлівського храму, що на Харківщині, а точніше – Нововодолажчині, у селі Рокитне, куди і було направлено у 1991 році отця Никодима, у миру – Сергія Івановича Силка, нашого земляка з Виблів. У телефонній розмові зі мною сам він про це навіть не обмовився, утім мене зацікавила і захопила розповідь його матері Ганни Василівни: «Сергія направили у село Рокитне, де пусткою – без вікон, дверей, із проваленим дахом височіла споруда Архангело-Михайлівського храму. Із давніх часів тут не збереглося нічого, окрім голих стін та куп сміття, навіть штукатурка і та осипалася, тож місцева влада виділила церковній громаді звичайний будинок, де і проводив мій Сергійко богослужіння. Утім вирішив храм таки відбудувати. І почалося... З місцевими віруючими повивозили весь непотріб, чотири машини навантажили і вивезли. Ручечки його були всі у мозолях, проте не скаржився, працював нарівні з усіма, разом із старими жінками, які добровільно прийшли на допомогу, приводив до ладу будівлю. Працювали тяжко, але з Божою поміччю, мабуть саме тому в них все вийшло. Далі, також з Божою поміччю, знайшлися люди, котрі підтримали цю справу. За допомогою місцевого колгоспу, його голови Олексія Бережного відновили дах, зробили новий іконостас, вікна, двері, підлогу. А потім з'явилися меценати і спонсори. Точно, кажу вам, Господь підтримав старання мого сина і направив на поміч у Рокитне людей щедрих серцем і багатих душею. Допомагали і військові з військової частини, що розташована недалеко, і школярі, і студенти, і люди з мистецького кола, і звичайні селяни зі всієї округи. Скільки було пережито і скільки зроблено, один Бог знає та мій Сергійко, бо на на його плечах був основний тягар турбот. Я не раз там бувала, говорила з жінками, які допомагали у відбудові храму, тому знаю, що кажу. Ви б побачили, яка там нині краса. Навіть повірити важко, що тут були лише розвалини. Багато церковних оздоб купила сама громада, багато – спонсори і меценати допомогли.

А який іконостас із справжньою позолотою! Два роки виготовляли, грошей витратили силу силенну, а все – поміч добрих людей. Коли Сергія призначили настоятелем Озерянського храму м. Харкова, важко було синові покидати цей приход, де укріпилась його віра, де залишилась частинка його душі». Нині Архангело-Михайлівський храм – справжня святиня Нововодолажчини, тут активно працює церковна недільна школа, співає чудовий хор, навіть відкрито сайт храму.

Нині архімандрит Никодим – високоповажна особа. За старанне служіння Українській Православній Церкві він був неодноразово відзначений різними нагородами. Зокрема, до дня святкування Великодня 2009 року і 210-річчя Харківської Єпархії отримав церковну нагороду – Хрест з прикрасами, а у вересні 2012 року Польською православною Церквою нагороджений орденами Святої Марії Магдалини II ступеня та II ступеня з прикрасами.

Архімандрит Никодим – знаний на Харківщині меценат. На Куликівщині ж його ім'я не таке відоме, втім для нього це не так вже й важливо. Головне – творити богоугодні діла, сприяти розвитку духовності та робити цей світ гуманнішим, чистішим і багатшим у плані найкращих людських, моральних, духовних цінностей. За його ініціативи і підтримки серед школярів Харківщини проводилися творчі конкурси на кращий літературний твір «Моє село – колиска мого роду». Аналогічний конкурс відбувся і серед юних земляків отця Никодима у Виблівській школі. Архімандрит Никодим, незважаючи на величезну зайнятість: служби, та інші пасторські турботи, ніколи не відмовить у бесіді, відвідає хворого вдома, частий гість в школах, зустрічається з військовослужбовцями, розмовляє на різноманітні духовно-моральні теми, його запрошують на прийняття воїнами присяги, на інші свята. До речі, завдяки саме отцю Никодиму у військовій частині Д-0050 зведено храм на честь святих мучеників Бориса та Гліба, воїни своїми руками виготовили іконостас, тут постійно проводяться богослужіння. Священнослужитель опікується кількома недільними школами. «Недільна школа, – ділиться отець Никодим, – це наша особлива гордість. Тут вивчається Святе Письмо, учні дізнаються більше про церковні свята, православних святих та місця паломництва віруючих, демонструються духовні відеофільми. Навчається дві групи діток, в залежності від віку (всього дві), а також постійно відвідують церковну школу і дорослі люди, які бажають ближче ознайомитися з основами християнства». До речі, щонеділі при храмі, який очолює архімандрит Никодим, організовано благодійні обіди для тих, хто потребує такої допомоги (одиноких людей похилого віку, немічних, хворих, безпритульних). Іще безліч добрих справ на рахунку нашого земляка і багато планів, які, до речі, також пов'язані з Куликівщиною.

У 2008 році отець Никодим був автором ідеї і меценатом видання збірки поезій «Без любові, як без сонця» відомого на Куликівщині поета Григорія Легейди (1918–1998). А дізнавшись про вихід у світ книги Людмили Богданової «До тебе човником пливу», у якій розповідається про історію і сьогодення села Ковчин Куликівського району, виявив бажання закупити книги та подарувати всім бібліотечним закладам

району, щоб люди могли читати, дивуватися, радіти і пишатися своїм корінням, рідним краєм і безмежною силою єднання з усім цим – рідним і близьким серцю кожного земляка. Нещодавно у співпраці з чернігівським істориком і краєзнавцем Сергієм Горобцем вийшли «Сповідні розписи Свято-Троїцької церкви села Виблі 1812 рік» та «Сповідні розписи: історія та пам'ять», де опубліковані сповідні розписи сіл Виблі, Бакланова Муравійка, Вершинова Муравійка, Піски за 1740, 1773, 1812 роки. Готуються до друку Метрична книга села Виблі за 1725–1740 роки та Ревізії вибельської сотні з 1666 по 1756 роки.

І ось перед нами – історико-краєзнавчі, духовно-просвітницькі нариси про минуле рідного Подесення, Чернігівщини, села Виблі. На прикладі невеликого села автор дає зрозуміти, наскільки важливою у розумінні історії, подій та часу є навіть мала позначка на карті світу. Це, повірте, справді так. Все важливо, і все взаємопов'язане.

Утім, крокуючи Божими стежками по інших землях, все ж його серце частенько сумує за рідним куточком малої батьківщини, де зарита пуповина його роду, де пішов у вічність його батько, де завжди чекає біля порога мамина ласка і зігріває теплом погляд її добрих очей. Де по-особливому клекочуть лелеки, і садки квітують особливим квітом, де цілюща світанкова роса і вечірній захід сонця манить п'янкими загравами далеких світів. Кажуть, так часто буває – не розірвати міцну пуповину, те щире єднання зі своєю колискою. А добрі справи ще міцнішим роблять це єднання, тож і пишаємося ми своїми земляками, бо за великим рахунком і відстані не відстані, і роки – не роки. Все відносне. Важливі люди та їхні справи, добрі справи, про які не забудуть...

Наталія Коновалова, журналіст,
помічник депутата Чернігівської обласної ради

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Людині допитливій, такій, яка закохана у рідний край, дбає про нього, звичайно ж, не байдужа його історія. Коли пізнаємо, розкриваємо її сторінки, отча сторона і вся Вітчизна, ім'я якій – Україна, стають ще дорожчими і милішими для твого серця. Я переконався в цьому на власному досвіді. Книжка, яку ти тримаєш у руках, – вислів синівської любові до своєї Вітчизни, до рідного чернігівського Подесення і незабутньої малої Батьківщини – села Виблі.

Батьківщина, як відомо, починається з доріжки, якою ти вранці поспішаєш до школи, і з малюнку у твоєму Букварі. Мені поталанило народитися у селі з давніми освітніми та героїко-патріотичними традиціями. Педагоги нашої Виблівської школи Іван Петрович Чечевиця та Іван Степанович Шульга не лише захоплено викладали свої предмети – історію та географію, а й виховували нас у великій любові до рідної землі. Саме вони склали перший літопис і за активної участі учнів та їхніх батьків створили шкільний краєзнавчий музей.

Такого ж подвижника зустрів я, навчаючись у Козелецькому зооветеринарному технікумі. Багаторічний директор цього навчального закладу Михайло Олексійович Соболь щедро ділився з нами, студентами, знаннями, досвідом і багатством своєї великої душі. Він добре знав і постійно цікавився минулим і сьогоденням Чернігово-Сіверщини, зокрема стародавнього містечка Козелець, пов'язаного із непересічним козацьким родом Розумовських. Кожне спілкування з Михайлом Олексійовичем ставало для нас уроками народознавства та краєзнавства. Михайло Олексійович прищепив нам повагу до традицій і звичаїв нашого народу, до народної пісні. До речі, вийшовши на пенсію, Михайло Олексійович співає у хорі Козелецького собору.

З юних років у моє життя увійшло захоплення історією та археологією, географією і краєзнавством, топонімікою і етнографією, геральдикою і нумізматикою. Мені пощастило ще у молоді літа познайомитися з працею святителя Філарета Гумілевського «Історико-статистичне описання Чернігівської єпархії». Святитель Філарет – один з першопрохідців церковного краєзнавства – не обминув своєю увагою літопис нашого Вибельського православного храму. Його книги багато в чому визначили мою подальшу долю.

Серйозного наукового ставлення до вивчення історичних процесів у суспільстві та Церкві навчали нас у Київських вищих духовних школах. Ще за часів святителя Петра Могили й дотепер тут навчали і вчать пошуку істини та повазі до надбань духовності, доброчинності, милосердя.

Заглиблюючись у рідні науки і вчення, пізнаючи життя, я все більше усвідомлював: світ і людина – творіння Божі. Далися взнаки бабусині уроки (їй я присвячую цю книгу). Бабуся Ірина (в селі її називали Ориною) назавжди залишається для мене взірцем любові до Господа і до ближнього. Молитвами і щоденною безупинною працею, людськими чеснотами і добрими справами стверджувала вона цю любов.

Історія будь-якої країни, міста чи села – це, в першу чергу, діяння, біографії, праця і вчинки людей, що їх населяють. Без таких людей, як моя бабуся Ірина, як більшість жінок її покоління, трудівниць, матерів, берегинь сімейного вогнища і козацького родоводу, не уявляю літопису нашого краю. Це вони, осяяні Вірою Христовою і світлою мрією про щастя, створювали історію села, Чернігівщини і всієї України. Саме про це розповідає книжка, що пропонується твоїй увазі, друже. У ній я намагався подивитися на те «минуле прісносуще», на долі простих земляків через призму християнських

і загальнолюдських цінностей. Ця книга адресована перш за все молоді. У першому її розділі подається своєрідна абетка з історії, краєзнавства та інших наукових знань. Робиться це з метою їх популяризації. Ця абетка, на мою думку, допоможе тобі, читачу, краще зрозуміти суть книги, а, може, й спонукає до власних краєзнавчих пошуків і досягнень.

Нарис «Чернігівщина на карті світу» надасть можливість переконатися у вигідному географічному положенні і привабливих природних умовах мальовничого Подесення. Знання точних географічних координат рідних місць не дозволять заблукати у безмежних просторах планети… Не буду приховувати своє велике бажання: знайти серед читачів якомога більше однодумців – небайдужих до долі батьківської землі, її величі і краси, до свого родоводу. Ця книжка поведе тим історичним шляхом, який подолали наші пращури від стоянок первісної людини на берегах зачарованої Десни до наших днів. Книга повідає не лише про радісні, а й про гіркі сторінки нашої історії. При цьому автор нарисів прагнув дотримуватися мудрої думки Миколи Костомарова: «Любов історика до своєї батьківщини може висловлюватися лише у суворій повазі до правди».

Середина світу, пуп Землі – саме ці визначення характеризують ставлення моє і моїх земляків до свого рідного села Виблі. Сподіваюсь, що ти, читачу, зробиш подібне відкриття, якщо небайдуже поглянеш на своє село чи місто. Найважливіше, щоб мала батьківщина не залишалась для тебе терра інкогніто, тобто непізнаною.

Знання історії свого краю – не лише ознака інтелігентної освіченої людини, а й актуальна потреба. Нині, в час творення української державності, ми маємо глибше вивчати наше минуле, більш вдумливо ставитися до звершень своїх предків і, звісно ж, всебічно осмислити прорахунки та безцінність втраченого.

Заради майбуття України дуже важливо гідно розпорядитися історичною спадщиною, зробити свій внесок у надбання наших предків. Переконаний, якщо кожен з нас примножуватиме ті здобутки, ми передамо нашим спадкоємцям рідну землю у славі й красі.

Шануймося, брати і сестри. Нехай Господь рясно благословить вас на працю, навчання та добрі починання.

Архімандрит Никодим (Силко)

I. ВСТУП

ЩО НІКОЛИ НЕ НАБРИДАЄ?

ЧЕРНІГІВЩИНА НА КАРТІ СВІТУ

Люблю чернігівську дорогу
Ліна Костенко

Я нею теж
Пішов у світ –
Це там,
Де Сосниця
Й Березне…
По ній ходив
Увесь
Мій рід
Й ходитиме,
Поки не щезне…
Дорога!
Кращої нема…
Яка висока
Щедрість Бога!..
Мене за шию
Обійма
Ота
Чернігівська
Дорога…

Микола Побелян

Наша держава Україна – це територія площею 603,7 тисяч квадратних кілометрів. Це становить 5,7 відсотки (1/18 частину) від площі Європи та 0,44 відсотки (близько 1/225 частини) від площі суходолу Землі. Україна-ненька розташована в середніх широтах північної півкулі Землі, у межах природних зон мішаних лісів, лісостепу й степу.

Крайня північна точка України розташована поблизу села Грем'яч Новгород-Сіверського району Чернігівської області (52 градуси 23 хвилини північної широти). Крайня південна точка – мис Сарич Кримського півострова (44 град. 23 хв. північної широти). Населення України – 45 760 тисяч осіб. Столиця нашої країни – місто-герой Київ з населенням 2 628 тисяч осіб.

Україна – це незалежна держава, у складі якої 24 області. Одна з них – Чернігівська – найдорожча для тих, хто зробив свої перші кроки саме на цій землі.

Карта Чернігівської області

Україна – це 451 місто, 893 селища, 28651 село.

Одне з них – наймиліше для всіх, кому Господь дарував щастя народитися саме у селі Виблі, – мальовничому куточку Чернігівського Подесення.

Вечірній Чернігів

Вивчення рідного краю, міста чи села, як повелося, розпочинається з визначення їх географічного положення. А визначається воно географічними координатами того чи іншого куточку Земної кулі. Чернігівська область виглядає на карті світу невеличкою часткою суші, що розташувалась на півночі України. Сучасна площа Чернігівщини – 31,9 тис. кв. км, а це 5,3 відсотки території нашої держави. За площею території Чернігівщина посідає третє місце серед областей України. Варто зазначити: територія нашої області більша за площу таких країн, як Бельгія, Вірменія, Гаїті і Лесото.

Географічні координати крайніх точок Чернігівської області:

Північ – 52 градуси 22 хвилини 45 секунд північної широти;

Південь – 50 градусів 04 хвилини 50 секунд північної широти;

Захід – 30 градусів 30 хвилин 00 секунд східної довготи;

Схід – 33 градуси 30 хвилин 00 секунд східної довготи.

Чернігівщина межує на півночі з Російською Федерацією (199 кілометрів держкордону), на північному заході – із Білоруссю (227 км держкордону), на сході – із Сумською областю, на півдні – із Київською та Полтавською областями.[1]

Чернігівська область утворена 15 жовтня 1932 року. Сьогодні в її складі три міста обласного значення: Чернігів, Ніжин, Прилуки, 22 адміністративно-територіальних райони, 13 міст районного значення, 29 селищ міського типу, 1485 сільських населених пунктів.

Чисельність населення області на 1 січня 2010 року складала 1109, 7 тисяч чоловік, це – 2,4 відсотки від населення України. На жаль, чисельність населення зменшується. Станом на 1 січня 2007 року в області мешкало 1152 тисячі чоловік. За три роки чисельність населення зменшилась на 42 тисячі. Причин погіршення демографічної ситуації чимало, одна з головних – перевищення показників смертності над народжуваністю. Станом на 1 січня 2007 року народжуваність на 1000 жителів дорівнювала – 8,1, а смертність – 21,1 особу. Природне скорочення населення на 1000 жителів складало 13 осіб.

Життя – це передусім дорога

[1] Чернігівська область / Чернігівська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: http://cg.gov.ua/index.php?id=1804&tp=0 (дата звернення: 10.11.2015).

Чернігівська область розташована переважно в межах Придніпровської низовини, і лише південно-східна її частина лежить на краю Полтавської рівнини. Територія належить до двох основних природних зон України – Полісся і Лісостепу. Вважається, що головна річка регіону – Десна, є природною межею між двома фізико-географічними зонами.

Українське Полісся поділяється на Правобережне і Лівобережне – залежно від розташування на берегах Дніпра. Відповідно до цього вживаються також назви Східне й Західне Полісся. Західне Полісся називають ще Прип'ятським, східне – Наддеснянським або Чернігівським. У сиву давнину Чернігівське Полісся було територією максимального обледеніння, через те – льодовикових і водно-льодовикових відкладень, а також льодових «островів». Характерна риса ґрунтоутворюючої основи в Чернігівському Поліссі – складне перешарування суглинків з водно-льодовиковими пісками і супесями, а також наявність лесовидних «островів». Фахівці стверджують, що це дає підстави говорити про родючість ґрунтів.

Клімат Чернігівщини помірно-континентальний з достатнім рівнем вологи, теплим літом і порівняно м'якою зимою. Середньорічні температури січня -7, а липня – +19 градусів С. Середньорічна кількість опадів – 550-660 мм. Дерново-підзолисті

Гречане поле. Чернігівщина

Десна неподалік села Виблі

ґрунти на півночі області (зоні мішаних лісів) та чорноземи на півдні (лісостеп) у поєднанні з помірним кліматом сприятливі щодо ведення сільського господарства. На сьогодні сільськогосподарські угіддя Чернігівщини займають 2 069,8 тисячі гектарів, що складає п'ять відсотків від площ сільгоспугідь України. Область має значний сільськогосподарський потенціал, площа ріллі складає 1405,0 тисяч гектарів. У її поліській частині разом із зерновими культурами більше вирощується льону і картоплі, в лісостепових районах віддають перевагу зерновим і цукровим бурякам. Природні умови Чернігівщини сприяють розвитку тваринництва – скотарству молочно-м'ясного напрямку, свинарству і птахівництву.

Чернігівщина добре забезпечена водними ресурсами, що можуть бути використані в господарстві та для потреб населення. Наша область має густу річкову мережу, її територією протікають 1570 річок і водотоків. Загальна довжина річкової мережі складає 8,3 тис. км. Річки належать до басейну Дніпра, що протікає вздовж західної межі Чернігівської області. З північного сходу на південний захід територію області

перетинає Десна, яку ми вслід за видатним письменником, митцем і громадянином Олександром Довженком називаємо «Зачарованою». В Україні 23 тисячі річок із загальною довжиною близько 170 тисяч км, з них майже три тисячі завдовжки 10 кілометрів і більше, а 116 – понад ста кілометрів. Серед останніх і наша Десна, довжина якої – 1130 км, із них в Україні – 591 км. За водозабірною площею Десна посідає друге місце серед приток Дніпра: площа її басейну становить 88,9 тис. кв. км. Починається Десна на Смоленській височині, з болота Голубєв Мох, що поблизу села Юр'єво Єльнинського району Смоленської області (Росія), і впадає до Дніпра в районі Києва. На своєму шляху приймає 18 правих та лівих приток, найбільші серед них – Судость, Снов, Сейм, Остер.

Середня глибина Десни у більшій частині її протяжності в Україні – 2–4 метри, максимальна – 17 метрів. Живлення річки переважно снігове, навесні часті повені, а влітку рівень води значно спадає. До дев'яностих років минулого століття на Десні здійснювалось регулярне судноплавство на 535 км від гирла. Від нашого села Виблі до Десни лише три кілометри і в дитинстві ми з хлопцями їздили на велосипедах до річки,

Десна

Пароплав на Десні

щоб подивитися на теплоходи-красені, що перевозили пасажирів і туристів. Потім регулярне судноплавство занепало, фарватер не поглиблювали, і Десна втратила своє транспортне значення. Лише невеличкий теплохід «Спартак», що возить туристів на прогулянки Десною в районі Чернігова, нагадує про судноплавне минуле річки.

Десну з давніх-давен називали трудівницею і годувальницею. Вона була не лише важливим водним шляхом сполучення, транспортувала людей і вантажі, а й годувала. Десна та її притоки були багаті рибою. Тут водиться риби більш, ніж 35 видів, серед них: карась, короп, окунь, щука, вугор, сом, в'юн, лящ, тощо. Останніми роками рибне багатство Десни та її приток зменшується через масове браконьєрство і порушення екологічних правил охорони водного середовища.

На Десні розташовані російські міста Єльня, Десногорськ, Жуковка, Брянськ, Трубчевськ, а також українські – Новгород-Сіверський, Чернігів, Остер, Київ. Важко переоцінити значення цієї водної артерії для розвитку цих міст, а для столиці нашої країни Десна є основним джерелом водопостачання. Усе це потребує активізації зусиль щодо боротьби із забрудненнями Десни та інших поверхневих водних об'єктів області.

Лелеча родина

На Чернігівщині налічується понад 1800 озер, ставків і водосховищ. Як і річки, ці водойми використовують для рибництва, розведення водоплавних птахів, водопостачання населених пунктів, промислових підприємств і сільських господарств. Окрасою нашого села Виблі є озеро Малявчине, яке у давнину називали Пчільським. Озеро і територія навколо нього мають рекреаційний потенціал, можливість щодо розвитку сільського туризму, але поки що вони реалізуються у вигляді поодиноких наметів – тут проводять літні відпустки любителі відпочинку на природі. Порибалити вудкою приїздять сюди жителі Чернігова та навколишніх сіл.

На Чернігівщині, особливо в її поліській частині, спостерігається велика заболоченість. Торф'яні болота займають 4,5 відсотки території області. Майже всі болота низинного типу. Найбільші з них – Замглай, Смолянка, Доч, Сновське.

Значні площі нашої області займають заливні луки, які мають важливе господарське значення. Заплавні луки – це, в першу чергу, кормова база для тваринництва. На прикладі нашого села Виблі переконуємось: заплава Десни, яка щовесни вкривається різнотрав'ям, круглий рік забезпечує кормами численну череду корів, коней, кіз, яких утримують на своїх подвір'ях виблівці. Удосталь і зеленої

трави, і сіна. От тільки після ліквідації великотоварного виробництва на селі досить складно говорити про підвищення родючості заплавних луків і поліпшення якості травостою.

Справжнім багатством Чернігівщини є ліси, що займають 20 відсотків її території. На півночі області – ліси змішані, здебільшого тут переважає сосна (73 відсотки), також ростуть дуб, береза, осика, тополя. У лісах півдня області частіше зустрічаються дуб (45 відсотків) та інші листвяні породи дерев: береза, вільха, граб, тополя, рідше – сосна та ялина. Тваринний світ Чернігівщини приємно дивує своїм різноманіттям. У лісах водяться лось, олень благородний, дикий кабан, лисиця, заєць-русак, косуля, вовк, білка, куниця, єнот, борсук. На берегах водойм можна спостерігати бобра і видру. Не можу не зазначити, що цих тварин мені неодноразово доводилось бачити на озері Подільське, що на краю Виблів. З птахів хочеться виділити лелеку, недаремно Чернігівщину називають Лелечим краєм. Мої земляки кличуть цього птаха буслом. Поширені у нас куріпки, тетеря, качка, кулик, перепел, шпак, дятел, синиця, соловей та ін.

Рибалка на озері

Не обділив Господь-Творець Світу нашу область і корисними копалинами. Великі площі займають торфовища і поклади крейди. Є в області джерела мінеральних вод, що використовуються у профілактиці та лікуванні захворювань. У другій половині минулого століття на півдні області були відкриті поклади нафти та природного газу, а також нафто-газоконденсатні родовища. Промислове значення мають запаси вапна, кам'яної солі, кварцових пісків і мергелю. Геологи виявили на Чернігівщині 15 родовищ різноманітних глин, придатних для виготовлення плитки, черепиці, гончарних виробів і художньої кераміки. Унікальним і єдиним в Україні є родовища бішофіту – природного магнітного полімінералу, що має застосування у медицині, хімічному виробництві та будівництві.

У галузевій структурі промисловості Чернігівщини пріоритетними є харчова, паливна, деревообробна, металообробна, легка. Помітну роль відіграють електроенергетика, хімічна та нафтохімічна промисловість. На жаль, економіка Чернігівської

Збір картоплі

Порт на Десні. Чернігів

області переживає нині не кращі часи. Так, у 2009 році частка збиткових підприємств складала 39,9 відсотки. Чималі природні багатства Чернігівщини: родючі ґрунти, річки, ліси, поклади корисних копалин, серед них – нафти і газу, а також зручне розташування області на межі трьох держав дають підстави сподіватися на відродження її економіки та поліпшення життя людей.

На шляху до достатку і процвітання необхідно не лише зберегти, а й примножити природний потенціал Чернігівщини. В області чимало робиться для поліпшення її екологічного стану. На міждержавному рівні, спільно з Російською Федерацією здійснюються заходи щодо поліпшення екологічного стану Десни та її басейну. Заради збереження внутрішніх вод і охорони землі проводяться гідротехнічні, меліоративні, протиерозійні заходи, укріплюються береги річок, висаджуються водоохоронні ліси. Втім, боротьба проти забруднення водойм стічними водами потребує активізації. Дотепер основними джерелами забруднення поверхневих водних об'єктів області є підприємства комунального господарства, серед них – «Чернігівводоканал». Найбільшими забруднювачами атмосферного повітря в області є Чернігівська ТЕЦ, а також підприємства нафтогазопереробної промисловості та магістральних газопроводів, на які припадає 42 відсотки загального обсягу шкідливих викидів від стаціонарних джерел.

Викликає занепокоєння стан багатьох малих річок Чернігівщини. Більш ніж півстоліття тому побачила світ книга В. Д. Симоненка «Чернігівська область. Географічний нарис»; її автор наводить переконливій факт: площа водного дзеркала річок, озер, ставків – 300 тисяч гектарів. Звісно, при обрахуванні дослідник брав до уваги й малі річки. Прикро, але за минулі 55 років значна їх частина зникла з карти Чернігівщини, інші нагадують про себе лише навесні, а влітку повністю пересихають. Ще одна частина колишніх водотоків перетворилась на заболочену місцевість. Причинами цих неподобств є вирубання прибережних лісів і лісових насаджень, невміло проведені меліоративні та антикорозійні заходи та ін.

Моїх земляків непокоїть доля невеликої рівнинної річки Угор, що протікає Виблями. У своїх верхів'ях вона вже зовсім пересохла, біля сусіднього села Горбове перетворилась на кілька болітець. Лише у Виблях Угор подекуди ще нагадує річку, яка колись несла свої води до Десни. Нині Угор закінчується невеликим болотом, не маючи сил дістатися своєї старшої блакитної посестри.

Чернігівські луки

Річка Угор

Захисту, збереженню і вивченню потребують не лише річки, а й інші природні об'єкти, приміром, унікальні ландшафти з усією сукупністю їх компонентів. Відповідно до Закону «Про природно-заповідний фонд України» на Чернігівщині створено 654 об'єкти природно-заповідного фонду загальною площею 252,3 тис. га, з них 23 об'єкти площею 50,5 тис. га є загальнодержавного значення.[1]

[1] Коропатник Т. Водоресурсний потенціал сільськогосподарського виробництва Чернігівської області // Сіверянський літопис. – 1999. – № 6. – С. 327.

ОСЕРЕДДЯ СВІТУ, АБО ПУП ЗЕМЛІ

Дехто з читачів, певно, зауважить, чи не перебільшує автор книги, називаючи своє село Пупом Землі? Поміркуємо разом. Фразеологізм «Пуп Землі» нині частіше використовують в іронічному значенні. Так говорять про надто самовпевнену, пихату, егоїстичну людину. Відомо ж, хто сам себе вихваляє, невелику шану має.

Нас цікавить первісне, справжнє значення цього фразеологізму. Ще з дохристиянських часів Пуп Землі – це космологічне поняття центру світу. Християни з давніх-давен називають Пупом Землі Єрусалим, обґрунтовуючи це словами псалму: «Таж ти, о Боже, – цар мій споконвіку, що дієш серед землі спасіння» (Пс. 74; 12), а також словами пророка Єзакіїля: «Так говорить Господь Бог: Ось Єрусалим! Я поставив його посеред народів і навкруги нього країни» (Єз. 5; 5).[1]

Храм Гробу Господнього

[1] Тут і далі Святе Письмо цитується за виданням Українського Біблійного товариства. – 1991.

Від Хрещення Русі наші далекі предки прагнули ступити на Святу Землю, вклонитися Гробу Господньому. У XII столітті ігумен Даниїл, подолавши чималі відстані і випробування, дістався таки Єрусалиму. У давній письмовій пам'ятці – «Ходінні ігумена Даниїла у Святу Землю», а саме наприкінці розповіді про храм Воскресіння Господнього, повідомляється, що від дверей Гробу Господнього до стіни великого олтаря 12 сажень, а за олтарем – пуп землі, над яким зведена каплиця і зверху зображений мозаїкою Христос і глаголить напис: «Се п'яддю виміряв небо і дланню землю».

Ще за часів цариці Єлени в Єрусалимі визначили, що Пуп Землі знаходиться якраз напроти входу до печери Гробу Господнього. Відтоді і дотепер це – християнський центр Всесвіту. За традицією його і сьогодні позначають у храмі Гробу Господнього, а саме на середині прямої лінії, що поєднує олтар православного кафолікона і Кувуклію-каплицю, зведену над Гробом Господнім. Тут ставлять символічну мармурову чашу, увінчану кулею, на якій зображений хрест.

Під час незабутнього паломництва на Святу Землю 2008 року на власні очі бачив отой священний символ. Існує традиція, за якою паломник має торкнутися символічної чаші. Кажуть, що вона приносить щастя. На мою думку, найбільше щастя – відвідати місця найвеличніших подій Священної історії, про які розповідає найголовніша книга християн – Євангеліє. Дивовижні світлі відчуття охоплюють тебе, коли ступаєш на Святу Землю, якою ходили колись наш Спаситель Христос, Його Пречиста Мати та Його учні Апостоли. Душа твоя сповнюється найзаповітніших устремлінь – йти дорогою Господа нашого до Спасіння.

Стоячи біля мармурової чаші, що символізує Пуп Землі – центр світобудови, згадав, як у нас в Україні шанобливо про місце свого народження говорять: «Тут моя пуповина зарита». Пуп, пуповина – ці слова характеризують народження усього сущого і, насамперед, появу людини на світ Божий. Створена за образом і подобою Божою, людина все своє життя незримою пуповиною пов'язана зі своїм корінням – батьками, близькими, рідними, а через те відчуває себе часткою, складовою свого народу. Це відчуття батьківських рук, ніжності материнської колискової, бабусиної молитви перед образами і дідусевої фотокартки, де він у військовій, фронтовій формі.

Коли я навчався в технікумі, до моїх рук потрапила унікальна книга – Енциклопедичний словник Брокгауза та Єфрона. Приємно вразило те, що серед відомостей про великі міста, значимі населені пункти є і згадка про наше село. Цитую мовою

оригіналу: «Выбли – село Черниговской губ. и уезда, при р. Угре, в 3-х верстах от р. Десны и в 15-ти верстах от г. Чернигова. Дворов 334, жителей 1634. Очень древнее поселение. Уже в акте 1635 г. оно известно с именем села. Во времена гетманства в Малороссии была выбельская сотня, и в Выблях находилось сотенное управление»[1].

Почуття гордості за наше село і своїх земляків переповнили мою душу. Тоді, у юнацькому віці, я почав збирати книги та публікації історико-краєзнавчої тематики.

З юних літ ми починаємо розуміти, що зростаємо у найдивовижнішому місці, де тяжіє до землі: сповнене зерном колосся, де виблискує на сонці блакитна стрічка маленької річки, що тихо несе свої води до широкої і глибокої своєї посестри. До річечки у долину збігають вервечки селянських хат – ошатних, заквітчаних мальвами й айстрами, оточених вишневими садочками.

Всі дороги і вулиці села ведуть до храму, що височіє серед старих лип та тополь і озивається до Землі й Неба голосом дзвону, бентежачи твою душу. У цьому храмі ти прийняв хрещення по вірі батьків. З православним храмом назавжди поєдналися долі людські та найголовніші події села. Тут під хоругвами присягали на вірність праотчій землі й Православ'ю волелюбні пращури, наші козаки. Тут подячною молитвою і щирим словом вшановували перемоги і звершення. Тут, у часи лихоліть і розпачу, молитовно зверталися до Господа й Пресвятої Богородиці за поміччю і знаходили розраду. Тут старенький батюшка, який за богоборчої влади пройшов крізь тортури і знущання тоталітарного режиму та був врятований від смерті Промислом Божим, навчав земляків, як жити по Правді Божій, бо Правда Божа – це істина, це вищий закон, який формує людину.

«Рідна сторона ніколи не набридає», – писав Павло Загребельний. Мав рацію письменник. Де б я не бував, при першій нагоді поспішаю на Чернігівщину, до села Виблі Куликівського району.

Любе Подесення – ідеал українського краєвиду. Відвідавши чимало країн, я ніде не бачив такої краси. Як не бачив і такого життєлюбства, витривалості й терпіння серед людей. Скільки разів доводилося народу нашому боронити рідну землю від ворожої навали – важко навіть перелічити. Та не скорилися, не встали на коліна. Врятували свою Віру, мову, культуру та землю і передали нащадкам.

---

[1] Энциклопедический словарь. Том VII. Волапюк-Выговские / Издатели Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С.-Петербург). – С.-Петербург, 1892. – С. 463.

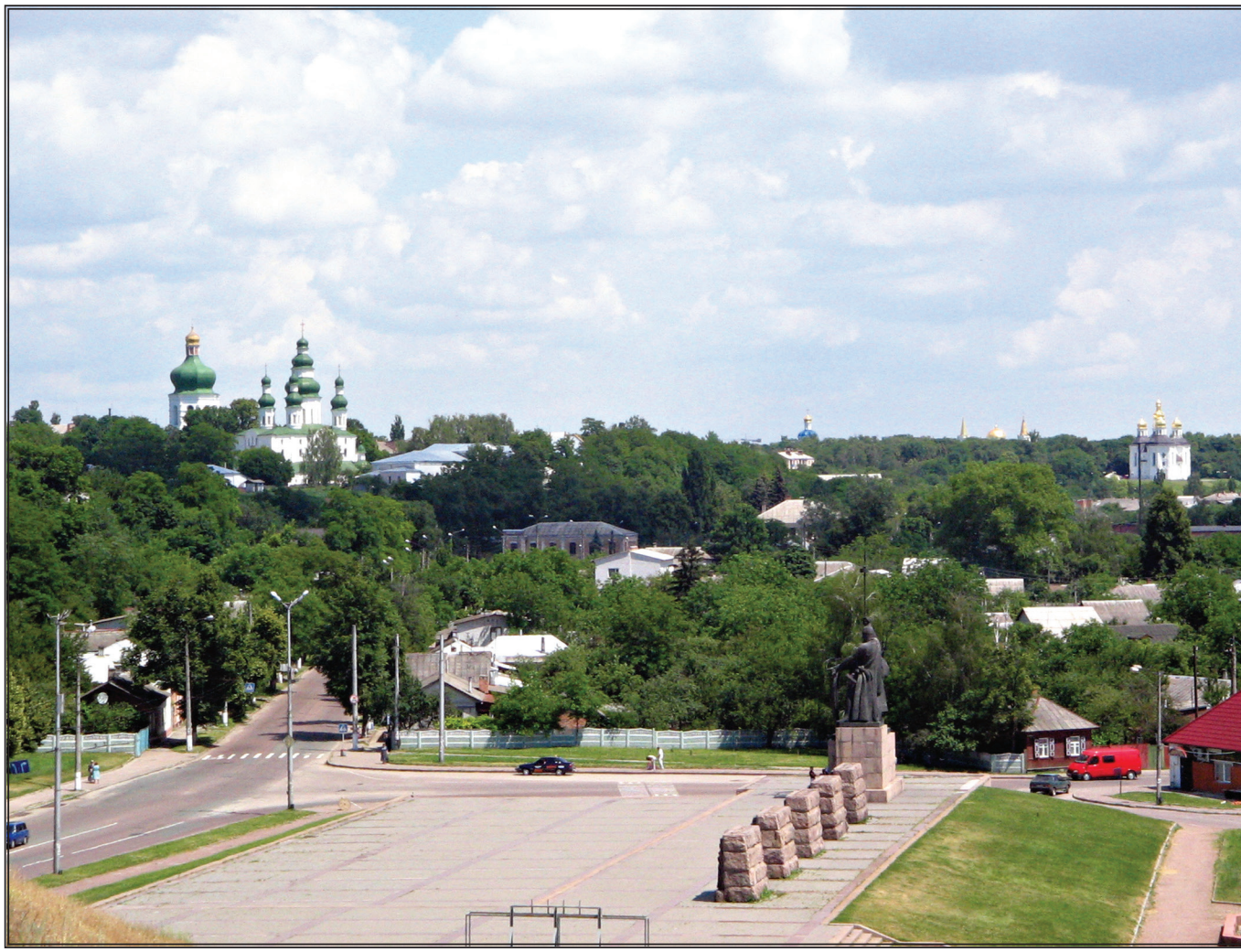
Свято-Троїцький храм села Виблі

З плином літ все більше гріє душу рідна сторона. Ваблять серце Виблі – село з дивовижною долею.

Народилось воно у давнину серед привілля придеснянських луків і гаїв.

У XVII столітті Виблі постають маленькою козацькою столицею, сотенним містечком, і вибельські козаки були знаними у Чернігівському полку. У битвах з бусурманами, ляхами і литовськими загарбниками мужності і стійкості їм не бракувало. Крізь призму часу ми по-різному оцінюємо сьогодні ті чи інші факти минулого. Втім, вони незаперечні.

Не кожному селу судилося зустрічати двох відомих імператриць з царського двору Романових. Як не кожне село може пишатися, що зростило, виховало, загартувало повного Георгіївського кавалера Тимофія Яковича Силка та кавалера орденів Слави трьох ступенів – Миколу Юхимовича Муцького. І в бою, і в праці вибельці ніколи задніх не пасли. Один з перших радгоспів на Чернігівщині – Виблівський. А тутешній колгосп з мільйонними достатками – був кращим в області. І все це завдяки

Чернігів

натхненній самовідданій праці наших земляків – людей, якими я пишаюсь, яких люблю. Земля наша дала крила для злету хліборобам і вчителям, генералам і науковцям, священикам і поетам, лікарям і митцям. На цій землі зростали покоління чесних, порядних, працелюбних людей, які сповідували праотчу православну віру, творили добро і добробут, мріяли про кращу долю і жили заради щастя своїх дітей. Звершення наших предків не повинні піти у забуття. Інакше розірветься зв'язок часів, і ми можемо втратити право називати себе народом. Український народ – це результат спільної історичної практики низки поколінь людей. Вивчаючи минуле свого села чи міста, ми відкриваємо для себе історію як науку.

ІСТОРІЯ ТА НАУКА ПРО РІДНИЙ КРАЙ

Надзвичайно тяжкий і водночас багатогранний шлях пройшло людство від часу створення світу до сьогодення. Криваві війни, повстання, революції, стихійні лиха, протистояння ідей, протиборства економічних і політичних систем, – все це історичні події та факти, що мають свої причини, витоки і наслідки. Вчені вважають, що соціальні катаклізми і драми є підтвердженням дії об'єктивних законів історичного розвитку.

Пройдений людством шлях знає і щасливі, радісні миттєвості свого буття. Працею й розумом людей створювались матеріальні блага і культурні цінності, кожен робив свій внесок у надбання цивілізації. На жаль, більшість з них залишаються майже непомітними для історії. Науковці та політики дотепер сперечаються про роль освіти в історії. Втім досвід минулого засвідчує: видатними особами в історії найчастіше ставали особистості, які краще від інших усвідомлювали прагнення і настрої народу. Спираючись на його підтримку, лідери отримували можливість впливати на хід історичного процесу.

Отже, історія – це наука, що вивчає минуле, його досвід і уроки. Історія України вивчається в курсі всесвітньої історії. Історія Чернігівщини є складовою частиною історії України і теж займає певне місце у всесвітньому історичному процесі.

У розвитку тієї чи іншої держави, кожного її регіону, міста, села є цілий ряд особливостей, властивих тільки цим країнам або населеним пунктам. Саме тому в період становлення української державності зростає інтерес до історичного минулого України, до вивчення історії рідного краю. І тут у нагоді стає краєзнавство: «всебічне вивчення частини країни (області, району, міста тощо) переважно місцевим населенням. Основним завданням краєзнавства є вивчення природи, населення, господарства, історії та культури рідного краю з пізнавальною, науковою, навчальною, виховною і практичною метою»[1].

«Рідний край», «отча сторона», «мала батьківщина» – ці поняття позначають ту землю, де народилась і живе людина. Якщо за тих чи інших обставин людина вимушена залишити місце свого народження, рідним краєм для неї на все життя залишається місто, село чи, навіть, хутір, де вона з'явилась на світ Божий.

[1] Українська Радянська Енциклопедія: у 12 т. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1974–1985. – Т. 5. – С. 468.

Вулиця у Виблях

Переконаний: для кожного з моїх земляків благодатна земля Чернігівщини назавжди залишиться найдорожчим заповітним краєм.

Рідною стороною називають не лише населений пункт, де ти народився, а ще й район, до якого він належить згідно з адміністративно-територіальним поділом України. Наше село Виблі (первісна назва Вибель) до 1923 року входило до Чернігівського повіту, а потім було включеного до складу Куликівського району. Пізніше, за часів М. С. Хрущова, у 1959 році Куликівський район було ліквідовано, і Виблі знову потрапили до Чернігівського району. Наприкінці 1966 року Куликівський район було поновлено.

Рідними людина вважає навіть вулицю, куток села, де вона проживає, де гріє серце «хата моя, біла хата». У назвах виблівських кутків Гряда, Павлівка, Кордівка, Городок, Булавчине та багатьох інших відбилась історія села і навіть імена односельців. Чернігів, Куликівка, Виблі – це топоніми. Наука, що вивчає власні географічні назви поселень, зветься топонімікою. Мікротопоніми – це назви кутків села, доріг, урочищ, окремих ланів, ділянок лісових насаджень, тощо. Цінний матеріал для історико-краєзнавчих досягнень дають також гідроніми – назви річок Десна, Угор та всіх інших водних об'єктів, приміром, озер Малявчине, Пчільське, Лидань, болота Замглай.

Краєзнавство поєднує різні галузі знань – історію і географію, етнографію і культуру. Важливим напрямком краєзнавства є історико-церковне. Його мета – цілеспрямоване вивчення церковної старовини рідного краю. На цій ниві багато потрудився святитель Філарет Гумілевський, автор ґрунтовної праці «Историко-статистическое описание Черниговской епархии», що побачила світ у 1873–1874 роках.

Досліджуючи минуле нашого краю, не обійтися без вивчення пам'яток минулого, тобто історичних джерел. Вони бувають речові, письмові та усні. Матеріальні залишки життя і діяльності людей, що збереглися з давніх часів, вивчає наука археологія. Про сиву давнину Чернігівщини і, зокрема, наших Виблів ми можемо говорити завдяки результатам роботи археологів. Під час розкопок науковці виявили цінні знахідки – знаряддя праці, рештки зброї, керамічні вироби і навіть іграшки, якими майже 20 тисяч років тому бавились дітлахи. Більш докладко поговоримо про це у наступному розділі книжки, а поки що продовжимо знайомство з абеткою джерелознавства.

Різні записи, ділові і господарські папери, щоденники відносяться до письмових історичних джерел. Гетьманські універсали, ревізькі казки, укази і накази, що зберігаються здебільшого в архівах, називають документами. Цікаві документи щодо історії села Виблі, Вибельської козацької сотні ми відшукали у Центральному державному історичному архіві України в Києві (ЦДІАК) та в Державному архіві Чернігівської області (ДАЧО). Щиро вдячні працівникам цих архівних установ за допомогу в нашій роботі. При написанні книги використано чимало інших джерел: історичні розвідки виблівських краєзнавців Івана Петровича Чечевиці, Івана Степановича Шульги, Надії Петрівни Пращур, листи з фронту учасників Великої Вітчизняної війни Петра Яковця та Михайла Харченка, публікацій у місцевій пресі сількора Григорія Легейди, щоденникові записки нашого земляка Петра Ткача та вчительки Ганни Петрівни Поляниці, тощо.

Сучасні історики вважають актуальним завданням вивчення історії повсякденності – важливої галузі наукового знання. Історик С. Кульчицький резонно порушує питання «чому треба вивчати повсякденне життя?». Цій проблемі присвячувалася Всеукраїнська наукова конференція «Історія повсякденності: теорія та практика», що відбулася 2010 року у Переяслав-Хмельницькому.[1] Письмових джерел особистого характеру щоденникових нотаток, листів, спогадів у поєднанні з усними джерелами

[1] Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. Ю.]. — Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.

дають змогу подивитися на події буття країни, краю і нашого села з погляду простої людини. Таким чином, ми наближаємось до об'єктивного висвітлення найскладніших і нерідко переломних моментів історії, що і досі залишаються дискусійними.

Голодомори, війни, колективізація та інші події раз у раз ставили наших людей на межу балансування між життям і смертю. Свідчення очевидців, учасників тих подій чимало важать для досліджень історії повсякденності. На думку чернігівського історика Ірини Еткіної, «дане джерело дає можливість виявити характеристики широкого спектра людських переживань, реакцій, мотиваційних імпульсів, а також моделей поведінки…»[1].

Щоб відновити картину життя виблівців у минулому, ми використовували й усні історичні джерела – перекази, легенди, оповіді, народні пісні і псалми. Українські пісні, як казав Т. Г. Шевченко, і порадять, і розрадять. Ми записали чимало перлин усної та пісенної народної творчості, збережені ветеранами праці, півчими церковного хору Ганною Михайлівною Карнаух і Олександрою Олексіївною Булавко. Ми раз у раз

Валерій Тарасенко з молоддю

[1] Еткіна І. Чернігівщина напередодні німецької окупації очима сільського вчителя (Дмитра Захаровича Браженка) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3–4. – С. 47.

Володимир Сидоренко, культпрацівник

Пенсіонери села Виблі

переконувались, що «народ скаже, як зав'яже», слухаючи оповіді літніх людей: їхні розповіді були пересипані яскравими прислів'ями, приказками, приповідками.

Справжніми носіями народної мудрості були і моя бабуся Ірина Іванівна Силко, і наша сусідка Уляна Олександрівна Киянець, і колишній культпрацівник Володимир Сидоренко, і Валерій Тарасенко, який грав на гармошці і експромтом складав частівки. На жаль, всі вони вже відійшли в інший світ.

Дивовижні сторінки літопису нашого краю і, зокрема, Виблів відкривались для нас у спілкуванні зі старожилами Федором Павловичем Корявцем, Марфою Петрівною Гурок, Миколою Євдокимовичем Скибою.

Ми записали спогади багатьох ветеранів колгоспної праці, які щедро ділилися з нами пережитим, згадками про радісні та сумні події, що залишили слід в їхніх душах. Проте треба зауважити, що спогади людей потребували перевірки з метою з'ясування їх достовірності. Це, насамперед, стосується спогадів свідків буремних подій часів сталінських репресій, гоніння на Церкву, тимчасової окупації села, тощо. Бо ж люди розповідають про події минулого так, як ті відобразились у свідомості тієї чи іншої людини. Доводилось аналізувати і співставляти факти, щоб знайти зерна істини.

НАУКА ПРО МИНУЛЕ – НАУКА ПРО ЖИТТЯ

Наша історико-краєзнавча абетка буде неповною, якщо ми не згадаємо про інші галузі знань, що конче необхідні для вивчення минулого. Пізнанню історичних процесів допомагають лінгвістика – наука про мову та її особливості, етнографія, наука, що вивчає походження, розселення, особливості матеріальної і духовної культури народів. Допоміжними історичними дисциплінами є сфрагістика, що вивчає печатки, геральдика, що досліджує герби і нумізматика, предметом вивчення якої є старовинні монети і медалі. Ми ще не раз звертатимемось до цих наук на сторінках нашої книги і ти, читачу, відкриєш для себе дещо незвідане. Приміром, дізнаєшся, про що може розповісти обізнаній людині герб міста чи села або скарб золотих монет, знайдений у Виблях, а також про старовинну знахідку, котра дорожча за золото.

Варто зазначити, тільки всебічне вивчення всієї сукупності факторів – археологічних, етнографічних, лінгвістичних із залученням письмових джерел дозволяє відновити картину життя людей у минулому. Особливу вагу має наукова література з різних періодів та напрямів історії України та Чернігівщини – монографії, статті, публікації фахівців-істориків і краєзнавців. Без цієї науково-методичної основи важко дослідити особливості життя людей на нашій землі, оцінити їхній вплив на подальший розвиток суспільства, країни і всього людства.

Чернігівщині поталанило надихнути на працю цілу плеяду науковців-дослідників історії країни і краю. Імена багатьох істориків, археологів, краєзнавців ми згадаємо у цій книзі.

ВСІ МИ – МЕШКАНЦІ ЗЕМЛІ

Чи здатні геральдичні символи населеного пункту чи території розповісти про їхнє географічне положення і природні умови? Відповідь на це запитання уважний читач знайде у наступному нарисі книги. Згадаємо хоча б дві зелені смуги на прапорі Чернігівської області, що символізують належність нашого регіону до двох географічних зон. А біла смуга, що розділяє на гербі дві зелені, інтерпретується як річка Десна, котра перетинає Чернігівщину з північного сходу на південний захід.

Природні зони, водні артерії і визначення координатів – все це стосується географії – дуже потрібної і корисної науки. Втім, відома й інша думка. Недолугий персонаж гостросатиричної комедії Дениса Фонвізіна «Недоросток» – Митрофанушка – вважав, що географія йому зовсім не потрібна: «Найму візника і той відвезе, куди треба…». Сучасний «недоросток-неук» замість візника має, звісно, замовляти таксі… Сміх та й годі. А якщо серйозно, без географії неможливе пізнання світу і свого краю. Вона вивчає оболонку Землі, досліджує її природу, населення, господарство… Географія – одна з найдавніших наук. Слово «географія» («опис Землі») вперше вжив у своїй праці видатний давньогрецький вчений Ератосфен, який жив у третьому столітті до Різдва Христова, тобто – до нашої ери. Свою тритомну працю Ератосфен назвав «Географія», і відтоді слово це міцно увійшло в науку.

Географія є музою всіх, хто змалку мріє про далекі подорожі, мандрівні пригоди і відкриття раніше незвіданого. Чернігівщина пов'язана з іменами відомих географів, мандрівників, першопрохідців. Сильні, мужні, допитливі люди, вони сповідували ідею, що всі ми – мешканці планети Земля, – і тому зобов'язані знати кожен її куточок. На карті світу не повинно бути білих плям…

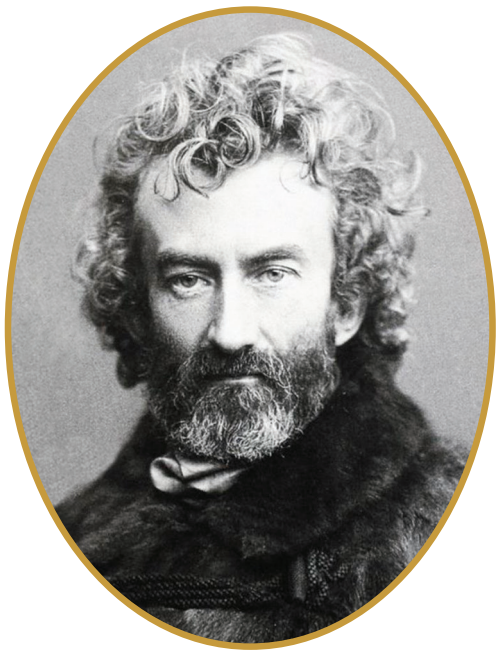
Мореплавець
Ю. Ф. Лисянський

Згадаймо яскраву постать мореплавця і дослідника Юрія Лисянського (1773–1837). З берегів тихої річечки Остер, що голубить древній Ніжин, його рідне місто, майбутній «морський вовк» дістався Балтики. Закінчивши Морський кадетський корпус

у Кронштадті, дослужився до чину капітана першого рангу. Прославився наш земляк разом з адміралом Іваном Крузенштерном тим, що був одним з організаторів і керівником першої російської кругосвітньої подорожі на кораблях «Нева» і «Надежда».

Юрій Лисянський здобув цінні матеріали про маловідомі райони Тихого океану і узбережжя Північної Америки, склав навігаційні карти. Крім відкриттів суто географічних, Лисянський зібрав відомості про припливи і відпливи, температуру води на різних глибинах. Його наукові розвідки поклали основу нової морської науки – океанографії. Повернувшись з експедиції, Юрій Лисянський висвітив її наслідки у книзі «Подорож навколо світу у 1803–1806 роках на кораблі «Нева». Ім'я Лисянського увічнено в назві одного з Гавайських островів, півострова на березі Охотського моря і гори на острові Сахалін.

Родовід ще одного легендарного мандрівника, географа, етнографа Миколи Миклухи-Маклая (1846–1888) бере свій початок на Чернігівщині. Його предки споконвіку жили на наший благодатній землі і належали до знатного козацького роду. Прадідові мандрівника запорізькому козакові Степану під час Російсько-турецької війни було пожалуване дворянське звання за героїзм при штурмі Очакова. Батько Миклухи-Маклая Микола Ілліч народився 1818 року в Стародубі Чернігівської губернії. Микола Миколайович одержав ґрунтовну освіту, навчаючись у Петербурзькому, Гейдельберзькому, Лейпцігському та Єльському університетах. Він брав участь у численних експедиціях до екзотичних на той час країн: Мадейри, Марокко і Канарських островів. У 1870 році мандрівник відбув до Нової Гвінеї, східний берег якої й сьогодні носить його ім'я. Класикою світової науки стали його дослідження з етнографії та антропології, матеріали для яких він збирав у Новій Гвінеї, Індонезії, на Філіппінах і островах Мікронезії й Меланезії…

Мандрівник
М. М. Миклухо-Маклай

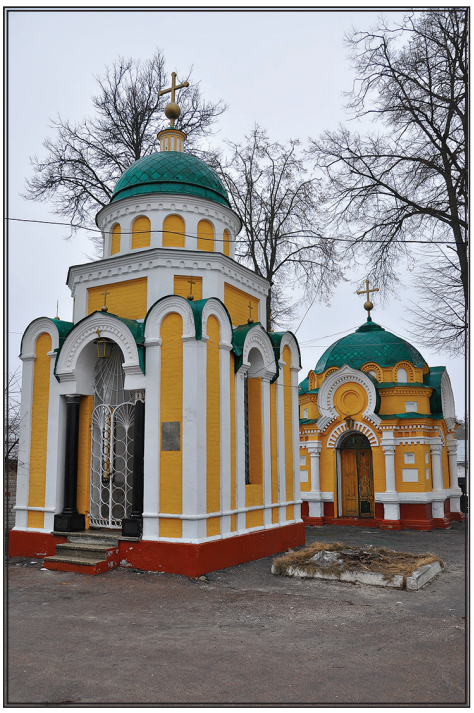
Миклухо-Маклай викривав расизм, довів, що папуаси Нової Гвінеї, як і інші досліджені ним туземні народи, у моральному і розумовому відношеннях не гірші за європейців. Раджу прочитати щоденник подорожі Миклухо-Маклая до папуасів,

щоб переконатися, якою високогуманною була ця людина.[1]

Г. С. Щербина

Відзначився на географічній ниві і наш земляк Григорій Щербина (1868–1903). Син чернігівського тесляра зі срібною медаллю закінчив гімназію і став студентом престижного Лазаревського інституту східних мов. По його закінченні працював у Міністерстві закордонних справ. Згодом його призначають аташе при російському посольстві у Константинополі (Стамбулі). Григорій Щербина чудово володів іноземними мовами: англійською, німецькою, французькою, арабською, перською, албанською, чорногорською та багатьма іншими. Досвідченому дипломату доручали найважливіші завдання і секретні місії. Балкани залишались на той час «яблуками незгоди», причиною конфліктів між Росією і султанською Туреччиною. Де б не працював Г. Щербина: у Туреччині, Албанії, Сербії, він вивчав країну свого перебування, плідно поєднував дипломатичну і наукову діяльність. Його було обрано членом поважної науково-громадської організації – Російського географічного товариства.

Каплиця над могилою
Г. С. Щербини, м. Чернігів

У березні 1903 року російський дипломат Григорій Щербина був вбитий у сербському місті Митровиця, ставши жертвою політичних інтриг з боку недругів Росії. Відповідно до заповіту Григорія Степановича, його прах було привезено із Сербії до Чернігова і поховано біля Троїцького собору.

Згадаймо теж ім'я уродженця Сосниці Опанаса Шафонського (1740–1811), з праць якого ми черпаємо знання про минуле нашого краю. Господь наділив Опанаса Шафонського багатьма талантами і здібностями. Опанас Филимонович прославився як лікар, статистик, економіст, історик, етнограф. Син

[1] Миклухо-Маклай М. М. Серед дикунів Нової Гвінеї. – Київ, 1961. – 327 с.

Історик
О. Ф. Шафонський

сосницького сотника, якого батько послав вчитися до Німеччини, здобував освіту в Гальському, Лейденському і Страсбурзькому університетах. З дипломами доктора філософії, правознавства і медицини Шафонський повернувся до Росії. Працюючи головним лікарем Московського генерального шпиталю, відзначився у боротьбі з епідемією морової язви, що у 1770–1772 роках лютувала у Білокам'яній. Згодом Опанас Шафонський працює у Кримінальній палаті Чернігівського намісництва. Спочатку – радником, а потім – її головою. Вийшовши у відставку в чині дійсного статського радника, Шафонський віддається справі, яка стала свідченням його великої любові до своєї малої батьківщини.

Впродовж 1783–1784 років Опанас Филимонович обстежив міста і містечка Чернігівщини і зібрав відомості для своєї видатної праці «Черниговского наместничества топографическое описание». Вона складається з двох частин, і перша з них – це історико-географічний опис, де головним чином йдеться про історію Малоросії. У другій частині подається загальна характеристика, топографічний і статистичний опис Чернігівського намісництва та його повітів. Автор наводить відомості про географічне положення повітів, їхні природні особливості – річки, озера, ліси, рослинний і тваринний світ, кліматичні умови. Значне місце відведено господарству – землеробству, ремеслам, мануфактурі і навіть поштовим дорогам.

ПРО ЩО РОЗПОВІДАЄ ГЕРБ?

Геральдика – наука про герби. Слово «герб» походить від німецького erbe – спадщина. Герб – це символічне зображення, складене на підставі точних геральдичних законів. Виразний символічний знак несе у собі певні ідеї політичного та історичного характеру і здатен розповісти про природні особливості, господарчу специфіку країни, території, чи станову відзнаку, генеалогію особи, роду. Кожна держава має свій Державний герб. Рангом понижче – герби земель, губерній, областей, міст та інших поселень, а також – корпоративні: гільдій, братств і ремісничих цехів. З давніх-давен вожді племен, знатні та заможні люди утверджували себе через свій рід у родовому гербі.

З часів Київської Русі символами великокнязівської влади стає знак у вигляді тризубу. Перша літописна згадка про тризуб як великокнязівський знак датована X століттям. Зображення тризубу у вигляді букві «Ш» міститься на печатці Святослава Ігоревича. Пізніше цей знак карбується на срібних монетах Київського великого князя Володимира Святославича. На монеті з одного боку – портрет правителя, а з іншого – тризуб і напис: «Володимир на столі, а це його серебро». Тризуб зустрічається на цеглі Десятинної церкви – одного з перших й найвідоміших храмів давнього Києва, «матері городів руських». Його зображення містить герб французької королеви Анни, дочки князя Ярослава Мудрого, а також – варязький меч, що є історичною реліквією.

У період феодальної роздрібненості цей символічний знак поступово зникає з ужитку. Гербом Києва стає зображення Архістратига Божого Михаїла. За часів польсько-литовського володарювання на київському гербі зображувались лук и стріли.

Визвольна війна 1648–1654 років під керівництвом Богдана Хмельницького сприяла виникненню нового типу державності – козацької, а разом з нею з'являється герб Війська Запорізького. На ньому – козак з мушкетом. Протягом козацької доби зображення козака з мушкетом сприймалося як державний герб.

Монета із тризубом Володимира Святославича

Герб Війська Запорізького

Відродження тризуба як головного символу держави відбулося на початку 1918 року, у буремний період національно-визвольних змагань. За пропозицією Михайла Грушевського Центральна Рада затвердила проект видатного художника Василя Кричевського – тризуб на синьому тлі – як державний герб УНР.

Після відновлення державної незалежності України постановою Верховної Ради від 19 лютого 1992 року «Про Державний герб України» тризуб затверджено як малий Державний герб. Згідно з Конституцією України, прийнятою 28 червня 1996 року, тризуб є елементом великого Державного герба України. Минають роки, а наша держава, на жаль, й дотепер не має великого герба. Проте маємо велику кількість версій щодо тлумачення головного елементу майбутнього великого герба-тризуба. За однією з версій, тризуб – це вершок булави, тобто знак влади, за іншою – це зображення атакуючого сокола. Дехто припускає, що це – символ Божественної Трійці, проте тризуб відомий ще з дохристиянських часів. На мою думку, близьким до істини є твердження, що тризуб символізує три стихії – воду, землю і повітря.

Чимало дискусій нерідко викликали… кольори наших значимих символів. Талановитий дослідник-народознавець О. Ковальчук зазначає: «Колір з давніх часів набуває державного значення в першу чергу на військових прапорах…»[1]. У 1910 році при Міністерстві юстиції царського уряду було створено комісію для розгляду питання щодо державних кольорів Київської Русі. На основі серйозного вивчення композицій кольорів у літописних пам'ятках ця комісія врешті-решт визначила, що саме синій і жовтий кольори були домінуючими на прапорах Давньоруської держави. Цілком логічний висновок. Ще до Хрещення Русі наші далекі предки-слов'яни поєднували на своїх стягах жовтий і блакитний кольори, оскільки

[1] Ковальчук О. В. Українське народознавство. – Київ: Освіта, 1992. – 176 с.

вони символізували основні стихії – сонце і воду. Синій і жовтий кольори пізніше зустрічаються на прапорах ремісничих цехів Києва, Чернігова, Ніжина, Прилук, Борзни та інших міст.

У липні 1410 року відбулася вікопомна Грюнвальдська битва, в якій об'єднані сили слов'янських та балтійських народів розбили німецьких рицарів і зупинили їхню агресію на Схід. Слов'янські полки громили неприятеля під прапорами з поєднанням синього і жовтого кольорів, що відображали герби різних земель.

Відомо, що на початку 1917 року, після повалення монархічного ладу, українська громада Петрограда вийшла на маніфестацію, присвячену пам'яті Тараса Шевченка, під синьо-жовтими і малиновими прапорами. Після лютневої революції 1917 року над будинком вихідців з України Скоропадських майорів жовто-блакитний український прапор. У березні 1918 року Центральна рада затвердила жовто-блакитний прапор Державним прапором Української Народної Республіки.

Від часу горбачовської перебудови, наприкінці вісімдесятих років XX століття у суспільстві, а згодом і в українському парламенті, вперше обраному демократичним шляхом у березні 1990 року, точилася бурхлива дискусія щодо головних державних символів України. Народний депутат того «першого демократичного» скликання Верховної Ради і мій давній товариш Олексій Бережний розповідав, що окремі представники «групи 239» – комуністичної фракції – наполягали на збереженні червоно-лазурового прапора Української РСР. Інші депутати віддавали перевагу

Державний герб і державний прапор України

малиновому прапору часів Богдана Хмельницького. Депутати від Народного Руху, які сповідували національно-демократичні ідеї, були непохитними. У день проголошення незалежності 24 серпня 1991 року вони урочисто занесли до сесійної зали парламенту синьо-жовтий національний прапор. А 28 січня 1992 року Верховна Рада України юридично закріпила за синьо-жовтим біколором статус Державного прапора України.

Голова Верховної Ради Іван Плющ того ж дня підписав Постанову «Про Державний прапор України». Наведемо повністю цей історичний документ: «Верховна Рада України постановляє: Затвердити Державним прапором України національний прапор, що являє собою прямокутне полотнище, яке складається з двох рівних за шириною горизонтально розташованих смуг: верхньої – синього кольору, нижньої – жовтого кольору, із співвідношенням ширини прапора до його довжини 2:3»[1].

[1] Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 19. – Ст. 257.

ГЕРАЛЬДИЧНІ СИМВОЛИ ЧЕРНІГІВЩИНИ

Чернігівщина, що веде свій родовід від періоду пізнього палеоліту і часів стародавнього Сіверського Князівства, згадана у незнищенному «Слові о полку Ігоревім» і оспівана віщим Бояном, має чудові геральдичні традиції. Ще у першій половині XVII століття міста Чернігівщини одержали власні герби як символи самоврядування. Вони надавалися містам, як правило, разом з магдебурзьким правом. Першим право мати свій герб було надано 1620 року Новгород-Сіверському, а згодом Ніжину, Прилукам, Борзні, Остру і Чернігову. У 1633 році було затверджено герб Чернігова і однойменного воєводства у вигляді гірського двоголового орла. Зображення орла було символом Чернігова ще за часів Київської Русі. У 1672 році складено «Царський титулярник» – перший російський гербовник, в якому йшлося й про герб Чернігова. Він являв собою зображення одноголового орла з хрестом у лівій лапі. Орел – дужий і хоробрий птах – здавна символізував силу, міць влади і державність.

Хрест на гербі символізує, що чернігівська земля з давніх-давен є християнською. Наші предки сповідували Святе Православ'я і прагнули жити за Законом Божим. Чернігово-Сіверщина явила світові сонм подвижників віри Христової. Тут зростали й служили Богу і людям преподобний Антоній Печерський, святитель Феодосій Углицький, Святитель Іоанн Тобольський, преподобний Лаврентій Чернігівський та багато інших.

Прагнучи зберегти історичну геральдичну традицію міста, Чернігівська міська рада XXI скликання своїм рішенням від 12 листопада 1992 року затвердила герб міста із зображенням орла і хреста.

У липні 2000 року Чернігівська обласна рада XXIII скликання затвердила геральдичні символи Чернігівської області. Герб Чернігівщини виражає ідеї історичного характеру і специфіку краю. У срібному полі – гірський двоголовий орел з червоними лапами та язиками, золотими очима і озброєнням (дзьоб і кігті). На головах – по золотій відкритій короні, а на грудях – синій щиток із золотою облямівкою, на якому зображено знак Рюриковичів чернігівського типу (знак князя Мстислава Володимировича).

Герб Чернігова

Герб Чернігівської області

Прапор Чернігівської області

За своїм змістом герб відповідає історичній традиції, має обґрунтовану сучасну інтерпретацію. Двоголовий орел уособлює два князівства – Чернігівське та Новгород-Сіверське, на центральних територіях яких розташована теперішня Чернігівська область. Розміщення на щиту знака князя Мстислава Володимировича підкреслює суто чернігівську індивідуальність герба і водночас вказує, що область є частиною України.

Чернігівську індивідуальність виражає і прапор області, також затверджений обласною радою у липні 2000 року. Прапор – прямокутне зелене полотнище із співвідношенням сторін 2:3, посередині якого проходить біла горизонтальна смуга (шириною 1/5 ширини прапора), а у верхньому від древка білому квадратному крижі (сторона якого рівна 3/5 ширини прапора) зображений чорний двоголовий орел з червоними лапами та язиками, золотими очима і озброєнням, на головах по золотій відкритій короні, а на грудях – синій щиток із золотою облямівкою, на якому золотий знак князя Мстислава Володимировича. У прапорі дві зелені смуги, що означають дві основні географічні зони Чернігівської області – Полісся та Лісостеп, біла смуга уособлює річку Десну, яка їх розділяє.

Академік Мирослав Попович так говорить про історичні герби міст України: «Це неповторно-особлива, піднесена, можливо, трохи театрально-барвиста старовинна культура, що вносить тепло і радість спілкування з самою історією у наше дещо одноманітне і, будемо відверті, поки що невеселе буття…»[1]. Хоч академік сказав

[1] Історична геральдика українських міст: Комплект листівок / Олександр Білецький (худож.), Мирослав Попович (вступ.ст.). – Київ, 2005. – 25 с.

це про історичні герби, насмілимось відносити ці слова й до певної частини геральдики, народженої у новітній період незалежної України. Як ми вже вище з'ясували, герби розрізняються кольором, фігурами і малюнками, які створюються за спеціальними правилами. Нерідко герби містять зображення тварин і птахів, що символізують міць, силу, красу, а також природу, історію і господарчу специфіку території.

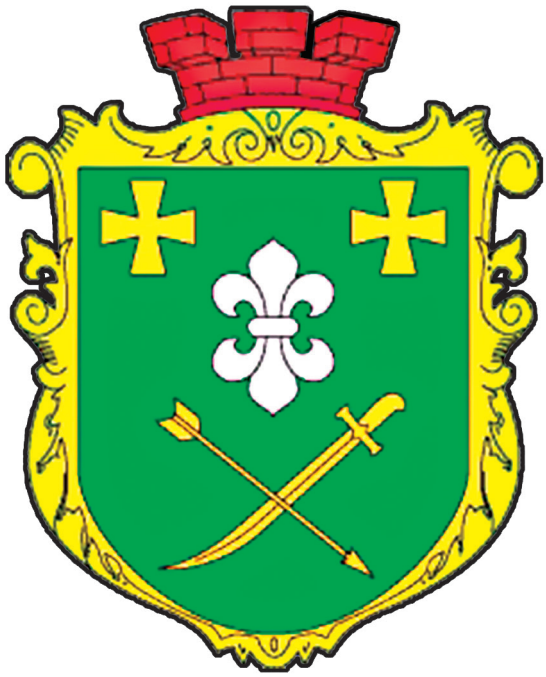
Герб Куликівки

На гербі нашого Куликівського району, затвердженого Куликівською районною радою VI скликання 30 січня 2003 року, зображено птаха на зеленому тлі. Кулик, а саме так називають цього птаха, і дав назву поселенню. Із середини XVII століття Куликівка вже зустрічається у документах. Зброя, зображена на гербі, нагадує про славетні козацькі традиції нинішнього Куликівського району. Куликівка входила до Дівицької сотні Ніжинського полку, і більшість її населення становили козаки. Село Салтикова Дівиця з 1648 року було сотенним містечком Ніжинського полку, центром козацької сотні. Село Вересоч теж входило до цього полку і було центром Третьої Ніжинської козацької сотні.

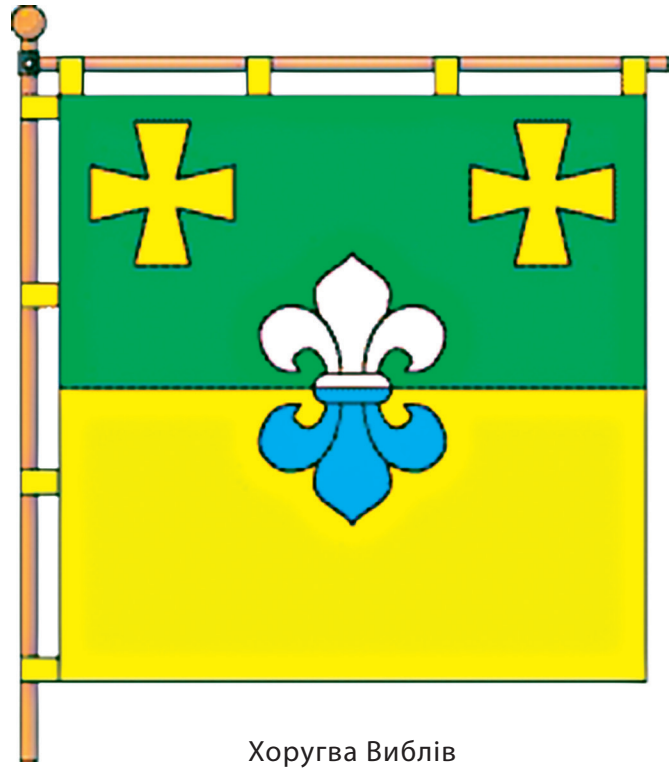
Моє рідне село Виблі з 1656 року було сотенним містечком Чернігівського полку. Вибельська сотня мала свій прапор, герб і печатку. Свої герби мали вибельські полковники, козацька старшина і навіть окремі козаки. З проголошенням незалежності в Україні відродився геральдичний рух – люди прагнуть знати свої першовитоки, минуле рідного краю та звершення предків.

Група виблівських ентузіастів на чолі з учителем, викладачем історії сільської школи А. П. Ревком, наполягали на відродженні виблівської геральдики. Це починання знайшло підтримку сільського голови Віктора Колінька і всієї громади. Виблівцям багато допомогли відомий дослідник чернігівської геральдики Ігор Ситий і голова Українського геральдичного товариства Андрій Гречила. Герб і прапор (хоругва) сучасних Виблів були затверджені рішенням XVI сесії сільської ради XXIII скликання 15 червня 2001 року.

Тло герба має зелений колір, який символізує надію, свободу, радість, а також достаток, родючість землі, ланів, полів, луків… У центрі герба міститься срібна подвійна

Герб Виблів

Хоругва Виблів

лілея (гоздава) – головний видозмінений елемент давнього герба Вибельської сотні. Внизу покладені навхрест вістрями додолу золоті: стріла, що символізує давнє, часів Київської Русі, походження села, та шабля, яка вказує на славне козацьке минуле… Два хрести на гербі зображені не лише з міркувань симетрії. Цей тип козацько-лицарських хрестів, символ шляхетності й відзнаки села, засвідчує, що колись у селі було два православні храми – Миколаївський та Троїцький. Зверху щит увінчано червоною міською короною – це підкреслює, що Виблі були колись знаним сотенним містечком.

Анатолій Ревко розповідає на сторінках районної газети «Поліська правда», що ініціатори відтворення виблівської геральдики прагнули, «… щоб герб не був переобтяжений сумбурним нагромадженням символів-зображень», і наголошує: «Ми обрали для села Виблі історичний тип герба»[1].

Геральдичний рух у незалежній Україні поширюється, інтерес до міських і сільських гербів не вщухає. Свідченням того є той факт, що після затвердження 2001 року герба Виблів, ідеєю свого геральдичного символу пройнялася Куликівська громада. Виблівський досвід став їй у нагоді. Уважний читач вже, мабуть, помітив: герб району, затверджений 2003 року, запозичив у сільського деякі важливі елементи.

[1] Ревко А. Герб та прапор села Виблі // Поліська правда. – 2001. – 28 липня.

Нині про власну геральдику мріють інші населені пункти і не лише Куликівського району. І тут мені кортить знов навести думки академіка, знаного історика Мирослава Поповича. Людина небайдужа і справедлива, академік Попович зазначає, що у ті часи, коли тільки починався геральдичний рух в Україні, було багато надій, що так і не справдилися. Рівень геральдичної культури, на жаль, значно знизився.

Далі наведу повністю, як то кажуть, без купюр, слова академіка Мирослава Поповича з його передмови до видання «Історична геральдика українських міст»: «Чого тільки не малюють на гербах – навіть портрети, що аж ніяк не узгоджується з символічним характером геральдики! Але за цією нерозбірливістю криються і глибинні речі. Міські герби в Європі виникали тоді, коли громада міста усвідомлювала себе як братство, вище, ніж поділи станові, етнічні чи квартальні; присягали місту, і це було над усе. Минулі роки не були для нас ані роками соціальної консолідації – навпаки, дистанції між соціальними групами збільшилися; ані роками утвердження громадянського суспільства на міському рівні – навпаки, провінційна бюрократія прилаштовувалася до авторитарних тенденцій центральної влади».

Написано це 2005 року, проте актуально звучить і сьогодні. Треба відроджувати культуру української геральдики, спрямовану на прагнення народу до свободи, гідності, щастя. Геральдика має об'єднувати людей, навчати і виховувати молодь.

ІІ. ПРАДАВНЯ ІСТОРІЯ

N30

ЗАНУРИМОСЬ У ГЛИБ ТИСЯЧОЛІТЬ

А ми хто? Хто ми? Хто ми?
Хто наші предки? Пришлі? Автохтони?
Сколоти? Лоти? Вихідці з Дворіччя?
Висока віть з пракореня слов'ян?
Які були тут мови і наріччя?
В яких садах співалось солов'ям?

Ліна Костенко

Відповіді на запитання видатної поетеси сучасності Ліни Костенко можна знайти лише занурюючись у нашу історію – давню і недавню.

Історія – наука, що вивчає минуле. Минуле всього світу, всього людства вивчає всесвітня історія. Вона складається з періодів, що характеризуються певним рівнем розвитку людства: історія стародавнього світу, історія середніх віків, нова історія, новітня історія. Розвиток країн і народів світу розглядається в контексті цієї періодизації. Історія нашої країни – України, теж вивчається у курсі всесвітньої історії. Історія рідного краю – Чернігівщини – є складовою частиною історії України і теж займає певне місце у всесвітньому історичному процесі. Для кожного уродженця стародавньої Чернігово-Сіверщини її благодатна земля є заповітним, рідним краєм. «Рідний край», «наш край», «мала батьківщина» – так позначають ту землю, де народилась і живе людина: рідне село, хутір, селище, містечко, місто, навіть вулицю, де вона зросла, мешкає, навчається, працює. І кожний населений пункт, куток села чи міський мікрорайон мають свою історію.

Рідна сторона – то найближчі люди – батько, мати, брати, сестри, діди-прадіди. З них складаються наші родоводи. Через те ще з дитинства замислюємось ми над пошуком власного коріння: хто наші найдавніші пращури? Коли вони з'явилися на світ Божий? Якими були, чим займалися? Який спадок лишили по собі? Пошук власного коріння, малі і великі відкриття на цьому відповідальному шляху роблять людину свідомим громадянином.

ПРАМАТІР ІСТОРІЇ

Науковці стверджують, що людина з'явилась на Землі 2,5–3 мільйони років тому. А на території нинішньої України найдавніша людина з'явилася приблизно мільйон років тому. Сто тисяч років тому починає заселятися сучасна Чернігівщина. Одне з найдревніших поселень первісної людини досліджене на правому березі Десни поблизу села Чулатова Новгород-Сіверського району.

Звісно, письменності тоді не існувало, і вивчати буття первісної людини дослідники можуть лише за знахідками, здобутими під час розкопок. За матеріалами, з яких виготовлені ці знахідки, найдревнішу добу історії поділяють на кам'яний, мідно-кам'яний, бронзовий та залізний віки. Наука, що вивчає життя людей в доісторичні та ранньоісторичні періоди минулого, має назву археологія, Т. Г. Шевченко називав археологію праматір'ю історії. Над дослідженнями початкових періодів історії людства пліч-о-пліч з археологами працюють антропологи, біологи, фізики, геологи, етнографи, лінгвісти. Проте дослідження далекого минулого, вивчення життя первісних людей починається з археологічних знахідок.

Моє рідне село, як і чимало сіл і містечок Подесення, не обділене увагою археологів. В енциклопедичному довіднику «Чернігівщина», виданому під редакцією А. В. Кудрицького, читаємо, що у селі Виблі Куликівського району «виявлені поселення 5–2 тис. до н.е., 4–5 ст. і часів Київської Русі (12–13 ст.)»[1]. У шкільному краєзнавчому музеї, створеному свого часу педагогами подвижниками І. П. Чечевицею та І. С. Шульгою, зберігалася велика колекція артефактів, знайдених юними істориками та їхніми батьками в околицях села на берегах і терасах Десни. З давніх-давен люди шукали кращих умов для свого буття і селилися на берегах водойм. Береги Десни природно створювали такі умови для первісних мисливців. Археологічні дослідження засвідчують: відправна точка вивчення історії рідного Подесення – кам'яний вік. У тому ж таки Чулатові археологи знайшли предмети з кременю – скребки, ножовидні пластини, вістря, різці. На високому березі Десни були виявлені залишки невеликих наземних жител у вигляді скупчень кісток тварин і вогнищ та місця оброблення кістки і каменю.[2]

---

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За редакцією А. В. Кудрицького. – Київ: Українська радянська Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. – С. 119.

[2] Там само. – С. 940.

Чулатівські знахідки датуються кінцем раннього палеоліту, коли починала заселятися нинішня Чернігівщина. Палеоліт (з грецької: палайос – старий, літос – камінь) – початкова й найтриваліша доба історії людства. Ранній палеоліт (від появи людини до X тисячоліття до Різдва Христова чи, як ще прийнято говорити – до нової ери) був періодом досить мінливого клімату. На Подесенні поступове похолодіння, що супроводжувалось утворенням льодовиків, змінювалось потеплінням. Складні природно-кліматичні умови не завадили первісній людині взяти в руки камінь і виготовити перші знаряддя праці: рубило, скребок, наконечник. Вони були необхідні, щоб вполювати звіра. Первісна людина того часу вже знала вогонь – від блискавиць, лісових пожеж, проте ще не вміла його розпалювати. Вогонь був життєвою потребою первісних людей. Ним відлякували хижаків та зігрівалися. Щоб зберегти вогнище, призначали спеціальних людей, які мали за ним слідкувати. Якщо вогнище гасло, на винуватця чекала страта.

Близько 230–180 тисяч років тому на територію нинішньої України почав насуватися міцний льодовик. Шар льоду подекуди досягав десятки, сотні метрів завтовшки. Найбільші болота Чернігівщини: Замглай, Смолянське та інші – це «сліди»

Випускники з викладачами вибельської школи Н. М. Шульгою (5-а зліва) та І. С. Шульгою (7-й зліва) на чолі з директором І. П. Чечевицею (4-й справа)

Експонати музею. Знахідки на території села Виблі

давнього льодового наступу. Природні катаклізми примушували первісну людину загартовуватися і удосконалювати свій спосіб життя. У період з 150 по 35 тисяч років до н.е. (доба середнього палеоліту) на теренах Подесення з'являються палеоантропи – давні люди нового фізичного типу. Їх ще називають неандертальцями. Вони були невисокими на зріст, помітно сутулі, мали пряму ходу і сильно розвинені м'язи. Об'єм головного мозку неандертальця відповідав об'єму мозку сучасної людини. Про досить високий інтелект неандертальця свідчать досліджені археологами більш досконалі знаряддя із кременю та інших видів каменю. Тоді з'явилися крем'яні вістря на списи, ножі, шкребла. Неандертальці колективно полювали на мамонтів, бізонів, оленів, використовували кістки великих тварин для будівництва житла. Палеоантропи користувалися вогнем. У цей період зароджується зрозуміла людська мова, виникає родовий лад. На думку відомого історика П. П. Толочка: «Середньопалеотичні колективи складалися з двох-чотирьох сімей. Соціальна організація базувалася на кровноспоріднених відносинах. Життя общини визначалося природним розподілом праці: чоловік займався полюванням, тобто добуванням їжі, жінка – збереженням домашнього вогнища, продовженням роду».[1]

[1] Толочко П. П. Формування і розвиток первіснообщинного ладу на території України // Історія України. Курс лекцій. – Київ: Либідь, 1991. – С. 7.

Експонати музею. Знахідки на території села Виблі

Понад 25 тисяч років (від 40 до 12 тисяч років тому) тривав період пізнього палеоліту. Він збігається у часі з настанням останнього, четвертого зледеніння. На цей раз льодовик зупинився на північних кордонах сучасної України. У нашому краї панував континентально-холодний клімат, який перетворив землю на лісотундру, пересічену долинами Десни та її приток. Приблизно 40 тисяч років тому, на землях сучасної України з'являються «homo sapiens» (людина розумна), яку ще називають неоантропом, або кроманьйонцем. Це вже були люди сучасного фізичного типу. Людина розумна вміла виготовляти знаряддя, які вражають майстерністю обробки матеріалу. Археологи відшукали і дослідили сотні ножеподібних пластин, шкребків для обробки шкіри, різці для обробки кременю, кісток і дерева, а також свердла і наконечники для зброї. Кроманьйонці першими почали використовувати кістки для виготовлення знарядь праці, зброї і прикрас. Вони мали голки, шила, що були потрібні для пошиття одягу з хутра. Кроманьйонці розселилися по всій Європі, жили, зокрема, по берегах Дніпра, Десни, у східній частині України і в Криму. Коли 14 тисяч років тому врешті-решт розтанув міцний панцир льодовика, первісні

люди починають переходити до осілості. На Чернігівщині археологи виявили близько двадцяти поселень цього періоду. Про окремі з них йдеться у книзі Олександра Уривалкіна «Історичне краєзнавство». Згадується Новгород-Сіверська стоянка-поселення кінця пізнього палеоліту (38–10 тисяч років тому) на високому правому березі Десни, на території сучасного міста Новгорода-Сіверського, за садибою школи. Виявлена 1933 року, досліджувалась Іваном Підоплічком – українським радянським зоологом, палеонтологом і археологом. Культурні залишки залягали тут під навісами і в гротах великих піскових брил (скель), які, напевно, були житлами і сховищами мешканців стоянки. Вперше на Подесенні тут були знайдені унікальні крем'яні знаряддя – гігантоліти. Науковий інтерес становлять також ребро мамонта, орнаментоване численними лінійними насічками, а також кілька фрагментів черепа пізньопалеолітичної людини. Автор книги повідомляє, що ці новгород-сіверські знахідки зберігаються в Центральному науково-природничому музеї Академії наук у Києві.[1]

Групу пізньопалеолітичних та ранньомезолітичних поселень археологи виявили на правому березі Десни на південь від села Пушкарі Новгород-Сіверського району. Стоянка Пушкарі I була досліджена ще у тридцяті роки XX століття археологами Михайлом Рудинським і Павлом Борисковським. Датується ця стоянка пізньопалеолітичною добою – понад 15 тисяч років тому.[2]

Експонати музею. Знахідки на території села Виблі

[1] Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство. – Київ: КНТ, 2006. – С. 98.
[2] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 686.

Занурюючись у глиб тисячоліть, ми доходимо висновку: розвиток продуктивних сил у первісному суспільстві відбувався по висхідній лінії. Завдяки відкриттям археологів, маємо можливість прослідкувати не лише за розвитком первісного виробництва, а й за виникненням і становленням племінного ладу. Академік Петро Толочко стверджує, що основна мета первісного виробництва полягала у створенні необхідного продукту для забезпечення фізичного існування людини і розширеного відтворення населення. Чисельність населення у басейні Десни на фініші доби каменю зростала. Археологи підрахували, що майже в кожному пізньопалеолітичному поселенні мешкали від 25 до 70 осіб. Житла, як і в попередні часи, будували з кісток мамонтів і оленячих рогів, використовували й дерев'яні жердини, накривали їх шкірами впольованих тварин. Локальні скупчення поселень кроманьйонців, на думку науковців, свідчать, що люди пізнього палеоліту вже об'єднувались у племена. Об'єднавшись було зручніше влаштовувати полювання на великих тварин – мамонтів, бізонів, оленів, забезпечувати себе їжею.

МЕЗИНСЬКІ МИСЛИВЦІ НА МАМОНТІВ

Подесення багате на дивовижні археологічні об'єкти, які вражають уяву не лише пересічних людей, але й відомих учених, фахівців. Одна з найцікавіших загадок історії людства – у селі Мезин Коропського району Чернігівської області. Правильніше було б називати село Мізином, бо заснував його пан Мізя. У літературі зустрічаються обидва написи: і Мезин, і Мізин. Село, що розташоване у мальовничому куточку на правому березі зачарованої Десни та його округа, можуть слугувати ілюстрацією зв'язків і наступності різних етапів розвитку історії краю. Завдяки невтомній річці та зручній переправі через неї, Мезин з давніх-давен притягував до себе первісних людей, землеробів середньовіччя, а пізніше й шведське військо на чолі з Карлом XII, який разом із гетьманом Іваном Мазепою, долали тут водну перепону, прямуючи до Полтави.

Та найбільше уславила Мезин одна із прадавніх таємниць, що приховувала тутешня земля… Восени 1907 року мезинський козак Сисой Кошель вирішив побудувати на своїй садибі погріб. Занурившись у ґрунт, господар наштовхнувся на великі кістки невідомої йому тварини. На щастя, Сисою Кошелю не забракло клепки розповісти про знахідку місцевому священику. Батюшка відправив кістки до Чернігова, де ними зацікавилися вчені мужі, історики і колекціонери старожитностей. Розкопки

Мезинське поселення 20 тисяч років до Р.Х.

Полювання на мамонта. (З ілюстрації З. Буріана)

у Мезині, що були розпочаті 1908 року приват-доцентом Петербурзького імператорського університету Федором Вовком (1847–1918), приголомшили наукову спільноту. Не десь там, у Європі, а в малоросійській глибинці виявлена стоянка кроманьйонців-мисливців на мамонтів та справді фантастичні старожитності.

Не менш сенсаційними були результати археологічних досліджень, котрі провів у Мезині в 1954–1961 роках відомий археолог Іван Шовкопляс. Підсумки семирічної роботи вчений виклав у монографії «Мезинская стоянка»[1]. Іван Гаврилович довів, що кроманьйонець – людина розумна – з'явився у Мезині близько 20 тисяч років тому.

Первісні мезинці зводили круглі житла діаметром майже сім метрів і площею до 25 квадратних метрів. Споруджували куполоподібні будови, що були схожі на «чуми» північних народів з дерев'яних жердин, утеплених шкірами впольованих тварин. Ззовні житла обкладали кістками мамонтів та інших чотириногих велетнів.

Люди мезинської стоянки становили громаду в принаймні півсотні родичів. Основним їхнім заняттям було полювання на мамонтів та іншого великого звіра. Вони вміли блискуче обробляти кремінь і кістки тварин. Дотепер фахівцям не вдається

[1] Шовкопляс И. Г. Мезинская стоянка. – Київ: Наукова думка, 1965. – 327 с.

сповна зрозуміти спосіб, у який первісні мезинці майстерно скручували ікла мамонтів у чудові браслети. Чи не дивно, що люди кам'яного віку примушують сучасних науковців, озброєних найдосконалішими комп'ютерними технологіями, сушити мізки над залишеними ними прадавніми скарбами, таїнами і загадками?!

Найбільший свій скарб мізинці-кроманьйонці лишили в царині мистецтва. Василь Куриленко, один з дослідників мезинських старожитностей, писав: «Що таке колесо або горщик першопоселенці Мізина ще не знали, але по лінії виживання в прильодникових умовах, у високохудожньому мистецтві вони досягли дивних успіхів, які і прославили Мізинську стоянку. …Обезсмертили цю стоянку, знайдені тут шедеври різних видів найдавнішого мистецтва, виготовлені з бивнів мамонта орнаментовані фігурки «мізинських птахожінок», браслети, які ще мало досліджені і усвідомлені наукою. Так, вважалося, що мотив меандра виник і був розроблений в Греції. Ми акцентуємо увагу на тому, що виник меандр і був розроблений в незрівнянно блискучому вигляді мізинськими мисливцями на мамонта, десь за 17–12 тисяч років до появи Греції».[1]

Меандр – орнамент, відомий з часів неоліту. Назва походить від річки Меандр, що тече в Малій Азії (Ефес). У меандрову стрічку давні люди вкладали глибокий магічний зміст. Вона відображала течію людського життя. Прямі лінії та кути символізували вічність, безконечність буття людини й природи, доброчесність. Понад сто років тому відомий антрополог, етнограф і археолог Федір Вовк під час розкопок у Мезині, на шестиметровій глибині, знайшов браслет з кістки мамонта, на якому викарбовано меандровий орнамент. Василь Куриленко, художник, мистецтвознавець і археолог, не приховував, що саме захоплення мезинськими орнаментами спонукало його залишити мегаполіс на Неві і переїхати до чернігівської глибинки, на Подесення.

Василь Куриленко навчався на художньо-графічному факультеті Ленінградського педагогічного інституту імені О. І. Герцена. Відвідуючи в 1963 році музей антропології, побачив в експозиції артефакти, знайдені на Мезинській стоянці, і неабияк зацікавився ними. Це спонукало студента до вивчення основ археології. Наступного літа під час канікул поспішив до Мезина, на розкопки. До Ленінграда повернувся з кількома цінними знахідками, якими зацікавилися фахівці Ермітажу.

[1] Куриленко В. Є. Історія Чернігово-Сіверщини з найдавніших часів у знахідках Мезинської округи. Нариси про далеке минуле рідного краю. – Чернігів, 2008. – С. 19.

Мезинський археологічний музей

Василь Куриленко ще більше ствердився в своїй мрії – присвятити себе вивченню мезинських старожитностей. Наступної весни він написав заяву до ректорату із проханням перевести його з денної форми навчання на заочну, щоб мати можливість постійно мешкати і працювати в Мезині. Його, одного з кращих студентів, якому був уготований шлях в аспірантуру і далі – у велику науку, не хотіли відпускати. Василь наполіг і невдовзі вже був у Мезині. Влаштувався вчителем малювання у місцевій школі. Навантаження невелике – чотири уроки на тиждень, через те й заробітна платня – мізерна. Та це не лякало молодого ентузіаста. Ображало і пригнічувало зневажливе ставлення до нього та його справи окремих чиновників і навіть колег-вчителів. Василь Єлисейович не любив згадувати про це. Втім, що було, те було. Письменник, публіцист і яскравий популяризатор української історії Сергій Плачинда (1928–2013) наводить прикрі факти. На педагогічній нараді один з учителів зауважив на адресу Куриленка: «Кинути Ленінград, аспірантуру і копати смітники в селі – це несерйозно». До честі тодішнього директора школи, той урезонив кривдника:

«Дурниці ви говорите. Музей для нас і для району – велика честь. Творіть, Василю Єлисейовичу. Не слухайте скептиків. Я вас підтримую».[1]

Врешті-решт 17 вересня 1965 року в одній з класних кімнат було відкрито археологічний музей. Та «доброзичливі» не вгамувались, писали анонімки в різні інстанції, звинувачуючи організатора музею ледве не в антирадянській діяльності, і таки домоглися свого. Приїхала комісія райвідділу освіти і закрила музей. П'ять тисяч музейних експонатів «евакуювали» до підвалу. Але й за таких обставин Василь Єлисейович не сидів, склавши руки. Зустрічав світанки на розкопках, обробляв, описував знайдені пам'ятки, а ще проводив численні екскурсії для туристів, які, дізнавшись про Мезинську перлину, масово приїздили в село. Вражені побаченим і почутим, ці люди зверталися до владних структур, вимагаючи поновити музей і надати його творцеві можливість продовжувати пошуки. Довелось чиновництву зважити на громадську думку, і археологічні експонати з підвалу «переселились» до найбільшого у Мезині шестикімнатного будинку.

Мені пощастило неодноразово відвідувати Мезин і зустрічатися зі зберігачем його скарбів. Кожного разу дивувався, як швидко зростає кількість унікальних експонатів Мезинської колекції. За 46 років своєї наполегливої праці Василь Куриленко здобув із землі, описав і виставив у музеї майже 50 тисяч експонатів, багатьом з яких позаздрять й столичні музейні заклади. Василь Єлисейович з жалем розповідав, що нерідко легше відшукати найцінніший артефакт, аніж зберегти його. У 2004 році злочинці викрали з музею два бивні мамонта, позначені насічками. Ці артефакти, на думку В. Куриленка, слугували первісним мисливцям за календар. Мужня і непохитна людина Василь Єлисейович робив все можливе, щоб зберегти мезинські реліквії від розкрадання.

Археолог В. Є. Куриленко

[1] Плачинда С. Від Мізина до Індо-Європи // Українознавство. – Київ, 2008. – № 1. – С. 262–263.

Мезинські артефакти. Кераміка

Але й злочинці не дрімали – поцупили з музею майже дві тисячі експонатів. Кожна така втрата тяжким болем ятрила серце директора Мезинського археологічного музею, до речі, одного з найбільших сільських музеїв України.

Щороку Мезинський музей приймає тисячі відвідувачів із різних куточків України та із зарубіжних країн. Туристи із зацікавленістю знайомляться з реліквіями доби мисливців на мамонтів – доби сміливих і вправних людей, дивуються високому рівню їхнього інтелектуального розвитку. За життя Василя Куриленка не було такого запису у музейній книзі відгуків, де б не згадувався його засновник. Поет Микола Побелян написав: «Людина, яка створила цей музей, варта возвеличення державою – це громадянський подвиг!»

Василь Куриленко обурювався, коли хтось з його колег стверджував, що Мезинська стоянка розкопана повністю і шукати там вже нічого. Василь Єлисейович своєрідно відповідав таким скептикам. З лопатою в руках виходив в «поле» і закладав нові розвідкові шурфи. У 2007 році він в кількох метрах від музею заклав з допомогою добровольців-волонтерів кілька шурфів. Знахідки були, на перший погляд, скромними, втім засвідчили, що далеко не всі загадки Мезинської стоянки розкриті. Ті розкопки виявили «сліди майстерні» з обробки кісток копитних тварин. На них помітне гравірування у вигляді ліній, шевронів, що на думку В. Куриленка, є графічною і математичною моделлю місячного протокалендаря. Таке ж різьблення – на знаменитих мезинських браслетах.

Василь Куриленко довів, що Мезин здатен дарувати нові відкриття. Він не лише продовжував досліджувати всесвітньовідому пізньопалеолітичну стоянку, а й віднайшов і класифікував на теренах Подесення пам'ятки 23 археологічних культур: волинцівської, київської, колочинської, роменської, сумської, юхнівської та ін. Він є автором кількох десятків наукових робіт і численних публікацій у періодиці. Кажуть, що науку рухають не стільки монографії, на підготовку і видання яких витрачається багато років і коштів, скільки невеликі публікації, котрі оперативно знайомлять

Пам'ятний знак на місці Мезинської палеолітичної стоянки

з новітніми відкриттями і результатами дослідницьких пошуків. Доробок Василя Куриленка – прекрасне тому свідоцтво: його невеликі статті, надруковані в республіканській та місцевій пресі, варті пухлих фоліантів. Широкий громадський і науковий резонанс мали його публікації про архітектоніку орнаментів мезинських браслетів, первісні місячні календарі Сіверського Подесення та загадкові індоарійські племена на теренах Середньої Десни. Остання тема викликала дискусію, про неї писав авторитетний фаховий часопис.[1]

Археолог з чернігівської глибинки сміливо ставив питання, що тільки-но народжувались й через свою новизну неоднозначно сприймались науковцями і читацьким загалом. Утім він був щирим і правдивим на шляху до пізнання незвіданого. Домінуюча мотивація Куриленка – збагатити стародавню історію Мезина і Чернігово-Сіверщини новими знахідками додавала ентузіастові сил та наснаги. Мезин і археологія були для Василя Єлисейовича – мрією, надією, натхненням і любов'ю. Його землячка Ніна Симоненко має рацію, коли говорить: «Якби не Василь Єлисейович, то і всесвітньовідома Мезинська стоянка залишалась би тільки на сторінках підручників і наукових видань».[2]

Радий, що Господь дарував мені щастя зустріти таку небайдужу і одержиму (в кращому розумінні цього слова) людину. Попри всі випробування, перепони, безгрошів'я та усілякі негаразди, Василь Єлисейович зумів зберегти в собі найкращі людські якості і не зрадити власній мрії. Він був цікавим оповідачем і співрозмовником. Про кожен мезинський артефакт міг розповідати годинами, вміло й фахово вписуючи ту знахідку в історичний ланцюг становлення і розвитку первісного людського суспільства. Його відрізняла широчінь і різноманітність уподобань і не лише в археології, а й в історії, краєзнавстві, образотворчому мистецтві, літературі.

---

[1] Работа экспедиции Мезинского археологического музея // Восточноевропейский археологический журнал. – 2007. – № 1.

[2] Симоненко Н. В. Хранитель Мезинської перлини // Хвиля Десни. – 2012. – 24 березня.

Дізнавшись про моє захоплення краєзнавством, Василь Єлисейович повідав мені, що одним з перших зацікавився старожитностями Мезина святитель Філарет Гумілевський, основоположник церковного краєзнавства. Ще 1869 року, у першому числі «Прибавления к «Черниговским епархиальным известиям» святитель Філарет написав про Мезинське городище – стародавню пам'ятку дотатарського буття. Слухаючи Василя Єлисейовича, не можна було не дивуватися його світлому розуму, чудовій пам'яті, енциклопедичним знанням. Він добре знав історію археологічних досліджень на Чернігово-Сіверщині, в тому числі і в моєму рідному селі Виблі, що від Мезина на кілька десятків кілометрів нижче за течією Десни. Археолог навіть вказав на прикмети, що ріднять обидва села. У давнину біля Мезина і Виблів були переправи через Десну, і це позначилось на історії цих сіл. Завдяки Василю Єлисейовичу я дізнався чимало цікавого і маловідомого про Середньодніпровську, Роменську, Черняхівську, Зарубинецьку, Київську, Юхнівську та інші археологічні культури, без яких важко уявити далеке минуле нашого краю. Деякі з наведених ним фактів, свого часу занотованих мною, покладені в основу цього та інших нарисів. Як найдорожчу реліквію зберігаю книжку Василя Куриленка «Історія Чернігово-Сіверщини з найдавніших часів у знахідках Мезинської округи», подаровану мені автором у 2008 році.

Під час нашої останньої зустрічі Василь Єлисейович захоплено ділився своїми задумками щодо подальшого вивчення пам'яток Мезина і Сіверського Подесення. Турбували його і суто господарчі проблеми: ремонт будівлі музею, заміна покрівлі його даху, тощо. А ще згадав Федора Кіндратовича Вовка – першовідкривача Мезинської культури, пам'ять якого слід гідно увічнити саме в селі, що завдяки його відкриттю стало відоме на весь світ. На жаль, за життя Василя Єлисейовича тим його планам не судилося бути реалізованими. Василь Єлисейович Куриленко 16 березня 2011 року пішов із життя.

Запалений хранителем мезинської перлини вогник пізнання стародавньої історії Подесення не згас із закінченням його земного шляху. Естафету вивчення та збереження культурної спадщини краю прийняли співробітники Мезинського природного парку, до складу якого кілька років тому увійшов археологічний музей. Директор Мезинського національного парку Ніна Василівна Симоненко та її колеги докладають чимало зусиль щодо гідного вшанування пам'яті мезинського подвижника. Його дітищу – археологічному науково-дослідному музею – присвоєно ім'я засновника та

незмінного директора. Проведено реекспозиційні роботи і тепер експозицію першої зали музею присвячено життєвому шляху, науковій і творчій діяльності Василя Куриленка. У філіалі музею в селі Свердловка, у приміщенні адміністрації природного парку, відкрито його меморіальний робочий кабінет. Розпочато вивчення архіву Василя Куриленка, готуються до друку його раніше невідомі праці. Не менш важливим є й те, що врешті-решт завдяки підтримці Міністерства екології та місцевого аграрного підприємства, очолюваного Героєм Соціалістичної Праці і Героєм України Олександром Боровиком, вдалося капітально відремонтувати покрівлю даху, привести в належний стан стіни та стелю музейного будинку. Все це та багато іншого, як стверджує Ніна Симоненко, зроблено з великої поваги до пам'яті Василя Куриленка.[1]

Архієпископ, Святитель Філарет (Гумілевський). Художник П. Ф. Борель

Академік Петро Толочко, як завжди влучно і правдиво, зазначає: «Справжнє усвідомлення місця і ролі вченого у розвитку науки наступає, як правило, лише після закінчення його земного буття. Тільки тепер настає час неупереджених оцінок з позиції вічності, коли єдиним критерієм у підході до зробленого людиною є правда. А ще справедливість, якої так не вистачає сучасникам, обтяженим нерідко дрібним і суєтним. Час – дійсно найсправедливіший суддя, який все і всіх розставляє по своїх місцях»[2].

Осмислюючи ці слова корифея вітчизняної археології, я, перш за все, думав про Василя Єлисейовича Куриленка. Відтоді, коли мезинський археолог, вчений і практик перетнув межу Вічності, всі ми ще глибше усвідомлюємо вагомість його внеску у вивчення історії первісного суспільства.

Петро Толочко процитованими вище рядками розпочинає свою статтю, присвячену пам'яті відомого археолога Сергія Миколайовича Бібікова (1908–1988). Останній близько 60 років віддав служінню археології, лишивши в ній глибокий і неповторний слід. Його знаменитий заклик: «За речами бачити людей, що їх породили»

[1] Симоненко Н. В. Хранитель Мезинської перлини // Хвиля Десни. – 2012. – 24 березня.
[2] Толочко П. П. С. М. Бібіков і українська археологія // Археологія. – 1996. – № 3. – С. 3.

фактично став програмою-дороговказом вітчизняних археологів. Академік П. Толочко наголошує, що С. Бібіков особливу увагу приділяв проблемі ідеологічних уявлень і світогляду наших далеких пращурів. Його праці на цю тему вражають незвичайним проникненням у внутрішній світ первісної людини, неординарністю, а, нерідко, й несподіваністю висновків. Приголомшуюче враження на науковий світ справила монографія Сергія Бібікова «Найдавніший музичний комплекс із кісток мамонта» (1981), у якій запропонована безпрецедентна за своєю сміливістю гіпотеза про музику в палеоліті.

Ще 1956 року археологічна експедиція, очолювана Іваном Шовкоплясом, виявила в одному з жител Мезинської стоянки набір більших і менших кісток. Розмальовані вохрою, ці кістки мамонта були прикрашені насічками та візерунками. Іван Шовкопляс та його колеги довго сушили мізки над призначенням цих речей і дійшли висновку: ці речі первісні мисливці використовували під час ритуальних відправ. Лише через 25 років після розкопок дослідник Сергій Бібіков висунув гіпотезу, що набір орнаментованих кісток з мезинської стоянки – не що інше, як комплекс ударних музичних інструментів. Новаторські міркування Бібікова декому з його колег здалися малопереконливими. Та Сергій Миколайович не відступав, продовжував дослідження. Експеримент, проведений за участі відомого музиканта Володимира Колокольнікова[1], підтвердив правильність висновків Сергія Бібікова. За сучасною класифікацією мезинські артефакти можуть бути віднесені до групи ударних музичних інструментів. Неоціненний археологічний скарб подав голос, коли київські музиканти зіграли на кістках мелодійні ритми. Всесоюзна фірма грамзапису «Мелодія» записала на платівку награння, що долинуло до наших днів із праглибин минулого.

Відкриття Сергія Бібікова набуло широкого міжнародного розголосу. І знов Мезин уславився на весь світ, бо ж раніше вважалося, що музика виникла десь чотири-п'ять тисяч років назад. Мезинські артефакти свідчать: музика народилась набагато раніше – п'ятнадцять тисячоліть тому. Набагато давнішим виявився й танок. Знайдений на мезинській стоянці «шумовий» набірний браслет, що складається з п'яти окремих незамкнених кілець, – це своєрідні кастаньєти. Вони дають підставу говорити про наявність танців у палеолітичній культурі Східної Європи.

[1] Колокольніков В. І. (1944 р.н.) – виконавець і педагог, заслужений артист України, професор Музичної академії імені П. І. Чайковського, концертмейстер групи ударних інструментів Національного академічного симфонічного оркестру України.

Мальовничі краєвиди Мезинського національного природного парку

Сергій Плачинда – письменник-романтик і дослідник праісторії та найдавнішої міфології України – не приховував свого захоплення перлиною Подесення. «Їхати в Мізин – це все одно, що в Єрусалим або в Канів на Чернечу-Тарасову гору, – писав Сергій Петрович. – Адже що наші воріженьки не кажуть, а цивілізована Індо-Європа починалася з Мізина, тобто Мізинської – однієї з найдавніших у світі – культури доби мисливців на мамонтів – XX–XV тисячоліть до н.е.»[1].

Мезин спонукає до роздумів про витоки родоводу нашого народу, про далеких пращурів, які жили колись на землі, котру ми успадкували. У того ж таки Сергія Плачинди не було сумнівів – історія українського народу починається від часів Мезинської стоянки. Щоб з'ясувати істину, продовжимо пошуки слідів наших пращурів в інших давніх часах, або, як говорять археологи, в інших «культурних шарах», що приховують у собі речові пам'ятки минулого.

[1] Плачинда С. Від Мізина до Індо-Європи // Українознавство. – Київ, 2008. – № 1. – С. 262–263.

ЯК СМЯЧКА З ВІСЛОЮ ПОРІДНИЛИСЬ

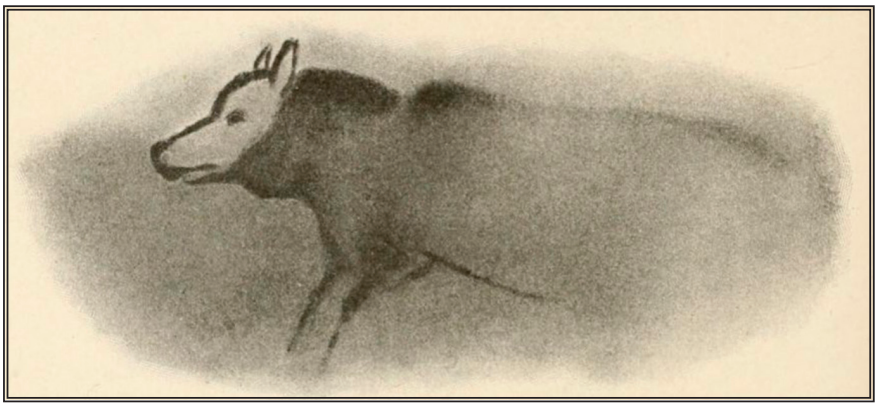
Археологія – галузь історичної науки, що вивчає розвиток людського суспільства на підставі досліджень пам'яток, матеріальних свідчень давніх культур. Археологічні пам'ятки найчастіше доходять до нас у вигляді культурного шару, утвореного із суміші землі з рештками матеріальної культури. Товща ґрунту над залишками стародавніх поселень, стоянок, поховань, тощо зростає з кожним роком. Фахівці стверджують, що товща культурного шару на Римському форумі – 15 метрів, на поселенні Селище, що поблизу Анисова Чернігівського району – 0,7–1 метр, а на поселенні, що біля села Кам'янка Ріпкинського району – 0,2 метри. Культурний шар рідко коли залягає на поверхні, до нього треба дістатися, звісно ж, за допомогою лопати – найголовнішого знаряддя археологів.

Не цуралися лопати учасники археологічних експедицій, яким у тридцяті роки минулого століття пощастило досліджувати у Новгород-Сіверському районі Пушкарівські стоянки. Окремі з них були розкопані на значних площах правого берегу Десни: археологам довелось перелопатити сотні кубометрів ґрунту.

В культурному шарі пізньопалеолітичної стоянки Пушкарі I, яку досліджували Михайло Рудинський та Павло Борисковський, виявлені залишки невеликих наземних наметоподібних жител у вигляді скупчень великих кісток мамонта, використаних свого часу при їх спорудженні. Серед виробів з кременю переважають різноманітні вістря, різці, скребки, скреблоподібні інструменти, а з кісток – мотика, лощило, прикраси-підвіски. Кінцем пізнього палеоліту (бл. 10–8 тисяч років тому) датується стоянка Бугорок, яка розкопувалась Михайлом Воєводським і Маріанною Гвоздовер. А от стоянку Покровщина (Пушкарі VII), досліджену в 1937–1939 роках, археологи відносять до раннього мезоліту.[1]

Мезоліт – середньокам'яна доба – тривала від IX до VI тисячоліття до Різдва Христового. На теренах Чернігово-Сіверщини, зокрема у Новгород-Сіверському, Коропському, Ріпкинському районах виявлено двадцять поселень епохи мезоліту. Археологічні знахідки допомагають з'ясувати, як жило, чим займалось тогочасне населення нашого краю. Звісно, речові пам'ятки, на відміну від писемних джерел, не містять прямої розповіді про це, і тут у нагоді стає наукова реконструкція.

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 686.

Собака 17000 років тому
(печерне зображення епохи пізнього палеоліту, Франція)

Кліматичні умови Подесення були вже подібними до сучасних. Не стало мамонтів – «дієвих осіб» попередніх епох, з якими було тісно пов'язане життя первісних людей. Але полювання, рибальство, збиральництво й надалі залишились основним заняттям людини. Лук і стріли, винайдені ще в пізньопалеолітичну добу, удосконалювались і застосовувались все ширше. Більш зручними у використанні стали й крем'яні знаряддя. Так, на мезолітичній стоянці Смячка XIV серед крем'яного інвентаря переважають великі ножовидні пластини і виготовлені з них знаряддя – кінцеві скребки і різних типів різці та характерні верболистні наконечники стріл.[1]

Смячка XIV виявлена археологами поблизу села Лісконог Новгород-Сіверського району. Свою назву ця мезолітична стоянка, що датується IX тисячоліттям до Р.Х., одержала від правої притоки Десни – річки Смячка. На її лівому березі, на розлитій морені схилу високого плато і була розташована стоянка первісних людей. За рядом рис вона нагадує стоянку Свідре Вільке в Польщі. Смячка XIV – східна пам'ятка Свідерської культури, що на той час побутувала у басейні річки Вісла. Пам'ятки Свідерської культури виявлені також на берегах Німану, Прип'яті та Верхнього Дніпра.

Мезоліт позначився в нашому краї появою першої прирученої тварини – собаки. Відтоді й дотепер ці чотириногі друзі віддано служать людині. Пізніше на наші терени прибувають свійські кози і вівці, які були одомашнені в Азії вісім тисяч років тому. Шість тисяч років тому були приручені свині. Якщо погодитись, що любов до сала є вагомою складовою нашої ментальності, то зауважимо: у неї надто довге коріння.

Мезоліт вважається перехідною добою від давнього кам'яного віку до неоліту (нового кам'яного віку). Саме в епоху неоліту (5–3 тисячоліття до Р.Х.) на території сучасної Чернігівщини відбувався перехід до землеробства і скотарства. Племена

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 753.

Знаряддя праці доби неоліту

тогочасних людей густо населяли береги Десни, Сейму і Снову, переходили до осілого життя, будували постійні житла і наземні споруди, напівземлянки та землянки. Саме добою неоліту датуються знахідки археологів і, так званий, підйомний матеріал, зібраний в околицях нашого села Виблі. На жаль, деякі артефакти, що зберігалися в шкільному музеї, кудись зникли…

Ми вже згадували як, розповідаючи про Мезинську пізньопалеолітичну стоянку, археолог-подвижник Василь Куриленко наголошував: «Що таке колесо або горщик першопоселенці Мезина ще не знали…» Так от одним з найбільших досягнень людини неоліту, на думку вчених, стало вміння виробляти посуд. Академік Петро Толочко наводить невеличкий, але показовий штрих до творчого портрету відомого археолога Сергія Бібікова, який вражав колег і не лише їх тематичною широтою своїх наукових пошуків, сміливістю наукових гіпотез і високим рівнем історичної інтерпретації. Отже, слово Петру Петровичу: «Хто-небудь коли-небудь ставив собі за мету розв'язати питання: чому виник керамічний посуд? Саме Сергій Миколайович Бібіков уперше

поставив це питання і відповів на нього: глиняний посуд з'явися в умовах нової господарської діяльності – землеробства, основу якого складало вирощування злаків. Злаки – це, перш за все, каші. А кашу без горщика не звариш. Просто? Так, воістину все геніальне – просте»[1]. Глиняний посуд – кераміка (від грецького «керамос» – глина) спочатку був нетривкий і грубостінний із загостреним або округлим дном. Його встромлювали в ґрунт біля вогнища або ставили поміж камінням. Пізніше з'являється посуд із плескатим дном, що може свідчити про наявність житла з долівкою та столу у побуті. У великих посудинах зберігали запаси їжі (зерно, мед, жир, молоко, ягоди), у менших горщиках варили страви. Посуд ліпили вільноруч, без допомоги гончарного круга і випалювали його на вогні. Часто на мокрій глині залишалися відбитки пальців стародавніх гончарів, і вчені визначили, що ті відбитки належать, в основному, жіночим рукам. Поверхня посуду вкривалася різноманітними візерунками. Кожне плем'я ліпило свій посуд, що відрізнявся від посуду інших племен формою, орнаментацією, способом виготовлення. Ці особливості керамічного виробництва збереглися і в наступні епохи. Глиняний посуд є для археолога найприкметнішою знахідкою, що допомагає визначити культуру та етнічну приналежність, хронологію та взаємовпливи стародавнього населення.

Своєрідний глиняний посуд з ямковим або ямково-гребінцевим орнаментом дав назву археологічній культурі. Носії культури ямково-гребінцевої кераміки населяли в епоху неоліту більшу частину Чернігово-Сіверського Полісся. Залишки їхніх поселень виявлені на Лівобережжі Дніпра, вище гирла Прип'яті, на Десні, де зустрічаються трохи нижче Чернігова – в гирлі річки Білоус, а також по Сейму. Ці пам'ятки досліджувались відомими археологами Михайлом Рудинським, Юрієм Виноградським, Михайлом Воєводським, Софією Березанською та Валентиною Непріною. Під час розкопок та розвідок було зібрано багато речового матеріалу, зокрема фрагменти глиняного посуду та штампів для його орнаментації. Якою ж була технологія виготовлення неолітичної кераміки? Євген Ногін, завідувач науковою бібліотекою Чернігівського історичного музею ім. В. Тарновського, дослідивши керамічні комплекси, знайдені на поселеннях ямково-гребінцевої культури, доходить висновку, що весь той посуд виготовлений способом стрічкового наліплювання.[2] За складом глиняного

[1] Толочко П. Т. С. М. Бібіков і українська археологія // Археологія. – 1996. – №3. – С. 9.

[2] Ногін Є. Неолітичні племена ямково-гребінцевої кераміки Чернігово-Сіверського Полісся // Сіверянський літопис. – 2005. – № 6. – С. 5.

Ямково-гребінцева кераміка
(Естонський історичний музей)

Кістяні знаряддя культури
ямково-гребінцевої
кераміки

тіста виділяються такі групи посуду: з чистої глини з природними домішками піску і з рослинними домішками та кварцовим піском, з домішками черепашок, з домішками піску та кровавику. Поверхня посуду зовні та зсередини рівно загладжена… Для прикрашення поверхні використовувалися різні види гребінцевого штампа та стрижні для нанесення ямкового узору. Іноді нанесення ямкового орнаменту виконувалося у скорописній манері, іноді горизонтальні рядки ямок чергувалися з рядами горизонтально поставлених відбитків гребінки, часто зустрічається також групування ямкового орнаменту у геометричні фігури – ромби, трикутники тощо.

Ці пам’ятки доби неоліту не лише свідчать про кмітливість і естетичні уподобання носіїв культури ямково-гребінчастої кераміки, а й допомагають дізнатися, як жили і розвивалися неолітичні племена на теренах Чернігово-Сіверщини в IV – кінці III тисячоліть до Р.Х.

ТРИПІЛЛЯ – ЗАГАДКА ЕНЕОЛІТУ

Знамениту трипільську кераміку з неповторними різнобарвними розписами не сплутати ні з якою іншою. Трипільська культура, що існувала на теренах сучасної України у добу мідно-кам'яного віку або енеоліту (IV–III тис. до Р.Х.), є однією з найзагадковіших на планеті. Утворилась вона в результаті злиття прибулих із східного Середземномор'я та Балкан племен із місцевими жителями, до котрих приєдналися й племена оріїв.

Першовідкривачем трипільської культури став Вікентій Хвойка, який 1893 року виявив залишки незвичної культури, що раніше не була відома археологам. Розкопки, проведені ним біля села Трипілля та в інших місцях Київщини, дали приголомшуючі результати. Вікентій Хвойка доповів про це на XI Всеросійському археологічному з'їзді, що відбувся 1899 року.

Звернемо увагу на те, що після смерті Вікентія Хвойки, справу свого вчителя продовжила наша землячка, одна з перших жінок-археологів Валерія Євгенівна Козловська. Народилась вона 1889 року в селі Бурімка (нині Ічнянського району). Навчалась на історико-філологічному відділенні Вищих жіночих курсів у Києві. Великий вплив на формування її наукових інтересів мав відомий київський археолог Вікентій Хвойка. Валерія Козловська вважала його своїм «хрещеним батьком» в археології та учителем. Наша землячка ще більше захопилась археологією, коли на місці стародавнього слов'янського городища у Сосницькому повіті Чернігівської губернії знайшла предмети, один з яких привернув особливу увагу її вчителя. Це була кістка тварини – ребро з вигравіруваним на ньому зображенням фантастичного звіра. Цьому артефакту Валерія Козловська присвятила свої ранні наукові праці, надруковані 1912 року. Перші самостійні розкопки вона провела 1916 року на Черкащині біля села Сушківка. У результаті розкопок давнього поселення були виявлені фрагменти мальованого глиняного посуду трипільської культури. Загалом Валерія Козловська провела 44 розвідки та розкопки, залишила близько сорока наукових праць із дослідження трипільської культури та ранніх слов'ян.

На жаль, ім'я талановитої дослідниці минулого нині маловідоме. Тоталітарний режим робив усе можливе, щоб викреслити його з історії науки. У 1933 році Валерія Козловська була звільнена з посади директора Археологічного музею як «ідеологічно ворожий

Археолог В. Є. Козловська

елемент». На той час заборонили навіть саме слово «археологія», замість нього використовували термін «історія матеріальної культури». Валерія Козловська була вимушена залишити Батьківщину. Її життєвий шлях завершився 1956 року у Нью-Йорку (США).[1]

В Україні виявлено понад тисячу пам'яток трипільської культури, серед них – поселення біля сіл Виповзова, Євминка, Лутави і міста Остер Козелецького району. На поселенні Пустинка (Чернігівський район) археологи виявили матеріали, які свідчать про існування за три тисячі років до н.е. тісних зв'язків між рибалками епохи неоліту і землеробами Придніпров'я (трипільська культура), високий рівень економічного розвитку яких відповідав епосі міді.[2]

Не лише давні пустинці мали зв'язки з носіями трипільської культури. Переселяючись з місця на місце, трипільці розносили свої знання і досвід з рільництва та ремесел по близьких і далеких округах. Регулярно змінювати місця свого перебування вимагав унікальний трипільський звичай – періодичне спалювання своїх поселень. Відбувалось це приблизно через кожні п'ятдесят років, коли виснажувались навколишні поля. Родючість ґрунтів була неодмінною умовою буття трипільців-хліборобів. От трипільці і шукали та освоювали нові родючі ґрунти, будували там нове селище і, впорядкувавши старе, спалювали його.

На своїх полях трипільці вже вирощували всі основні зернові культури: пшеницю, просо, ячмінь і бобові. Вони займались також тваринництвом, огородництвом і садівництвом. Їм був відомий смак яблук, груш, абрикосів, винограду. Трипільці обробляли землю досить ефективними кістяними і роговими мотиками, застосовували рало. Трипільські хлібороби збирали врожай серпами з крем'яним лезом. Перетирали зерно на борошно кам'яними зернотерками. Трипільці займалися тваринництвом, вирощували велику рогату худобу, свиней, кіз, овець, коней. Як тяглову силу використовували биків, запрягали їх у візки. Трипільські майстри освоїли нові технології: холодне та гаряче

[1] Козловська Валерія Євгеніївна (1889–1956) / Музейний простір України. – Режим доступу: http://prostir.museum/ua/post/27657 (дата звернення: 12.02.2016).

[2] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 7.

кування і зварювання міді. З міді виготовлялись сокири, кинджали, браслети, шила, рибальські гачки. Трипільці освоїли кушнірство, прядіння і ткацтво.

Поселення трипільців чітко планувались – будівлі розташовувались кількома рядами навколо великого майдану, на якому стояли одна або декілька громадських споруд-святилищ. На вулицях, що радіально розходились від майдану, розташовувались садиби. Свої житла трипільці будували з дубових стовпів, обмазували стіни глиною, потім білили і фарбували. У середині облаштовували піч, лежанку і сімейний вівтар-жертовник. Біля печі, на полицях стояли різноманітні горщики та миски. Житла мали дах, покритий соломою чи очеретом, а також круглі вікна. Зовні стіни розмальовувались смугами червоного, білого, жовтого кольорів. Житла трипільців нагадують українську хату позаминулого століття.

Панорама трипільського протоміста

Археолог В. В. Хвойка

Пам'ятник Вікентію Хвойці
у парку Трипільської культури
м. Київ

У цьому можна переконатися, якщо завітати до історико-археологічного музею «Прадавня Аратта – Україна», що в селі Трипілля Київської області. Біля музею відтворений двоповерховий будинок трипільців. Музей цей унікальний і навіть дивовижний, як і сама трипільська культура. Це один з перших приватних музеїв України. Його засновники – колекціонер Олександр Поліщук, будівельник Володимир Лазоренко, художник Анатолій Гайдамака і науковець Юрій Шилов. Основу музейної експозиції, що налічує понад півтисячі предметів, складає колекція трипільських старожитностей зібрана Олександром Поліщуком. Життєве кредо колекціонера – донести до всіх українців знання про Трипільську культуру. Олександр Поліщук переконаний, що українці є прямими нащадками трипільців.

У селі Трипіллі працює ще один археологічний музей. Це державна науково-просвітницька та науково-дослідницька установа. В окремій музейній залі експонуються артефакти Трипільської археологічної культури, відкритої і дослідженої Вікентієм Хвойком понад 120 років тому саме в околицях цього села. Заслужено і справедливо поряд з музеєм встановлений пам'ятник Першовідкривачеві. Досліджуючи трипільські старожитності, В. Хвойка висунув гіпотезу, згідно з якою «народ, що створив ці пам'ятки, не міг зникнути безслідно, і був ніхто інший, як гілка арійського племені, котрій по праву належить ім'я протослов'ян і нащадки котрої й донині населяють південно-західну Росію»[1]. Відомо, що в часи

[1] Бойко Л. Вікентій Хвойка – відкривач Трипілля «Народ, що створив ці пам'ятки, не міг зникнути безслідно» // Галицьке слово. – 2013. – 12 липня. – № 28 (1767). – Режим доступу: http://galslovo.if.ua/index_old.php?st=3535 (дата звернення: 15.02.2016).

Двоповерховий будинок трипільців у музеї «Прадавня Аратта – Україна»

Російської імперії південно-західною Росією називали саме Україну. Під час відвідин археологічних музеїв Трипілля автор цих рядків дізнався чимало нового і цікавого про життя і діяльність В. Хвойки, а також про знахідки із розкопок, проведених іншими відомими археологами. Деякі маловідомі факти, наведені тоді нашим екскурсоводом, приголомшували і викликали подив…

У п’ятдесятих роках минулого століття військовий топограф і пілот Костянтин Шишкін, виконуючи завдання, зробив кілька аерофотознімків на Черкащині. Дешифруючи ці знімки, він звернув увагу на дивні кола на землі, що свідчили про сліди людської діяльності. До справи долучилися археологи, які виявили величезні енеолітичні

Історико-археологічний музей «Прадавня Аратта – Україна» в селі Трипілля Київської області

поселення площею до 400 гектарів, що налічували понад 2000 жител, розташованих концентричними колами. Багато будинків були дво- і триповерховими. Вчені стверджують, що на той час це були найбільші в Європі протоміста, в кожному з яких проживало до 25 тисяч людей. В експозиціях обох трипільських музеїв широко представлена кераміка. Трипільські племена досягли високого рівня керамічного виробництва. Вони вже знали гончарний круг і майстерно ним користувались. Посуд випалювався у спеціальних гончарних печах. Кераміка прикрашалась зображенням тварин і людей, різноманітним орнаментом, зокрема подвійними спіралями. Спіральний меандр – «безконечник» – є символом безупинного руху, самого життя. Орнаментація трипільського посуду була ілюстрацією фольклору та міфології перших землеробів і скотарів. Мотиви трипільського орнаменту пізніше відродилися в українських народних вишивках, нарядній кераміці, а особливо в наших великодніх писанках.

Трипільська культура, безперечно, була провідною серед енеолітичних племен Східної Європи і прискорила розвиток відстаючих племен, що населяли тоді північні та північно-східні території сучасної України.

Починаючи з ХХ століття, коли була відкрита ця по-справжньому дивовижна культура, а особливо у часи творення державності України, нерідко можна було почути категоричні твердження: трипільці – прямі предки українців. Якою ж насправді є роль трипільської протоцивілізації в походженні української нації? Львівський історик Дмитро Павлів дає таку відповідь: «Очевидно, що прямими предками українського народу трипільські племена не були – багато ще племен і народів протягом чотирьох тисячоліть прилучилося до нашого етногенезу. Але основи українського родоводу були закладені вже в той час. Ймовірно, що з IV тис. до н.е. можна говорити про автохтонність частини населення на території України, яке, незважаючи на численні етнічні допливи та культурні зміни, зберегли через тисячоліття основне – любов до рідної землі, психологію творця і працівника, а не зайди і грабіжника»[1].

[1] Павлів Д. Ю. Доба енеоліту (мідно-кам'яний вік) // Історія України. – Львів: Світ, 1996. – С. 12.

КОРІННЯ СЛОВ'ЯНСЬКОГО РОДОВОДУ

Продовжуючи пошук свого слов'янського коріння, зупинимось на бронзовій добі. Саме таку назву має наступний після енеоліту період історії людства, що тривав від II до I тис. до Р.Х. Бронза – новий матеріал, штучно створений сплав міді та олова, з якого того часу люди почали виробляти знаряддя і зброю. Саме за доби бронзи в II тис. до Р.Х. розквітли давні цивілізації у Вавилоні та Єгипті. На той час у північно-східній частині сучасної України та на Поліссі жили нащадки давніх мезолітичних племен, а на правобережній лісостеповій частині – індоєвропейські племена з давніми традиціями землеробської культури, предки праслов'ян.

Проблема походження слов'ян – однієї з найчисельніших груп давньоєвропейського населення – дотепер залишається дискусійною. Історіографія проблеми чимала, наукових концепцій багато. Найдавніша з них пов'язана з ім'ям святого Нестора Літописця, який писав у своїй «Повісті временних літ»: «По довгих же часах сіли слов'яни по Дунаєві, де єсть нині Угорська земля і Болгарська. Од тих слов'ян розійшлися вони по Землі і прозвалися іменами своїми, – [од того], де сіли, на котрому місці»[1].

Ця карпато-дунайська теорія походження слов'ян дотепер має своїх прихильників і опонентів серед істориків, археологів, лінгвістів. За матеріалами археологічних досліджень XX століття численна група науковців (серед них визнаний авторитет на ниві вивчення давньослов'янських старожитностей Борис Рибаков) стверджують, що давні слов'яни розташовувались на величезній території від Дніпра до Одри. На думку багатьох археологів, тшинецько-комарівська культура, що в II тис. до Р.Х. обіймала територію в межиріччі Одри і Дніпра, презентує тогочасну праслов'янську спільноту.

Племена тшинецько-комарівської культури селилися на берегах рік і озер у неукріплених селищах. Для будівництва жител широко використовували дерево. Дерев'яний каркас служив основою для стін із колод і двосхилого даху, критого очеретом. Земляна підлога викладалась глиняними вальками і обмазувалася глиною. У таких житлах мешкала одна велика сім'я з 10–15 осіб. Вони досліджені археологами у 1963–1967 роках на поселенні східнотшинецької культури біля села Пустинка Чернігівського району.

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – Київ: Дніпро. – 1989. – С. 2.

Сокири-молоти, кремневі тесла, ножеподібні пластини та кремневі серпи із археологічних розкопок на Чернігівщині (Чернігівський історичний музей)

Ми вже згадували про Пустинку, коли вели мову про трипільську культуру, з племенами якої давні пустинці мали зв'язки. Науковці пояснюють наявність подібних контактів тим, що мідний вік був вищим, порівняно з неолітом, етапом розвитку продуктивних сил, періодом подальшого удосконалення відтворювальних форм господарства – землеробства, скотарства. Накопичення продукту, зростання суспільних багатств стимулювало міжплемінний обмін.

Поселення Пустинка доби бронзи складалося з двох частин, центром кожної з яких була культова споруда.[1] Пустинці, як й інші праслов'яни, сповідували язичницькі вірування, обожнювали природу, справляли землеробські ритуали. Вони займались рільництвом і скотарством. Археологи виявили у Пустинці один цілий крем'яний серп і п'ять його фрагментів, чисельні рештки зернотерок і розтиральних гранітних каменів. У центральній частині поселення знаходився майдан, на якому відсутній культурний шар, але виявлено багато стовпових ям. Можливо, це загін для худоби. Основну частину знахідок становлять кераміка – горщики, миски, чашки, а також керамічні пряслиця, прикрашені наколками і поперечними лініями. Під час розкопок виявлені металеві предмети: фрагменти випуклої бляшки, а також шпильку з петельчатою голівкою. Пустинські знахідки зберігаються у фондах Інституту археології НАН України.

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний словник. – С. 684.

КУЙ ЗАЛІЗО, ПОКИ ГАРЯЧЕ

Наявність на карті Чернігівщини географічних назв на кшталт Рудка, Рудня, Грибова Рудня, Димерка, Гомарня засвідчує: колись у цих місцинах видобували болотну руду. З неї виплавляли залізо, яке використовували для виготовлення знарядь праці та зброї.

Існування на Чернігово-Сіверщині значних запасів болотних руд спонукало у XVIII столітті православні монастирі займатися прибутковим рудним промислом. Цікаві факти щодо цього наводить науковий співробітник Національного архітектурно-історичного заповідника «Чернігів стародавній» Данило Рига: «Свої рудні мав Новгород-Сіверський Спаський монастир. Монахи здавали копальні кваліфікованим майстрам, які платили їм орендну плату грошима чи залізом. Тут існував розподіл

Археологічні знахідки Залізної доби (Чернігівський історичний музей)

праці. Крім майстрів рудників, підприємство обслуговували чорнороби, які копали руду, плугарі промивали руду, рубачі заготовляли дерево та інші робітники»[1].

Юхнівська культура. Кераміка

Розвиток металургійного виробництва у XVIII столітті сприймається як звичайна річ. А коли ж розпочалося видобування і використання заліза?

Доба раннього заліза починається на рубежі II і I тисячоліть до Р.Х. Протослов'янські, а пізніше слов'янські, племена заселяли лівобережні терени лісів і лісостепів, де в достатку було природної руди. Болотну руду нагрівали разом із деревним вугіллям у спеціальних печах-домницях. З одержаного заліза виготовляли рала, серпи, сокири, ножі. Завдяки залізним знаряддям праця людей, зокрема у землеробстві, стала більш продуктивною. З'явилися нові ремісники – ковалі, до яких у всі часи ставились поважно і шанобливо. У міфології багатьох народів існує язичницьке божество ковальського мистецтва. У слов'янських міфах його називали Сварогом, казали, що за його повелінням з небес впали ковальські кліщі, і люди почали кувати залізо. Залізообробне та бронзоливарне ремесла були відомі населенню юхнівських городищ, що в VI–III століттях до Р.Х. заселяли Верхнє, Середнє Подесення, Курське Посем'я, а також території сучасних Брянської і Сумської областей. Одне з таких городищ, відкрите в 1876 році археологом Дмитром Самоквасовим біля села Юхнове Новгород-Сіверського району, дало назву археологічній культурі – юхнівська[2]. Слід зазначити, що Дмитро Самоквасов (1843–1911) був уродженцем хутора Самоквасов Новгород-Сіверського повіту і, ставши по закінченні Петербурзького університету фаховим археологом, істориком права та архівознавцем, чимало зробив для вивчення історії Чернігово-Сіверщини.

[1] Рига Д. В. З історії монастирів Новгород-Сіверської єпархії (1785–1797 рр.) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3–4. – С. 31.

[2] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 965.

Археолог, історик
Д. Я. Самоквасов

У 1940 році городище Юхнове досліджував Михайло Воєводський, який на той час очолював Деснянську археологічну експедицію. Експедиція, душею якої був Михайло Вацлавович, об'єднала у своєму складі плеяду видатних археологів, які на високому рівні проводили розвідки і розкопки пам'яток Подесення й Посем'я. Михайло Воєводський раптово помер від раку в жовтні 1948 року, одразу після свого останнього польового сезону – розкопок під Курськом. Дослідник Сергій Щавельов у своїй книзі «Історики Курського краю»[1] пише, що на вшанування пам'яті вченого були видані дві наукові збірки із матеріалами Деснянської експедиції. Археолог і письменник Юрій Ліпкінг (Александров) присвятив Михайлу Воєводському свою історичну повість «Кудеяров стан». Саме Юрію Ліпкінгу (Александрову) та вдові покійного Михайла Воєводського Анні Єпіфанівні Аліховій судилося пізніше знайти на лівому березі річки Сейм поблизу села Авдійове дюнне юхнівське городище. Завдяки виявленим тонкостінним ліпним неорнаментованим глекам археологи віднесли Авдійовське городище до пізнього періоду існування юхнівської культури.

Ранній її період, до якого хронологічно належало досліджене Дмитром Самоквасовим і Михайлом Воєводським городище Юхнове, вирізнявся ліпною керамікою з ямковим орнаментом. Свої городища юхновці обносили земляними валами з дерев'яними укріпленнями, або обкопували ровом. Житла будували з дерев'яних кілків, переплетених лозою, ззовні і всередині обмазували глиною, нею ж вимощували долівки. На юхнівських поселеннях виявлені залізні коси, серпи, ножі, сокири, а також обвуглені зерна хлібних злаків і велика кількість кісток свійських тварин. Ці знахідки свідчать, що носії юхновської культури вели осілий спосіб життя, економічну основу їхнього буття складало землеробство і тваринництво, чималу роль відігравали виплавка заліза і ковальська справа. Невідомо, чи поклонялися юхновці Сварогові,

[1] Историки Курского края: биографический словарь / сост., отв. ред. С. П. Щавелев – Москва: ФЛИНТА, 2011. – 464 с.

Залишки укріплень Більського городища

але ковальськими клещами володіли справно. Про поклоніння одного із юхнівських племен балто-слов'янській язичницькій богині Ладі писав академік Борис Рибаков[1]. Досліджуючи велике придеснянське поселення Вщіж на території сусідньої Брянської області, він дійшов висновку, що там існував культ поганської богині Лади. Стародавній Вщіж окремі вчені ототожнюють з містом Голонією, про яке писав давньогрецький історик Геродот. Є й інша, більш аргументована археологічними матеріалами, думка щодо цього. Геродотівським містом Гелон велика група дослідників вважає Більське городище, що у сусідній з нами Полтавській області. Професор, доктор географічних наук, письменник Петро Масляк називає його загадкою, феноменом і дивом України. «Вчені вважають, що це було укріплене місто скіфської доби VII–III ст. до нашої ери, – розповідає Петро Масляк. – Дехто вже підрахував, що в той час у місті мешкало понад 200 тис. жителів. Зрозуміло, що для того періоду це було найбільше, або одне

[1] Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – Москва: Наука. – 1987. – 790 с.

Святитель Філарет (Гумілевський), архієпископ Чернігівський. Ікона

з найбільших поселень нашої планети, своєрідний «пуп Землі»[1].

Справді, Більське городище, розташоване в межиріччі річок Ворскли та Сухої Груні, вражає своїми масштабами. Складається воно з трьох укріплених поселень: Куземинське, Західне Більське і Східне Більське, об'єднаних єдиною фортечною стіною. Загальна площа городища – 4400 гектарів, довжина оборонних валів – 33833 метри. Перші дослідження укріплень та знахідок на території Більського городища провів наш земляк відомий вчений-етнограф Опанас Шафонський (1740–1811). Автор знаменитої праці «Черниговского наместничества топографическое описание с кратким географическим и историческим описанием Малой России, из частей коей оное наместничество составлено» особисто відвідав неблизьке городище. Опанас Пилипович зробив заміри укріплень, виявив стародавні наконечники стріл та списів. Учений намагався з'ясувати, коли і ким були побудовані ці укріплення, але вимушений був зізнатися, що «всё покрыто тьмою древности».

Ще одна людина дорога кожному православному серцю – святитель Філарет Гумілевський долучився до вивчення більських старожитностей. У своїй праці «Историко-статистическое описание Харьковской епархии», що побачила світ 1857 року, святитель Філарет пише про Західне і Східне укріплення та про вал Великого городища, але на відміну від Шафонського не розглядає їх як єдиний комплекс оборонних споруд. Археолог Василь Городцов провів дослідження укріплень Великого городища і довів, що Більське городище є складним оборонним комплексом.

[1] Масляк П. О. Таємниці, загадки, феномени і дива України / Сервер современной литературы «Самиздат». – Режим доступу: http://samlib.ru/m/masljak_p/tamnicfenomeniukrani.shtml (дата звернення: 15.02.2016).

З 1954 року систематичні дослідження Більського дива проводить експедиція Харківського університету на чолі з Борисом Шрамком (1921–2012), а з 1987 року стаціонарними розкопками городища керує Ірина Шрамко. Археологічні матеріали свідчать, що Більське городище було значним політичним і культурним центром. Населяли його різноетнічні жителі, про яких знов-таки писав у своїй «Історії» Геродот – будини, неври, гелони та ін. На думку істориків тут утворилася своєрідна спільнота праслов'ян (сколотів), прабалтів (будинів) і гелонів – племені, яке було близьке скіфам, але їм не тотожне. На відміну від скіфів-кочовиків гелони займалися землеробством. Під час розкопок виявлені й досліджені залишки напівземлянок і наземних жител, окремі з яких були двоповерховими, а також – різноманітні споруди господарського призначення – зерносховища, овини, погрібки, сушарні. Місцеве населення займалося рільництвом і тваринництвом, добре володіло секретами ремесел. На городищі виявлені рештки майстерень ковалів, ювелірів, гончарів, косторізів, бронзоливарників. Зустрічаються залишки жертовників і храмів, серед мешканців поширювалися землеробські культи родючості. До речі, більшість праслов'янських культів і вірувань були пов'язані власне із землеробством. Батько історії Геродот писав, що сколоти щороку відзначають свято на честь золотого плуга, ярма, сокири та чаші, котрі впали їм з неба. Ось і виходить, що сколоти-хлібороби в сиву давнину відзначали своє «професійне» свято, пов'язане з основними знаряддями землеробської праці.

У наших пошуках витоків свого слов'янського родоводу ми можемо більш-менш впевнено віднести до них праслов'янські землеробські племена і серед них сколотів. Бо вони і є, кажучи словами Ліни Костенко, висока віть з пракореня слов'ян. Легким життя наших далеких пращурів не було. Будуючи і укріплюючи свої городища, займаючись працею на землі, тогочасне населення Лівобережжя сучасної України з острахом дивилося на Степ, бо звідти насувалася загроза їхньому хліборобському світу. Найстрашніша з них – кочівники. Хто були ті войовничі завойовники? Який слід залишили на нашій праотчій землі? Про це – наступна розповідь.

СКІФИ-КОЧОВИКИ

Технологію залізного виробництва із болотних руд першими на території України освоїли кіммерійці. Вони досконало оволоділи металообробкою і виготовляли сталь. Це дозволило кардинально поліпшити озброєння кіммерійських кінних дружин. Кіммерійці ж були першим народом, ім'я якого зафіксоване в писемних джерелах, зокрема в знаменитій «Одіссеї» Гомера. Їх етнічне походження остаточно не з'ясоване, проте є певні підстави стверджувати, що кіммерійці належали до іраномовних племен. Провідною галуззю їхнього господарства було кочове скотарство, насамперед, конярство, яке давало можливість споряджати чисельні кінні загони для далеких грабіжницьких походів. Війна відігравала провідну роль у житті кіммерійців. Войовничі кочовики, озброєні залізними мечами, бойовими сокирами, луками, не мали собі рівних у битвах, наводили жах на супротивників. Далекі походи кіммерійців аж у Передню і Малу Азію з метою підкорення Урарту, Ассирії, Фригії, Лідії ще більше збагачували їхніх вождів, племінну знать і кінних воїнів.

Кіммерійці, розселившись наприкінці II – на початку I тисячоліття у степах Північного Причорномор'я, здійснювали походи на своїх північних сусідів й спустошували землі праслов'янських племен. Утім і самим кіммерійцям судилося сповна пізнати гіркоту поразок і втрат. Їхнє військово-політичне об'єднання розпалося у VII столітті до Р.Х. під натиском скіфських племен. Скіфи не лише переважали кіммерійців чисельністю, а й мали кращу військову організацію і політичну єдність. На чолі їх стояли

Скіфи-воїни. Рельєф чаші із кургану Куль-Оба (Ермітаж)

царі, які мали необмежену владу, на відміну від кіммерійських розрізнених племен з багатьма вождями.

На пам'ять про загадковий народ раннього залізного віку залишилась легенда. Кіммерійців, які вирішили покинути свою землю, їхні царі переконували в необхідності боротися з ворогом. Проте, не знайшовши підтримки більшості народу та не бажаючи залишати Батьківщину, царі, поділившись на дві рівні частини, загинули у битві між собою і були поховані в кургані поблизу річки Тірас (Дністер).[1]

Прибувши у середині VII століття до Р.Х. у причорноморські степи і витіснивши звідти кіммерійців, скіфи невдовзі підкорили більшість місцевих племен. Наприкінці наступного століття тут було сформоване могутнє державне об'єднання на чолі зі скіфами, до складу якого входило й місцеве населення Степу і Лісостепу. Столиця Скіфії знаходилась на Нижньому Дніпрі, поблизу сучасного міста Кам'янка-Дніпровська, що на Запоріжжі. Територія сучасної Чернігівщини становила північну периферію Скіфії. Археологи виявили і дослідили скіфські кургани й поселення на берегах Десни і Борзянки, у Сосницькому, Бахмацькому, Ніжинському та інших районах.

У часи свого піднесення скіфська держава охоплювала величезні території від Дунаю до Дону та від Чорного моря до сучасного Києва, які населяли різні за етнічним походженням і культурою люди. Давньогрецький історик Геродот, який жив у V столітті до Р.Х. і, до речі, мандрував Північним Причорномор'ям, у своїй «Історії» описав Скіфію. Її населення він поділив на чотири групи: царські скіфи, скіфи-кочовики, скіфи-хлібороби і скіфи-орачі.

Чимало сучасних істориків допускають, що скіфи-орачі (сколоти), які осіло жили на лісостепових теренах між Дніпром (Борисфеном) і Дністром (Тирасом), були автохтонним населенням, нащадками трипільських племен, яких скіфи підкорили. Сама назва племені свідчить про його основне заняття – плужне рільництво. Скіфи-хлібороби, які проживали на Нижньому Подніпров'ї, теж займалися сільським господарством, вирощували пшеницю, просо, сочевицю тощо. Вони не були етнічними скіфами. Скіфи-землероби були не прийшлими, а корінним населенням, на основі якого формувався наш слов'янський родовід.

Скіфи-кочівники за Геродотом – «нічого не сіють і не орють». Вони випасали незліченні стада худоби в степах Наддніпрянщини. А от хто взагалі ніколи не сіяв, не

[1] Лановик Б. Д., Лазарович М. В. Історія України: навчальний посібник. – Київ: Знання-Прес. – 2006. – С. 14.

орав, не випасав худобу, – так це царські скіфи. Панівна верхівка державного об'єднання займалася лише військовою справою або контролювала торговельні шляхи, що пролягали берегами Азовського моря та степовим Кримом. Проте, смак хліба та й вишуканих страв вони добре знали, бо збирали данину з підлеглих землеробських племен і мали з цього чималий зиск.

Відомий український археолог і поет, дослідник скіфської старовини Борис Мозолевський (1936–1993) стверджував, що зі скіфами на території України остаточно

Золота пектораль. IV ст. до Р.Х. Курган Товста Могила
(Музей історичних коштовностей України)

утвердився залізний вік. Уперше залізо з'явилося ще за кіммерійців, але тільки у скіфів стало основним металом, з якого виготовляли більшість зброї та знарядь праці. З бронзи відливалися лише вістря до стріл, прикраси, певні типи посуду, оздоби кінських вуздечок і нагрудників та деякі інші речі.[1]

Археолог Б. М. Мозолевський і його знахідка

Борис Мозолевський осмислив наше скіфське минуле. На основі археологічних матеріалів і давньогрецьких писемних джерел він всебічно дослідив суспільне буття, розвиток економіки та зносини Скіфії з близькими і далекими від неї племенами. Найбільшої могутності, на думку Б. Мозолевського, Скіфія досягає в IV столітті до Р.Х., «коли могили степовиків з'являються навіть на широті Києва».[2] Це піднесення пов'язується з іменем славнозвісного царя Атея, який об'єднав усі скіфські племена в єдину державу. Розквіт скіфської державності припадає на VI–IV століття до Р.Х. Саме тоді високого розвитку досягає ремесло. Скіфські ремісники фахово володіли технологією виплавки міді та заліза, з яких виготовляли зброю, військову амуніцію, знаряддя праці і навіть виливали великі казани. Під час розкопок царських курганів виявлені численні ювелірні вироби надзвичайно складної роботи. Дивує і вражає славнозвісна пектораль – золота нагрудна прикраса, яку письменник Олесь Гончар назвав «поемою золотого сонячного сяйва». Вона була знайдена археологом Борисом Мозолевським у червні 1971 року в кургані Товста Могила поблизу міста Орджонікідзе Дніпропетровської області. Це була усипальниця знатної сім'ї з числа царських скіфів. Одяг похованого тут скіфа прикрашали золоті бляшки. Загалом археологи виявили близько 600 золотих предметів: браслети, персні, підвіски, а також срібний ріг-ритон, бронзову булаву, зброю тощо.

Жорстокий, але мудрий, працьовитий, героїчний народ. Так характеризував скіфських кочівників все той же «батько історії» Геродот. Війни, грабіжницькі походи складали головну сутність їхнього життя. Буття царських і кочових скіфів було

[1] Мозолевський Б. М. Скіфський степ. – Київ: Наукова думка. – 1983. – С. 11.
[2] Там само. – С.18.

пристосовано до умов перебування у постійному русі й ведення війни. Роди і племена при першій потребі перетворювались на військові підрозділи для охорони худоби і пастухів, та найчастіше – для нападів на сусідів заради заволодіння їхніми багатствами. Житлом кочівникам слугували чотири- або шестиколісні криті вози-кибитки, у які вони запрягали кілька волів. У кибитках, зверху накритих шкірами, щоб всередину не потрапляли сніг, дощ, вітер, мешкали жінки, діти і люди похилого віку. Чоловіки майже весь час проводили на коні, через те ця тварина була у скіфів найулюбленішою. Вони навіть виплекали свою особливу породу коней – невеликих, але міцних і витривалих, здатних швидко і невтомно долати великі відстані. Скіфський цар Атей, як свідчать давньогрецькі джерела, казав, що кінське іржання для нього дорожче від звуків флейти. Цар власноруч чистив свого коня, що неабияк дивувало зманіжених греків.

Кожний дорослий скіф був кіннотником, добре володів зброєю – далекобійним луком, довгим залізним мечем і кинджалом. Як лучники скіфи уславились на весь Стародавній Світ. Скіфський лук мав особливу конструкцію і відзначався великою далекобійністю. На плиті в Ольвії вибито напис, що стріла, випущена з такого луку, пролетіла понад 521 метр. Успіхи скіфів у воєнних походах були зумовлені наявністю у них найдосконалішої на той час зброї. Немало важили їхня військова тактика раптових блискавичних нападів та суворі звичаї. Скіфські воїни вирізнялися ненавистю та жорстокістю до ворогів і водночас – стійкістю і хоробрістю. Нехтування звичаями і законами військового побратимства каралося смертю. Скіфи пили кров першого вбитого ними ворога, виготовляли з ворожих черепів чаші, а зі шкіри правих рук убитих супротивників – сагайдак-футляри для стріл. Геродот Галикарнаський писав, що скіфи використовували людську шкіру як рушники, або шили з неї плащі. Найвідважнішими вважали воїнів, які мали найбільше таких рушників. Особливо шанували тих, хто власноруч вбивав на полі бою ворогів і прикрашав їхніми скальпами кінську збрую. Володарів найбільшої кількості ворожих скальпів запрошували на світські бенкети, котрі щорічно влаштовували скіфські царі. Тих, хто не вбив жодного ворога і отже, на думку скіфів, зганьбив себе, до святкового столу не допускали.

Навіть поганські (язичницькі) вірування скіфів віддзеркалювали їхній войовничий характер і спонукали бути безпощадними до ворогів. Царські скіфи і скіфи-кочівники поклонялися божеству війни Арею. На його честь споруджували своєрідні вівтарі – величезні кургани, на верхівках яких встановлювали сторчма залізний меч –

втілення того божества. В жертву Арею приносили людей – військовополонених і рабів, їхньою кров'ю окроплювали той меч.

Могили своїх предків скіфи шанували і оберігали. Їхній поховальний обряд був досить жорстоким, що теж відображає войовничу сутність скіфів. Воїнів ховали разом зі зброєю, посудом, їжею, нерідко приносили в жертву дружин і рабинь. Особливо пишними були похорони царів й вельмож. Їх ховали у великих могильних ямах, кладучи туди багато коштовної зброї, посуду і прикрас. Поруч із померлими клали десятки вбитих під час поховальної церемонії слуг і сотні верхових коней. Могилу накривали дерев'яним настилом, а зверху насипали курган. На отих «степових пірамідах» встановлювали статуї, так звані «кам'яні баби», що свідчить про наслідування скіфами культу шанування предків. Через рік скіфи приходили до царської могили і справляли криваву тризну: вбивали 50 молодих воїнів і півсотні коней та розташовували їх навколо кургану. Чимало царських могил були пограбовані ще в давні часи скіфами-грабіжниками.

Зброя скіфського воїна
(Чернігівський історичний музей)

Велика Скіфія припинила своє існування наприкінці ІІІ століття до Р.Х. Однією з причин цього була експансія на землі Скіфії савроматів (сарматів). Так само, як

Скіфське золото – гребінь з кургану Солоха Запорізької області (Ермітаж)

і колись скіфи жорстоко вигнали кіммерійців, сармати знищували і гнали з причорноморських степів скіфів. Сармати – це близькі скіфам за походженням і способом життя іраномовні племена. Подолавши скіфів, вони на шість століть опанували Причорномор'я. Народ воїнів-кіннотників складався з кількох племінних об'єднань, серед яких були й алани, роксолани, язиги. Ці три племені пов'язані з територією сучасної України. Численні дикі і войовничі племена сарматів у II столітті до Р.Х. стають всесильними володарями Степу. Геродот Галікарнаський писав, що сармати походять від шлюбів скіфів і амазонок. Войовничі сарматські племена мали непереможну кінноту, до складу якої входили й жінки. Кожна з них носила чоловічий одяг, була озброєна луком, мечем і дротиком. У бою сарматські жінки не поступалися чоловікам. Давньогрецькі джерела свідчать, що сарматські дівчата не мали права виходити заміж, доки не вб'ють хоча б одного ворога.

Історія сарматів сповнена війнами і загарбницькими походами. Завоювавши Скіфію, вони становили могутню силу, з якою вимушені були рахуватися всі сусідні племена і навіть Стародавній Рим. Для захисту від сарматських вторгнень римляни вимушені були побудувати вздовж Дунаю оборонні укріплення. Але в I столітті від Р.Х. й на сарматів знайшлося ярмо – їх підкорили алани. Це нове об'єднання

Скіфське золото з кургану Хом'якова могила на Харківщині
(Харківський історичний музей)

сарматських племен підкорило всіх інших сарматів. Як тут не згадати нашу народну приказку – бий своїх, щоб чужі боялися… Войовничі алани вселяли жах осілому населенню, спрямовуючи свою агресивну експансію на сусідів і на землі слов'янських племен. Навідувались кочівники-загарбники й на Подесення. Цікаво: в слов'янських могильниках зустрічаються сарматські старожитності, що свідчать про зв'язки кочівників із слов'янським населенням. Науковці припускають, що певна частина сарматів все ж увійшла до слов'янського середовища.

ЗАРУБИНЕЦЬКА КУЛЬТУРА: ДИСКУСІЯ ТРИВАЄ

Популярна в наші дні електронна енциклопедія Вікіпедія стверджує, що одна з головних археологічних культур України періоду залізного віку – Зарубинецька.[1] Відкрив її 1899 року невтомний і одержимий Вікентій Хвойка, дослідивши могильник поблизу с. Зарубинці (тепер Канівського району Черкаської області). Пізніше археологи дослідили понад 500 пам'яток зарубинецької культури, які охоплюють простір від Подесення і Прип'яті до Середнього Подністров'я. Час існування цієї культури приблизно з 200 року до Р.Х. – до 200 року від Р.Х. Носії зарубинецької культури вели осілий спосіб життя. Їхні здебільшого неукріплені поселення розташовувались на мисах річок, ярів або на надзаплавних терасах. Свої житла площею 18–20 квадратних метрів зарубинці споруджували дерев'яно-каркасним методом. Стіни жител нерідко були сплетені з лози, двосхилі дахи покривали соломою, очеретом або жердинами. Обігрівання житла – відкритими вогнищами, на яких ще й готували їжу.

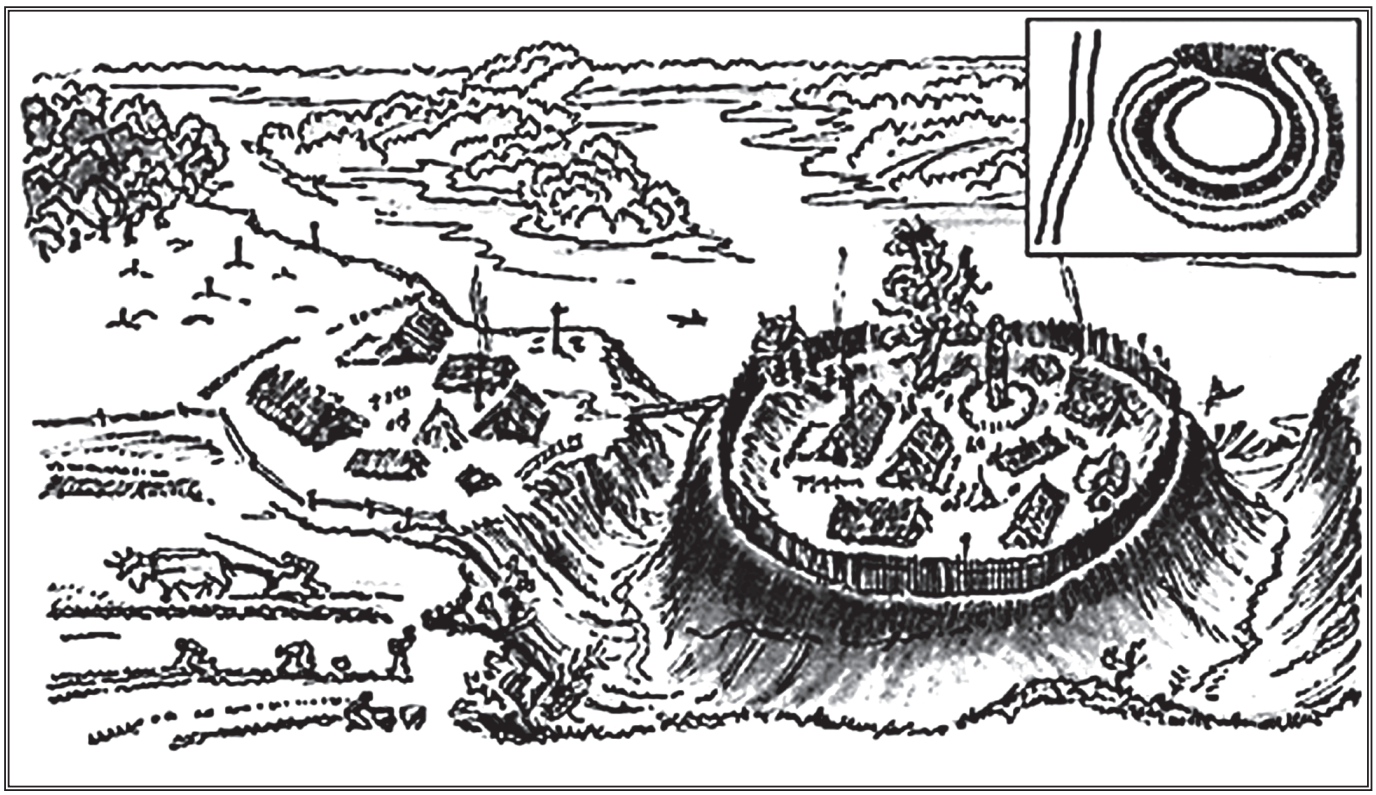
Зарубинці виплавляли залізо, користувалися серпами і косами, виготовленими з цього матеріалу. Землеробство – основне заняття носіїв зарубинецької культури. Вони вирощували просо, пшеницю-двозернянку, ячмінь. Полювання і риболовля не були забуті, але переважало скотарство – розводили корів, свиней, коней, дрібну рогату худобу. На поселеннях знайдено кістки собак – чотириногі друзі людини виконували сторожові функції та допомагали зарубинецьким мисливцям у полюванні на кабана, оленя, зубра, ведмедя, бобра, куницю. Зарубинецька кераміка свідчить, що її виготовляли на гончарному кругу ручного типу, а готовий посуд випалювали. Зарубинцям було відоме ткацтво – археологи виявили пірамідальні важки для ткацького вертикального верстата. Тканини виготовляли з льону, конопель і вовни.

Зарубинецьке населення мало економічні й культурні зв'язки з сусідніми племенами, а також з периферією античного світу. На південь по Дніпру вивозили хутра, шкіри, мед і віск. З півдня завозили вино й олію в керамічних амфорах, а також деякі тканини, ювелірні вироби тощо.[2]

Біля зарубинецьких поселень виявлені могильники із тілоспаленнями. Згадаймо, що саме з дослідження Вікентієм Хвойкою могильника на Батуровій горі поблизу села

[1] Зарубинецька культура / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Зарубинецька_культура (дата звернення: 01.03.2016).

[2] Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. – Тернопіль, 2008. – С. 246.

Городище Зарубинецької культури та його план

Зарубинці й розпочалося вивчення цієї археологічної культури. У безкурганному могильнику серед поховального інвентарю В. Хвойка виявив бронзові фібули і специфічну кераміку. Першовідкривач зарубинецьких старожитностей вважав їх проміжною ланкою між пам'ятками ранішої скіфської доби і пізнішої черняхівської культури. Ця хронологія не викликала заперечень. А от твердження Вікентія Хвойки про слов'янську приналежність зарубинецької культури стало дискусійним. Німецькі археологи Пауль Рейнеке і Курт Такенберг оголосили зарубинецькі пам'ятки приналежними германським племенам, а французький дослідник Дешеле вважав їх кельтськими… Ці припущення лишилися недоведеними.[1] Точку зору Вікентія Хвойки щодо зарубинецьких племен як ранньослов'янських угрупуваннях активно відстоював археолог-славіст Петро Миколайович Третьяков (1909–1976). Він залишив по собі чимало наукових праць, присвячених походженню й найдавнішій історії східних слов'ян. Археолог, доктор історичних наук, крізь усе свідоме життя проніс закоханість улюбленою справою і навіть у поважному віці виїздив на розкопки. Петро Миколайович серед іншого

[1] Зарубинецька культура / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Зарубинецька_культура (дата звернення: 01.03.2016).

Кераміка Зарубинецької культури

досліджував пам'ятки Подніпров'я і Подесення. У другій половині XX століття у науковому світі з новою силою спалахнула дискусія навколо зарубинецької культури. Деякі вчені знов ставили під сумнів її слов'янську приналежність.

«Дискусія триває!»— написав, як вигукнув, професор Третьяков в одній із своїх тодішніх публікацій.[1] Учений прагнув аргументувати думки про зарубинецькі племена як ранньослов'янські угрупування, вперше висловлені В. Хвойкою. І досяг свого. Гостро, полемічно Третьяков доводить безґрунтовність тверджень колег-опонентів «слов'янської точки зору». Він не міг погодитися, наприклад, з висновками колеги І. Ляпушкіна, який «у своїй капітальній праці, присвяченій археологічним пам'яткам Дніпровського Лівобережжя.., згадавши про зарубинецькі старожитності, виключив їх зі слов'янської тематики. На погляд І. Ляпушкіна, думка про зарубинецьке населення як ранньослов'янське угрупування знаходиться в прямому протиріччі з багатьма основними положеннями слов'янської археології»[2].

Пізніші дослідження пізньозарубинецьких старожитностей на Подніпров'ї та Подесенні засвідчили, що прихильники «слов'янської точки зору» мали рацію. Академік Борис Рибаков, визнаючи заслуги Петра Третьякова в дослідженні походження слов'ян, зазначав, що концепція історичного розвитку слов'ян в I тис. н.е. побудована ним на основі досягнень археології у вивченні слов'янської проблематики. Вона підкуповує своєю стрункістю і логічною досконалістю, в цілому є переконливою.

Зарубинецька культура відкрита понад століття тому, але дискусії навколо неї тривають дотепер. Професори Іон Винокур і Дмитро Телегін – автори підручника

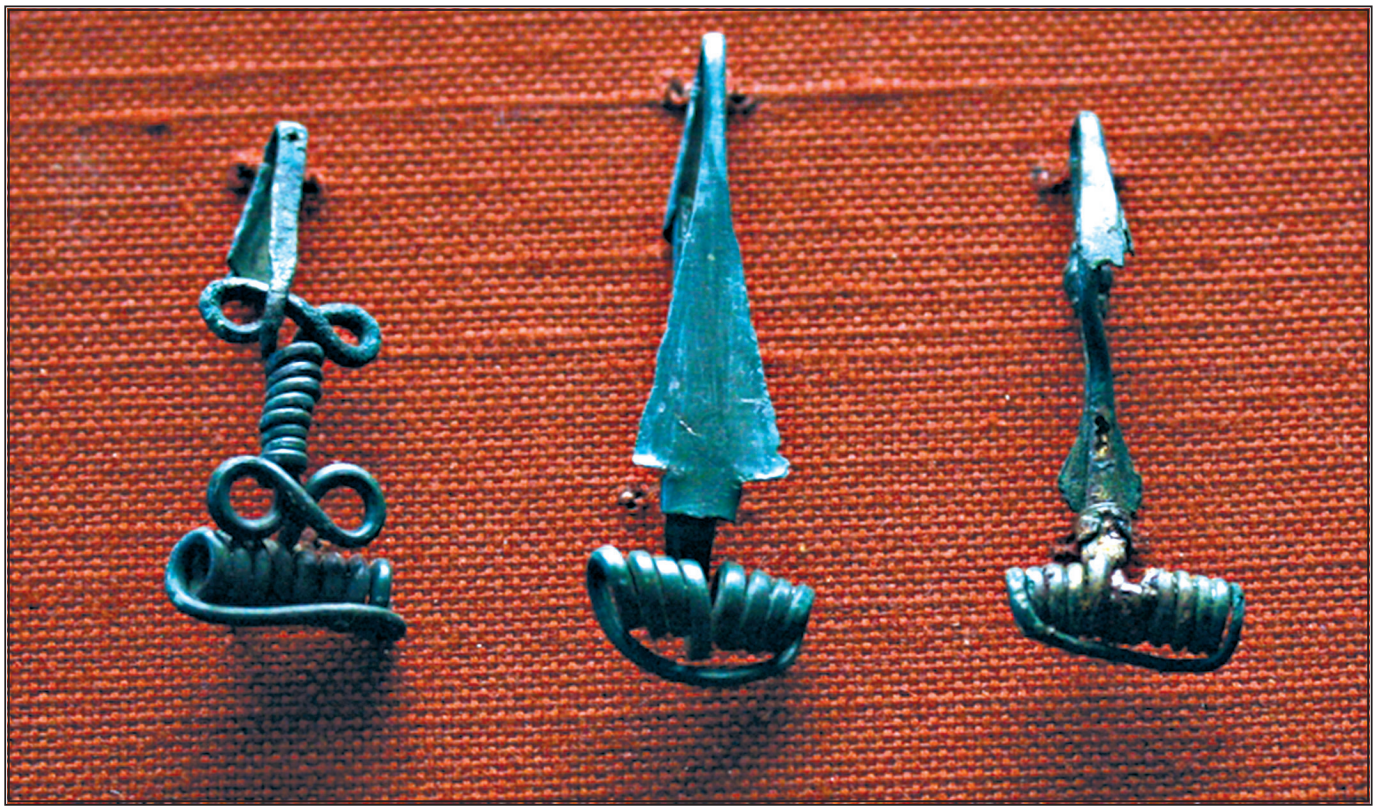
[1] Третьяков П. Н. Зарубинецкая культура и поднепровские славяне // Советская археология. – 1968. – № 4. – С. 58.

[2] Там само. – С. 59.

з археології України для студентів історичних спеціальностей вишів – визнають: «Сучасні дослідники не мають єдиної думки щодо етнічного складу зарубинецьких племен. Їх пов'язують з слов'янами, германцями, балтами. Проте, дані мовознавства, типологічна близькість зарубинецьких пам'яток з київською культурою III–V ст. н.е. та культурами ранньосередньовічних слов'ян V–VII ст. н.е. – пеньківською і колочинською – дають підстави вважати зарубинецьку культуру ранньослов'янською»[1].

Ота «близькість» зарубинецьких і київських старожитностей неодноразово примушувала археологів «сушити свої мізки», встановлюючи приналежність знахідок до тієї чи іншої культури.

На самому початку пошуків коріння нашого родоводу до моїх рук потрапив науковий щоквартальник «Археологія», датований 1975 роком. У вміщеній в ньому статті «Пізньозарубинецькі поселення на Чернігівщині» йшлося про мої рідні Виблі та сусідні з ним села Підгірне та Піски. Звісно, ця публікація мене дуже зацікавила. Її автори Н. В. Юркова і В. П. Коваленко зазначали: «Останнім часом знову пожвавилась

Фібули Зарубинецької культури (Російський історичний музей, м. Москва)

[1] Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. – С. 246.

дискусія з питань ранніх етапів історії східних слов'ян в зв'язку з відкриттям нових пам'яток… Вивчались вони в різний час і на Подесенні, зокрема на Верхній та Середній Десні проводив дослідження П. М. Третьяков, на Верхньому Подесенні, а також у басейні р. Снов – Є. О. Горюнов… Протягом 1973–1974 років кілька аналогічних пам'яток виявлено авторами цього повідомлення поблизу м. Чернігова на правому і лівому берегах Десни»[1].

Серед виявлених тоді було і поселення, розташоване за 500 метрів на південний захід від села Виблі (вздовж дороги на с. Піски) на розорюваній надзаплавній терасі по обидва боки від лісосмуги. Знайдена тут кераміка – товстостінна з домішками шамоту та товченого граніту в глині. Колір – від темно-сірого до червоно-коричневого. Вінця прямі, плавно відігнуті назовні, денця здебільшого мають закраїну. На цьому та інших поселеннях, досліджених тоді Н. Юрковою і В. Коваленком, зустрічались і рештки більш тонкостінних посудин (0,4 см) з прямими, трохи відігнутими вінцями. Уламки кераміки, знайденої у Виблях, здебільшого дуже перепалені та ошлаковані. Виявили археологи і такий, здавалося б звичний і простій артефакт, як біконічне лощене прясло. Для Виблів – це дуже значима реліквія, бо з давніх-давен в нашому селі у великій шані були прядіння і ткацтво. Прясло – це тягарець, який насаджували на веретено, щоб надати йому сталості і рівномірності обертання. На Подесенні прясла відомі ще з часів неоліту. Виготовляли їх спочатку з глини, а пізніше і з каменю.

Наприкінці публікації про пізньозарубинецькі поселення на Чернігівщині її автори доволі оптимістично передрікають: «Розвідка на цій території не закінчена. Є підстави твердити, що на середній та нижній течії Десни будуть знайдені численні пам'ятки цього типу»[2]. Що ж, вони мали рацію, – пізніше у Подесенні археологи виявили чимало подібних поселень, але на підставі аналізу знайдених матеріалів віднесли оті пам'ятки до культури київського типу. Докладніше про Київську культуру, яка типологічно близька до Пізньозарубинецької, ми поговоримо далі. Зараз же звернемось до авторитетної думки патріарха нашої історії та археології Володимира Даниловича Барана. «Археологічну культуру не можна розглядати як щось застигле, незмінне, – стверджує вчений. – Вона може змінюватися, втрачати ті чи інші риси, набувати нові, розширювати територію, входити компонентом у нові культурні утворення, відображаючи

[1] Юркова Н. В., Ковалено В. П. Пізньозарубинецькі поселення на Чернігівщині // Археологія. – 12/1975, – № 18. – С. 71.

[2] Там само. – С. 75.

Рогате прясельце тшинецької культури.
ІІ тис. до Р.Х.

зміни в розвитку тієї етнічної спільноти, яку вона представляє. На кожному новому етапі залишаються елементи, які пов'язують їх з минулим часом. Таке розуміння археологічної культури дає можливість простежити послідовність розвитку матеріальної культури слов'ян, визначити її територіальні зміни»[1]. Справою життя Володимира Барана є вивчення складних дискусійних проблем походження слов'ян, ранньослов'янської історії та етногенезу українського й інших східнослов'янських народів. Сміливу, ґрунтовну, аргументовану власним археологічним досвідом думку 88-річного вченого з вищеозначених проблем цінують у науковому світі. У 1991 році разом зі своїми колегами Є. Максимовим, Р. Терпиловським, О. Приходнюком Володимир Данилович став лауреатом Державної премії України у галузі науки і техніки. Держава високо оцінила працю цього колективу дослідників – монографію «Слов'яни Південно-Східної Європи в переддержавний період».

На рубежі ер і в І тисячолітті від Р.Х., як доводить Володимир Баран, на території сучасної України і в найближчому довкіллі існувало понад десяток цілком сформованих етнокультурних утворень, що передували ранньослов'янським старожитностям. Серед них – Зарубинецька, Пізньозарубинецька, Скіфо-сарматська, Волино-Подільська, які хронологічно вкладаються в рамки останньої чверті І тисячоліття до Р.Х. та першої чверті І тисячоліття від Р.Х. Черняхівська і Київська культури датуються ІІІ – першою половиною V століття від Р.Х. Серед найбільш важливих для пошуків витоків нашого родоводу археологічних культур Володимир Баран відносить Зарубинецьку (класичну і пізню), Черняхівську, Київську, які мають безпосереднє відношення до слов'ян, хоча включають і ряд чужих неслов'янських елементів.[2] Звісно, ці висновки авторитетного вченого викликають у мене почуття гордості за рідну землю, бо Чернігівщина і, зокрема, Виблі багаті на археологічні пам'ятки праслов'янської та ранньослов'янської доби.

[1] Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. – Київ: Генеза, 2005. – С. 23.
[2] Там само. – С. 23–24.

ЗАГАДКИ ЧЕРНЯХІВСЬКОЇ КУЛЬТУРИ

Людиною небайдужою і непосидющою – таким залишився у пам'яті наш шкільний вчитель Іван Степанович Шульга. Викладав він історію і географію, на його уроках нудьгувати не доводилось. Ще цікавішими були мандри рідним краєм та екскурсії вибельськими околицями, що організовував Іван Степанович. Під час тих мандрівок до мальовничих урочищ Головське, Малявчине, Оболона, Гараженне ми не лише вчилися орієнтуватися на місцевості за природними ознаками та компасом, а ще й займалися «слідопитськими» пошуками. Так Іван Степанович називав виявлення решток уламків старовинних речей, насамперед кераміки і знарядь праці, що залишилися від давніх поселень, але в результаті ерозії вітру чи води опинилися на поверхні ґрунту. Пізніше я дізнався, що подібні знахідки археологи класифікують як підйомний матеріал, а сам процес виявлення слідів стародавніх поселень як археологічну розвідку. Знайдені під час тих походів старовинні речи поповнювали шкільний музей.

Найчастіше юним слідопитам щастило виявляти решткі стародавнього глиняного посуду. Здебільшого це були уламки ліпної товстостінної, грубої нерателно випаленої кераміки. Одного разу на березі озерця, що в урочищі Гараженне, поталанило знайти решткі зовсім іншої кераміки – добре випаленої, тонкостінної, лощеної. Наш вчитель Іван Степанович, розглядаючи знахідку, зазначив: «Це – черняхівська річ». Тоді я вперше дізнався про Черняхівську культуру. З того походу в урочище Гараженне й розпочалося моє захоплення праматір'ю історії – археологією. З тодішнім юначим запалом читав літературу з археології й про археологів. Найбільші враження залишили книги: «Якщо розкопати пагорб» Анатолія Варшавського, «Мисливці за черепами» Віталія Ларичева, «Кудеярів стан» Юрія Александрова, «Давня Русь» Петра Толочка. А тритомник «Археология Украинской ССР» під редакцією відомого історика і археолога Івана Артеменка, що побачив

Вчитель історії та географії І. С. Шульга

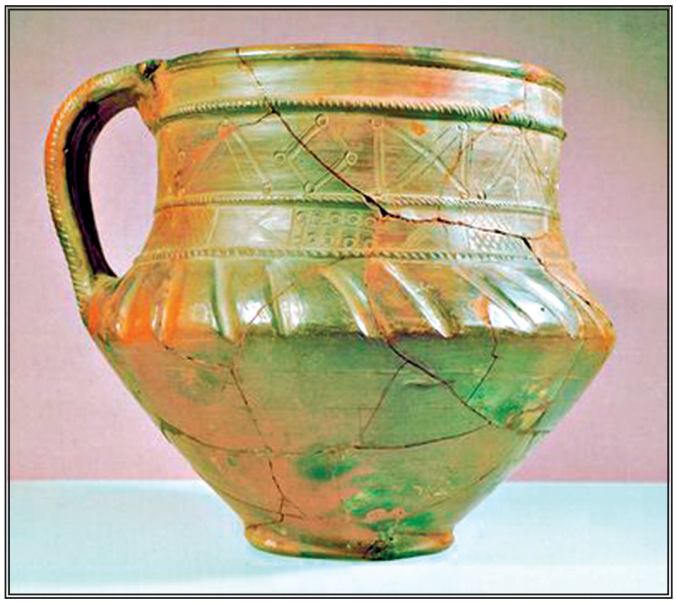
світ у 1985–1986 роках у київському видавництві «Наукова думка», тривалий час був моєю настільною книгою.

Фібули Черняхівської культури
(Чернігівський історичний музей)

Та найперше моє захоплення – Черняхівська культура – спонукає до розв'язання її чисельних загадок і надихає на вивчення пам'яток матеріальної і духовної культури нашого народу. Дослідники Черняхівської культури, серед них Володимир Баран, Іон Винокур, Дмитро Телегін, Борис Рибаков та ін. вважають її одним з найбільших і найяскравіших культурно-історичних утворень ІІІ – першої половини V століття від Р.Х. на південному сході Європи. У період свого розквіту вона займала лісостепові і степові терени сучасної України, значну частину території Польщі, Румунії, Росії. Відкрив черняхівські старожитності Вікентій Хвойка, який у 1900 році провів розкопки могильника в селі Черняхів Київської губернії, котре й дало назву культурі. Відтоді виявлено понад три тисячі пам'яток Черняхівської культури, чия географія простягається від Прип'яті до Дунаю і від Вісли до Сіверського Дінця.

Поселення черняхівців доби раннього заліза досліджене й неподалік села Липів Ріг, що у Ніжинському районі. Розташоване воно на розлогих схилах річки Остер – притоки Десни. Черняхівська культура – землеробська, її носії селилися уздовж річок, ближче до родючих чорноземних ґрунтів. У черняхівців були розвинені різні ремесла: бронзоливарництво, залізообробка, гончарство та ювелірство. Особливою витонченістю вирізняється черняхівська кераміка, що виготовлялась на гончарному крузі. Пригадайте, як вразила юних вибельських пошуковців керамічна знахідка в урочище Гараженне. Про виявлення подібних черняхівських старожитностей у Виблях, Киселівці, Мезині, Роїщі свідчить археолог Ростислав Терпиловський. Під час розкопок, що проводилися в 1975 році, поряд з грубим посудом місцевого виготовлення зустрічалася невелика кількість фрагментів кружальної черняхівської кераміки. Досвідчений археолог зазначає: «По уламках не завжди можна визначити, до якої категорії черняхівської кераміки належать зазначені знахідка. З черепків, які входили до складу вимостки підлоги в оселі, вдалося майже повністю зібрати тонкостінний горщик. Фрагменти мисок і глечиків,

Ваза Черняхівської культури
(село Войскове, Дніпропетровська область)

а також столових горшковидних посудин відрізняються добре загладженою або вилощеною поверхнею і дрібними домішками у складі керамічної маси. Днища кухонного посуду зазвичай плитчасті, столового – з кільцевим піддоном»[1].

Аналізуючи знахідки черняхівської гончарної кераміки на ранньослов'янських поселеннях у Виблях, Мезині, Роїщі та інших придеснянських селах, Ростислав Терпиловський доходить висновку про її привізний характер.

Черняхівці широко використовували досконалий гончарний посуд, що вражає своєю завершеністю. Їхня кераміка широко розповсюджувалась серед сусідніх племен. На думку археолога Володимира Барана, гончарний посуд на території сучасної України з'явився в останні століття до Р.Х., але найбільше масове його поширення припадає на III–IV століття від Р.Х., коли тут проживало населення Черняхівської культури. Одночасно тут з'явились гончарні майстерні. З тих майстерень й походить глиняний посуд, фрагменти якого виявлені у Виблях та інших селах Подесення. Носії черняхівської культури мали тісні контакти з сусідніми племенами і вели інтенсивний обмін з античним світом. Своєрідним свідченням цього є виявлені на поселеннях Роїще та Улянівка рештки амфор пізньоримского типу, в яких у давнину перевозили і зберігали вино або олію. Знайдені фрагменти стінок світлоглиняних виробів з рифленою поверхнею говорять про високий фах гончарів. Археологи стверджують, що виготовляти якісний і вишуканий посуд здатні були справжні майстри своєї справи. Припускають, що носіями високої техніки гончарства були вихідці з провінцій Римської імперії.

Проте, на черняхівських поселеннях і могильниках початку I тисячоліття від Р.Х. трапляється і простий ліпний посуд. І це разом з дослідженнями типу черняхівських жител, особливостей поховального обряду, антропологічних матеріалів спонукає до

[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – Київ: Наукова думка, 1984. – С. 24–25.

Керамічні вироби Черняхівської культури
(село Курники, Тиврівський краєзнавчий музей, Вінницька область)

важливого висновку: Черняхівська культура створена племенами різного етнічного походження. Які ж племена брали участь у формуванні Черняхівської культури і входили до її етнічного складу? Чому й дотепер черняхівські старожитності викликають дискусії і навіть суперечки серед науковців?

Першовідкривач Черняхівської культури Вікентій Хвойка вважав, що вона є подальшим і значно вищим етапом розвитку слов'янського населення, яке залишало по собі зарубинецькі старожитності кінця III століття до Р.Х. – II століття від Р.Х. Точку зору В. Хвойки про приналежність зарубинецьких і черняхівських пам'яток до давньослов'янських племен поділяла чимала група вітчизняних вчених, серед них і видатний археолог-систематизатор Олександр Спицин. Проти цих тверджень виступили німецькі археологи П. Рейнеке, К. Такенберг та ін., які пов'язували появу черняхівських старожитностей на Подніпров'ї з експансією германських племен готів. Через вісім років після відкриття Черняхівської культури німецькі вчені оголосили її готською. Відтоді й починається гостра дискусія навколо черняхівської проблеми. Німецькі археологи прагнули запровадити готську гіпотезу як нібито єдино наукову. Помилковість цієї штучної концепції доводилось наполегливо доводити вітчизняним науковцям.

Черняхівська кераміка, II–IV ст.

Проте питання походження Черняхівської культури та ролі готів у її формуванні як дотепер є дискусійним, тож залишається відкритим.

Зробимо невеликий екскурс в давнє минуле готів, які протягом II–VIII століть справді відігравали значну роль в історії ранньосередньовічної Європи. Це були германські племена, ймовірно, скандинавського походження. У далекій Скандинавії дотепер є острів Готланд, назва якого перекладається як «готська земля». На початку нової ери, як засвідчує готський історик Йордан, готи мігрували з півдня Балтики до Чорного моря та Дунаю, досягнувши кордонів Римської імперії.

У 238 році готи вторглися в римські провінції та пограбували тамтешні міста, згодом те ж саме вчинили з провінціями Дакія, Фракія, Мезія. Навесні 258 року готи захопили Крим. Того ж року їхня флотилія досягла Босфора та пограбувала Халкедон і Нікею, а пізніше у 267 році – грецькі міста Коринф і Афіни. Щодо «державницького інстинкту» готів, то вони створили одне з перших на території сучасної України державних утворень – країну Ойум (з готської – Країна вод). Держава готів досягла особливого розквіту в другій половині IV століття, коли ним правив Германарих, якого деякі автори порівнювали з Олександром Великим (Македонським). Йордан пише про походи Германариха проти ранньослов'янських племен-венедів. Ті намагалися давати відсіч ворогові, але мали погану зброю і вимушені були підкоритися Германариху. Ведучи війни з Римською імперією, готи очолювали великі військово-політичні союзи, які об'єднували не лише германців, а й скіфів, сарматів і слов'ян. Це дало підстави деяким дослідникам, і не лише німецьким, вважати готів чи не єдиним творцем Черняхівської культури. Відомий дослідник Борис Рибаков іншої думки. Він ототожнював Черняхівську культуру II–IV століть з ранньослов'янськими племенами антів і припускав, що в Причорномор'ї «населення неминуче мало бути змішаним, бо землероби жили тут здавна, а слов'яни-анти просочились сюди у зв'язку зі своїми торговими операціями, що давали

їм велику кількість римської монети. Взагалі, велика область Черняхівської культури не лише не була населена готами, а й не належала їм»[1].

Що ж, правда у кожного своя, а от істина – одна, єдина. Останнім часом чимало робиться щодо розкриття таємниць і загадок черняхівських пам'яток. Більшість сучасних дослідників на підставі археологічних і антропологічних матеріалів, аналізу письмових джерел стверджують, що черняхівські старожитності залишені племенами різного етнічного походження – даками, германцями, скіфами, антами.

У 375 році готи були розбиті й підкорені войовничими племенами гунів, що насунули з придонських степів. Йордан пише, що поранений у бою Германарих не переніс гунської навали і помер на 110 році життя. Як зазначає Володимир Баран, вціліла частина готів відійшла до Придунав'я далі на захід, сягаючи Італії та Іспанії. А от слов'янські племінні групи залишаються на своїй осілій території.[2]

Вони залишилися, щоб стати підґрунтям для формування на своїх «корінних» землях наступних за часом слов'янських культур.

Солдати Готів. Зображення з міссорія Феодосія І, 388 рік

[1] Рибаков Б. А. Язычество древней Руси. – Москва: Наука. – 1987, – С. 37–38.

[2] Баран В. Д., Баран Я .В. Історичні витоки українського народу. – С. 43.

БЕЗПОСЕРЕДНІ ПРЕДКИ СЛОВ'ЯН

Нещодавно, «мандруючи» Інтернетом, натрапив на офіційний сайт Куликівського району Чернігівщини. Зацікавила розміщена тут історична довідка про моє рідне село Виблі. Її автор серед іншого подає відомості про археологічні пам'ятки. Прошу вибачити мене за довжелезну цитату, але наведу повністю оті офіційні відомості. Отже:

«На території села Виблі та його околицях виявлено декілька давніх поселень різних періодів: найдавніше з них, що знаходилося на лівому березі річки Угор, відноситься до V–II тисячоліття до н.е. (період нового кам'яного віку або неоліту). Знахідки тих часів, зокрема кам'яні сокири, зараз містяться в місцевому музеї.

Досить цікаве явище, з точки зору археології, так звані «тераси» – ступінчасті підвищення між селами Виблі та Піски. На цих підвищеннях, на думку чернігівських археологів, містилося поселення ранніх слов'ян або антів, чи навіть сарматів або роксолан (кочових племен, що перебували на території України), датоване III–V століттям н.е.

Ще одне давнє поселення середньослов'янського періоду, що відноситься до IV–VI століття н.е. з культурним господарським шаром 30–50 см., виявлено біля озера (урочища) Гараженне. Населення, що жило там, знало вже залізні знаряддя праці, вміло виготовляти лощений глиняний посуд, прикрашаючи його геометричним орнаментом, займалися іншими промислами, сповідували язичницькі культи»[1].

Пробачимо авторам цієї офіційної довідки деякі неточності та необізнаність із сучасними археологічними дослідженнями. Це, перш за все, стосується поселення, виявленого на надзаплавній терасі на південний захід від Виблів. Посилання на чернігівських археологів дещо не коректне, бо найвідоміші їх представники, як-то вчений-дослідник Володимир Коваленко, добре обізнані, кому належало оте давнє поселення. Саме В. Коваленку пощастило першому дослідити цю пам'ятку, датовану III–V століттям від Р.Х. Ще будучи студентом історичного факультету Чернігівського педінституту, В. Коваленко у співавторстві з Наталією Юрковою опублікував повідомлення про результати цих археологічних досліджень в авторитетному фаховому виданні.[2] Ми вже згадували про це, коли мова йшла про Зарубинецьку (класичну і пізню) культуру.

---

[1] Коротка історична довідка про село Виблі / Офіційний сайт Куликівської районної ради Куликівського району Чернігівської області.– Режим доступу: www.kulykivka.org.ua/menu/rayonna_vlada/silrada/05_Vibli/history/ (дата звернення 10.03.2016).

[2] Юркова Н. В., Коваленко В. П. Пізньозарубинецькі поселення на Чернігівщині / Археологія. – 12/1975. – № 18. – С. 71–75.

Виявлені на поселені біля Виблів старожитності спочатку класифікували як пізньозарубинецькі, а пізніше – як київські.

Київська археологічна культура, що існувала в першій половині І тисячоліття від Р.Х., охоплює пам'ятки від Середнього й Верхнього Подніпров'я до Курського Посем'я. Вони відомі в Подесенні та у верхів'ях Ворскли, Псла, Сули і Сіверського Дінця. Нині лише на Подніпров'ї та Подесенні виявлено й досліджено 150 поселень і могильників київського типу. Більшість дослідників, як стверджують Іон Винокур і Дмитро Телегін, вважають, що Київська культура сформувалась на основі зарубинецьких старожитностей. Деякі вчені стверджують, що київські пам'ятки генетично пов'язані з Черняхівською культурою.[1] На підставі нових досліджень науковці доводять, що Київська культура, яка виникла на основі пізньозарубинецьких пам'яток, згодом стала підґрунтям для формування ранньосередньовічних слов'янських культур – колочинської та пеньківської. Виходячи з цього, більшість дослідників вважає носіїв Київської культури безпосередніми предками ранньоісторичних слов'ян. Тому такі негативні враження залишила ота історична довідка на офіційному Куликівському сайті, її автори згадали всіх, хто міг перебувати на нашій землі, в тому числі завойовників, «забули» лише назвати своїх безпосередніх предків. А саме вони населяли поселення, що неподалік Виблів. До речі, археологи називають його «Виблі 1», бо на території нашого села виявлена ще одна пам'ятка київського типу.

Подесенню і, зокрема моїм рідним Виблям, таланило на археологів-дослідників київських старожитностей. Почалося все з прибуття до Чернігова у 1951 році Валентина Даниленка, який вже був відомий серед колег своєю участю в дослідженнях знаменитої Кам'яної Могили, де були відкриті унікальні петрогліфи. Наприкінці сорокових і в перші повоєнні роки В. Даниленко, дослідивши кілька пам'яток на околицях української столиці, виділив їх в окрему археологічну культуру. Під час пам'ятного перебування на Чернігівщині у 1951 році Валентин Миколайович, оглянувши давні поселення в селах Анисів і Гориця, вперше висловив думку про існування на Подесенні пам'яток київського типу. Слова вченого виявилися пророчими.

Вже перші дослідження, проведені на берегах Десни знаними археологами Євгеном Горюновим, Ерастом Симоновичем і вже неодноразово згадуваним у наших розповідях Петром Третьяковим, дали можливість зафіксувати понад 50 поселень Київської

[1] Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. – С. 285.

Археологи Є. В. Максимов та Р. В. Терпиловський

культури. У наступні роки детальні археологічні розвідки вели чернігівські дослідники Наталія Юркова і Володимир Коваленко. Наталія Юркова – інженер за фахом, працювала на Чернігівському камвольно-суконному комбінаті. Увесь свій вільний час присвячувала краєзнавству і археологічним дослідженням. Кількості і результативності археологічних розвідок і розкопок, проведених за безпосередньої участі Наталії Володимирівни, можуть позаздрити й маститі археологи. Поблизу славнозвісного села Мезин Коропського району дослідник-ентузіаст Василь Куриленко виявив сліди кількох поселень другої чверті І тисячоліття від Р.Х. У 1974–1978 роках дослідження на Середній Десні проводила Ранньослов'янська експедиція інституту археології Академії Наук Української РСР, очолювана Євгеном Максимовим та Ростиславом Терпиловським.

Обидва керівники експедиції – непересічні особистості. В археологію прийшли за покликом душі. Їхній шлях до визнання не був усіяний трояндами,

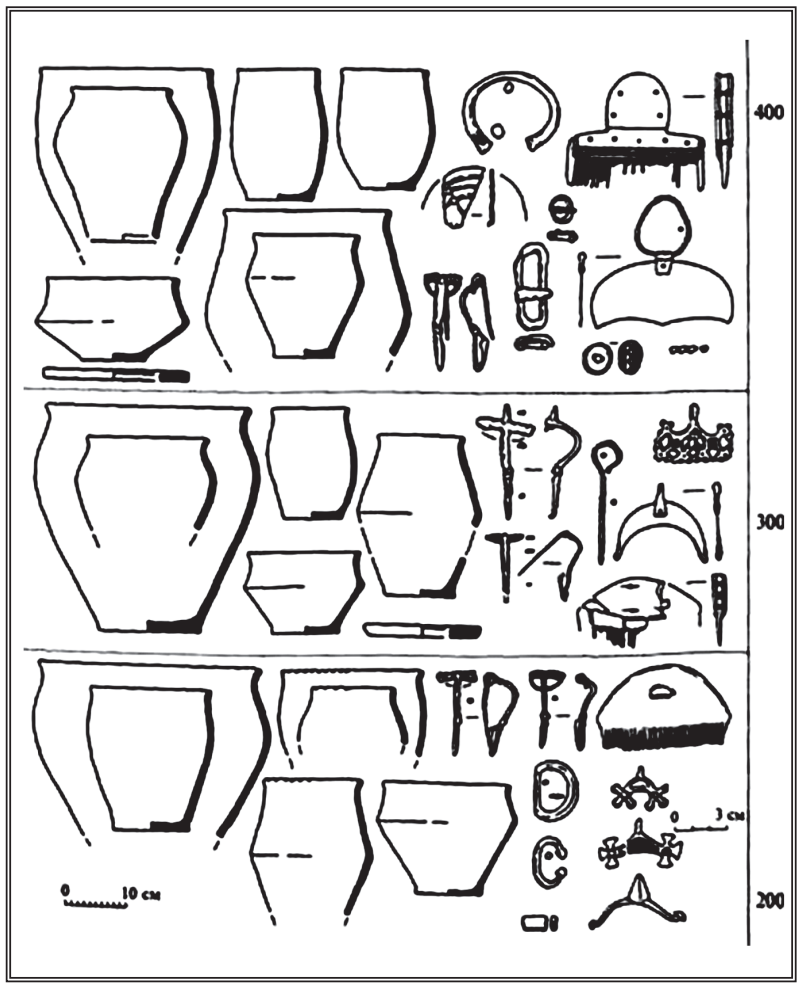
швидше – навпаки. Судіть самі. Євген Максимов (1921–2008) – корінний киянин. Закінчивши семирічку, вимушений був продовжити навчання в ремісничому училищі, де опановував спеціальність токаря. Фінансові труднощі привели хлопця на суднобудівний завод. Працював і водночас навчався у вечірній середній школі. Врешті-решт здійснив свою давню мрію – вступив до Київського університету на історичний факультет. Ще будучи студентом, одержав запрошення взяти участь в Ольвійській археологічній експедиції. А вже по закінченні вишу керівник експедиції Лазар Славін запропонував вдумливому і працелюбному молодому спеціалісту роботу в Інституті археології. Спочатку Євген Володимирович займався вивченням античних пам'яток Північного Причорномор'я, зокрема Ольвії, а згодом – дослідженнями археології та історії ранніх слов'ян. Ранньослов'янська проблематика і привела його до нашого краю.

Ростислав Терпиловський на 28 років молодший за свого старшого колегу. Професійний дует: Максимов і Терпиловський був сплавом авторитету, досвіду та молодечого завзяття. Обидва закінчили істфак Київського універу, обидва віддані улюбленій науці. Щоб стати науковим співробітником Інституту археології, Ростиславу Всеволодовичу довелось шість років попрацювати… художником у цьому ж поважному закладі. Робота, начебто, творча, але при першій нагоді він поспішав «в поле», на розкопки. Так було й у 1974–1978 роках, коли Ростислав Терпиловський з натхненням і навіть одержимістю (в кращому сенсі цього слова) працював у Подесенні. Він здобув повагу серед колег і всіх, хто цікавився минулим нашого краю.

Підсумовуючи роботу тієї експедиції, Ростислав Терпиловський у своїй монографічній праці «Ранні слов'яни Подесення III–V ст.» пише: «На поселеннях Уляніка, Киселівка 2 і Виблі поблизу Чернігова були проведені розкопки, в результаті яких одержаний численний матеріал… Значне число житлових і господарських комплексів київського типу було досліджене також під час розкопок поселення Роїще… Нині у Нижньому і Середньому Подесенні нам відомо 89 поселень київського типу та один могильник… Таким чином, деснянська група пам'яток III–V ст. посідає центральне місце в ареалі київської культури»[1].

Виявлені археологами матеріали надають можливість більше дізнатися, якими були і як жили наші пращури в той період історії людства. Поселення Київської культури

[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 4.

Київська культура. Головні етапи розвитку

розташовані переважно на ділянках перших надзаплавних терас Десни.[1] Таке розташування мають обидва поселення у Виблях, а також у Салтиковій Дівиці, Ковчині, Горбові Куликівського району, у Пісках і Підгірному Чернігівського району. Площа поселень зазвичай не більше двох гектарів. Нерідко поселення зводились «гніздами», тобто на близькій відстані одне від одного. Так було, приміром, у Виблях і Салтиковій Дівиці, де від одного до іншого поселення рукою подати.

Житла Київської культури представлені на Подесенні переважно напівземлянками з центральним опорним стовпом покрівлі. Подібна напівземлянка виявлена в 1975 році на поселенні Виблі 1. Підлога цього квадратного в плані (3х3 м) житла заглиблена на півметра, а от центральний стовп відсутній. Ростислав Терпиловський вважає, що причиною цього є невеликі розміри житла.[2] Обігрівалися напівземлянки відкритим вогнищем. Унікальне для Подесення житло з врізаною в стіну піччю виявлено на поселенні Роїще. Нерідко всередині жител і на ділянках між ними зустрічаються ями-льохи. Кілька господарських ям виявлено на поселеннях Виблі 1, а в Роїщі досліджено майже 230 ям – льохів, обмазаних глиною. В ямах знаходили й фрагменти великих корчаг, в яких зберігали зерно.

Населення вирощувало на родючих придеснянських ґрунтах просо і жито, рідше пшеницю та ячмінь. Осілий землеробський характер життя наших пращурів не

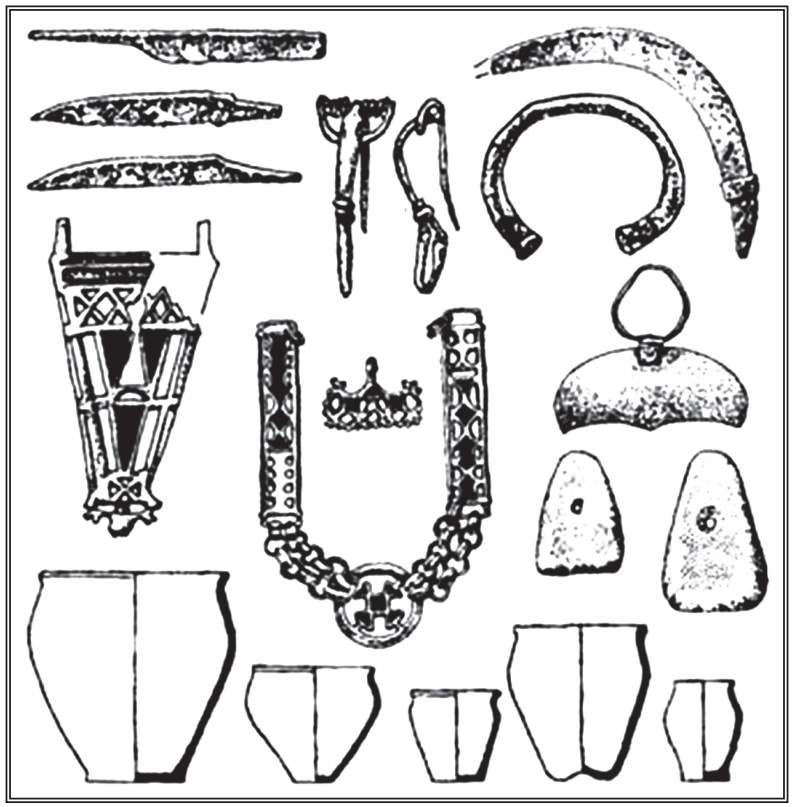
[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 5.
[2] Там само. – С. 10.

викликає сумніву. Археологічні матеріали це переконливо доводять. На поселенні Улянівка виявлено уламок залізного наральника – ґрунтообробного знаряддя, яким рихлять землю. Залізний серп знайдено в Роїщі. Та найбільш багаточисельною категорією знарядь, пов'язаних із землеробством, як стверджує Р. Терпиловський, є жорна – плескуваті круглі камені, призначені для лущення і розмелювання зерна. «На поселеннях Роїще, Улянівка 2, Киселівка і Виблі, – пише дослідник, – фрагменти жорнів зустрічаються майже в кожній житловій або господарській споруді, а також у деяких ямах-льохах, що вказує на їх масове застосування».[1]

На багатьох пам'ятках київського типу виявлено кістки свійських тварин – свідоцтва розквіту скотарства. На придеснянських луках випасалась велика рогата худоба, воли, коні, кози, вівці та свині. Помітний артефакт був знайдений в Улянівці. Це – залізний дзвіночок (ботало) для худоби. Зустрічались дослідникам залишки господарських приміщень, де колись обробляли шкіри тварин і не лише свійських. Полювання на дикого звіра, як і риболовля, теж не були забуті. Втім, вони відігравали у господарстві допоміжну роль.

Більш значущими були ремесла. Залізні вироби в другій половині І тисячоліття від Р.Х. мали широке розповсюдження серед населення Київської культури. Безпосередні предки слов'ян добре володіли секретами ковальської справи. Якщо той же залізний наральник з Улянівки, який вважається найранішою знахідкою такого типу в лісовій зоні Східної Європи, або удосконалений серп із Роїще дослідники й відносять до імпортованих, тобто привізних речей, цього не скажеш про інші вироби. На тих же поселеннях Роїще, Улянівка та інших виявлені залізні предмети місцевого виготовлення. Це – ножі, кинджали, свердла, шила, скобелі, долота, голки. Заслуговують на увагу ножі, які археологи дослідили в лабораторних умовах металографічним методом. З'ясувалось, що частина з них вироблена з маловуглеродистої сталі, леза інших ножей виготовлені шляхом зварювання сталевої та залізної пластин. Ще три ножі виявились теж сталевими, два з них – загартовані. Металографічним методом досліджувались і скобелі, виявлені в Роїще та Улянівці. Скобель – інструмент у вигляді ножа з двома ручками на кінцях для знімання кори, обструговування колод. Досліджувані скобелі виявились суцільнозалізними, а один з них був викутий із заготівки, одержаної зварюванням трьох залізних смуг. Аналізуючи ці дані, один з керівників ранньослов'янської

[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 35.

Старожитності київської культури,
1–3, 6, 11, 12 – знаряддя праці;
4, 5, 7–10 – прикраси;
13–17 – форми ліпної кераміки

археологічної експедиції Ростислав Терпиловський доходить висновку, що «багатий асортимент і відпрацьована конструкція виробів вказують на виготовлення їх фахівцями, для яких ковальське ремесло стало, ймовірно, основним заняттям»[1].

Згадаймо знаменитий заклик археолога-корифея Сергія Бібікова: «За речами бачити людей, що їх породили». Бронзові та залізні фібули, браслети, поясні пряжки з поселень Курилівка, Лавриків Ліс, Роїще переконують у високій майстерності їх творців. Заслуговують на увагу знахідки на поселеннях біля села Анисів і Гориця. Це ті поселення, відвідавши які Валентин Даниленко «напророкував» наявність на Подесенні пам'яток київського типу. Так от, поблизу Анисова, в урочищі Татарська Гірка, виявили фрагмент ажурної трикутної фібули. Зазначу: фібула – металева застібка для одягу, що вживалася від доби бронзи до раннього середньовіччя. Фібули є важливим, а іноді і єдиним матеріалом при датуванні древніх пам'яток.[2]

Привіска-лунниця,
Київська культура,
III–IV ст, бронза,
виїмчаста емаль

Розкопки анисівського поселення порадували археологів багатьма іншими знахідками, типовими для старожитностей Подесення III–V століть. Це – пряслиця, кераміка, фрагменти підвісних фібул, намиста тощо.

[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 67.
[2] Словник української мови в 11 томах. – Київ, 1979. – Т. 10. – С. 583.

Фрагмент широкого браслета, хрестоподібну та ромбічну підвіски, лунницю виявили на околиці села Гориця. На тамтешньому поселенні поряд з ліпною керамікою місцевого виготовлення знайдено черепок черняхівського гончарного посуду.

Зразок бронзової фібули

Прикрасами в описуваний нами період слугували й пряжки. Хоча їхнє функціональне призначення було більш прозаїчним. Вони використовувались для утримання двох кінців пасу. Пригадайте великого Гомера: «Плащ принесли Антіною великий, барвисто-узорний. / Дуже гарний, дванадцять уздовж його пряжок ясніло». Це рядки з безсмертної «Одіссеї». Виявлена на поселенні Салтикова Дівиця бронзова пряжка теж промовисто «ясніє»: вона має масивну литу овальну рамку, а її язичок орнаментований двома поперечними борозенками.

Бронзова фібула, прикрашена штампованим візерунком, виявлена на поселенні Кирилівка (Коропський район). Подібні металеві застібки водночас теж виконували роль прикраси. Складалася фібула з голки, корпуса і пружини й найчастіше слугувала для защіпання плащів на одному плечі. Зазначу: в археології фібули сприяють датуванню культурних шарів, оскільки їх форма змінювалась впродовж різних історичних періодів. Фібулу з Курилівки Ростислав Терпиловський датує IV століттям від Р.Х. Водночас археолог наголошує, що обидва бронзові артефакти: пряжка з Салтикової Дівиці та фібула з Курилівки є «черняхівським імпортом»[1]. Це знов-таки свідчить на користь тверджень і концепції про тісні зв'язки київської та черняхівської культур.

Справжній скарб – набір срібних прикрас – чекав на дослідників у культурному шарі поселення Роїще. Він складався з п'яти лунниць, вирізаних з тонкого листа і трьох кілець з незімкнутими кінцями. Усі речі виготовлені з низькопробного срібла із значними домішками міді, олова та свинцю.[2] Ймовірно, сировиною для виготовлення цих прикрас слугував метал римських монет – динарів. Великі розміри і проста форма дають підставу припустити, що ці прикраси використовувались у якості нагрудної частини кінської збруї.

---

[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 29.

[2] Там само. – С. 31.

РОЗПОВІДАЮТЬ РЕЧІ ПРО ЛЮДЕЙ

Подесення не обділене покладами легкоплавкої полімінеральної глини. У народі кажуть: «Глина для гончаря – що пісня для солов'я». Гончарство – виготовлення керамічних виробів з глини – є давнім ремеслом, однією з галузей господарської діяльності людини. Треба було відібрати чисту сировину, замісити її, сформувати одержану масу в посудину, підсушити і випалити. Спочатку, від часів неоліту, керамічні вироби ліпили вручну і випалювали на відкритих вогнищах. Процес тривалий і не терпить суєтності. Наші предки були людьми терпеливими, витривалими, а головне – роботящими. Через те кожен фрагмент давньої кераміки – це своєрідна матеріальна пам'ятка, нагадування про невтомну працю тих, хто колись жив і творив на нашій праотчій землі. Кераміка Київської культури, хоча вона, на думку Р. Терпиловського, і «програє» у порівнянні з черняхівською, заслуговує на увагу. Ростислав Терпиловський добре обізнаний у проблематиці київської кераміки. У 1976 році спільно з Євгеном Максимовим і Людмилою Циндровською він провів розкопки на поселенні, розташованому в західній частині села Виблі. Археологи виявили тут різноманітну кераміку київського типу. Ці та інші фрагменти керамічного посуду, знайдені у Гориці, Анисові, Шумлаї, Новоселівці, Киселівці, Куриловці, Мезині, Фарастовичах, Салтиковій Дівиці, Горбовому, Підгірному, Пісках дають можливість уявити особливості виробів із глини київського типу. Керамічні вироби, головним чином, – це ліпний неорнаментований посуд і корчаги – великі ємкості для зберігання харчових припасів. Переважають опуклобокі, біконічні, тюльпаноподібні та слабопрофільовані горщики, глиняні миски і диски – сковорідки. Окремі з них мають сліди формування на поворотному столику.

Майже на кожній пам'ятці київського типу присутні глиняні пряслиця. Це такі невеликі предмети біконічної форми зі сплощеними торцями і наскрізним конічним отвором у центрі для надягання на веретено.[1] Застосовувались вони для створення противаги та надання веретену тривалого інерційного обертання. Два пряслиця поряд з бронзовою голкою археологи виявили на поселенні Виблі 1. Отже, наші пращури виготовляли прядиво з вовни кіз та овець. Полотно ткали на ручному ткацькому верстаті вертикального типу. Дослідниця Маргарита Тищук зазначає: «ткацтво, як процес і явище, а також ручний ткацький верстат, є одним з найдавніших видів

[1] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 33.

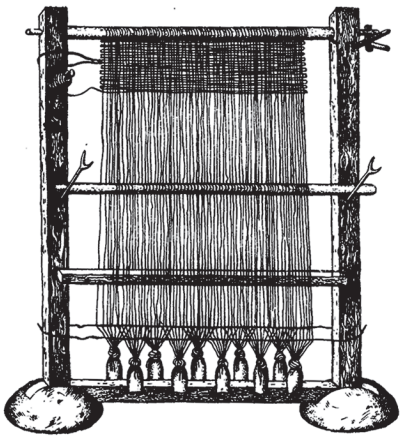
Пряслиця Київської археологічної культури

людської діяльності (відоме з часу неоліту) й знарядь праці, генезис взаємозв'язаного розвитку ткацтва та конструкції ткацького верстата представляє значний пізнавальний і науковий інтерес»[1].

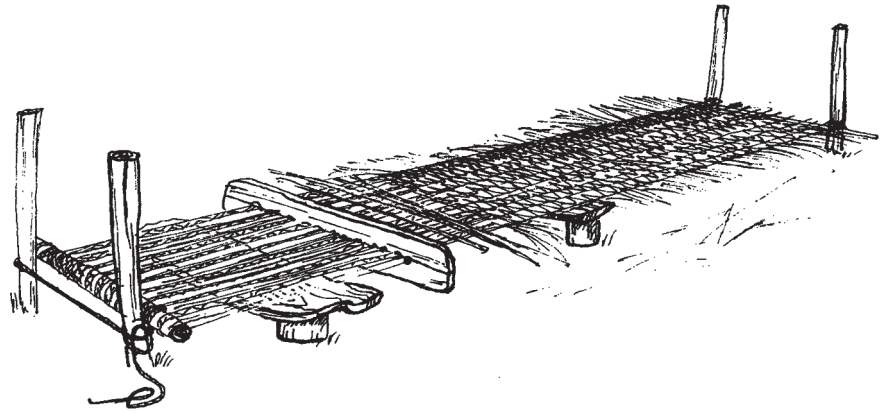
На жаль, деревина не камінь і не метал, тому стародавні дерев'яні вертикальні верстати не збереглися. Проте археологи виявили в Роїщі глиняні грузила. Спочатку вирішили, що вони використовувались для риболовлі, та згодом з'ясували – ті глиняні грузила не піддавалися випалюванню і не набули каменеподібного стану. Отже, їх не можна занурювати у воду. Дослідники припускають, що ті загадкові глиняні грузила використовувались як відтяжки (важки) ниток основи вертикального ткацького верстата. До речі, подібні ткацькі грузила-відтяжки є типовими знахідками на поселеннях Черняхівської культури. Отак: речі свідчать про людей та їхні заняття.

Пропоную зробити невеликий екскурс в історію ткацтва. Ручне ткацтво – виготовлення необроблених тканин на ткацькому верстаті шляхом їх взаємного переплетіння – виникло в пізньому неоліті як еволюція плетіння. Вищезгадувана співробітниця Київського інституту декоративно-прикладного мистецтва і дизайну Маргарита Тищук, аналізуючи передумови розвитку та становлення ручного ткацтва, називає значною причиною цього феномену перехід від кочового до осілого способу життя. Це, в свою чергу, сприяло поступовому переходу від мисливства до землеробства, відтак збільшувалася потреба в продуктах рослинного походження для будь-яких потреб. Серед рослинних культур все більшого значення набувало вирощування коноплі та льону – культур, що давали волокно, найбільш придатне для ткацтва. Розвивалось і тваринництво, зокрема, вівчарство. Вони були основними джерелами, з яких виготовляли волокно для ручного ткацтва.

[1] Тищук М. Генезис конструкцій ткацьких верстатів (до питання аналізу) // Дослідження з історії техніки. – 2013, випуск 18. – С. 8.

Вертикальний
ткацький верстат

Горизонтальний
ткацький верстат

Маргарита Тищук доходить висновку: «ручне виготовлення тканини (ткацтво) стає свідченням прогресу матеріальної та духовної культури етносу. Крім того, воно матеріалізувало відповідні історичні, природні, географічні, кліматичні й інші умови існування етносу, зрештою відповідало його рівневі культурно-естетичних запитів і потреб»[1].

Першим ткацьким пристроєм був верстат вертикального типу. От як описує його Маргарита Тищук: «У найпростішому варіанті він мав вигляд вертикально встановленої рами. Від верху до низу натягувалися нитки, які прив'язувалися безпосередньо до верхньої та нижньої частини рам або їх пропускали через спеціальні отвори у цих частинах, а потім прив'язували. Ці вертикально натягнуті нитки становили основу майбутньої тканини… для оптимального ткання нитки могли натягуватися за допомогою важків, що їх прив'язували до нижньої частини ниток»[2].

Пізніше у слов'ян з'явився новий більш удосконалений горизонтальний ткацький верстат. Проте, вертикальний верстат зберігся дотепер у деяких придеснянських селах. Донедавна мої земляки-вибельці, використовували подібні ткацькі пристрої для виготовлення килимів, килимових доріжок, які у нас називають коцами. Я не випадково приділяю стільки уваги прядінню та ткацтву. Наші Виблі – село з давніми ткацькими традиціями. Дотепер у значної частини вибельських родин зберігаються ручні ткацькі верстати, і місцеві майстрині радують дивовижними полотняними витворами не лише односельців. У нас завжди були в пошані майстри із виготовлення лляного

[1] Тищук М. Генезис конструкцій ткацьких верстатів … – С. 9.
[2] Там само. – С. 9.

полотна, а також шевці та вишивальниці. Археологічні матеріали, виявлені у нашому селі, дають підстави стверджувати, що витоки цих традицій сягають сивих давен.

На світанку нової християнської ери населення Подесення ткало полотно з конопель, льону і навіть з кропиви. З тієї, як тепер говорять, «екологічно чистої» тканини шили натільний одяг. Кожухи, шуби для зимової пори виготовляли з хутра і шкір домашніх та диких тварин. Мабуть, на виготовлення теплого зимового одягу пішло і хутро впольованого ведмедя, кіготь якого археологи виявили, розкопуючи поселення Виблі.

З'ясувавши, як вдягалися наші пращури, поговоримо про їхнє взуття. Сьогодні вже мало кому відомо, що таке кочедик. А от в описуваний період історії Подесення кожен знав, що без цього інструмента не виготовиш найнеобхідніше і найпоширеніше тоді взуття. До нашого часу дійшла давня приказка: «Такий роботящий, що й помер з кочедиком у руках». Кочедик – інструмент у вигляді зігнутого шила для плетіння личаків. Його фрагменти виявили на поселенні Роїще. Тепер, звісно, личаки віднесені

Ганна Василівна Силко за ткацьким верстатом

Прядка в музеї села Виблі

до розряду архаїки. А в давнину таке взуття, плетене з кори липи, в'яза і лози, було поширене на Подесенні, Поліссі, а також у Росії і Білорусії. Плели личаки двома способами: скісним та прямим. У наших місцях був поширений прямий спосіб плетіння. Личаки складалися з підошви та петель біля ступні. Крізь петлі протягувалася конопляна або личана мотузка, яка і тримала личаки на нозі. Носили личаки поверх білих полотняних онуч, які намотувались майже до колін. Як найдорожчу реліквію зберігає наша родина личаки дідуся Михайла Наумовича, який не повернувся з війни.

Говорять речі про людей, своїх творців. На перший погляд, чого варті виявлені Р. Терпиловським на поселенні Виблі 1 підвіска і фрагмент тонюсінького ланцюжка. Для когось це, можливо, й дрібнички, а для археолога – жадані і важливі артефакти. Звісно, ці речі – не подніпровські трикутні фібули чи лунниці з розряду виїмчастих («варварських») емалей, за якими Київську археологічну культуру пізнають у всьому світі. Проте…

Ми вже вели розмову про те, як вдягалися наші предки. Вже тоді людині кортіло вирізнятися серед інших, привертати до себе увагу. Просте домоткане вбрання чудово доповнювали прикраси. У наших пращурів були непогані естетичні смаки, відчуття прекрасного. Підвіска з вибельського поселення – це ювелірна прикраса, що підвішувалась на ланцюжку. Носили її на одязі, головному уборі, поясі, або на шиї. Вчені досі сперечаються щодо функціонального призначення підвісок. У різні історичні періоди ці речі то слугували за магічні амулети (ті ж лунниці), то виконували лише естетичну функцію як більшість прикрас. Коли я довідався про вибельську підвіску, в пам'яті сплив відомий роман Олександра Дюма «Три мушкетери». Хто з нас у свої літа молодії не зачитувався цим твором, одна з його сюжетних ліній пов'язана з дванадцятьма діамантовими підвісками королеви.

Коли вже згадали про амулети, розглянемо один з них, – кіготь ведмедя, знайдений на поселенні Виблі 1. Та спочатку – деякі історичні узагальнення. Протягом століть у первісних людей сформувалася система вірувань, яку прийнято називати язичництвом або поганством. Амулет (талісман) – це предмет, якому марновірні язичники приписували надприродну здатність відвертати від його власника хвороби, біду та всілякі негаразди.[1] Зазвичай амулети носили на тілі, підвішеними на шийному ланцюжку. «Знахідка ведмежого кігтя-амулета (Виблі), – пише Ростислав Терпиловський, – ймовірно вказує, що на цю тварину полювали виключно рідко. Не виключено, що ведмідь виступав у ролі тотема й полювання на нього урегульовувалось різними заборонами та здійснювалось лише в особливих випадках»[2].

Важливу роль відводить вибельському ведмедю археолог. Тотем у первісних релігійних віруваннях – це тварина, що вважалася родоначальником і охоронцем роду або племені й була об'єктом культового поклоніння. Вчені стверджують, що у дохристиянські часи існувала обрядовість, з якою пов'язані найважливіші етапи людського життя – народження і смерть. Участь у обрядах поклоніння тотему, засвоєння звичаїв, традицій, навичок свого роду, племені сприяли первісній соціалізації людини. Отже, язичницький тотемізм не лише певні вірування і обряди, він був своєрідним інститутом, похідним від інституту роду. На користь цього визначення служать археологічні дослідження могильників і поодиноких поховань. Вони, як зазначає професор В. Баран, розташовані біля поселень і не мають зовнішніх ознак. Усі поховання – трупоспалення. У могильних ямах разом з перепаленими кістками небіжчика помічені сліди тризни у вигляді фрагментів битого посуду і кісток тварин. В окремих похованнях зустрічаються металеві предмети – фібули, пряжки, якими прикрашали одяг.[3]

Творці київських старожитностей залишили помітний слід на нашій землі. Культура, що виникла на основі пізньозарубинецьких пам'яток І–ІІ століть, у свою чергу стала підґрунтям для формування ранньосередньовічних слов'янських культур – колочинської та пеньківської.

---

[1] Українська радянська енциклопедія: у 12 т. – Том 1. – С. 167.

[2] Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – С. 70.

[3] Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. – С. 44.

МИ – СЛОВ'ЯНИ

Історія слов'ян – однієї з найбільших у Європі етномовних спільнот – нерідко нагадує детективний роман або епопею. Вона наповнена білими плямами, таємницями і загадками. Навіть термін «слов'яни» дотепер не має загальноприйнятої етимології, існує безліч версій його походження. Один з наших перших істориків, автор знаменитої «Історії України-Русі» Микола Аркас пов'язував етнонім слов'яни зі словом «слово». Слов'яни, мовляв, говорять «словами», тобто «по-нашому». Порівняно з цим іншомовні племена – нѣмьци «німі». Цю етимологію не сприймає більшість вчених-славістів.

У нарисі «Коріння слов'янського родоводу» ми вже згадували: до сьогодні вчені дискутують, де знаходилася прабатьківщина слов'ян. Львівський історик Дмитро Павлів вважає, що землі, відмежовані Сяном на заході й Дніпром на сході, мають виняткове значення у давній історії України. Бо саме тут, на думку вченого, знаходилась прабатьківщина слов'ян.

Ніжинський історик Олександр Уривалкін зазначає, що в III–II століттях до Р.Х. праслов'янське землеробсько-скотарські племена розселилися на територіях між Дніпром на сході, Карпатами на південному заході, Одером на заході, Балтійським морем на півночі.

В одному вчені одностайні – в оцінці людських якостей, ставлення до роботи, ратної майстерності слов'ян. Візантійський історик Прокопій Кесарійський (VI століття від Р.Х.), у творах якого вперше з'явився етнонім «слов'яни», слов'янський історик Марко Орбіні (XVI століття) та інші автори пишуть про хоробрість, ратну звитягу і працелюбність слов'ян. Той же Марко Орбіні, посилаючись на грецькі джерела, пише про величність і могутність слов'янського народу. Слов'яни нанесли велике спустошення Грецькій державі. При імператорі Лакопені флотилія з 15 тисяч парусних суден з незліченною кількістю воїнів осадила Константинополь. Те ж повторювалось і при візантійському імператорі Костянтині Мономаху. Історик Орбіні дивувався, як слов'яни за короткий час змогли створити такий великий флот, що до цього ніякому іншому народу не вдавалось.

Слов'яни, так само як і їхні предки і нащадки під різними назвами: венеди, анти, склавини, поляни, сіверяни, становили важливу складову населення Європи та зробили вагомий внесок у розвиток господарства і суспільства у цій частині світу.

Ранньослов'янські прикраси
(Чернігівський історичний музей)

Письмові свідчення античних і середньовічних авторів та археологічні дослідження доводять: найважливішою подією світанку нової християнської ери, тобто першої половини І тисячоліття, стала поява на історичній арені слов'ян. Заселення слов'янами просторів Подесення, що почалось у першій чверті І тисячоліття від Р.Х., особливо інтенсивно відбувалося в добу Великого переселення народів. Нашим предкам впродовж тривалого часу довелось контактувати, і не завжди мирно, зі скіфами, сарматами, аварами, хозарами і германськими племенами. Саме в цій мішанині народів і культур, спираючись на місцеву стародавню культурну і світоглядну основу, слов'яни зуміли вистояти, зберегти себе і свою землю. На прикладах археологічних пам'яток Подесення переконуємося: предки слов'ян і ранні слов'яни – автохтонне, корінне населення нашої Богом даної благодатної землі.

У складних умовах контактної зони, якою, на думку історика Дмитра Павліва, завжди була територія України, слов'яни згуртувалися у потужні племінні союзи – передвісники державності.[1] Про справжню міцність і життєздатність цих об'єднань свідчить те, що венеди, анти, склавини витримали і сарматську експансію, і готський похід, і навалу гунів, та попри все залишились на своїй батьківщині.

Венеди – найдавніша назва слов'ян, під якою вони згадуються у творах античних авторів. Зокрема, найдостовірніший історик Публій Корнелій Тацит у 50–120 роках від Р.Х. писав про венедів, що вони вміють будувати гарні будинки, знають військовий порядок та дисципліну, добре володіють зброєю і хоробро воюють. Венеди займалися землеробством, скотарством, видобуванням і обробкою металу, гончарством. Водночас у венедів існувала добре налагоджена військова організація, про що свідчать знахідки зброї в похованнях. Венедам доводилось воювати з Римом, і римлянам так

[1] Павлів Д. Ю. Слов'яни другої чверті першого тисячоліття // Історія України. – Львів, 2002. – С. 54.

і не вдалося встановити своє панування над відчайдушними слов'янами. Археологи пов'язують з венедами пізньозарубинецкі старожитності, київську культуру, а також частину слов'ян черняхівської культури.

У шістдесятих роках минулого століття були проведені розкопки городища Колочин, що поблизу Гомеля. За їх результатами виділена колочинська культура. Їх носіями, скоріш за все, були племена венедів, а також, можливо, окремі угрупування балтів. На Чернігівщині найбільш характерні для цієї культури матеріали виявлені на поселеннях Деснянка, Роїще і Олександрівка. Цікаві результати дали розкопки багатошарового слов'янського поселення Олександрівка I на околицях Чернігова, проведені Ростиславом Терпиловським і Олександром Шекуном. Більшість знахідок пов'язана із шаром київської культури, датованим другою половиною IV – початком V століття. Серед них майстерня з виготовлення гребенів із лосиного та оленячого рогу і численна черняхівська кераміка. Поряд виявили горизонти колочинської культури – п'ять жител-напівземлянок VI–VII століть та волинцівської культури – десять жител з глиняними печами першої половини VIII століття. Олександрівка, таким чином, доводить правильність висновку вчених: колочинська культура виникла на основі київських старожитностей і сама стала одним із компонентів волинцівської культури.

Готський історик Йордан писав у VI столітті, що венедів частіше називали антами і склавинами, водночас виокремлює всі три групи племен, які походять «з одного кореня». У V столітті венеди стали етнічною основою для формування племен склавинів, які розселилися від Балкан до Вісли, та антів, які заселили територію між Дністром та Сіверським Дінцем. Територія, яку займали склавини, накладається на ареал Празько-корчацької культури і включала в себе Чехію, Словаччину, частину Сербії та Молдови. Її пам'ятки зустрічаються на правобережній лісостеповій частині України. Вчені припускають, що носії культури празької кераміки взяли участь у формуванні старожитностей ранньослов'янського племені сіверян.

Анти – група слов'янських племен, які згадуються у візантійських джерелах від IV – до початку VII століття. Лінгвісти припускають, що слово «анти» іранського походження і означає людей, котрі перебувають на окраїні, на рубежі Візантії. На думку професора В. Барана, вже у першій половині VII століття назва «анти» замінюється назвою «слов'яни». Цьому сприяли і спільні походи на Візантію, і переселенські процеси, і боротьба з аварами. Від назви «анти (окраїнні)» залишилася лише традиція,

Східнослов'янські прикраси (Чернігівський історичний музей)

яка за літописом відродилась лише у XII столітті у формі «Україна».[1] У Київському літописі згадується: навесні 1187 року в поході на половців переяславський князь Володимир Глібович «розболівся недугою тяжкою, од якої він і скончався». Володимир Глібович був «князь доблесний і сильний у бою, і мужністю кріпкою відзначався, і всякими доброчестями [був] сповнений». Літопис свідчить: «За ним же Україна багато потужила»[2]. Це перша документальна згадка етноніму Україна. Вчений і громадсько-політичний діяч, один з тих, кого ми шанобливо називаємо світочами нашої нації, Михайло Грушевський називає антів предками українського народу. Сучасна наука доводить, що не лише анти, а й склавини були рушіями процесів, що привели до утворення давньоруської держави і українського народу.

Зауважу: у нашого народу – непогані предки. З візантійських джерел відомо, що анти були високими, світловолосими, дужими людьми, мужніми воїнами. Вони легко переносили холод і спеку, нестачу їжі й інші негаразди. Маврикій Стратег –

[1] Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. – С. 105.
[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 343.

візантійський імператор (VI століття) – відзначав, що племена слов'ян і антів близькі за способом життя, за своїми звичаями, за своєю любов'ю до волі, їх ніяким чином не можна схилити до рабства або покори у своїй країні.

Анти наприкінці IV століття створили на праукраїнських теренах потужне об'єднання, зібравши навколо себе розрізненні племена деревлян, полян, сіверян, тиверців та ін. Антський союз племен став помітною силою в тодішньому світі. Антам доводилось багато воювати, в тому числі проти готів, які претендували на гегемонію в Східній Європі. Втім, наші предки були не лише хоробрими воїнами, а й справними господарями. Свідченням цього є пам'ятки пеньківської культури, яка виникла у V столітті внаслідок переселення на південь частини племен київської культури. Вчені вважають її антською. Основою господарства антів було орне хліборобство із застосуванням залізного плуга та тваринництва. Високого рівня досягло ремесло, яке значною мірою вже відокремилось від землеробства. Викликають подив успіхи наших предків у залізоробному виробництві. Одним з найбільших металургійних центрів був Гайворонський (тепер Кіровоградська область). Він складався з чотирьох агломераційних печей і двадцять одного сиродутного горна. Розміщення горен по два-три разом дають змогу припускати, що металурги-професіонали працювали колективами по чотири-п'ять чоловік.[1]

З розвитком ремесла пов'язане виникнення торгівлі, що мала грошовий характер. Це простежується на підставі знахідок на теренах антських земель римських речей та срібних римських монет.

Археологічні матеріали та давні письмові джерела доводять, що анти перебували на стадії розкладу первіснообщинного ладу і формування феодальних відносин. У них панували індивідуальне землекористування, починало виникати і приватне землеволодіння. Глибоким було майнове розшарування, про що свідчать скарби золотих та срібних речей, виявлені у Малій Перещепині (Полтавська область), Трубчевську (Брянська область), Гапонові (Курська область) та в інших місцях. Про скарби слід поговорити окремо.

[1] Українська радянська енциклопедія: у 12 т. – Том 2. – С. 451.

АНТСЬКІ СКАРБИ ТА СПОМИН ПРО ТРАЯНОВІ ВІКИ

Вісімдесяті роки минулого століття ознаменувалися появою у Виблях людей незвичної для села професії – археологів. То були учасники вже неодноразово згадуваної нами ранньослов'янської археологічної екскурсії на чолі з Євгеном Максимовим і Ростиславом Терпиловським. Це тепер майже все з'ясовано і зрозуміло. А тоді селом котилися чутки про мету приїзду незнайомців з великими рюкзаками за плечима і звичайними лопатами в руках. Сільські бабусі були впевнені – прибульці шукатимуть… скарби. Більш обізнані з минулим рідного села дідусі припускали, що ті скарби могли залишити знатні багатії, починаючи від козацького сотника Василя Дуніна-Борковського – до нащадків гетьмана Павла Полуботка, які свого часу володіли вибельськими ґрунтами. Наш вчитель Іван Степанович Шульга лише загадково посміхався, слухаючи оті розмови про пошуки скарбів і багатозначно зауважував: «Що ж, непогано, якщо знайдуть скарб». На уроках історії Іван Степанович багато розповідав своїм учням про археологію Стародавнього світу, про виявлення скарбів гробниці єгипетського фараона Тутанхамона і знаменитий скарб Пріама, знайдений у Трої видатним археологом Генріхом Шліманом. Втім, ті скарби пов'язані із давніми і далекими країнами, а тут поруч, у рідному селі ведуть розкопки, шукаючи сліди минулого. Пошук старожитностей рідних місць викликав неабиякий інтерес у юних допитливих душах…

Скарб – набір предметів, захованих у землі або іншому таємному місці. Це можуть бути гроші, монети, коштовний посуд, ювелірні вироби з дорогоцінного металу або дорогоцінне каміння. Скарби, як і кераміка, відіграють важливу роль у побудові хронологічної доби, тобто датування пам'яток.[1]

Великий інтерес протягом чималого відрізку часу викликають скарби антів. Антський союз існував від кінця VI до початку VII століття. Як ми вже з'ясували у попередньому нарисі, вчені вважають, що анти були носіями пеньківської культури. Подібною до неї є колочинська культура, і розвивались вони практично в одному часі, мали багато сільських рис. Через те різні дослідники відносять скарби антів або до колочинської, або до пеньківської культури. А от Перещепинський скарб, який донедавна вважався хозарським, тепер пов'язують з ім'ям кагана Кубрата. Він був правителем Великої Булгарії, до складу якої в VII столітті входила й частина України. І хозари,

[1] Словник-довідник з археології / За редакцією Гаврилюка О. Н. – Київ: Наукова думка, 1996. – С. 250.

і булгари – кочові племена. Нам ще доведеться згадувати далі той же Хозарський каганат, під владою якого свого часу перебували і платили данину наші безпосередні предки – сіверяни.

Перещепинський скарб був знайдений 11 червня 1912 року на околиці села Мала Перещепина, що на Полтавщині.[1] Двоє підлітків пасли худобу у заплаві річки Ворскла. Несподівано один з них – Федір Деркач – провалився ногою в широку горловину якоїсь посудини. Хлопці витягли на поверхню велику позолочену амфору та ще кілька золотих чаш. Про знахідку дізнались в селі, і місцевий священик повідомив про це полтавську владу. Через два дні до Перещепини прибули археолог Іван Зарецький у супроводі урядника. Та до їхнього приїзду селяни розкопали місце виявлення скарбу і позабирали собі монети, персні, браслети, коштовний посуд, позолочену зброю та кінську упряж. Пізніше влада за допомогою поліцейських вилучила у перещепинців 800 золотих і срібних предметів. Звісно, всього вилучити не вдалося. Багато хто із селян згодом замінили солом'яні стріхи своїх хат на черепичні та бляшані дахи. Батьки хлопців, які знайшли скарб, а також місцеве волосне правління одержали від столичної губернської влади великі гроші – 136 тисяч карбованців. Скарб, що складався з понад 800 золотих і срібних речей, у супроводі конвою відправили до петербурзького Ермітажу, де він зберігається і дотепер. Перещепинський скарб, датований IV–VIII століттями, є найбагатшим серед тих, що були знайдені у Східній Європі, загальна вага його золотих і срібних речей складає 75 кг. Завдяки дослідженням сучасних істориків та археологів була висунута версія, що перещепинські знахідки належать до поховання володаря Великої Булгарії (Болгарії) хана Кубрата. Він перебував на території сучасної Полтавщини у VII столітті, допомогаючи візантійському імператору Іраклію воювати проти Персії. За це Ираклій віддячив його коштовностями і віддав заміж за нього свою доньку.[2]

Перещепинський скарб. Перстень хана Кубрата, VII ст. (Ермітаж)

[1] Українська радянська енциклопедія: у 12 т. – Т. 8. – С. 262.

[2] Тітов А. Найбільший у Європі… / Інтернет-видання «Полтавщина» – Режим доступу: http://poltava.to/news/16691/ (дата звернення 20.03.2016).

Перещепинський скарб. Блюдо єпископа Патерна, 498 рік (Ермітаж)

Із пеньківською археологічною культурою, що представляє антів, пов'язують Мартинівський скарб, знайдений 1909 року на березі річки Рось (тепер Черкаська область). Скарб мав 116 виробів із срібла загальною вагою 3,3 кг. Серед них фігурки «танцюючих чоловічків» та тварин, пальчасті фібули, браслети, налобні вінчики, підвіски, поясні бляшки, срібні чаші і навіть ложка для Євхаристії з клеймами візантійських майстрів. Важко сказати, наскільки усвідомленим було сприйняття тодішнім населенням Подніпров'я християнської символіки. Одначе, не слід забувати, що вже сім століть минуло від Різдва Христового, і наші давні пращури, контактуючи з греками, прагнули влитися в загальне русло Християнської провінційно-візантійської традиції. Візантійська ложка для Євхаристії (причастя), знайдена у Подніпров'ї, сприймається мною як символічний провісник грядущого Хрещення Русі від Візантії. Відносно мистецьких властивостей тих же «танцюючих чоловічків» в оточенні фантастичних коней-львів, вони й сьогодні дивують художньою

Пальчаста фібула антського типу з Велестінского скарбу (Греція), VI–VII ст.

майстерністю і специфічністю свого стилю. Більша частина Мартинівського скарбу зберігається нині у Музеї історичних коштовностей України, інша – у Британському музеї в Лондоні.

На Подесенні, у місті Трубчевськ (Брянська область РФ), теж знайдений скарб антських старожитностей, датований VII століттям. У ліпному глиняному горщику в зберігалося 153 ювелірні вироби з бронзи та срібла, зокрема 15 пальчастих фібул – застібок для одягу, геральдичні поясні пряжки та накладки, шийні гривни, браслети, скроневі кільця, підвіски тощо. Особливий мистецький інтерес викликають срібні зооморфні накладки, на яких зображені стилізовані птахи, в тому числі орел, а також леви і собака.

Невтомний дослідник ранньослов'янських старожитностей Василь Падін (1909–2003) майже все своє свідоме життя присвятив вивченню і популяризації історії рідного краю, зокрема Трубчевського скарбу. Василь Андрійович дійшов висновку: «Окремі особливості Трубчевського скарбу, як і деяких інших антських скарбів, дозволяють припустити місцеве виготовлення його виробів, захований він самим ремісником, бо в ньому поряд з цілими прикрасами знаходились уламки сировини та незакінчені вироби, що призначалися до продажу.[1]

Констатуючи, що знахідка Трубчевського скарбу стала свого часу справжньою сенсацією, археолог, історик, краєзнавець В. Падін наголошує: «Цей скарб є продуктом слов'янського світу, свідчить про єдність походження колочинської та пеньківської археологічних культур, що виникли і розвивалися у досить складних кліматичних умовах; розсовує кордони середньодніпровського виробництва антських прикрас»[2]. Справді, Трубчевський скарб, знайдений у Верхньому Подесенні, є найпівнічнішим серед знахідок подібного типу і одним із найбагатших.

[1] Падин В. А. К истории славян Подесенья // Деснинские древности. – Брянск, 1995, – С. 56.
[2] Там само. – С. 56–58.

Антські скарби. Гапонівський скарб

Якщо Трубчевський скарб виявили в басейні Десни, то подібний до нього Гапонівський – на її притоці – річці Сейм. Як і більшість подібних комплексів, цей скарб знайшли випадково, коли прокладали водогін поблизу села Гапоново Курської області. Скарб складався з 411 предметів із срібла, бронзи, свинцю, а також – зі скла, бурштину,

Мартинівський скарб. Чоловік у «вишиванці», VI–VII ст. (Музей історичних коштовностей України)

коралів. Старожитності антів представлені в ньому великими пальчастими фібулами, наременними бляшками, трапецеподібними підвісками, пряжками, шийними гривнями тощо. Особливою майстерністю та естетичним смаком відрізняються жіночі прикраси – срібні лобні вінця із закрученими трубочкою кінцями та орнаментовані насічками у вигляді «ялинки», бронзові, конічні бронзові сережки-дзвіночки, скляні поліхромні буси та грановані призматичні буси з бурштину.

Археологи вважають, що Гапонівський скарб походить з поселення колочинської культури. Досліджуючи виявлену на ранньослов'янському поселенні кераміку, вони датують його V століттям.[1] Скарби антів – феномен, який вже понад століття викликає чималий інтерес у дослідників. Академік Борис Рибаков називав їх «старожитностями русів». Вчений стверджує: «Археологічні матеріали VI–VII ст. надають нам дуже яскраву і чітко визначену культуру… Ця культура представлена великою цілісністю скарбів дружинного інвентаря: срібні позолочені прикраси, «пальчасті» фібули для плащів, привізні (трофейні?) візантійські срібні посудини VI ст., багато декоровані пояси, зрідка зброя. За формою скроневих кілець, що вже давно оцінюються археологами як племінні ознаки, земля давньої Русі поділяється на два райони: західний середньодніпровський і східний курсько-сіверський. Скроневі спіральні кільця сіверського району знайшли продовження в курганних кільцях сіверян X–XIII ст.»[2].

У своїй фундаментальній праці «Язичництво давньої Русі» Борис Рибаков метафорично говорить про благословенні «Траянові віки», коли слов'яни Середнього Подніпров'я вели жваву торгівлю хлібом з Римською імперією, сприйняли римську зернову міру квадрантал-четверик та накопичили сотні скарбів римських срібних монет, отриманих у торговельних операціях з причорноморськими купцями. Знаний історик і археолог дотримувався думки, що саме з часів імператора Траяна зростає потік срібла

[1] Гавритухин И. О., Обломский А. М. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. – Москва, 1996. – С. 10.

[2] Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. – С. 10–11.

і коштовностей з Риму на слов'янські землі. Імперія Траяна постійно вела війни і потребувала безперервного поповнення продовольчих припасів. Середньодніпровський ринок хліба був важливим елементом в економіці воюючого Риму. Жвава торгівля слов'ян лісостепу з античним світом тривала до гунської навали.

Мартинівський скарб. Зооморфна фігура (Музей історичних коштовностей України)

Професор Володимир Баран має з цього питання свою власну думку. Він поділяє антські скарби на дві групи: перещепинського типу і мартинівсько-трубчевського типу. Перший тип являє собою багаті поховання тюркських номадів (кочовиків). Ці скарби відрізняються багатством та кількістю дорогоцінних предметів, наявністю кінської збруї, специфікою поясних наборів, характерних для кочовиків. Скарби в обох випадках переважно належали представникам військової верхівки. Відомо, що саме кочовики, особливо їхня еліта, з найдавніших часів накопичували у своїх руках великі багатства, які нерідко потрапляли з ними в могилу. На відміну від кочовиків слов'яни VI–VII століть не залишили нам багатих поховань… Усі знахідки мартинівсько-трубчевського типу – це скарби, закопані (заховані) від загрози пограбування, яку становив для слов'янського землеробського населення номадський Степ. Володимир Баран наголошує: «Скарби мартинівсько-трубчевського типу, які разом становлять 24 місцезнаходження, не тільки включають приблизно один і той самий набір речей, але, що є особливо показовим, наявні в них речі знаходять собі аналогії серед металевих виробів слов'янських ремісників і нерідко відповідають кам'яним відливним формам із ремісничих майстерень, відкритих на слов'янських поселеннях».[1]

Перший за хронологією подій антський скарб – Мартинівський – був знайдений 1909 року, а останній – Гапонівський – потрапив до рук дослідників лише два десятиліття тому. Не полишаю надії: антські старожитності ще не раз нагадають про себе. Будуть нові знахідки і нові відкриття.

[1] Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. – С. 70

СІВЕР. СІВЕРКО. СІВЕРЯНИ

Сівер, сіверко, сіверяни. Від цих слів віє лютим холодом, зимовою хуртовиною і різким студеним вітром. Повний церковно-слов'янський словник, складений Григорієм Дьяченком, вказує, що ці слова походять від давньоруського «сѣвер» у значенні сторона холодних вітрів, зимова хуртовина, нічний морок.[1] Сіверянами називали союз східнослов'янських племен, який літопис преподобного Нестора чорноризця Феодосієвого монастиря Печерського «локалізує» на трьох річках дніпровського Лівобережжя: «…сіли на Десні, і по Сейму, і по Сулі, і назвалися сіверянами».[2]

Отже, сіверські племена жили не лише на нашій чернігівській землі, а й на теренах нинішніх Полтавської, Сумської, Брянської (РФ), Курської (РФ) областей. На правому березі Десни сіверяни мешкали до річка Снов, далі вже були землі радимичів. Із півночі вони межували також з кривичами і в'ятичами, із заходу – з полянами і дреговичами, на півдні – з уличами. Внаслідок масштабної експансії Хозарського каганату (VII-VIII століття) сіверяни, перебуваючи в залежності від нього, вимушені були платити данину войовничим кочівникам. У 882 році сіверяни були підкорені київським князем Олегом і брали участь в його походах на Візантію. Лише після 1024 року етнонім «сіверяни» зникає з історичних джерел, щоб відродитися в українських географічних назвах: Сіверщина, Сіверська земля, Новгород-Сіверський, Сіверський Донець тощо.

Холодний вітер сіверко не остудить жагу пізнання власної історії. Ми просто зобов'язані знати, як жили і працювали наші стародавні земляки. І знов-таки на допомогу нам прийде дивовижна наука – археологія. Археологічно сіверяни пов'язуються з волинцівською культурою і роменською культурою. Волинцівські старожитності відкрив археолог Дмитро Березовець, дослідивши пам'ятки поблизу села Волинцеве на Путивльщині та придеснянського міста Сосниці. Пізніше розкопки були проведені на вже неодноразово згадуваних нами поселеннях Роїще і Олександрівка І. На багатошаровому слов'янському поселенні Олександрівка І, що на околиці Чернігова, поряд з горизонтами київської культури і колочинської культури, представлений також шар волинцівської культури. Науковці вважають, що Волинцівські старожитності

[1] Полный церковно-славянский словарь / сост. протоиерей Григорий Дьяченко. – Москва: Отчий дом, 2006. – С.698.

[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 3.

Реконструкція житла древніх слов'ян (Чернігівський історичний музей)

сформувались внаслідок просування на Лівобережжя нащадків носіїв празької культури, котрі асимілювали населення пеньківської культури та колочинської культури. Волинцівська культура VII–VIII століть стала одним з компонентів формування роменської культури, яка безпосередньо пов'язана з давньоруською культурою.[1]

Наші давні пращури селилися на знижених терасах та горбах серед річкових долин. Їхні поселення були неукріплені, житла – квадратні або прямокутні напівземлянки каркасно-стовпової чи зрубної конструкції з піччю в одному з кутів. Десять таких жител з глиняними печами, датованих першою половиною VIII століття, виявлені в Олександрівці. Прикметою ж Роменської культури є укріплене, оборонне положення городищ – далися взнаки постійні загрози нападів кочовиків. Городища, облаштовані

[1] Енциклопедія історії України: т. 1: А – В / Ред. В. А. Смолій. – Київ: Наукова думка, 2003. – С. 612.

Ранньослов'янський горщик з Олександрівки (Чернігівський історичний музей)

на високих берегах річок чи пагорбах болотистої місцевості, укріпляли ровами або валами. Удосконалюється тип жител – напівземлянки мають печі-кам'янки. Піч обігрівала житло, на ній готували їжу, але топилася вона «по-чорному», димаря не було – дим виходив через вікна і двері. Свої домівки «умебльовували» лише столом і лавками, за постіль їм слугувала купа соломи або сіна, вкрита шкірами тварин. Взимку, рятуючи телят чи ягнят від холоду, сіверяни вимушені були утримувати їх поряд із собою. Втім, стіни напівземлянки, виплетені з лози, хмизу і обмазані глиною, погано утримували тепло. Волинцівська кераміка – ліпні горщики з високими вертикальними вінцями, орнаментовані лініями. Роменська кераміка теж переважно ліпна: посуд, виготовлений на гончарному крузі, з'являється тут лише наприкінці IX століття. Особливістю роменської ліпної кераміки є її орнаментація. Зигзагоподібні та інші візерунки нанесені на плечики судин штампом з перевитої мотузки. Нерідко зустрічається привізний гончарний посуд, здебільшого салтівського типу та амфори. Серед волинцівських і роменських старожитностей широко представлені вироби із заліза. Це сільськогосподарські і ремісничі знаряддя праці, різноманітна зброя та побутові речі. П'ятнадцять років тому на городищі роменської культури «Монастирище» (м. Ромни) був досліджений металургійний комплекс, що складався зі споруди з горном та ями для зберігання сировини.[1] Дослідники стверджують, що давні металурги добре володіли секретами цього виробництва. По всьому ареалу розселення сіверян виявляють прикраси, виготовлені з кольорових металів. Та найповніший їх комплект походить зі скарбів: Битицького, Харівського, Суджанського, Івахниківського, Новотроїцького тощо. Восени 1949 року біля села Харівка, що на Путивльщині, на березі Сейму було виорано скарб золотих та срібних речей, які знаходились у розбитому плугом горщику.[2] Згодом археологи заклали тут розкоп, на якому виявили срібну позолочену

[1] Комар О. В. Металургійні комплекси роменської культури з городища Монастирище // Археологія і давня історія України. – 2013. – Випуск 1 (10). – С. 87–99.

[2] Березовець Д. Т. Харівський скарб // Археологія. – 1952. – Т. VI. – С. 109.

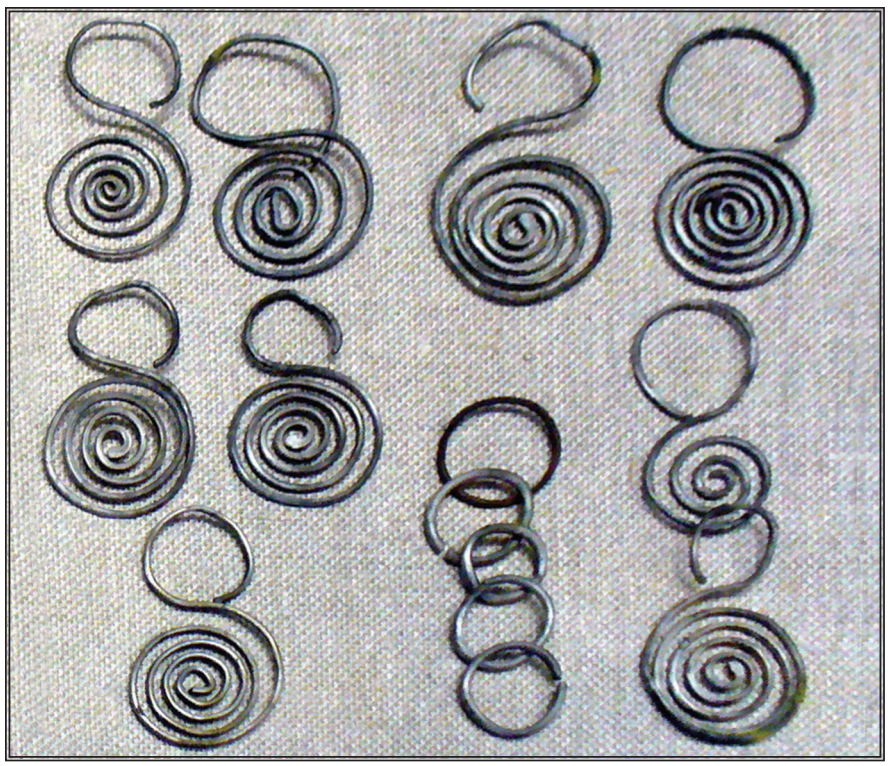
підвіску, срібні кільця із золотим хомутиком та вісімнадцять черепашок каурі. Ці черевоногі молюски дрібних розмірів з давніх-давен використовувалися в світі як валюта. На Русі, в так званий безмонетний період, каурі також служили грошима. Наші давні предки називали їх «вужачок» або «змііні голівки».

Чимало дорогоцінних речей вдалося «зібрати» у населення Харівки, яке встигло ще до приїзду археологів самочинно розкопати і поцупити коштовні речі. Таким чином, у населення і внаслідок археологічних розкопів були зібрані: чотири золоті та дві срібні сережки, дві дужки від таких сережок, п'ять срібних підвісок, десять срібних браслетів, шість фібул, срібний ланцюжок, 110 черепашок каурі та п'ять шийних гривен. Звернемо увагу: гривна у даному випадку – нашийна прикраса, що мала форму гладкого, або витого обруча із дорогоцінного металу із золота або срібла. У Київській Русі використовувалась як грошова одиниця.

У жовтні 1927 року дав знати про себе перший з двох відомих нині суджанських скарбів. Повертаючись зі школі, Юхим Єфремов і Микита Комов помітили дивне сяйво на схилі яруги, де бере свій початок річка Суджа – притока річки Псел. Підібралися поближче і побачили жовтуватий металевий обруч. Потягли за нього і витягнули золоту шийну гривну з медальйоном, інкрустовану гранатами та зеленим склом. Потім хлопці знайшли ще й золотий ланцюг довжиною 2,5 метри. Той ланцюг волоком потягли вулицею додому. Побачивши це, селяни залишили свої одвічні справи і, захопивши лопати, стрімголов кинулись до витоку Суджи. Почалася справжня «золота лихоманка».

Срібні сережки з давньоруського скарбу (Чернігівський історичний музей)

Сіверянські спіральні скроневі кільця
(Російський історичний музей м. Москва)

Були знайдені ще два масивні золоті браслети із замками у вигляді змієних голів. Допоки тодішня влада відреагувала на суджанське «ельдорадо» та відрядила туди групу московських істориків і археологів, селяни встигли продати поцуплену «державну власність» – унікальні золоті браслети. А от гривну і ланцюг вдалося конфіскувати і, подолавши спротив місцевих владоможців, які не бажали втрачати коштовності, золоті суджанські старожитності потрапили до Оружейної палати Кремля.

Ще один суджанський скарб, знайдений в 1947 році, складався з бронзових і срібних прикрас та залізного меча. Два роки потому Борис Рибаков назвав знахідку «Новим суджанським скарбом антського часу». Пізніше історики та археологи дійшли висновку: речі з другого суджанського скарбу датуються VI–VII століттями і належали вони представникові сіверянської племінної знаті.

Найнадійнішою етнографічною ознакою сіверян є спіральні скроневі кільця, які знаходять у різних краях сіверянського ареалу й майже ніде, окрім нього. Жінки носили їх по парі з кожного боку. Розкопки кургану в Броварці, що на річці Сула, де поховання здійснено за типом трупопокладення, дозволило відновити сіверянський жіночий головний убір. Голову жінки прикрашав срібний віночок з дрібними підвісочками над чолом. До обох скронь підвішені спіральні кільця. Крім того, на одній скроні була довга дротяна сережка з одинадцятьма бубонцями. Виходить: сіверянки хотіли красиво виглядати і мали непогані естетичні смаки.

Наші предки вміли не лише прикрашати себе, а й працювати. Як личить землеробам, вони вирощували хліб і до хліба. Орне землеробство – основа їхнього

господарства – спочатку було підсічним. Вирубали ділянку лісу, підсушували і спалювали зрубані дерева і кущі, потім розпушували ґрунт, змішаний із попелом, а вже потім засівали. Згодом від вогнезрубної системи землеробства перейшли до лісового перелогу, а потім і до використання чорного пару, що підвищувало продуктивність полів. Орали сіверяни спочатку ралом чи сохою, а пізніше – плугом з металевим лемешем. Сіяли просо, жито, овес, ячмінь, пшеницю. Археологи за відбитками зерен на рештках керамічних горщиків стверджують, що ще з часів київської культури на Подесенні, зокрема на поселенні Виблі 1, ріллю найчастіше засівали яровим просом і озимим житом. Жнивували спочатку крем'яними, а потім залізними серпами, форма яких була близька до класичної. В'язали збіжжя у снопи й звозили на гумно. Молотили ціпами, віяли вручну, чисте зерно мололи на жорнах і одержували борошно, з якого випікали хліб.

Серпи та коса
(Чернігівський історичний музей)

Цей перелік трудомістких технологічних процесів народження хліба вже викликає повагу до його творців, простих роботящих і витривалих селян-смердів. Завдяки їхнім невтомним рукам колосилися хлібні ниви, а Подесення заквітчувалось садами. На той час у нашому краї вже вирощували плодові дерева: вишні, груші, сливи, яблуні тощо.

Прикметою сіверянських городищ та поселень є рештки горщиків – полюбляли землероби усілякі каші, а ще юшку з борщівника, їстівні листя якого використовувалися в стравах. Не слід плутати їстівний борщівник із занесеним згодом до наших країв борщівником Сосновського, що викликає опіки. Картопля потрапила до столу наших предків лише у XVII столітті, коли була завезена до Європи з Південної Америки. Відтоді як першу страву почали готувати на основі буряку,

що замінив борщівник, вона набула характерного червоного кольору. Буряковий квас розбавляли водою, суміш заливали в глиняний горщик і доводили до кипіння. В окріп додавали нарізаний буряк, капусту, моркву та інші овочі, ставили горщик на вогонь. Як ви вже здогадалися, мова йде про походження борщу – традиційної страви східних слов'ян і дотепер найпопулярнішої на столі українців.

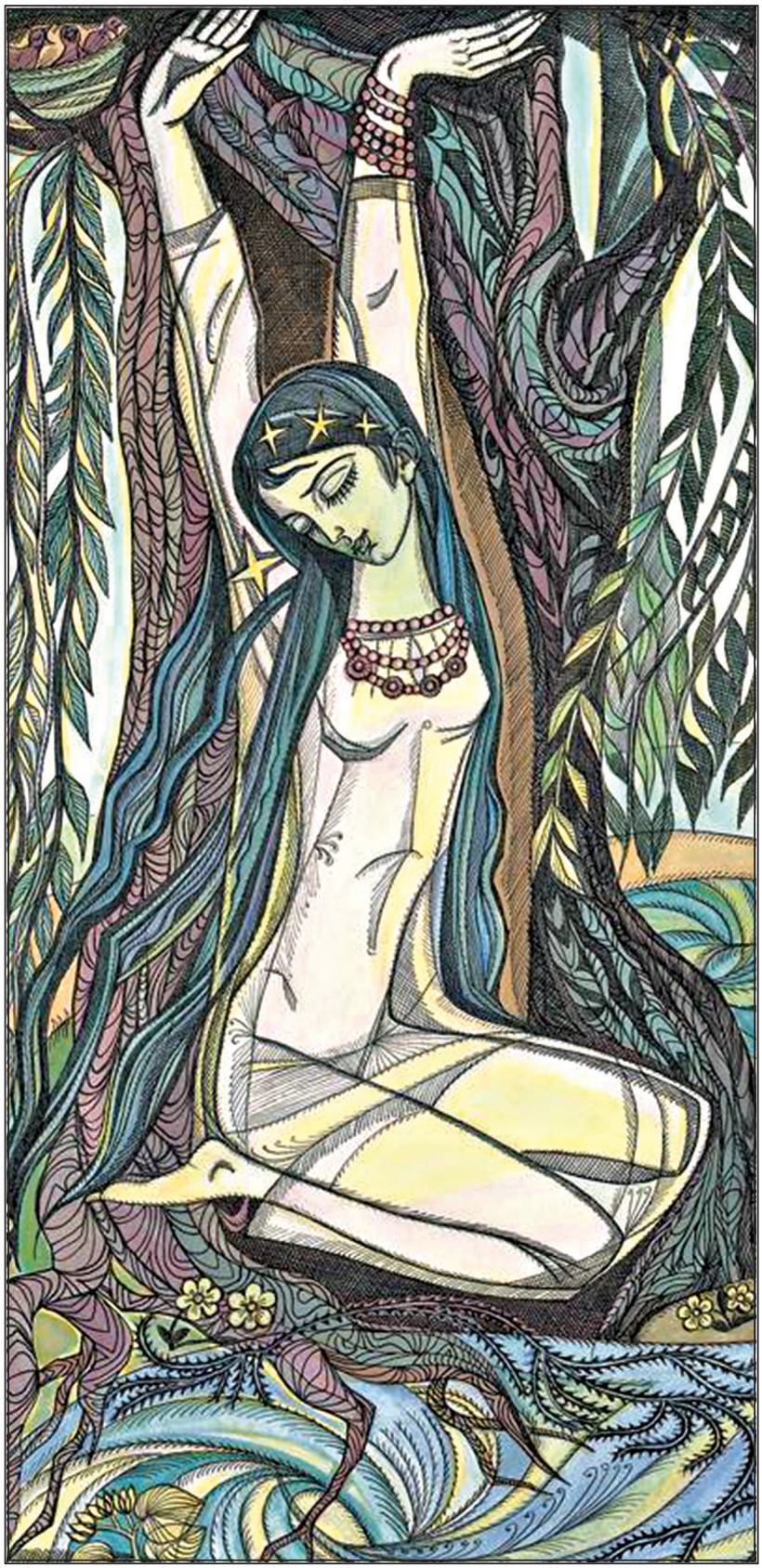
В Україні борщ – одна з основних страв, про яку говорять: «борщ-господар», «мудрий борщ», «найстарша страва». З давніх-давен борщ був своєрідним символом достатку і родючості нашої землі. Сіверяни споживали не лише пісний, а й скоромний борщ, до якого додавали м'ясо, сало, яйця. Вони займалися тваринництвом, розводили велику і дрібну рогату худобу, свиней, домашню птицю. Вживали рибу, якої тоді багато водилося у Десні, Сеймі, Сулі та інших водоймах. А от ловити і їсти раків, якими теж кишіли тодішні водойми, суворо заборонялось, їх вважали «лихими» потворами. Ця заборона – найменше зло, яке несли у собі марновірства та дохристиянські поганські вірування сіверян. Докладніше про це йтиметься у нашій наступній розмові.

НАПЕРЕДОДНІ ХРЕЩЕННЯ РУСІ

Поганство або язичництво (від старослов'янського «языкъ» – мова, говірка, плем'я, народ), як стверджує Енциклопедія історії України, є історичною формою релігії, що передувала монотеїстичним релігіям, зокрема християнству.[1] У дохристиянські часи поганські світоглядні уявлення та марновірства панували серед східнослов'янських племен. Сіверяни, наприклад, своєрідно ставилися до шлюбів, а в інтимних відносинах не мали сорому. Замість укладання шлюбу вони влаштовували ритуальні свята – ігрища, де дозволяють майже все – «бісівські» танці, пісні, а ще «поривання» (викрадання) дівчат. Історики Микола Бойко та Віталій Євстратов, дослідивши етнографічні та інші матеріали, зазначають: «На ці ігрища сходилися члени різних родів з дочками (з умислом, щоб їх «поривали»). Звичай велів при викраденні «платити кривду», яку суджений складав родичам «пориваної» дочки. Плата («віно»), за звичаєм, здійснювалось вівцями чи коровами. Отже, кількість «пориваних» дівчат могла залежати лише від майнової залежності судженого. Глибокий зміст мали «поривання біля води, що складало суто обрядовий церемоніал».[2]

Нині дехто з наших сучасників не соромляться називати себе «новоязичниками-рідновірами». В купі з усілякими прихильниками невнормованого особистого життя («цивільний шлюб», «вільне кохання») вони оспівують дохристиянські поганські вірування та обряди. А сучасні «рідновіри» намагаються прикрити оті неподобства і збочення посиланнями на поетичну міфологію далеких предків. Щоб надати хоч якусь пристойність своїм неопоганським поглядам, вони зводять слов'янських жерців-волхвів у ранг першофілософів нашого народу, приписують їм авторство «Велесової книги». На думку неоязичників, тільки ця книга містить правдивий опис історії, міфології, релігії слов'янських племен «русів». А ще вони розглядають «Велесову книгу» як давнє сакральне писання слов'ян. Натомість наукова спільнота славістів вважає «Велес-книгу» безумовною підробкою, а мову тексту, що нібито був вишкрябаний на дубових дощечках, – вигаданою дилетантами. Дослідник Григорій Грабович доходить висновку: «Будь-який справжній науковець зі справжньою філологічною або історичною освітою не може не розпізнати підробки. Її захисники рекрутуються

[1] Енциклопедія історії України: т. 10: Т – Я / Ред. В. А. Смолій. – Київ: Наукова думка, 2013. – С. 725.
[2] Бойко М., Євстратов В. З історії Чернігівщини VII–XIII ст. // Сіверянський літопис. – 1997. – №3. – С. 160.

Мавка. Ілюстрація до «Лісової Пісні» Лесі Українки. Художник С. П. Караффа-Корбут

з іншого набору – з пара-, або псевдо-, або просто таки антинауки. Проте, як бачимо, їхня роль постійно зростає – бодай в українському контексті…»[1].

Григорія Юлійовича Грабовича, професора кафедри літератури Українського наукового інституту Гарвардського університету, голову Наукового товариства Т. Г. Шевченка у США не запідозрити у політичній кон'юнктурі чи заангажованості. Слід дослухатися до його авторитетної думки. Втім, неоязичники не вгамовуються. Останнім часом вони чимало говорять про здоров'я людини, приписуючи поганським волхвам великі заслуги у створенні астрологічної медицини, тобто – лікуванні хворих з урахуванням розміщення планет і зірок. От тільки закінчується таке величання давніх «медиків-астрологів» обов'язковим нагадуванням, що ті безцінні знання втрачені після 988 року. Запам'ятаймо цю дату, бо вона є вікопомною.

[1] Грабович Г. Ю. Слідами національних містифікацій // Критика. – 2001. – Червень.

Стосовно інших міркувань новітніх апологетів поганства зазначу: чого не полюбляють вони згадувати, так це людські жертвоприношення, що побутували серед язичників. При закладанні фортеці, городища чи міста, відповідно до язичницьких ритуалів, волхви замуровували в їхні підвалини живу дитину, дух якої мав берегти цю споруду від усілякого лиха. Звідси походить слово «дитинець», яким означали центральну частину давньоруського міста, що займала панівну точку ландшафту та була обнесена валами з дерев'яними стінами. Наш стародавній Чернігів має і Дитинець, і Вал.

Олександр Афанасьєв (1826–1871) – фольклорист, історик, літературознавець – залишив нам у спадок свою ґрунтовну працю «Поетичні погляди слов'ян на природу». Саме словом «дитинець» автор ілюструє давні уявлення слов'ян про необхідність кривавого жертвоприношення аж до людського при закладанні міста. Язичники не цінували як слід найдорожче – життя людини. Їх цікавило навіть не особисте спасіння, до чого закликають більшість світових релігій, а збереження родючості землі, плодовитості худоби, примноження цінностей роду. Це, безумовно, впливало на світогляд і спосіб життя, відтворення певних знань і навичок. Тогочасні люди вже знали різницю між добром і злом, та, на жаль, не усвідомлювали, що таке гріх. Вірування слов'ян у дохристиянські часи ґрунтувалися на культі природи. Описуючи релігійні погляди антів і склавинів, візантійський історик VI століття Прокопій Кесарійський повідомляв, що вони визнають бога, який посилає блискавку, жертвують йому корів і всяких інших тварин, а ще шанують річки, німф і деякі інші божества.

Намагаючись пояснити сили, явища і зміни в природі і суспільстві, давні люди використовували притаманні їм уявлення. Сили природи, таким чином, уподібнювалися людям і набували певних людських рис. Ось так у слов'ян з'явилися поняття божеств, демонів, мавок, русалок, польовиків, водяників, домовиків тощо. До слов'янського Олімпу входила сила силенна божків – «кумирів», вигаданих фантазійною уявою давніх землеробів і скотарів. Дажбог вважався уособленням Сонця, дарувальником достатку, предком русів. Велес – покровителем волхвів і опікуном свійської худоби, який нібито навчив людей випасати тварин, запрягати їх у плуга і воза. Сварог уявлявся божеством вогню і ковальського ремесла, який навчив людей хліборобству і подарував їм плуг. Громовержець Перун вважався покровителем князівської дружини. Він згадується у текстах договорів з Візантією, де йдеться про клятву русів іменами Перуна і Волоса (Велеса). Ми вже згадували раніше, що у поході князя Олега на

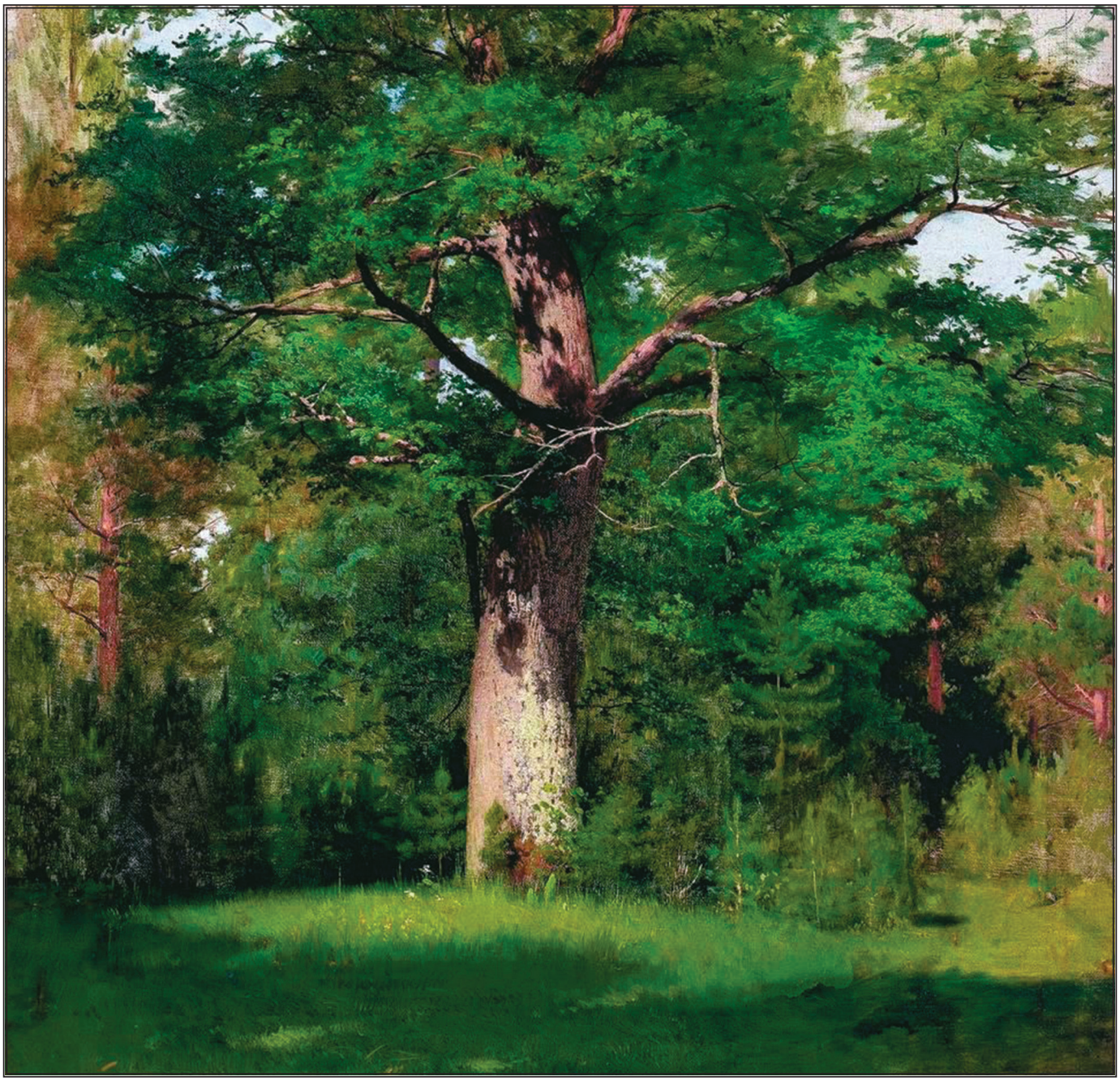
Константинополь брали участь і сіверяни. Перуна наділяли здатністю володарювати блискавицями і водночас посилати дощ, без якого сохне все живе. Яр-Ярила вшановували на початку і завершенні сівби, богиню Коляду – на початку нового року, бога води Купайла – влітку, біля водойм. Творцем Всесвіту, богом над богами східні слов'яни вважали Рода, а богинею-матір'ю, покровителькою землі, родючості і ткацтва – Мокошу, володаркою потойбічного світу – Мару, богом вітру – Стрибога, богом рослин – Симаргла, богами любові – Леля і Ладу. Це далеко не повний перелік міфологічних персоніфікацій, яких язичники називали богами. Для їх вшанування і відправлення культових обрядів вони облаштовували капища – місця молінь і жертвоприношень. Таке святилище, датоване VIII–IX століттями, археологи виявили на Старокиївській горі в Києві. Дослідники припускають, що язичницьке капище існувало і на території, яка пізніше стала чернігівським Дитинцем. Тут під час будівельних робіт був знайдений срібний ідол, що, ймовірно, стояв в центрі капища.

Марновірства дохристиянського часу «породили» усіляких духів і «населили» ними повітря і води. Повітряний дух-перелесник був наділений здатністю губити худобу, бджіл, сад. Русалки, Водяний та інші річкові духи уявлялися істотами, які бігають по воді, ганяються за людьми, можуть затягти на дно. А от Домовика – хатнє божество – наші давні предки вважали добрим духом, охоронцем своїх жител. Домовик, мовляв, несе в домівку добробут, достаток і щастя.

Давні письмові джерела та археологічні матеріали свідчать: у Подесенні та Придніпров'ї був поширений культ дуба. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своїй праці «Про управління державою» (бл. 948), ґрунтуючись на особистих враженнях, докладно розповідає про нелегкий перехід торгової флотилії слов'ян-росів через вкрай небезпечні дніпровські пороги. Дістався острова Хортиця, де ріс вельми великий дуб, вони, «як вимагають їхні звичаї, приносять у жертву живих півників, навколо втикають стріли, а інші приносять окрайці хліба, м'ясо, та що кожен має».

Дуб був священним деревом східним слов'ян, його культ пов'язаний з Перуном. На думку Бориса Рибакова: «Дуб – дерево Зевса і Перуна, найбільш кріпке і довговічне дерево наших широт, міцно увійшов у систему слов'янських язичницьких обрядів».[1] Два великих стовбури «священних» дубів були виявлені в минулому столітті у Десні та Дніпрі. У 1909 році неподалік від Микольського монастиря, у восьми кілометрах

[1] Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси. – С. 221.

Дуб. Картина художника І. І. Левітана

від гирла нашої зачарованої Десни, з дна річки був піднятий стовбур дуба завдовжки у двадцять метрів. Дуб цей загинув порівняно молодим. Виходячи з річних кілець, йому було лише 150 років. Розповідаючи про цю знахідку, академік Борис Рибаков, який чимало потрудився на благодатній археологічній ниві Чернігівщини, особливу увагу звертає на її культовий характер. У товщу стовбура свого часу були всаджені ікла диких кабанів, що розташовані квадратом.[1]

[1] Рыбаков Б. А. Язычество древней Руси – С. 223.

Бурий ведмідь

Друга знахідка дубового стовбура з кабанячими щелепами порадувала дослідників у 1975 році, коли розчищали дно Дніпра. Цікаво, що сталося це неподалік від місця першої знахідки, трохи нижче гирла Десни. Радіовуглецевий аналіз другого дуба засвідчив, що він перестав існувати в середині VIII століття.

Ще один дубовий стовбур зі вставленими в нього іклами кабанів знайшли під самим Черніговом. Історик Сергій Леп'явко припускає: «Можливо, він ріс на Болдиних горах або у Святому гаю, а потім, після прийняття християнства, його зрубали і спустили на воду»[1].

Виявлені «дуби Перуна» вказують ще й на існування у наших давніх предків тотемічних вірувань. Вони поклонялись священним тваринам. Згадаймо артефакт з поселення Виблі 1 – кіготь ведмедя. Слов'яни-язичники поклонялися ведмедю, бо вважали, що він походить від людини, наділений розумом і неабиякою силою. Ведмеді у великій кількості водилися на Чернігівщині, особливо в її північній лісовій частині.

[1] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – Київ: Темпора, 2012. – С. 15.

Полювання на ведмедя волхви суворо регламентували і для тодішнього мисливця за щастя було володіти хоча б ведмежим кігтем.

Язичницькі підвіски-амулети
(Чернігівський історичний музей)

Поклонялися язичники і диким кабанам-вепрам, чиї щелепи прикрашають «дуби Перуна». Полювання на вепра перетворювалось на обряд, який закінчувався урочистим поїданням м'яса впольованої тварини на князівських бенкетах. А от полювання на такого тотема, як білий лебідь, взагалі заборонялося під загрозою смертної кари. Добре, що красивому птаху таким чином дарували життя. Людям таланило менше, наприклад, жінкам, котрих жерці-волхви призначали до заклання. Коли помирав чоловік із числа родоплемінної знаті, жерці знаходили і призначали йому подругу для потойбічного світу. Призначеній жінці обіцяли, що вона, залишивши світ живих, потрапить у Вирій – місце спокою і насолоди. Врешті-решт жінку клали біля померлого, накидали їй на шию зашморг і лишали життя. Початок кінцю людських жертвоприношень та інших жорстоких язичницьких обрядів був покладений визначною подією 988 року, до якої так зневажливо ставляться сучасні неоязичники. У православних християн зовсім інше ставлення і ми говоритимемо про це далі. Читайте, шукайте істину.

ІІІ. ВІД КНЯЖОЇ ДОБИ ДО КРАЇНИ КОЗАКІВ

КИЇВСЬКА РУСЬ

Живодайна моя Батьківщино,
Я до тебе всім серцем горнусь,
Краю отчий, моя Україно,
Що колись була Київська Русь.
І минають віки за віками,
І немало спливло вже води,
А вона залишається з нами,
Наша Київська Русь назавжди.
Залишається з нами на віки
Хлібодарна і щедра земля,
І події малі та великі
Оживають, мов спів з віддаля.

Федір Тишко

Справді, як спів з віддаля, долинає до наших днів відгомін малих і великих подій часів Київської Русі. З кінця IX до середини XIII століть середньовічна держава з центром у Києві являла собою об'єднання майже двадцяти східнослов'янських племен під владою династії Рюриковичів. У роки її розквіту вона мала територію у 1300 тисяч квадратних кілометрів і простягалась від Балтійського моря на півночі до Чорного моря на півдні, від верхів'їв Вісли на заході до Таманського півострова на сході. Давня Русь залишила яскравий слід у світовій середньовічній історії і зробила східних слов'ян рівноправними учасниками політичного життя Європи. Чималого досягли русичі у своїх державницьких прагненнях, що дало підстави нашому авторитетному вченому, історику Михайлу Грушевському стверджувати: «Київська Русь є першою формою української державності». Далекоглядним й ефективним кроком, спрямованим на зміцнення єдності давньоруської держави та піднесення моральної і культурної зрілості тогочасного суспільства, стало Хрещення Русі і запровадження православної християнської віри. Прийняття православ'я відкривало двері для культурних впливів Візантії у різних галузях життя: від формування понять про державні і суспільно-політичні відносини – до шкільної освіти і книгарства.

Далеч історії Київської Русі аж ніяк не зменшує інтерес до неї наших сучасників, тих, хто звик вивчати й аналізувати надбання попередніх поколінь. Досвід минувшини

мудро говорить із сьогоденням. От тільки, не всі здатні чути його правдивий повчальний голос. Останнім часом знов набуло актуальності питання про виникнення Київської Русі, походження її назви та давньоруської історичної спадщини. Дехто з наших сучасників вважають, що східні слов'яни у IX столітті не здатні були до створення власної держави, через те і довелось іноземцям варягам (норманам) звалити цей тягар на свої міцні плечі. Назва Русь, мовляв, була запозичена слов'янами у тих же скандинавів. Новоявлені язичники ставлять під сумнів позитивне значення найзнаменнішої події давньоруської держави – прийняття християнства. Щоб дати відсіч тим, хто зневажає нашу історію, треба знати не вигадану, не фальсифіковану суть питання. Деякі міркування і зауваження щодо цього пропоную вашій увазі.

Термін «Русь» або «Руська земля», яким називали стародавню Київську державу, зустрічається у вітчизняних писемних джерелах від IX століття. Уперше він з'являється у тексті «Повісті временних літ», що стосується 852 року: «...стала називатися [наша земля] – Руська земля».[1] Академік Борис Рибаков стверджував, що «рос» – назва племені, яке входило до полянського союзу Середнього Подніпров'я, котрий відіграв вирішальну роль у становленні давньоруської держави. Назва «Русь» слов'янського походження, бо вона тісно пов'язана з нашими гідронімами Рось, Руса, Роставиця. На думку професора Володимира Барана: «Назва «Русь», «Руська земля» з'являється лише у кінці IX ст. з приходом до Києва князів Рюриковичів... Топонім «Руська земля» стосується передусім Київської, Чернігівської та Переяславської областей, де осідали варяги… Згодом «Русь» стає офіційною назвою держави Рюриковичів і вже як політонім поступово сприймається її оточенням»[2]. На думку більшості лінгвістів, ці назви скандинавського походження.

Питання щодо походження Київської Русі є одним із найзаплутаніших у вітчизняній історіографії. На мій погляд, так трапляється завжди, коли в науку безцеремонно втручаються такі антинаукові чинники, як політична кон'юнктура і заангажованість та ідеологічні уподобання й пристрасті. Два століття тому у стінах Петербурзької Академії наук навколо цього питання «спалахнуло» запекле ідеологічне протистояння, що, фактично, триває й дотепер. Її іноземні члени Готліб Байєр і Герхард Міллер висунули норманську концепцію. На підставі літописної

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 11.
[2] Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. – С. 125.

згадки про прикликання варягів (норманів) на Русь, ці німецькі історики обґрунтували тезу щодо норманського походження Давньоруської держави. Рішучим опонентом і послідовним критиком норманської теорії став видатний вчений Михайло Ломоносов. Антинорманісти вважали норманську теорію шкідливою, бо вона не визнавала здатності слов'ян самотужки створити незалежну державу.

У попередніх розмовах щодо пошуку наших слов'янських витоків ми акцентували увагу на наслідки тривалої еволюції суспільного розвитку слов'ян. Наприкінці IX століття слов'янські племена, в яких відбувався складний процес майнового розшарування і виокремлення панівної владної верхівки, підійшли до певного рівня соціально-економічного розвитку, коли державність стала історично необхідною. Союзи племен, наприклад, у тих же антів, деревлян, полян, сіверян, існували ще з перших століть від Різдва Христового. Отже, східнослов'янське суспільство ще до літописного закликання варягів мало свої протодержавні утворення. Русь не виникла на порожньому місці, а є прямим спадкоємцем того ж Антського союзу. Як стверджує Михайло Грушевський: «Анти – племена, що утворили етнографічну цілісність, яку тепер звемо українсько-руською»[1]. Визначальну роль у формуванні давньоруської держави відіграли поляни, племінний центр яких був у Києві.

Сучасні науковці більш об'єктивно підходять до визначення ролі «варязького чинника» в політичному житті Східної Європи. Варягами наші давні літописи називали норманів: шведів, норвежців, данців, що походили зі Скандинавії. У VII–IX століттях нормани здійснювали завойовницькі походи в Європу. Вони грабували і руйнували Англію, Італію, Німеччину, Францію. Схожим на ці західноєвропейські події був процес державотворення в землі словенів (Новгород). «Повість временних літ» оповідає, що 859 року варяги прийшли з-за моря, «брали данину з чуді, і з словен, і з мері, і з весі, [і з] кривичів». У 862 році ці племена вигнали варягів «за море і не дали їм данини, і стали самі в себе володіти», проте не зуміли організувати свою владу. Літопис засвідчує: «І не було в них правди, і встав рід на рід, і були усобиці в них, і воювати вони між собою почали. І сказали вони: «Пошукаємо самі собі князя, який би володів нами і рядив за угодою, по праву»[2]. На закликання прибули три брати-варяги: Рюрик, Синеус і Трувор. Рюрик став князювати у Новгороді, Синеус – у Білоозері,

[1] Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т. – Київ: Наукова думка, 1991. – Т. 1. – С. 176.
[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 12.

Таємне прибуття військової дружини Олега в Угорське під Києвом;
вбивство Аскольда і Діра за наказом Олега (Радзивіллівський літопис)

Трувор – в Ізборську. Коли Синеус і Трувор померли, Рюрик об'єднав під своєю владою північні слов'янські племена словенів, кривичів та фінські – весь, мері, мурому. Перед своєю смертю Рюрик передав правління своєму родичу Олегу, доручивши йому малолітнього сина Ігоря.

У 882 році Олег на чолі великого війська рушив на південь, завоював Смоленськ, Любеч та інші землі і, нарешті, прибув до гір Київських, «і довідався Олег, що [тут] Аскольд і Дір удвох княжать» і сталася трагедія – «вбили вони Аскольда й Діра, і віднесли на гору, і погребли [Аскольда] на горі... На тій могилі поставив [боярин] Ольма церкву святого Миколи [Мирлікійського]»[1].

Академік Петро Толочко та низка інших дослідників дійшли висновку, що тоді в Києві стався заколот, спрямований проти князя християнина Аскольда, який ще 860 року прийняв святе хрещення і мав наміри запровадити Віру Христову в своєму князівстві. У заколоті 882 року брали участь язичники – бояри із великокнязівського оточення, які чинили опір християнізації. Внаслідок цього до влади в Києві прийшла нова династія – Рюриковичів. Сучасний історик Олександр Бойко так оцінює ті події: «Вбивство Аскольда і захоплення влади в Києві Олегом мало надзвичайно важливі наслідки: з одного боку, на київському престолі опинилася інша династія,

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 13.

Аскольдова Могила у Києві. Акварель Т. Г. Шевченка

об'єднання Північної та Південної Русі стало основою виникнення загальноруської держави... , з іншого – державний переворот став початком антихристиянської, язическої реакції»[1].

Не можу не зауважити: поганській реакції вдалося на 106 років відтермінувати приєднання Русі та русичів до Християнської цивілізації. Показовими є факти із земного життя рівноапостольної великої княгині Ольги. Після трагічної загибелі у 945 році її чоловіка князя Ігоря, вона жорстоко помстилася його вбивцям – древлянам. Водночас, щоб убезпечити князівську владу від нових потрясінь, Ольга успішно провела кілька реформ, що стосувалися впорядкування процесу збирання данини, організації опорних пунктів (погостів) київського престолу на місцях. Свята Ольга у жовтні 957 року, перебуваючи з візитом у Константинополі, прийняла християнство, намагалась запровадити Віру Христову на всій Русі. Та не судилося. Язичницьке

[1] Бойко О. Д. Історія України: Посібник. – Київ: Академія, 2002. – С. 45.

населення вороже ставилося до християнських місіонерів, запрошених княгинею Ольгою, і під загрозою фізичної розправи ті змушені були рятуватися втечею. Історик Олександр Бойко зазначає: «Ця невдача в релігійній сфері серйозно нашкодила авторитету Ольги, послабила її позиції. Скориставшись обставинами, язичницька опозиція здійснила державний переворот і поклала край тривалому регентству княгині. У 964 році вся повнота в Русі зосередилася в руках Святослава (964–972)»[1]. Додамо: Святослав, хоча і був сином Ольги, залишився язичником.

За однією з версій рівноапостольна княгиня Ольга була правнучкою старійшини ільменських словен Гостомисла. З його ім'ям деякі літописи пов'язують прикликання на Русь варягів на чолі з Рюриком. Гостомисл, як свідчать давні писемні джерела, був людиною великої хоробрості й такої ж мудрості, і за це люди його любили. Усі близькі народи шанували його, і чимало князів з далеких країн приходили морем і землею послухати його мудрості й просити його повчань і поради, бо саме цим він скрізь прославився. Перед своєю смертю Гостомисл, зібравши старійшин сусідніх племен, порадив прикликати варягів. Після смерті Гостомисла на словенські землі прибув Рюрик із братами. Деякі історики піддають сумніву

Княгиня Ольга. Ескіз розпису собору святого Володимира в Києві. Художник М. В. Нестеров

[1] Бойко О. Д. Історія України: Посібник. – С. 48.

саме існування Гостомисла, та факт прибуття варягів і заснування ними династії Рюриковичів – незаперечний. І ставитися до нього треба виважено й без ідеологічних упереджень.

Прикладом такої неупередженості і науково-коректного підходу до висвітлення цього суперечливого питання може слугувати позиція німецького історика Гюнтера Штокля. От як цей дослідник оцінює роль «варязького чинника» в нашій історії: «Перша руська держава середньовіччя виросла з поєднання багатьох елементів. Варяги були лише елементом серед багатьох, однією історичною силою серед інших. Руська історія тільки через варягів є така сама фікція, як руська історія без варягів»[1].

Археологічні матеріали, виявлені у Шестовиці, що неподалік Чернігова, та на інших давньоруських об'єктах, теж свідчать на користь виваженої оцінки ролі норманів у становленні Давньоруської держави.

Сьогодні ми здатні обґрунтовано відповісти на питання, яке вперше поставив ще святий Нестор Літописець: «звідки пішла Руська земля, і хто в ній почав спершу княжити, і як Руська земля постала»[2].

Паростки східнослов'янської державності не були завезені із-за моря варягами, а зростали на місцевому ґрунті задовго до IX століття. Нормани були нечисельним вкрапленням у величезний слов'янський світ, який мав свої племінні об'єднання і високу культуру. Через те процес їхньої асиміляції слов'янами здійснився дуже швидко. Варяги не відігравали і не могли відігравати вирішальної ролі у становленні Київської Русі. Нелегкий і тривалий шлях соціально-економічного розвитку, подоланий нашими давніми пращурами, завершився утворенням Київської держави, хоч і не без допомоги варязьких князів Рюриковичів.

---

[1] Бойко О. Д. Історія України: Посібник. – С. 43.

[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 1.

«ЗАГІН ШВИДКОГО РЕАГУВАННЯ» ІЗ ШЕСТОВИЦІ

Свистіли стріли, дзвеніли мечі, летіли списи, лунали бойові кличі. Зійшлися у битві давні слов'янські вої у кольчугах і шоломах. Молоді завзяті люди у строях наших далеких пращурів були сповнені рішучості перемогти. Поруч – норманські воїни-вікінги із короткими мечами, яким теж не позичати жаги до звитяги. Сходяться у двобої лицарі в традиційних облаштунках і б'ються за всіма лицарськими правилами. Переможців турніру вітають жінки, одягнені відповідно до тогочасної «моди». А ще про далеку добу нагадують менестрелі, оспівуючи лицарську звитяжність.

Отаке дивовижне дійство побачили ми, коли кілька років тому на запрошення земляків-чернігівців завітали до села Шестовиця, що за 18 кілометрів від обласного центру. Тут, на березі чарівної Десни, відбувався міжнародний фестиваль слов'яно-варязької культури «Коровель». Історична реконструкція, що відтворює події більш ніж тисячолітньої давнини, є чи не головною його складовою. Натхненником або, як ще говорять, «душею» цього фесту є подвижник на археологічній ниві, кандидат історичних наук Володимир Коваленко. Тривалий час він завідував кафедрою історії та археології України Чернігівського національного педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка, а нині доцент цієї кафедри. Володимир Петрович – уродженець містечка Семенівка Чернігівської області – за більш ніж сорок років роботи обстежив близько 500 археологічних пам'яток рідного краю, став автором понад 300 наукових робіт з давньоруської історії та археології. З приємністю нагадаю: одна з перших його наукових публікацій присвячувалась дослідженням археологічних об'єктів Подесення, в тому числі поселення Виблі 1. В одному з інтерв'ю Володимир Коваленко так відповів на запитання про те, як він прийшов в археологію: «Ця тема цікавила мене, скільки себе пам'ятаю... Ймовірно, це був поклик землі, поклик пращурів або ж повернення їм боргу. Я навіть не можу назвати

Варязький воїн

Вікинги (сучасна реконструкція, фестиваль Коровель у Чернігові)

це заняття моєю роботою, це частина моєї долі. Князів давньої Русі, людей тієї доби, як мені здається, знаю краще, ніж своїх сучасників. Здається, я з ними спілкуюсь, перебуваю в тій добі»[1].

Час, про який говорить відомий український археолог Володимир Коваленко, це період історичного розвитку Русі та князівств, що виникли на її землях, де правили різні династії Рюриковичів. Цей період деякі історики об'єднують під назвою «Княжа доба». На їхню думку, цей термін добре віддзеркалює визначальний для останньої факт – тодішня державність персоніфікувалась в особі правителів-князів, вірність князеві була свідченням лояльності до держави. Коли засновник династії Рюрик помер у 879 році, спадкоємцем престолу став його малолітній син Ігор, регентом якого був Олег. Це ім'я стало предметом дискусії. Окремі науковці впевнені, що «Олег» походить від скандинавського «Хельга» і означає не ім'я, а прізвисько – «Віщий». Інші дослідники твердять, що Віщим Олега прозвали волхви за те, що він відновив язичницький культ у Києві. Далі ще цікавіше. Історики сушать мізки, з'ясовуючи, чи був Олег в родинних стосунках з Рюриком і, взагалі, ким він був – боярином, чи ватажком дружини? Відомий своєю нетрадиційною концепцією української історії канадський професор Орест Субтельний зауважує: «Мало що відомо про цього першого історично засвідченого правителя Києва... чи належав він до династії Рюриковичів, чи був самозванцем, якого Нестор-літописець через кілька століть приписав до цієї династії»[2]. В одному історики одностайні:

[1] Археолог Владимир Коваленко: «Наши археологи работают на европейском уровне, хотя платят нам по-украински» / Портал Чернігова 8.10.2009 Режим доступу: http://www.gorod.cn.ua http://www.gorod.cn.ua/news/lyudjam-o-lyudjah/12241-arheolog-vladimir-kovalenko-nashi-arheologi-rabotayut-na-evropeiskom-urovne-hotja-platjat-nam-po-ukrainski.html (дата звернення: 25.03.2016).

[2] Субтельний О. Україна: історія. – Київ: Либідь,1991. – С. 38.

Історик В. П. Коваленко

Постать Олега – одна з найзагадковіших у вітчизняній історії. Проте це не завадило «утаємниченому» Олегові вдало керувати Київською державою. Той же Субтельний визнає: «не підлягає сумніву те, що Олег був талановитим і рішучим правителем. Завоювавши у 882 р. Київ і підкоривши собі полян, він силою поширив своє володіння (тобто право збирати данину) на сусідні племена»[1].

«Повість временних літ» оповідає: «У рік 6392[884] пішов Олег на сіверян, і побідив сіверян, і наклав на них данину легку. І не велів він їм хозарам данину давати...»[2]. Відтоді у київського правителя виникла потреба мати на місцях воєнізовані осередки центральної князівської влади на місцях. Один з них облаштувався в урочищі Коровель, поблизу сучасної Шестовиці. Є припущення, що Шестовиця була своєрідним гарнізонним поселенням невеликої варязької дружини. Археолог Володимир Коваленко вважає, що було щось на зразок загону швидкого реагування, який повинен був придушити заворушення невдоволених місцевих жителів, а заодно – й контролювати

[1] Субтельний О. Україна: історія. – С. 38.
[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 13–14.

Давньоруська зброя. Вістря стріл (Чернігівський історичний музей)

Археолог П. І. Смолічев

відрізок шляху «із варяг у греки», котрий пролягав тоді неподалік Шестовиці. Загін цей складався з найманців-вікінгів. Так, у Коровелі, що у перекладі із давньоскандинавської мови означає «поросла чагарником долина», у другій половині IX століття виникло варязьке городище. Це городище було закладено на місці більш раннього (перша половина VIII століття) поселення волинцівської культури. Не з'ясовано, чи самі варяги збудували скандинавське городище, чи силою захопили житла автохтонного сіверянського населення. Проте, немає сумнівів: вікінгів обслуговували та годували місцеві жителі, аж поки прибульці «із-за моря» остаточно не асимілювалися у слов'янському середовищі.

Стаціонарні розкопки біля села Шестовиця були розпочаті 1925 року Петром Смолічевим. Петро Іванович – дивовижна постать в українській археології. Народився він 1891 року в селі Княжичі Глухівського повіту Чернігівської губернії (тепер Сумська область). Син сільського священика закінчив Чернігівську духовну семінарію, а згодом – Петербурзьку духовну академію і Петербурзький археологічний інститут. Після революційних подій 1917 року повернувся до Чернігова, де викладав у новоствореному вчительському інституті. Зі студентами цього вишу він протягом трьох сезонів «копав» Шестовицю. Саме як дослідник цієї давньоруської пам'ятки Петро Смолічев й увійшов в історію археології. Дослідивши понад сорок курганів X століття, що містили поховання за обрядами трупоспалення і трупопокладення, науковець висловив обережне припущення щодо етнічної, зокрема варязької, приналежності частини поховань. Згодом сталінська

Князь з дружиною. Мініатюра із Сказання про Бориса і Гліба. XIV ст.

репресивна система пригадала вченому оті «непатріотичні», «космополітичні» вислови про «варязький чинник» Шестовиці. Петро Смолічев був репресований і висланий до Середньої Азії, де він 1944 року передчасно помер.

По війні археологічна перлина Подесення досліджувалась відомими науковцями Ядвігою Станкевич, Олександром Попком, Іваном Ляпушкіним, Давидом Бліфельдом, Володимиром Коваленком, Олександром Моцею та ін. Дотепер у Шестовиці досліджено понад 300 об'єктів житлового та господарського призначення, а також близько 200 поховань. На поселенні виявлені численні сліди залізоробного виробництва, уламки жорен, шиферні пряслиця і навіть бронзовий енкольпіон (нагрудний хрестик). Археологічна колекція Чернігівського історичного музею зберігає знайдені у Шестовиці цікаві артефакти: знаряддя праці, ліпну кераміку, ключі, кресала, кинджали, наконечники стріл, фрагменти кольчуг, бойові сокири і мечі. Привертає увагу сідло бойового коня конунга – вождя, князя варягів. Кажуть, що воно найдавніше із знайдених у Європі. До цього археологам були відомі лише сідла номадських (кочових) племен. По-справжньому

Артефакти з Шестовиці
(Чернігівський історичний музей)

унікальним є виявлене 2006 року Володимиром Коваленком та його колегами поблизу Шестовиці поховання конунга. В ямі під курганом поряд з чоловіком була похована жінка. Небіжчиця покладена так, щоб її голова лежала на грудях чоловіка. Тут же знайдені довгий меч, бойовий ніж, дві бойові сокири, спис, сідло, керамічний посуд та інші речі. На думку вчених, зазначені матеріали значно доповнюють інформацію про початкові етапи державотворення на Дніпровському Лівобережжі та свідчать про участь у цьому процесі не лише східних слов'ян, а й вихідців з інших територій (скандинавів, фіно-угрів).[1]

Варяги приходили на Русь не лише як дружинники своїх конунгів, але й як купці, поєднуючи військову службу з торгівлею. Археологи Олександр Моця та Володимир Коваленко, які не одне літо провели на розкопках в урочищі Коровель, переконливо доводять: «Знахідки речей скандинавського, візантійського та східного походження, а також монет свідчать, що Шестовиця була важливим осередком міжнародної торгівлі зазначеного періоду»[2].

[1] Енциклопедія історії України: т. 10: Т – Я / Ред. В. А. Смолій. – Київ: Наукова думка, 2013. – С. 636–637.
[2] Там само. – С. 637.

Мені доводилось чути від деяких істориків, що їхній чернігівський колега дещо перебільшує в оцінці шестовицьких старожитностей. Говорячи про різноманітний та багатий інвентар, виявлений на поховальних комплексах, Володимир Коваленко наголошує, що він «не менш ефектний, ніж у могилах Києва, Чернігова та інших значних центрів Русі» і таке інше. На мою думку, патріот своєї землі, історик, археолог за покликанням має на це право. Добре, коли б біля кожного нашого археологічного об'єкту був свій Коваленко – його «янгол-охоронець», популяризатор історичної спадщини.

Давньоруська кольчуга (Чернігівський історичний музей)

Дружинні старожитності Чернігово-Сіверщини VIII–XI століть вже давно привертають особливу увагу дослідників. І не випадково: як стверджує відомий історик Сергій Леп'явко, чернігівські кургани є найбільшими за чисельністю на території давньої Русі... Вони разом з курганами приміських поселень є унікальним явищем, яке не зустрічається в жодному іншому регіоні Русі. Професор С. Леп'явко визнає: «До нинішнього дня вчені ще не дали чіткої відповіді на питання, чому саме в Чернігові була сконцентрована така значна кількість дружинних поховань. Однак є всі підстави вважати, що протягом X ст., особливо в його другій половині, Чернігів був одним з найбільших військово-адміністративних центрів давньоруської держави»[1].

Про Чернігів та інші міста і поселення, життя наших пращурів за часів Київської Русі йтиметься у наступній розмові.

[1] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 26.

ОТЕ МИНУЩЕ, ПРИСНОСУЩЕ

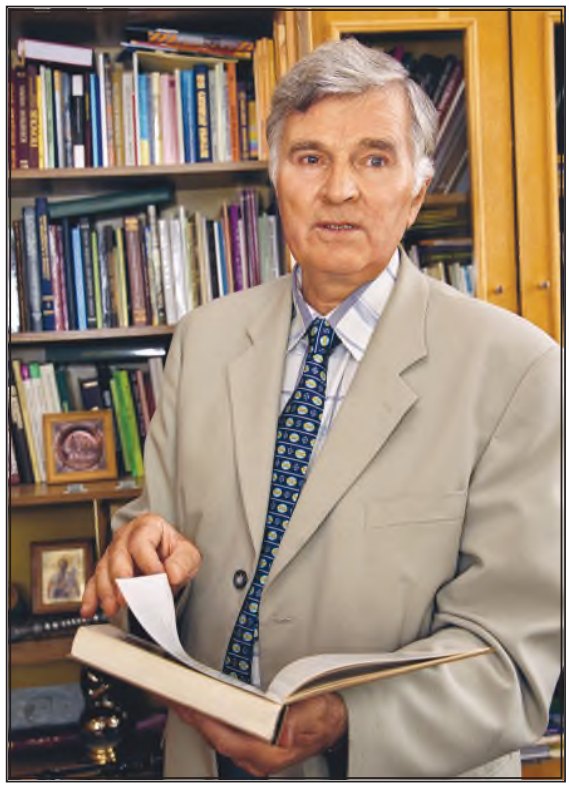
«Є всі підстави стверджувати, що Київська Русь становила видатне явище європейської середньовічної історії, – наголошує визнаний авторитет цього напрямку історичної науки академік Петро Толочко. – Цілком справедливою здається сентенція знаменитого київського митрополита Іларіона, згідно з якою Русь була країною, знаною в усіх чотирьох кінцях землі... Найрозвиненішим слов'янським регіоном з давніх часів було Середнє Подніпров'я, тому природно, що воно стало зосередженням ранньої руської державності, а потім і політичним стрижнем Київської Русі. Саме тут бився, часом нерівно, але безперервно, політичний пульс величезної середньовічної держави. Тут концентрувався й перерозподілявся її додатковий продукт, який забезпечував функціонування всіх сфер життя... За економічним рівнем, і це засвідчують археологічні матеріали, Русь не поступалася своїм європейським сусідам»[1].

Чернігово-Сіверська земля, що входила до складу давньоруської держави, була однією з найбільших за територією і наймогутнішою за своїм економічним потенціалом. З тих часів і дотепер існують міста та містечка – центри ремесел і торгівлі: Любеч (уперше згадується в літописі 882 року), Чернігів (907 р.), Прилуки (1092 р.), Новгород-Сіверський (1096 р.), Остер (1098 р.), Уненеж (тепер Ніжин, 1147 р.), Серебряний (тепер Срібне, 1174 р.). А скільки ще літописних городищ були зруйновані ворогами-нападниками або зникли з плином часу. Чернігово-Сіверщина усіяна давньоруськими пам'ятками. Багата своєю археологією й наша нинішня обласна столиця – Чернігів.

Найранніші поселення на території сучасного Чернігова, виявлені в урочищах Яловщина і Татарська Гірка, існували ще в добу бронзи, тобто понад три тисячі років тому. У другій половині I тисячоліття від Р.Х. на берегах Десни та Стрижня, порізаних глибокими ярами, з'являються поселення київської культури, колочинської культури, волинцівської культури та роменської культури. Уважний читач, безумовно, згадає, що в попередніх нарисах ми намагались досить ґрунтовно розглянути кожну з цих археологічних культур, насамперед ті, що науковці ототожнюють із сіверянами. Сіверянські поселення, виявлені в межах давньої частини міста – на Бояриній і Елецькій висотах, у VII–IX століттях і поклали початок Чернігову. Юне місто швидко зростало,

[1] Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. – Київ: Видавничий Дім «Альтернативи», 1998. – С. 343.

чому сприяло його вигідне географічне положення в басейні Десни та її приток Сейму і Снові. Десною, Дніпром воно було зв'язане з Києвом і входило в орбіту знаменитого торгового шляху «з варяг у греки».

Історик, академік П. П. Толочко

Наприкінці IX століття, коли київський князь Олег приєднав Подесення і сіверян до Давньоруської держави, починається нова сторінка у стрімкому становленні міста. Його населення швидко зростає, поступово з місцевої родоплемінної знаті утворюється значне угрупування бояр, формується й чисельна військово-дружинна верхівка, яка мала забезпечити контроль київських правителів на місцях і водночас вести боротьбу проти хозар, яким князь Олег заборонив давати данину. Олег – найзагадковіша та підприємлива постать давньоруської історії, – приєднавши сіверян, використовував їх як для реалізації власних амбіційних планів, так і для потреб молодої держави. І перше і друге було пов'язано із збагаченням й зосереджувалось на візантійському напрямі. У 907 році Олег збирає велике військо, що складалося із сіверян та інших підвладних племен, і вирушає на столицю Візантії – Царгород (Константинополь). Літопис оповідає, що Олег мав дві тисячі кораблів. Частина його війська рухалась суходолом уздовж берегової лінії Чорного моря.

Греки зачинилися в добре укріпленому місті-фортеці. Тоді Олег вдався до хитрощів, про які літописець пише: «І повелів Олег воям своїм колеса зробити і поставити кораблі на колеса. А коли настав попутний вітер, напнули вони паруси... , і пішов [Олег] до города. Побачивши ж [це], греки убоялися і сказали, вислявши [послів] до Олега: «Не погубляй город. Ми згоджуємось на данину, як ти ото хочеш»[1].

Апетити правителя русичів були чималі. Олег зажадав, щоб греки сплатили його воям «на дві тисячі кораблів по дванадцять гривень на чоловіка». На кожному кораблі було по сорок мужів. А ще «давати углади» (данину, контрибуцію) «на руські городи –

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 17.

Олег і його воїни на кораблях з колесами у Царгорода; пропозиція греків через послів платити данину Русі (Радзивіллівський літопис)

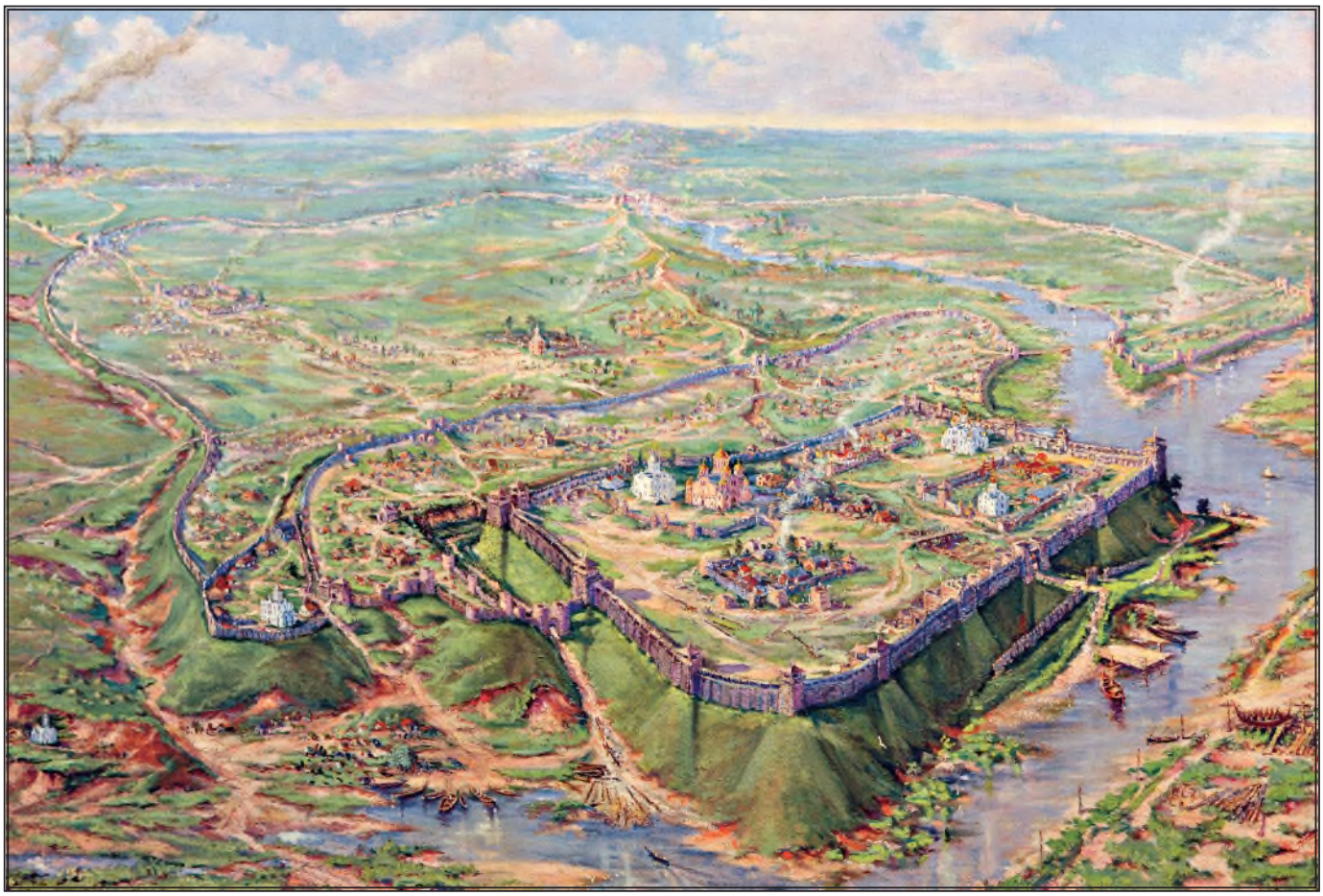
спершу на Київ, а тоді й на Чернігів, і на Переяславль, і на Полоцьк, і на Ростов, і на Любеч, і на інші городи, – бо по тих городах сиділи князі, під Олегом сущі»[1].

Деякі історики ставлять під сумнів переможний похід Олега на Константинополь у 907 році, називають його міфом, романтичною легендою. Менше сумнівів викликає візантійський похід, здійснений Олегом у 911 році. І на цей раз греки погодились на данину замість війни. Згідно руського-візантійської угоди, що мала 15 статей, передбачалась сплата греками контрибуції у 48 тисяч гривень золотом, безмитна торгівля і надання пільгових умов руським купцям. У 944 році син Рюрика князь Ігор організував новий похід на Царгород, однак греки поспішили вислати йому назустріч своїх послів. Ті зустріли Олега на Дунаї і запропонували укласти мир. За новою мирною угодою Русь зберігала свої права і пільги у Візантії. Це стосувалось й Чернігова та чернігівських купців, які згадувались у тих домовленостях. Окремі вчені, одначе, піддають сумніву згадку про Чернігів, датовану 944 роком, вважаючи її пізнішим доповненням до літопису. Проте, не викликає сумніву факт

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 18.

участі сіверян у війнах і торгівлі Давньоруської держави з Візантією. На користь цього свідчить перша іноземна згадка середини X століття. Візантійський імператор Костянтин Багрянородний у своїй праці «Про управління імперією» писав, що до Константинополя прибувають кораблі з різних міст Русі, й серед них назвав Чернігів – «Дзернигогу». Відомий дослідник історії Чернігова Сергій Леп'явко пояснює: «У тексті імператора назва міста дещо відрізняється від справжньої. Але, оскільки в алфавіті грецької мови, якою написано твір, не існувало відповідника звукові «ч», автор передав його іншими літерами. Тому в цьому випадку історики не мають сумніву, що мова йде саме про Чернігів»[1].

Про ще одного візантійського імператора Лева VI (866–912) нагадала виставка, що в січні-березні 2015 року працювала в стінах Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського. Родзинкою цієї експозиції була вперше експонована візантійська монета, карбована в період правління Лева VI. Організатори виставки

«Чернігів у 13 ст.» Картина Г. Петраша

[1] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 17.

не виключають, що ця монета – «крапля» данини, яку Візантія сплатила Чернігову під час походу київського князя Олега.

На ранньому етапі свого існування Чернігів складався з чотирьох укріплених частин. Найдавнішою з них є Дитинець – центральна, адміністративна частина. Площа Дитинця, що містився на горі при впадінні річки Стрижня в Десну, дорівнювала не більше двадцяти десятин (нині це територія парку на Валу). Поступово на Дитинці зосереджувались князівський двір з хоромами, боярські двори, а пізніше й головні православні собори міста. Як й інші стародавні міста, Чернігів мав в'їздові брами – ворота. У Києві найславніші ворота – Золоті – побудував Ярослав Мудрий, а назва їх пішла від золоченої бляхи, якою вони були криті. На чернігівський Дитинець вели троє воріт: Київські, Водні, Погорілі. До Дитинця прилягала ремісничо-торгова частина – окольний град, оточений глибоким ровом, земляним валом і дерев'яним частоколом. Західну частину окольного граду прозвали Третяком. Ремісничо-торговий посад з часом поширився за межі окольного града – так виникло Передграддя, що теж було обнесене ровом і валом. Водночас був заселений і Поділ – низинна частина міста, що лежала на березі Десни.

Курган Чорна Могила, сучасний вигляд

Чернігів на початку Х століття був одним з найбільших і найважливіших міст Русі, в ньому проживала впливова ранньофеодальна знать. Про це свідчать також чернігівські кургани з похованнями місцевої знаті, що складали один з найбільших язичницьких некрополів на території Київської Русі. Найвідоміші чернігівські кургани – Гульбище, Безіменний і Чорна могила. Дослідження останнього пов'язані з іменами видатних вчених Дмитра Самоквасова (1843–1911) і Бориса Рибакова (1908–2001). Професор Самоквасов у 1872–1873 роках розкопав Чорну могилу, академік Рибаков у минулому столітті дослідив процес поховання в ній і зробив його детальну реконструкцію. За народним повір'ям у цьому кургані був похований легендарний засновник міста – князь Чорний. Дослідження археологів доводять, що тут було поховано дуже знатну особу. Історик Сергій Щавелєв, автор книги про життя і наукову діяльність Дмитра Самоквасова, пише: «За багатством і різноманітністю предметів, знайдених під час розкопок, Чорна могила не має собі рівних серед великої кількості слов'янських і давньоруських поховань»[1].

У народі кажуть: «Хто шукає, той знаходить». Дмитро Самоквасов – наш земляк, уродженець хутора Самоквасов Новгород-Сіверського повіту, – все своє життя присвятив пошуку незвіданих сторінок давньої історії. По закінченні в 1868 році юридичного факультету Петербурзького університету Дмитро Якович викладав історію права в Московському і Варшавському університетах, був директором архіву міністерства юстиції. Коло його наукових зацікавлень – етногенез слов'ян, формування держави і права Київської Русі, виникнення та розвиток давньоруських міст. На повагу своїх сучасників Дмитро Якович здобувся своїм наполегливим прагненням донести, хоч і через своє власне бачення, правду про «оте минуще, присносуще» до людського загалу. Через те археологія була чи не найпершою його любов'ю і справою для душі. Він активно займався розкопками в різних куточках колишньої давньоруської держави. До числа найвідоміших його відкриттів і знахідок слід віднести курган Чорна могила.

Курган, висота якого становить понад десять метрів, діаметр – близько сорока метрів, а окружність разом зі ровом – 170 метрів, таїть у собі чимало загадок. Поховання здійснювалось за унікальним, але язичницьким обрядом – трупоспалення. Нищівне полум'я залишило лише невеличкі фрагменти кісток. Знаний авторитет в галузі давньоруської історії Борис Рибаков припускає, що в Чорній могилі були

[1] Щавелёв С. П. Историк Русской Земли: жизнь и труды Д. Я. Самоквасова. – Курск, 1998. – С. 65.

Турячі роги з Чорної Могили
(Російський історичний музей м. Москва)

Окуття рогу з Чорної Могили
(Російський історичний музей
м. Москва)

поховані два чоловіки – дорослий і юнак, а також жінка. Дмитро Самоквасов виявив при розкопках шаблю, спис і два мечі, довжина одного з них – 105 см. Зброя знаходилась поряд з чоловіком. У ногах небіжчика лежав щит. Біля ніг жінки знайшли десять серпів, а поряд з юнаком – бронзовий горщик із камінцями для гри в «бабки». При головах небіжчиків стояли посудини із медом, а навколо рештки їжі: кістки бика, барана, зерна злаків. Це засвідчує наявність язичницьких вірувань про потойбічне життя у «вирії», куди після смерті потрапляє людина, і де вона теж має харчуватися, не нудьгувати, – заради цього клали жінку-супровід. Ми раніше вже вели розмову про антигуманну сутність поганської віри. Сьогодні звернемо увагу на деякі знахідки, виявлені в Чорній могилі. Серед них – орнаментовані срібним фризом два турячі роги – посудини для ритуального пиття. Нас вони цікавлять як витвори мистецтва. Верхні частини рогів прикрашені срібними окуттями. На стрічці великого рогу (його довжина 67 см) зображена композиція з двадцяти фігур: двох грифонів, п'ятьох звірів, трьох птахів, жінки з луком і сагайдаком та бородатого чоловіка. Композицію прикрашає рослинний орнамент. Дослідники припускають, що ця художньо-виразна композиція є ілюстрацією відомої давньоруської билини про Кощія та Івана Годиновича.

Відомо, що знатних небіжчиків в ті язичницькі часи спалювали в хатах-домовинах. Обряд поховання в Чорній могилі, на думку історика Сергія Леп'явка, міг бути дещо відмінним від цього. Дослідник пояснює: «Річ у тому, що серед знайдених

металевих речей є заклепки, які використовувались у варязьких човнах. Тому існує ще одна версія поховального обряду: що покійників спалили не в хаті-домовині, а в човні-лодії... Крім того, у могилі виявили невелику статуетку скандинавського бога Тора. Це означає, що покійник міг бути варягом (норманом, вікінгом). Протягом X–XI ст. київські правителі широко користувалися послугами варязьких воїнів... й підносили багатьох із них до вершин влади. Частина варягів закріпилась у панівному класі молодої Київської держави й поступово слов'янізувалася»[1].

З давніх-давен формувався поетичний світогляд наших пращурів, що віддзеркалювався у народній творчості – билинах, переказах, легендах. У багатьох фольклорних творах, починаючи з легенди про мужнього князя Чорного, згадується Чорна могила. Відвідуючи Єлецький монастир, мені неодноразово доводилось чути, що курган був насипаний над «лютою ханшею», яка на чолі бусурманського війська напала на Чернігів і, не шкодуючи ані малого, ані старого, нищила людей. Щоб зупинити біду, із монастиря назустріч бусурманці вийшов чернець, який тримає у руці Хрест. Монах осяяв Хрестом кровожерливу «ханшу» – і вона провалилась крізь землю. Вперше я почув цю легенду десь на початку дев'яностих років минулого століття від настоятельки Чернігівської Єлецької обителі ігумені Амвросії (Іваненко). Матушка Амвросія цікавилася історією, під її керівництвом вийшла друком книга про минуле і сьогодення Єлецького монастиря, в якій, зокрема, розповідається про археологічні розкопки, проведені Д. Я. Самоквасовим.[2]

Хто саме похований у Чорній могилі? Версій, припущень, легенд багато, але «оте минуле, присносуще» не поспішає відкривати цю таїну. В одному історики одностайні – Чорна могила не належала легендарному засновнику міста князю Чорному, бо це поховання датують шестидесятими роками X століття, а Чернігів як центр племінного князівства сіверян виник значно раніше.

Наприкінці XIX століття професор Дмитро Самоквасов нарахував на території Чернігова понад 500 курганів. Історики припускають, що в часи, коли насипалися чернігівські поховання, їх чисельність сягала кількох тисяч. Проте місто зростало, й кургани зрівнювали із землею, і дотепер їх залишилось лише близько сотні. Про один із зниклих в середині XIX століття, з яким теж пов'язані чернігівські легенди,

---

[1] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 20–21.

[2] Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь: Ист. очерк / Сост. монахиня Вероника (Терехова). – Киев, 1999. – С. 34–35.

Курган Гульбище, сучасний вигляд

розповідає у своїй книзі історик Сергій Леп'явко.[1] Він знаходився в районі сучасної облдержадміністрації. Там теж знайшли великий ритуальний турячий ріг і кольчугу. От тільки, згідно легенди, похований в ньому був не давньоруський воїн-витязь, а княжна Чорна. Нібито була вона юною чарівною дочкою князя Чорного, яка викинулась з терема під час нападу ворогів, щоб не потрапити до їхніх рук. І нібито потім довгий час існував звичай, що чернігівські дівчата збиралися на кургані і прикрашали його квітами. Красива легенда.

На жаль, мені не відома жодна легенда, пов'язана з курганом Гульбище. А він заслуговує на увагу. Знайдена в ньому зброя дружинника мала досить великі розміри. Меч, щит, кольчуга, сокира та інші речі, скоріш за все, належали справжньому богатирю-витязю. Згадуючи буремні і героїчні ранні часи Київської держави, сповнені воєнними походами і боротьбою за розширення Русі, не важко уявити: саме такими богатирями мали бути наші предки-воїни. Та ж курганно-дружинна культура свідчить, що чернігово-сіверці, насамперед їхня військово-політична верхівка, брали активну участь у становленні юної держави. Сіверяни – учасники походів Олега на Візантію – дійсно могли бути свідками того, як відчайдушний князь прибив свій щит на головній брамі Константинополя. Спільно з Ігорем – сином Рюрика – утверджували вони центральну князівську владу над непокірними підлеглими племенами і переживали його катастрофічну невдачу під час морського походу на Константинополь, а, може, й на собі пізнали, що таке «грецький вогонь», котрим візантійці спалили руський флот. На підтримку чернігівців завжди могла розраховувати перша жінка-правителька Русі, рівноапостольна Ольга. Вродливу, енергійну і, передусім, мудру

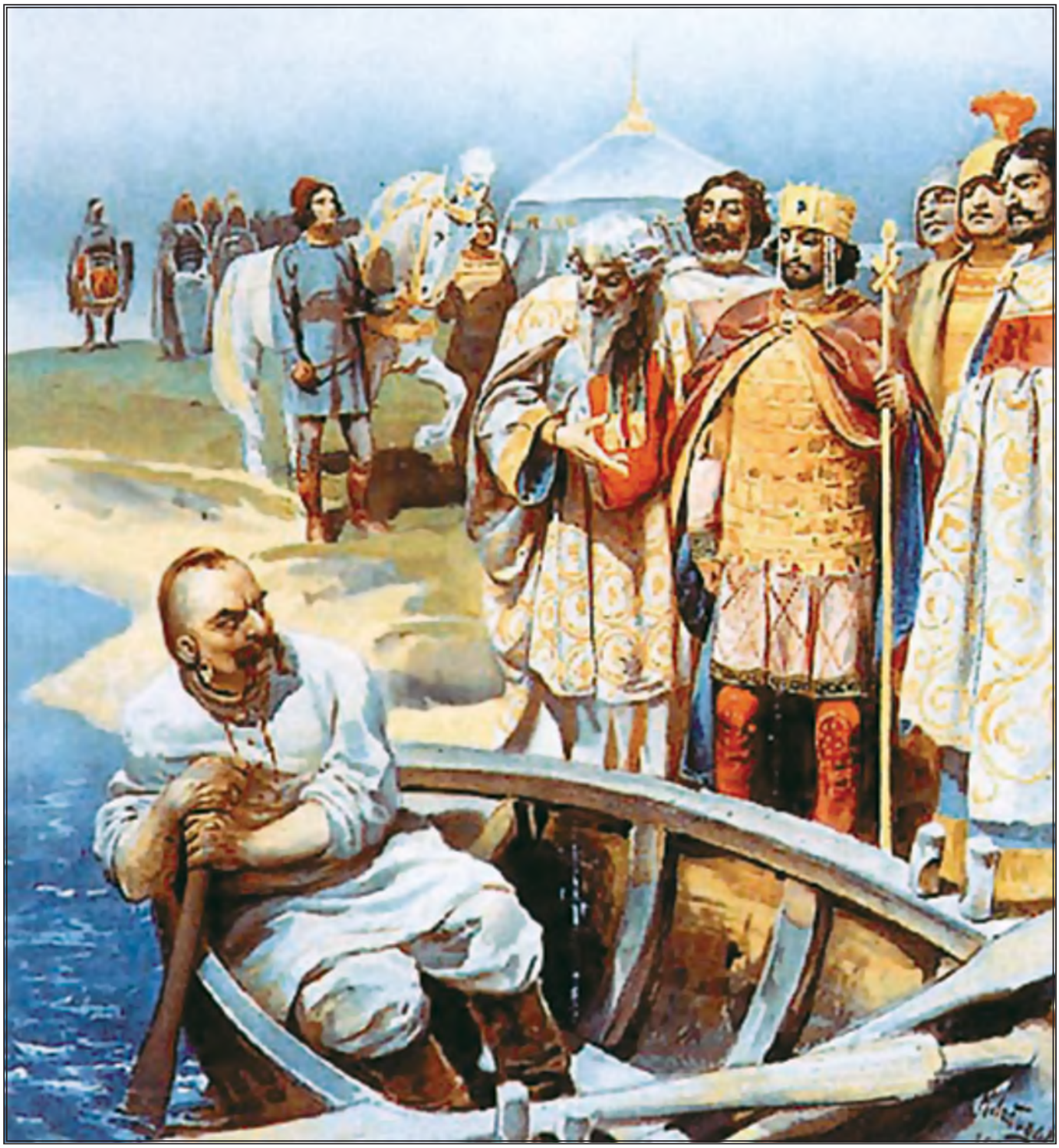
[1] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 21.

Шолом з кургану Гульбище (Російський історичний музей м. Москва)

княгиню гріх було не підтримати. Літописець-чернець і той компліментарно відзначив правительку, повідомивши про її «чоловічий розум». Нашим давнім пращурам імпонували рішучі дії Ольги щодо заміни довільного та безладного способу збирання данини на більш цивілізований, унормований. Подобався сучасникам і рухомий, динамічний характер її життя. Щоб краще знати свої володіння, княгиня часто подорожувала до всіх великих міст і земель. Ольга особисто визначала землі багаті хутровим звіром, щоб забезпечити княжу казну прибутками. Водночас княгиня-християнка стежила, щоб її підлеглі не позбавлялися всіх засобів до існування і відтак могли знову сплачувати данину.

Син Ольги – Святослав, – залишаючись язичником, вирізнявся багатьма якостями та немилосердям. Сучасники прозвали його Хоробрим. Князь із слов'янським ім'ям, войовничим варязьким вихованням і авантюрною вдачею все своє правління провів у війнах. До наших днів дійшли його вислови: «Іду на ви» і «Мертві сраму не імуть», що добре характеризують правителя, який будь-якою ціною намагався розширити Русь і ствердити її могутність. Святослав Хоробрий чимало досяг на цьому шляху: підкорив в'ятичів, зміцнив своє панування на Тамані, де, згодом, виникло Тмутороканське князівство, і завершив об'єднання племен східних слов'ян у єдиній державі. Сіверяни, безумовно, брали участь у війнах Святослава Хороброго проти давнього супротивника русичів Хозарського каганату, з яким безпосередньо межувала Чернігово-Сіверщина. Внаслідок походу 964–965 років Святослав розгромив Хозарію. Однак поразка Хозарського каганату привела до небажаних наслідків: було відкрито шлях на Русь кочовикам. На зміну хозарам прийшли печеніги, потім половці, боротьба з номадським Степом раз у раз спалахувала з новою силою.

Зустріч Святослава з Іоанном Цимісхієм на Дунаї. Художник К. В. Лебедєв

У 968 році князь Святослав на чолі 60 тисяч руських воїв вирушив у похід на Балкани і блискучим ударом розбив болгарське військо під Доростолом та захопив у Подунав'ї вісімдесят міст. Успіхи русичів на Балканах не на жарт стурбували візантійських

правителів. Вони підштовхнули кочовиків до агресії проти Давньоруської держави. Невдовзі, коли Святослав ще знаходився на Балканах, печенізька орда з'явилась під стінами Києва та обложила місто. Літопис оповідає, що врятував стольне місто від нападу печенізьких загарбників воєвода Претич, якого печенізький хан Куря спочатку признав за київського князя. На землях Дніпровського Лівобережжя Претич зібрав чисельне військо і прийшов на допомогу Києву, що перебував у ворожій облозі. Є припущення, що саме воєвода Претич був похований у чернігівській Чорній Могилі. Цікавими є й думки сучасних науковців, що приблизно на час воєнних походів князя Святослава припадає спорудження найбільших чернігівських курганів.

Пам'ятник Святославу Хороброму в Запоріжжі

Довідавшись про облогу Києва печенігами в 968 році, Святослав вимушений був повернутися з Балкан на Русь. За короткий строк кочівники були вигнані з Подніпров'я, але сам факт їхнього з'явлення в центрі Київської Русі насторожував. Загроза з боку номадського степу наростала. Гостро постала проблема управління державою за відсутності великого князя, який постійно воював. Святослав Хоробрий 969 року вирішив розділити князівства між своїми синами. Намісником у Києві стає старший син Ярополк, у Древлянській землі – Олег, у Новгороді – Володимир. Ця адміністративна реформа мала поліпшити управління давньоруською державою і посилити владу правлячої династії Рюриковичів. В історії Київської Русі, а значить і Подесення, починалась нова яскрава сторінка. Про неї – у наступному нарисі.

ХРЕЩЕННЯ Й РОЗКВІТ РУСІ

Князь Святослав був визначним правителем і природженим полководцем X століття. Його діяльність служила фактором розширення, зміцнення і розвитку давньоруської держави та її виходу на міжнародну арену. Проте, частина війн Святослава була відверто агресивною, загарбницькою, мала кривавий, жорстокий характер. Візантійського історика Лева Диякона приголомшив обряд морських жертвоприношень, який практикували воїни Святослава. Лев Диякон переказав одну із звичних подій походу Святослава на Балкани. Вночі русичі підібрали тіла загиблих на полі бою товаришів і спалили їх на вогнищах. Потім, за звичаєм предків, вони принесли криваву жертву – закололи безліч полонених чоловіків, жінок і навіть немовлят.

Скульптурний портрет Святослава Хороброго. Автор М. Й. Мікешин

Князь Святослав і більшість його воїв-дружинників були язичниками. Рівноапостольна Ольга так і не змогла приєднати до християнської віри рідного сина. На всі пропозиції матері хреститися молодий князь відповідав: «Моя дружина буде сміятися з цього». Не до сміху було княжим дружинникам навесні 972 року. Повертаючись з невдалого походу на Балкани, Святослав та решта дружини князя неподалік дніпровських порогів потрапили у засідку печенігів. Майже всі загинули. З княжого черепа хан Куря наказав зробити чашу, обкуту золотом. Кочові племена печенігів за своїми поганськими звичаями виготовляли з ворожих черепів столовий посуд. Тверський літопис згадує про чашу

з черепа Святослава, яка передавалася від одного печенізького хана до іншого. Хан та його жінка пили з цієї чаші, коли займалися любов'ю, говорячи при цьому: «Яким був цей чоловік, його ж лоб є, таким буде і народжений від нас».

Східні слов'яни не робили столові сервізи з черепів убитих супротивників, однак язичництво панувало на теренах Русі. Волхви, чаклуни, відуни, ворожбити були у великій шанобі. Літописець оповідає, що «багато волхвують жінки чародійством і отрутою й іншими бісовськими хитрощами». У Києві 1071 року один із волхвів пророчив, що «на п'яте літо Дніпро потече назад і землі перейдуть на інші місця – грецька земля стане на місце руської, руська на місце грецької». Це тепер подібні віщування викликають у нас усмішку, а тоді несвідомі люди слухали і сприймали оті пророцтва. Поганське невігластво, звісно, не сприяло розвитку ані людини, ані молодої держави. Світлі голови тогочасного суспільства, та ж свята княгиня Ольга і християни з числа її оточення доходили думки: язичництво себе вичерпало. Поганські вірування відповідали потребам первісного суспільства та початковим стадіям формування держави: тоді кожне плем'я мало свого князя і свого поганського ідола, а вірування так чи інакше допомагали людям у пошуку порозуміння з природою. За нових умов соціальної нерівності язичництво не вирішувало проблем людського співіснування. Авторитет великого князя потребував освячення єдиною вірою. Конче необхідними були зміни, або, як тепер говорять, – реформи у релігійній сфері. Не інакше як за Промислом Божим ці реформи судилося здійснити сину князя-язичника та онуку княгині-християнки...

Шлях Володимира Святославовича до київського престолу легким не назвеш. Ще за життя батька він одержав в управління Новгород, де й князював кілька років. Після смерті Святослава гостро постало питання про його спадкоємця на великокняжому престолі. Тоді Київська Русь, як наголошує Орест Субтельний, «уперше зазнала того, що згодом розвинеться в хронічну виснажливу політичну недугу: чвари між членами династії Рюриковичів за верховну владу в країні»[1]. У братовбивчому конфлікті, що виник між київським правителем Ярополком і древлянським – Олегом, останнього було вбито. Щоб не повторити трагічної долі брата, Володимир залишає Новгород і тікає за моря, в Скандинавію. Але від боротьби за владу молодий князь не відмовився. Близько 980 року Володимир разом із сильною нормандською дружиною переможно повернувся до Новгорода, вигнавши з міста свого старшого брата. Невдовзі, зраджений

[1] Субтельний О. Україна: історія. – С. 41.

Святий рівноапостольний
князь Володимир. Ікона

своїм воєводою Блудом, Ярополк загинув. Оволодівши Києвом, Володимир у свої 25 років став повновладним правителем Русі. Земне життя великого князя слід поділяти на вельми гріховне до Хрещення та добродійне, гідне спасіння і святості, після прийняття християнства.

Володимир був людиною жорстокою і не соромився будь-яких засобів задля досягнення своїх цілей. Молодий князь не обвантажував себе мораллю, вів розпусний образ життя, мав сотні наложниць, перебував в кількох язичницьких шлюбах. Наслідуючи поганські традиції, великий князь спорудив у центрі Києва капище, де встановив статуї божеств і приносив їм багаті пожертвування. Перун, що стояв перед княжим двором, був із дерева зі срібною головою та золотими вусами. Розуміючи, що в єдиній централізованій державі має панувати монотеїзм (єдинобожжя), князь намагався протиставити культ

верховного божества Перуна цілому пантеону «божків» підкорених племен. Проте це не приносило жаданих результатів.

Чим більше і глибше занурювався Володимир у блуд і гріх, що було звичним для язичництва, тим частіше ятрили його сумніви, а душа сповнювалась відчуттям порожнечі та мерзенності. І тоді князь згадував свою бабусю рівноапостольну Ольгу, її розповіді про Єдиного Істинного Господа Бога і Христове вчення про спасіння душі. Бабусині молитви та мудрі уроки не були забуті внуком і проросли світлими паростками в його душі. Як і його бабуся, Володимир чимало зробив для посилення авторитету князівської влади, розширення й зміцнення давньоруської держави. Володимир вів тривалу і запеклу боротьбу з кочівниками-печенігами, укріплював південні кордони, будував нові фортеці та міста. Недарма Володимир Великий прославляється народом як творець «застав богатирських». За його князювання перетворився й Київ – стольний град був обнесений новими укріпленнями і прикрашений кам'яними будівлями. Міста зростали і змінювались на краще, а от належних змін у світогляді людей не відбувалось. Як свідчить трагічна подія, що сталася у Києві 983 року, переважна більшість киян залишалася поганами. Літопис оповідає: «Пішов Володимир на ятвягів і взяв землю їх. І вернувся він до Києва, і приносив жертву кумирам із людьми своїми. І сказали старці і бояри: «Метнемо жереб на хлопця і дівчину, і на кого він упаде, – того заріжемо богам».

Жереб пав на Івана – «гарного з лиця і душею» юнака, батько якого Федір «прийшов був із Греків і потай держався віри християнської». Коли погани з'явилися за його сином, щоб «учинити жертву богам», Федір сказав: «Не боги вони суть, а дерево. Сьогодні є, а завтра вже згнило... А Бог один єсть, [той] що йому служать греки і поклоняються, бо створив він небо, і землю, і людину, і зорі, і сонце, і місяць, і дав життя на землі. А сі боги що зробили? Вони самі зроблені є. Не дам сина свойого бісам»[1]. Почувши це, розлючений натовп язичників вбив християнина Федора та його сина.

Володимир розумів: поганські вірування не сприяють піднесенню Русі як цілісної держави і суспільства. Язичництво з його «багатобожжям» та жертвоприношеннями, марновір'ям і чаклунством не давали спокою князю, який хотів бачити свою країну цивілізованою і розвиненою. Володимир вирішив шукати Істинну Віру, яка б несла у собі дієві способи вираження духовних, соціальних та політичних прагнень суспільства.

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 49–50.

Святий Нестор Літописець в «Повісті временних літ» розповідає про прихід до Києва різних релігійних місій. Кожна з них проповідувала свої вірування. З усього почутого князю Володимиру сподобалася візантійська (грецька) віра. Візантійський місіонер-проповідник ілюстрував свою розповідь картиною Страшного суду. Вражений побаченим, великий князь зітхнув: «Добре праведникам, які праворуч, а грішникам, які зліва – горе». Проповідник тут же відреагував на репліку князя: «Хрестись, і ти будеш у раю з першими».

Князь Володимир відправив десятьох мудрих мужів з числа бояр в різні землі, щоб ті познайомилися з тамтешніми релігіями. Посли побували у німців, євреїв, мусульман і, нарешті, прибули до Константинополя. Велич храму, численне духовенство в красивому і багатому вбранні та чудовий спів привели послів у побожне зачарування. Після повернення з Візантії посли розповіли Володимиру: «Коли греки завели нас в храм, ми не знали – на небі ми знаходимося або на землі. Здавалося, що разом з кліром самі ангели співають з небес. Пізнавши віру грецьку, ми іншої не хочемо». Великий князь Володимир, вислухавши послів, вирішив прийняти християнство від царів і патріархів візантійських.

Не інакше як Промисел Божий посилає князю Володимиру привід для контактів з візантійськими імператорами Василем і Костянтином. У той час Візантію потрясав заколот бунтівних полководців Варди Скліра і Варди Фоки, кожен з яких в думках вже приміряв царську корону. У 987 році Варда Фока, самочинно проголосивши себе імператором, рушив на Константинополь. Законний імператор Василь попросив допомоги у Києва. У свою чергу великий князь Київський Володимир в нагороду за військову допомогу просив руки сестри імператорів Анни. Константинополь змушений був погодитися. Однак вимагав, щоб князь Володимир прийняв Хрещення, мотивуючи це тим, що Анна, як християнка, не може вийти заміж за язичника. Володимир послав до Константинополя шість тисяч варягів і з цією допомогою заколот вдалося придушити, Варда Фока був убитий. Але із заміжжям Анни греки не поспішали. Тоді Володимир, обурений їх лукавством, рушив зі своїми дружинниками, серед яких, ймовірно, були й чернігівці, на Корсунь – град грецький (тепер кримський Херсонес). Взявши Корсунь, пригрозив імператорам-братам Василю і Костянтину: якщо не віддадуть за нього свою сестру Анну, то військо русів завоює й Константинополь. Незабаром царівна Анна прибула до Корсуня.

Великий князь Володимир обирає віру. Художник Й. Еггінка

А у Володимира до того часу розболілися очі, і він осліп. Володимир засумнівався: чи не карають його таким чином поганські ідоли? Царівна порадила князю негайно прийняти хрещення. Увійшовши в купіль, Володимир прозрів і радісно вигукнув: «Тепер я пізнав Бога Істинного». У стародавньому Корсуні (Херсонесі) звершилось вінчання святого рівноапостольного князя Володимира і блаженної Анни. Навесні 988 року великий князь Володимир і його дружина Анна, а разом з ними митрополит Михайло, призначений святим Патріархом Миколою ІІ Хризовергом на Київську кафедру, вирушають до столиці, на береги Дніпра. Прибувши до Києва, великий князь Володимир відразу ж повелів своїм дванадцяти синам хреститися. Сьомий кондак Акафіста рівноапостольному князю Володимиру проголошує: «Бажаючи просвітити божественним хрещенням народ руський, перше повелів ти синам і вельможам твоїм, щоб усі люди, йдучи слідом по стопах їхніх, з доброю волею приступили до святого хрещення...».

Хрещення киян рівноапостольним князем Володимиром.
Фреска з Озерянського храму м. Харків

У перший серпневий день 988 року й сталася та вікопомна подія, на яку Русь чекала принаймні з часів правління рівноапостольної княгині Ольги. Часові рамки цих очікувань і сподівань можна розширити до відвідин наших земель святим Андрієм Первозванним, який передбачив їхнє християнське майбуття. Так от, як засвідчує літопис, «вийшов Володимир з попами цесарициними і корсунськими на Дніпро. І зійшлося людей без ліку, і влізли вони у воду, і стояли – ті до шиї, а другі – до грудей. Діти ж [не відходили] од берега, а інші немовлят держали... а попи, стоячи, молитви творили. І було видіти радість велику на небі і землі, що стільки душ спасається... А Володимир, рад бувши, що пізнав він Бога сам і люди його, і глянувши на небо, сказав: «Боже великий, що сотворив небо і землю! Поглянь на новії люди свої! Дай же їм, Господи, узнати тебе, істинного Бога, як ото узнали землі християнські, і утверди в них віру правдиву і не змінную»[1].

Незабаром після киян були охрещені й мешканці Чернігова. За церковними переданнями, це сталося 988 року в урочищі Святому, на березі Десни. Це засвідчують й результати археологічних досліджень. Історик Юрій Ситий, досліджуючи поховальні пам'ятки стольного граду та центру Сіверянщини, доходить висновку, що населення Києва і Чернігова досить рано познайомилось з вірою Христовою. У подальшому це перетворило обидва міста в центри поширення християнства на Русі.[2] Роль Києва в процесі запровадження християнства добре висвітлюють писемні джерела. Місце Чернігова в цьому процесі літописці обійшли своєю увагою. Вся надія – на археологічні дані. Язичницький поховальний обряд – трупоспалення і насипання над могилою кургану. Християнський обряд – одиночне покладання тіла небіжчика без курганів. Такі поховання, що відповідають канонам православної Церкви, після 988 року частіше, ніж раніше, зустрічаються в Чернігові та його околицях. Упродовж XI століття великих курганів більше не насипали. Втім, певна частина населення не бажала сприймати нову віру і дотримувалась старих язичницьких обрядів, про що свідчать деякі поховання на Болдиній горі та на околицях міста.

З пережитками поганського минулого наполегливо боролася Церква. У 992 році була заснована Чернігівська єпархія. Одразу після прийняття християнства у Києві першим чернігівським єпископом було призначено Неофіта, що приїхав з Греції,

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 66.

[2] Сытый Ю. Н. Место Киева и Чернигова в распространении христианства на Руси // Христианство в Белоруссии: история и современность. – Минск, 2014. – С. 57–62.

Закладка Володимиром Десятинної церкви в Києві в 989 році. Художник В. П. Верещагін

разом з першим митрополитом Михайлом. Церква отримала від великого князя значні привілеї та автономію, на її потреби надходила десята частина княжих прибутків – звідси походить народна назва київської Десятинної церкви. Княжа влада Чернігова теж займала активну позицію щодо формування церковної організації на території найбільшого центру християнства дніпровського Лівобережжя. У місті на Десні зводили перші дерев'яні храми і відкривали монастирі. Археологи виявили кілька тогочасних поховань монахів, що дає підстави говорити про існування перших чернечих обителей: Богородичної – на Болдиних горах, Борисоглібської (Мученицької) та ін. Історик Юрій Ситий зазначає: «Монахи дотримувались канонів в обряді поховання і роз'яснювали сутність обрядових дій, готували кадри для приходських церков,

проповідували християнство на теренах Чернігівського князівства, засновували нові монастирі й чисельно приростали за рахунок нових послушників. Святість життя в монастирях дієво впливала на ставлення до монахів і тому сила їх проповідей серед населення була великою»[1].

Православна Церква з перших часів існування на нашій землі справляла великий вплив на мораль суспільства, активно пропагуючи пом'якшення стосунків між людьми, засуджуючи поганські звичаї жертвоприношень, помсти, рабство, розпусту, багатоженство, злодійство, сороміцькі слова, чаклунство та ін. Слово проповідників християнської істини знаходило відгук – поступово вчорашні прихильники поганства ставали іншими людьми, змінювалися на краще. Прикладом таких змін може слугувати Володимир Великий, християнин і правитель могутньої держави, яка за його князівства досягла свого найвищого розквіту.

Святе хрещення докорінно змінило князя Володимира (у святому хрещенні Василя). Нестор Літописець оповідає, що великий князь до прийняття християнства був «переможений похіттю до жінок, [і] було йому приведено шість жон... І наложниць [було] в нього триста у Вишгороді, триста в Білгороді, а двісті – на Берестові... І був він ненаситний на блуд, і, приводячи до себе замужніх жінок і дівчат, він розтлівав їх. Був бо він [такий] жонолюбець, як і Соломон, бо в Соломона було, кажуть сімсот жон і наложниць триста, і мудрий він був, а кінець кінцем погиб. Цей же був невіглас, а кінець кінцем знайшов [вічне] спасіння»[2].

Ставши християнином, Володимир рішуче порвав з гріхом. Він звільнив від подружніх обов'язків усіх своїх колишніх язичницьких дружин-наложниць. Одній з них – Рогнеді, – що народила йому чотирьох синів і двох дочок, Володимир запропонував вибрати собі іншого чоловіка, але вона відмовилась і прийняла чернечий постриг. Мстивий і жорстокий у язичництві, Володимир після хрещення став милосердним, жалісливим і милостивим. Багато з тих, хто знав його раніше, дивувався з цього переродження князя. Нерідко він відмовлявся жорстоко карати навіть злочинців, намагався не використовувати смертну кару, бо ж «життя – дар Божий». Щонеділі Володимир влаштовував святкові обіди, на яких щедро пригощав дружинників і простих киян. Літописець оповідає про Володимира-християнина, що той «повелів спорядити

[1] Сытый Ю. Н. Место Киева и Чернигова в распространении христианства на Руси. – С. 60.
[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 48–49.

Бенкет богатирів у ласкавого князя Володимира. Художник А. П. Рябушкін, 1888 рік

вози і накладав [на них] хлібів, м'яса, риби і овочів різних, мед у бочках, а в других квас. [І стали це] возити по городу, запитуючи: «Де недужі чи старці, що не можуть ходити? І тим роздавали [все] на потребу»[1].

Рівноапостольний князь Володимир ратував за розповсюдження і утвердження Християнства, їздив у Суздаль й інші близькі та далекі міста Русі, щоб тамтешні люди приймали віру Христову. Повсюди на києво-руській землі Володимир велів звергати поганські капища та ідолів. У Києві язичницького ідола-кумира Перуна скинули у Дніпро. Замість капищ зводили нові православні храми. На пагорбі, де раніше знаходився жертовник Перуна, великий князь заклав кам'яну церкву Успіння Пресвятої Богородиці (Десятинну), пізніше Володимир перепоховав там свою бабусю рівноапостольну княгиню Ольгу. Автор знаменитого «Слова про закон і благодать» митрополит Іларіон радісно вигукував: «Капища руйнуються, і церкви споруджуються, ідоли розтрощуються, а ікони святих з'являються, біси тікають. Хрест гради освячує».

Великий князь Володимир дбав про поширення книжкових знань і, відкриваючи школи, «повелів батькам і матерям віддавати дітей своїх у навчання книжне, щоб і вони розуміли, у що вірують, і щоб пізнали, як життя своє добре по вірі проводити».

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 70.

Ці рядки – з Акафіста святому рівноапостольному князю Володимиру, який співається у храмах лише стоячи. Акафіст – результат народної молитовно-натхненної творчості. Це спів духовної радості та духовної перемоги і водночас вияв поваги і шани до святого Володимира Великого. Він розкриває праведне життя князя-християнина, навчає і наставляє віруючу людину. Приклад Хрестителя, Просвітителя і Заступника Русі надихає нас глибиною і повнотою переродження, перевтілення чи, точніше сказати, народження в Христі. Духовний подвиг нашого Рівноапостола повчає: на шляху до Спасіння і життя вічного зустрічатимуться і випробування, і спокуси, які треба подолати та навіть, впавши в гріх, завжди є можливість по милості Божій піднятися й досягти заповітної мети. З молитовним благоговінням промовимо слова, що йдуть з глибини нашого серця і звернені до святого рівноапостольного князя Володимира: «Радуйся, зірко, просвіщенна невечірнім Сонцем Правди; радуйся, дороговказе, що відкрив нам правдиву стежку до вічного Спасіння».

* * *

На жаль, останні роки князювання Володимира, прозваного у народі Красним Сонечком, не були безхмарними. Свого часу, намагаючись зміцнити великокнязівську владу, Володимир провів адміністративну реформу. Усунувши місцевих племінних вождів, він передав землі-уділи своїм дванадцятьом синам. Як засвідчував подальший розвиток подій, майже кожен із них мріяв завоювати великокняжий київський престол. Спочатку свою непокору почав виявляти старший син Святополк, який правив у Турові. За підготовку до повстання проти великого князя його кинули до в'язниці. Згодом, у 1014 році новгородський намісник Ярослав відмовився платити данину (2 тисячі гривень). Наступного року під час підготовки походу на Новгород великий князь Володимир помирає. Його смерть спричинила братовбивчу війну між Рюриковичами. Про цю сумну і гірку сторінку нашої історії і, не лише про це, у наступному нарисі.

КОРІННЯ ДЕРЖАВНОЇ МУДРОСТІ Й НАШОЇ ДУХОВНОСТІ

Чвари між членами династії Рюриковичів, їхню запеклу боротьбу за верховну владу в країні історик Орест Субтельний влучно порівнює з хронічною виснажливою політичною недугою. Вперше та тяжка недуга дала знати про себе після загибелі князя Святослава Завойовника. Ще страшнішими були наслідки чотирирічного кривавого протистояння між синами Володимира Великого, який 1015 року перетнув межу Вічності. Старший син Святополк, якого літописець називає «окаянним», підступно повбивав своїх братів Бориса, Гліба та Святослава. Життю та мученицькій кончині Бориса і Гліба присвячена розповідь, що входить до «Повісті временних літ» і «Читання про життя і згубу страстотерпців Бориса й Гліба», написаних Нестором Літописцем. «Читання» відкривається міркуваннями про вічну боротьбу між добром і злом, що і є, на думку автора, змістом всесвітньої історії. Він зображує князів-мучеників як істинних християн. Навіть для захисту свого життя, вони не підняли руку на старшого брата. У передвісті своєї загибелі Борис жагуче молився: «Господи Ісусе Христе! Як ти сим образом явився на землі спасіння ради нашого, і дав своєю волею пригвоздити руки свої на хресті, і прийняв страждання заради гріхів наших, так і мене сподоби прийняти страждання. Се ж не од ворогів я приймаю [його], а од брата свойого, і не постав ти йому, Господи, се за гріх»[1].

Вшанування невинно убієнних князів Бориса і Гліба розпочалося одразу після їхньої загибелі, остаточно вони були канонізовані Православною церквою 1072 року. Тоді ж мощі святих братів були перенесені до нового Борисоглібського храму, зведеному у Вишгороді. Відтоді страстотерпців Бориса і Гліба шанують як цілителів ран і душ наших та заступників усіх князів, правителів Русі. Ім'ям святих Бориса і Гліба закликали до єдності давньоруської держави, до припинення міжусобиць. Один з перших кам'яних соборів Чернігова, побудований на початку XII століття, був освячений на честь перших руських святих Бориса і Гліба.

Подальша доля братовбивці Святослава Окаянного, як свідчить літописець, була гіркою – «його ж і по справедливості, яко грішника, постиг суд Божий... явно послана Богом пагубна кара, яка в смерть немилостиво ввігнала». У 1019 році новгородський князь Ярослав виступив супроти Святослава Окаянного. Два чисельних війська

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 77.

зійшлися на річці Альта. Ярослав «став на [тім] місці, де ото вбили Бориса, і, звівши руки до неба, сказав: «Кров брата мойого волає до тебе, Владико! Відомсти за кров праведника сьо-го, як ото відомстив ти єси за кров Авелеву, наславши на Каїна стогін і трепет...». І …рушили [полки] один проти одного і покрили поле битви на Альті безліччю воїв... і сталася січа люта, якої ото не було в Русі – … рубалися, і зступилися тричі, так що по долинах кров текла, – і під вечір одолів Ярослав, а Святополк утік»[1]. Під час втечі Святополка на нього найшла тяжка хвороба – «розслабились кості його і не міг вже сидіти на коні, а носили його в носилах... і покинув він життя своє». Літописець зазначає: «Се ж Бог явив на поучення князям руським, що коли вони так само вчинять... , таку саму кару дістануть... , [негоже] вчинити таке саме зло – братовбивство»[2].

Святі мученики Борис і Гліб. Ікона

Автором цих повчальних рядків є чорноризець (монах) Нестор (близько 1055–1113) – літописець і письменник, один з тих, хто створив «Повість временних літ». Наше літописання започаткував на початку XI століття перший руський митрополит Іларіон у Софії Київській. Згодом літописання було перенесено до Києво-Печерського монастиря, заснованого нашим земляком, уродженцем Любеча, Святим Антонієм.

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 83.
[2] Там само. – С. 84.

Борисоглібський собор у Чернігові, середина XII ст., сучасний вигляд

Сімнадцятирічним прийшов до цієї обителі Нестор, виконував різні послухання (обов'язки), навчався у печерських подвижників смирення, духовної і тілесної чистоти, християнських чеснот. З юначим запалом вивчав богослов'я, історію, різні мови, літературу, читав книжки, яких було дуже багато в монастирській бібліотеці. Монастирі в ті часи були центрами освіти і духовності, тому юнак одержав там непогану освіту. Невдовзі, прийнявши постриг, Нестор славив і возвеличував Бога «в тілесі своїм і в душі своїй». Книжна справа була чи не найголовнішою в його чернечому житті. Преподобний Нестор вважав: «Велика буває користь від учення книжного, книги наказують і вчать нас шляху до розкаяння, бо від книжних слів набираємося мудрості і стриманості... Той, хто читає книги, бесідує з Богом або святими мужами». Надзвичайно обдарована та освічена людина, Нестор і сам створював книги. Першими з них були так звані «житія» (біографії) осіб, яких Церква оголосила святими. Цей різновид церковно-духовної літератури має назву агіографія. Найвідоміші з них – вищезгадуване нами «Читання про життя і згубу страстотерпців Бориса і Гліба» та «Житіє Феодосія Печерського». У життєписі Бориса і Гліба автор правдиво подає події і факти княжих міжусобиць початку XI століття. У «Житії преподобного Феодосія» фактично виклав ранній період історії нашої національної духовної святині – Києво-Печерської лаври.

Преподобний Нестор
Літописець

Преподобного Нестора по праву вважають не лише видатним письменником – агіографом, але й називають батьком вітчизняної історії. Його найвизначніша праця «Повість временних літ» складена на основі раніше написаних літописів, архівних документів, народних переказів та сучасних автору подій. Не важко уявити, яку величезну роботу з пошуку першоджерел провів преподобний Нестор. Намагаючись викласти події якомога достовірніше, 1107 року він здійснив паломництво до Володимир-Волинського та Зимненського Святогірського монастирів заради дослідження їхніх літописів. Внаслідок чого Волинський літопис було включено майже в повному обсязі до «Повісті временних літ». Коли читаєш найвідоміший твір Нестора Літописця, не можеш не помітити: його автор не приховує власних симпатій чи антипатій до людей і подій, про які оповідає. Його симпатії не завжди були на стороні можновладців. Це навіть викликало нарікання правлячої верхівки, тож після смерті літописця окремі місця «Повісті временних літ» були переписані, в деякі місця внесли корективи. Через те й говорять тепер, що «Повість...» не можна вважати твором одного автора...

«Повість временних літ», без сумніву, є найвидатнішою пам'яткою не лише нашої історії, а й усієї світової культури. Книга Нестора Літописця є невичерпним джерелом знань, відомостей про безліч подій, явищ, людей. Преподобний Нестор зафіксував такі події, відомості про які могли бути назавжди втраченими, оскільки вони не згадуються в жодному іншому історичному документі. Не будь Несторової «Повісті...», ми б мали безліч білих плям – прогалин в нашій історії. Завдяки праці літописця-подвижника, де кожне слово насичене одвічною загальнолюдською мудрістю, нам, його нащадкам, у XXI столітті відкриваються немеркнучі сторінки далекого минулого і по-християнські надихають на благородні думки і вчинки.

Склавши шану і подяку батьку нашої історії преподобному Нестору Літописцю, знов повернемось до події XI століття. Блискуча перемога новгородського князя

Єдиноборство Мстислава Володимировича з Редедей Косожскім;
вбивство Мстиславом Редеді ножем (Радзивіллівський літопис)

Ярослава над своїм старшим братом Святополком Окаянним на річці Альті не дала йому повної влади. Через те Ярослав, якого пізніше назвуть Мудрим, не поспішав переїздити з Новгорода до Києва. Ярослава непокоїв молодший брат Мстислав, який князював у Тмуторокані (Тамань). Спочатку Мстислав не брав участь у боротьбі своїх братів за великокняжий престол, але згодом вирішив не залишатися осторонь буремних подій на Русі. Ймовірно, до прийняття такого рішення спричинилася його перемога над невеликим племенем касогів. Літописець оповідає, як відбувалась ця битва 1022 року: «І пішов він [Мстислав] на Касогів, а почувши це, князь касозький Редедя виступив супроти нього. І коли стали війська одне проти одного, то сказав Редедя Мстиславові: «Для чого ми будемо губити дружину один одному? Зійдемось-но оба самі боротися. І якщо одолієш ти, то візьмеш майно моє, і жону мою, і землю мою. Якщо ж я одолію, то візьму твоє все. І сказав Мстислав: «Хай буде так»[1].

Боролися князі довго. Редедя був великий і сильний, Мстислав почав знемагати. І тоді сказав Мстислав: «О пресвятая Богородице, поможи мені! Якщо бо одолію я його, споруджу церкву на честь твою». І так сказавши, ударив Редедю о землю і, вийнявши ножа, заколов його. Переможець увійшов у землю касогів, узяв усе майно Редеді, і жону його, і дітей його, і данину наклав на касогів. Повернувшись до Тмуторокані, Мстислав заклав церкву Святої Богородиці.

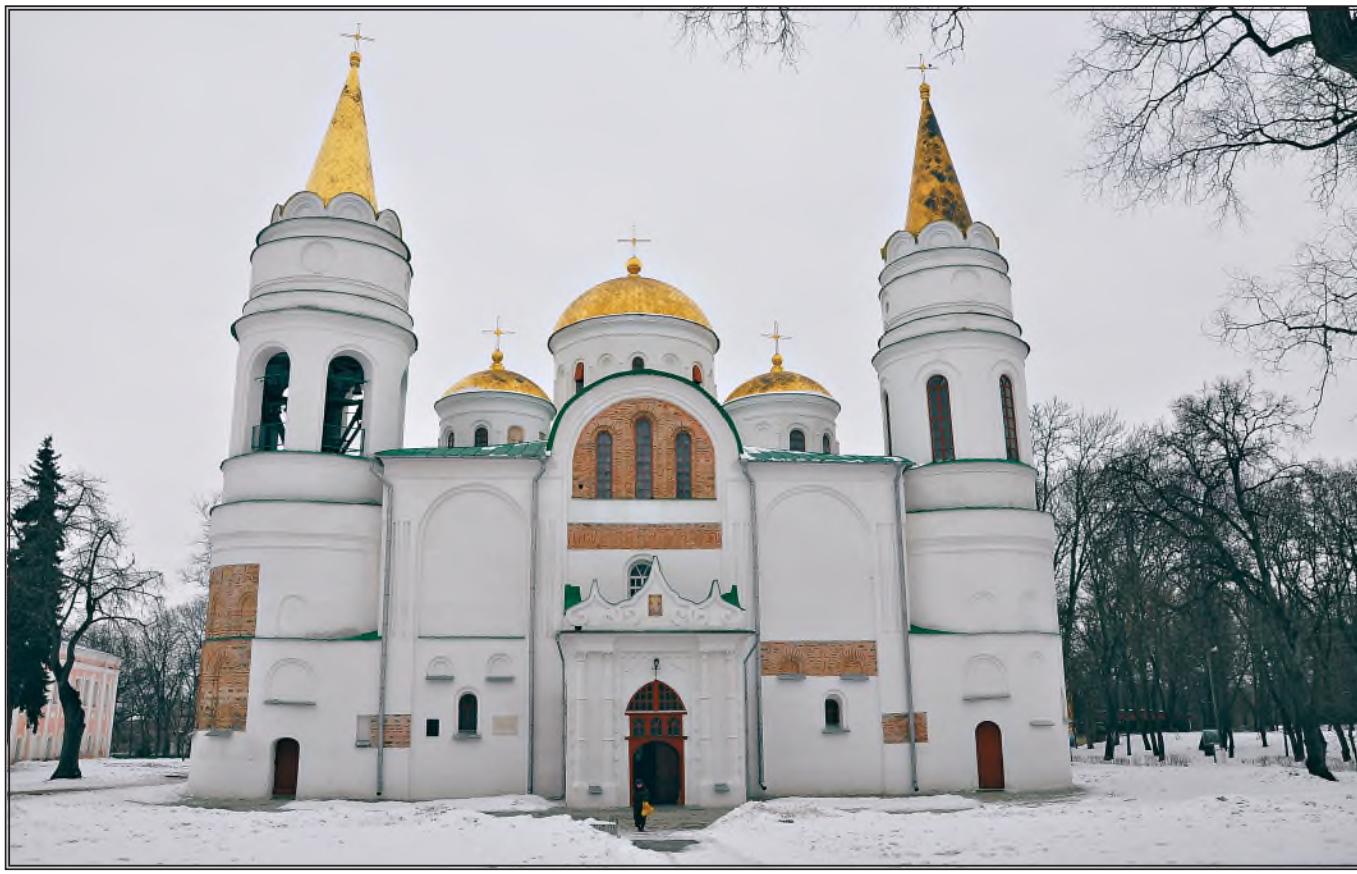
[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 85.

Після переможного походу на касогів зросли амбіції князя. Літопис засвідчує: «1023 року пішов Мстислав на Ярослава з хозарами і з касогами»[1]. Ярослав на той час перебував у Новгороді, Мстислав прийшов до Києва, але населення стольного граду не прийняло його. Тоді Мстислав зі своїм військом рушив на Чернігів та зайняв місто над Десною. Ярослав не міг не відреагувати на це, бо Чернігів належав до володінь великого київського князя. Наприкінці літа 1024 року, зібравши новгородських мужів і варязьких найманців, Ярослав рушив на Сіверщину. Назустріч брату-супернику виступив Мстислав зі своїм військом, яке переважно складалося із сіверян. Супротивники зустрілися під Лиственом (тепер село Малий Листвен Ріпкинського району Чернігівської області). Готуючись до бою, Мстислав поставив сіверян в центрі бойового порядку, а свою дружину по обох крилах війська. Дощ із громом і блискавкою, що розпочався вночі, не завадив Мстиславу віддати наказ про наступ. Сіверяни та Ярославові варяги у темряві ночі зійшлися лоб до лоба. Як пише літописець, «і трудилися варяги, рубаючи сіверян, а після цього рушив у наступ Мстислав із дружиною своєю і став сікти варягів, і була... січа сильна і страшна»[2]. Ярослав був переможений і втік до Новгорода. Мстислав мав тепер усі шанси заволодіти великокняжим престолом у Києві. Втім, чернігівський князь Мстислав, якого народ назвав Хоробрим, вчинив досить несподіваний миролюбний крок. Він надіслав Ярославові свого посла із пропозицією: «Сиди ти на столі своїм у Києві, оскільки ти єси старший брат, а мені хай буде ся сторона»[3].

Брати примирилися і уклали угоду про поділ Русі. Ярослав отримував у своє володіння землі на захід від Дніпра, водночас землі на схід відходили до Мстислава, який перебрався з Тмуторокані до Чернігова. Двоє братів управляли величезною державою. У 1031 році вони разом здійснили військовий похід «на ляхів» і оволоділи червенськими містами. Життя енергійного чернігівського князя було, на жаль, недовгим – 1034 року «Мстислав вийшов на лови (полювання), розболівся і помер». Літописець досить позитивно характеризує князя: «Був же Мстислав дебелий тілом, рудий лицем, мав великі очі. [Він був] хоробрий у бою, і милостивий, і любив дружину велико, і майна не жалів [для неї], ні питва, ні їжі не боронив»[4].

---

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 85.
[2] Там само. – С. 86.
[3] Там само.
[4] Там само. – С. 87.

Спасо-Преображенський собор у Чернігові, середина XI ст., сучасний вигляд

Поховали Мстислава в Чернігівському Спасо-Преображенському соборі, який князь заклав, але не встиг завершити його будівництво. На пам'ять про себе Мстислав – перший відомий нам з літопису чернігівський князь – залишив нащадкам Спаський собор – найдавнішу кам'яну споруду не лише міста, а й усієї Східної Європи. За князювання Мстислава Хороброго Чернігів став столицею величезного і могутнього князівства, землі якого сягали Оки, Дону й Азовського моря. Податки до князівської скарбниці, що надходили з цієї неосяжної території, сприяли бурхливому розвитку економічного та духовного життя Чернігова й поклали початок його «золотої доби». Площа міста дорівнювала двом квадратним кілометрам, а населення становило майже 25 тисяч.

Раптова кончина Мстислава Хороброго породила чимало чуток та припущень. Деякі сучасні історики вважають, що рішучого та енергійного чернігівського князя підступно отруїли. Аргументів задля підтвердження чи скасування подібних версій не вистачає. Смерть Мстислава залишається однією із таємниць нашої історії. Одне безперечно – тільки після смерті Мстислава у 1036 році його брат Ярослав став, за словами Нестора Літописця, «самовладцем Руської землі». Тривале князювання Ярослава – час найвищого

розвитку і найбільшого піднесення Київської Русі. Великий князь спрямовував свої зусилля на продовження справи свого батька Володимира Великого. У 1036 році, отримавши переконливу перемогу над печенігами, він заклав пам'ятку, яка навіки стала візитівкою Києва. На місці вирішальної битви з кочівниками було збудовано величну браму з церквою Благовіщення, згори вкриту позолоченим металом – звідси і пішла назва «Золоті ворота». У Києві в ті часи зріс до неба собор святої Софії – перлина середньовічної архітектури, яка, на щастя, й досі прикрашає нашу столицю.

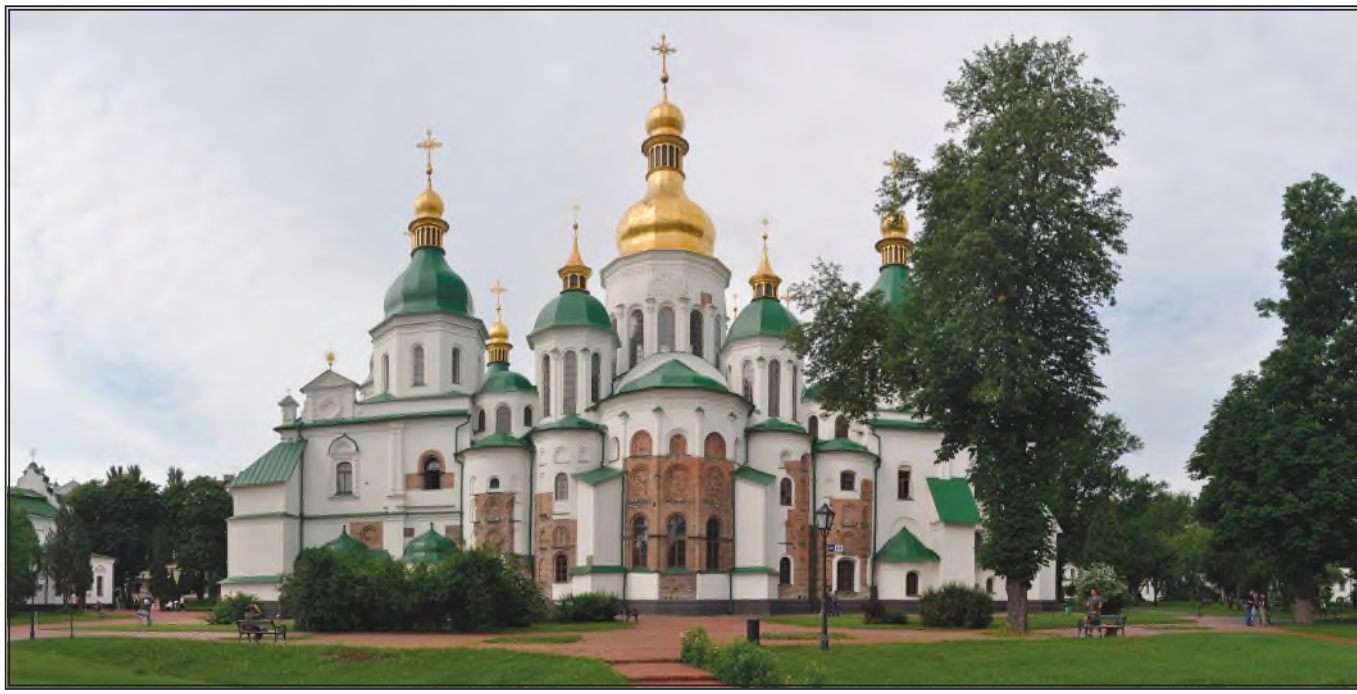

Ярослав Мудрий.
Реконструкція
М. М. Герасимова, 1939 рік

Як і його батько, Ярослав надавав всебічну підтримку Церкві і за її активної участі зміцнював ідеологічну основу суспільства. Він не тільки будував храми (за його князювання «золотоверхий Київ» сяяв 400 церквами), відкривав монастирі, а й опікувався становленням молодої Київської митрополії. Заснована 1039 року митрополія очолювалась греками. За настійливою «порадою» великого князя в 1051 році собор (зібрання) єпископів без відома константинопольського Патріарха обрав митрополитом Київським Іларіона, місцевого руського церковного діяча. Блаженнійший Іларіон був високоосвіченою людиною, блискучим проповідником і талановитим письменником. Його «Слово о законі і благодаті», виголошене свого часу в Десятинній церкві, дотепер залишається невичерпним джерелом духовних настанов й випромінює одвічну мудрість.

Прийдешні покоління назвали Ярослава – Мудрим. І не випадково. Чимало дій і справ правителя могутньої Русі були наскрізь проникнуті державною мудрістю. З ім'ям князя, наприклад, пов'язано створення першого писаного зведення законів Київської Русі – «Руської правди». В ній, на думку історика Ореста Субтельного, існуючі закони не лише систематизувалися, але й подекуди змінювалися, що свідчило про всезростаючу турботу правителя про життя його підданих. Так, кровна помста замінювалась грошовою компенсацією... З часу перших контактів східнослов'янських племен з агресивними воїнами-купцями зі Скандинавії суспільство Київської Русі чимраз більше удосконалювалося, збагачувалося, урбанізовувалося.[1]

[1] Субтельний О. Україна: історія. – С. 57.

Собор Святої Софії – Премудрості Божої у Києві, XI ст.,
сучасний вигляд

Мудрістю, великим бажанням захистити, убезпечити Русь від кривавих міжусобиць продиктовані спроби Ярослава вирішити болючу проблему престолонаслідування. Ярослав Мудрий був переконаний: великокнязівську владу має наслідувати найстарший в роді. Незадовго до смерті Ярослав поділив Київську Русь між своїми синами. Старший син Ізяслав одержав Київ, Туров, Новгород і Псков; Святослав – Чернігів, Муром і Тмуторокань; Всеволод – Переяслав і Ростов; Ігор – Володимир-Волинський; Вячеслав – Смоленськ. Надавши великокнязівський престол Ізяславу, Ярослав Мудрий заповідав іншим синам: «Слухайтеся його, як слухались мене, нехай він вам буде замість мене». Після смерті Ярослава Мудрого у 1054 році його сини майже два десятиліття намагалися дотримуватися заповіту батька. Чернігівський князь Святослав навіть захищав старшого брата Ізяслава, виступав посередником між ним і киянинами, що були невдоволені правління свого князя. Та той же Святослав, як і інші його брати, не втрачали надії на великокняжий престол. Сучасні історики майже одностайні в думці – рішення про поділ давньоруської держави було фатальним, підривало саму ідею єдності країни. Відтоді Київська Русь вступила в період міжусобиць і небезпечних потрясінь.

Саме про цей неминучий період політичної роздрібненості та про роль, яку відігравали в ньому чернігівські князі, йтиметься у нашій наступній розмові.

КОЖЕН ХАЙ ДЕРЖИТЬ ОТЧИНУ СВОЮ

Чернігівському князю Святославу першому серед своїх братів Ярославичів довелось пізнати радість перемоги над найнебезпечнішим ворогом Русі – половцями. Правда, цьому тріумфу передувала тяжка поразка, що завдали русичам ті ж половці – кочові племена тюркського походження. І все це відбувалося протягом одного року...

З'явившись на кордонах Київської Русі, половці стрімголов просувались вглиб країни. Брати Ізяслав, Святослав і Всеволод 1068 року «вийшли проти них на річку Альту». В цій битві «побігли руські князі, і перемогли половці». Кочівники грабували і спустошували руські землі, що викликало невдоволення людей. У Києві спалахнуло повстання проти Ізяслава, якому довелося тікати з міста.

Невдовзі половці з'явилися на близьких підступах до Чернігова. Святослав зібрав свою дружину й ополченців-чернігівців і рушив назустріч нападникам. У перший день листопада 1068 року супротивники зустрілися біля Сновська (тепер селище Седнів Чернігівського району). Кочівників було 12 тисяч, а чернігівців лише три тисячі. Та це не зупинило Святослава, і він закликав своїх воїнів: «Ударимо, дружино! Уже ніяк нам куди дітися!». Чернігівці, натхненні княжим закликом, сміливо атакували ворогів. Літописець пише про перемогу Святослава: «І так побив він їх, а другі потопилися в Снові, і князя їхнього Шарукана схопили... І вернувся з побідою в город свій Чернігів Святослав»[1]. Це була перша перемога руського війська над половцями. Святослав, до речі, не став вбивати половецького хана Шарукана, а «склавши мир, відпустив на волю».

Другий з відомих нам із літопису чернігівських князів – Святослав – був не лише сміливою, а й путньою, мізкуватою людиною. Своїми поміркованими діями і вчинками князь неодноразово, так би мовити, доводив, що він є онуком Володимира Великого і сином Ярослава Мудрого. Так, дізнавшись, що його брат київський князь Ізяслав гнівається на печерського ченця-подвижника Антонія, Святослав поспішив на допомогу старцю-аскету, засновнику відомого монастиря. Святослав прислав до нього своїх людей і ті таємно, під покровом ночі, забрали Антонія до Чернігова. Прибувши до міста на Десні, Антоній обрав для свого праведного життя мальовничі Болдини гори, викопав там печеру, де й поселився. Так у Чернігові виник другий після Києва печерний Богородичний монастир, заснований преподобним Антонієм.

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 106.

Іллінська церква в Чернігові, XII ст., сучасний вигляд

У київського князя Ізяслава були підстави гніватися на ченця-праведника. Преподобний Антоній, спостерігаючи за тогочасними буремними подіями: навалою кочівників, які безборонно грабували руські землі, повстанням киян, невдоволених бездіяльністю великого князя та ін., дійшов висновку, що Ізяслав не мав хисту до керування державою. На великокняжому престолі він бачив Святослава Ярославовича і підтримував його у протистоянні з Ізяславом.

Половецька орда продовжувала спустошувати Русь. Між братами Ярославовичами раз у раз виникали суперечки. Нестор Літописець зазначає: «Наводить Бог у гніві своєму іноплемінників на землю, і тоді, коли вони в скрусі, [люди] звертаються до Бога; усобна ж війна буває од зваби диявольської. Бог бо не хоче зла в людях, а добра; а диявол радується злому, убивству, кровопролиттю, підіймаючи свари, зависті, братоненависництво, брехні...»[1]. Батьків заповіт – шанувати старшого брата, жити у злагоді й мирі – остаточно був порушений Ярославичами навесні 1073 року. Святослав і Всеволод виступили проти свого брата Ізяслава, увійшли до Києва і усунули його з великокняжого престолу. Літописець пише: «А Святослав сів у Києві, прогнавши брата свого [і] переступивши заповідь отчу»[2]. Того ж року, ймовірно, як знак покаяння, Святослав за благословенням преподобного Антонія заклав у Печерському монастирі один з найбільших храмів Русі – собор Успіння Пресвятої Богородиці.

Наприкінці 1076 року князь Святослав захворів. Його родичі запросили до хворого двох візантійських лікарів, які провели операцію по видаленню гулі на шиї

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 104.
[2] Там само. – С. 112.

так, що князь помер. Деякі історики припускають, що родичі або хтось з князівського оточення це спеціально підлаштували. Поховали засновника чернігівської князівської династії Святослава Ярославича у Спасо-Преображенському соборі міста на Десні. На короткий строк київський престол посів Всеволод, але після того, як його брат Ізяслав, заручившись підтримкою поляків, повернувся до Києва, опинився не при справах. Всеволод не знайшов нічого кращого, як рушити на Чернігів. Зайнявши місто, Всеволод вигнав звідти дітей спочилого брата: Романа, Гліба, Давида, Олега і Ярослава, яких літописець називає Святославовичами. Всі вони залишились без отчини – батьківського спадку і, звісно, намагались повернути

Преподобний
Антоній Києво-Печерський

Антонієві печери Іллінського монастиря в Чернігові, XI ст., сучасний вигляд

втрачене. Відтоді розпочалася ворожнеча Святославовичів із своїм дядьком Всеволодом та його сином Володимиром, що потім перейшла на їхніх нащадків і давалася взнаки аж до трагічного кінця Київської Русі.

У липні 1078 року був убитий Святославів син Гліб. Літописець пише: «Був же Гліб милостивий до убогих і гостелюбний, старання мав до церков, [був] гарячий у вірі і кроткий, з виду гарний»[1]. Поховали Гліба у Спаському соборі. Щоб уникнути такої печальної участі і врятувати своє життя, інший син Святослава – Олег – втікає до Тмуторокані. Того ж року Олег Святославович разом з іншим князем-ізгоєм Борисом Вячеславовичем зуміли зібрати чисельне військо, переважну частину якого складали половці. Нестор Літописець не приховує засудження дій цих князів: «привів Олег і Борис поганих на Руську землю, і пішли вони обидва з половцями на Всеволода... і перемогли половці русь, і багато було вбито тут... Олег же і Борис прийшли до Чернігова, думаючи, що вони подолали. Та їм, які землі Руській багато зла вчинили, проливши кров християнську, … [довелось] одвіт дати за погиблі душі християнськії»[2].

Звинувачення преподобного Нестора на адресу Олега і Бориса зрозумілі. Це був чи не перший випадок залучення руськими князями половців до міжусобиці. В подальшому неспроможні зібрати власне сильне військо князі-ізгої, тобто позбавлені права спадку (отчини), нерідко кликали на підмогу войовничих кочівників. Професор Володимир Половець провів цікаве дослідження історичних джерел про етнос, назва якого співзвучна з прізвищем шановного вченого. За підрахунками історика в Іпатівському літописному зведенні мова йде про 30 походів половців на Русь і 27 походів русичів і «чорних клобуків» на половців. При цьому відбулося 38 спільних походів русичів і половців у міжусобних війнах.[3] Володимир Половець наводить і такий цікавий, на мій погляд, факт. У 1068 році чернігівський князь Святослав зібрав дружину і в одиночку розгромив половців, після чого вони понад 20 років (1068–1092) здійснювали вторгнення на Русь, тільки якщо їх просив хтось із руських князів.[4]

Князі Олег і Борис, які 1078 року привели половців на Русь, недовго почивали на лаврах переможців. Вигнаний із Чернігова Всеволод звернувся за допомогою до свого брата Ізяслава і той його підтримав. Ізяслав зі своїм сином Ярополком і Всеволод із

---

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 121.
[2] Там само. – С. 121–122.
[3] Половець В. М. Половці: історичні джерела // Сіверянський літопис. – 2011. – № 5. – С. 12.
[4] Там само. – С. 10.

сином Володимиром пішли на Чернігів. Олега і Бориса в місті не було. Війська чотирьох князів підступили до міста і рушили на приступ, захопили і спалили окольний град, але чернігівці встигли укритися за внутрішніми укріпленнями. На той час поблизу Чернігова з'явилися Олег і Борис. Їм назустріч пішли Ізяслав і Всеволод, і 3 жовтня 1078 року «коло села Гуричева на Нежатиній ниві сталася січа люта». Першим загинув Борис, який перед боєм нахвалявся своєю силою. Літописець зауважує: «Хай не хвалиться сильний силою своєю. Бог гордим противиться, а смиренним благодать дає». Якось дивно виглядає загибель київського князя, про яку літописець оповідає: «А Ізяслав стояв у піших рядах, [і] один [воїн], зненацька під'їхавши, ударив його списом у плечі і так убитий був Ізяслав, син Ярославів. Січа ж продовжувалася, [і] побіг Олег з невеликою дружиною і ледве втік»[1]. Історики, до речі, припускають, що вбивця був підісланий до Ізяслава князем Всеволодом. Це ще одна загадка нашого минулого.

Шолом воїна XII ст. (Оружейна палата Московського Кремля)

Після загибелі Ізяслава великокняжий київський престол посів Всеволод, а його син Володимир зайняв Чернігів. Невдовзі половці вбили Романа Святославовича. Князя Олега Святославовича схопили хозари й вислали його до Царгорода. Олегові землі Всеволод прибрав до своїх рук, призначивши у Тмуторокані вірного йому посадника.

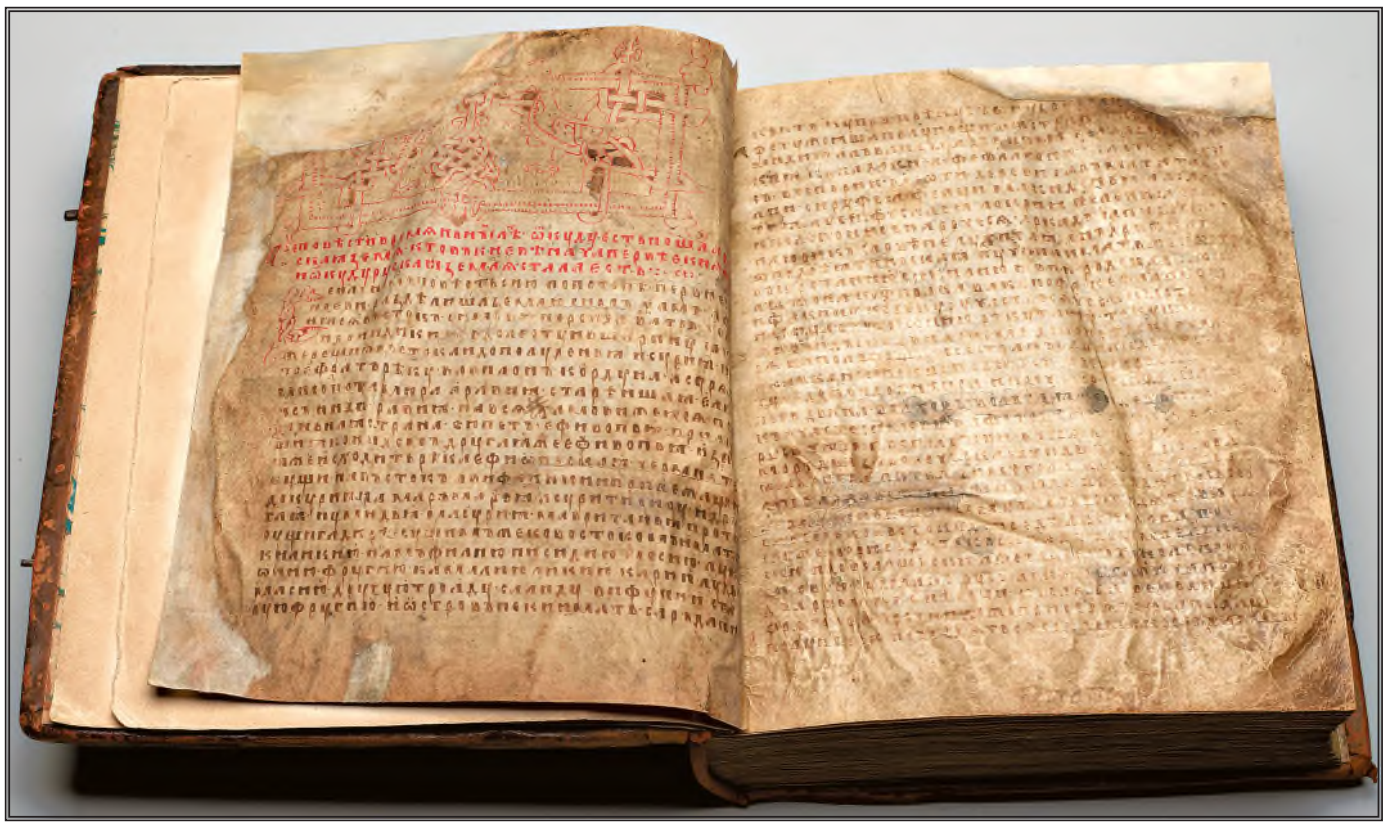
Важка ти, шапко Мономаха – цей крилатий вислів дійшов до наших днів із глибини століть. Шапка Мономаха – це коштовний вінець, що символізує могутність і повноту царської влади. Згідно з переказом, вміщеним у Лаврентіївському літописі, візантійський імператор Констянтин IX Мономах передав такий вінець своєму руському внуку... Тим внуком був князь Володимир Мономах, син князя Всеволода Ярославовича і візантійської княжни Марії з роду Мономахів. Після смерті матері

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 122.

1076 року Володимир покинув батьківський дім і переїхав до Ростова. Деякі дослідники вважають, що це було обумовлене появою в батьківському домі мачухи, дочки половецького хана, яка, ймовірно, могла бути одного віку з Володимиром. Неприйняття мачухи пізніше переросло у гостро негативне ставлення до її одноплемінників. Два роки по тому розпочалося князювання 25-літнього Володимира у Чернігові, яке стало новою знаменною сторінкою в історії Подесення і всієї руської землі.

У Чернігові молодий князь, який «з лиця був гарний..., на зріст не вельми великий, але міцний тілом і сильний», щасливо жив у шлюбі з дружиною Гітою, англійською принцесою, дочкою короля Гаральда. Разом вони раділи сину – первістку Мстиславу, якому судилося потім стати великим князем київським. Вслід за первістком народилося ще п'ятеро синів, а всього у князя було дванадцятеро дітей.

З ранніх літ Володимир Мономах захоплювався полюванням і добре володів конем. Ще коли Володимиру було вісім років, його посадили на коня. Це засвідчувало, що юний княжич вже став отроком і здатен разом з батьком брати участь у воєнних походах і в ловах – полюванні на дикого звіра. У свої шістнадцять Володимир здійснив перший самостійний похід. Через північні болота й непролазні

Лаврентіївський літопис

Мономах відпочиває після полювання. Художник В. М. Васнєцов, 1900 рік

лісові пущі він дістався Ростова Суздальського, що входив до складу Чернігівських земель його батька. Невдовзі Мономах й розпочав тут своє князювання. У Чернігівському Поліссі водилася тоді сила-силенна диких тварин: зубри, тури, лосі, ведмеді, олені, куниці, лисиці, вовки та ін. На схилі своїх літ Володимир Мономах згадував: «А ось як трудився я на охотах... В Чернігові це робив: коней диких своїми руками в кущах живими в'язав по десять і двадцять, та ще доводилось їздити по степу, то також власноруч ловив їх... Два рази тури взяли мене разом з конем на роги; олень бив мене рогами, а два лосі – один топтав ногами, а другий бив рогами; дикий кабан відірвав у мене меч з пояса; ведмідь віддер мені кусник сідла з-під коліна; люта рись скочила і перекинула мене з конем... Із коня я багато раз падав, двічі голову собі розбивав, пошкодив свої руки і ноги». Читаючи це, дивуєшся тому, яким відчайдушним і мужнім був чернігівський князь-мисливець. Втім, як

свідчать факти, чернігівське княжіння Володимира було не таким вже й безтурботним. Він у всьому допомагав своєму батькові, великому князю Всеволоду Ярославовичу, в боротьбі за посилення впливу Києва і збереження єдності держави. У всьому: як-то походи проти бунтівних князів-суперників, або – проти зовнішніх ворогів-кочівників Мономах залишався правою рукою і караючим мечем великого князя. Він не лише «втихомирював» невдоволених в'ятичів і волинян, а й громив знахабнілих половців і полонив на Десні їхніх поганських ханів Асадука й Саука. За першим покликом батька Володимир Мономах стрімголов мчав до Києва. Кажуть, що все його життя пройшло «на коні».

У своєму «Повчанні дітям» Володимир Мономах пише: «А із Чернігова в Київ майже сто разів їздив до батька, за один день проїжджав, від заутрені до вечірні». Виходить, князь на конях долав відстань у більш ніж 130 кілометрів за неповний світловий день. На той час така швидкість здається неймовірною. Може, князь перебільшує, вихваляється? Ні! Свого часу академік Борис Рибаков висловив припущення, що подолати верхи упродовж одного світлового дня таку відстань можна було лише за умови, коли вздовж усього шляху розташовувались застави, де князь та його охорона могли б регулярно міняти коней. Чернігівські науковці Володимир Коваленко, Олександр Моця і Вячеслав Скороход дослідили чернігівську ділянку «Шляху Мономаха». Проведена ними археологічна розвідка дозволила конкретизувати маршрут князя, виявити вздовж нього низку городищ, в яких мали чекати на нього змінні коні, без чого така швидкісна поїздка навряд чи могла би відбутися.[1] «Який же руський не полюбляє швидкої їзди», – писав Микола Гоголь. Володимир Мономах добре втілює це твердження письменника. Його вої-вітязі під час походів нерідко мали по двоє коней і, пересідаючи з одного на другого, рухались з високою швидкістю. Коней вистачало. Літописці згадують, приміром, великі табуни у Новгород-Сіверського князя Святослава – близько трьох тисяч стадних кобилиць і тисяча жеребців. У добу Мономаха на Русі гостро відчувався інший дефіцит – бракувало злагоди, миру, спокою. На вогненно-кривавому тлі все зростаючої експансії кочівників-половців раз у раз спалахували міжусобні війни. Значною мірою вони були зумовлені неврегульованістю питання про принцип спадкоємності князівської влади.

[1] Коваленко В., Моця О., Скороход В. Чернігівська ділянка «Шляху Мономаха» // Сіверянський літопис. – 2013. – № 2. – С. 9.

Долобський з'їзд князів – побачення князя Володимира Мономаха з князем Святополком. Художник О. Д. Ківшенко

Коли 1093 року помер київський князь Всеволод – останній із синів Ярослава Мудрого, логічно було б побачити на великокняжому престолі його спадкоємця Володимира Мономаха. Проте київський престол зайняв Святополк Ізяславович, його старший двоюрідний брат. За тодішнім правилом влада переходила не від батька до сина, а до старшого в роді. До честі чернігівського князя, Мономах не став з'ясовувати стосунки з Святополком, а навпаки – разом з ним ходив походами проти половців. Поганська орда переважала, і князі зазнавали поразок. Найтяжчою для Мономаха стала «битва люта» на річці Стугні у травні 1093 року, де «многі упали із полку його..., утопився Ростислав, син Всеволодів». Повернувшись до Чернігова, Мономах «печален вельми... плакав за братом своїм і за дружиною своєю».

Наступного року велике лихо знов спіткало Мономаха. Князь Олег Святославович, повернувшись із Візантії, де перебував у засланні, прийшов із половцями до Чернігова. Володимир «заперся в городі, а Олег... попалив навколо города і монастирі

спалив». Половці спустошили все навколо Чернігова, «Олег [їм] не боронив, бо сам повелів був їм пустошити». Нестор Літописець дорікає тмутороканському князю: «Се уже втретє навів Олег поганих на Руську землю. Його ж гріх хай би йому хоч Бог простив, тому що багато християн погублено було, а інших забрано в полон...»[1].

Володимир Мономах вчинив мудро – «уладнав тоді мир з Олегом і пішов з города на отчий стіл до Переяславля». Та на цьому боротьба не закінчилась. Олег, зайнявши чернігівський стіл, відмовлявся брати участь у походах великого київського князя проти половців. Святополк розцінював це як свідчення злих намірів Олега та його небажання розірвати союз із кочівниками. У травні 1096 року Святополк Ізяславич і Володимир Мономах на чолі об'єднаного війська рушили на Чернігів, й Олег відступив до Стародуба. Почався новий виток братовбивчої війни, яка виснажувала Русь, чим користалися половецькі нападники. Мономах був з числа тих, хто усвідомлював: міжусобні конфлікти слід негайно зупинити, інакше Русь загине, її візьмуть половці.

Літописець відзначає: «Володимир багато поту втер за землю Руською». Ще до того як зійти на великокняжий престол, Мономах робив все заради відновлення порядку в державі. За його ініціативною у Любечі, що на Чернігово-Сіверщині, у 1097 році відбулася зустріч найвпливовіших князів. Серед них був і Олег Святославич, який до того відмовлявся від зустрічей і переговорів з Святополком і Володимиром, остерігаючись за своє життя. Відомо, що Мономах надіслав листа-«грамотку» Олегові, в якому писав: «Коли ж ото я був гріх учинив, що на тебе пішов до Чернігова задля поганих, – то за се каюся»[2]. З'їзд князів проходив в Любецькому замку, про що нагадує нам пам'ятник, встановлений в центрі сучасного селища Любеч Ріпкинського району на честь 900-річчя поважного княжого зібрання. На жаль, сам замок був спалений ще 1147 року смоленським князем Ростиславом. Академік Борис Рибаков ретельно дослідив виявлені тут рештки дерев'яних споруд й інтерпретував їх як замок чернігівських князів кінця XI–XII ст.[3] На підставі аналізу археологічних і писемних даних Борис Рибаков висунув припущення, що Любецький замок заснував чернігівський князь Володимир Мономах.[4] Академік Рибаков створив макет-реконструкцію замку, що допоможе й нам уявити, яким бачили його учасники княжого з'їзду у 1097 році.

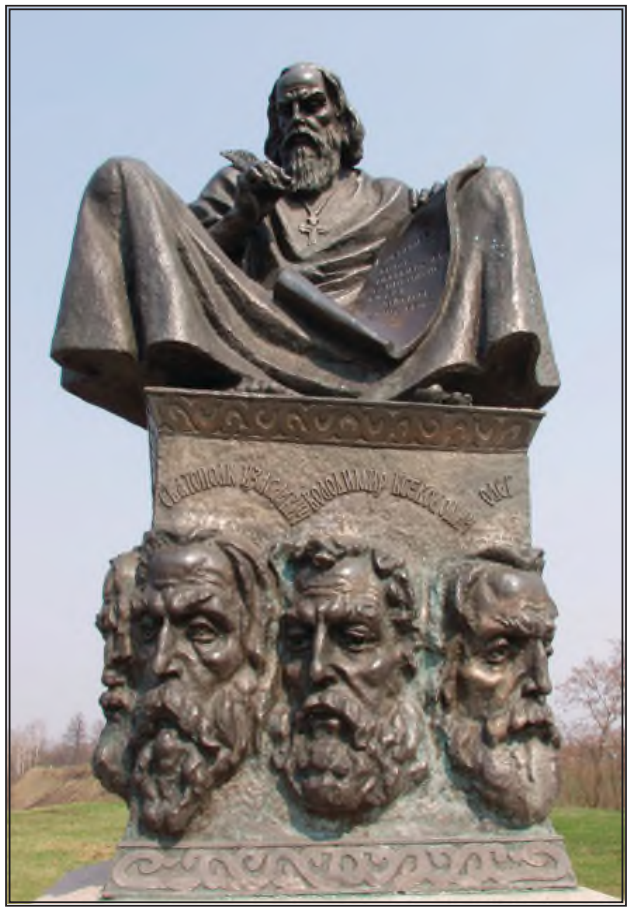
---

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 137.
[2] Там само. – С. 463.
[3] Енциклопедія історії України: т. 6: Ла – Мі / Ред. В. А. Смолій. – Київ: Наукова думка. – 2009. – С. 375.
[4] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 421.

Любецький замок. Реконструкція за Б. О. Рибаковим
(Чернігівський історичний музей)

Замок зводився за всіма правилами фортифікаційного мистецтва. Його оточували широкий і глибокий рів з підйомним мостом і сторожовою баштою біля нього. Далі височіли дубові стіни, зруби – городні яких були заповнені глиною. Вздовж стін були вкопані в землю великі мідні казани для «вару» – окропу, яким поливали під час штурму ворогів. До стін примикали житлові зруби-кліті з плоскими дахами, які слугували бойовими майданчиками. Крута дорога від мостової вежі до головної брами фортеці була вимощена колодами. Головна брама мала вигляд досить глибокого тунелю з трьома заслонами, що при потребі загороджували шлях ворогам. Бажані гості, подолавши браму, потрапляли на невелике подвір'я, де розташовувалась сторожа. Тут височіла вежа, що являла собою другі ворота і водночас слугувала притулком на випадок облоги. Вона завершувалась сторожовим майданчиком, звідки можна було постійно спостерігати за

Пам'ятник 900-річчя княжого зібрання у Любечі

тим, що відбувалось в замку і навколо нього. У глибоких схронах-підвалах існували таємні сховища, де зберігалися припаси води і збіжжя, яких вистачило б на кілька років облоги. У засіках трьох нижніх (підземних) ярусів вежі тримали зброю, залізо, золотий запас князя, тут були обладнані сховища для княжої родини на випадок ворожого нападу. План лабіринту підземних ходів був відомий лише довіреній особі – боярину-господарю. Якщо хтось випадковий потрапляв до підземелля, він був приречений на загибель. Він ризикував провалитися в глибокі ями-пастки, заповнені водою, або наштовхнутися на «їжаки» залізних копій. Лабіринт заплутаних підземних ходів не залишав непроханим гостям шансу вийти на поверхню живими.

Головна будівля замку – княжий палац являв собою триповерхову споруду у вигляді трьох теремів. На першому поверсі мешкала челядь, знаходились кухня та комори з продуктовими припасами. Другий, парадний поверх, мав галерею-сіни й простору князівську палату, прикрашену кахлями, майолікою, а також мисливськими трофеями – головами величезних ведмедів, вепрів та турячими і оленячими рогами. Саме тут відбувався 1097 року з'їзд, на який зібралися великий князь київський Святополк Ізяславич, переяславський князь Володимир Мономах, чернігівський князь Олег Святославич, смоленський князь Давид Святославич, волинський князь Давид Ігорович і теребовлянський князь Василько Ростиславович. Літописець свідчить: «І говорили вони один одному, кажучи: «Пощо ми губимо Руськую землю, самі проти себе зваду маючи? А половці землю нашу розносять і раді є, що межи нами війна донині. Відтепер з'єднаймося в одне серце і обережімо Руськую землю. Кожен хай держить отчину свою». … І на цім вони цілували хреста: «А якщо відтепер хто на кого встане, то проти того будемо ми всі і чесний хрест»[1].

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 146.

Отже, у Любечі князі домовились про припинення міжусобних війн і проголосили засаду вотчинності – прямого родового успадкування. Кожний князь мав успадкувати ті землі, якими володів його батько і зобов'язувався не зазіхати на володіння інших князів. Душею Любецького з'їзду був Мономах. Він наполягав, щоб князі спільно вирушили походом проти половців. Князі погодились, закріпивши рішення з'їзду спільною присягою. Однак Любецький з'їзд не поклав край міжусобицям. Не встигли князі роз'їхатися по своїх землях, як звершилося злодіяння, раніше не бачене на Русі. Волинський князь Давид обмовив перед великим князем Святополком теребовлянського князя Василька і осліпив його. Володимир Мономах прийшов в жах, коли звістка про це дійшла до нього. Він закликає до себе на нараду чернігівських князів Олега й Давида, і невдовзі вони вирушили на Святополка, бо вважали, що великий князь винуватий у тому злочині не менше, ніж Давид. Лише втручання Митрополита і киян завадило новому кровопролиттю. Предстоятель Церкви і населення Києва наполягли, щоб Святополк вступив у переговори з Мономахом, знаючи, що він «многомилостивий». Володимир схилився до миру, коли Святополк пообіцяв покарати Давида. А, головне, Мономах не хотів ще більшого послаблення Русі, що потерпала від нападів половців. Володимир Мономах як люблячий батько збирав князівські з'їзди, смиренно кланявся, благав, переконував, аби кожен задовольнявся своєю вотчиною і припинив міжусобні чвари. Треба зазначити, що і тут його зусилля увінчались успіхом – чверть століття, починаючи з князівського з'їзду 1100 року у Витичеві, між найвпливовішими руськими князями панував мир. Правда, тримався цей мир тільки авторитетом Мономаха. Врешті-решт, у 1101 році, Володимир Мономах, Святополк київський та Олег і Давид чернігівські вибралися у великий похід проти кочівників, і налякані половці запросили миру.

Як хоробрі руські вої у подальшому боролися з половецькими ордами, про це – у нашій наступній розмові.

ІЖЕ ХРЕСТОМ ОГРАЖДАЄМИ, ВОРОГОВІ ПРОТИВЛЯЄМОСЯ

Відтоді, як 1061 року «прийшли половці вперше на Руську землю воювати, і перемогли, і, спустошивши, відійшли...» кочівники являли собою велику небезпеку для давньокиївської держави. Половці були страшнішими за печенігів, бо переважали їх за чисельністю, володіли тактикою блискавичних нападів і були надто підступними у своїх діях. Уклавши мир з русичами у 1101 році, вони два роки по тому підступно його порушили. Володимир Мономах знову зібрав князів для походу проти кочівників. Посилаючись на своє нездоров'я, чернігівський князь Олег Святославич ухилився від участі в ньому, але його брат Давид Святославич прийшов зі своєю дружиною. Навесні русичі по воді і по суші рушили у пониззя Дніпра. Нижче від порогів «сіли вони на коней, а піші вої, висівши з човнів, йшли в поле чотири дні». Там, на річці Сутінь, на початку квітня 1103 року сталася битва. Половецька орда, яку «не окинути було оком», сунула на русів. Та «великий Бог вложив боязнь велику в половців, і страх напав на них і трепет перед лицем руських воїв. І умлівали вони самі, і коням їхнім не було спіху в ногах, а руси весело на конях і пішо побігли до них»[1]. Запекла битва закінчилась загибеллю 14 половецьких князьків, ще одного на ім'я Белдузя переможці взяли в полон. Володимир Мономах сказав Белдузі: «Багато разів, давши клятву, розоряли ви Руську землю! То чому ти не учив синів своїх і рід свій не переступати клятви, і ви проливаєте кров християнську? Нехай тепер буде кров твоя на голові твоїй!»[2]. Зі славою переможців, із великим пожитком, здобутим у бою, повернулися руські вої на рідну землю.

Однак чотири роки по тому руським князям знов довелось збиратися в похід на половців. Їхній хан Боняк у травні 1107 року, з'явившись біля Переяславля, захопив табуни коней. Невдовзі Боняк у купі з Шаруканем та іншими ханами дійшли до Лубен. Святополк, Володимир Мономах, чернігівський князь Олег Святославич і його молодий син Святослав Ольгович та інші пішли на половців. Ті, побачивши руське військо, «перелякалися і од страху... побігли, хватаючи коней, і другі, піші, побігли». Наші вої «стали сікти їх, і гнали їх до Хорола».

---

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 158–159.

[2] Там само. – С. 159.

Повернувшись до Києва з перемогою, князь Святополк поспішив на заутреню в Печерський монастир. Нестор Літописець оповідає: «братія цілувала його [з] радістю великою, що вороги наші переможені були молитвами святої Богородиці і великого Феодосія, отця нашого. Бо такий ото обичай мав Святополк: коли він ішов на війну чи куди-інде, то тільки поклонившись перед гробом Феодосієвим і благословення взявши в ігумена [Феоктиста], сущого тут, а тоді йшов у свою путь»[1]. До речі, саме Київський князь Святополк звелів вписати ім'я Феодосія Печерського в синодик, що і зробив митрополит Никифор. Синодик (пом'яник) є церковною книгою, в яку вписують імена померлих – переважно духовних осіб чи княжого стану та тих, хто дбав про дану церкву, – для поминання їх під час служби Божої.

Православна Церква з перших років свого існування опікувалася руським воїнством, благословляючи його на захист рідної землі від зовнішніх ворогів. До честі Володимира Мономаха, він перший із князів усвідомив величезну роль релігійної ідеології під час війни і залучав до своїх походів духівництво. Вперше це сталося в 1111 році, коли руські вої на чолі з Мономахом і Святополком знову рушили в глиб половецького степу. Попереду війська йшли єпископ і священики, які під молитовні співи несли великий хрест. До цього спонукав Мономаха його соратник і наш земляк, уродженець Чернігівщині, ігумен Даниїл. На початку XII століття він здійснив паломництво в Єрусалим і залишив описання свого перебування на Святій Землі. Так народилася ідея надання походу православних русичів проти «поганих» характеру Хрестового наступу. Відтоді веде свій початок традиція вітчизняного військового духівництва, яку тепер на західний манер називають капеланством. Історія походу 1111 року досить цікава і повчальна. Як зазначає літописець, «Вложив Бог Володимиру [Всеволодовичу] в серце [добрий намір] і став він говорити брату своєму Святополку [Ізяславичу], спонукаючи його [піти] на поганих весною». Той, порадившись з дружиною, не погодився, мотивуючи це тим, що «не час нині відривати смердів від ріллі», тобто від весняно-польових робіт. Мономах так відповів Святополку: «Та се дивно мені, брате, що смердів ви жалієте і їхніх коней, а про се не думаючи, що на весну стане смерд отой орати конем тим, а половчин, приїхавши, ударить смерда стрілою і забере коня того, і жону його, і дітей його, і стодолу його запалить. То про се чому ви не думаєте?»[2].

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 162.
[2] Там само. – С. 166.

Володимир Мономах (портрет з Царського Титулярника)

Святополк і вся княжа дружина, вислухавши Мономаха, підтримали його ідею про ранньовесняний похід. До воїв Мономаха і Святополка приєдналися дружини Мстислава Всеволодовича, Давида Святославича і Давида Ігоревича. Намагаючись розпочати похід якомога раніше, вирушили з Переяславля на другій седмиці Великого посту ще по снігу. Піші вої їхали на санях до Хоролу. Залишивши сани, пішли далі на схід, долаючи чималі відстані та переправи через річки Псьол, Голтва, Ворскла. На березі Ворскли, перед виходом у половецький степ, Мономах покликав до себе духівництво, і ті встановили на пагорбі великий дерев'яний хрест, прикрашений золотом і сріблом. Князі цілували його на очах усього воїнства «із многими слізьми і поклали всю свою надію на хреста». Як оповідає літописець, на четвертому тижні походу русичі підійшли до Дону (сучасні історики все більше схиляються до думки, що руське військо дісталося тоді не Дону, а його притоки – Сіверського Дінця). Перед наступом на половецьке місто Шарукань князь Володимир знов «наказав попам своїм співати тропарі, і кондаки хреста чесного, і канон святій Богородиці». Слова молитов підхопило все військо і над безмежним степом багатоголосо лунало: «Іже хрестом ограждаєми, ворогу противляємося, чи не що боятися тієї підступності і ловітельства». Все це підіймало й укріпляло бойовий дух воїв.

Шарукань не довелось брати штурмом, бо його жителі «вийшли і поклонилися князям руським, і принесли риби і вина». Русичі не стільки зраділи цим символам покірності, скільки тому, що вдалося звільнити тут з рабства християн, які раніше потрапили у полон до половців. Опір русичам вчинили оборонці сусіднього Сугрова й місто

довелось спалити. Вже коли руське військо вирушило в зворотний путь, половці наважились дати бій і «виладнали полки свої» на річці Дегія. Кочівники переважали своєю чисельністю. Перед битвою руські князі обнялися, немов прощаючись, і сказали: «Уже смерть нам тут, так станемо кріпко!». Битва сталася сильна, та, за словами літописця, «Бог всевишній глянув на іноплемінників із гнівом, [і] падали вони перед християнами... і упали многі вороги наші супостати перед руськими князями і воями»[1].

Та 27 березня 1111 року, в понеділок страсного тижня, на річці Сальниці половці знов «зібрали військо своє, многеє множество», і виступили, як ті бори великії, і тьмою тьмущою обступили полки руські». В розпал битви посилився вітер, почався дощ. Русичі перестроїли свої лави так, що вітер і дощ били в обличчя половцям. Одначе, ті билися відчайдушно і навіть зуміли потіснити київську дружину Святополка. На поміч їм поспішив Мономах зі своїми воями. Це надихнуло русичів і вони, подолавши паніку, знов пішли у наступ. Воїни переяславського і чернігівського князів рішуче тіснили половців, що значною мірою й вирішило результат битви. Кочовики, не витримавши лютої січі, почали відступати. Майже десять тисяч половців полягли на полі бою. Лише невелика група кочовиків на чолі з ханом Шаруканом втекла у глиб степу.

Про переможний Хрестовий похід руського війська дізналися і Візантія, і вся християнська Європа. Ця перемога над войовничими поганськими ордами стала можливою насамперед завдяки полководницькому таланту князя-християнина Володимира Мономаха. Талант Мономаха як полководця виявився, по-перше, у самій ідеї раннього весняного походу до половецького степу. Кочовики та їхні коні набагато тяжче, ніж слов'яни-землероби, переносили зиму. Наші далекі пращури готувалися до зими, припасали наїдки для себе та сіно для худоби. Половці не мали такого досвіду. Їхні коні взимку виснажувались, бо перебували на підніжному корму, здобуваючи його з-під снігу. По-друге, Мономах «у ратях вельми хоробрий і вмілий виладнувати війська», тобто використовувати прийоми воєнного мистецтва. Перед битвою на Сальниці руське військо було виладжене в кілька ешелонів, що дозволило нарощувати зусилля під час бою і, врешті, – прорвати вороже оточення. Русичі вміло використовували «пішців» (піхоту), які при потребі утворювали бойовий порядок, що пізніше одержав назву «город». «Пішці» огороджували власними червленими щитами, наче стіною, оточене військо. Цей «город», наїжачившись списами, маневруючи, не лише оборонявся, а й був здатний нав'язувати бій супротивнику.

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 167.

Давньоруська зброя, вістря стріл (Чернігівський історичний музей)

До полководницьких знахідок Мономаха слід віднести саме використання пішої частини війська у безкраїх степах, і перевезення «пішців» на санях та ін. І, звісно ж, на честь Володимиру Мономаху слід поставити усвідомлення великої ролі релігійної ідеології на війні і залучення в походи духовенства. На схилі своїх літ Володимир Мономах писав: «А всіх походів зробив я вісімдесят і три великих, а решти не пам'ятаю, менших». Відомо, що майже всі ці походи були звитяжними й принесли Володимиру Всеволодовичу гучну славу і людську шану. Свідченням його популярності було те, що після смерті в 1113 році Святополка, коли кияни повстали проти беззаконня і лихварів, вони вимагали, щоб великокняжий престол зайняв Мономах. Київське віче обрало Володимира Всеволодовича своїм князем. Він не поспішав прийняти цю пропозицію, бо не був безпосереднім спадкоємцем київського престолу. Старшим із князів був Олег Чернігівський. Мономах не бажав нових міжусобиць.

Повстання в Києві не вщухало, і тоді «послали знову кияни послів до Володимира, говорячи: «Піди, княже, до Києва. Бо якщо ти не підеш, то знай, що багато зла підніметься, і тоді [будуть] грабувати … , а далі й підуть... на бояр, і на монастирі. І будеш ти одвіт мати, княже, якщо ото монастирі розграбують»[1].

Літописець з радістю оповідає: «Володимир Мономах сів у Києві в неділю. Зустріли ж його митрополит Никифор з єпископами … і з усіма киянами з честю великою. [І] сів він на столі отця свойого і предків своїх, і всі люди раді були, а заколот улігся»[2]. Перш за все князь подбав про ліквідацію причин масового невдоволення киян: встановив нові, більш справедливі правила виплати боргів лихварям, зменшив відсотки

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 172.
[2] Там само.

за них, узаконив охорону прав збанкрутілих купців і закупів – селян, які своєю працею відробляли позики. Володимир Мономах й своїм синам наказував стежити, щоб ані «худий смерд», ані «вбога удовиця» не були скривджені. Князь заповідав своїм спадкоємцям: «Усього ж паче – убогих не забувайте, але, наскільки є змога, по силі годуйте і подавайте сироті, і за вдовицю вступітесь самі, а не давайте сильним погубити людину. Ні правого, ні винного не вбивайте [і] не повелівайте вбити його; якщо [хто] буде достоїн [навіть] смерті, то не погубляйте ніякої душі християнської»[1].

Доспіхи воїна Київської Русі (Чернігівський історичний музей)

Ці мудрі думки, сповнені християнського гуманізму і милосердя, увійшли до «Повчання» Володимира Мономаха, що він написав своїм дітям і «задля християнських людей». Ця перлина давньоруської морально-настановчої літератури, що вийшла з-під пера великого князя, й дотепер залишається невичерпним джерелом християнських чеснот і навчає добру, злагоді, любові до ближнього. З власного життя, досвіду, устремлінь і поневірянь Мономах подає уроки молитовного наслідування Істини Божої, одвічного працелюбства, воїнської звитяги і державної мудрості. Князівська «грамотка», як він сам назвав своє «Повчання», навчає: «Якщо вам Бог зм'якшить серце, то сльози свої пролийте за гріхи свої, кажучи: «Як ото блудницю, і розбійника, і митника ти помилував єси, [Господи], так і нас, грішних, помилуй». «Грамотка» закликає: «Лжі бережися, і п'янства, і блуду, бо в сьому душа погибає і тіло», а ще – «гордості не майте в серці і в умі... Старих шануй, як отця, а молодих – як братів... Жону свою любіте».

«А добре поводячись, не лінуйтеся ж ні до чого доброго, а насамперед до церкви [ходити], – заповідав Володимир Всеволодович дітям. – Хай не застане вас сонце на

[1] Тут і далі цитую «Повчання» Володимира Мономаха за виданням: Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 454–462.

постелі, – так бо отець мій діяв блаженний і всі добрії люди достойні. Вранішню воздавши Богові хвалу, і потім, коли сходить сонце, і побачивши сонце, [слід] прославити Бога з радістю».

Володимир Мономах прожив 73 роки, з них тринадцять – князював у Києві. Втім, за його власним визнанням, найкращі роки свого життя він провів у Чернігові. У тому ж «Повчанні» Володимир Всеволодович неодноразово згадує Чернігівщину, де у вільну годину віддавався, зокрема, улюбленому заняттю – полюванню. Володимир Мономах нерідко займався «ловами» у лісах, що простягалися вздовж правої притоки Десни – річки Білоус. Про це, на думку академіка Бориса Рибакова, свідчить знайдений у цій місцині унікальний золотий медальйон вагою 200 грамів. Звісно, медальйони виконували роль оберегів, що за давніми повір'ями захищали людину від усіляких небезпек, хвороб і злих диявольських сил. Церква вважає, що головним оберегом віруючої людини є натільний хрест. Втім, традиція медальйонів-оберегів, на яких зображувались християнські святі, потрапила на Русь із Візантії і в XI–XII століттях поширилась серед князів, княжого оточення, бояр. Медальйон, про який писав Борис Рибаков, мав вушко для шнурка, щоб вішати його на шию. На лицьовому боці підвіски-оберега зображено Архистратига Божого Михаїла із написом: «Господи, помози рабу своему Василию. Амин». На зворотному боці – голова людини, обвита сімома зміями, звідси і походить назва «змійовик». Медальйони-змійовики історики називають також «гривнами». Енциклопедія історії України стверджує: «Найвідомішою є Чернігівська гривна, знайдена 1821 року на річці Білоус... Припускають, що цей змійовик міг належати Володимиру Мономаху (хрещене ім'я – Василій) в часи його чернігівського княжіння»[1].

Патріот рідного міста історик Сергій Леп'явко наголошує: «Ця річ була виготовлена в Чернігові. Спочатку майстер зробив воскову модель, потім з неї – форму й нарешті відлив медальйон. Золото змійовика має високу пробу. Форму цього медальйона майстер використав для відливання мідних копій, які теж були знайдені, зберігалися в Чернігівському музеї, але потім зникли»[2]. Краще за інших своїх колег у питанні щодо змійовиків з колекції Чернігівського музею розуміється кандидат історичних наук Олена Черненко. Сімнадцять років пропрацювала вона хранителем археологічної групи фондів музею

[1] Енциклопедія історії України: т. 3: Е – Й / Ред. В. А. Смолій. – Київ: Наукова думка, 2005. – С. 367.
[2] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 80.

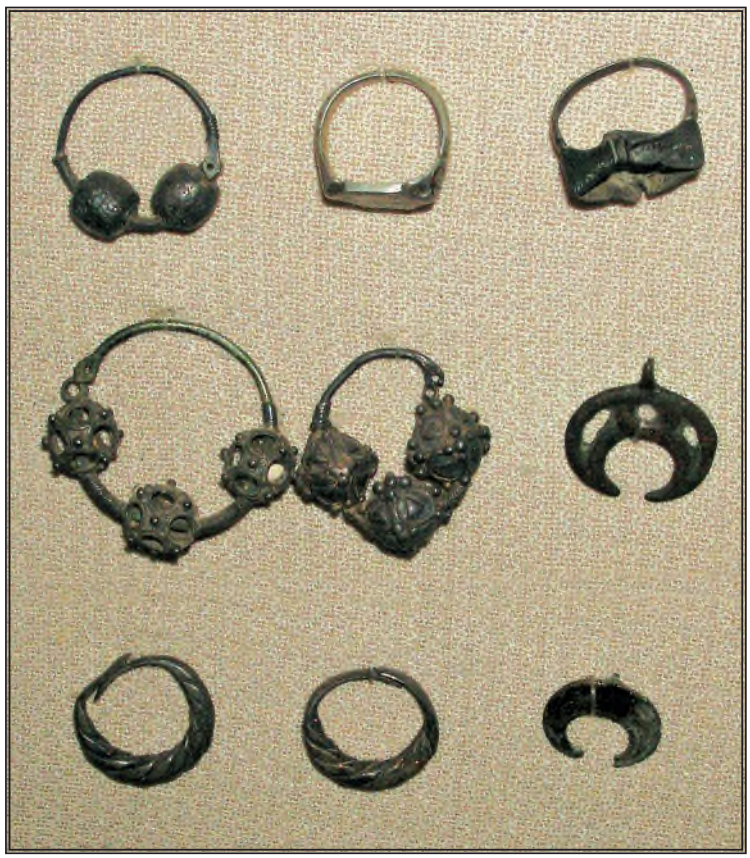

Змійовик Володимира Мономаха (Російський історичний музей м. Москва)

імені В. В. Тарновського, нині є доцентом кафедри історії та археології педагогічного університету імені Т. Г. Шевченка. Виходячи з її досліджень, не всі медальйони, аналогічні «чернігівській гривні», зникли з колекції музею. Про «долю» змійовиків із цього зібрання йдеться у повідомленні Олени Євгенівни, що вона зробила 1995 року в Брянську на міждержавній науковій конференції істориків і краєзнавців.[1]

У довоєнні часи в Чернігівському музеї зберігались п'ять змійовиків. Два з них, виявлені 1892 року на городищі Княжа гора (тепер село Пекарі Черкаської області), були втрачені під час війни. Один з них, на лицьовому боці якого було зображення Архистратига Божого Михаїла, археологи вважали однією з численних копій «Чернігівської гривни». Третій із втрачених змійовиків науковці називають «ганнопустинською гривнею», бо він був знайдений поблизу села Аленівка Борзнянського району, де колись знаходився родинний хутір письменниці Ганни Барвінок (О. М. Білозерської). Її чоловік Пантелеймон Куліш назвав цей хутір на честь дружини Ганнина пустинь. Цей бронзовий медальйон був точною копією «Чернігівської гривни» Володимира Мономаха, відлитою за тією ж формою.

[1] Черненко Е. Е. Змеевики в собрании Черниговского исторического музея // Деснинские древности. Сборник материалов межгосударственной научной конференции. – Брянск, 1995. – С. 79–80.

Знахідки з розкопок Княжої гори
(Чернігівський історичний музей)

Один із змійовиків, знайдених на городищі Княжа гора в 1892 році, й дотепер зберігається у фондах Чернігівського музею. На його лицьовому боці вигравірувані постаті святих, між ними – хрест із аканфа, а по краю напис рельєфними літерами: «Агіос, агіос, агіос КССА», що у перекладі з грецької мови – Свят, свят, свят Господь Саваоф... На зворотному боці – зображення голови людини в оточенні зміїних істот. Ця композиція близька до тієї, що вміщена на «Чернігівській гривні» Мономаха. Ще один змійовик, ідентичний попередньому, теж зберігся у фондах музею до наших днів. Він був знайдений, імовірно, в 1928 році неподалік мого рідного села, на шляху, що пролягає між селами Виблі і Горбове. Цей бронзовий артефакт має сліди тривалого використання: зображення сильно стерті, ледве простежуються окремі літери напису: «Агіос... Ксса... Вао...». Метал потоншав до дірок. На думку науковців, обидва змійовики з фондів Чернігівського музею за своїми епіграфічними характеристиками і композиціями на звороті близькі «Чернігівській гривні». Хронологічно їх відносять до періоду XI–XII століть, а історик Олена Черненко навіть припускає, що виготовлені вони в одному центрі. На всіх змійовиках Чернігівського музею спостерігаються сліди тривалого використання, що наводить на думку – вони, як реліквія, переходили від одного члена роду до іншого. Найзнаменитіша з давньоруських змійовиків – «Чернігівська гривня» – належала Володимиру Мономаху. Власниками «гривень» були, головним чином, представники тодішньої знаті. Мабуть змієборча символіка медальйонів-оберегів була надто близька і князям, і дружинникам. З давніх- давен існували у нас легенди про зміїні чудовиська, того ж Змія Горинича, який нападає на Русь та приносить їй усілякі біди і нещастя. Русь потерпала

від лиха, заподіяного язичницькими половецькими ордами «гориничів». На захист рідної землі наші предки-витязі вставали, осяяні Хрестом і натхненні покровителем православного воїнства Архистратигом Михаїлом. І з іменем Господнім перемагали.

* * *

Володимир Мономах у нашій історії людина-епоха, символ величі Київської Русі, її державної міці. При його правлінні трохи легше жилося і бідному смерду, і вбогій удовиці, він дослухався до потреб нижніх верств, завдяки чому зростала його популярність у народі. Страшилися князя-християнина лише зовнішні вороги, насамперед, половці, яких він громив заради безпеки і спокою руської землі. Його перемогам сприяло те, що великому князю вдалося припинити братовбивчі міжусобиці. Силою свого авторитету Мономах зумів об'єднати велику частину розпорошених руських земель. Та невдовзі після його смерті у 1125 році брат знов пішов на брата.

Цим вкотре скористалися степовики, половецькі орди відновили напади на давньокнязівську державу. Про тяжкі часи роздрібненості й внутрішнього розбрату йтиметься у нашій наступній розмові.

ДЕ ЗГОДИ ДОБРОЇ НЕМА...

Історик Орест Субтельний має рацію, коли стверджує: «уже ніколи на Русі не пануватимуть такі єдність і згода, як за Мономаха»[1]. Приклад порозуміння і злагоди надавав сам Володимир Мономах. Він наладнав стосунки з Олегом Святославичем, який свого часу за допомогою половців позбавив його чернігівського престолу. З Олеговим братом Давидом Святославичем Мономах ходив у походи, а потім вони поєднали шлюбом своїх дітей Всеволода Давидовича та Агаф'ю Володимирівну. У 1115 році Новгород-Сіверський князь Олег, який вважається засновником династії Ольговичів, помер і був похований у Спасо-Преображенському соборі Чернігова. Вісім років потому помер і Давид Святославич. Чернігівський престол дістався його брату Ярославу. І тоді, влітку 1127 року, Всеволод Ольгович напав у Чернігові на дружину свого дядька Ярослава Святославича, а його самого відправив до Мурома, де той раніше правив. Знехтуваний Ярослав поскаржився тодішньому великому князю сину спочилого Мономаха – Мстиславу – і попросив допомоги. Той, поклявшись на хресті, що допоможе, рушив зі своєю дружиною на Чернігів. Всеволод Ольгович теж не гаяв часу і звернувся за допомогою до половців. Хан Осолук привів на сіверську землю семитисячне військо. Але до кровопролиття справа не дійшла. Всеволод дав київському князю великі дари і Ярославу Святославичу залишилося лише дорікати Мстиславові, що той порушив клятву і не виконав обіцяного.

Всеволоду Ольговичу, який силою зайняв чернігівський престол, теж довелось пізніше пізнати гірку несправедливість. Ярополк – син Володимира Мономаха, який став київським князем після смерті старшого брата Мстислава, розпочав переділ землі на свою користь, спричинивши нові міжусобиці. Восени 1134 року Ярополк, зібравши військо, пішов на Чернігів і спустошив навколишні поселення. Князь Всеволод встиг сховатися і знов покликав на допомогу половців. Ярополк, простоявши під Черніговом кілька днів, повернувся до Києва. Невдовзі до Всеволода Ольговича прибули степовики і об'єднане військо рушило до Києва. Рання зима вкрила Дніпро молодою кригою, що унеможливлювало переправу на протилежний берег ріки. Всеволод із військом вимушені були повернутися до Чернігова. Ольговичі звинувачували у всьому Мономашичів і вимагали повернути землі, що належали їм раніше. Військовий конфлікт

[1] Субтельний О. Україна: історія. – С. 47.

між Ольговичами і нащадками Мономаха знов спалахнув влітку 1135 року. Всеволод Ольгович разом зі своїми братами пішов на Переяслав. Назустріч їм виступили брати Мономашичі на чолі з Ярополком, який вважав, що «не встояти Ольговичам проти нашої сили». Та сталося навпаки. У верхів'ях річки Супой «була битва люта, і багато падало з обох сторін», однак перемогли Ольговичі. Військо чотирьох братів Мономашичів було погромлене, багато київських бояр потрапило в полон.

У грудні 1135 року князі Ольговичі разом із половцями перейшли Дніпро, «і стали вони пустошити» околиці Києва та сусідні містечка «од Треполя і до Вишгорода». Ярополк «зібрав був безліч воїв», щоб дати відсіч супротивникам, але «убоявшись суда Божого, повів себе... по-сказанному: «Любіте ворогів ваших». Уклавши з Ольговичами мир, Ярополк задовольнив усі їхні вимоги, повернувши «отчину їхню, чого вони й хотіли». Та це не задовольнило переможців. Всеволод Ольгович, заручившись військовою підтримкою половців, захопив Прилуки і Посулля, розташоване на межі сіверських і переяславських земель. У відповідь на це київський князь Ярополк зібрав 30-тисячне військо, яке рушило на Чернігів. Літопис оповідає: «Всеволод же почув, що багато воїв у Ярополка, [і] убоявся, а люди, чернігівці, заволали до Всеволода: «Ти надієшся утекти в Половці, а волость свою погубиш? То до чого ти назад вернешся? Лучче... проси собі миру. Ми бо знаємо милосердя Ярополкове, … задля Бога він захоче миру. Він же береже землю Руськую!»[1]. Перед лицем небезпеки Всеволод змушений був рахуватися з думкою своїх підданих. Він направив послів до Моровійська, де зупинився зі своїм військом Ярополк. Мир було укладено.

Після смерті у лютому 1139 року Ярополка Володимировича Чернігівський князь Всеволод Ольгович рушив зі своїм військом на Київ і заволодів київським престолом. На думку Михайла Грушевського, політика Всеволода Ольговича – розділяти і пересварювати – в загальній еволюції руського державного життя мала дуже шкідливий, руйнівний вплив. Амбіційний князь розпочав правління з нового переділу волостей і через те посварився навіть зі своїми братами Ольговичами та Давидовичами. Спалахнув збройний конфлікт, під час якого постраждали околиці Чернігова. Тільки завдяки князю-ченцю Миколі Святоші, який утихомирював розсварених родичів, вдалося відновити мир. Преподобний Микола Святоша – яскрава постать в історії Церкви та давньоруської землі. Святоша – скорочене ім'я від Святослава – так назвав

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 190.

Преподобний Микола Святоша.
Гравюра Л. Тарасевича.
Києво-Печерський патерик, Київ, 1702 рік

свого новонародженого сина чернігівський князь Давид на честь свого батька чернігівського і київського князя Святослава. Дід Святоші був засновником чернігівської князівської династії. Наприкінці XI століття молодий Святоша князював у Луцьку, але 1099 року в наслідок міжусобиць і половецького втручання вимушений був втікати з Волині й повернутися до батька в Чернігів. Мабуть, через те він так небайдуже і критично ставився до конфліктів між князями і робив все можливе, щоб попередити кровопролиття. У лютому 1106 року князь Святослав Давидович, залишивши родину, прийняв чернечий постриг з іменем Микола (на честь святого чудотворця Миколая Мірлікійського). У Києво-Печерському монастирі він провів 36 років, ведучи суворий аскетичний спосіб життя. Печерський патерик – книга святців подає цілий ряд дивовижних подвижників православної віри. Серед них і Микола Святоша, який проводив дні і ночі у молитві та пості, визначався незвичайною покорою, виконував найтяжчу роботу на кухні й при воротах.

Микола Святоша не лише мирив розсварених князів, але й лікував людей молитвами. Навіть своєму власному лікарю Петру, який пішов за ним у Печерський монастир, Микола Святоша допоміг позбутися тяжкої недуги. Його власним коштом було збудовано Троїцьку надбрамну та Миколаївську шпитальну церкви Києво-Печерської обителі. Микола Святоша опікувався монастирською лікарнею і значно її розширив. Він мав власну бібліотеку і насадив у монастирі великий сад. Господь нагородив подвижника-аскета даром ясновидіння, Микола Святоша передбачив дату власної кончини. Після смерті князя-ченця було канонізовано. Святі мощі преподобного Миколи

Святоші спочивають у Ближніх (Антоніївих) печерах Лаври.

Земне життя преподобного Миколи Святоші закінчилося 1143 року – давньоруська держава лишилася свого миротворця, здатного вгамовувати войовничі пристрасті князів. Рік по тому з метою розширення володінь чернігівської князівської династії Всеволод Ольгович із своїми братами ходив на Галич проти князя Володимирка і примусив його підкоритися. Повернувшись із галицького походу, Всеволод ще активніше проводив свою політику «розділяти і пересварювати» і не лише серед Мономашичів, а й серед власної рідні. Боячись можливих домовленостей васалів за його спиною, Всеволод намагався посварити їх між собою, протиставляючи, приміром, свого брата Ігоря Ольговича та Ізяслава Мстиславовича з роду Мономаха. Провоковані Всеволодом усобиці, та ще й за участю половців, викликали невдоволення серед багатих бояр, купців, ремісників і селян. Стосунки між князем і киянами залишались доволі напруженими. Городяни не любили Всеволода за неправедне життя – він забирав їхніх жінок і дочок, був ласий до блуду. Усвідомлюючи це, князь намагався загравати з духовенством, видавав себе за побожну людину і мецената Церкви. На цьому ґрунті виник конфлікт з митрополитом Київським, і той вимушений був втікати до Царгорода.

Преподобний Микола Святоша.
Ікона. Художник В. М. Васнецов

Пам'ятник святому благовірному князю Ігорю Чернігівському, м. Чернігів

Влітку 1146 року Всеволод розхворівся. Передчуваючи свою близьку кончину, покликав до себе братів та знатних бояр і сказав: «Коли мене Бог візьме, то я після себе даю братові своєму Ігорю Київ». Ігор Ольгович за заповітом Всеволода приймає головний престол і скликає на княжому дворі вселюдне віче. Кияни цілують хрест Ігореві, присягаючи новому великому князю, а Ігор цілує хрест Києву, обіцяючи справедливе правління і захист підданих.

Та бояри вже вели подвійну гру, не бажаючи бачити на великокняжому престолі спадкоємця Всеволода. Поважні мужі скликали альтернативне віче, на яке викликали Ігоревого брата і співправителя – Святослава. Кияни скаржилися на Всеволодових тивунів і завеликі податки, на грабунки і неправедний суд. Святослав Ольгович присягнув, що кривд більше не буде. Віче зібралося на конях і його учасники верхи поспішили до Ігоря, де були повторені взаємні клятви. Невдовзі «кияни знеохотилися Ігоря і послали до Ізяслава в Переяслав, кажучи, іди, княже, до нас, хочемо тебе». Ізяслав із своєю дружиною та загонами чорних клобуків – ворожого до половців тюркського племені – поспішив до Києва. Ізяслав Мстиславович майстерно зіграв на антиполовецьких настроях чорних клобуків і киян. Відомо, що князь Всеволод наслідував свого батька – «кипчакофіла» Олега, як і він запрошував половців (кипчаків) до участі в міжусобицях. Ігор Ольгович до того ж був сином Олега від половецької

Святий благовірний князь Ігор Чернігівський. Ікона

княжни, доньки хана Осолука, і мав східні риси обличчя. Чорні клобуки – давні супротивники кипчаків – казали Ізяславу Мстиславовичу: «Ти нам князь. А Ольговичів ми не хочемо». Невдовзі військо Ізяслава Мстиславовича вже стояло біля воріт міста, київські полки перейшли на його бік. Коротка битва закінчилась перемогою Ізяслава Мстиславовича і він зайняв київський престол. Поранений Ігор Ольгович, втікаючи від переслідувачів, загруз у болоті, його схопили і, закувавши в залізо, кинули до монастирського порубу в Переяславі. Святославу Ольговичу пощастило утекти до Чернігова.

У холодному та вологому порубі, що не мав ані вікон, ані дверей, князь Ігор Ольгович тяжко захворів. І почав він благати Ізяслава Мстиславовича, щоб той дозволив йому прийняти перед смертю чернечий постриг. Ізяслав погодився на це. Ігоря «вийняли з порубу, вельми недужого..., бо не міг він не пити, не їсти». Впродовж тижня Ігор знаходився на межі життя і смерті і лише на восьмий день «вернув йому Бог душу». Постриг звершив переяславський єпископ Євфімій, після того князя-інока під охороною доставили до київського монастиря Святого Феодора. Тут він прийняв схиму з ім'ям Гавриїл (про це свідчать пізніші чернігівські синодики). З прийняттям схими Ігор-Гавриїл остаточно відмовився від світського життя, втратив княжий титул і вже не міг претендувати на київський чи інший престол. У Феодорівському монастирі чернець-схимник, перебуваючи у положенні полоненого, зі сльозами відмолював гріхи свої і предків. Якщо його батька називали Гориславичем, то самого Ігоря слід називати Заручником. Проти власної волі він став заручником обставин, породжених братовбивчими війнами між Ольговичами і Мстиславовичами. До речі, обидві княжі династії були близькими родичами, бо всі вони – правнуки Ярослава Мудрого. На жаль, саме державної мудрості їм нерідко бракувало.

У вересні 1147 року князь Ізяслав Мстиславович звинуватив чернігівських князів, що вони «над ним обман учинили – хотіли... або схопити, або вбити за Ігоря».

Ізяслав, готуючись до походу на Ольговичів, просив у киян допомоги. Київське віче висловилося за підтримку Ізяслава – «за князем своїм ми радо йдемо». Та невдовзі настрій учасників того велелюдного зібрання змінився, хтось вигукнув: «А ось Ігор, ворог нашого князя і наш, – не в порубі, а в Святім Федорі! Лише вбивши його, ми до Чернігова підемо зі своїм князем! Кінчаймо ж із ними!»[1].

Розлючений натовп рушив до Феодорівського монастиря. Князь Володимир Мстиславич намагався попередити вбивство, але його самого оскаженілий натовп заледве не розтоптав. Почувши людський галас, Ігор «пішов у церкву святого Феодора» і, стоячи перед іконою Пресвятої Богородиці (пізніше її назвуть Ігорівською іконою Божої Матері), молитовно звернувся до Всевишнього: «Ти бо, Спасе, говорив єси: «Той, хто вірує в мене, померши, жив буде вовіки». І за все це дякую я тобі, Господи: що смирив Ти єси душу мою, і сподобив мене прийти на [той] світ із темного, і суєтного, і короткочасного віку сього, і в царстві Твоїм явив Ти мене причасником нетлінних Твоїх і несподіваних благ, з усіма праведниками, що вгодили Тобі, Господи. І от нині, якщо кров мою проллють, то я мучеником буду Господу моєму»[2].

Оскаженілі кияни увірвались до храму під час літургії і «як ті звірі лютії» схопили Ігоря й поволокли його на розправу. Жорстокість натовпу не мала меж – «беззаконнії ж і немилостивії, побивши його, тіло його зовсім нагим зоставили». А потім ледь живого страждальця нечестивці «вірьовкою за ноги прив'язали, і, … поволокли його... на княжий двір, і тут прикінчили його». Вже мертве тіло мученика піддавали наругі. Ця трагедія сталася 19 вересня 1147 року. Увечері благочестиві люди поклали тіло невинної жертви у Михайлівський церкві і сталося диво: «На ту ніч Бог явив над ним, [Ігорем], знамення велике: загорілися свічі всі над ним у церкві тій»[3]. Наступного дня митрополит Клим послав до Михайлівської церкви Онанія – Ігумена монастиря святого Феодора. Той одспівав невинно убієнного Гавриїла (Ігоря) і одвіз тіло небіжчика до монастиря Святого Симеона – «і там положили його». Місце упокоєння Ігоря було обрано не випадково – «бо це був монастир отця його, [Олега Святославича], і діда його, Святослава [Ярославича]»[4].

---

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 212.
[2] Там само. – С. 212–213.
[3] Там само. – С. 214.
[4] Там само. – С. 215.

Три роки по тому, у листопаді 1150 року, Святослав Ольгович переніс мощі свого брата-мученика до чернігівського Спасо-Преображенського собору. Вшанування князя Ігоря як святого розпочалося на Чернігово-Сіверщині одразу після його трагічної загибелі, згодом його офіційно прославила Церква. Дні особливого вшанування пам'яті благовірного великого князя Ігоря Чернігівського і Київського – 18 червня та 2 жовтня.

Земне життя благовірного князя Ігоря дотепер викликає інтерес у дослідників. З дитинства захоплюється давньоруською історією письменник Юрій Сбитнєв. Понад трьох десятиліть він вивчав літописи княжої доби. Ця багатолітня самітницька праця дослідника завершилась написанням роману-дилогії «Великий князь». Герой роману – благовірний Ігор Чернігівський, князь-мученик, який став жертвою підступної зради, у кривавій круговерті княжих усобиць XII століття. За власним визнанням письменника-дослідника, при написанні свого художньо-історичного твору він «жив у Чернігові тих далеких часів». Чернігів був родовим гніздом Ольговичів. Тут, у лівому приділі Спаського собору, були покладені мощі благовірного князя Ігоря Чернігівського. Що сталося з ними пізніше? Де тепер покояться святі мощі? Ці питання непокоїли Юрія Сбитнєва. Письменник приїздить до Чернігова і на прес-конференції, що проходила в січні 2012 року у національному архітектурно-історичному заповіднику «Чернігів стародавній» пояснив: «Щоб знайти поховання князя Ігоря, нам необхідно виявити усипальницю чернігівських князів, яка перебуває під Спасо-Преображенським собором. Для цього необхідні масштабні археологічні розкопки, провести які практично неможливо. Тому ми пішли шляхом сканування собору геолокатором і проведення «точкових розкопок»[1]. Деякі науковці і краєзнавці висловлювали свою стурбованість перспективою розкопок довкола собору, що є найдавнішим у Східній Європі. Мені, як і багатьом землякам-чернігівцям, було небайдуже, чи не матимуть оті «точкові» розкопки під собором непередбачуваних негативних наслідків. Коли роботи розпочалися, кілька разів приїздив до місця розкопок, спілкувався з археологами та співробітниками заповіднику. Не можна не погодитися з думкою директора заповідника Андрія Курданова, висловлену ним в інтерв'ю пресі: «Особисто мені імпонує в Юрії Сбитнєві те, що він є одним з тих, хто з любов'ю в серці і з емоційним піднесенням говорить нам про історію нашого міста»[2].

---

[1] Пантеон князів Чернігівських відкриється світу, або що лежить під Спасом? / телерадіокомпанія SVOBODA. FM/ Режим доступу: http://newvv.net/Culture/214235-print-print-print-print-print-print-print-print-print-print-print.html (дата звернення: 01.04.2016).

[2] Курданов А. Ишут останки князя Игоря // Деснянська правда. – 2012. – 17 січня.

Справді, письменник-дослідник надав відчутний поштовх новій хвилі інтересу до сивого минулого Чернігова, князівської династії Ольговичів і, звісно ж, до непересічної постаті благовірного князя Ігоря. Про підсумки архітектурно-археологічних досліджень Спасо-Преображенського собору розповіла на зустрічі в Чернігівському історичному музеї, що відбулася у травні 2014 року, історик Олена Черненко. Досліджені під її керівництвом прибудови собору слугували в XI – на початку XII століття усипальницею представників чернігівських князівських династій. На жаль, під час монгольської навали і подальшого занепаду Чернігова ці гробниці були знищені.

Юрій Сбитнєв – автор роману про благовірного князя Ігоря Чернігівського – не опускає рук. Працюючи над книгою «Великий князь», Юрій Миколайович по-справжньому полюбив чернігово-сіверську землю, яка зростила святого князя-мученика. До того ж, з'ясувалося, що витоки родоводу Сбитнєвих теж пов'язані з Подесенням, насамперед, – з Новгородом-Сіверським. Прапрадід письменника Іван Матвійович Сбитнєв вчителював у Новгород-Сіверській гімназії, а потім був директором губернських училищ. Прадід – Микола Іванович Сбитнєв – по закінченні Харківського університету працював у Чернігові губернським прокурором і мав звання дійсного статського радника. Юрій Миколайович зізнається, що Новгород-Сіверський, звідки розпочинався похід князя Ігоря на кочівників, наче магніт, притягує до себе. Письменник, який розміняв дев'ятий десяток своїх літ, за більш ніж півсторіччя вивчення династії Ольговичів і «Слова о полку Ігоревім» зібрав чимало унікальних матеріалів. На підставі літописних першоджерел він замислив створити повість «Солов'їна ніч», присвячену представницям прекрасної половини князівської династії Ольговичів.

Про сивочолий Новгород-Сіверський – родове гніздо Ольговичів, давнє місто-фортецю на Десні йтиметься у нашій наступній розмові.

СІВЕРСЬКА ПЕРЛИНА ПОДЕСЕННЯ

Є міста, до яких прикипаєш серцем. Таким став для мене Новгород-Сіверський, друга після Чернігова перлина українського Подесення. Сивочоле і досить чепуристе місто ще з далекої княжої доби прагнуло у всьому бути не другим, а першим... Правди ніде діти: підстав для цього амбіційного прагнення було предостатньо. Старизні «Нового града» на Десні можуть позаздрити й великі та знатні міста. Виник він на місці старого поселення сіверян, коли 988 року великий князь Володимир Красне Сонечко повелів будувати міста «на Десні, на Острі і на Рубежі, на Сулі і на Стугні». Видатний державотворець і Хреститель Русі дбав про надійний захист нашої землі від руйнівних набігів кочівників. Невдовзі серед могутніх лісів, на високому і крутому пагорбі придеснянських схилів уже височіли стіни й вежі міста-фортеці. Науковці припускають, що зводили їх будівельники-переселенці з Новгорода, що на Волхові. З цим містом, до речі, було тісно пов'язане земне буття святого рівноапостольного князя Володимира.

Перша письмова згадка про Новгород-Сіверський міститься в знаменитому «Повчанні» Володимира Мономаха. Великий князь згадує свій успішний похід на кочівників взимку 1078–1079 років: «на Десні захопив князів [половецьких] Асадука і Саука, а дружину їх ми перебили. А назавтра за Новим городом [Сіверським] розігнали ми сильне військо [хана половецького] Белкатгина, а [захоплених ним] сеймичів і здобич усю одібрали»[1].

Князівський з'їзд у Любечі 1097 року, проголосивши принцип «кожен хай держить отчину свою», спричинив до підвищення статусу Новгорода-Сіверського. Місто-фортеця стає стольним градом Сіверського удільного князівства. Першим його князем був Олег Святославич, внук Ярослава Мудрого, якому судилося бути засновником княжої династії Ольговичів. Князювання Ольговичів позначилося облаштуванням і зміцненням обороноздатності міста-фортеці. Особлива увага приділялась Замковій горі, що в оточенні крутих схилів з п'ятдесятиметрової височини домінувала над заплавою Десни. Тут у X–XIII століттях, як засвідчили археологічні дослідження, знаходилась резиденція новгород-сіверських князів. На Замковій горі поряд з палацом та іншими будівлями князівського двору височіли Успенський собор і Миколаївська церква. Археологи

[1] Володимир Мономах. Поучення / Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 459.

Новгород-Сіверський. Панорама Спасо-Преображенського монастиря

припускають, що ці споруди були збудовані у другій половині XII століття під час княжіння Ігоря Святославича, а в 1239 році зруйновані монголо-татарами.

Щоб мати уяву про забудову Замкової гори, раджу завітати до краєзнавчого відділу Новгород-Сіверського музею-заповідника. Там експонується макет Замку Ольговичів, створений за результатами археологічних розкопок, проведених у вісімдесятих

роках минулого століття. Гостинні, закохані в історію рідного міста, співробітники музею розповідали нам, що особливе враження склав на дослідників виявлений під час розкопок великий погріб – «медуша» – площею у півста квадратних метрів. У ньому Ольговичі зберігали запаси меду, заморських делікатесів та найкращі наїдки. Князі і знать на скромність не хворіли – на Замковій горі були знайдені рештки вишуканого візантійського посуду, бурштинових прикрас, скляних браслетів і намиста з коштовного каміння. Новгород-Сіверський за княжої доби став потужним торгівельно-ремісницьким центром, високого рівня досягли ковальське, гончарне, деревообробне та ювелірне ремесла.

Поряд із стольним градом виростали «княжі села», про одне з них – Ігореве сільце – згадує літопис під 1146 рік. Чернігівські князі Володимир та Ізяслав Давидовичі, заручившись підтримкою київського правителя Ізяслава Мстиславовича, вирушили на Новгород-Сіверський. Коли підійшли до міста, «стали полками і почали битися. І велика сутуга була городянам, і багато було в них убитих і поранених». Нападники оволоділи тоді чималою здобиччю – «кобил стадних три тисячі, а коней – тисячу». Та, як повідомляє літописець: «А їм же обом по диявольському наущенню не було й того іще досить. Тож пішли вони удвох на Ігореве сільце, де ото він поставив був добрий двір. Було ж тут готовизни багато у бретяницях і в погребах – вина і меди; а що тяжкого добра всякого, до заліза й міді, [то] не могли вони тоді все те вивозити. І Давидовичі повеліли забирати [добро] на вози собі і воям, а потім звеліли запалити двір, і церкву святого Георгія [Побідоносця], і стодолу його, [Ігоря], в якій було дев'ятсот стогів»[1].

Ці літописні свідчення підтверджуються археологічними дослідженнями. Спочатку вже неодноразово згадуваний нами корифей чернігівської археології Володимир Коваленко довів, що давньоруські пам'ятки, виявлені в придеснянському урочищі Сільце між селами Горбове і Гірки Новгород-Сіверського району, можна доказово ототожнити з літописним Ігоревім сільцем. А згодом його московський колега Олександр Григор'єв встановив, що це велике колись поселення загинуло саме так, як зазначено у літописі під 1146 рік – внаслідок сильної пожежі.

Кому саме належало Ігореве сільце? Нам відомі дві яскраві постаті з родоводу Ольговичів на ім'я Ігор. Це Ігор Святославич, який князював у Новгороді-Сіверському в 1180–1198 роках і чий похід на половців був увічнений у славнозвісній поемі «Слово

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 204.

Макет замку Ольговичів на Замковій горі у Новгород-Сіверському
(Новгород-Сіверський краєзнавчий музей)

о полку Ігоревім». Особливо шанується у нас святий князь Ігор Ольгович, який прийняв мученицьку смерть у вересні 1147 року. Герой «Слова» не міг володіти Ігоревім сільцем, бо він народився п'ять років по тому, як те поселення було спалене Давидовичами. На приналежність «сільця» князю-мученику Ігорю вказує і те, що тамтешня церква була освячена на честь Георгія-Побідоносця. Ім'я Георгій князь Ігор одержав при хрещенні. Розповідають, що вже в наші дні серед жителів Новгород-Сіверщини народилась блага ідея – спорудити на місці зруйнованої 1146 року церкви новий Свято-Георгіївський храм.

Сіверські князі нерідко опинялися в епіцентрі міжусобиць, а бувало й вели перед у братовбивчих конфліктах. Невідомий автор «Слова» писав:

Отоді за Олега Гориславовича
Сіялись-росли усобиці,
Гинули внуки Даждьбогові,
В княжих чварах віку позбавлялися...[1]

[1] Слово про Ігорів похід / переклад М. Рильського. – Київ, 1982. – С. 14.

Олег Святославич-«Гориславич» був батьком святого князя-мученика Ігоря Ольговича та Святослава Ольговича – батька героя геніальної поеми. Ігор Святославич – нащадок роду Ольговичів, як і його предки, не залишався осторонь внутрішнього розбрату і кривавих сутичок у боротьбі за київський престол та особисте збагачення. Вчені підрахували, що протягом XII століття за «матір городів руських» боролись 292 князі, в тому числі чернігівські і новгород-сіверські. Історик Віталій Євстратов зазначає: «Військові походи на Київ ставали все розорливішими для міста. У 1169 році на нього рушило численне військо одинадцяти князів. Київ було захоплено і вперше в історії пограбовано і розорено. Саме сіверські князі наказали грабувати навіть монастирі та церкви. У цих подіях брав участь й Ігор Святославович»[1].

Київський літопис свідчить: «І грабували вони два дні увесь город – Подолля, і Гору, і монастирі, і Софію, і Десятинну Богородицю. І не було помилування аніякому і нізвідки: церкви горіли, християн убивали, а других в'язали, жінок вели в полон, силоміць розлучаючи із мужами їхніми, діти ридали, дивлячись на матерів своїх.

Замкова гора у Новгород-Сіверському

[1] Євстратов В. О. Відносини між Чернігово-Сіверщиною та половцями в ІІ половині XII ст. // Сіверянський літопис. – 2010. – № 2–3. – С. 12.

І взяли вони майна безліч, і церкви оголили од ікон, і книг, і риз, і дзвони познімали всі [ці] смольняни, і суздальці, і чернігівці, і Олегова дружина, – і всі святині було забрано... І був у Києві серед усіх людей стогін, і туга, і скорбота невтишима, і сльози безперестанні. Се ж усе вдіялося за гріхи наші»[1].

Розгром Києва навесні 1169 року – трагічна і скорботна подія в літописі давньоруської держави, одначе, це лише епізод майже безперервних усобиць між удільними князями. У 1181 році між сіверським князем Ігорем Святославичем та переяславським князем Володимиром виникла сварка навколо розподілу воєнної здобичі. Переяславський Володимир, розгнівавшись, наказав своєму війську пограбувати міста і села Сіверщини. Ігор Святославич не забарився з відповіддю на це – захопив переяславське місто Глібів. Перебуваючи пізніше у половецькому полоні князь Ігор з жалем згадував: «Спом'янув я гріхи свої перед Господом Богом моїм, що багато убивств [і] кровопролиття вчинив я в землі християнській, що я ж бо не пощадив християн і взяв у здобич город Глібів коло Переяславля. Тоді бо немало лиха зазнали безневинні християни ... і все було тоді охоплене замішанням од полону і скорботи. Живії мертвим завидували, а мертвії радувалися, яко мученики святії, вогнем од життя сього випробу прийнявши. Старці [вмерти] поривалися, а юнаки лютих і немилостивих побоїв зазнали, а мужів рубали й розсікали, а жінок оскверняли. ... І ось нині бачу я відомсту од Господа Бога мойого»[2].

Чвари між князями позбавляли Київську Русь внутрішньої єдності, що мала слугувати запорукою її обороноздатності. Правителі удільних князівств дбали, перш за все, про свою «вотчину» і прагнули повної самостійності заради власної слави і збагачення. Половецькі орди, користуючись цим розбратом, знов посунули на Русь. У 1184 році, як оповідає літопис, «Прийшов був окаянний, і безбожний, і треклятий Кончак із безліччю половців на Русь, похвалившись, що візьме городи руські і попалить вогнем»[3]. Новгород-сіверський князь Ігор, щоб убезпечити своє князівство від набігів кочівників і зміцнити власне становище, заздалегідь уклав союз із ханом Кончаком. Цей союз мав скріпити династичний шлюб сина Ігоря – Володимира з дочкою Кончака. Через те у подальшому Ігор Святославич інколи уникав брати участь у походах руських князів проти свого свата Кончака. На початку 1185 року Ігор відмовився

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 295.
[2] Там само. – С. 339.
[3] Там само. – С. 335.

від участі у поході проти половців, організованому київським князем Святославом Всеволодовичем. Похід, що відбувся й без Ігоря, став успішним для русичів. Військо Святослава 1 березня 1185 року перемогло Кончака. Хан утік, його «воїв побили, а других захопили, а коней і одружжя їх многе – множество набрали».

От тоді й дав знати про себе амбіційно-авантюрний характер 34-літнього новгород-сіверського князя.

Ігор, позаздривши успіхові Святослава київського, вирішує й собі здобути звитяжної честі – здійснити свій похід на степовиків. Невдовзі Ігор Святославич, «узявши із собою брата Всеволода з Трубецька, і Святослава Ольговича, синівця свого, з Рильська, і Володимира, сина свого, із Путивля» рушив до Дону, щоб там «копіє приломити». Чернігівський князь Ярослав Всеволодович на прохання Ігоря надіслав свій полк, що складався з ковуїв-напівкочівників.

Про невдалий похід новгород-сіверського князя, що став історичною основою героїчної поеми «Слово о полку Ігоревім», – наша наступна розповідь.

ВІД ДЕСНИ ДО КАЯЛИ

Із Новгорода-Сіверського 23 квітня 1185 року почався похід князя Ігоря на половців, який пізніше став основою сюжету «Слова о полку Ігоревім». Цей невдалий і водночас славетний похід давньоруських воїв докладно описаний в Іпатіївському літописі. «І, отож, ішли вони тихо, збираючи дружину свою, та й коні були в них тучні вельми, – оповідає літописець. – І коли вони йшли до Дінця-ріки, то у вечірню годину Ігор, глянувши на небо, побачив, що сонце стояло, яко місяць… А вони, поглянувши, …поникли головами, і сказали мужі: «Княже! Се є не на добро знамення осе». Але Ігор сказав: «Браття і дружино! Тайни Божої ніхто ж не відає, а знаменню і всьому миру своєму творець – Бог. А нам що вчинить Бог, – чи на добро, чи на наше лихо, – то се нам і побачити». І, це сказавши, він перебрів Донець»[1].

Отой недобрий знак – сонячне затемнення, що сталося 1 травня 1185 року, хоча й надало трагічного забарвлення походу, але не зупинило Ігоря Сіверського. Його полки продовжували заглиблюватися у половецькі степи. Прийшовши до Осколу, Ігор Святославич два дні чекав тут свого брата Всеволода, який йшов іншим шляхом з Курська. Далі всі вони вирушили до річки Сальниці, де їх зустріла передова сторожа, послана ловити «язика». Вона доповіла: «Бачились ми з ворогами. Вороги ваші оружно їздять. Тому або ви поїдете борзо, або вернемось додому, бо не наша є пора». Ігор та інші князі сказали на це: «Якщо нам, не бившися з ними, вернутися додому, то сором нам буде гірше смерті. Хай як нам Бог дасть»[2]. Русичі рушили вперед, їхали всю ніч, а наступного дня, в обідню пору, «зустріли вони полки половецькі». Кочівники «приготувалися були до їхнього [приходу]: вежі свої одіслали назад, а самі, зібравшись од малого і до великого, стояли на тій стороні ріки Сюурлію». Того дня, в п'ятницю 10 травня, в битві на річці Сюурлій русичі перемогли половців, захопили їхні вежі і багато полонених.

На світанку наступного дня, у суботу 11 травня, біля річки Каяла раптово виступили полки половецькі, і «було їх незчисленне множество». Кочівники зуміли виставити на битву війська всіх половецьких князів. Ігор Святославич зрозумів, що «зібрали ми на себе землю всю: і Кончака, і Козу Бурновича, і Токсобича...» Руські князі почали радитися, як бути, і дійшли висновку: «Якщо ми побіжимо, утечем самі,

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 336.
[2] Там само. – С. 337.

Ілюстрація до «Слова о полку Ігоревім». Художник В. А. Фаворський

а чорних людей оставимо, то од Бога нам буде гріх, як сих видамо. Підем, і або вмремо, або живі будемо всі вкупі»[1]. Князі – добре озброєні вершники – вчинили благородно: всі зійшли з коней і пішли битися поруч із пішими воями з простого люду. Субота минула у безперервних боях, «і багато було ранених і мертвих у полках руських». Ігоря поранили в руку, «і була печаль велика у полку його».

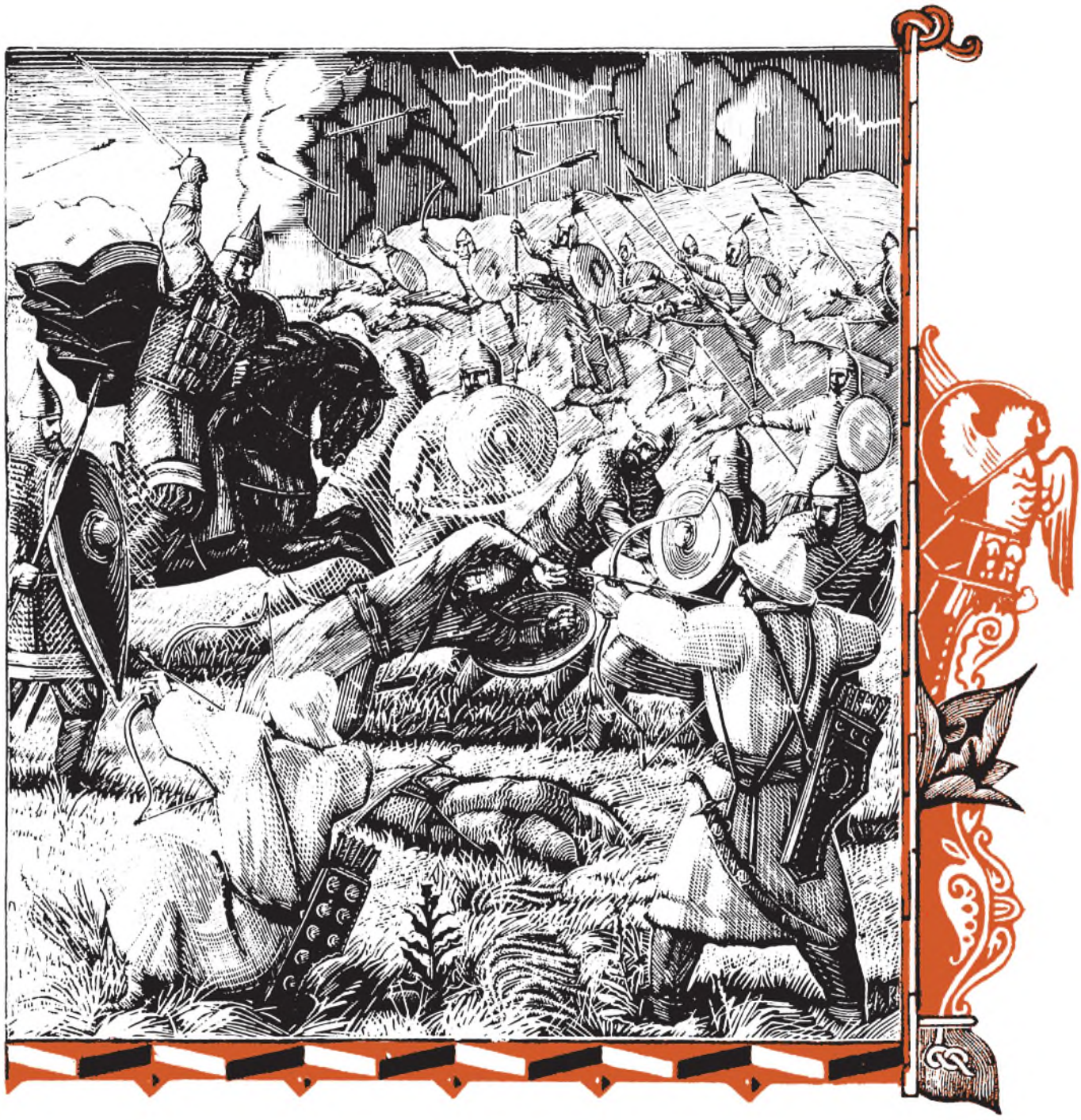
Трагічною кульмінацією битви на Каялі стали бої, що точилися з недільного ранку 12 травня. Ігор Святославич, поранений у попередньому бою, сів на коня і тому перший побачив, що чернігівські ковуї раптом почали тікати з поля бою. Князь поскакав до них, щоб утримати і повернути назад. Половці оточили відчайдушного князя і захопили у полон. Полонений Ігор побачив, як неподалік відбивався від ворогів його брат Всеволод. Буй-тур Всеволод, як називає його автор «Слова», «бився

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 339.

Ілюстрації до «Слова о полку Ігоревім». Художник В. А. Фаворський

кріпко... і немалу мужність показав», але половці переважали своєю чисельністю. Ігор став просити собі смерті, «щоби не бачити загибелі брата свого». Всеволод не загинув, а разом з іншими князями був взятий у полон. Трагічна доля спіткала простих руських воїв, які мужньо билися, і майже всі загинули смертю хоробрих, «лише п'ятнадцять мужів утекли, а ковуїв менше».

Перебуваючи у полоні, Ігор спом'янув гріхи свої перед Господом – кровопролиття, вчинене ним у переяславському місті Глібові, і покаявся. Князь-бранець визнав: «Я по заслузі моїй зазнав біди. За повелінням Твоїм, владико Господи, а не поганською одвагою обломано силу рабів Твоїх. Не жаль мені є за своє лиходійство прийняти всі біди, що я їх прийняв»[1].

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 341.

Після побоїща Ігоря Святославича з половцями. Художник В. М. Васнецов

Хан Кончак ще «на бойовищі... поручився за свата свого Ігоря, тому що був він поранений». Половці приставили до Ігоря сторожів, але «поважаючи його як воєводу, не чинили йому утисків». Серед половців знайшлася одна людина на ім'я Овлур (Лавор, Лавр), прийшла йому добра думка і сказав він князю-браннику: «Піду з тобою в Русь». Ігор спочатку «не йняв йому віри», але згодом погодився і став шукати нагоди до втечі. Невдовзі Ігор послав конюшого свого сказати Овлуру, щоб той переїхав на протилежний бік річки з поводним конем. Коли стало темніти і половецька сторона напилася кумису, прийшов конюший і оголосив, що Лавор чекає князя. Ігор, «зляканий і трепетний», поклонився образу Божому і Хресту Чесному, говорячи: «Господи серцевидче! Чи спасеш мене, Владико, недостойного?» Половецькі сторожі «гуляли і веселилися», думаючи, що князь спить, а він, «взявши на себе хреста, ікону», пішов до річки Тор і, перебрівши її, сів на коня, і тоді рушили вони оба крізь вежі». Зворушливо і поетично описана втеча князя з полону в «Слові»:

А Ігор князь поскочив горностаєм
Між очерети високі,
Білим гоголем на воду полинув.
Іспав же він на коня бистрого
Ще й помчався вовком-сіроманцем

До лугу донецького, ...
Коли Ігор соколом летить,
Овлур сірим вовком стелеться,
Студену росу струшуючи:
Заморили ж вони бистрі свої коні.[1]

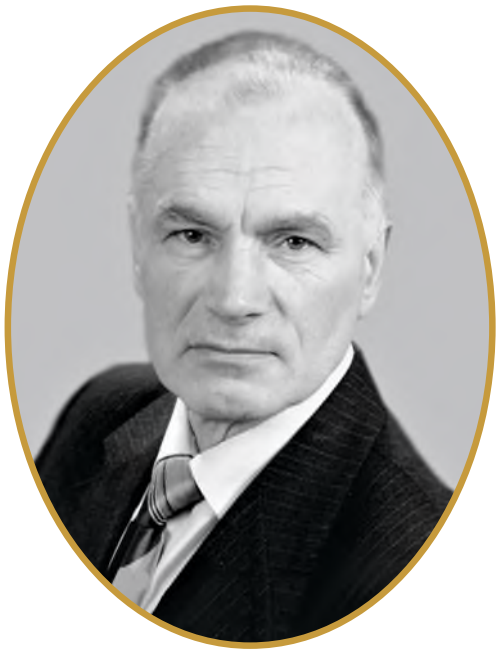
Втративши коней, князь Ігор та його рятівник Овлур одинадцять днів пішки йшли до міста Донець (тепер це городище на околиці Харкова). А вже звідти Ігор рушив у свій Новгород-Сіверський. Із Новгород-Сіверського він пішов до Ярослава Всеволодовича в Чернігів і той «зрадів йому, і поміч йому дати обіцяв». Із Чернігова Ігор поїхав до Києва, до великого князя Святослава Всеволодовича. Опис повернення князя Ігоря Сіверського на рідну землю літописець закінчує словами: «І рад був йому Святослав, і так само Рюрик [Ростиславич], сват його, [Святослава]»[2]. Це літописне твердження свідчить про зміни на краще у взаєминах впливових руських князів. Святослав Всеволодович з родоводу Ольговичів був двоюрідним братом Ігоря Святославича. До того як посісти київський престол, Святослав князював у Чернігові і залишив по собі добру пам'ять – заклав на княжому дворі кам'яну Свято-Михайлівську церкву. Пізніше, у 1186 році, будучи князем Київським, він збудував у Чернігові Благовіщенську церкву.

Обладунки воїна (Новогород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім»)

Рюрик Ростиславич був представником династії Мономашичів. Мономашичі й Ольговичі здебільшого ворогували між собою, що неодноразово приводило до жорстоких міжусобиць. Однак у 1181 році обом сторонам вистачило глузду і вони пішли на компроміс. Київ віддали в управління Святославу Всеволодовичу, а більшість інших міст Київського князівства – мономашичу Рюрику Ростиславичу. Результат

[1] Слово про Ігорів похід / Переклад М. Рильського. – С. 19.
[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 342.

Дослідник «Слова о полку Ігоревім» С. С. Воїнов

такого поєднання не забарився – русичі одержали кілька перемог. Влітку 1184 року полки руських князів на чолі з Святославом і Рюриком виступили походом проти половців і перемогли, захопивши в полон сім тисяч кочівників, серед них – 17 ханів на чолі з Кобяком. Ігор та інші сіверські князі в цьому поході участі не брали. На початку 1185 року Ігор Святославич погодився підтримати Святослава Всеволодовича – разом вирушити у похід проти Кончака. Та невдовзі, пославшись на обледеніння снігу, не з'явився у визначеному місці. Дехто розцінив цей вчинок Ігоря як зраду спільних інтересів. Уже в наші дні новгород-сіверський дослідник Святослав Воїнов довів, що обледенілий сніг – це серйозна перешкода для кінноти, бо коні до крові пошкоджують собі ноги і втрачають здатність пересуватися. Відсутність Ігоря Сіверського на полі битви біля річки Хорол не завадила Святославу і Рюрику й на цей раз взяти верх над половцями. Натхненний перемогою Святослав Київський замислив на літо новий похід. Не інакше, як наперекір київському князю, в таїні від нього, гарячкуватий і чепуристий Ігор невдовзі самостійно вирушив на половців. Гостинна зустріч братів у Києві, про яку оповідає літопис, свідчить, що Святослав Всеволодович пробачив Ігореві той самовільний вчинок.

Поразка походу на половців, загибель війська, полон, втеча з неволі стали для Сіверського князя повчальним життєвим уроком. Похід змінив світогляд Ігоря: від свавільного, заздрісного, самонадійного – до державницького, коли загальні справи і болі ставляться над особистими невдачами і примхами. У найтяжчі хвилини князь Ігор молитовно звертався до Всевишнього, спокутував свої тяжкі гріхи, і, як оповідає літопис, «вибачив його Господь, через молитву християнську, тому що многі за ним печалувалися і проливали ж сльози свої за нього»[1]. В епізоді «Слова о полку Ігоревім» князь Сіверський йде до київської церкви святої Богородиці Пирогощої. Автор героїчної поеми радіє поверненню князя із полону і прославляє тих, хто вболіває за долю Руської землі:

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 342.

Слава славна Ігорю Святославовичу,
Буй-турові Всеволоду,
Володимирові Ігоревичу!
Здоров'я князеві й дружині,
Що борються за народ християнський
Із військами поганими!
Князям і дружині слава!
Амінь![1]

«Слово о полку Ігоревім» – найвідоміша пам'ятка давньоруської літератури – було написано наприкінці XII століття, невдовзі після невдалого військового походу сіверського князя. Оригінал твору відшукав у ярославському Спасо-Преображенському монастирі граф Олексій Мусін-Пушкін і 1800 року видав друком у Петербурзі. Відтоді почалося нове й вічне життя геніальної поеми. Академік Дмитро Лихачов називав її «диво-пам'яткою», бо вона дуже невелика, лише десять сторінок оригінального тексту, але в науковій літературі «Слово» порівнюється з великими епічними творами, тому що володіє колосальною силою впливу. Створене в роки, коли процес феодальної роздрібненості Русі досяг своєї найбільшої сили, коли дрібні «напівдержави»-князівства ворогували між собою, виборюючи один у одного володіння, втягуючись у братовбивчі війни заради егоїстичних князівських інтересів, «Слово» сповнене почуттям любові до рідної землі. Цим почуттям, на думку академіка Дмитра Лихачова, проникнутий кожен його рядок. Те високе почуття наповнює серце читача жагучим горем, коли йдеться про поразку руського війська, гордістю за свою Батьківщину, коли оповідається про силу і сміливість її князів, гострою ненавистю до її ворогів, коли згадується про розорення руської землі. Автор «Слова», як наголошував академік Борис Рибаков, підкорив своїх учасників і нащадків гармонійним поєднанням краси та мудрості, благородства та сміливості. Великий поет був наділений політичною інтуїцією. Він добре знав, що сила – в єднанні, що щастя – це мир і злагода.

На думку Бориса Рибакова, «Слово» досягло своєї безпосередньої мети: тогочасні руські князі визнали необхідність єднання. Їхні об'єднані дружини в 1187 році здійснили успішний превентивний похід на половців.

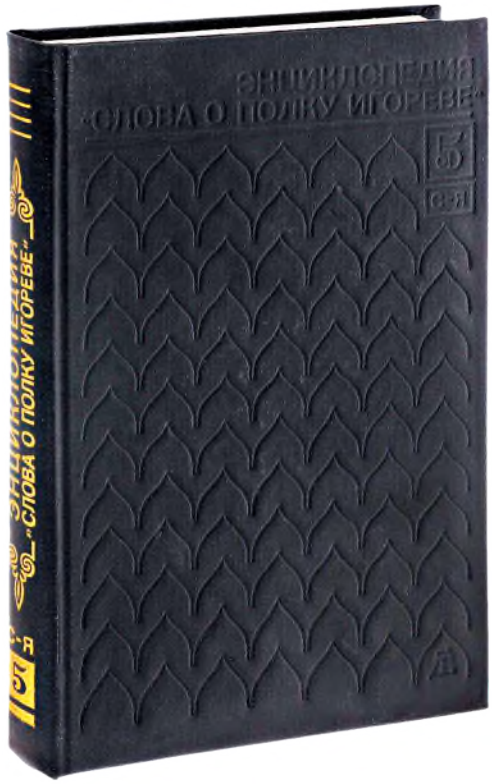
[1] Слово про Ігорів похід / Переклад М. Рильського. – С. 21.

«Про найяскравішу перлину нашої історико-духовної спадщини написано більше робіт, ніж літер у самій героїчній поемі, – розповідає Новгород-Сіверська дослідниця Ірина Лобачова. – Тільки у минулому столітті побачили світ понад 700 монографій та безліч наукових розвідок, статей, присвячених «Слову». Серед їх авторів такі наукові авторитети, як Дмитро Лихачов, Борис Рибаков, Олег Творогов, Леонід Махновець, Олекса Мишанич, Михайло Гетьманець. До вивчення безцінного скарбу долучилася велика когорта дослідників-аматорів і кожен з них вносив щось своє у тлумачення таїн вічно загадкового «Слова».

Серед тих подвижників, закоханих у «Слово», був і Святослав Воїнов. Уродженець Новгород-Сіверського, «дитина війни», по закінченні Харківського політехнічного інституту понад двадцяти років присвятив службі у лавах збройних сил. Пізніше підполковник у відставці працював радіоінженером у Новосибірську, та «мала батьківщина» – чарівна Сіверщина – кликала до себе. Як-то кажуть, вертаються сини на рідні спориші. Народжений у місті, звідки понад вісім століть тому вирушав у свій знаменний похід сіверський князь Ігор, колишній військовий не міг не закохатись у «Слово о поході Ігоревім». Святослава Святославовича дивувало, що в Новгороді-Сіверському недостатньо популяризується славетне минуле міста, пов'язане з невмирущим героїчним епосом. Так виникла ідея створення музею-заповідника «Слово о полку Ігоревім». Заради її втілення в життя, Святослав Воїнов не шкодував ані сил, ані часу. У вересні 1990 року музей-заповідник було відкрито, а Святослав Воїнов став його першим директором. Попри недостатнє фінансування й усілякі непорозуміння та перешкоди з боку місцевих чиновників, він багато робив для побудови нової установи і проведення у Новгороді-Сіверському наукових конференцій та інших заходів. Чимало уваги приділяв директор налагодженню конструктивних взаємин й порозуміння з намісником і братією Свято-Преображенського монастиря, на території якого знаходиться музей-заповідник. До речі, ця обитель є однією з найстаріших в Україні, припускають, що вона заснована 1033 року князем Мстиславом Тмутараканським.

На жаль, через конфлікт з чиновництвом районного та обласного рангів, Святослав Воїнов вимушений був у травні 1993 року залишити директорську посаду. Відтоді словознавець (тобто знавець «Слова») повністю присвятив себе науково-пошуковій роботі. У п'ятитомній «Енциклопедії «Слова о полку Ігоревім»[1] авторству Святослава

[1] Энциклопедия «Слова о полку Игореве»: в 5 томах. – Санкт-Петербург, 1995.

Обкладинка Енциклопедії «Слова о полку Ігоревім»

Воїнова належать 53 статті про словознавців, дослідників, перекладачів та художників. Саме завдяки новгород-сіверському подвижнику в цьому енциклопедичному виданні так ґрунтовно представлено Чернігівщину та її видатних людей. Інженер за фахом, натхненний «Словом», виконав величезну дослідницьку роботу, яка під силу далеко не кожному історику чи філологу. У 2003 році Святослав Святославич успішно захистив в Інституті літератури імені Т. Г. Шевченка кандидатську дисертацію «Слово о полку Ігоревім» і Новгород-Сіверщина». Дослідник збирав все, що пов'язане з цією невмирущою пам'яткою. В його унікальній колекції майже 15 тисяч одиниць зберігання, зокрема 1600 книг, близько 400 робіт художників, більше 300 рукописів і тисячі листів.[1] Своє надбання колекціонер-бібліофіл не ховав від людей. Він провів тридцять виставок у різних містах, одна з них відбувалася взимку 2012 року в історичному музеї імені В. Тарновського. На ній було представлено майже 160 по-справжньому раритетних видань «Слова». Найдавніше з них датоване 1823 роком. Серединою позаминулого століття позначені видання відомого дослідника і перекладача Миколи Гербеля, а також перший переклад «Слова» українською мовою, виконаний першим ректором Київського університету Михайлом Олександровичем Максимовичем, який, до речі, свого часу навчався у Новгород-Сіверській гімназії.

Святослава Воїнова по праву називали «генератором ідей». Він замислив створити в Новгород-Сіверському науково-культурний центр – Інститут «Слова». Та не судилося цим задумам збутися. У грудні 2014 року невтомний словознавець перетнув межу Вічності.

На щастя, словознавчому роду нема переводу. На користь цього твердження свідчить діяльність Новгород-Сіверського музею-заповідника, який нині очолює Микола Сугоняко. Чернігівська газета «Деснянка вільна» пише: «Нині місто над Десною

[1] Пам'ятаємо. Святослав Святославович Воїнов // Сіверянський літопис. – 2015. – № 1. – С. 227.

Корпус музею на території Спасо-Преображенського монастиря, м. Новгород-Сіверський

уявити важко без заповідника... Тут працюють закохані в утаємничені сторінки історії рідного краю люди, що прагнуть дістати з глибин минувшини краплинку інформації, яку навічно приховала від людського ока історія»[1]. Кілька років тому група харків'ян, здійснюючи паломництво до Свято-Преображенського монастиря, відвідала й музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім». Нашим гідом буда завідуюча відділом давньоруської літератури Ірина Лобачова, яка приємно вразила інтелектом і знаннями «Слова» та багато чим, що з ним пов'язано. Чудово володіючи мистецтвом спілкування, екскурсовод ненав'язливо втягнула нас у дискусію щодо складної долі найяскравішої пам'ятки історії та духовності нашого народу. Відчувалось, що ця жінка, присвятивши себе вивченню і популяризації «Слова», сповна віддає цій благородній справі своє серце і душу. Наші перші враження не були помилковими. Докладне знайомство з результатами її наукового пошуку, публікаціями у пресі, та й наше подальше спілкування доводять, що Ірина Лобачова є неперсічною особистістю і помітною постаттю на ниві словознавства.

Сіверська дослідниця прагне у всьому дійти суті і не обминає суперечливих питань. Одне з них – авторство «Слова». Версій багато – рахунок передбачуваних авторів вже йде на десятки. Дослідники припускаюсь, що написати «Слово» міг сам князь Ігор,

[1] Домоцький Б. Свята і будні музею-заповідника // Деснянка вільна. – 2011. – 3 лютого. – С. 8.

або хтось із учасників чи свідків його походу. Відомий словознавець Андрій Чернов висунув гіпотезу, що автором поеми є Володимир Святославич – син чернігівського і київського князя Святослава Всеволодовича. За версією вже неодноразово згадуваного нами письменника-пошуковця Юрія Сбитнєва автором «Слова» була княгиня Болеслава – дочка Святослава Всеволодовича і племінниця головного героя поеми.

Перечитуючи «Слово», переконуєшся, що писала його високоосвічена людина, до того ж, фахівець військової справи, який добре обізнаний з тактикою ведення бою, зброєю і подробицями буття руських воїнів. Є підстави припустити, що автор неодноразово бував у військових походах. Через те деякі дослідники називають серед можливих авторів Ольстина Олексича, котрий був воєводою чернігівського князя Ярослава.

«Але все це – лише припущення, ім'я високоталановитого автора «Слова» залишається загадкою», – зауважила Ірина Лобачова, з якою ми обговорювали це питання. Дослідницю більше гріє те, що геніальна поема постала на рідній Чернігово-Сіверщині, а більшість з її можливих авторів були так чи інакше пов'язані з Подесенням. Ще наприкінці XIX століття відомий літератор Іван Мандичевський аргументовано доводів, що поема-пісня складена 1188 року на Чернігівщині «на ґрунті простонароднім», а основна її ідея – засудження міжкнязівських чвар, які послабляли Вітчизну.

Одну із своїх наукових розвідок Ірина Лобачова присвятила Пантелеймону Кулішу, який свого часу навчався у Новгород-Сіверській гімназії.[1] Це його Михайло Коцюбинський назвав «могутнім майстром української мови і благородним поетом». Словознавець дослідила, який слід залишило в пам'яті майстра пера його семирічне перебування у Новгород-Сіверському. Пантелеймон Куліш крізь усе життя проніс світлі юнацькі враження від міста на Десні та відобразив їх у своїх творах. Звісно, літератор не міг оминути «Слова о полку Ігоревім». В одній з найкращих своїх праць «Записки о Южной Руси» Пантелеймон Куліш виклав власний погляд на «Слово» як думу, написану учасником походу 1185 року. Новгород-Сіверська дослідниця намагається пізнати маловідомі, а то й забуті події, пов'язані зі «Словом». Відомо, що рукопис «Слова» відкрив наприкінці XVIII століття граф Олексій Мусін-Пушкін, відкупивши його в архімандрита ярославського Спасо-Преображенського монастиря Іоїля. Мусін-Пушкін увійшов в історію як відомий збирач і видавець давньоруських старожитностей. Ім'я Іоїля майже не відоме

[1] Лобачова І. М. Видатний гімназист / Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім». Режим доступу: http://www.ns-slovo.org.ua/statti/17-gimnasist (дата звернення 25.04.2016).

сучасному читачеві. У своїй розвідці «Перший власник безцінного твору» Ірина Лобачова доводить, що архімандрит Іоїль (в миру Іван Биковський) гідний нашої вдячної пам'яті. Історія мусить завдячувати йому тим, що зберіг найвидатніший твір Давньої Русі. Справедливості заради, з'ясуємо, чого варте твердження про те, що граф Мусін-Пушкін купив рукопис в архімандрита... Мусін-Пушкін, будучи обер-прокурором Синоду, мав доступ до монастирських бібліотек, з яких різними методами вилучав давні рукописи. На думку окремих дослідників, граф мав схильність привласнювати монастирські раритети. Щоб ніхто не міг його в цьому звинуватити, Мусін-Пушкін вигадав версію щодо купівлі ним рукопису «Слова». Ірина Лобачова вважає, що саме архімандрит Іоїль відкрив «Слово» і передав його відомому збирачеві рукописів.

Архімандрит Іоїль (Биковський) закінчив Києво-Могилянську академію, бібліотека якої мала чимало рукописів, ймовірно, було серед них і «Слово», список якого потрапив до спудея Биковського. У 1757 році Іван Биковський прийняв чернечий сан, а вісім років по тому він, отримавши чин архімандрита, став намісником чернігівського Троїцько-Іллінського монастиря. На території обителі містилась друкарня, заснована ще близько 1675 року Лазарем Барановичем. До наших днів зберігся «Букварь, или Начальное учение хотящим учиться», виданий нею 1675 року з автографом Іоїля (Биковського). У 1776 році Іоїля призначають архімандритом ярославського Спасо-Преображенського монастиря і ректором тамтешньої семінарії. В оді на день Ангела свого ректора семінаристи назвали його «любителем наук і мудрості». Такою й була ця непересічна особистість, перший власник безцінного «Слова», чиє ім'я повертає із забуття небайдужа новгород-сіверська дослідниця.

Чи не найголовнішим напрямком словознавчого пошуку Ірини Лобачової є дослідження, пов'язані з князівською династією Ольговичів. Її публікації про благовірного князя-мученика Ігоря Ольговича та рильського князя Святослава Ольговича, племінника головного героя «Слова» Ігоря Святославича, викликали чималий інтерес читацького загалу. Святослав Ольгович брав участь у поході 1185 року, потрапив у полон і подальша його доля неясна. Це ще одна загадка, над розв'язанням якої сушать мізки сучасні словознавці.

«Слово о полку Ігоревім» таїть у собі безліч загадок, найскладніша з них – встановлення місць, де навесні 1185 року відбувалися описані в безсмертному творі події. Одразу після відкриття знаменитої пісні-поеми виникло питання щодо географічних

і топографічних орієнтирів Ігоревого походу. Дослідників, зокрема, цікавила річка Каяла, на чиїх берегах руське військо зазнало поразки. У пошуках вирішення проблеми Каяли науковці та дослідники-аматори висували безліч версій, за якими «прописували» цю річку то в басейні Дніпра, то в Приазов'ї. Деякі з них взагалі вважали, що Каяла – вигадана символічна назва річки, яка належить до географічних реалій лише на сторінках «Слова». Навіть корифей історичної науки Борис Рибаков закликав: «...відмовитися від пошуку Каяли на географічній карті і визнати правильною... формулу: «Каяла-ріка – Жаль-ріка»[1].

Харківський дослідник Михайло Гетьманець, зі студентської лави увірувавши в реальність подій, оспіваних у «Слові», не мав сумнівів щодо існування Каяли. Понад сорока років свого життя присвятив Михайло Федосійович дослідженню «Слова» і пошуку річки, де понад вісім століть тому трагічно закінчився Ігорів похід. У 1982 році невтомний дослідник опублікував свою книгу «Тайна реки Каялы», що справила на читачів ефект народження «наднової» зірки у безмежному Всесвіті словознавства. Її автор, проаналізувавши існуючі на той час версії географії походу Ігоря та гіпотези про місце розташування Каяли, доводив, що всі вони побудовані виключно на основі письмових джерел і картографії. Заради вирішення проблеми і з'ясування істини потрібні не лише теоретичні, а й практичні дослідження конкретної місцевості. Михайло Феодосійович переконався в цьому, провівши у вісімдесятих роках минулого століття топографічні дослідження в районі поміж Ізюмом Харківської області і Слов'янськом, що на Донеччині. Відомо, що князь Ігор прямував до Дону (Сіверського Дінця), щоб там «копіє приломити». Навколо Сіверського Дінця розгортаються події, описані в «Слові» та в Іпатіївському і Лаврентіївському літописах. На підставі результатів топографічного дослідження колишнього половецького степу, лінгвістичних і археологічних матеріалів, Михайло Гетьманець робить висновок: військо князя Ігоря вело триденні бої проти половців поблизу Слов'янська, в районі між річками Гола Долина (Сюурлій) та Макатиха (Каяла). Книга «Тайна реки Каялы», що розповідала про ці відкриття, одразу стала історичним «бестселером» і витримала кілька перевидань. Та її непосидющий автор не став почивати на лаврах і продовжував пошуки. Його цікавив маршрут Ігоревого походу, дослідник виношував ідею пройти його слідами.

[1] Рибаков Б. А. «Слово о полку Игореве» и его современники. – Москва: Наука, 1971. – С. 224.

Щоб ретельно вивірити шлях Ігоря від берегів Десни до Каяли, навесні 1986 року Михайло Гетьманець організує і очолює кінну експедицію. Її учасники мали подолати верхи на конях відстань від Новгорода-Сіверського до Ізюма. Михайлу Федосійовичу не звикати до подібних нелегких переходів. У роки Великої Вітчизняної війни колишній фронтовик пройшов вогненними шляхами не одну тисячу кілометрів. У сорок першому, відступаючи з Харкова, в похідній колоні пішки дістався до Михайлівки тодішньої Сталінградської області. У сорок другому – потрапив до підрозділу артилерії на кінній тязі. Розвідник-спостерігач Гетьманець мав свого коня, брав участь у кінних переходах і в бойових обставинах, опановував топографію і орієнтування на місцевості. Власний фронтовий досвід, як зазначає ветеран, дозволяє йому не лише сповна уявити знаменитий похід наших далеких предків, а й додає сил і наснаги на подолання будь-яких труднощів. Молодим учасникам експедиції, більшість яких складали члени секції кінного туризму села Велика Рублівка Полтавської області, було чого повчитися у її енергійного керівника. Юнаки й дівчата зачерпнули повні пригорщі патріотизму, гартували свою витривалість і стійкість. Молоді,

Кінний похід маршрутом князя Ігоря, 1986 рік

Професор М. Ф. Гетьманець

будь-то кіннотники з великої Рублівки чи студенти педагогічного університету, де працює професор Гетьманець, у спілкуванні з ним відкривають істинний зміст слова «одержимість». Одержимий – той, хто до самозабуття чимось захоплений, закоханий у яку-небудь справу. Михайло Федосійович – одержимий «Словом» і сповна віддає себе його вивченню і популяризації.

Маршрут експедиції, що стартувала 28 квітня 1986 року, пролягав через Путивль, Суджу, село Підольхи Бєлгородської області (витоки Сіверського Дінця), Корочу, Великомихайлівку (верхів'я річки Оскол). Від Великомихайлівки рушили у бік Ізюма, долаючи унікальну ділянку заповідного ковилового степу, де дотепер водяться байбаки, чиї предки своїм свистом зустрічали колись воїв Ігоря. На світанку 15 травня кіннотники побачили вдалечині знаменитий Узун – курган, що домінував над місцевістю. Від Узун-кургана походить назва міста Ізюм. Учасники експедиції, йдучи слідами Ігоревого походу, подолали 630 кілометрів. Науково-експериментальна експедиція, очолювана Михайлом Гетьманцем, дозволила перевірити маршрут, швидкість руху

кінного війська, а також практично довести, що сонячне затемнення застигло Ігорове військо при переході Сіверського Дінця в його верхів'ях.

У 2013 році побачила світ нова книга Михайла Гетьманця з промовистою назвою «Каяла». Звертаючись до читачів, 90-річний патріарх словознавства зазначає: «У цьому виданні узагальнено все те, що було здобуто мною у пошуковій роботі і в процесі логічних міркувань за сорокарічну історію вивчення проблеми. За цей час ніким не була спростована не лише загальна концепція дослідження, але й жоден конкретний висновок. Все те остаточно зміцнило віру в те, що версія Каяла-Макатиха є єдино правильною, що таємниця Каяли розгадана. У зв'язку з цим із назви книги вилучено слово «тайна» і залишилося тільки «Каяла»[1]. Навіть тим, хто добре знайомий з трьома попередніми виданнями книги «Тайна реки Каялы», варто прочитати нову працю шанованого Михайла Гетьманця. В ній ви знайдете чимало свіжих і цікавих фактів. Як на мене, важливо дослухатися до виважених роздумів автора, вміщених у розділі «Нові пошуки, нові версії». Як крик душі сприймаються принципові думки словознавця: «Важко пояснити чому, але у вивченні історії походу Ігоря Святославича стався відкат від завойованих позицій, все повернулося до тих часів, коли переважали ворожіння на карті і безпідставне фантазування. Всі автори констатують важливість вивчення місцевості, часом посилаються на деякі конкретні об'єкти, однак системних і цілеспрямованих досліджень ніхто не проводив. Переважають ворожіння на географічній карті та прагнення не довести свою версію математичними розрахунками і логічними роздумами, а здійснити сенсаційне відкриття»[2].

Понад вісім століть віддаляють нас від історичних подій, що зворушили і надихнули невідомого автора на створення поетичної енциклопедії Давньої Русі. Невеликий за обсягом твір увібрав у себе безліч різних аспектів життя – історію, політику, військове мистецтво, археологію, лінгвістику та багато іншого, що складає сенс буття нашого народу. В цьому й полягає енциклопедичність невмирущого «Слова». У наступній розмові спробуємо «пошукати» такі місця Подесення, де збереглися реальні прикмети того часу і далекого життя наших пращурів, такі близькі кожному, хто цінує праотчу православну віру та історію рідного краю.

[1] Гетманец М. Ф. Каяла. – Харьков: Майдан, 2013. – С. 5.
[2] Там само. – С. 172.

ЩОБ НЕ ПЕРЕРВАВСЯ ЗВ'ЯЗОК ЧАСІВ

Чернігівська земля, як територія в межиріччі Десни і Дніпра, так й Задесення, за княжої доби була густо заселена. Відомий історик, археолог, краєзнавець Олександр Шекун картографував у межиріччі Дніпра і Десни 312 пам'яток давньоруської доби, у тому числі 21 городище, 193 селища, 92 курганних і шість ґрунтових могильників.

Історик Юрій Ситий підрахував, що лише на території Задесення – колись складової частини домена чернігівських князів – виявлено 14 городищ (включаючи літописні міста), близько 80 сільських поселень та чотири курганних могильника Давньої Русі. Найбільше поселень розташовано в районі Чернігова, що пояснюється, на думку вченого, родючістю тамтешніх ґрунтів. У 1985 році Юрій Ситий виявив залишки літописної Біловежі. Подальше вивчення цього об'єкту, проведене спільно з Володимиром Коваленком, дозволило говорити про виникнення давньоруського поселення наприкінці XI століття та його загибель в середині XIII століття. Того ж таки 1985 року було досліджено городище біля села Ковчин. Це мисове городище з двома укріпленими посадами виникло в XII столітті й до середини XIII століття являло собою міський центр обширної землеробської округи. Згадує Юрій Ситий й моє рідне село Виблі. Цитую: «Окремі давньоруські об'єкти досліджувались під час стаціонарних розкопок, що проводились на більш ранніх пам'ятках. Так, на поселенні «Цегельня» біля с. Долинське О. М. Мельніковська серед матеріалів інших епох розкопала яму XI – середини XIII ст. Ще одна давньоруська яма відкрита на поселенні «Виблі 1» біля с. Виблі Є. В. Максимовим і Р. В. Терпиловським під час дослідження поселення київської культури»[1]. Додам до цього, що околиці Виблів багаті на підйомний археологічний матеріал. Археологи, які працювали у нашому селі, а найчастіше – місцеві мешканці, нерідко знаходили на дюнному підвищенні у заплаві Десни фрагменти різночасової кераміки, які фахівці датували добою Київської Русі. Коли у вісімдесятих роках минулого століття знадобився пісок для асфальтування вулиць села, доля того піщаного пагорба була вирішена не в кращий спосіб. У тодішніх місцевих владоможців не знайшлося часу, щоб запросити археологів і ґрунтовно обстежити цю місцину. На здобич піску «кинули» потужну техніку. Добре пам'ятаю, як дітлахи, дочекавшись закінчення роботи бульдозера,

[1] Сытый Ю. Н. К истории изучения черниговского Задесенья // Проблемы археологии Южной Руси. – Киев, 1988. – С. 63.

Залізний замок давньоруського виробництва (Чернігівський історичний музей)

проводили самовільні «розкопки». Декому щастило відшукати у ґрунті старовинні речі, монету або натільний хрестик. Де поділися оті знахідки – невідомо. А на місці колишнього дюнного підвищення утворився котлован, де пізніше облаштували сільський стадіон.

Більше пощастило археологічним об'єктам села Анисів, що за десяток кілометрів від Виблів. Колись мої земляки, щоб дістатися до Чернігова, користалися анисівською дорогою і тутешньою переправою. Неподалік тієї дороги у лівобережній заплаві Десни, де збереглися її стариці Глушець і Комарівка, розкинулось урочище, що з давніх-давен звуть Городищем. Подібні мікротопоніми промовисто підказують археологам місця їх майбутніх розкопок. За такою ж підказкою виявлене, а пізніше досліджене й поселення поблизу Анисова. Наполеглива і нелегка праця науковців увінчалась успіхом. У верхній частині культурного шару, що датується добою Київської Русі, було виявлено два наземних житла з глинобитними печами та п'ять господарських ям різної форми і глибини.

Серед давньоруських знахідок – мініатюрна срібна підвіска, лицьовий бік якої прикрашає хрест в обрамленні гілок, лита бронзова накладка з рельєфним зображенням чоловіка та двох птахів. Чималий інтерес археологів викликали й інші анисівські артефакти: свинцеві та шиферні грузила, залізні остроги, замки, ключі, пробійники, шиферні пряслиця, фрагменти скляних браслетів, а також велика кількість уламків плінфи. На останню знахідку звернемо особливу увагу. Плінфу археологи виявляють на багатьох пам'ятках давньоруської доби. Так було, наприклад, на поселенні Овраменків Круг, що за три кілометри від села Березанка Чернігівського району. Серед інших старожитностей: литої бронзової бляхи з емаллю і позолотою, ножів, прясел, фрагментів скляних браслетів знайшли тут і плінфу.

Плінфа – грецьке слово, що означає широку та плоску обпечену плитоподібну цеглу. Давньоруський Чернігів серед інших міст Київської Русі, що будувались переважно з деревини, вирізнявся саме значними обсягами мурованого зодчества. Його

основним будівельним матеріалом була плінфа. Найдавніший храм міста – Спасо-Преображенський собор – був закладений у центрі Дитинця князем Мстиславом Хоробрим. Стіни собору були зведені на висоту вершника, що стоїть на коні. Літописець оповідає: «було бо зведено її при ньому [так] заввишки, як на коні стоячи, [можна] рукою досягти»[1]. Історики припускають, що будівництво собору було завершено за часів правління князя Святослава Ярославича. Стіни собору зводились методом мішаної кладки з чергуванням плінфи, каменю та товстих шарів розчину. Ці будівельні матеріали укладались методом декоративної кладки, створюючи численні прикраси – візерунки на стінах собору. Цегляний орнамент із хрестів, сонця, ялинок, чергування плінфи, каменю-пісковика і розчину рожевого кольору надавали Спасо-Преображенському собору особливої виразності й краси. Його інтер'єр прикрашали різьблені колони з білого мармуру, підлога з шиферних плит була оздоблена мозаїкою з різнокольорової смальти. Спаський собор, що зберігся до наших днів, вражає й надихає.

Чернігівська плінфа

На території Дитинця у середині XII століття звели ще один собор – Борисоглібський. Сучасний літописець Чернігова Сергій Леп'явко стверджує: «В історії давньоруського мистецтва цей храм знаменитий своїм різьбленням по каменю, яким прикрашені капітелі зовнішніх напівколон. На відміну від Спаського, цей собор, як і всі пізніші храми міста, був повністю збудований із плінфи».[2] Мурована церкви зводились не лише на чернігівському Дитинці, що був центром адміністративного та релігійного життя стольного града. Найбільшою за територією частиною міста було Передгороддя, де височила, наче дивовижний стовп-башта, цегляна церква. Побудована наприкінці XII століття коштами чернігівських ремісників і купців біля торгу, ця церква була освячена на честь покровительки торгівлі святої великомучениці Параскеви

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 87.
[2] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 70.

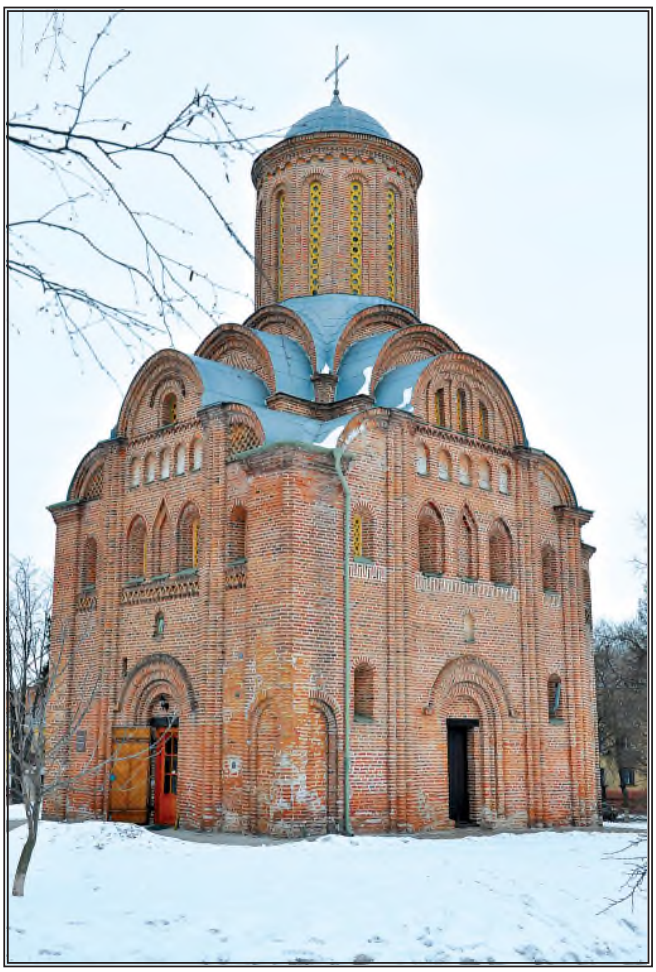
Фрагмент давньоруського мурування

П'ятниці. Науковці зазначають: «Сучасник «Слова о полку Ігоревім» – П'ятницький храм втілив високі народні ідеали, свідомість сили і духовної краси народу, його художні й естетичні погляди»[1].

Якби камені вміли говорити, багато чого б розповіли цеглини плінфи, з яких була побудована П'ятницька церква. Разом з містом і городянами храм великомучениці Параскеви П'ятниці пережив найтяжчі сторінки нашої історії і вистояв. Диву даєшся, як збереглися давньоруські пам'ятки Чернігова під час розбрату, гонінь, ворожих навал. У роки війни проти гітлерівських загарбників П'ятницька церква була напівзруйнована. Восени 1943 року, коли Чернігів було визволено від ворогів, група фахівців на чолі з відомим архітектором-реставратором Петром Барановським розпочала термінові консервативні та протиаварійні роботи. Під час детального обстеження пам'ятки Петро Дмитрович віднайшов у руїнах зразки давньоруської плінфи. Це й спонукало науковця до важливого висновку: без плінфи, виготовленої за старинними рецептами, неможливо відновити первісний вигляд П'ятницької церкви. Реставратор вдався до сміливого кроку – звернувся за дозволом на виробництво плінфи до Верховного Головнокомандування. Звісно, за умов воєнного часу вирішення цієї проблеми потребувало чималих фінансів, виробничих потужностей, людських ресурсів. Та Петро Барановський домігся таки вирішення цього питання – виробництво головного будівельного матеріалу, що не поступався своїми якостями давньоруській плінфі, налагодили. Шедеври чернігівської архітектури були врятовані. Остаточно реставрація П'ятницької

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 689.

церкви за проектом архітекторів Петра Барановського та Миколи Холостенка завершилась 1962 року. Відроджений у первісному вигляді, храм відтворює найвищий етап розвитку храмового зодчества Київської Русі.

П'ятницька церква м. Чернігів,
кінець XII початок XIII ст., сучасний вигляд

Хронологічно цей етап співпадає з періодом найвищого розвитку Чернігова як столиці князівства та центру ремесел і торгівлі. Місто на Десні швидко розбудовувалось, зводились не лише дерев'яні, а й муровані споруди. Той же Микола Холостенко, якого тепер називають «людиною, яка повернула Чернігову справжнє обличчя», ще 1950 року виявив залишки кам'яної будівлі другої половини XI століття. Споруда розміщувалась між Спасо-Преображенським і Борисоглібським соборами і являла собою княжий терем у кілька поверхів. Поряд знайдені залишки ще одного княжого терема, ймовірно, він був побудований в роки правління Володимира Мономаха. З розвитком мурованого зодчества зростала й потреба у будівельних матеріалах – камені-пісковику та плінфі.

У 1984 році, проводячи розкопки в заплаві Десни (урочище Пролетарський Гай), відомий чернігівський археолог Олександр Шекун дослідив п'ять плінфовипалювальних печей XII століття. В одній зі своїх наукових робіт Олександр Володимирович наводить цікаві факти, пов'язані із виготовленням плінфи.[1] У 1989 році неподалік поселення Очеретяна Гора виявлено скупчення плінфи, яка залягала в заглибленні коритоподібної форми. Дослідники відносять подібну плінфу до третього будівельного періоду в давньому Чернігові, що датується першою половиною XII століття.

[1] Шекун О. В. До вивчення стародавніх водних шляхів Чернігівської землі // Чернігівська земля у давнину і середньовіччі. – Київ, 1994. – С. 39.

Археолог О. В. Шекун

Найближчі до місця цієї знахідки поклади глини, придатної для виготовлення плінфи, знаходяться біля села Грабів. У місцевому урочищі Курганки розташовувалось давньоруське поселення, під час дослідження якого археологи виявили рештки двох плінфовипалювальних печей та фрагменти плінфи і поливної плитки.

«Людина, закохана в історію рідного краю», – так шанобливо говорять земляки про старійшину чернігівської археолого-дослідницької школи Олександра Шекуна. Це справедливе твердження стало й назвою виставки, що в січні-березні 2015 року працювала в історичному музеї імені В. Тарновського, і присвячувалась вісімдесятиріччю науковця-дослідника. Хіміку-технологу за фахом Олександру Шекуну судилося долучитися у сімдесятих роках минулого століття до відродження широких археологічних досліджень на Чернігівщині. Члени створеної ним та іншими ентузіастами у 1974 році спелео-археологічної секції виявили і обстежили десятки пам'яток. Олександр Володимирович тривалий час працював у Чернігівському історичному музеї і був одним із фундаторів клубу «Юний археолог». Його вихованці долучалися до вивчення минулого краю, що спонукало юнь до усвідомлення натхненної суті історичної пам'яті. Чимало активістів клубу стали істориками, археологами, а головне – свідомими громадянами і патріотами.

Олександр Шекун належить до когорти тих, чиє покликання робити все, щоб не перервався зв'язок часів. Захоплений, пристрасний дослідник обстежив сотні пам'яток різних епох, одначе тяжіє він до вивчення давньоруських старожитностей. Олександр Володимирович досліджував чернігівський Дитинець та його посади, зафіксував залишки стародавніх оборонних споруд на Подолі, розкопав садибу чернігівського купця XII століття, започаткував розкопки міського ґрунтового некрополя. За його участі проводились дослідження літописного міста Сосниці. Протягом шістнадцяти років Олександр Шекун досліджував давньоруське поселення Ліскове (тепер Ріпкінський

Давньоруські хрести енколпіони (Чернігівський історичний музей)

район), що наприкінці IX – на початку XI століття було центром територіальної общини і ключовим пунктом на важливому водному шляху Любеч-Чернігів. Населення Ліскового займалось не лише сільським господарством, а й обслуговуванням водного шляху та ремеслами і промислами. Тут виробляли кричне залізо з гарячою і холодною його обробкою, був розвинутий смолокурний промисел. Жителі Ліскового брали участь у торговому обміні, про що свідчать знахідки деталей терез та залізної гирки. Серед інших речей були виявлені натільні хрестики з шиферу, мармуру, а також хрест-складень з малюнком, нанесеним різцем і подекуди інкрустованим сріблом. На лицьовій його стороні – Христос, на зворотній – Богоматір.

За роки активної діяльності на археологічній ниві Олександр Шекун зібрав майже 20 тисяч артефактів, які були передані до музейних фондів. З них понад п'ятнадцять тисяч зберігаються в Чернігівському історичному музеї імені В. Тарновського. Експозиція виставки на честь ювілею Олександра Шекуна включала дві сотні раритетів із музейного зібрання, серед них є знахідки, віднайдені ювіляром. Найбільший розділ експозиції репрезентував поселення Ліскове, повернуте із забуття невтомною працею науковця-дослідника.

Виявлені на поселенні Ліскове і старожитності, пов'язані з християнством. Подібні знахідки давньоруських пам'яток свідчать, що духовність нашого народу – висока і давня. Віра Христова з часів рівноапостольного Володимира Великого знайшла широке поширення по всій Давній Русі і, зокрема, в нашому краї.

Ікона Божої Матері Тихвінська, XIX ст.

На користь цього твердження свідчать численні православні храми та монастирі, що повставали не лише в стольному граді князівства, а й в інших містах та поселеннях. Навіть невеликі дерев'яні храми, або божниці, як їх називали в народі, вражали своєю зовнішньою красою та внутрішнім вбранням. Благоговіння викликали ікони – зображення Господа Ісуса Христа, Пресвятої Богородиці та святих на спеціально оброблених дошках. Усе це підносило й благотворно надихало людські душі й поволі затирало пам'ять про поганські капища та язичницькі вірування. Щоб християнська віра стала близькою і зрозумілою простим людям, чимало зусиль докладали священики, а також численний церковний причет. Тих, хто виконував при храмах якісь обов'язки, називали ще церковними людьми. В церковному уставі Володимира Великого йшлося: «А це церковні люди: ігумен, піп, диякон, попадя й хто в крилосі, ігуменя, чернець, черниця, проскурниця, паломник, лічець, прощеник, задушний чоловік, сторонник, сліпець, хромець...» Для сучасного читача пояснимо: проскурниця – жінка, яка пекла проскури для церковної потреби. Прощеник – той, хто здобував прощення тяжких гріхів. Паломники – прочани, що здійснювали подорожі до Святої Землі і поверталися звідти із освяченим пальмовим гіллям. Задушні люди – це колишні невільники, даровані церкві побожними добродіями за спасіння душі. Церква заохочувала до звільнення невільників, вважаючи це за богоугодний вчинок, під її захистом перебували ізгої. Спочатку ізгоями називали князів, які втратили свою вотчину, а пізніше й звільнених невільників, збанкрутілих купців, синів священиків, яких через неписьменність не допускали до прийняття сану. Таке соціальне служіння підвищувало авторитет Церкви та духовенства у тодішньому суспільстві.

Із прийняттям християнства була створена Київська митрополія, до якої спочатку входило вісім православних єпархій, серед них і Чернігівська. Про значну роль Православної Церкви, її тісний зв'язок із державною владою свідчить те, що

управління Чернігівської єпархії, єпископський двір розташовувався в самому «серці» стольного града, на Дитинці, поряд з князівськими теремами. Єпископ та його помічники дбали про добір кадрів духовенства – священик мав не лише вміти читати й писати, а й знати Святе Письмо, Священну історію та церковні обряди. Духовенство поділялось на «біле», тобто священиків, які не давали обітниці «целібату» (безшлюбності) й мали право одружуватися, та «чорне», тобто ченці, які повинні були уникати мирських спокус і гріхів. Ченців вважали цвітом віруючого люду, лише з їх числа обирали духовних ієрархів. Важливими центрами поширення християнської науки і духовної культури ставали чернечі обителі. На теренах Київської Русі в XIII столітті існувало близько 50 монастирів, з них 17 у Києві. У Чернігові діяло чотири монастирі, найвідоміші з них – Єлецький та Іллінський. Заснування чернечої обителі на високій горі серед хвойного лісу пов'язане із першим у Чернігові православним чудом, зафіксованим в історичному документі. Згідно з Єлецьким синодиком, у 1060 році, за правління князя Чернігівського Святослава Ярославича, сталася знаменна подія – явлення на ялині ікони Божої Матері. Дізнавшись про чудо, чернігівці поспішали вклонитися образу Пресвятої Богородиці, що був «променями світлими, як вогнем оточений». Святослав Ярославич, онук Святого рівноапостольного князя Володимира Великого, віддаючи молитовну шану новоявленій іконі, повелів закласти на місці її з'явлення храм Успіння Пресвятої Богородиці та заснувати монастир. У Єлецькому синодику благочестивий князь Київський і Чернігівський Святослав Ярославич поминається як фундатор монастиря Пресвятої Богородиці Єлецької. У давнину Єлецький монастир називали також Болдиногірським.

Ікона Христа Спасителя, XIX ст.

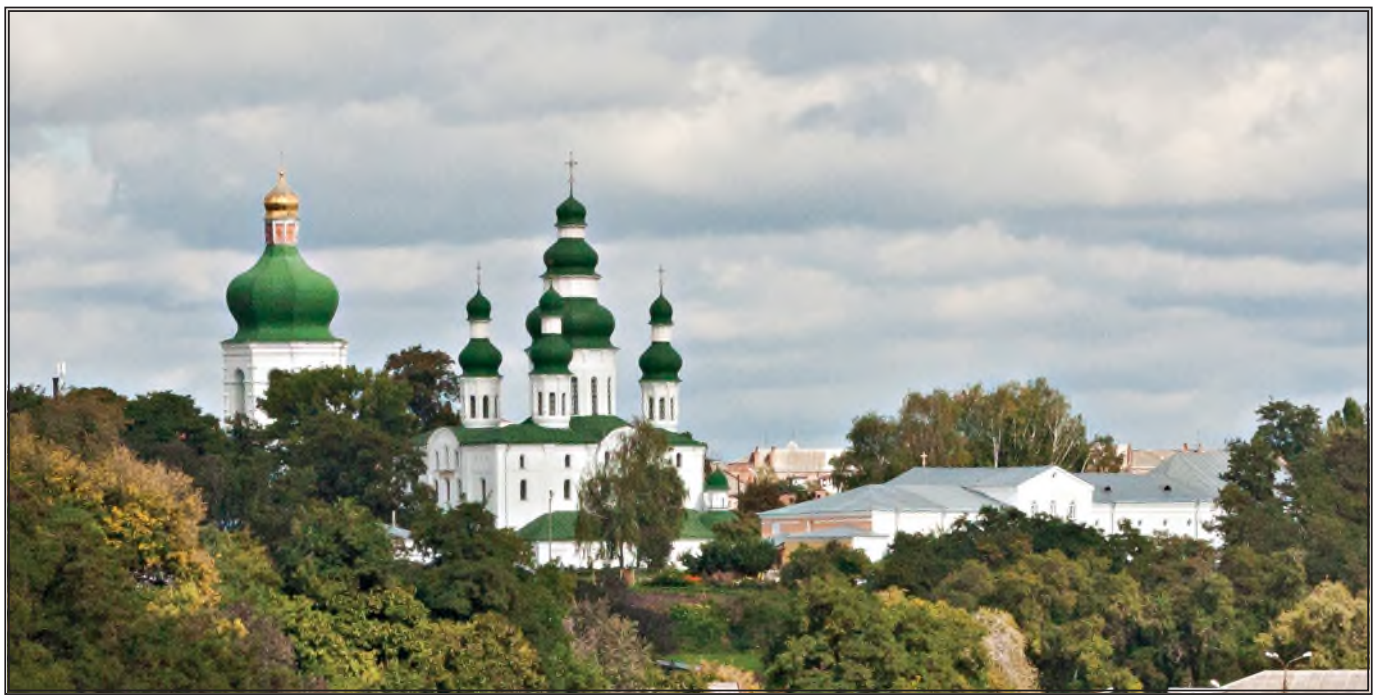
Доля стародавнього образу Богородиці Єлецької невід'ємна від історії нашої землі та її православного народу. Спочатку ікона перебувала в новоствореній обителі, і всі, хто з вірою і молитвою звертався до Цариці Небесної перед її чудотворним образом,

Ікона Божої Матері Єлецька

отримували поміч і розраду. Під час монголо-татарської навали на Чернігів у 1239 році місто і свята обитель зазнали нищівного розорення. За переказами, ченці встигли заховати святиню в церковній стіні. Архімандрит Іоанникій Галятовський у своїй праці «Скарбниця», що вперше побачила світ у 1676 році, припускав, що Єлецька ікона Матері Божої під час війни була перенесена з Чернігова до Москви. Святий Філарет (Гумілевський) стверджував, що з 1579 року чудотворна ікона знаходилась у князів Барятинських – нащадків князя Чернігівського і Київського Святослава Ярославича. У 1687 році князь Данило Барятинський, вирушаючи у військовий похід на Крим, взяв із собою чудотворний образ. Повертаючись з походу, він захворів і вимушений був зупинитись у Харкові. Відчуваючи близьку кончину, князь Данило передав святу ікону до Харківського Успенського собору. На жаль, улюблена православними харків'янами Єлецька ікона Цариці Небесної безслідно зникла в радянські часи.

Матір Божа не залишила Чернігівську Єлецьку обитель без Свого образу. У 1676 році благочестивий чернігівський житель Костянтин Мезопета придбав на ярмарку нову ікону Богородиці Єлецької та подарував її обителі. Нова Єлецька ікона свідчить про сенс християнського життя, накресленого Промислом Божим та пошанування нашим боголюбивим народом Цариці Небесної. У верхній частині ікони – Богородиця з Предвічним Немовлям, зображені на тлі ялинових гілок. Стовбур ялини ділить композицію навпіл. Вдалині несе свої чисті води річка Десна, на берегах якої височать знані чернігівські споруди – Успенський собор Єлецького монастиря та будівлі Чернігівської фортеці XVII століття. Єлецька ікона символізує зв'язок часів,

Єлецький монастир у Чернігові, сучасний вигляд

одвічність і наступність світлих устремлінь нашого православного люду. На наше щастя, ця чудотворна Єлецька ікона Богородиці вціліла у війнах й під час жорстоких гонінь на Церкву. У 1921 році, коли атеїстична влада ліквідувала Єлецький монастир, святиню було передано до історичного музею. У роки Великої Вітчизняної війни будівля музею була знищена пожежею. І знов сталося чудо – вогонь не знищив святу ікону. Якась жінка знайшла її на попелищі та принесла до Троїцько-Іллінського монастиря. По війні влада примусила ігуменю Антонію віддати Єлецьку ікону до музею. Святиня перебувала в фондах музею до квітня 1999 року. Тепер святий образ знову стрічає всіх, хто завітає до Єлецького монастиря. Зворушено й урочисто лунає над історичним місцем з'явлення чудотворного Єлецького образу акафіст Успінню Богородиці:

Радуйся, обрадованная, бо з Тобою Господь,
Радуйся, непереможная, бо не захитаєшся Ти,
Радуйся, благодатная, що в Успінні не покинула нас.

Не важко уявити, які величезні й піднесенні враження викликали у наших давніх пращурів Єлецька ікона Богоматері та Успенський собор, де вона перебувала. Зведений на початку XII сторіччя на підвищеному правому березі Десни, грандіозний, двадцятип'ятиметрової висоти мурований храм, увінчаний Хрестом, було видно не лише з будь-якого боку міста, але й з навколишніх поселень. За своєю архітектурною

виразністю цей шестистовпний, тринефний однокупольний собор з трьома абсидами вважається найдосконалішим храмом Київської Русі. На думку сучасних дослідників, величність Успенського собору була досягнута завдяки простоті композиції та гармонійному поєднанню пропорцій окремих частин споруди: різної висоти абсид, потужних колон і напівколон. Численні вікна роблять храм світлим та урочистим. За традицією, собор був щедро розписаний фресками.[1]

Звісно, краса подібних мурованих православних храмів здавалася давнім чернігівцям, призвичених до скромних дерев'яних будівель, сліпучою. Чернігівські творіння давніх зодчих: Спаський, Борисоглібський, Успенський собори, П'ятницька церква й мали справляти такі враження. У нашій Церкві, яка успадкувала кращі традиції православної Візантії, добре усвідомлювали, що високе мистецтво, звернене до людських емоцій, часто здатне ефективніше посилювати віру, ніж богослов'я, яке апелює до роздуму. Заради цього Церква усіляко сприяла розвитку мистецтва і ремесел. Завдяки такому сприянню чернігівські майстри створювали дивовижні шедеври – фрески, мозаїку, ювелірні вироби тощо. Ті ж фрески з надзвичайною правдоподібністю ілюстрували події земного життя Спасителя та інші сторінки Священної історії. Власне з давньокиївських часів і дотепер Церква шукає «золоту середину» у поєднанні богословської науки та високого мистецтва, здатних підносити людську душу.

Не буде перебільшенням твердження про особливу роль Чернігово-Сіверщини, зокрема її монастирів, у поширенні християнського вчення. Одним з перших за хронологією і головним – за своєю значимістю – був Печерський монастир у Києві. Заснував його преподобний Антоній Печерський, який по праву вважається родоначальником чернецтва у Київській Русі. Як оповідає «Патерик Печерський», преподобний Антоній (в миру Антипа) народився на Чернігівщині, у містечку Любеч. Душа його з ранніх літ тяглася до Бога, тому він викопав печеру і молився там на самоті. Невдовзі юнак вирушив на Святу гору Афон, що в Греції, де прийняв чернечий постриг під іменем Антоній. Як зазначає сучасний дослідник Сергій Шумило, перше письмове свідчення про києворуських ченців на Афоні датоване 1016 роком. У цьому документі згадується Герасим – ігумен першого давньоруського монастиря на Святій горі.[2] У 1013 році преподобний Антоній Печерський, повернувшись з Афона до Києва, відвідав печеру

[1] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 78.

[2] Шумило С. В. «Духовное Запорожье» на Афоне. – Киев: Издательский отдел УПЦ, 2015. – С. 7.

на схилах Дніпра у передмісті Києва – Берестовому – та почав вести життя ченця-аскета. Після смерті Хрестителя Русі, князя Володимира Великого, преподобний Антоній вдруге вирушає на Святу гору Афон і повертається до Києва після утвердження на великокняжому престолі Ярослава Мудрого. І знову преподобний Антоній оселився у невеликій печері, і «почав жити тут, молився Богові, їв сухий хліб, і то раз на день, води в міру вживав і копав печеру, не знаючи собі спочинку, вдень і вночі, перебуваючи в трудах, без сну, на молитвах». До відлюдника Антонія приходили інші ченці і разом вони викопали ще більшу печеру для церкви та келії. Відтоді й починається історія заснування Києво-Печерського монастиря. На прохання преподобного Антонія київський князь Ізяслав подарував ченцям гору, на котрій було споруджено першу дерев'яну церкву монастиря, що став жити за статутом і правилами, прийнятими на Афоні.

Директор Міжнародного інституту афонської спадщини в Україні Сергій Шумило зазначає: «Преподобний Антоній намагався перенести ідею сакралізації простору на новонавернену Київську землю, створити, так би мовити, «руську ікону» Святого Афона як Уділа Божої Матері на Русі. Не випадково саме Києво-Печерський монастир ще на світанку його становлення почали називати «Третім уділом Божої Матері» і «Руським Афоном»[1]. Крім Києва давньоруський печерський монастир був лише у Чернігові – духовному центрі нашого краю. Поява чернігівської печерської обителі теж пов'язана з ім'ям преподобного Антонія. В одній з наших попередніх розповідей ми згадували про події 1069 року, коли князь Святослав, рятуючи преподобного Антонія, забрав його до Чернігова. Літописець засвідчує: «Антоній же, прибувши до Чернігова, уподобав Болдину гору і, викопавши печеру, тут вселився. І єсть [печерний] монастир святої Богородиці на Болдиних горах і до сих днів»[2]. Архімандрит Іоанникій Галятовський добре знав: Антоній Печерський раніше подвизався на Афоні. Тому автор «Скарбниці» наголошував, що подвижник давньоруської землі «як монастирю Печерському, так і Єлецькому дав благословення од Святої Гори».

Преподобний Антоній, повернувшись до Києва, назначив ченцем нового ігумена, а сам усамітнився в окремій печері, де 1073 року й закінчився його подвижницький земний шлях. Вірним сподвижником преподобного Антонія був Феодосій Печерський, який говорив: «Любов до Бога не на словах, а у дійсних справах». У цьому

[1] Шумило С. В. «Духовное Запорожье» на Афоне. – С. 8.
[2] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 118.

Ігумен монастиря на Афоні благословляє Антонія до повернення до Києва.
(Радзивіллівський літопис)

Заснування Антонієм Печерським келії на горбистому березі Дніпра в печері,
де до нього жив Іларіон; перебування Антонія в постійних працях і молитвах.
(Радзивіллівський літопис)

висловлюванні – життєве кредо преподобного Феодосія. Преподобний Феодосій Печерський народився у місті Василеві (теперішній Васильків), що на Київщині. Його батько служив княжим управителем. Свої дитячі та юнацькі роки Феодосій провів на Чернігівщині і в Курську. З ранніх літ відчувалося його бажання присвятити себе Богові, а ще потяг до знань і книжної мудрості. Це й привело його до Печерської обителі. Ставши її ігуменом, преподобний Феодосій увів у монастирське життя суворий грецький устав Феодора Студита і сам надавав братії приклад, як виконувати нелегкі чернечі обов'язки. Саме за його ігуменства у Києво-Печерському монастирі було завершено будівництво величного Успенського собору. Символічно, що фундатором Свято-Успенських соборів у Чернігові та Києві був князь Чернігівський, а згодом Великий князь Київський Святослав Ярославич. Успенський собор у Чернігові та відновлений Успенський собор Києво-Печерської лаври і сьогодні милують око й підносять душу. Промисел Божий являє безперервність часів і незнищенність православної духовності.

Преподобний Феодосій
Києво-Печерський

Іоанникій Галятовський ще в XVII столітті писав: «Як у Києві Печерська, так й у Чернігові Єлецька церква були оточені каплицями. А перед Батиєм церква Єлецька була покрита олов'яними таблицями, про що свідчить те, що й тепер люди знаходять у піску навколо церкви багато олова». Автор «Скарбниці» згадує й про фрески чернігівського Успенського собору, віднайдені під час його відродження у «такому вигляді, що їх ані дощ, ані град, ані сніг не винищили й не пошкодили протягом багатьох літ»[1].

Чернігівська земля зберегла у собі не лише олов'яні таблиці Єлецької церкви, а й золоті, срібні коштовності. Про скарби у прямому та переносному сенсі, про наших роботящих пращурів, які працею своєю звеличували давньокиївську державу й рідний край, ітиметься у нашій наступній розмові.

[1] Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь. – С. 7.

РОБОТЯЩІ РУКИ ГОРИ ВЕРНУТЬ

Київська Русь, хоча в ній жваво розвивалися різноманітні ремесла й прибуткова заморська торгівля, була, перш за все, хліборобською державою. Її населення у своїй переважній більшості займалося сільським господарством. З давніх-давен східні слов'яни були людом землеробським. Про рільничу діяльність на Русі згадують літописи, переконливо свідчать археологічні знахідки. Наші предки сіверяни теж були хліборобами. І хліб насущний давався їм нелегко, особливо на чернігівському Поліссі. Орної землі у поліському краї було замало, кожен клаптик її доводилось у поті лиця відвойовувати у лісових пущ. Система землеробства повільно, але невпинно удосконалювалась від лісового перелогу до парового клина. Трипільна система обробітку полів, поява плугу із металевим лемешем та інших більш удосконалених знарядь праці збільшували валові збори посівних культур. Одначе, як підрахували сучасні науковці, навіть за такої агротехніки окреме господарство смерда, що в середньому обробляв близько восьми десятин землі, могло зібрати щорічно не більше 300 пудів зерна. Цього врожаю ледве вистачало на мінімальні потреби сім'ї землероба та відтворення господарства.

Та щовесни виходив селянин-ратай щоб засіяти землю-годувальницю. Свого часу поет Максим Рильський писав: «Благословенна праця рільника, Що оре цілину в ясній надії». З найдавніших часів оті ясні надії на щедрий врожай, на щасливе й заможне буття спонукали до нелегкої праці на землі. На заваді здійсненню отих хліборобських сподівань ставали неймовірні випробування й перешкоди. Простий люд змушений був боротися за виживання, долати наслідки руйнівних набігів кочівників і князівських міжусобиць. До того ж, давньоруським селянам-смердам доводилось вести господарство у суворих природних умовах. Тодішня Чернігово-Сіверщина була, висловлюючись сучасною термінологією, зоною ризикованого землеробства. За таких умов лише спритні, старанні, витривалі люди, осяяні Вірою, Надією, Любов'ю, здатні були перемагати у змаганнях з природними негараздами й дбати про тяглість хліборобського родоводу.

Природа, як згадують літописи, раз у раз випробувала наших пращурів стихійними лихами – надто суворими зимами, великими повенями, виснажливими посухами. Так у 1187 році «була зима вельми люта». Літописець зазначає, що «такої ж за

нашої пам'яті не було ніколи». Пізніше, взимку 1284 року, від холодів загинула домашня худоба – корови, вівці та коні. Навесні 1108 року, після сніжної зими, «вода була велика в Дніпрі, і в Десні, і в Прип'яті». Того ж таки року, «місяця лютого, в п'ятнадцятий день тряслася земля перед зорями». Землетрус було зафіксовано й у травні 1124 року – «земля потряслася трохи і впала церква велика святого Михайла в Переяславі». Ще раніше: 1088 року «земля стукнула» і з'явився «великий змій до небес». Тож, ймовірно, мова йде про землетрус, викликаний падінням великого метеориту, хвіст якого й прийняли за вогняного змія. У 1091 році знов «стогнала земля, все смешала». Літописи згадують про землетруси, які траплялися у 1122, 1126 і 1130 роках. Науковці стверджують, що подібні катаклізми негативно впливають на психологічний стан людини, викликають стрес у худоби та домашніх тварин. Корови, наприклад, втрачають молоко… Неважко уявити, як реагували на природні негаразди і незвичні явища наші далекі предки. Літописець оповідує, що 1124 року «усе літо було без дощів», а в липні у Києві «погоріло Подолля все і монастирі всі, що їх було на Горі». У серпні «було знамення в сонці: воно стало як місяць малий; мало не померкло».

Чернігівські історики Микола Бойко та Віталій Євстратов, дослідивши свідчення, дійшли висновку: «Нерідко природні негаразди поєднувалися (чи, може, взаємообусловлювалися) з соціально-суспільними катаклізмами. Так у 1092–1093 роках (час загострення князівських міжусобиць) спричинилась страшенна засуха, яка викликала епідемії і голод, велику смертність людей. За цим, в 1094–1095 роках, послідувала навала сарани, яка також спричинила лютий голод і смертність»[1]. У народних переказах і літописах нашестя сарани подається як кара за людські гріхи. У літописі Самійла Величка читаємо: «Всі старі люди розуміли це як гнів Божий до себе і відчували, що надходить неуникненна Божа на них кара»[2]. Вперше про навалу сарани на теренах Київської Русі літопис згадує під 1008 рік. Це була перша, але, на жаль, не остання навала ненажерливої комахи. Виходячи за хронологічні рамки нашої розмови, є сенс згадати про страшну навалу сарани на Подесення у 1615 році. Того ж року вона спустошила поля у Польщі та Литві. Історик Дмитро Яворницький, спираючись на спогади очевидців, у своїй фундаментальній праці «Історія запорізьких козаків» подає страхітливу картину нападу сарани.[3] Отже, сарана йшла широкою смугою, зжираючи озимий та

[1] Бойко М., Євстратов В. З історії Чернігівщини VII–XIII ст. // Сіверянський літопис. – 1997. – № 3. – С. 152.
[2] Літопис Самійла Величка // Київ. – 1986. – № 10. – С. 135.
[3] Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. – Львів: Світ, 1990. – Т. 1. – С. 51–54.

яровий хліб. Від її смороду коні, рогата худоба, кури і гуси хворіли й здихали, бо разом із травою їли й сарану, і навіть їхнє м'ясо смерділо сараною. Сарана живе не більше шести з половиною місяців, але виводиться і наступного року. У жовтні кожна комаха викопує хвостом ямку й, поклавши у неї до 300 яєць, вмирає. Ні дощ, ні міцні зимові морози не знищують зародків. Навесні сарана вилуплюється з яєць і за шість тижнів здобуває здатність літати. Шум її польоту змінюється шумом, котрий вона зчиняє, пожираючи рослини. Оголивши поле за годину чи дві, хмара здіймається й летить далі за вітром. У цей час зникає сонячне світло й небо вкривається мов би грозовими хмарами. Там, де відпочивала сарана, не лишається й сліду життя. Вона вкриває землю й наповнює повітря так, що у кімнаті треба запалювати свічки. Будинки, стайні, хліви й підвали забиті нею. На вулиці вона кидається в обличчя, сідає на ніс, щоки, брови, навіть падає в рот. Під час обіду, розрізаючи м'ясо на тарілці, ви мимоволі давите сарану й ледь відкриваєте рота, щоб проковтнути шматок, тієї ж миті мусите випльовувати гадину, що влетіла.

Неважко екстраполювати ці свідчення очевидців на аналогічні події, що відбувалися раніше за часом. Щоразу навала сарани несла із собою голод та епідемії. Чималих сил й витримки докладали наші пращури, аби вижити за таких несприятливих умов. До терпіння й витривалості спонукала їх життєстверджуюча Віра у Воскреслого Господа. Церква Христова, осяяна духовними подвигами святих подвижників, об'єднувала православний люд у протистоянні диявольським силам зла. Отці Церкви навчали: «Як тіло без духу мертве, так і віра без діла мертва» (Як. 2:26). Віру свою наші славетні предки стверджували доброчесною працею на отчій землі – зводили міста й поселення, ростили хліб і дивували світ витворами своїх роботящих рук.

Не за далекими морями, а в одній з ремісничих майстерень чернігівського Окольного града чи Передгороддя руками нашого майстра в середині XII століття була виконана дивовижна срібна чаша. Цей коштовний витвір засвідчує про високий фаховий рівень чернігівських ремісників-ювелірів. Чаша була виявлена під час археологічних розкопок золотоординської столиці – Нового Сараю. До Золотої Орди чаша, ймовірно, потрапила після розгрому і пограбування Чернігова монголо-татарськими завойовниками. Срібна чаша, яка дотепер зберігається в історичному музеї в Москві, має великі розміри, її об'єм – вісім літрів. Викувана з одного листа срібла, чаша має промовистий напис: «А се чара Володимирова Давидовича. Хто з неї п'є, тому на здоров'я,

а хвала Бога і свого господаря великого князя». Чаша чернігівського князя Володимира Давидовича призначалася для традиційного застільного ритуалу, без якого не обходився жоден князівський бенкет. От як згадується той ритуал у давньоруських билинах: кожен присутній відпивав із князівської чаші кілька ковтків і передавав далі по колу, символізуючи порозуміння, братолюбіє, єднання.

Скарб срібних виробів
(Чернігівський історичний музей)

Великий інтерес викликають давньоруські скарби, знайдені на території Чернігова. В енциклопедичному довіднику «Чернігівщина» йдеться про дванадцять таких знахідок.[1] Історик Сергій Леп'явко стверджує, що на сьогодні в Чернігові зафіксовано знахідки 14 давньоруських речових і грошових скарбів.[2] Ще 1848 року поблизу Єлецької Свято-Успенської обителі під час робіт на монастирському городі було виявлено скарб. Він складався з двох золотих дротяних браслетів, двох золотих перснів з коштовним камінням, прикрашених зерню, п'яти срібних підвісок, орнаментованих зерню і сканню та 57 срібних позолочених поясних бляшок. Цінні знахідки потрапили до Оружейної палати московського Кремля. У середині XIX століття майже на тому ж місці, поряд з Чорною Могилою, знайшли ще один скарб. В окованій залізом скриньці були золоті прикраси: браслети, каблучки, персні, сережки тощо. Знахідки передали до петербурзького Ермітажу, але на початку минулого століття вони безслідно зникли. Під час земляних робіт на Дитинці в 1850 році знайдено два срібні браслети і перстень, срібний медальйон із зображенням хреста і два золотих колти. Цей скарб передали до

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 924.
[2] Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – С. 80.

Срібні чаші з чернігівського скарбу
(Чернігівський історичний музей)

Київського університету, але під час Другої світової війни він був втрачений. Невідомою залишається доля ще двох чернігівських скарбів. Один із них був знайдений у квітні 1878 року після обвалу берега Стрижня і складався з дев'яти срібних гривен чернігівського типу, кожна вагою близько 200 грамів. Інший, що знайшли незабаром на тому ж місці, являв собою скриньку з кількома золотими і срібними браслетами, сережками та іншими прикрасами.

На погості Борисоглібського монастиря 1883 року знайшли скарб, який містив два золотих колти, одинадцять золотих скроневих кілець, два поясні ланцюги, уламки срібного дроту, три перлинні шиферні прясельця. Ці знахідки зберігаються в Ермітажі. Туди ж потрапив ще один чернігівський скарб, знайдений 1887 року в районі Олександрійської площі. Він включав два золотих колти, 50 золотих колодочок, шматок срібного товстого плетеного ланцюга, створку срібного браслета-наруччя. У жовтні 1923 року під час археологічних розкопок неподалік Спаського собору був виявлений скарб, до якого входили срібна гривна київського типу вагою майже 160 грамів, два срібні колти та два позолочених браслети. Скарб відправили до Академії наук УРСР, подальша доля його невідома. Браслети, колти, скроневі кільця, обручки – всього 17 золотих і дві срібних прикраси були знайдені у 1957 році під час розкопок поблизу південного фасаду Борисоглібського собору. Того ж таки року в районі вулиці Щорса під час будівельних робіт була виявлена срібна з позолотою чаша візантійської роботи. На ній зображено біблійного царя Давида, який грає на гуслях, і жінку біля нього, все це в оточенні тварин, птахів й рослинного орнаменту. Ця знахідка – один з різновидів церковного начиння – свідчить про зв'язки нашої церкви з православною Візантією. Рік по тому неподалік від місця попередньої знахідки виявили скарб, що складався із золотої підвіски та шнуру.

Срібна чаша із зображенням царя Давида
(Чернігівський історичний музей)

Підвіска колись була частиною діадеми, з її верхівки звисають сім ланцюжків. Золотий шнур довжиною 173 сантиметри і вагою у 277 грамів має наконечники, що нагадують голови змій. Такий тип прикрас, який спеціалісти називають шийними ланцюгами, на думку дослідника Сергія Леп'явки, був досить поширеним на Русі, однак цей ланцюг є найбільшим з-поміж усіх відомих на сьогоднішній день. Обидва чернігівські скарби, знайдені в 1957 та 1958 роках експонуються в Музеї історичних коштовностей України у Києві.

Ми вже неодноразово згадували ім'я справжнього подвижника на археологічній ниві нашого краю Володимира Коваленка. Стверджуючи народну істину: «хто шукає, той знаходить», віддаючи належне натхненній роботі археолога, маємо нагоду знов його згадати. Три десятиліття тому, проводячи розкопки чернігівського Дитинця, Володимир Петрович знайшов під розвалом знищеної татарами брами князівського двору цінний скарб. Унікальні знахідки: три срібні позолочені чаші, шийні гривни (обручі), колти, браслети, скроневі кільця, персні та срібний і золотий злитки поповнили колекцію Чернігівського історичного музею імені В. В. Тарновського.

Кожен із скарбів має власну утаємничену долю, своє походження, певну матеріальну вартість і, що найбільш важливо, історичну та художню цінність. Знахідка скарбу – це несподівана зустріч із минулим. Наш земляк історик, археолог Іван Єдомаха, який по війні понад чверть століття очолював відділ феодалізму історичного музею, наводив непоодинокі приклади незвичайних і випадкових обставин виявлення чернігівських скарбів. Так, у 1957 році скарбошукачами несподівано стали двоє учнів молодших класів чернігівської школи № 1. Під час будівництва житлового масиву «16-й квартал», де мали оселитися трудівники об'єднання «Хімволокно», велися великі земляні роботи: прокладалися траншеї під фундаменти будівель. Екскаватор вивернув купу піску, в якому почали гратися дітлахи з навколишніх вулиць. Двом з них особливо

Вироби зі срібла, друга половина XVII ст.
(Чернігівський історичний музей)

пощастило – вони помітили серед ґрунту срібну з позолотою чашу та золоту куполоподібну кришку якоїсь посудини. За цей скарб, переданий до історичного музею, обидва хлопчики отримали спочатку по 50 карбованців, а згодом, після проведеної експертизи скарбу, їхнім батькам виплатили чималу на той час винагороду – 2800 карбованців. От так і стали ті юні чернігівці «скарбошукачами».

Історія виявлення ще одного скарбу, про яку повідав колишній фронтовик і музейний працівник Іван Єдомаха, нагадує захоплюючий детективно-пригодницький кіносеріал. У 1958 році на місці спорудження телецентру робітник, прокладаючи траншею під кабелі зв'язку, викопав металевий трос довжиною близько двох метрів. Будучи людиною хазяйновитою, не викинув знахідку на смітник, а забрав додому – у господарстві все знадобиться. Ще й як знадобилось! Взимку той трос господар прикріпив до дитячих санчат, з якими не розлучалась його малолітня донька. Зима видалася сніжною, катання з гірок на санчатах було улюбленою розвагою дітлахів. Трос потрохи обтирався і місцями почав сяяти золотим світлом. Першим це помітив сусід, відставний офіцер і, звісно ж, здогадався з якого металу виготовлений трос, прив'язаний до дитячих санок. Здогадливий відставник, не розмірковуючи, завітав до сусідки і попросив продати йому той трос за сто карбованців. Саме запропонована така велика на той час сума грошей за поіржавілий з виду трос приголомшила і здивувала жінку. У будь-якому магазині господарських товарів подібний ланцюг можна було придбати за три-чотири карбованці. Власниця тросу, збагнувши, що щось тут не так, відповіла сусідові відмовою. Подруги, яким жінка розповіла про візит потенційного покупця, уважно роздивилися трос і порадили віднести його на експертизу до історичного

Срібний кубок
(Чернігівський історичний музей)

музею. Наступного дня вона поспішила до музейної установи, де знахідку оглянули фахівці. Після відповідної обробки, ланцюг засяяв у всій своїй золотій красі. Його власниці видали винагороду в сумі 400 карбованців. Та вдома довелося їй вислухати чимало нарікань від чоловіка за те, що не порадившись з ним, віднесла золоту річ до музею і, напевно, продешевила… Щоб якось виправдатися і з'ясувати істину, жінка звернулася до юридичної консультації. Юристи, посилаючись на Закон, пояснили, що людина, яка здала державі знайдений нею скарб, отримує винагороду в розмірі 25 відсотків його вартості. І знову поспішила жінка до музею, де їй без довгих зволікань видали ще 600 карбованців, а пізніше, після всебічної експертної оцінки скарбу, додали ще шість тисяч.

Проте, як розповідав Іван Єдомаха, не всі історії зі скарбами мали таке щасливе закінчення. Деякі з них зникли за нез'ясованих обставин, так і не потрапивши до рук науковців-дослідників. Траплялися в Чернігові й таємничі, навіть з кримінальним підтекстом випадки, пов'язані зі скарбами. Один з них мав місце у п'ятдесяті роки минулого століття. Під час проведення земляних робіт на краю Єлецької гори робітники викопали великий скарб. Керівник будівельних робіт, поклавши численні коштовні речі до мішка, пішов здавати їх у відділення міліції. Однак до місця призначення він не дійшов і разом з мішком зник безвісти.

Давньоруські скарби несуть у собі чимало історичної інформації. Чернігівські скарби, що складаються із коштовних прикрас та речей, виготовлених із дорогоцінних металів, надають можливості судити про рівень розвитку місцевих ремесел. Більшість артефактів, безумовно, виготовлялися у майстернях придеснянського стольного града. Чернігівські князі та бояри володіли значними запасами золота і срібла, які роботящими руками місцевих майстрів перетворювалися при потребі на коштовні й високохудожні витвори. У народі кажуть: роботящі руки гори вернуть. Працею

кількох поколінь наших самовідданих предків Чернігів з невеличкого поселення сіверян перетворився на одне з найпотужніших і найзаможніших міст Київської Русі та й усієї Європи. На його горах сяяли хрести православних храмів, височіли сторожові башти міцних укріплень, навколо зводились житла, працювали ремісничі майстерні й велася жвава торгівля. На початку XIII століття у Чернігові налічувалось близько 40 тисяч мешканців. Знахідки скарбів із ювелірними виробами на місці колишнього Передгороддя, на значній відстані від Дитинця, засвідчують, що й тут жили родини княжої знаті. Дослідники припускають, що Чернігів у домонгольські часи простягався досить далеко у північному напрямку. Це підтверджують археологічні розкопки, проведені під керівництвом вище згадуваного Івана Єдомахи. Не можу не сказати кілька добрих слів про ту непересічну особистість. Іван Іванович народився 1919 року і, як більшість людей його покоління, сповна пізнав тяжку ціну воєнного лихоліття. Після поранення в одному з боїв, йому ампутували стопу ноги. Повернувшись із фронту, Іван Єдомаха цілковито віддався улюбленій справі – дослідженню історії рідного міста. Працюючи в історичному музеї, проводив розкопки, викладав курс археології в Чернігівському педагогічному інституті, написав цікаву книжку – путівник «Чернігів». Його археологічні дослідження здобули свого часу схвальну оцінку академіка Бориса Рибакова. Добрий слід залишив по собі колишній фронтовик і одержимий дослідник Іван Єдомаха.[1] Під час розкопок на розі вулиць Щорса й Комсомольської (нині вулиці Івана Мазепи й Реміснича) Іван Єдомаха та його колеги виявили зруйновану пожежею дерев'яну сторожову башту і кілька давньоруських жител. Отже, академік Борис Рибаков мав рацію, стверджуючи, що Чернігів у XII столітті займав територію, яка дорівнювала площі Києва. Обидва давньоруські міста-красені викликали подив та захоплення, своєю величчю не поступаючись європейським столицям.

Як же могло статися, що в першій половині XIII століття давньоруські міста-велети стали ласою здобиччю монголо-татарських варварів, були пограбовані й розорені нападниками? Про монголо-татарську навалу, розорення Києва та Чернігова ханом Батиєм – наша наступна розмова.

[1] Лихачова С. Повоєнна історія Чернігівського історичного музею у спогадах О.Д. Повод // Скарбниця української культури: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2006. – Вип. 7. – С. 187.

ВИКЛИК ОРДІ

Смерчем-буревієм пронеслися нашою землею у XIII столітті монголо-татарські завоювання. Русь прийняла на себе найсильніший удар завойовників-ординців. У 1237 році внук покійного Чингізхана – Батий, зібравши чисельне військо, рушив за Волгу. Літопис оповідає: «Перше нашестя їх було на землю Рязанську, і взяли вони город Рязань списом. Вивівши хитрістю князя Юрія [Інгваревича], вони повели його до [города] Пронська, – бо княгиня його в той час була в Пронську, – вивели княгиню його хитрістю і вбили Юрія-князя і княгиню його. І весь народ перебили, і не пощадили [навіть] дітей – до немовлят»[1]. Монголо-татари з'явилися в межах Чернігівського князівства восени 1239 року. Спочатку нападники захопили і пограбували місто Переяслав. У літописі читаємо: «І взяв він город Переяслав списом, вибив його увесь, і церкву архангела Михаїла сокрушив, і начиння церковне незчисленне срібне й золоте, і дороге каміння узяв. І єпископа, преподобного Симеона, вони убили»[2]. Награбованого у Переяславі здалося монголам замало, і вони рушили на Чернігів. Розпочався запеклий бій. Захисники Чернігова, як описує Лаврентіївський літопис, із стін міста метали в татар важкі камені. Взявши Чернігів, татари знищили місцеве населення, пограбували монастирі і підпалили місто. Відомий чернігівський дослідник Сергій Павленко доходить висновку, що не лише Чернігів, а й навколишні поселення були вщент зруйновані загарбниками. Після 1239 року Подесення було спустошеним. Окремі загони монголо-татар «полювали за здобиччю» й на північ від спаленого Чернігова. Сергій Павленко зазначає: «Певні ознаки вказують на те, що був підданий вогню і Любеч та його округа, бо в окремих прилеглих селищах на рубежі середини XIII ст. припиняється життя. Археологічні дослідження 26 городищ, 155 селищ у межиріччі Десни та Дніпра (Чернігівський, Ріпкинський райони) теж фіксують їх занепад».[3]

Восени 1240 року орди Батия підійшли до Києва. Літопис свідчить, що оборона Києва тривала 10 тижнів та 4 дні. І лише 6 грудня 1240 року загарбники зламали опір мужніх киян. Нечестивці, як засвідчує літопис, зруйнували святу обитель, людей усякого чину посікли, інших взяли в полон. Церкву Пресвятої Богородиці Печерської осквернили. Монголо-татари залишили живим намісника Данила Галицького

[1] Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – С. 393.
[2] Там само. – С. 394.
[3] Павленко С. Князь Михайло Чернігівський та його виклик Орді. – Чернігів, 1996. – С. 30.

тисяцького Дмитра у нагороду за його незламність. Одначе, археологічні дослідження свідчать про нещадність монгольських загарбників, хижацьке нищення людей на великих теренах Чернігівщини, Київщини, Галичини та ін. Стародавній Київ був настільки зруйнований, що князь Михайло Всеволодович, відомий також як Михайло Чернігівський, не знайшов у місті більш-менш пристойного прихистку. Князь змушений був шукати притулок в Острові, а його син Ростислав подався до Чернігова.

Постать князя Михайла Чернігівського є непересічною. Його земне життя було різним і не завжди рівним. У 1224–1226, 1243–1246 роках він був князем Чернігівським, у 1238–1239, 1241–1246 роках – Великим князем Київським. У 1239 році під час монгольської навали виїхав до Угорщини, згодом – до Польщі, де марно намагався отримати допомогу в боротьбі з ординцями. У 1245 (за іншими даними у 1241) році повернувся до зруйнованого Києва та Чернігова і зайнявся відновленням Київської Митрополії як тодішній володар Києва та настановив митрополитом Русі архієпископа Петра Акеровича, ігумена монастиря святого Спаса на Берестовій під Києвом. Ординці встановили окупаційний режим на завойованих ними землях. Русь перебувала в спустошенні після страшної навали, але поступово вона починає оговтуватися, відновлюється нормальне життя. Уцілілі князі повертаються в свої столиці. Запобігти новим татарським вторгненням можна було встановленням мирних відносин з Ордою, тобто визнанням її влади. У цих умовах руські князі пішли на певний компроміс з монголо-татарами. Вони визнали верховну владу хана і пожертвували на користь монголо-татарських феодалів частину феодальної ренти. Натомість князі отримували впевненість у відсутності небезпеки нового нашестя з боку монголів та більш міцно затверджувалися на своєму княжому престолі. Князям слід було їхати до Золотої Орди за отриманням «ярлика» (письмового указу) на правління.

У 1246 році Михайло Чернігівський за наказом Батия вирушив до Орди, де мав одержати «ярлик» на Чернігівське князівство. В столиці Орди Сарай-Бату князів примушували до виконання язичницьких обрядів, що було рівноцінно зреченню християнської віри. Михайло Чернігівський як глибоко віруючий християнин не був здатний на компроміс. Він не міг віддати шану поганським божествам, виконати їхній обряд поклоніння кущу, вогню, тощо. Михайло Всеволодович мав здійснити обряд, обов'язковий для всіх послів, які прибували у ханську ставку, – проповзти де на колінах, а інде на пузі між двох вогнів під низько натягнутою мотузкою. То був вияв

Святі мученики Михайло, князь Чернігівський і боярин його Федір. Ікона

покори великому хану. Князь Михайло та його боярин Феодор відмовилися це робити, за що й були страчені. Таким був мужній протест загарбнику. Численні житія, сказання, літописні згадки стверджують: беззбройний Чернігівський князь дав зрозуміти Батиєві, що є тяжка реальність монгольської окупації, є поневолені народи, але над всіма є Бог Істинний, є християнська віра – велика сила, яку нікому не здолати. Сергій Павленко, автор ґрунтовної і цікавої книги «Князь Михайло Чернігівський та його виклик Орді» називає вчинок князя-християнина мужнім викликом смерті і поневолювачам. Автор стверджує: «Мученицька загибель чернігівського князя стала для православ'я тієї доби рятівним символом нескореності віри, цементуючої духовної єдності русичів. Монгольське нашестя трактувалося як гірка розплата за усобиці, князівські підступи і чвари, за пролиття невинної крові. …Незламна ж вірність Богу, повернення до суворого слідування християнським істинам – ось порятунок, шлях до свободи. Тільки при цій безкомпромісній умові можна здолати агресора» .

Повне панування татар на Русі тривало близько ста років. Але потім внутрішня смута, що виникла в Золотій Орді відвернула увагу загарбників від землі руської. Внаслідок ослаблення Орди з'явилися нові державні утворювання на підкореній території – на землях Південно-Західної Русі виникло Велике Князівство Литовське, зміцнилося Князівство Московське, відродилася Північно-Східна Русь, правителі якої, починаючи від святого Андрія Боголюбського, впроваджували політику зміцнення і облаштування. Різні царевичі татарські, що робили набіги на прикордонні землі Русі, почали зустрічати сильну відсіч, адже прикордонні укріплення по річці Оці та кінні дозори позбавляли татар головної їх переваги – раптовості. В середині 60-х років XIV століття в Орді з'явилося відразу чотири претенденти на верховну владу, серед яких був представник військово-кочової знаті – емір Мамай. У той час Великим Князівством Московським правив князь Димитрій (1350–1389). Укріплюючи

Вбивство князя Михайла Чернігівського за не поклоніння кумиру в Орді. Гравюра Б. А. Чорікова

і захищаючи кордони своїх володінь, він примусив сусідів відмовитись від посягань на його державу. Емір Мамай зумів тимчасово укріпити військову міць Орди, захопив і підпорядкував собі землі, що лежать на захід від Волги, включаючи Крим. Оскільки Мамай не належав до ханського роду Чингізидів, по суті його влада була узурпацією. Тому він намагався будь-якими способами затвердитися в Орді і організував величезний грабіжницький похід на наші землі, який можна порівняти з походом Батия.

Димитрій Іванович, прозваний пізніше Донським, був одружений на княжні Євдокії. Євдокія перекладається як благовоління. Юна княжна сповна відповідала своєму йменню. Євдокія народила князю 12 дітей, вісім хлопців і чотирьох дочок. Вона була вірною подругою, дружиною і однодумцем князя Димитрія, який проводив політику збирання руських земель, задля відсічі ворогові. Княже подружжя виявило себе подвижниками Православ'я, серед їхніх духовних наставників і вчителів були святитель Олексій Московський, ігумен землі Руської Сергій Радонезький, святий Димитрій Прилуцький. Мужній воїн і оборонець віри Православної, патріот князь Димитрій Донський 1380 року виступає проти полчищ Мамая.

У цей критичній момент Православна Церква, що завжди розділяла долю свого народу і була з часів святого Володимира Великого фундаментом, на якому затверджувалася державність, не залишилася осторонь від прийдешньої біди, котра ставила наш народ на межу національної катастрофи. Особливу роль у цей

момент відіграв преподобний Сергій Радонезький, до якого за порадою звернувся Димитрій.

Треба зауважити, що князь зайняв престол у дев'ятирічному віці після смерті батька. До його повноліття вихователем і фактичнім правителем був святитель Олексій, митрополит Московський. Тому не дивно, що у важкий момент князь звернувся саме до світоча Православ'я.

Пам'ятаючи, що всяка влада від Бога, преподобний Сергій радив йому шанувати Мамая, хоч і не законного, але все таки правителя Орди, якій Русь зобов'язана платити данину. Літописи свідчать, що князь Димитрій прагнув уникнути зіткнення з Мамаєм. Великий князь розповів про кроки, зроблені ним до примирення, які виявилися безрезультатними, про нещастя, яке несло татарське нашестя на руську землю. Помолившись, преподобний дав своє благословення на битву. А як запоруку майбутньої перемоги відправив на неї своїх ченців, колишніх воєвод – Олександра Пересвіта та Андрія Ослябу, відомих своєю доблестю.

Благословення відомого подвижника преподобного Сергія Радонезького мало величезне значення для народу. До князя Димитрія почало приєднуватися народне ополчення зі всієї Русі. Сучасні військові фахівці, швидше за все, оцінили б становище Димитрія Донського практично як безнадійне. Судіть самі. За словами літописів більшу половину численного війська – понад 80 тисяч чоловік із 150-ти тисяч – складали так звані «небувальці», тобто народні ополченці: ремісники й селяни – люди не військові. До того ж у війську була практично одна піхота. Військо Мамая мало чисельну перевагу в 50 тисяч чоловік. Воно складалося з добірних воїнів й було посилене найманцями, піхотою з Генуї. Але віра в Бога, вміло підібране місце бою, патріотичний порив війська, нестандартні рішення допомогли перемогти ординців.

Руське військо, до якого входили також і загони з українських і білоруських земель, 8 вересня 1380 року завдало нищівної поразки золотоординським полчищам Мамая. Відома Куликовська битва починається подвигом самопожертвування. На виклик татарського багатиря Челубея без жодної військової зброї, лише в одязі ченця-схимника, узявши спис і попрощавшись з усіма, вийшов чернець преподобного Сергія Радонезького Пересвіт. Поєдинок був смертельний для обох.

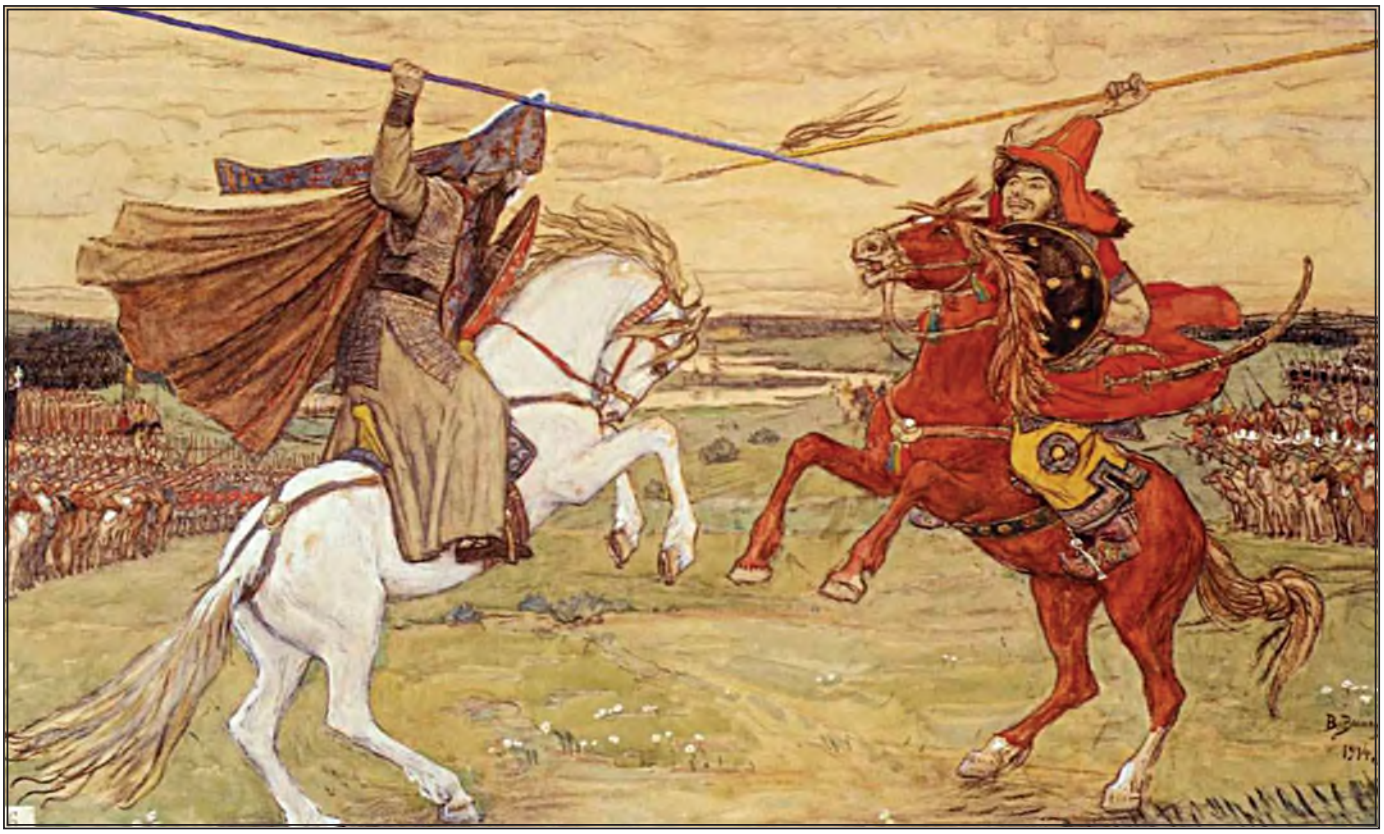
Княжна Євдокія вдень і вночі молитовно просила Господа, щоб зміцнив руське військо, врятував Святу Русь від ворожої навали. Димитрій Донський

Куликовська битва. Мініатюра з літопису XVII ст.

перемагає на полі Куликовому. Важливу роль в перемозі зіграло нестандартне рішення: за пропозицією друга дитинства, боярина Михайла Бренка, великий князь віддав йому всю свою зброю. Згідно з військовим кодексом честі того часу, воїн не мав права залишати поле бою, поки його князь знаходиться в сідлі. У випадку ж його смерті або захоплення у полон військові могли діяти на власний розсуд. Князь Димитрій в одязі простого воїна став у перші ряди війська. Це було ризиковано, проте цим досягалася головна мета – ніхто не знав, де великий князь і що з ним. Мамай, як досвідчений воїн знав, що головне – знищити великого князя: професійне військо нечисленне, а з ополченцями проблем не буде. Тому татари завдали головного удару саме в те місце, де в обладунку і під прапором великого князя знаходився Михайло Бренк. Його було вбито, а прапор захоплено як трофей. Але решта полків не відступила, жоден воїн не втікав і не здавався в полон, продовжувалася відчайдушна битва. Татари були збентежені. Мамай посилюючи натиск, оголив тил. У цей відповідальний момент Володимир Серпуховський, якого великий князь призначив командуючим на полі бою і який стояв у засідці зі своїм полком, завдав вирішального удару. І ось татарська кіннота відступає, давлячи свою піхоту. Починається паніка, Куликовська битва перетворюється на Мамаєве побоїще. Руські полки переслідували татар протягом 50 кілометрів.

Куликовська битва піднесла авторитет великого князя Димитрія Івановича, підсилила значення Москви. У 1389 році князь помер. Його дружині довелось покласти на себе піклування про долю Руської землі, бо спадкоємцю Великого князя – його старшому сину Василю – на той час виповнилось лише 16 років. Невдовзі

Поєдинок Пересвіта з Челубеєм. Художник В. М. Васнєцов

1395 року на Русь почали насуватися полчища ще одного загарбника – Тамерлана. І знов княжна-вдова (у чернецтві Єфросинія) молиться Господу про порятунок рідної землі. Її молитви перед чудотворною Володимирською іконою Божої Матері були почуті на Небесах. Тамерлану було видіння, і загарбники поспішно залишили Русь-ку землю. Єфросинія перекладається як «радість». Так свята Єфросинія навіки-вічні залишається Радістю для кожної православної душі, прикладом служіння Господу і людям. Димитрівської батьківської суботи ми й дотепер поминаємо воїнів, полеглих на полі Куликовому і всіх загиблих захисників рідної землі, а першого червня вшановуємо пам'ять Великого князя Димитрія Донського.

Героїзм і самовідданість воїнів, які билися за свою Батьківщину, стали вирішальною умовою і в подальшій успішній боротьбі за звільнення від ярма завойовників, остаточно поваленого у 1480 році.

Тема нашої наступної розмови – козацтво, самобутнє національне явище, яке виникає як протест проти соціально-релігійного гноблення. Наш православний народ, насамперед, козаки завжди були захисниками одвічної прабатьківської віри.

IV. КРАЇНА КОЗАКІВ

Josef Brandt

ЗЕМЛЯ КОЗАЦЬКА

Наливаймо, браття,
Кришталеві чаші,
Щоб шаблі не брали,
Щоб кулі минали
Голівоньки наші.

Бо козацька доля
Кровію полита,
Січена дощами,
Хрещена громами
Ще й мечами бита.

Погуляймо, браття,
Наберімось сили,
Поки до походу,
Поки до схід сонця
Сурми не сурмили.

Вадим Крищенко

Козак Мамай. У старовину майже у кожній хаті на стіні можна було побачити картину із зображенням легендарного козака Мамая. Мамай – герой народних переказів і дум – уособлював вільного козака, який вів мандрівний спосіб життя. Він втілював прагнення наших пращурів до волі і щасливої долі. Поруч із козаком Мамаєм на картині намальований кінь – символ народної волі. Мамая зображували з кобзою, яка символізувала пісенну душу народу. У козацьку добу існувало поняття «мамаювати» – тобто вести мандрівний спосіб життя. До речі, саме за козацьких часів кобза була чи не найпоширенішим музичним інструментом. До наших днів дійшли перекази про те, що у вибельській сотні були музики, які грали не лише на кобзі, а й на гудку або смику. Цей музичній інструмент – прообраз сучасної скрипки.

Україна – країна козаків. Козацтво як самобутнє, суто народне, національне явище виникає і формується в XV–XVI столітті. Це була форма протесту народу проти зростаючого соціального та національно-релігійного гноблення. Козацтво взяло на себе справу боротьби проти татар і стало осередком боротьби проти Турецької

«Козак-Мамай» – народна картина невідомого автора, початок XIX ст.

(Османської) держави і Кримського ханства. Козаки становили заслін зазіханням правлячих кіл Речі Посполитої щодо України. Михайло Грушевський наголошував, що козацтво в Україні набуло широкого розвитку і, склавшись у певний суспільній клас, стало представником національних інтересів свого народу та взяло на себе державне будівництво України.

Маємо пишатися, що рідна Чернігівщина і наші Виблі долучилися до цього творення. Земля наша – козацька!

РІК ЗАСНУВАННЯ – 1633-й

Чернігово-Сіверщина неодноразово ставала ареною протистояння Речі Посполитої та Московського царства. У 1609–1618 роках тривала російсько-польська війна, в якій брало участь не лише регулярне польське військо під командуванням Карла Ходкевича, а й козацькі загони. Вона завершилась Деулінським перемир'ям, за яким Чернігово-Сіверщина відійшла до Польщі. Карта французького інженера Гійома Левассера де Боплана, складена в 1630-1640 роках, дає можливість судити, настільки заселеною була територія Подесення, що перебувала у складі Речі Посполитої. На карті Боплана: Ковчин, Кладьківка, Салтикова Дівиця, Горбів, Вересоч, Хібалівка і Виблі. Усі вони є старовинними поселеннями краю.

Мене і моїх земляків, звісно, цікавить питання: скільки ж років Виблям?

Раніше вважали, що перша писемна згадка про село Виблі належить до 1635 року. Та чи правильно посилатися саме на цю дату? Ще в грамоті 1625 року польського

Універсал гетьмана Юрія Хмельницького про дарування Івану Аврамовичу сіл Виблі, Брусилова і хуторів Боромики, Борки і Кобилячої Голови, 1659 рік (ЦДІАК України)

короля Сигізмунда III, де йдеться про кордони володінь міста Чернігова, згадується долинне поселення, тогочасні координати якого повністю співпадають з нинішніми Виблями. Та, на жаль, писар не наводить назви поселення. Є й інші причини того, що вітчизняні владоможці та історики віддавали перевагу 1635 року… Чимало документів з історії міст і сіл Чернігівщини тривалий час залишалися в польських архівах. Відносини між Московщиною і Річчю Посполитою (Польщею) впродовж століть були далеко не безхмарними. За часи існування СРСР і ПНР, коли декларувалися ідеї інтернаціонального співтовариства і Варшавського договору, питання історії XVII століття не були, м'яко кажучи, пріоритетними. Лише тепер спостерігається значний інтерес українських і польських дослідників до часів Речі Посполитої…

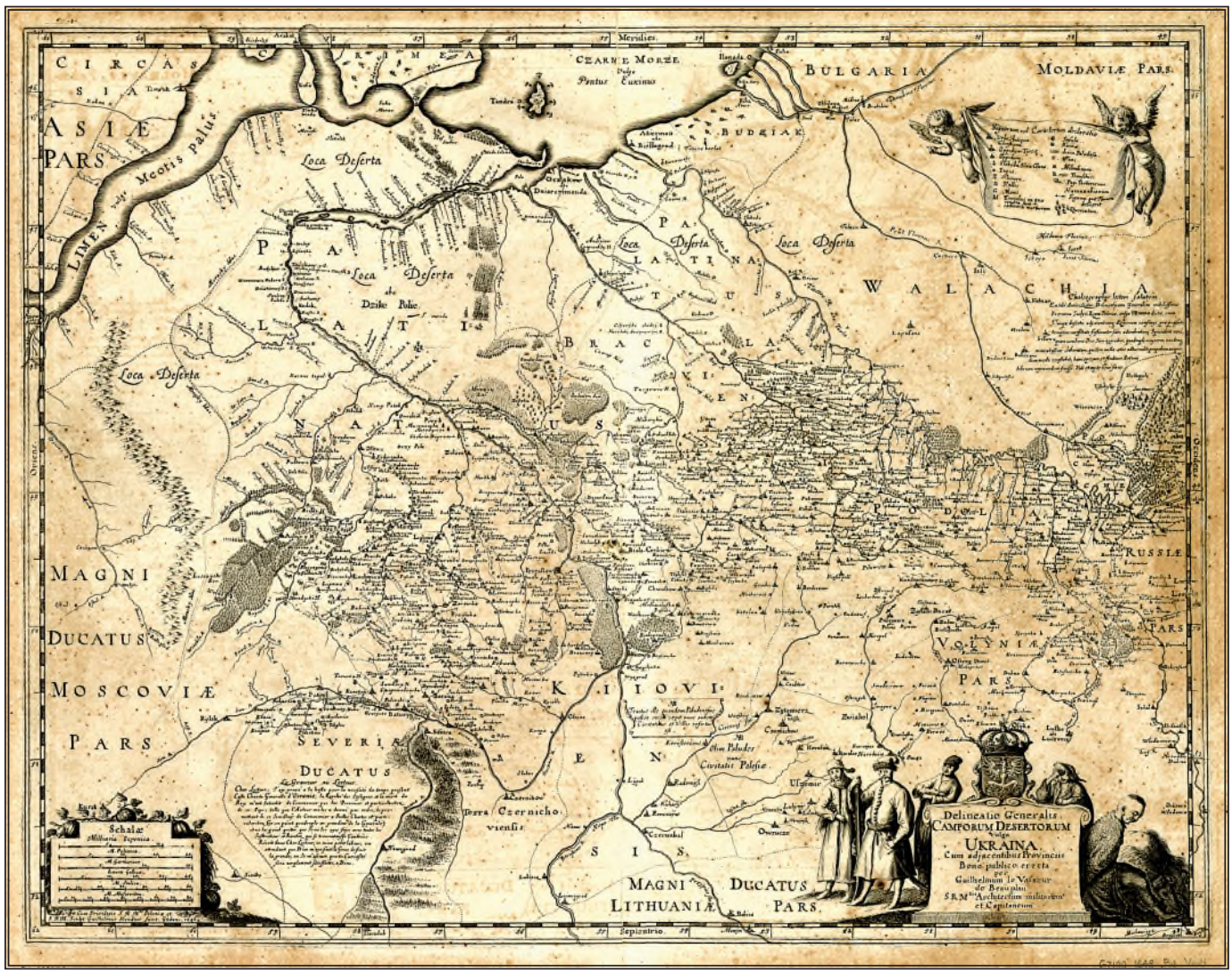
За часів незалежності українські дослідники отримали доступ до архівів Речі Посполитої. Історик Петро Кулаковський досліджував польські документи, в тому числі акти уряду Речі Посполитої щодо колонізації незалюднених теренів Чернігівщини. Історик пише: «На урочищі Овдіївщина, що тяжіло до Виблів належних до Чернігівської волості, Чернігівський унійний архімандрит Кирило Ставровецький заснував населені пункти Овдіївка та Горбів. Овдіївка та Горбів імовірно були осаджені наприкінці 1620-х років»[1].

Далі Петро Кулаковський наводить факт, де більш конкретно названа дата заснування Виблів: «У березні 1634 року був наданий привілей Мартинові Калиновському з переліком хуторів, який відображає стан середини 1632 року. Серед них Роїще, Халавин, Чорторийка та ін., а також Піски, Підгірне, Муравійка за Десною. Картину залюднення Чернігівської волості доповнює привілей від 22 лютого 1633 року тому ж Калиновському на Чернігівське староство. Він згадує населені пункти Сибереж, Виблі, Перекоп, Горбів, Корленичі»[2].

Після 1569 року, коли була схвалена Люблінська унія, до Польського королівства входило сім українських воєводств: Руське (Галичина), Белзьке, Волинське, Київське, Подільське, Брацлавське, а з 1618 року – ще й Чернігівське, яке складалося з Чернігівського і Новгород-Сіверського повітів. Виблі входили до Чернігівського повіту.

Відомо, що Виблі були маєтком (помістям) чернігівського дворянина Івана Абрамова (Абрамовича). У Центральному державному архіві України зберігається цікавий документ від 7 січня 1659 року. Це універсал гетьмана Юрія Хмельницького про

[1] Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). – Київ, 2006. – С. 2.
[2] Там само. – С. 263.

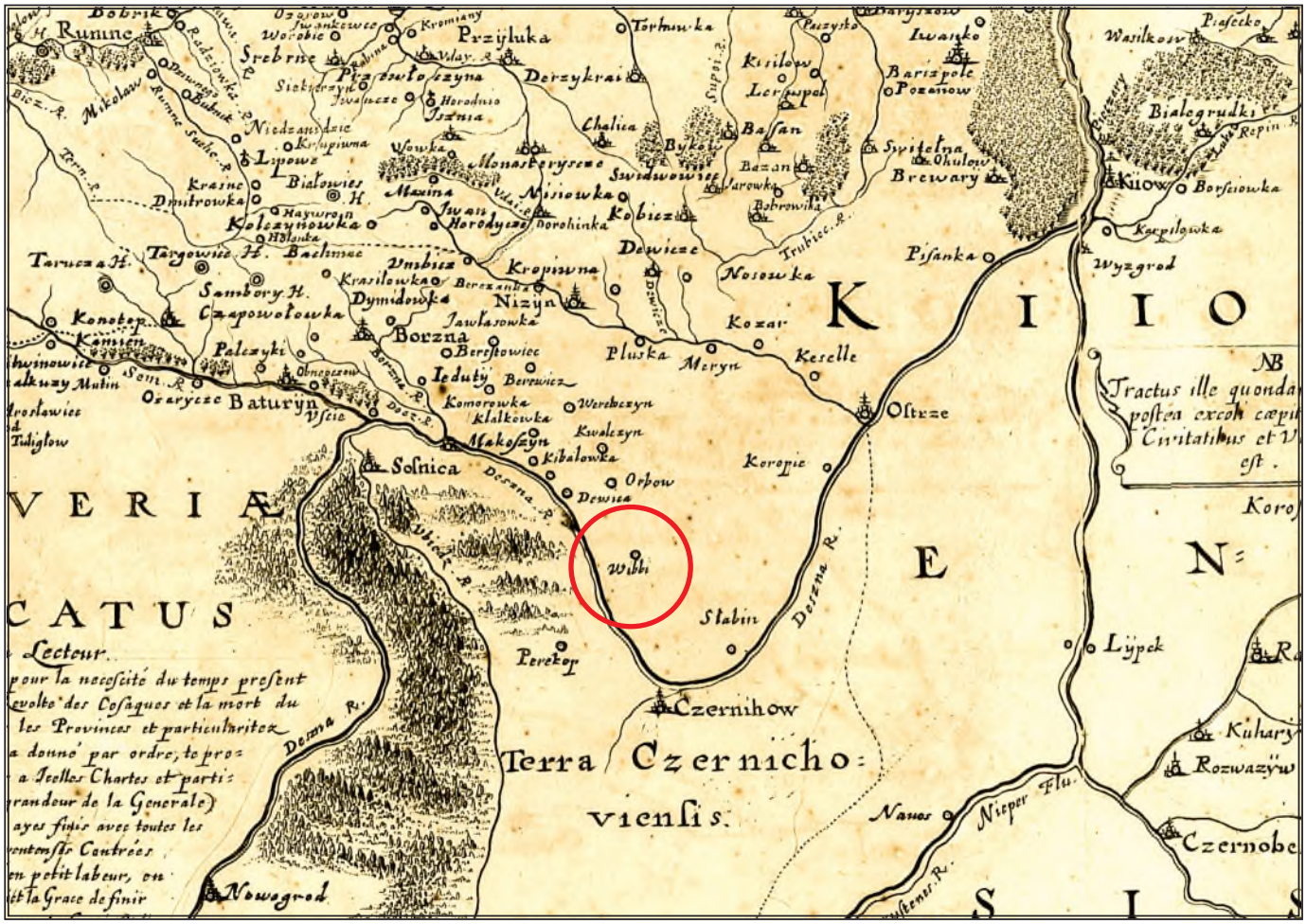

Географічна карта України та сусідніх країн 1648 року,
склав французький військовий інженер Гійом Левассер де Боплан (42 х 54,5 см)

пожалування чернігівському дворянину Івану Абрамовичу сіл Виблі, Брусилова та кількох хуторів.[1] Іван Абрамович – син вибельського священика Миколаївської церкви, у 1653–1657 роках і в 1661 році був чернігівським полковником, нерідко його називають ще Іваном Вибельским. Отже, Виблі до початку Хмельниччини були дворовим селом. У «Чернігівській переписній книзі 1666 року» вказується, що в селі Виблі всього селянських, промислових, ремісничих і бобильських дворів було двадцять п'ять, людей в них сорок два чоловіка. У селянських пахотних людей в чотирнадцяти дворах знаходилося 4 коняки, 16 волів, 3 плуги.[2] Далі в тій же книзі вказується, що вибельськими озерами

[1] ЦДІАК України. – Ф. 1407. – Оп. 1. – Спр. 72.

[2] Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2013. – С.113.

Фрагмент карти, складеної Бопланом, на якому присутня назва села Виблі латиницею

Недан, Мучелець, Брегал володів чернігівський полковник, який віддавав їх в найм чернігівському козаку полковнику Івану Аврамову за п'ятнадцять карбованців.[1]

Незважаючи на те, що перша писемна згадка про Виблі датується 1633 роком, витоки нашого села сягають дотатарських часів. Ймовірно, що наші далекі пращури саме тоді облюбували деснянську долину. Пізніше Виблі відродилися на тому ж місці. Спочатку невеличке поселення, згодом сільце Чернігівського магістрату, дворове село, що потім перетворилось у містечко – центр однойменної козацької сотні – Вибельської. Заселення села проходило від лучних та рибальських угідь річки Десни. До речі, у багатьох документах село мало назву Вибель. Звідки ж походить така назва села?

Існує декілька версій походження назви Виблі, Вибель. Є припущення, що це слово пов'язане з дієсловом «вибили» ворогів. За легендою на цьому місці, десь у X–XIII столітті відбулася битва між дружиною чернігівського князя та орди

[1] Чернігівська переписна книга 1666 року. – С. 114.

кочівників, можливо, монголо-татар, або печенігів чи половців. А за етимологічним словником української мови О. С. Мельничука, І. К. Білодіда слово «вибель» означає «кругла колода», вібляк, а «віблиці» – загорожа з круглих тонких балок. Тому, можливо, назва села пов'язана з традиційним заняттям жителів: термін «віблі» існував у давньому ремеслі деревообробки і означав «круг» у дерев'яній кварті чи діжці, а слово «вібло» означало «циліндр». Ще є гідроніми «Віблі», «Вабля» – так у Білорусі, Київській, Брянській та Курській областях названі декілька річок. А річка Вабля існувала і в нашому однойменному хуторі. Цікаво довідатись, що за етимологічним словником російської мови Макса Фасмера, існували «виблінки» – морські «тонкі канати, з яких виготовляються драбини для вант», є голандська виблінка – weveling – та англійська – webeling. А слово web в англійській мові означає павутиння, тканину, плавальну перепонку. За енциклопедичним словником Ф. А. Брокгауза та І. О. Єфрона існували виблінки – вевленги, hatling, ratlines webeleinen – тонкі вервечки поперек вант, які йдуть паралельно одна одній, в'яжуться на вантах вибліночним вузлом і служать для підйому команди на марсель.[1] У німецькій мові слово «web» означає знак, а слово «webe» означає тканину, три дюжини – старовинну німецьку міру, та webeleine – це морська виблінка, вибліночний трос. Але найбільш загальноприйнята версія трактує походження назви села від слів «вабити», «виблити» – принаджувати, приваблювати. А слово «вабик» означає «дудку для приваблювання дичини». Декотрі вважають, що слово «вабити» означає запрошувати, принаджувати птахів та звірів наслідуванням їх голосу, а слово «вабіць» означає «манити». За етимологічним словником російської мови О. Г. Преображенського, слово «вабити», «ваблю» означає гукати. Філолог і мовознавець Ізмаїл Іванович Срезневський у своїх «Матеріалах для словника давньоруської мови» наводить уривки з літописів: «Ярослава посла в Угры, вабя Угры на Володаря. Вабяше князя Изяслава Мьстиславича изъ Володимеря. ... и по Угры вабя на Володимирка въ помочь собѣ. Кыяне же рекоша: князь насъ вабить к Чернигову»[2], де слово «вабя» означає запрошує, запрошувати. Тобто «Вабля» або змінене «Віблі» – місце, що приваблює красивою природою, мальовничими краєвидами.

---

[1] Энциклопедический словарь. Том VII. Волапюк-Выговские / Издатели Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (С.-Петербург). – С. 463.

[2] Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Том 1. А – К. – Санкт-Петербург, 1893. – С. 224.

КОГОРТА НЕСКОРЕНИХ

Чернігівський козацький полк виник близько 1649 року внаслідок поширення козацтва на теренах Чернігівського і Київського воєводства. На території Сіверського князівства 1635 року було утворено Чернігівське воєводство. Воно займало територію 35 тис. кв. км. Адміністративно воєводство поділялось на Чернігівський і Новгород-Сіверський повіти. Чернігівський повіт поділявся на вісім округів, центром одного з них були Виблі, що належали до Чернігівського магістрату (Замку).

У 1656 році була утворена Вибельська сотня – важливий військовий, адміністративний, політичний, релігійний, козацький осередок. Вона існувала до 1782 року, аж поки не був скасований Катериною II полковий і сотенний устрій в Україні. Наше село було маленькою козацькою столицею. Вибельська сотня не була найчисельнішою у Чернігівському полку, але її минуле вражає своєю значимістю як військової та адміністративної одиниці, так й іменами історичних діячів, котрі були з нею пов'язані.

Гармати XVIII ст. на Валу, м. Чернігів

До її складу входило 15 населених пунктів з нинішніх Куликівського та Чернігівського районів. Сам сотенний центр – Виблі – являв собою невеличке поселення. На початку XVII століття у ньому було 119 дворів, козацьких з них – 92. Найбільше село сотні Орлівка мало 127 козацьких дворів, Грабівка – 27 козацьких дворів, 5 селянських, Горбів – 66 козацьких та 26 селянських дворів, Бакланова Муравійка – відповідно 22 і 11 дворів. Інші населені пункти, що входили до Виблівської сотні: Вершинова Муравійка, хутори Вершинівський (поблизу річки Муравійка), Глузди (на річці Бистрій), Полівка (поблизу річки Угор), Уборківський (поблизу Десни), Виблівський (поблизу Виблів на річці Головській), село Анисів, «дєрєвні» (бо в них не було церков) Піски, Підгірне, Напорівка (нині Лукашівка). Із 4320 чоловіків, що проживали на території Виблівської сотні, 2000 були козаками.

Першим виблівським сотником з 1654 по 1657 рік був Даніель (в інших джерелах Данііл Ілліч), соратник чернігівського полковника Степана Подобайла. Він був учасником походу об'єднаних військ ніжинського полковника Івана Никифоровича Золотаренка у Білорусь. Про цього сотника відомо, що він мав покликання до духовного сану і потім став менським протопопом.

Літопис одного із славетних козацьких родоводів починається із запорізького козака Василя Шуби (приблизно 1650 р.н.) – батька вибельського сотника Степана Васильовича Шуби. Молодість Василя Шуби припала на початок XVII століття, коли нашою землею поширювалася козаччина. Поряд з Василем Шубою принагідно згадати видатного діяча – Петра Конашевича-Сагайдачного. Козацькі походи на північ – у Московію – і на південь – на Крим і Туреччину – лякали Польщу. Польський уряд тривожило те, що козаки «державу другу в державі заводять». Видатний козацький ватажок Петро Конашевич-Сагайдачний (1570–1622) був чудовим дипломатом і добре розумів ситуацію: Польща знесилена поразкою у Москві 1612 року і мала потребу у потужному козацькому війську, бо не втрачала надії здобути московську корону. А з іншого боку – польський уряд усвідомлював постійну небезпеку турецької агресії.

Петро Кононович Конашевич-Сагайдачний – дивовижна постать української історії. Народився він у селі Кульчиці на Львівщині, навчався в Острозькій академії, а потім подався на Запоріжжя, де брав участь у багатьох козацьких походах. Великої слави принесли йому морські походи. Період 1613–1620 років увійшов у нашу вітчизняну історію як героїчна доба козацьких морських походів. У 1614 році запорожці

здійснили нечуваний похід – на своїх чайках вони перетнули Чорне море і зруйнували турецькі міста Синоп і Трапезунд, спалили арсенал і судна.

Петро Конашевич-Сагайдачний.
Картина XIX ст.

Навесні 1616 року запорожці на своїх суднах знову вийшли у похід. Турецький флот чатував їх у гирлі Дніпра, щоб не дати козакам вийти в море, але козаки на чолі з Петром Конашевичем-Сагайдачним не злякалися грізного ворога. Легкі козацькі судна атакували турецьку ескадру і нанесли бусурманам нищівної поразки. Козаки захопили кілька ворожих галер і таки вийшли в Чорне море. Потім козацькі судна взяли курс на Кафу, де напали на головний невольничий ринок і визволили чимало полонених, головним чином слов'ян-християн, які потрапили у татарсько-турецьку неволю під час ворожих набігів на нашу православну землю.[1] У вікопомних походах Петра Конашевича-Сагайдачного на Синоп і Кафу брав участь і уславив своє ім'я козак Василь Шуба.

Конашевич-Сагайдачний з 1616 року і до кінця життя був гетьманом Війська Запорізького. За його наполегливих зусиль козацтво перетворилося на окремий стан. Військо було реформовано в регулярну добре озброєну і дисципліновану армію.

Козакові Василю Шубі, як людині православній, не могло не імпонувати те, що гетьман Сагайдачний опікувався не лише боєздатністю і самостійністю Війська Запорізького, а й духовною складовою буття козаків. Запорожці завжди обороняли

[1] Пирог П. Петро Конашевич-Сагайдачний: історичні нариси життя та діяльності // Сіверянський літопис. – 2012. – № 1–2. – С. 18.

Козак Чернігівського полку. 1730-і роки (автор С. І. Шаменков)

свою прабатьківську православну віру за умов тривалого конфлікту православних з уніатами і експансії католицької Церкви. Гетьман Сагайдачний своїми конкретними рішеннями і діями вміло поєднував інтереси козацтва та духовно-міщанської частини тодішньої громади. Завдяки гетьманові Сагайдачному 1620 року відбулося висвячення нових православних ієрархів. Чимало значило й вписання гетьмана з усім Військом Запорізьким до Київського братства та його постійна турбота про культурний і духовний осередок. Православ'я підносило козацьку душу, надихало на звитягу.

Праотчу віру православну, любов до рідної землі, готовність боронити її від ворогів – от що залишив у спадок потомкам запорізький козак Василь Шуба. Його син Степан Васильович Шуба, який народився 1620 року, успадкував від батька кращі людські якості та чесноти. Степан Шуба отримав духовну освіту, одначе не судилося йому бути священиком. Господь покликав його до не менш важливої справи – ратної. Від початку національно-визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького Степан Шуба встає під прапори волелюбних повстанців. Його бойовий шлях починався у козацькому війську полковника Мартина Небаби, який підняв антипольське повстання на Чернігівщині.

Згадаймо й Мартина Небабу – чернігівського полковника, учасника національно-визвольної війни українського народу 1648–1657 років. У 1651 році керував обороною Чернігово-Сіверщини від нападів польсько-литовських магнатів. У лютому 1651 року численне польсько-литовське військо почало похід на українські землі. Невеликий заслін, що складався з козаків Ніжинського і Чернігівського полків на чолі з полковником Мартином Небабою, розташований на кордоні в Білорусією, чинив героїчний опір нападникам. Втім козаки не змогли зупинити натиск переважаючих сил противника. У бою поблизу гирла річки Сож 26 червня 1651 року козацьке військо зазнало поразки. Полковник Небаба, виявивши незвичайну хоробрість,

загинув. Та фортуна більше не усміхалася польсько-литовському війську під проводом Януша Радзивілла. Той рушив до Чернігова, але взяти його не зміг. Обороною міста керував новий чернігівський полковник Степан Данилович Подобайло – знаний фахівець у галузі фортифікації. Оборонці Чернігова захопили п'ять гармат. За свідченням сучасників «під Черніговим у козаків з гетьманом Радзивіллом був бій, і литовських людей побито багато»[1].

«Козацький генерал-лейтенант Небаба, який поліг під Лоєвом». Малюнок А. Вестерфельда, 1651 рік

Степан Шуба у боях проти загарбників задніх не пас. Він відзначився ще 1649 року у битві Чернігівського полку під командуванням Степана Подобайла поблизу Лоєва. Степан Шуба брав участь у білоруському поході Чернігівського полку у 1654 році.

[1] Чернігівщина. Енциклопедичний довідник. – С. 61.

ДОСЛІДНИК КОЗАЧЧИНИ

Історик В. В. Кривошея
(1958–2015)

Тема козацтва, насамперед генеалогії української козацької старшини за радянських часів розглядалася лише з класових позицій, або взагалі замовчувалась з ідеологічних та політичних причин. Як авторитетно стверджує журнал «Сіверянський літопис»: «Після набуття Україною незалежності, молодий історик-романтик Володимир Кривошея вперше зацікавився цим невивченим пластом козаччини. Архіви, старовинні рукописи, лупа – все це стало невід'ємною часткою життя завзятого вченого. Спочатку видавав невеликі брошури зі списками козацької спільноти. Потім – історію козацьких полків. Він – автор і співавтор понад 200 наукових праць, у тому числі 34 монографій…»[1].

Здебільшого праці Володимир Володимировича Кривошеї присвячені козацько-старшинській генеалогії, козацькій еліті, історії козацьких полків. Серед його останніх ґрунтових наукових праць – унікальне видання «Козацька старшина Гетьманщини. Енциклопедія» (2010), «Козацька старшина Гетьманщини» (2011), двотомник «Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк» (2012). Дізнавшись, що Володимир Володимирович готує до друку унікальні архівні матеріали щодо генеалогії Вибельської сотні, ми наважилися звернутися до нього. Зателефонувавши, почули у відповідь вітання і кілька запитань стосовно наших краєзнавчих пошуків та нинішнього життя Виблів. Володимир Володимирович виявися простим і доступним у спілкуванні, навіть передав нам перший том своєї монографії. Другий том із нарисом про Вибельську сотню довелось чекати. Одразу після виходу в світ книги Володимир Володимирович подарував нам цей том. Для чернігівських краєзнавців двотомник Володимира Кривошеї – це справжній скарб. Дякуючи за чудовий подарунок, ми пообіцяли шановному Володимиру Володимировичу обов'язково використати матеріали його нарису «Вибельська сотня» у нашому виданні. Вчений навіть зрадів такій пропозиції.

[1] Пам'ятаємо. Володимир Володимирович Кривошея // Сіверянський літопис. – 2015. – № 3. – С. 182.

У квітні 2015 року Володимир Володимирович Кривошея – доктор історичних наук, професор пішов із життя. На жаль, унікальний його двотомник про Чернігівський козацький полк – малотиражне видання. Тираж одного тома складає лише 100 примірників. Хотілось, щоб праці Володимира Кривошеї поширювались, були доступні не лише фахівцям, а й пересічному читачеві. Наші земляки вибельці виявили чималий інтерес до книги Володимира Кривошеї про Вибельську сотню, про тодішнє життя людей та їхні долі. В пам'ять про видатного історика-дослідника, генерал-лейтенанта козацтва Володимира Кривошею подаємо майже в повному обсязі нарис «Вибельська сотня» з його монографії «Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк».

ВИБЕЛЬСЬКА СОТНЯ[1]

Ю. Гаєцький і О. Галушко стверджують, що Вибельська сотня виникла у 1656 році. У Виблях було 4 курені, три з них за іменами курінних отаманів, Івана Чигиря – Чигревий (1732), курінь Василя Реви, Василя Одраника – Одраниківський. Бакланівський, Грабівський, Онисівський, Орлівка, Пісківський. Усього у сотні 8 куренів.

Виблі, село при річці Угра, – отримав 22 лютого 1633 року на уряд старости чернігівського М. Калиновський. 7 січня 1659 року колишній полковник чернігівський Іван Аврамович (?–1670) отримав універсал Юрія Хмельницького на село Виблі, перевіз вибельський на Десні. За даними 1732 року у Виблях проживали 104 козаки з 92 дворів і 20 підсусідків, у 1736 – році 70 сімей козаків та 7 підсусідків, у 1743 році козацьких дворів з підсусідським 95. У 1780 році у Виблях мешкали 74 козаки-підпомічники, 2 гармаші, 6 підсусідків. На початку 80-х років XVIII століття у селі Виблі знаходилось 21 двір (23 хати) виборних козаків, 62 двори (83 хати) козаків-підпомічників, 3 двори (3 хати) пушкарів.

Згідно перепису 1666 року в селі знаходилось 25 некозацьких дворів. Селом з трьома озерами (Недан, Мучелець, Брегаль) володів чернігівський полковник, і озера віддав в оренду колишньому полковнику Івану Аврамовичу. Належало на полковничий уряд до 22 грудня 1708 року, коли Петро I затвердив грамотою за полковником Павлом Полуботком разом із сіножатями Пчільною і Неданню. У 1713 році тут мешкали 18 ґрунтових і 19 городників його підданих. Після смерті П. Полуботка маєтність перейшла синам Андрію і Якову, і згідно Генерального слідства про маєтки там у них було 44 двори. На купленій землі 1 двір підданих мав полковий товариш Семен Шуба (1729). Згідно ревізій 1723 року у Виблях проживало 80, 1729 року – 94 посполитих, за податковим реєстром 1752 року – лише 19, а 1753 року – 32 посполитих. У 1780 році – 50 посполитих, 34 двори (53 хати) – селянам-підданим.

Власники 1766 року: вдова Анастасія Полуботок тримала 12 хат підданих, військові товариші Петро Шуба 8, Михайло Шуба 2, хорунжий полковий Петро Григорович 8 хат і 1 вдови, вдова Тетяна Леневич 6 хат посполитих і 1 вдови, Іван Покасовський 2, по одній хаті бунчукові товариші Микола Тризна, Яків Борковський, сотник

[1] Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк. Том II. – Київ, 2012. – С. 316–346.

Відбиток Сотенної печатки Вибельскої сотні

Печатка Андрія Тризни

вибельський Тризна, військові товариші Федір Міхно, Пустота, городничий Костянтинович, козаків вибельських Матвія і Григорія Кривошеїв, Олександра Паляниці.

Шинки:
Павла Полуботка, його синів Якова і Андрія (1740), Семена Полуботка (1747);
бунчукових товаришів Степана (1740), Петра (1747) Шуб;
сотника вибельського Миколи Тризни (1740);
городничого чернігівського Петра Григоровича (1747);
вдови Мойсея Леневича Тетяни (1747).

Микольська церква, яку побудував Клим Степанович Шуба.
Троїцька церква (1767):
священики: Калинка Іван (за часів гетьманування Хмельницького),
Петро (? – до 1740), його вдова Домна (1747),
Калинка Ілля (?–1732–1740– бл. 1748),
Ваньковський Федір (?–1743–1747–?),
Василь Іванович (1747, вікарій),
Савич (1763),
дяки: Руплай (?) Карпо (1718), Петров Євстафій (1747),
дячки: Сенченко Гаврило (1718), Кошовий Іван (1750),
паламарі: Старий Михайло (1718).
Ктитор: Подольський Григорій (1750).
У 1781 році лише одна церква з двома священиками.

Двір **Оборковський** поблизу Виблів з 33 дворами підданих тримав полковник Павло Полуботок, перейшов до синів Якова і Андрія. Уборківський хутір вдови Настасії Полуботок 2 хати (1766).

СОТНИКИ:
Даніель (?–1656–?),
Шуба Степан Васильович (?–1658–1661–?),
Дунін-Борковський Василь Касперович (?–1668–1669.20.04.–?),
Близниченко Яків (?–1672 –?),
Шуба Семен Степанович (?–1676–?),
Туницький Тимофій (?–1676–?),
Щурай Терешко (?–1678.12.11.–?),
Лобко Юхим Григорович (?–1679.16.07.–1682–?),
Лобко Єфрем Юхимович (?–1694–?),
Устимович Василь (?–1698.30.05.–170–?),
Томара Василь Іванович (?–1703–1716–?),
Паляниця Федір (1718, наказний),
Михайловський Іван Михайлович (?–1721–1723.1.02.–?),
Тризна Микола Іванович (1724.03., універсал 1728.27.01.–1748.30.06),
Новик Федір (1725, наказний),
Губар Степан (1724, 1736, наказний),
Прищепа Гнат Давидович (1737, наказний),
Сердюк Максим (1740–1743, наказний),
Тризна Андрій Миколайович (1748.30.06.–1769.6.10.),
Тризна Петро Андрійович (1771.10.04.–1782.29.06.).

Тризни гербу Ґоздава

Основоположник роду вийшов з Греції і осів в Сіверському князівстві в Брянську. Потім його нащадки перейшли до Новогродського воєводства. Серед перших Тризн відомий Іван – староста новогродський, який відзначився у військових діях 1505 року.

I

Йосиф – архімандрит Києво-Печерської Лаври. За сімейною легендою, неначе, рідний брат Хоми. Мав володіння в селах Городку і Оборові Луцького повіту 1648 року – 200 домів, 1651 року – 150 домів, а у 1653 році залишилося лише 26. Останні ж померли через епідемію.

Хома – обиватель переяславський, активний учасник бойових дій козаків на території Білорусії (Могилів). Там потрапив до московського полону і утримувався в смоленській в'язниці (1661.03.). Після повернення став одним із найактивніших прибічників наказного гетьмана Якима Сомка і був полковим писарем, очевидно, лубенським. Після Чорної ради у 1663 році засланий до Сибіру, звідки повернувся лише у 1670 році. Лубенський полковий писар.

II

Іван Хомич (?–1657–1711) – на Чернігівщині перебував, очевидно, в маєтності матері. Універсал Богдана Хмельницького від 23 червня 1657 року на Слабин і Лукашівці мала вдова Катерина Грязна. 15 березня 1657 року універсал полковника чернігівського Івана Абрамовича на право заселити слободу і селище отримав Іван Войцехович. Таким чином, Хома Тризна повинен був мати якісь

родинні зв'язки з дружиною Грязного чи Войцеховича. Першу звістку про його сотникування маємо у 1687 році, тобто з приходом до влади гетьмана Мазепи. 29 квітня 1689 року отримав універсал гетьмана на село Лукашівка і село Слобідка полкової сотні. Сотник слабинський (?–1691–1702–?). У поході у вересні 1702 року над річкою Шелдіхою на урочищі Лопі. Помер у прутському поході. Дружина: NNN (мабуть, з Войцеховичів). 2) (після 1704) Марія Михайлівна Яцинич (?–1685–1743–?), донька військового товариша. У «дєрєвні» Даничі у неї посполиті, шинок, млин і приїжджий двір (?–1732–1741–?).

N Хомівна**.** Чоловік: Василь Касперович Дунін-Борковський, генеральний обозний. Його перша дружина.

III

Юхим (Євстафій) Іванович (від 1-го шлюбу) – 15 травня 1712 року взятий під гетьманську оборону, служив у Генеральній військовій канцелярії (?–1714–?).

Микола Іванович (1694–1776) (від 1-го шлюбу) – племінник Василя Дуніна-Борковського. У його «сказці» 1724 року відзначалося, що у 1711 році залишився малолітнім без батька, але в походах і службі не був. У 1721 році був прийнятий під полковий знак (значковий товариш) полковником Павлом Полуботком. У 1723 році був комісаром полковим чернігівським. У березні 1724 року призначений полковником Михайлом Богдановим сотником вибельським, у 1725 році Румянцев призначив його сотником у Слабин, але він разом з бунчуковими товаришами в той час був у гілянському поході. У 1728 році знову призначений сотником у Виблі. Був у польському поході (1734). Бунчуковий товариш (1748.30.06.–1750–?). Мав хутір з млином в два борошняних і одне валюшне коло (1742), хутір Маджухівку на річці Козел поблизу села Козли Любецької сотні, при ньому млин в одне коло, нижче ще один його хутір і млин в два борошняних і третє ступне коло. У Виблях у нього приїжджий двір і корчма, у Орловці – приїжджий двір (1732).

Катерина Іванівна (від 1-го шлюбу). Чоловік: Єлисей Філонович Рашко (?–1745), осавул полковий чернігівський.

Дарія Іванівна (від 1-го шлюбу). Чоловік: (1732) Йосип Титович, війт чернігівський.

Параска Іванівна (1693–1740–?) (від 1-го шлюбу). Чоловік: (1716) Іван Михайлович Трипольський (1683–?), священик села Бобровиця.

IV

Андрій Миколайович (1723–1782 – ран. 1786) навчався в Чернігівському колегіумі. Службу розпочав з 1741 року, військовий канцелярист Генеральної військової канцелярії (1748), сотник вибельський (1748–1769) на місце батька, обозний полковий чернігівський (1769–1781). Вибельський сотник Андрій Тризна доносив, що «годних на строение пущ, владелческих и ничиих, в сотне Вибелской нет». У 1757–1758 роках Генеральна військова канцелярія розглядала його справу про арешт, побої, захоплення худоби і майна у козака села Орловка Вибельської сотні Григорія Губаря. Мав 100 підданих (1766), у Березнинському і Чернігівському повітах 50 хат підданих (1782). У Любецькому монастирі поминався його рід. Дружина: N (Єфросинія?) Василівна Каневська-Оболонська, донька полкового судді чернігівського.

Яків Миколайович (бл. 1740–1789–?) – службу розпочав військовим канцеляристом Генеральної військової канцелярії (з 1759), потім присутній у Чернігівській полковій рахунковій комісії. Сотник полковий чернігівський (1774.7.07.–1782.29.06). Бунчуковий товариш (1782–1788). Прем'єр-майор (1789). Мав 395 підданих в 1 містечку, 1 селі, 2 «дєрєвнях», 1 хуторі. Дружина: Ганна Петрівна Темранська, донька військового товариша. Мали сина Петра (1762–?) – «в обучении» (1779), доньку Катерину (1769–?).

Олена Миколаївна. Чоловік: (з 1744.21.09) Семен Іванович Пустота (? – ран. 1763), військовий товариш.

Параска Миколаївна. Чоловік: Василь Іванович Губчич, полковник.

Іван (1733–?) – військовий товариш (1761–?).

V

Петро Андрійович (бл. 1745–1812–?) – службу розпочав з 1764 року, полковий канцелярист (1767–1770), значковий товариш (1770–1771), сотник вибельський (1771–1782). Бунчуковий товариш (1782–1788–?). Мав 17 підданих у селі Орловка, 20 підданих чоловічої статі у селі Лукашівка Чернігівського повіту. Був у турецькому поході минулої війни, під Бендерами, у 1775 році на кордоні цілий рік, у 1779 році також на форпостах, під військовим судом у Глухові. Мав у Чернігівському повіті 11 хат підданих (1782). Дружина: (1775) Єфросинія Олександрівна Солонина, донька підкоморного.

Григорій Андрійович (бл. 1750–?) – значковий товариш, сотник вакансовий (?–1779–1782–?). Мав у Чернігівському повіті 11 хат підданих (1782).

Іван Андрійович (бл. 1752–1812–?) – службу розпочав 2 січня 1768 року полковим канцеляристом, значковий товариш Чернігівського полку (з 1772.7.02.). Сотник вакансовий (з 1774.7.07.), бунчуковий товариш (з 1781.13.09.). Мав 60 підданих (1788). Дружина: Ірина Прохорівна Забіла.

Федір Андрійович (1756 – ран. 1822) – службу розпочав 1 березня 1773 року полковим канцеляристом, значковий товариш Чернігівського полку (з 1776.5.06.), військовий товариш (з 1783.23.06.), корнет, поручик у відставці. Мав 10 підданих у селі Орловка. Дружина: (після 1779) Мотря Іванівна Солонина, донька полкового хорунжого.

Дмитро Андрійович (1765–1831) – службу розпочав у Чернігівський полковій канцелярії з 3 травня 1779 року, сотенний отаман (з 1781), військовий товариш (з 1783.10.09.). Поручик у відставці (з 1787.15.04.). Мав 32 підданих у селі Орловка. При справах Верхньої розправи (з 1787.15.11.). Дружина: Тетяна Романівна N.

Тетяна Андріївна. Чоловік: Михайло Григорович Псьол.

Марія Андріївна. Чоловік: Іван Михайлович Солонина.

Марфа Андріївна. Чоловік: Іван Андрійович Бакуринськнй, військовий товариш.

ОТАМАНИ:
Титович Тиміш (?–1667–?),
Веремієнко Тиміш (1718),
Паляниця Василь (?–1724.10.12.–?),
Веремієнко Тиміш (?–1732–?),
Прищепа Петро Дем'янович (?–1739–1740–?),
Паляниця (1750),
Титович Тиміш Йосипович (1759.20.04.–1766–?),
Стишевський Василь Ничипорович (1773.15.03.–1779–?).

ПИСАРІ: 1725 року писаря не було.
Привощинський Василь (?–1732–?),
Денисович Степан (?–1739.15.04.–1741–?),
Стишевський Іван (?–1743),
Опанасович Семен (1743–1747–?),
Кудинович Семен (?–1751.20.03.–?),
Стишевський Василь Ничипорович (1753–1773),
Станкевич Олексій (1773.15.03–1781–?),
Ясновський Семен Григорович.

ОСАВУЛИ:
Узький Павло (?–1718–?),
Микитович Максим (?–1732–1740–?),
Сачавець Іван (?–1743–1746–?),
Новик Матвій (?–1747–1751.20.03.–?),
Роговець Іван (?–1747–?),
Борисенко Микита Тарасович (1768–1780).

ХОРУНЖІ:
Новик Федір (?–1718–1725–?),
Новик Іван (?–1732–?),
Хоменко Федір (?–1739.15.04.–1741–?),
Борисенко Тарас Денисович (?–1743),
Паляниця Павло (1743–1750–?),
Юрченко Микола (?–1751.20.03.–1755–?),
Титович Юхим (?–1755–?),
Дяченко Андрій (1771–1782).

СОТЕННІ КАНЦЕЛЯРИСТИ: Стишевський Василь Ничипорович (1750–1753).
СОТЕННІ КОМІСАРИ: Паляниця Павло (1740).
ПИСЦІ: Березовський Андрій (1747), Василь Григорович (1750).

Близнюки

Близниченко Яків – сотник вибельський (?–1672–?). «Деревня Пески и Подгорное по сказке тамошних старожилов, Козаков и мужиков, як их память осягнет, были во владении у сотников вы-бельских у Василия Бурковского, у Яцка Близнеца».

Гришко – отаман курінний Вибельської сотні (1676).

I

Онисим (?–1700–1717 – ран. 1788) – сотенний хорунжий.

II

Олексій Онисимович (? – ран. 1788).
Григорій Онисимович (1718–1790–?). Дружина: Васса NN, донька козака.
Данило Онисимович (1723–1788–?). Дружина: Єфросинія NN, донька козака.
Микита.

III

Петро Олексійович (1743–?). Дружина: Меланія NN, донька козака.
Василь Олексійович (1743–?). Дружина: Ганна NN, донька козака.
Парфен Олексійович (1733–?). Дружина: Феодосія NN, донька козака.
Микита Олексійович (1758–?). Дружина: Килина NN, донька козака.
Іван Олексійович (1762–?) – абшитований осавул сотенний (1788). Дружина: Євдокія NN, донька козака.
Артем Григорович (1747–?). Дружина: Горпина NN, донька козака.
Яків Григорович (1752–?). Дружина: Ірина NN, донька козака.
Семен Данилович (1769–?).

Іван Данилович (1771–?).

Софія Данилівна (1779–?).

Павло Микитович (1748–?). Дружина: Ганна NN, донька козака.

Йосип Микитович (1755–?). Дружина: Гафія NN, донька козака.

Михайло Микитович (1756–?). Дружина: Уляна NN. донька козака.

Лобки

I

Юхим – сотник вибельський (?–1679–1682–?). На уряд тримав «дєрєвні» Піски і Підгірне. У 1679 році купив у козака пісківського Павла Хурсенка сіножать. Купив млин на річці Свині у селі Звиничеві.

II

Єфрем Юхимович – сотник вибельський. На уряд тримав «дєрєвні» Піски і Підгорне, але їх у нього «полковник черниговский Яков Лизогуб себе взял и владел».

N Юхимівна. Чоловік: Григорій Іванович Рашевський, значковий товариш.

N Юхимівна – тримала батьківський млин разом з зятем Григорієм Рашевським. Чоловік: Іван Михайлович Михайловський (? – ран. 1742), сотник вибельський.

III

Любов Єфремівна (?–1720–1741–?) Чоловік: Іван Самойлович Мокрієвич (? – ран. 1737), бунчуковий товариш.

Шуби

I

Василь.

II

Степан Васильович (?–1624–1689 – ран. 1691.7.02., Чернігів, Єлецький монастир) – отаман курінний в Івангороді (1654), сотник вибельський (?–1659–1661–?). У 1658 році побудував і 1660 року отримав універсал Юрія Хмельницького на млин на річці Вир під Лоєвом на шляху Ярилівському, який був спустошений Мурашкою. Гетьманами підтверджувалося право його володінням. Товариш полку Чернігівського (1662.09.). Мав універсал від наказного гетьмана Сомка на села Орловку і Грабівку з Вершинною Муравійкою. За клопотанням єпископа Мефодія 25 травня 1661 року отримав царську жалувану грамоту на маєтності. Військовий канцелярист (1663). У 1664 році Брюховецький надав йому універсал на хутір, потім на Римшинський млин у Седневі. Священик воскресенський чернігівський (?–1668–1689). 13 січня 1668 року отримав універсал гетьмана Брюховецького на села Орловку і Грабівку з Вершинною Муравійкою, 20 квітня 1669 року – Ігнатовича, 24 липня 1672 року універсал Івана Самойловича про надання греблі на річці Сухий Вир під Лоєвом з рудоносною ділянкою землі біля греблі та дозволом побудувати рудню. У 1676 році його послали з «проклинательним листом» до Стародуба у справі Рославця. Полковник чернігівський намагався забрати у нього володіння, але гетьман універсалом від 24 липня 1672 року підтвердив за ним три надані населені пункти. Архієпископ Лазар Баранович виклопотав йому нову царську грамоту на маєтності 12 квітня 1676 року. Протопіп менський (1689–?). 1 лютого 1689 року написав заповіт, яким передав Чернігівському Єлецькому монастирю млин на річці Вир. Дружина: NNN отримала від гетьмана Мазепи універсал на «дєрєвню» Петрова Слобода, а 7 лютого 1691 року гетьман відібрав його і віддав чернігівському протопопу.

Супрун Васильович – отаман курінний в Івангороді (?–1649–1654–?).

III

Семен Степанович (? – ран. 1714.9.09) – сотник вибельський (?–1676–?), товариш полку Чернігівського. 3 травня 1694 року отримав універсал гетьмана Мазепи на села Орловку, Грабівку і «дєрєвні» Вершинну Муравійку і Петрову Слободу. Дружина: Марія Пантелеймонівна Радич, донька чернігівського полкового судді.

Андрій Степанович – військовий товариш.

Клим Степанович (? – ран. 1739) – значковий товариш. Побудував Миколаївську церкву у Виблях. Дружина: (1712) Євдокія NN. Мала у селі Виблі 4 двори (1739).

Євстафій Степанович – перебував у турецькому полоні (1689).

Марія Степанівна (1719). Чоловік: Василь Касперович Дунін-Борковський (?–1702.4.03.), генеральний обозний. Це його друга дружина.

Євдокія Степанівна. Чоловік: Іван Григорович Римша, військовий товариш.

IV

Степан Семенович (?–1740.09.) – службу розпочав з 1714 року, значковий товариш Чернігівського полку (1727–1739), брав участь в походах у Буцького Броду (1722), низовому (за писаря і осавула полкових, 1724–1726), польському (писар при князі Радзивіллі, 1732–1734), двох кримських (1737, 1738). Бунчуковий товариш (1739.28.02.–1740). Мав дві корчми (у Виблях і Муравійці Вершинній). 1 січня 1731 року теща заповіла йому село Бирилівка. Дружина: Марія Андріївна Стахович, донька сотника городнянського.

Іван Андрійович старший (? – ран. 1750) – бунчуковий товариш (?–1743–1747–?).

Іван Андрійович молодший – брат померлого бунчукового товариша, мав житловий двір у селі Виблі (1750).

V

Петро Степанович (бл. 1732/1727 – ран. 1782) – «в мене от ребячества головною болезнію и внутренною слабостію», у 1742 році як син бунчукового товариша прийняв присягу цариці. Службу розпочав військовим товаришем (1760.8.12.–1778), у 1769 році виконував обов'язки вибельського сотника замість Тризни, який ходив у похід. Власник хутора Полівка, мав двір житловий і шинок у селі Виблі, по шинку у «дєревні» Вершинна Муравійка та селі Орловка. Мав у Виблях і Вершинній Муравійці 20 хат підсусідків, на дрова лісу на 300 саженів, поля пахотного на 30 четвертів, сіножать на 100 возів, у Седнівській сотні – млин в три кола переревних, які не завжди мелють, 2 хати підсусідків, на дрова лісу на 200 саженів, винокурня на 2 котли. 10 березня 1778 року абшитований. Скаржився на свого брата Петра за батьківські добра. Дружина: Параска Володимирівна N (бл. 1742–1791–?). Мали доньок Марію старшу (?–1767–?), Дарію (бл. 1755–?), Марію середню (бл. 1756–?), Параску (бл. 1757–?), Марію молодшу (бл. 1769–1786–?), синів Петра (бл. 1757 – ран. 1786), Семена (1762 – ран. 1786), Федора (бл. 1763–1791–?) (сержант Єгерського корпусу), Івана (бл. 1765 – ран. 1786), Олексія (бл. 1773–1791–?), Павла (бл. 1760 – ран. 1830) – службу розпочав з 1 грудня 1773 року у полковій канцелярії Чернігівського полку, полковий канцелярист (з 1777.5.09.), канцелярист МК (1778.7.02.–1774.15.11.), секретар протокольський (1783), колезький протоколіст (1784), одружений з донькою колезького асесора Марією Василівною Булавкою.

Михайло Степанович (1730/1733–1804–?) – у 1742 році як син бунчукового товариша прийняв присягу цариці. Службу розпочав з 1747 року у Генеральній військовій канцелярії, військовий канцелярист, військовий товариш (1751.15.10.–1774), абшитований бунчуковий товариш (1774.7.07.–1789–?). У 1752 році призначений збирати податки для драгунського полку, у 1757 році був за ордером гетьмана в утриманні команди над козаками Ніжинського полку, в справах у полку Стародубському, на польському кордоні та виконував інші доручення. У 1761 році призначений до Чернігівської

полкової рахункової комісії. Мав житловий двір у селі Виблі (1750) і шинок. У селах Муравійки, Виблі, Грибках мав 20 хат підданих (1782). Дружина: Пелагея NN (? – ран. 1784). Мали синів Гаврила (бл. 1755–1789–?) – козак (1772). У 1772 році разом з Петром і Михайлом Шубами просив підтвердження шляхетства. Підпоручик у відставці (1782). Мав 10 хат підданих у Чернігівському повіті; Михайла (бл. 1757–?) – прапорщик у відставці (1784); Степана (1763/1765 – ран. 1839) – службу розпочав з 1779 року вахмістром, вахмістр Чернігівського легкокінного полку (1784), корнет, губернський секретар. Дружина: Тетяна NN. Крім синів мали доньок Ганну (бл. 1751–?), чоловік: Трохим Петрович Войцехович (1774–?), військовий канцелярист; Марію (бл. 1752–?) і Ксенію (бл. 1761–?).

Анастасія Степанівна. Чоловік: Дмитро Несторович Тодорський-Ракович (бл. 1736–?), абшитований сотник.

Павло Іванович – його син Павло (1736/1738–?) – корнет у відставці (1788), житель села Шаповалівка, онук Яків Павлович (1764–?) став губернським канцеляристом (1788), одружився з донькою значкового товариша Єфросинією Олексіївною.

Іван Іванович (бл. 1716/1718–?) – абшитований значковий товариш (1788). Дружина: Єфимія NN, донька шляхтича. Мали синів Якима (бл. 1746–?), дружина: Варвара NN, донька шляхтича; Івана (бл. 1751–?) – козак виборний Вибельської сотні (1776), дружина: NNN, донька шляхтича; Ярмолу (бл. 1761–?) – капрал, дружина: Мотря NN, донька шляхтича; Кіндрата (бл. 1761–?), дружина: Марія NN, донька козака.

Семен Іванович – мав сина Івана (1728–?). Дружина: Меланія NN, донька шляхтича.

Дем'ян Іванович – мав сина Якима (1738–?). Дружина: Параска NN, донька священика.

В подальшому відомий Степан Михайлович Шуба – делегат на Гельсинфорський з'їзд есерів від Одеси. Поранений і заарештований. У жовтні 1919 року махновський штаб направив на Чернігівщину анархістський загін Василя Шуби і Мирського (3000 багнетів, 2 гармати, 10–15 кулеметів). 4 жовтня раптово захопили Полтаву, але під ударами денікінців відійшли на Зіньків, та потім знову взяли Полтаву, тримаючи її до 12 жовтня. Після втрат нанесених денікінцями перейшли на бік Червоної Армії (150 багнетів, 60 кіннотників, 6 кулеметів) і в першій половині 1920 року дислокувався на теренах «Глухівської повстанської селянської республіки». У червні 1920 року Шубу заарештував командир надзвичайної каральної експедиції в Глухівському повіті, особливо-уповноважений А. Азаров. Його брат Федір Шуба виступав проти гетьманців, став військовим керівником Тулиголовської волості.

Кривошия-Ігнатко

I

Іван.

Остап – козак куреня Грабівського Вибельської сотні (1718).

II

Гнат Іванович (1676–?) – козак ґрунтовий куреня Василя Реви (1732), середньоґрунтовий виборний (?–1740–1747–?). У 1734 році був у команді сотника Бакуринського на форпостах у Любечі. Мешкав у Виблях, де мав двір, до якого належали: ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 30 возів, винокурня, 5 коней і 4 воли (1740).

Артем Остапович – козак малоґрунтовий (1732), убогий (1747) грабівський. У 1734 році в команді сотника Бакуринського був на форпостах у Любечі.

Хома – козак малоґрунтовий Грабівського куреня (1732).

Петро – козак (?–1735–?).

III

Матвій (1727–?) – абшитований військовий товариш (1788). Внесений до II частини родовідної

книги дворян Чернігівського повіту Чернігівського намісництва. Дружина: Варвара NN, донька козака. Мали сина Петра (1757–?), доньку Мотрю (1772–?).

Веремієнки

I

Тимофій (1696–?) – отаман городовий вибельський (1718, 1732). Козак малоґрунтовий (?–1732–1735–?), виборний (1740). Мав двір, до якого належали ґрунт на 6 четвертей, сіножать на 40 возів, 2 коня і 2 воли (1740).

II

Степан – у 1734 році був у команді сотника Бакуринського на форпостах в Любечі.

Василь – козак (?–1735–?). Брат Степана. Служили з одного двору.

Макар Тимофійович (1718–?) – козак виборний вибельський (1747). Мав двір, на якому 4 коня і 2 воли (1747).

III

Йосип – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Паляниці

I

Захар – козак вибельський.

Тит – козак вибельський.

Федір – наказний сотник вибельський (1718).

II

Василь (1690–1740–?) – службу розпочав у 1711 році, учасник походу 1713 року, неписьменний. Отаман городовий вибельський (1724). Козак малоґрунтовий 1-го куреня Вибельського (1732). Мав двір, до якого належали ґрунту 6 четвертей, сіножать на 30 возів, 3 коня, 4 воли (1740).

Павло (1710–?) – хорунжий сотенний вибельський (1743–1750.5.02.). Отаман городовий (1750–?). У 1727 році разом з рідним братом Василем продали землю під селом Муравійка Чернігівському Єлецькому монастирю.

Олексій (1708–?) – козак малоґрунтовий 1-го Вибельського куреня (1732). З двоюрідним братом Василем «на одном дворе порознь хатами живут и почережно служат з отческого ґрунту».

III

Данило Павлович (1732–?). Дружина: Євдокія Федорівна N (1734–?). Мали синів Омеляна (1763–?), Романа (1772–?).

Федір Павлович (1742–?) – козак виборний села Виблі (1782). Дружина: Єфимія Якимівна N (1743–?). Мали синів Якова (1763–?), Андрія (1764–?), Микиту (1766–?), Миколу (1773–?), Каленика (1778–?).

Тит Павлович (1747–?). Дружина: Устина Опанасівна N (1750–?), мали синів Саву (1771–?), Прокопа (1773–?), Михайла (1780–?).

Федір Олексійович (1722–?) – козак виборний села Виблі (1782). Дружина: Анастасія Йосипівна N (1724–?).

Микола Олексійович (? – ран. 1782). Дружина: Марія Іванівна N (1742–?). Мали сина Степана (1762–?), Василя (1768–?), доньку Дарію (1767–?).

Григорій Олексійович (1742–?) – козак виборний (1776). Дружина: Олена Матвіївна N (1747–?). Мали синів Федора і Михайла.

Прищепи

I

Дем'ян – козак вибельський.

Давид.

II

Петро Дем'янович (1686–1748–?) – козак куреня Реви (1707–1732), отаман вибельський (?–1739–1740–?), козак малоґрунтовний виборний (1740). У 1740 році жили з братом Гнатом на одному дворі, до якого належало 8 четвертей поля, сіножать на 20 возів, 3 коня, кілька волів. У 1747 році мав окремий двір, на якому 4 коня і 4 воли.

Гнат Давидович (1696–?) – козак «ніщетний» куреня Реви (?–1732–1747–?). Сотник наказний вибельський (1738). Мав окремий двір (1747).

Страшенські (Стишевські, Сташевські)

I

Василь – значковий товариш. Власник сіл Бурівки у Городненській сотні, Буянки, Голубчичі в Роїській сотні за Самойловича. Дружина: (1667) Степанида, донька Яна-Візгерда Яцькевича.

Степан (? – ран. 1682) – у 1667 році разом з Олексієм Кривопишою, Савою Унучком отримали від київського воєводи, боярина Петра Шереметьєва лист, який надавав право вільно володіти землями у любецькій околиці. Сташевський «от шляхти полской по наследству» володів селом Буянки. Товариш полку Чернігівського (?–1676–?). 1676 року разом з тещею Мариною Церницькою обміняли двір у Чернігові з кафедральним монастирем. Дружина: N Лукашівна Піроцька. Через неї на рід спала частка села Голубичі.

Данило. Дружина: Марія NN. У другому шлюбі за чернігівським полковим осавулом, потім обозним (?–1701–?) Філоном Рашком, його друга дружина. Після смерті другого чоловіка 18 січня 1715 року отримала гетьманський універсал на млини на річці Стрижень у селі Роїще і на річці Свишень та на ґрунт Беркилювщину.

Іван Андрійович – священик лиственський (?–1718–1742–?).

II

Петро – райця чернігівський (1737).

N Степанівна/ Василівна – у неї після смерті батька село Буянки викупив бунчуковий товариш Пантелеймон Радич. Чоловік: Михайло Лежинський (Лежайський), товариш полку Чернігівського. До нього перейшли тестеві Голубчичі і Буровка.

Ничипір Данилович (1694 – ран. 1740) – значковий товариш Чернігівського полку (?–1732–1738–?). Був у польському поході (1735). Володів селом Кислі Любецької сотні та млином у селі Роїще разом із зведеним братом Єлисеєм Філоновичем Рашком. У 1738 році Єлисей Рашко судився з ним і підозрював його у таємному намірі продати млин у Роїщі і село Кислі Любецької сотні генеральному обозному Якову Лизогубу. Його рід внесений до I частини родовідної книги Чернігівського намісництва Чернігівського повіту. Дружина: Гафія NN (?–1740–1755–?), мешкала у селі Роїще.

Іван – навчався в Києво-Могилянській академії (1727), писар сотенний вибельський (?–1743).

Петро – дяк Воскресенської церкви міста Сосниця (1755).

Микола Киприянович – козак седнівський (1747). Мав двір.

III

Тимофій Ничипорович (1729–?).

Василь Ничипорович (1732/1734–1790–?) – службу розпочав з 1750 року при Вибельській

сотенній канцелярії, писар сотенний (1753.4.10–1773), отаман сотенний вибельський (1773.15.03.–1779–?). У 1761 році подав скаргу на синів померлого осавула полкового Єлисея Рашка Андрія, Василя, Якова про заволодіння його млином і при ньому двома плецами. Титулярний радник (1787). Мав у селі Виблі 4 двори, Бакланівській Муравійці – 2 і у Роїщі – 6. Дружина: Марія Іванівна Рашкевич, донька священика (1779–1790). Мали синів Гаврила (1768–?), Олександра (1772–?), Івана (1781–?), Григорія (1784–?) доньку Ганну (1776–?).

Ганна Ничипорівна (1727–?).

Марія Ничипорівна (1735–?).

Лука Петрович (1740–?) – навчався в Києво-Могилянській академії (з 1754.2,10).

IV

Іван (1768–?) – мав 51 підданого в одному селі.

Кудиновичі-Піроцькі

Федір Герасимович Піроцький (1689).

I

Семен – писар сотенний вибельський (?–1751–?).

Ганна – донька дворянська, сестра Семена. Чоловік: Яків Миколайович Тризна.

II

Рід внесений до II частини родовідної книги дворян Чернігівського намісництва.

Олександр Семенович (1742–?) – абшитований отаман сотенний (1788), корнет (1789). Дружина: Софія NN, новоохрещена. Мали синів Федора (1781–?), Власа (1783–?), Данила (1786–?).

Тимофій Семенович (1754–?) – абшитований отаман сотенний (1788), корнет (1789). Керуючий економією Стороженка у селі Довжик (1797). Мав 7 підданих у 1 селі (1788). Дружина: Марфа Олександрівна Зенович, донька значкового товариша. Мали сина Лева (1786–?).

Станкевичі

Рід внесений до II частини родовідної книги дворян Чернігівського намісництва.

Андрій – отаман у Канівському полку (1638–?). Не виключаємо можливість переходу Станкевичів канівських до Чернігівського полку.

Андрій (1739–?) – абшитований значковий товариш (1788). Дружина: Олена NN, донька козака.

Василь (1748–?) – абшитований військовий товариш (1788), мав 22 підданих у 1 селі. Дружина: Ксенія NN, донька священика.

Олексій (1732–?) – службу розпочав у 1761 році полковим канцеляристом, писар сотенний вибельський (1773–1781), отаман сотенний (1781–?). Мав 1 підсусідську хату в селі Лукашівка (1781), 17 підданих (1788). Абшитований військовий товариш (1788). Дружина: 1) NN Шуба, донька військового товариша. 2) (1787) Тетяна Іванівна Мокрієвич, донька військового товариша.

Тимофій (1758–?) – абшитований писар полковий (1788). Мав 26 підданих в одному селі. Дружина: Меланія Іванівна Міхно, донька військового канцеляриста.

Семен Григорович **Ясновський** (1739–?) – службу розпочав в 1765 році у Вибельській сотні, сотенний писар, військовий товариш (з 1784), абшитований військовий товариш (1788). Мав 17 підданих у селі Буда, яке отримав як придане за дружиною. Внесений до II частини родовідної книги

дворян Чернігівського намісництва. Одружений з донькою бунчукового товариша Софією Іванівною Булавкою. Їх син Василь став вахмістром Тверського карабінерного полку.

Осавул сотенний (?–1732–1740–?) Максим **Микитович** (1712–?) мав двір, до якого: поля 5 четвертей, сіножать на 20 возів, 2 коня, 2 воли (1740). Нащадок козака Вибельської сотні, учасника чигиринського походу 1678 року. Марка Іван **Кущенко** став осавулом сотенним (?–1784), абшитований військовим товаришем (з 1784.1.03.).

Узькі (Ужченки)

I

Петро.

Іван.

Павло – осавул сотенний вибельський (?–1718–?). Козак малоґрунтовий (1732). У 1733 році був у польському поході в команді генерального обозного Якова Лизогуба.

II

Михайло Петрович (1715–?) – козак 1-го куреня Вибельського (1732), виборний (1747). Мав двір, до якого належали ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 30 возів, винокурня, 2 коня і 2 воли (1740).

Сава Іванович – козак-підпомічник вибельський (1747). Мав двір, на якому 2 коня і 1 віл (1747).

III

Семен – 1764 року на нього через неповернення боргу скаржився Семен Пустота.

Петро – козак. У 1781 році судився з сотенним отаманом Олексієм Станкевичем за захоплення ниви, зі священиком Євстафієм Максимовичем –за сіножать, з бунчуковим товаришем Михайлом Шубою – за захоплення сіножаті, з посполитим Полуботкової Савою Сєриком за заволодіння нивою.

Хорунжий (?–1739–1741–?) **Хоменко** Федір (1705–?) мав двір, до якого поля 12 четвертей, сінокіс на 40 возів, 5 коней, кілька волів (1740).

Новики

I

Петро – козак вибельський (бл. 1709).

Костюк – козак вибельський (бл. 1709).

Лука – козак вибельський (бл. 1709).

Ілля – козак малоґрунтовий 2-го Вибельського куреня (?–1718–1732–?).

Іван – козак вибельський, ходив у Астраханський похід (1723). Хорунжий сотенний вибельський (?–1732–?).

Федір (1676–?) – службу розпочав з 1701 року, хорунжий сотенний вибельський (?–1725–?), наказний сотник, козак ґрунтовий вибельський куреня Василя Реви (?–1732–1748–?). Мав двір, до якого ґрунту 18 четвертей, сінокіс на 50 возів, винокурня, 4 коня, 4 воли (1740).

II

Тимох Ілліч (1715–?) – козак виборний малоґрунтовий куреня Реви (?–1732–1748–?). Комісар сотенний (1747). Мав двір, до якого поля 15 четвертей, сінокіс на 80 возів, винокурня, 4 коня, 8 волів (1740). Разом з ним на дворі проживав двоюрідний брат Семен (1706–1740–?).

Максим Федорович (1705–?) – козак Вибельського куреня Василя Реви (?–1732–?).

Матвій Федорович (1716–?) – осавул сотенний вибельський (?–1751.20.03.–?).

Петро Федорович (1722–?).

III

Кирило – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Павло. Дружина: Марія NN, донька козака.

Іван – козак виборний Вибельської сотні (1776), хорунжий сотенний (1790). Внесений до II частини родовідної книги дворян Чернігівського повіту Чернігівського намісництва. Дружина: Горпина NN, донька козака.

Тиміш **Барабаш** був отаманом курінним Вибельської сотні (1676), згадується ще у 1718 році як козак 1-го Вибельського куреня. У 1732 році серед козаків малоґрунтових вибельських фіксуються Семен, Матвій, Федір.

Наступне коліно представлене козаками «ніщетними» Яковом Семеновичем (?–1747–?) та Іваном Матвійовичем (?–1740–1747–?), який мав двір, на якому 2 коня і 1 віл (1747).

Максим **Павлючка** був отаманом курінним Вибельської сотні (1676). Його онуки, козаки малоґрунтові вибельські (1732) Іван та Василь «на одном дворе порознь хатами живуть и почережно служат з отческого и дедовского ґрунту». Син Василя Петро (1706–?) продовжив службу виборним козаком (1747) і тримав двір з двома хатами, де у нього 8 четвертей ґрунту, сіножать на 30 возів, ліс, 2 коня, 2 воли (1740), 4 коня і 4 воли (1747).

Селицкий був отаманом курінним Вибельської сотні (1676). Мабуть, його онук Євстрат Васильович (1700–?) – козак ґрунтовий вибельський (1732), малоґрунтовий виборний (?–1740–1747–?). Мав двір, до якого 7 четвертей ґрунту, сінокіс на 40 возів, ліс, 3 коня, 2 воли (1740).

Отаманом курінним 1-го Вибельського куреня (1718) був Яцько **Харченко**. Роман Харченко (1676–?) у реєстрах згадується як козак ґрунтовий (1732), виборний малоґрунтовий (1740). Мав двір, до якого належало ґрунту 9 четвертей, сінокіс на 50 возів, ліс, 3 коня, 2 воли (1740). Його син, козак «ніщетний» вибельський (?–1732–1747–?) Марко Романович (1700–?).

Наступне коліно репрезентували козаки виборні (1776) Петро і Семен. Петро **Чигир** (1666–1740–?) служив козаком ґрунтовим 1-го куреня Вибельського (?–1718–1734–?), виборним малоґрунтовим (1740). У 1734 році був у команді сотника Бакуринського на форпостах в Любечі. Мав двір, до якого належало ґрунту 6 четвертей, сінокіс на 20 возів, гай, 1 кінь, 2 воли (1740). Його син Іван (1686–?) став отаманом 1-го куреня (1732), згодом козаком «ніщентним» (1747). Із двоюрідним братом Іваном Івановичем служили з одного двору, але з різних хат. Мали 2 коня і 2 воли (1747).

Іван Тихонович **Шульженко (Шульга)** (1686–?) був отаманом курінним 2-го Вибельського куреня (1718), козаком малоґрунтовим (1732). З братом Павлом (1696–?) «на одном дворе порознь хатами живут и почережно служат з отческого и дедовского ґрунту». Мав двір, до якого належали ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 50 возів, ліс, 2 коня і 2 воли (1740). Службу виборним козаком (1735–1747–?) продовжував брат Павло, за яким у 1747 році окремий двір з 2 конями і 2 волами. У 1776 році службу виборного козака ніс Ґригорій Шульженко.

Отаман 2-го куреня Вибельського (1732) Василь Демидович **Рева** (1696–?), потім був козаком виборним (?–1740–1747–?). Мав двір, до якого поля 19 четвертей, сінокіс на 60 возів, 4 коней, 6 волів (1740). У 1740 році проживав разом з братами Максимом (1706–?) і Василем (1716–?).

Рід **Муцьких** на середину XVIII століття був достатньо широко розгалуженим. Лише в реєстрі 1747 році згадувалися козаки виборні Харитон Тимофійович, який мав двір, де 2 хати, підсусідок, 1 кінь і 1 віл, Каленик Павлович, який мав двір, 2 коня і 2 воли. Михайло Петрович (1690–?) став отаманом курінним у Виблях (1747). Мав двір, до якого належали: ґрунт на 15 четвертей, сіножать на 40 возів, 2 коня і 2 воли (1740), з якого служив з братом Григорієм (1700–?) і зятем Іваном Носом (1700–?).

Калинки

I

Іван – священик вибельський. Отримав від Хмельницького універсал на млин в одне коло на вибельському лузі на перетоці Головську.

II

Ілля (? – бл. 1748) – священик троїцький вибельський (1732).

III

Кирило – володів дідівським млином (1742).

Федорченки

I

Клим – отаман куреня осавула другого. Був у вересні 1702 року в поході над річкою Шелдіхою на урочищі Лопі.

II

Давид – козак куреня Чигирі Вибельської сотні (1732).

Євстафій (1705–?) – козак куреня Чигирі Вибельської сотні (1732). Мав двір, до якого належали: ґрунт на 15 четвертей, сіножать на 40 возів, 2 коня і 2 воли (1740). Служили з одного двору з братом Іллею (1720–?) і двоюрідним братом Іваном (1713–?).

Федір Васильович (1686–?) – козак куреня Чигирі (1732), виборний (1747). Мав двір, до якого належали: ґрунт на 15 четвертей, сіножать на 70 возів, винокурня, 4 коня і 4 воли (1740).

Павло – козак Порицького куреня Любецької сотні (1732).

Остап – козак вибельський (1740).

III

Іван Давидович – козак виборний вибельський (?–1740–1747–?). Мав двір, 1 коня (1747).

Семен Федорович – козак вибельський (?–1747–?). Мав двір.

Денис Федоренко – компанієць 2-го компанійського полку. У березні 1751 року отримав підтвердження Генеральної військової канцелярії на звільнення його двору у Виблях від податків і повинностей.

Бакланова Муравійка, «дєрєвня» (1666, 1732) при річці Муравійці. Заснував Юрій Терпицький, а у 1645 році перейшла до Якуба Келчовського, чернігівського ловчого (1646–1648), перед тим летичівського гродського писаря (1640). Походив з Люблінського воєводства, був одружений з брацлавською шляхтянкою Ганною Ободенською. Як урядник Кельчовський користувався опікою великого коронного гетьмана, кам'янецького старости Миколая Потоцького. У 1732 році 36 козаків з 34 дворів і 6 підсусідків, у 1743 році козацьких дворів з підсусідським 27, у 1781 році – 36 козацьких. Шуби Бакланову Муравійку тримали щонайпізніше з 1661 року. У 1666 році тут 11 дворів. «Дєрєвня» перейшла у володіння місцевого сотника Борковського, а ставши полковником, раніше 1683 року віддав її значковому товаришу Івану Терпицькому (?–1717), який став хорунжим полковим. Він тут мав ґрунтових 4, городників 7 (1713). У його вдови новий полковник Полуботок відібрав і передав її

своєму «ключнику» Івану Михайловському, який, ставши вибельським сотником, 8 липня 1721 року отримав гетьманський універсал на 1 ґрунтового і 9 піших підданих, які раніше належали Терпицькій. Посполиті відмовились відбувати повинності на вдову останнього, вирубали ліс і підпалили маєток. Через це вона з дітьми була доведена до розорення, і 21 вересня 1731 року гетьман Апостол повернув їй маєтність Бакланову Муравійку. Її син, значковий товариш Йосип Терпицький, проживав у цій «дєрєвні» і 26 квітня 1730 року продав батьківську маєтність господарю двору Наталії Дем'янівни Розумовської Семену Івановичу Пустоті. У 1725 році тут скуповували ґрунти онисівські жителі Мухоїди: Кирій, Юхим і Кіндрат купили ниви у Муравійських жителів Аврама Опанасенка, Степана Шельного, Кирій одноосібно – ниву у Кіндрата Коваля. У 1766 році тут 11 дворів сина військового товариша Дем'яна Пустоти, у 1781 році у нього 22 посполитих дворів, 1 підсусідська хата у сотенного отамана Василя Стишевського (1781).

Шинки полкового судді Тимофія Сенюти (1747), Семена Івановича Пустоти (1747).

Млини: під Будищем в одне коло посполитого Семена Івановича (1666), потім тримав, мабуть, син Овсій.

Преображенська церква: *священики*: Вакулович Василь Іванович (2-га половина XVIII століття).

Терпицькі

I

Хома (1685 – ран. 1747) – козак Менської сотні. Мав двір, до якого належали ґрунту 6 четвертей, сіножать на 20 возів, 2 коня, 2 воли (1740).

II

Данило Хомич (1715–?).

Гнат Хомич (1720–?) – козак менський (?–1740–1747–?). Мав підсусідка (1747).

Матвій Хомич – козак менський (1747).

Федір – козак «ніщетний и весма убогий» данилівський (?–1747–?). У 1747 році мав власний двір з хатою.

Михайловські

I

Михайло.

II

Іван Михайлович (? – ран. 1731) – челядник полковника чернігівського Полуботка, «господар двору» (1718). У 1718 році полковник відібрав у вдови полкового хорунжого Терпицького «дєрєвню» Муравійку і надав йому. Сотник вибельський (?–1721–1722–?), полковий командир над сотнями Чернігівського повіту (Киселівською, Березненською, Стольненською, Понорницькою, Вибельською і Волинською) у терекському поході. У 1721 році Скоропадський надав йому універсал на «дєрєвню» Муравійку. Помер у низовому поході. Чоловічого потомства після смерті не залишив, бо обидва сини померли раніше 1731 року (один з них у низовому поході). Дружина: Марія NN (1699–1739–?), у «дєрєвні» Піски хутір удови Михайловської (1732). Після чоловіка тримала село Муравійку. Мали доньок Марію (1721–?), Софію (1723–?), Тетяну (1725–?) , які проживали з матір'ю у Чернігові (1739).

Степан.

III

Андрій (1718–?) – мав 36 підданих (1788). Дружина: NNN (? – ран. 1788). Мали синів Івана (1740–?), Федора (1743–?), Василя (1748–?).

Михайло Степанович (1723/1716–1788–?) – козак сотні полкової Чернігівської, «поралежною болезнею» (1782). Мав 6 підданих у селі Козлах (1788). Дружина: Меланія Петрівна N (1727–?), донька козака. Мали синів Івана (1753–?) – отаман сотенний (1782); Кирила (1768–?) – копіїст у Чернігівському намісництві (1782), доньок Єфросинію (1768–?), Мотрю (1772–?).

Пустоти

I

Іван.

II

Семен Іванович – значковий товариш (1743), житель Бакланової Муравійки. Військовий товариш (?–1744–1754–?). Управитель дому графині Наталії Розумовської. У 1754 році купив у чернігівського міщанина Степана Пісковського двір у Чернігові. У 1765 році судився з військовим товаришем Іваном Булавкою за Бакланову Муравійку. Дружина: (з 1744.21.09.) Олена Миколаївна Тризна, донька слабинського сотника.

III

Дем'ян Семенович (1749–1788) – військовий товариш (?–1781–1782–?), титулярний радник у відставці (1788). Мав у Чернігівському повіті 25 хат підданих (1782), 213 спадкових підданих у Баклановій Муравійці. Внесений до II частини родовідної книги дворян Чернігівського повіту Чернігівського намісництва. Помер бездітним. Дружина: Софія Андріївна Войцехович (?–1795 – бл. 1800), донька бунчукового товариша.

Басанці

I

Іван – отаман курінний Вибельської сотні (1676).

II

Тиміш – козак Бакланової Муравійки (1718).

Тит – козак Бакланової Муравійки (1718).

Степан – козак Бакланової Муравійки (1732).

III

Іван Тимофійович (1700–?) – козак ґрунтовий Бакланової Муравійки (1732), отаман курінний (1747). Мав двір, до якого належали: ґрунт на 15 четвертей, сіножать на 20 возів, 4 коня, 4 воли (1740).

Федір Тимофійович (1705–?) – козак виборний Бакланової Муравійки (1747).

Василь Тимофійович (1710–?).

IV

Давид – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Миненки

I

Мина (?–1655–1674–?).

Йосип (?–1660–1718–?) – козак Муравійки Бакланової (1718).

II

Сидір – отаман курінний куреня Муравійки Бакланової (1718).

Юхим Минович (1675–?) – службу розпочав з 1694 року, козак ґрунтовий (1732), виборний (1747) Муравійки Бакланової. Мав двір, до якого належали: ґрунт на 10 четвертей, сіножать на 15 возів, 5 коней, 4 воли (1740). Мав двір з 3 хатами, з якого служили з братаничем Олексієм (1747).

Мина Йосипович (1680–?) – козак малоґрунтовий, отаман курінний куреня Муравійки Баклановї (1732), козак виборний (1735–1747–?). Мав двір, до якого належали: ґрунт на 10 четвертей, сіножать на 20 возів, 4 коня, 4 воли, 5 вуликів (1740).

Григорій Йосипович (1695–?) – козак Муравійки Бакланової (1732).

Максим Йосипович (1705–?) – козак Муравійки Бакланової (1732), виборний (1747).

III

Олексій (1710–?) – козак Муравійки Бакланової (1747), племінник Юхима.

Іов (1717–?) – козак Муравійки Бакланової (1740), племінник Юхима.

Онисим – козак Муравійки Бакланової (1732).

Григорій Григорович (1715–?).

Мина Григорович – козак-підпомічник (1747).

Степан – козак Муравійки Бакланової (1732). У 1734 році брав участь у польському поході в команді сотника понорницького.

Петро – козак Муравійки Бакланової (1732).

Самійло – козак Муравійки Бакланової, у 1733 році був у польському поході в команді генерального обозного Якова Лизогуба.

Вершинна Муравійка, «дєрєвня» (1666) при болоті Муравійці. Універсал наказного гетьмана Сомка на села Орловку і Грабівку з Вершинною Муравійкою отримав вибельський сотник Степан Шуба, на яку в наступному 1661 році здобув і царську жалувану грамоту. Гетьман Брюховецький надав йому підтверджуючий універсал від 13 січня 1668 року. У 1666 році тут 6 дворів. Ця «дєрєвня» стала центром володіння Шуби, після смерті якого перейшла сину Семену (ґрунтових 19, городників 13 у 1713 році), його вдові, а потім сину останнього, який мав тут 36 дворів з 44, належавших йому в сотні (1729). У 1732 році 19 козачих і 7 підсусідських дворів, у 1743 році козацьких дворів з підсусідським 21, у 1781 році – 24. ОТАМАНИ КУРІННІ: Логвиненко Тиміш (1718), Коханья Сидір (1724), Симоненко Роман Симонович (?–1732–1747–?). Власники у 1766 році: військовий товариш Петро Шуба мав 15 хат посполитих і 1 хату підсусідків, військовий товариш Михайло Шуба – 10, по дві хати – полковий хорунжий Петро Григорович і хорунжий сотенний вибельський Михайло Борисенко, по одній – козаки Леонтій з братами, Василь та Іван Тищенки, у 1781 році 12 дворів мав бунчуковий товариш Шуба, 1 підсусідську хату – бунчуковий товариш Григорович, 2 – Чернігівський Єлецький монастир, 3 бездвірних хати – сотенний осавул.

Шинки бунчукових товаришів Степана (1740), Петра (1747) Шуб; городничого Петра Григоровича (1747).

Петропавлівська церква.

Рід **Логвиненків**, з якого малоґрунтовий козак Тиміш був отаманом курінним, представлений ґрунтовим козаком Хомою Логвином (1732), «нищетнім и весма убогім» Антоном Логвиновим (1732), виборним Василем Тишковичем (1747), козаком-підпомічником Гаврилом Мойсейовичем (1747), «ніщетним» Андрієм Антоновичем (1747).

Сидір **Коханія** службу розпочав з 1688 року козаком, став отаманом курінним (1724). Потім знову козак (1732), «нищетніе и весма убогіе» (?–1735–?). Його син Карпо був козаком (1732), козаком-підпомічником «нищетним» (?–1740–1747–?).

Симоненко Роман Симонович (1695–?) був курінним отаманом щонайменше 15 років.

У підпомічники йому записана (1740) вдова Гафія Логвиниха. Мав двір, до якого належало ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 20 возів, 4 коня, 4 воли (1740).

Борисенки

I

Яцько – отаман Пекарської сотні Канівського полку (1638–?).

II

Василь – сотник волинський (?–1681–?).

III

Денис (? – ран. 1747) – козак Муравійки (1732). «Нищетніе и весма убогіе». Дружина: Анастасія NN.

Мехеда Федір Тимофійович – козак (1724), козак-підпомічник (1747) Муравійки.

Опанас – козак Муравійки (1724), підсусідок (1732). Дружина: Марія Пилипівна N (1702–1782–?).

Олексій Васильович.

Влас – козак малоґрунтовий Муравійки (1732). У 1734 році був у польському поході в команді прилуцького полковника Ґалаґана.

Трохим – у 1734 році ходив у польський похід з сотником понорницьким.

IV

Тарас Денисович – козак «ніщетний» виборний Вершинної Муравійки (?–1740–1747–?), сотенний хорунжий вибельський (?–1743).

Опанас Мехедович – козак, служили з братом Тарасом з одного двору.

Петро Опанасович (1742–?). Дружина: Катерина Іванівна N (1742–?). Мали сина Мартина (1767–?), доньок Стеху (1765–?), Меланію (1773–?), Мотрю (1775–?), Наталію (1780–?).

Василь – нищий козак Вершинної Муравійки (1740).

Спиридон Олексійович.

V

Микита Тарасович (?–1781 – ран. 1788) – служив з 1768 року козаком, сотенний вибельський осавул (1768–1780), значковий товариш Чернігівського полку (1780–?), був у походах в турецьку війну (1769–1774), у 1775 році у Могилівській губернії на форпостах. Військовий товариш Чернігівського полку. Внесений до II частини родовідної книги дворян Чернігівського намісництва. Мав маєток у Вершинній Муравійці, 5 підсусідків. Дружина: Єфросинія NN (1749–?), донька священика, мала 23 підданих у 2 селах (1788). Мала синів Гаврила, Павла (1778–?), N (1779/1780–?).

Марфа Тарасівна. Чоловік: Микита Карпенко.

Єлисей Спиридонович (1747–?) – козак села Ольшаного. Дружина: Зіновія NN, донька козака. Мали сина Андрія (1768–?), доньок Марію (1770–?), Ганну (1779–?).

Грабівка, «дєрєвня» (1713), село (1747, 1766) при болоті Грушовці. 1732 року 39 козаків з 36 дворів і 19 козацьких підсусідків, 1743 року козацьких дворів з підсусідським 38. ОТАМАНИ: Москаленко Юрій (1718), Шкабура Федір (1740), Рубан Григорій (1747). У 1661 році вибельський сотник Степан Шуба отримав царську грамоту на Грабівку, яку отримав ще від наказного гетьмана Сомка 1660 року. В «дєрєвнє» 9 дворів (1666). Після нього 6 посполитих (1713) перейшло вдові за універсалом Скоропадського 1714 року підтверджене, а потім сину, товаришу полковому Семену Шубі, який і мав тут 3 двори підданих (1729). У 1766 році тут мали підданих сотник вибельський Андрій Тризна (12 хат), військовий канцелярист Михайло Шуба – 6, вдова Марія Юрченко – 4, різних козаків – 3.

Шинок військового канцеляриста Андрія Тризни (1747).

Млини: Козак Шкабура отримав універсал Хмельницького на млин в одне коло під Грабівкою в болоті Грушовці. Козаки Шкабура в 1742 році володіли млином під Грабівкою.

Троїцька церква: *священик*: Лузановський Андрій (1747), *дяк*: Ступницький Самійло (1718), *паламар*: Фесько Іванович (1718).

Юркевичі

I

Тиміш – гербований шляхтич, сотник любецький (1689).

Тит.

II

Павло – писар гродський чернігівський (1706).

Йосип Титович Юркевич – козак Грабівки (1719).

III

Дмитро Юрченко – козак ґрунтовий Грабівки (1732).

Петро Юркевич – канцелярист Генеральної військової канцелярії (1742). Мешкав у Чернігові.

IV

Микола Дмитрович Юркевич (1720–?) – козак виборний малоґрунтовий Грабівки (1747). Сотенний хорунжий. Мав двір, до якого належало ґрунт на 18 четвертей, сіножать на 30 возів, винокурня, 6 коней, 8 волів (1740).

V

Іван Миколайович – навчався у Чернігівському колегіумі. Службу розпочав з 25 лютого 1759 року канцеляристом городського суду, возний підкоморного суду (з 1761), військовий товариш (1770–1785–?). Секретар Чернігівського повітового суду (1785). Титулярний радник у відставці (1787). Проживав у Грабівці Березненського повіту, де мав 51 душу підданих (1787). Дружина: Уляна Олексіївна Міхно, донька військового товариша. Мали сина Василя і доньок Олену (1770–?), заміжню за значковим товаришем Яковом Петрункевичем, Настасію (1778–?).

Шкабури

I

Овсій – сотник баришівський Переяславського полку (1649).

N – козак. Отримав універсал Хмельницького на млин в одне коло під селом Грабівка в болоті Грушівці.

Васко – отаман курінний Вибельської сотні (1676).

II

Степан (?–1658–1724–?) – письменний, службу розпочав у чигиринському поході, учасник кримських та інших походів. Козак Грабівки.

Роман (?–1669–1732–?) – службу розпочав з кримського походу 1689 року. Козак ґрунтовий Грабівки (?–1718–1732–?).

III

Семен – козак Грабівки (1732).

Федір Романович (1715–?) – отаман (1740), козак виборний «ніщетний» Грабівки (1747). Мав двір, до якого належало ґрунт на 15 четвертей, сіножать на 25 возів, ліс, 3 коня, 4 воли, млин-вешняк в одне коло (1740).

IV

Яків – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Сивопляси

Ілля Романович – козак малоґрунтовий грабівський (?–1732–1747–?).

Гаврило Андрійович – козак малоґрунтовий грабівський (1732), козак-підпомічник (1747).

Назар Маркович – козак (1732), виборний ґрунтовий (1740), малоґрунтовий (1747) села Орлівка, де мав двір з двома хатами (1747).

Данило Маркович – козак села Орлівка, де мав двір з двома хатами (1747).

Микита – козак виборний Вибельської сотні (1776), хорунжий сотенний (1790). Мав 16 спадкових підданих. Дружина: Васса NN. Проживали у Березненському повіті.

Коритні

I

Кіндрат – козак грабівський (1718).

II

Петро Кіндратович (1695–?) – отаман курінний грабівський (1732), козак виборний (1735–1747–?). З Яковом служили з одного двору. Мав двір, до якого належало ґрунт на 6 четвертей, сіножать на 20 возів, гай, 1 кінь, 2 воли (1740).

Яків Кіндратович – козак грабівський (1732). У 1734 році був у команді сотника Бакуринського на форпостах в Любечі.

Федір Максимович – козак «ніщетний» грабівський (1747).

III

Матвій – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Горбов (Горбовець), «дєрєвня» (1666), село (1747) при річці Угра. Маєтність Борисоглібського монастиря (1666). У 1732 році – 63 козаки з 56 дворів і 16 підсусідків, у 1743 році – 61 козацький двір з підсусідським, у 1767 році – 66 козачих, у 1781 році – 82 козачих дворів.

ОТАМАНИ КУРІННІ: Розбура Василь (1718), Одраник Василь Наумович (?–1732–?), Шовба Андрій Федорович (1747). Отаман сільський Фай Сидір (1718).

Василь **Розбура** був отаманом курінним. Наступне коліно роду представлене братами, козаками малоґрунтовими (1732) Данилом (? – ран. 1747) і Яцьком, які служили з батьківського двору. Іван Якович (1705–?) був козаком «ніщетним» (?–1740–1747–?) і мав двір, до якого належало ґрунт на 4 четверті, сіножать на 10 возів, 2 коня, 2 воли (1740).

Сидір **Фоенок (Фай)** був отаманом сільським горбівським. Мабуть, його сини Яким (1680–1740–?), Корній (1686–?), Андрій (1706–?) записані до реєстру 1732 року як козаки малоґрунтові. Вони служили з двору, до якого належало ґрунт на 3 четвертей, сіножать на 17 возів, 3 коня, 1 віл (1740).

Місцевий козак Наум **Одраник** (?–1657–1724–?) був у поході 1678 року під Чигирин «як турки Чигирин виняли», походах 1695, 1696, 1700, 1706 років та інших. Його син Василь очолював курінь. З братами Самійлом (1686–1747–?) і Макаром (1705–1732–?) були ґрунтовими козаками (?–1718–1747–?). Тримали двір, до якого належало ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 80 возів, 4 коня, 4 воли (1740). Наступне коліно роду репрезентували козаки села Горбов Матвій Самійлович (1715–?) і Степан Васильович. Козаками одраникового куреня (1732) згадані Іван і Олексій Захарович (1705– ?) Дяченки. Останній був малоґрунтовим виборним козаком (?–1740–1747–?) і мав двір, до якого

належало ґрунт на 10 четвертей, сіножать на 30 возів, винокурня, 3 коня, 4 воли (1740). Андрій Дяченко (1738–?) службу розпочав з 1765 року курінним отаманом, хорунжий сотенний Вибельської сотні (1771–1782). Був у походах. У селі Горбов мав 1 підданого (1782). Був одружений з донькою козака, з якою мав синів Тимофія, Григорія, Івана, доньок Ганну, Ірину, Мотрю.

Гетьмани Ігнатович, Самойлович, Мазепа, Скоропадський підтвердили Чернігівському Єлецькому монастирю. Монастир також отримав на неї царські грамоти 1672 і 1676 року. У 1713 році ґрунтових 51, городників 22. Другий центр володінь монастиря – в сотні, за яким тут під час Генерального слідства про маєтності рахувалося 57 дворів. Близько 1690 року тут купив ґрунти сотник Єфрем Лобко, після смерті якого ними володіла його вдова (3 двори у 1729 році). У 1767 році 26 підданих монастиря, у 1781 році 32 посполитих двори: 28 монастиря, 4 підсусідки різних власників, 4 бездвірні хати. У 1762 році архімандрит монастиря Дмитрій скаржився до Чернігівського полкового суду на місцевих козаків за ґвалтовні наїзди на підданих монастирських цього села. Чернігівського Єлецького монастиря 30, полкового хорунжого Григоровича 5, військового товариша Антона Силича 1, вдови Тетяни Леневич 1, городничого.

Шинки два (1740), один (1747) Чернігівського Єлецького монастиря. У 1770 році полковник у відставці Пантелеймон Божич і військовий товариш Антон Силич намагалися завести тут шинки.

Млин на річці Бистрій монастирський в одне коло (1666). За чернігівською кафедрою у розписі Лазаря Барановича з млинами проти Онисового перевозу. Потім належав Чернігівському Єлецькому монастирю.

Рождественська церква (1713): *священики*: Харлампій (?–1732), Дмитренко Петро (?–1740 – 1755–?), *дяк*: Захар Іванович (1718), дячок: Юхим Лятовскій (?) (1718), *паламар*: Отрушко Ярмак (1718).

Піски, хутір Чернігівської волості (1632), «дєрєвня» (1666–1766) при річці Угра. 10 березня 1637 року була затверджена застава за позику 2000 золотих на 3 роки воєводи чернігівського Мартина Калиновського з дружиною Оленою Корецькою хуторів Піски і Підгірці полковнику Костянтину Вовку з дружиною. Центр куреня. Козак пісківський Павло Хурсенко у 1679 році з доброї волі надав сотнику вибельському Юхиму Лобку сіножать поблизу мосту підгірського. Козак вибельський (?–1711–1713–?) Гапон Хурсенко у 1711 році за 40 золотих продав Павлу Полуботку своє дворище з гаєм і садом на урочищі Граді. У 1732 році тут 25 козаків з 19 дворів, у 1743 році козацьких дворів з підсусідським 21, у 1767 році – 25 козацьких дворів, у 1781 році – 32 козачих, 2 пушкарів полкової артилерії (1781).

ОТАМАНИ КУРІННІ: Дуб (Дуй) Наум (1718), Фещенко Василь Андрійович (1732), Давиденко Григорій (1740), Демещенко Прокіп Федорович (1747), Давиденко Юхим (1761). Григорій **Давиденко** (1706–?) з братом Омеляном (1715–?) служили з одного двору, до якого належали ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 60 возів, 3 коня, 4 воли (1740). Козак Андрій **Фещенко** мав синів Пантелеймона (1696–?), Ісака (1700–?), Івана (1706–?), які були козаками малоґрунтовими Пісківського куреня (1732). Старший же син Василь (1686–?) був козаком малоґрунтовим, отаманом курінним, козаком виборним (1747). Мав двір, з якого з братами «на одном дворе порознь хатами живут и почережно службу отбувают з дедовского грунту» (1732). До двору належали ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 40 возів, 3 коня, 4 воли (1740). Пізніше з Василем та Ісаком Фещенками з цього двору служив Корній (1747), мабуть, їх племінник. Прокіп **Демещенко** (1710–?) служив з одного двору з братом Андрієм (1705–?). До двору належали ґрунт на 4 четверті, сіножать на 36 возів, винокурня, 2 коня, 2 воли (1740).

У 1666 році тут 5 посполитських дворів. Належала на уряд сотника вибельського і її мешканців використовували сотники Василь Борковський, Яків Близнюк, Тимофій Туницький, Юхим

Лобко, Єфрем Лобко. У останнього з них забрав село на полковничий уряд Яків Лизогуб, від якого перейшло полковнику Павлу Полуботку. Царською ж грамотою 1708 року було стверджено йому у власність. У Підгірному і Пісках 9 ґрунтових і 6 городників (1713), пізніше у П. Полуботока у Пісках 8 підданих. Після смерті останнього знаходилося у володінні синів Андрія і Якова. У 1729 році там 13 дворів підданих. На 1766 рік власниками були вдова бунчукового товариша Семена Полуботка Анастасія (2 хати), полковий хорунжий Григорович – 3, військовий товариш Михайло Шаула – 2, писар судовий Стоїнський – 1. 9 посполитих (1781). **Шинок** городничого Петра Григоровича (1747).

Підгірне, хутір Чернігівської волості (1632), «дєрєвня» (1666, 1766) при річці Десні. 10 березня 1637 року була затверджена застава за позику на 3 роки воєводи чернігівського Мартина Калиновського хуторів Піски і Підгірці полковнику Костянтину Вовку. Ввійшов до Вибельської сотні. «Деревня пустая, нет ни одново двора» (1666). Пізніше належала на уряд сотника вибельського і її мешканців використовували місцеві сотники. У сотника Юхима Лобка забрав на полковничий уряд Яків Лизогуб, від якого перейшло полковнику Павлу Полуботку 9 дворів. Царською ж грамотою 1708 року було стверджено йому у власність. Після смерті останнього знаходилося у володінні синів Андрія і Якова. У 1729 році в ній було 11 дворів. 9 (1767), 17 посполитих дворів (1781). За вдовою бунчукового товариша Семена Полуботка Настасією 13 хат посполитських і 2 вдів, вдовою Тетяною Леневич – 2 (1766).

Онисів хутір, село (1666, 1766) при річці Десні тримав Костянтин Вовк, після його смерті король в Острі 22 грудня 1663 року надав привілей на нього жовніру Гіацинту Вінницькому. Курінний центр. У 1732 році 39 козаків з 38 дворів і 1 козацький підсусідок, у 1743 році козацьких дворів з підсусідським 24, у 1767 році – 54. У 1746 році місцеві козаки Іван і Антон Кубати продали сіножать сотнику Миколі Тризні. У 1749 році полковий канцелярист Олексій Гулевич мав сіножать за онисівським перевозом.

ОТАМАНИ КУРІННІ: Лазаренко Самійло (1676), Куколка Данило (1718), Ребро Василь (1732), Лобода Микита Лукич (1747). ОТАМАНИ СІЛЬСЬКІ: Тищенко Кирило (1718).

У 1666 році воєвода великоросійський у Чернігові тримав три населених пункти: Онисів хутір, Холявин, Напорівку, в них 65 дворів. Ігнатович надав Чернігівському Єлецькому монастирю, Самойлович, Мазепа, Скоропадський підтвердили. Монастир мав також царські грамоти 1672 і 1676 років на цей хутір. У 1713 році ґрунтових людей 45, городників 27 (1713). Найбільший центр володінь монастиря в сотні, за яким тут під час Генерального слідства про маєтки рахувалося 77 дворів. У 1766 році монастир тримав 13 хат підданих, військовий товариш Семен Пустота 1, різночинець Йосип Філіпович 1. У 1767 році 54, 84 посполитих дворів Єлецького монастиря (1781). У 1762 році архімандрит Дмитрій скаржився до Чернігівського полкового суду на місцевих козаків за ґвалтовні наїзди на підданих.

Шинки: Чернігівського Єлецького монастиря (?–1740–1747–?), сотника вибельського Миколи Тризни (1740).

Георгіївська церква: *священики*: Миткевич Андрій Іванович (?–1740–1747–?), Миткевич Гаврило (?–1785–1788–?), *дяк*; Андрій (1718), *паламар*: Карпо (1718).

Каракуль (Каракуленки)

I

Василь.

Мартин – козак Онисова (?–1718–1735–?). «Нищетніе и весма убогіе».

II

Тит Васильович – козак Онисова (?–1732–1747–?). «Нищетніе и весма убогіе».

Олексій – козак онисівський (?–1732–1735–?). «Нищетніе и весма убогіе».

III

Петро (1736–?) – внесений до II частини родовідної книги дворян Чернігівського намісництва. Дружина: Марія Іванівна Синиця, донька уродженка польська. Мали синів Олександра (1766– ?), Олексія (1774–?), доньку Марину (1772–?).

Орловка, село (1732, 1766) при болоті Чучмані. 1732 року 151 козак з 134 дворів і 17 підсусідків. 1743 року козацьких дворів з підсусідським 103. 127 козацьких дворів, були підсусідки.

ОТАМАНИ КУРІННІ: 1-го Губар Степан (?–1718–?), 2-го Якименко Борис Якимович (1718), Півень Терешко (1732), Шульга Максим Федорович (1747), Ковбаса Гаврило (1757). Максим Шульга (1696–?) з синами Григорієм (1718–?) і Романом (1722–?) служили з двору, до якого належали ґрунт на 9 четвертей, сіножать на 30 возів, ліс, 2 коні, 2 воли (1740). Вибельський сотник Степан Шуба отримав універсал наказного гетьмана Сомка на село Орловку, 1661 році – царську жалувану грамоту. 13 січня 1668 року гетьман Брюховецький підтвердив йому це володіння. У 1714 році гетьман Скоропадський підтвердив за вдовою Шуби володіння в селі, і вони перейшли їх сину Степану, який у 1729 році тримав 3 двори. У 1766 році підданих мали бунчукові товариші Микола Тризна 3 хати, Костянтин Лизогуб – 1, сотник вибельський Андрій Тризна – 4, полковий хорунжий Петро Григорович – 12, отаман сотенний вибельський Тимофій Титович – 8, козаки орловські – підсусідків 12.

Шинки: війта Йосипа Титовича (?–1732–1747–?), сотника вибельського Миколи Тризни (1740), бунчукового товариша Петра Шуби (1747).

Михайлівська церква: *священики*: Хорошкевич Михайло Хомич (?–1740 – ран. 1747), Фащинський Дмитро (?–1743–1747–?), Медведовський, попович (1756), Абрамовська, вдова священика (1756), Хорошкевич Василь Михайлович (? – ран. 1784), Степановський Кіндрат (?–1785–1788–?), дяки: Дмитро Михайлович (1718). Священик Кіндрат Степановський (1750–?) мав 2 підданих (1788) і був одружений з донькою священика Параскою.

Титовичі (Алахаревичі-Титовичі)

I

Тимофій – отаман городовий вибельський (?–1667–?).

II

Йосип – війт чернігівський (1731.17.04.–1740–?). У селі Орловці мав приїжджий і шинковий двори (1732). 20 березня 1732 року Полуботки купили його ґрунти під селом Жукотками. Дружина: Дарія Іванівна Тризна.

Яків – значковий товариш (1737).

Василь Титович – значковий товариш. У 1748 році мав судову справу з греком Дмитром Шаровланом про борг.

III

Тимофій Йосипович (1705–1766–?) – службу розпочав з липня 1757 року козаком, отаман сотенний вибельський (з 1759.20.04.). Заволодів ґрунтами підданих полкового хорунжого Петра Григоровича у Орловці. 4 липня 1766 року продав двір з ґрунтами в Старому Білоусі за 550 рублів Антону Силичу. Мав герб.

Матвій – козак вибельський (1748).

IV

Гаврило (бл. 1755–?) – кадет, мав 33 підданих у Орловці, корнет у відставці (1788). Дружина: Любов Карпенко, донька міщанина. Мали синів Івана (1781–?), Михайла (1783–?), Миколу (1786–?).

Іван (? – ран. 1788) – службу розпочав з 1759 року канцеляристом городського суду, возний сотенний вибельський (з 1764), полковий писар, мав 34 спадкових від батька підданих у Орловці. Мав герб. Дружина: Катерина Федорівна Затурська (1748–1788–?), донька ніжинського грека. Мали синів Семена (1768–?), Миколу (1772–?), Івана (1775–?), доньок Марію (1774–?), Фотинію (1779– ?), Марфу (1784–?).

Ковбаси

I

Герасим (?–1655–1732–?) – козак можний села Орловка, брав участь у чигиринських, кримських походах.

II

Степан – козак орловський (1718).

Данило Герасимович (1685–?) – козак (1732), виборний малоґрунтовий орловський (?–1740–1747–?). Мав двір, до якого належали: ґрунту 9 четвертей, сіножать на 20 возів, ліс, 4 коня, 4 воли (1740).

Карпо – козак орловський (1732).

III

Гаврило Данилович (1722–?) – козак Орловки, отаман курінний (1767). У 1757 році на нього з сотником Андрієм Тризною поскаржився Григорій Губар до Генеральної військової канцелярії про арешт, побої, захоплення худоби та іншого майна.

Якимець

I

Борис Якимович Якименко – отаман 2-го куреня Орловського (1718), козак малоґрунтовий (?–1732–1747–?).

II

Іван – козак малоґрунтовий орловський (1732). З Кирилом служили з одного двору.

Кирило (? – ран. 1747) – козак малоґрунтовий (1732), козак-підпомічник орловський. Дружина: Феодосія NN.

III

Дмитро Іванович – козак-підпомічник орловський (1747).

IV

Гнат – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Губарі (Губаренки)

I

Степан – службу розпочав у 1688 році, отаман сільський і 1-го куреня орловського (? –1718 –?). Наказний сотник вибельський (1724). Козак ґрунтовий (1732). Мешканець Орловки.

Гаврило.

II

Яків Степанович (? – ран. 1740) – службу розпочав 1696 року під Азовом. Козак ґрунтовий орловський (1696–1732–?). Дружина: Марія NN.

Федір Степанович (1710–?) – козак виборний ґрунтовий села Орловки (?–1740–1747–?). Мав двір, до якого належали: ґрунту 30 четвертей, сіножать на 50 возів, винокурня, ліс, 6 коней, 8 волів, 10 вуликів (1740), з якого служив з братами Сидором і Григорієм.

Сидір Степанович (1717–?).

Григорій Степанович (1722–?) – службу розпочав козаком, виборний (1747). Мешканець Орловки, де мав двір з 4 хатами (1747). У 1757 році поскаржився до Генеральної військової канцелярії про арешт, побої, захоплення худоби та іншого майна сотником Андрієм Тризною і орловським отаманом Гаврилом Ковбасою. У 1765 році Тризна захопив волів, коней та побив його з сином.

Олексій – значковий товариш (?–1737–1757–?). У 1757 році на нього скаржився бунчуковий товариш Костянтин Лизогуб за заборговані 40 рублів.

Трохим – козак виборний малоґрунтовий села Орловки (1740).

Іван Гаврилович (1718–?) – козак виборний села Орловки (1737–1747).

III

Артем Олексійович (?–1757–?).

Матвій (1708–1788–?). Дружина: Марія NN, донька козака. Мали синів Олексія (1758–?), Якима (1782–?).

Тихон (1717–1788–?) – мав 11 підданих у 1 селі (1788). Дружина: NNN (? – ран. 1788). Мали синів Андрія (1748–?), Івана (1758–?), Тимоша (1760–?).

Василь (1718–1788–?). Дружина: NNN (? – ран. 1788). Мали синів Федора (1756–?), Семена (1758–?), Карпа (1770–?).

Гаврило (1733–?). Дружина: (1788) Параска NN.

Андрій (1736–?). Дружина: Феодосія NN, донька козака. Мали синів Тимофія (1739–?), Василя (1763–?), Семена (1776–?), Самійла (1783–?).

Василь (1738–?). Дружина: Горпина NN.

Яків (1738–?). Дружина: NNN (? – ран. 1788).

Іван (1748–?). Дружина: Домна NN, донька козака.

Іван (1753–?). Дружина: Євдокія NN, донька козака.

Степан – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Лука – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Корній – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Петро – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Скорини (Скоряни)

I

Петро – козак орловський (1732).

Лука – козак ґрунтовий орловський (1732).

II

Іван Лукич (1695–?) – козак виборний малоґрунтовий села Орловки (?–1740–1747–?). Мав двір, до якого належало ґрунту 12 четвертей, сіножать на 40 возів, ліс, 4 коней, 6 волів (1740), з якого служив з братом Герасимом.

Герасим Лукич (1705–?) – козак (1785).

III

Павло – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Михайло – козак виборний Вибельської сотні (1776).

Олефір – осавул сотенний (1785). Мав 27 підданих у селі Орловці.

Дем'ян – козак (1785).

Хорошкевичі

I

Хома.

II

Михайло Хомич (1704–1740 – ран. 1747) – священик михайлівський села Орловки (?–1740–?). Дружина: Килина Василівна N (1705–1747–?).

III

Герасим Михайлович (1731–?).

Василь Михайлович (бл. 1734 – ран. 1784) – священик михайлівський села Орловки. Рід внесений до I частини родовідної книги дворян Чернігівського намісництва. Мав 83 спадкових підданих у 1 селі і 1 «дєрєвнє». У селі Орловка мав землі, двір та посполитих. Дружина: Ганна Андріївна Милкович (Сибірська) (1734–1790–?), донька священика села Домишлин. За нею з 1747 році «в деревенках Кезе и Шумани со всеми по крепостям к оним угодиям и с сеножатью Тулуповскою насилно монахами Троецкаго Черниговскаго монастиря завладенною, за сто рублей денег двор в г. Чернигове стоячий, за сто рублей денег двор под городом Черниговым на Бобровице стоячий с сеножатью», двір у селі Кукшино та нерухомість у Городнянському повіті.

Ганна Михайлівна (1727–?).

Параска Михайлівна (1739–?).

IV

Іван Васильович (1734/1759–1810–?) – службу розпочав з 1776 року, писар полковий (1781), колезький асесор (?–1784–1790–?). Надвірний радник та прокурор Чернігівського губернського магістрату (1791). Колезький радник та суддя 2-го департаменту Генерального суду Чернігівської губернії (1810). Записаний спочатку до I частини родословної книги дворян Чернігівського намісництва, а потім до III. Дружина: Софія Іванівна Троцька (1761–?). Діти: Іван, Федір, Дмитро – навчалися у 1-му Кадетському корпусі в Санкт-Петербурзі, Євдокія.

Григорій Іванович (1770–1790–?) – колезький канцелярист (1785), колезький регістратор (1790). Реконструкція подальшого родоводу здійснена В. К. Шахбазовою.

Напорівка, «дєрєвня» (1666, 1747). У 1732 році 8 козаків з 7 дворів, у 1743 році козацьких дворів з підсусідським 5, у 1767 році – 7, у 1781 році – 6. Отаман сільський: Басанець Іван (1747). Закріплена за воєводою чернігівським (1666). Гетьман Ігнатович надав, у 1699 році Мазепа, а у 1719 році Скоропадський підтвердили Чернігівському Єлецькому монастирю. Йому тут належало ґрунтових 15, городників 4 (1713), під час Генерального слідства про маєтки – 20 дворів підданих, у 1767 році – 10 дворів (20 хат), у 1781 році – 16 дворів. У 1762 році архімандрит Дмитрій скаржився до Чернігівського полкового суду на місцевих козаків за ґвалтовні наїзди тут на підданих монастиря.

У сотні відомі хутори:

Попівка при річці Угрі. У 1664 році універсал Брюховецького Шубі. Володіння абшитованого військового товариша Петра Шуби. До нього належить млин на річці Снов;

при річці Головській, який у 1669 році універсалом Ігнатовича підтверджений Шубі. Пізніше належав військовому товаришу Михайлу Шубі;

Оборківський при річці Десна, куплений у вибельських козаків у 1710 році. Названий за островом Оборка. Тримала вдова бунчукового товариша Семена Полуботка;

Вершинський при річці Муравійці Чернігівського Єлецького монастиря;
Глузди при річці Бистрій у 1766 році того ж монастиря, де було 4 хати.

Вибельська сотня у 1737 році за загальною кількістю козаків розташовувалася на 15 місці (53), за кількістю виборних козаків у 1737 році на останньому, шістнадцятому місці в полку (13). У сотні лише сільське населення, яке переважно зосереджувалося у 10 селах і «дєрєвнях». Головними козацькими центрами сотні були села Орловка (94 двори, 27%) і Виблі (76 дворів, 22%), в яких знаходилася майже половина козаків сотні. Третім центром було село Горбів з 51 двором, у «дєрєвні» Піски був 31 двір, 21–24 двори знаходилися у селі Грабівка, «дєрєвнях» Бакланова Муравійка, Вершинна Муравійка, у «дєрєвні» Напорівці було 7 дворів. Наявність лише 2 хуторів дозволяє віднести її до сотень з нерозвинутою хутірською інфраструктурою. У сотні незначна кількість вдів (згідно реєстру 1739 року 2, що становило 0,8% козацьких господарств).

У сотні спостерігалося також скорочення посполитський дворів з 207 у 1713 році до 140 у 1747 році. Чернігівський Єлецький монастир мав посполитих у трьох населених пунктах (села Онисів, Горбів, «дєрєвня» Напорівка) – всього 111 дворів, при чому у Онисові було 69. Монастирське володіння становило 79 % усіх посполитських дворів сотні. Останні 29 дворів розподілялися між 5 приватними власниками так: за бунчуковим товаришем С. **Полуботком** у Виблях, Пісках і Підгірному було 18 дворів, за бунчуковим товаришем П. **Шубою** у Вершинній Муравійці – 6, за абшитованим полковим суддею Т. **Сенютою** у Баклановій Муравійці, за бунчуковим товаришем І. **Лизогубом** у Виблях, значковим товаришем И. **Терпицьким** у Баклановій Муравійці по 1 двору.

КОЗАЦЬКА ДОЛЯ КРОВІЮ ПОЛИТА. ЧИГИРИНСЬКІ ПОХОДИ

У квітні 1662 року в православному Чернігові сталося диво – заплакала Іллінська ікона Божої Матері. Це дивне знамення збирало сотні чернігівців та мешканців навколишніх поселень. Козацький літописець Самійло Величко писав, що Пресвята Діва плакала тоді, жаліючи православних християн…

Після смерті Богдана Хмельницького у 1657 році політична ситуація в Країні козаків різко ускладнилась. Як писав все той же Сомко Величко, це трапилось «через незгоду, роздвоєння та чвари між несамовитими владолюбниками». У козацькій Україні розпочалася тяжка Руїна. Двадцять років нашу землю спільно нищили всі сусіди-вороги, а українські провідники у боротьбі між собою вели Україну до загибелі.

Козацькі ватажки Юрій Хмельницький і Яким Сомко запекло воювали між собою, чим скористались татари для грабунку українських земель. Восени 1662 року один із татарських загонів прорвався до Чернігова і спустошив міські околиці. Нападники увірвались до Іллінського монастиря, але ченцям вдалося зачинитися в печерах і врятуватися.

У червні 1663 року в Ніжині відбулася Чорна рада, на якій гетьманом обрали Івана Брюховецького. Серед противників Брюховецького був чернігівській полковник Іоанікій Силич, тому у вересні 1663 року його стратили разом з Якимом Сомком.

Руїна – трагедія, жорстока, кривава сторінка нашої історії…

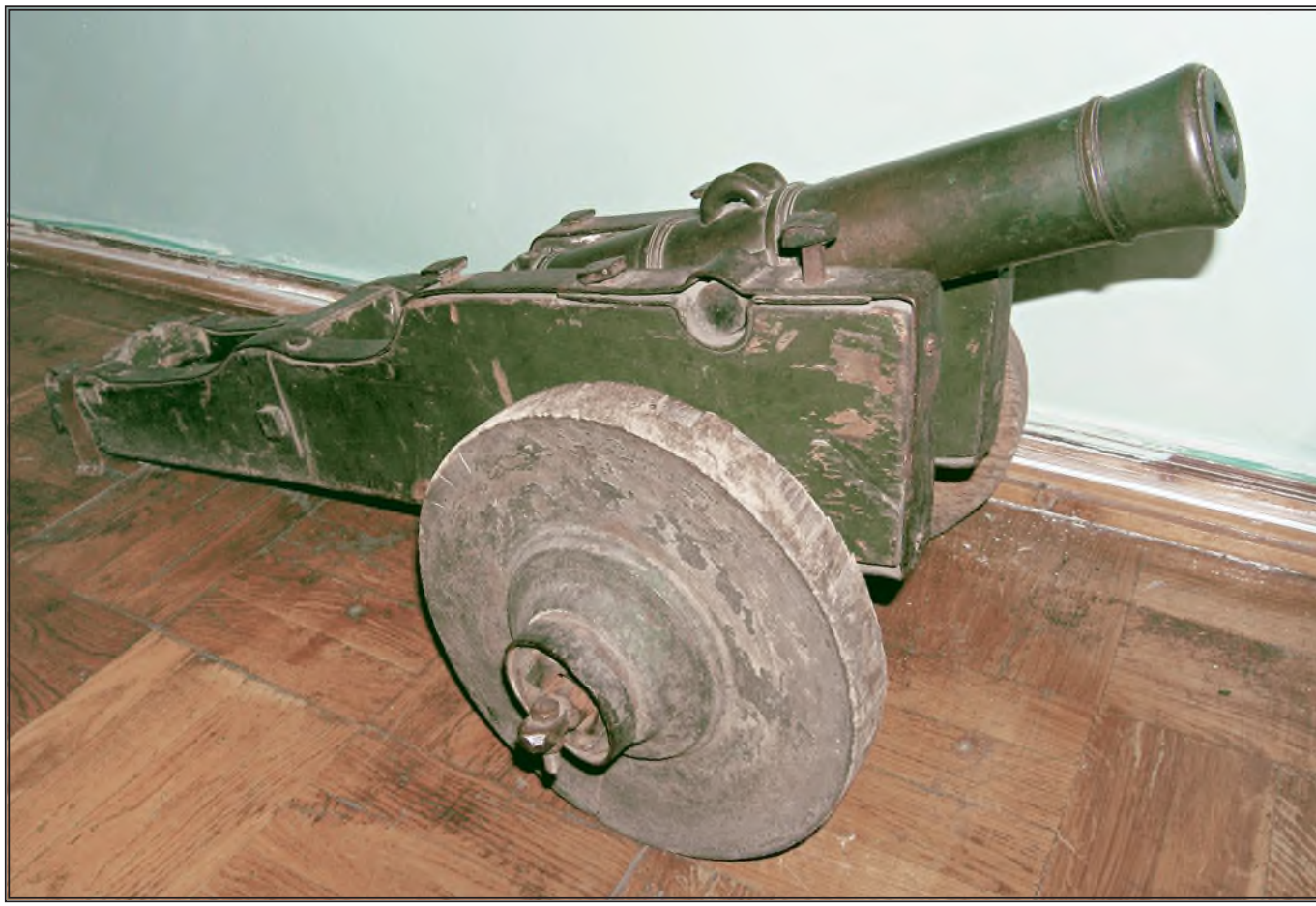
У 1672 році чернігівського полковника Івана Самойловича обрали новим гетьманом України. Чернігівським полковником став колишній вибельський сотник Василь Дунін-Борковський. Полковника Василя Борковського підтримував чернігівський архієпископ Лазар Баранович. Припускають, що вони були знайомі ще з часів навчання в Києво-Могилянській академії. Василь Борковський чимало робив для відновлення Чернігова. За його активної участі були відбудовані Спаський собор на Валу і Воскресенський храм, Успенський собор, П'ятницька і Петропавлівська церкви та в'їзна брама Єлецького монастиря. Проведенню значних будівельних робіт заважали безперервні збройні конфлікти, в яких брали участь чернігівські козаки на чолі зі своїм полковником.

На початку 1674 року Чернігівський полк у складі війська гетьмана Івана Самойловича брав участь у поході проти гетьмана Петра Дорошенка. Чернігівський полк

наблизився до Чигирина, однак на зустріч їм вирушили війська кримського хана і турецького султана. Сили були нерівні – козацькі та московські війська змушені були відступити на лівий берег Дніпра. Турки і татари винищили тоді значну частину населення правобережної України. Улітку 1676 року наше військо знову підійшло до Чигирина. Деморалізований поразками гетьман Петро Дорошенко здав Чигирин без бою і відмовився від булави. У Чигирині залишилась військова залога – понад тисяча козаків Чернігівського полку на чолі з Василем Борковським. Дізнавшись про капітуляцію Дорошенка, у 1676 році султанська Туреччина розгорнула підготовку до вторгнення в межі Російської держави. Звісно до оборони Чигирина готувалися і козаки Борковського, і московські стрільці. Турецька армія переправилась через Дунай і рушила на Україну. На той час, стараннями полковника Борковського Чигирин був зміцнений укріпленнями і військами, в тому числі виборними козаками Чернігівського полку. Усього гарнізон міста складав понад 12 тисяч чоловік. Козацькими полками командував гетьман Іван Самойлович.

Козацькі шаблі (Чернігівський історичний музей)

Гармата XVIII ст. (Чернігівський історичний музей)

Турецько-татарські війська чисельністю до 90 тисяч чоловік на початку серпня 1676 року підійшли до Чигирина і розпочали його облогу. Гетьман Самойлович на чолі козацьких полків виступив назустріч ворогові. Він спирався на виборних козаків Чернігівського полку – досвідчених воїнів. Протягом чотирьох тижнів захисники Чигирина мужньо оборонялись. Боротьба за Чигирин привернула увагу всієї України. Чернігівський архієпископ Лазар Баранович наказав правити безперервні молебні за перемогу над бусурманами в усіх церквах. На допомогу захисникам Чигирина прийшли російські війська й козацькі полки. Вони з боями переправились на правий берег Дніпра поблизу Бужина. Спалахнула жорстока битва. Кавалерія, до якої входили козаки Василя Борковського, здійснили рішучу атаку на турецький табір. Турецькі і татарські війська вимушені були відступити від Бужина, залишивши на полі битви 10 тисяч вбитих. Ця поразка деморалізувала турецьку армію й кримських татар. Припинивши облогу Чигирина, вони в паніці кинулись тікати, залишивши свій обоз. У зруйнований, але незламний Чигирин 5 вересня 1676 року вступили українські козаки й російські ратні люди.

Турецький султан не міг заспокоїтись після нищівної поразки і не відмовився від своїх намірів захопити Україну. Султанська Туреччина готувалась до нового походу. Належну відсіч загарбникам готували козаки і російське командування. Гетьман Іван Самойлович оголосив в Україні загальну мобілізацію – не тільки козаків, а й селян та міщан. Виходило, що кожен п'ятий чоловік був зобов'язаний іти до війська, а інші мали забезпечувати армію припасами. У червні 1678 року 100-тисячна турецька армія, переправившись через Дністер, підійшла до Чигирина. Супротивники знову зійшлися у двобої. Велика битва відбулася 3 серпня 1678 року на Стрільниковій горі, повз яку пролягала дорога на Чигирин. Вона затяглася на кілька днів. Мужність та відвагу виявили бійці дев'яти козацьких полків, у тому числі Чернігівського.

Славу і шану на полі бою здобув наказний гетьман – чернігівський полковник Дунін-Борковський. Битва на Стрільниковій горі засвідчила здатність українських козацьких полків перемагати турків. Після виснажливих боїв, що точилися близько місяця, гарнізон Чигирина залишив місто. Туркам воно дісталося напівзруйноване, охоплене полум'ям. Російсько-козацьке військо відійшло до Бужина. Слідом рушила турецька армія. У серпні поблизу Бужина відбулася семиденна жорстока битва, в результаті якої турецька армія, втративши третину своїх сил, спішно відступила.

Обидва походи турецької армії під Чигирин завершилися повним її розгромом. Перемога українських козацьких полків і московського війська в Чигиринських походах назавжди зупинила вторгнення турецької і татарської армії вглиб нашої країни.

Козацькі порохівниці та люльки XVIII ст. (Чернігівський історичний музей)

Колекція козацької зброї (Чернігівський історичний музей)

Чигиринські походи увійшли до літопису жорстокої Руїни як одна з найбільших і найкривавіших кампаній. Історики Сергій Горобець та Ігор Ситий, говорячи про втрати росіян у другому Чигиринському поході, наводять такі цифри: 3291 чоловік загиблих (разом з полоненими та пропалими безвісти) і 5431 поранених. Дані про

Колекція козацької зброї (Чернігівський історичний музей)

втрати турків суперечливі – від 12 до 60 тисяч. Але не викликає сумнівів, що вони, безперечно, істотно переважали втрати українсько-російських з'єднань. Значні втрати понесли і козаки: 4386 чоловік загиблих та 1323 поранених. Зберігся повний реєстр усіх загиблих і поранених в армії Самойловича: «Список разных чинов войска Запорожского, убитих или раненых во время Чигиринского похода 1678 года».[1] З цього документу подаємо список втрат Вибельської сотні. Імена та прізвища подаємо мовою оригіналу, згідно з нормами сучасного російського правопису, із збереженням фонетичних та стилістичних особливостей оригіналу, на підставі правил передачі тексту кириличних документів XVI–XVIII століття науково-популярним методом. Слова із сумнівним прочитанням позначені [ ]. Згадаймо наших земляків, що були поранені, або загинули, захищаючи рідну землю.

[1] Горобець С., Ситий І . Про втрати Чернігівського полку під час другого чигиринського походу 1678 р. // Сіверянський літопис. – 2007. – № 6. – С. 4.

СПИСОК РАЗНЫХ ЧИНОВ ВОЙСКА ЗАПОРОЖСКОГО, УБИТЫХ ИЛИ РАНЕНЫХ ВО ВРЕМЯ ЧИГИРИНСКОГО ПОХОДА 1678 ГОДА[1]

(// 5) Реестр як много в Черниговском полку
Раненних и небожчиками зоставало
Сотнѣ ВЫБЕЛСКОЕ

Марко КУЩЕНКО,	ранный
Остап КОТЕНКО,	ран
Семен ОРЛОВЕЦ,	ран
Костюк ОРЛОВЕЦ	ран
Лаврѣн [КОРЯВЦ]	небож
Демко ПАЛЯНИЦА	небож
Лаврѣн ПАВЛЮЩЕНКО	небозчик
Иван ДАНИЛЕНКО	небож
Карп АНТОНЕНКО	небож
Ярмола ГУСТИРЕНКО	небож
Яцко БЛИЗНИЧЕНКО	небож
Назар КРУПА	небож
Тимош СИРѢПКА	небож
Олѣхвир ХУТЧЕНКО	небож
Максим КОЗМѢД	небож
Михалъ МАЛИЙ	небож
Микита КЛИМЕНКО	небож
Артюх РОСОХА	небож
Якуб МИКОЛАЕНКО	небож
Гришко ЛИЧ	небож
Веремѣй БУРАК	небож
Иван КАБЛУК	небож
Гришко КОВНЯ	небож
Стефан КАЛАЧНИК	небож
Отрух СИВАРНЕНКО	небож

(// 5 зв.) Данило ЖУК	небож
Степан БАБИЧ	небож
Федор КОВАЛЬ	небож
Прокоп АНДРѢЕНКО	небож
Данило КИРИЧЕНКО	небож
Матвѣй КУРИЛЕНКО	небож
Максим КРИМЧЕНКО	небож
Сава ПОЛОВЕНКО	небож
Дашко ПОПОВЖИН	небож
Иван БОГУШЕНКО	небож
Кондрат СЕРЕДА	небож
Федор САМОЙЛЕНКО	небож
Хома БОНДАР	небож
Павел ЧЕРТѢЧЕНКО	небож
Мартин	небозчик
Иван БОРИС	небож
Евсѣй ЖЕРУБЛА	небож
Захаря ЛОБОДА	небож
Василь НАПОЛОВНЕНИЙ	небож
Ивашко ШАКУН	небож
Кондрат МАКАРЕНКО	небож
Стефан КУШТИН	небож
Иван МАЗУР	небож
Хома ГАРМОНЕНКО	небож

Вічна пам’ять нашим православним предкам.

[1] Горобець С., Ситий І . Про втрати Чернігівського полку під час другого чигиринського походу 1678 р. // Сіверянський літопис. – 2007. – № 6. – С. 6–7.

ВІД ВИБЕЛЬСЬКОГО СОТНИКА ДО ГЕНЕРАЛЬНОГО ОБОЗНОГО

Вибельським сотником у 1668–1669 роках був Василь Касперович Дунін-Борковський, який походив з древнього роду Дуніних. «Все заради честі» – таким був девіз Василя Касперовича. Відомий багатій, він відмовився від гетьманської булави, яку князь Василь Голіцин пропонував йому за десять тисяч рублів після усунення Івана Самойловича.

Василь Дунін-Борковський був представником досить відомої на Чернігівщині козацької родини. Батько його був і військовим, знався на походах, і бунчуковим полковим товаришем, складав стратегію та тактику походів. Мав він у своєму володінні землі, обійстя в Березенській сотні. Молодий хорунжий Василь Дунін-Борковський, який став полковим сотником, показав велику обізнаність у військовій справі і цим потрапив у прихильність до Івана Самойловича – майбутнього гетьмана України. Гетьман розгледів у ньому прихований хист, зародки талановитого полководця, військового стратега. Почалася блискуча кар'єра (1668–1675). Уряд Гетьманщини прихильно ставився до Василя, його особисто знав гетьман Дем'ян Многогрішний, до якого В. Дунін-Борковський приїздив у його резиденцію в Батурин. Василь Касперович мав військові заслуги у складних військових походах. Гетьман Петро Дорошенко у 1688 році «жалує універсалом» Василю Дуніну-Борковському, сотнику виблівському, село Борковку в Березнянській сотні за послуги і значні рицарські справи. Згодом виблівський сотник приймає підданство наказного гетьмана Дем'яна Многогрішного. Многогрішний відомий був своїм суворим і принциповим, незалежним ставленням до старшини і до російського царя. Це дало змогу Василю Дуніну-Борковському протриматися «за течією». Дем'ян Многогрішний цінує військовий хист

Портрет чернігівського полковника В. К. Дуніна-Борковського, XVII ст. (Чернігівський художній музей)

Василя і видає універсал аналогічний грамоті Петра Дорошенка. Незабаром сотник Василь Дунін-Борковський став великим землевласником в Україні. Військовий хист, миттєва орієнтація в складних ситуаціях, правильна стратегія і тактика боротьби, здібності політика, вміння аналізувати, співставляти, зробити ставку на потрібну особу – риси таланту Василя Дуніна-Борковського. У 1672 році він стає чернігівським полковником, наводить лад, бойовий порядок у козацькому Війську Запорізькому, бере участь у російсько-турецькій війні 1677–1681 років, зокрема у Чигиринських походах 1677–1678 років. У Батурині при гетьманському уряді Івана Самойловича служив і 29-річний козак – військовий канцелярист Іван Скоропадський, який також відстоював козацьку волю у Чигиринських походах, брав участь в обороні Чигирина від турецьких завойовників. У 1680 році Скоропадський займає посаду чернігівського полкового писаря. Разом з полком бере участь у Кримських походах 1687–1688 років. Російський цар Олексій Михайлович у 1674 році за «послуги у війську царя» передає Василю Дуніну-Борковському жалувальну грамоту і село Бакланову Муравійку, яке згодом отримав хорунжий Терпицький. Блискуча кар'єра Дуніна-Борковського засяяла ще яскравіше на посаді Генерального обозного Війська Запорізького (друга по старшинству людина після гетьмана Івана Мазепи), яку він обіймав з 1687 до 1702 року. На Коломацькій козацькій раді 1687 року за наклепом князя Василя Голіцина гетьман Іван Самойлович був звинувачений у всіх негараздах походу до Криму, втратив гетьманство й був арештований. Гетьманом обрали Івана Мазепу. На відміну від багатьох старшин, Іван Скоропадський не підписав сфабрикований Голіциним наклеп на гетьмана Самойловича. Козацька честь для Івана Скоропадського, як і для Василя Дуніна-Борковського, була важливіша грошей і посад. Гетьман Іван Мазепа «за повагу і надані нам послуги» у 1687 році передає Василю Дуніну-Борковському села Орлівку та Авдіївку, інші маєтності. Після смерті Василя Касперовича (приблизно в 1702–1703 році) усі володіння, села Піски та Підгірне за універсалом Мазепи були передані його жінці та дітям.

Василя Касперовича Дуніна-Борковського згадують як сподвижника Івана Мазепи. Він підтримував військову боєздатність козацького війська, кваліфіковано керував спорудженням фортець, чесно боровся зі старшинською опозицією. Це був самобутній козак, який завдяки своїм військовим здібностям, самобутності вдачі, сильному характеру пройшов яскравий шлях військового від Вибельского сотника до Генерального обозного Війська Запорізького.

МАТВІЙ НОВИК – ЛЮДИНА ВОЛЕЛЮБНА

Багата наша історія українською піснею й українським козацьким характером. Вибельська краєзнавець Надія Пращур зібрала чимало матеріалів про козацьку сторінку історії Виблів. Вона багато працювала в історичних архівах і бібліотеках. У журналі «Киевская старина», датованому 1882 роком, відшукала цікаву розповідь П. Ефименка про незвичайну пригоду, що сталася з осавулом Виблівської сотні Матвієм Новиком (близько 1702 р.н.[1]). Ця курйозна історія у переказі Надії Пращур з'явилася у газеті «Поліська правда»[2]. Осавули Виблівської сотні відзначалися хоробрістю, й одним з таких був Матвій Новик. Козаки обиралися козацькою громадою, Матвій належав до виборних козаків, займав посаду курінного отамана. Посада відповідальна, почесна. Служив довго, старанно, багато терпів, але ніколи не зневірявся, тому й став сотенним осавулом, яким прослужив більше двадцяти років. Життя його випробувало повсякчас. Досягши певного віку і через каліцтво, Матвій попросився у відставку, яка була надана йому в березні 1768 року, а влітку, в липні цього ж року, з ним сталася незвичайна пригода.

У селі жив священик Яків Савич. У перший день липня Матвій Новик прийшов до виблівського священика з проханням, щоб він дозволив школярам поспівати йому псалми для душі і серця. Так хотілося знайти однодумців, тому й запросив у свій дім попа, дячка і підлікаря Гаврила Чепельова, який мешкав у школі. Лунали псалми витончено й красиво, ніби світило сонечко і гріло веселкою. Так зачепило за душу! Такий чарівний спів! Матвій Новик розчулився і запросив гостей до шинку пані Полуботкіної. Прийшли усі, посиділи, випили по чарчині. Новик, гордий і сміливий козак, людина бувала, почав свою розмову про давні військові перемоги, про військові походи, у яких був лицарем, героєм. Заговорилися, загомонілися… Згадали свою рідну Малоросію. Осавул, забувши про свої негаразди, розхоробрившись від чарчини, вимовив таке: «Малоросія завжди мріяла про волю, козаки мріяли про свої вольності, а зараз запорожців притісняють. А коли гетьманом стане Скоропадський, малоросійські козаки із запорожцями покличуть на допомогу татар, завзятих до бою, і вдарять по москалях, у тім першому Рум'янцеву знімуть голову і викинуть». А підлікар був хитрим, завжди підслуховував, перешіптував і доносив, куди треба. Одразу виникло

[1] ЦДІАК України. – Ф. 1539. – Оп. 2. – Спр. 78. – Арк. 525.

[2] Пращур Н. Донос або Із судових справ Малоросії // Поліська правда. – 2012. – 4 серпня.

Нащадок козацького роду Новиків – Петро Григорович (25.03.1927–01.02.2007)

в нього питання: «А де ж запорожці візьмуть людей, великі будуть втрати?».Вуха самі насторочилися, щоб щось вивідати із цих речей. «Знають, де знайти», – відповів Матвій. Священик сидів тихо, не говорив нічого, але жодного слова мимо своїх вух не пропускав. Гаврило Чепельов ішов з ним разом додому, щось одразу замислив. Підлікарю так кортіло скористатися п'яною відвертістю осавула, що він вирішив втягнути у цю справу батюшку. Святий отець не звик робити доноси, наклепи, пересуди. Відмовлявся, не погоджувався. А хитрий підлікар вирішив його змусити це зробити. Знайшов іншого дячка, розповів, що хоче повідомити, куди треба про висловлювання Новика. Дячок не стримався, розповів священику, який зрозумів, що якщо буде розголос, становище для нього буде невигідним. Поміркував, поміркував, і згодився свідчити проти Новика. Ниточка до ниточки, – і вузлик зав'язаний. Доніс підлікар, не стримався. Усі троє учасників бесіди у шинку доставлені були у малоросійську колегію м. Глухів. Святий отець був людиною нерішучою, готовим видати Новика з головою, рятуючи тільки свою шкіру, свою голову. А який мудрий виявися козак Матвій Новик! Стріляний горобчик, стріляний! Матвій усе заперечував: «Нічого не знаю, не відаю…». Справа була передана на розгляд її величності. У зв'язку з цим, 3 вересня 1768 року Катерина II видала наказ із грифом «секретно»: «… от тяжкого осуждения Новика избавляем. А чтоб однако ж сие его дерзкое вымышленное и дерзкое разглашение вовсе без наказаний оставлено не было, повелеваем за сие вранье вымысел и ложное сплетение учинить ему публичное наказание – батоги и после этого освободить».

Проте священика також було покарано: не доніс бо. Два тижні пробув у монастирі, а потім повернувся додому. Донощика Гаврила Чепельова нагородили. Матвій Новик публічно був битий батогами у Глухові на плаці під барабанний бій…

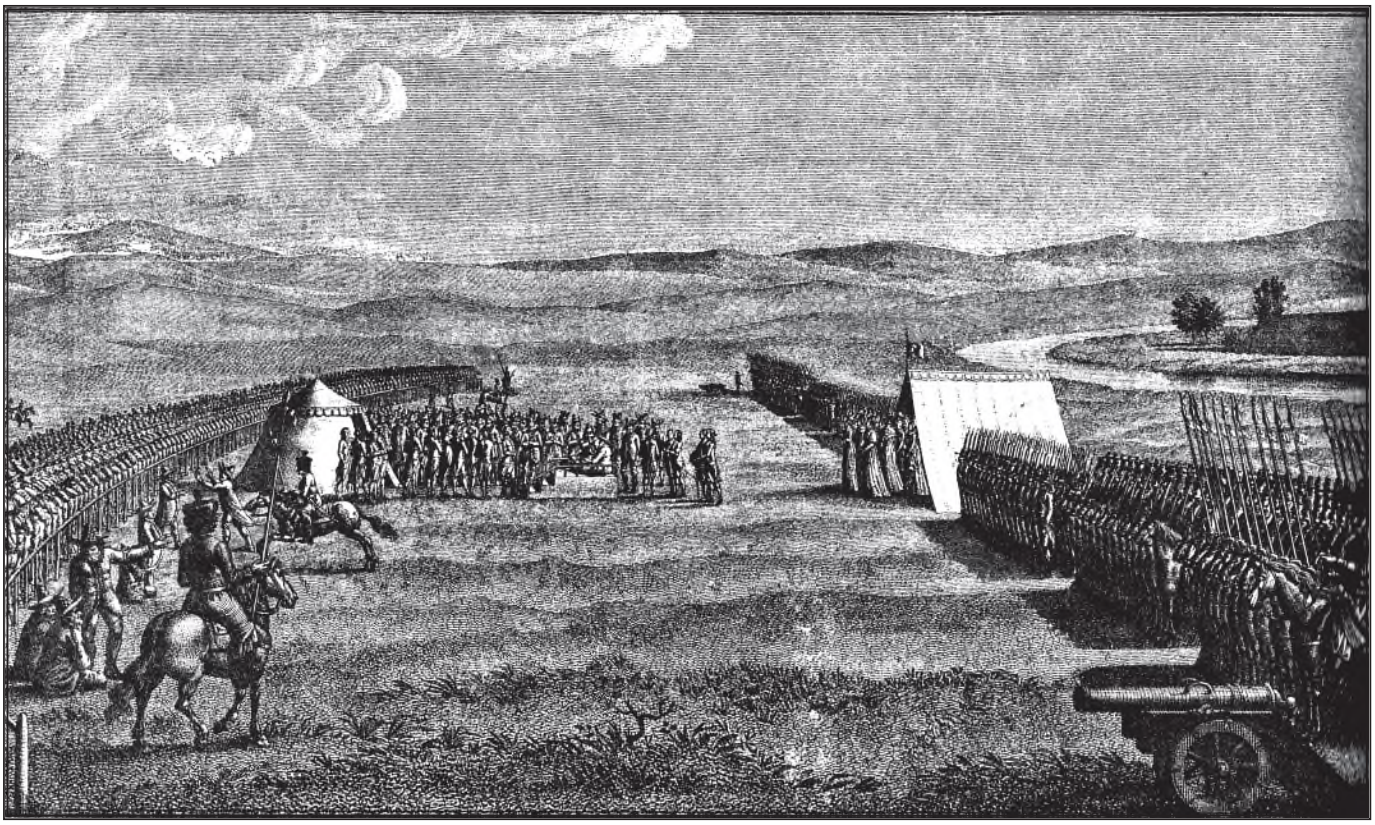
Пам'ять про осавула жила в народі, вона й зараз живе. Односельці дуже поважали свого осавула Матвія Новика, козака відчайдушного, відвертого, хороброго. Нікому не кланявся осавул, не кланялися предки наші, бо жили чесно, важко, але вільно.

ЯК ВИБЕЛЬЦІ ЦАРИЦЬ ЗУСТРІЧАЛИ

Пошуки і дослідження вибельських краєзнавців Ніни Петрівни Пращур і Анатолія Петровича Ревка доводять: село Виблі двічі удостоїлося відвідин російських імператриць. Уперше, у 1744 році, це зробила Єлизавета I під час переїзду з Чернігова до Ніжина. Ця дорога проходила по околицях Виблів, де «дочку Петрову» зустрічала сільська козацька делегація на чолі з виблівським сотником Миколою Тризною (нині вулицю Польову в селі називають Шлях).

У 1787 році Катерина II здійснила свою відому подорож по Південній Росії (Малоросії), тобто по Україні. До такої події всюди готувалися заздалегідь – спеціально обговорювався маршрут, визначались станції для зупинок екіпажів. У Виблях ще в 1786 році був збудований «путєйний палац при двох житлах» – дерев'яне приміщення, трактир для зустрічі під час можливої поїздки Катерини II.

Про її візит до Виблів і нині серед жителів села ходить чимало легенд, переказів, чуток. У виданнях дореволюційного журналу «Киевская старина» є документи,

Огляд військ під час подорожі імператриці Катерини II, гравюра XVIII ст.

Медаль, вибита в пам'ять подорожі імператриці Катерини II до Криму

Катерининський дуб в селі Виблі

матеріали, спогади про цю поїздку. Варто зазначити, що маршрути і зупинки під час подорожі обирала особисто сама цариця. Катерина II зі своїм почтом 23 січня 1787 року в пообідню пору (о 15-й годині вона виїхала з Чернігова) заїжджала і в село Виблі.

Одна з двох центральних вулиць села (нині Травнева) здавна називається Новиківська, оскільки тут раніше жило багато козаків – представників цього прізвища. Дехто з їхніх нащадків і зараз тут проживає. Так от, частина цієї вулиці з провулком у давнину називалась Царина і дуже імовірно, що саме по ній їхала імператриця Катерина II. На цій

дорозі зустрічав, вітав її люд із Виблів і всієї округи. «Путєйний палац» знаходився ближче до Троїцької церкви – між церквою і Городком – так раніше й тепер називають центр села. Сама назва вказувала на те, що Виблі колись були сотенним «городком», «містечком». Давно вже зник дерев'яний «путєйний палац», але на його місці виріс величезний дуб. Це дерево інколи називають «Катеринінським». Втім це – не добра згадка про імператрицю. Це пам'ять про волелюбних наших предків, які не вклонилися імператриці Катерині ІІ, яка наказала знищити Запорізьку Січ.

Як того вимагав фаворит імператриці, князь Григорій Потьомкін, по тодішньому ритуалу Катерину мали зустрічати урочисто, підносити хліб-сіль, а головне – усі, у тому числі козаки, мали, знявши шапки, вклонитися їй у ноги. Та не дуже чемно, привітно зустріли її козаки вибельські, не зробили того, що вимагав сценарій. Більшість не пішла вклонитись цариці або стояла, нагнувши голови, – не простила «вражій» Катерині, що поглумилася над вольностями козацькими, поруйнувавши Запорізьку Січ, не могла пробачити утисків, образ, приниження.

Як не вмовляв, а потім як не погрожував виблівським козакам Потьомкін, вони не вклонились, лишились вірними своєму характеру, своїй вольній вдачі. Навіть спробували поскаржитись (чи то усно, чи то письмово «чолобитною») цариці про «утиски люду свого». Таке «нахабство» обурило царицю, вона й висловила незадоволення, зневагу, образу. А решту свого шляху до Ніжина Катерина подолала, очевидно, більше ніде не зупиняючись через поганий настрій, який зіпсували їй у Виблях. На це, зокрема, опосередковано вказує той факт, що загалом шлях від Чернігова до Ніжина ескорт цариці проїхав за 4 години (з 15-ї до 19-ї) – досить швидко як для кінних екіпажів взимку.

Краєзнавці переконані: багато часу промайнуло з тих пір, ті події стерлися в пам'яті людській, пам'яті нащадків. Результати краєзнавчих пошуків, давні публікації, історичні документи дають нам можливість відчути дух, настрої тієї епохи, заглибитись у минуле нашого краю, відкрити «білі плями» в історії сіл, а головне – знайти факти з минулого, якими ми можемо пишатися, риси характеру, вдачі, козацької ментальності наших славних козацьких предків.[1]

[1] Ревко А. Про проїзд Катерини ІІ через Виблі // Поліська правда. – 2006. – 16 вересня.

ЗОЛОТО ПОЛУБОТКА

Літопис Вибель пов'язаний з ім'ям видатного діяча Гетьманщини, непересічною особистістю і мужньою людиною – наказним гетьманом Павлом Полуботком (1660–1724). Цар Петро I 22 грудня 1708 року затвердив за полковником Полуботком село Виблі разом із озерами і сіножатями. Після трагічної смерті Павла ці маєтності перейшли його синам Андрію і Якову, а пізніше власницею частини ґрунтів, хат, маєтку стала вдова Анастасія Полуботок.

Наприкінці вісімдесятих років минулого століття серед прибічників незалежності України нерідко точилися розмови щодо золота гетьмана Полуботка, яке начебто зберігається у Британському банку. От, мовляв, здобудемо незалежність, повернемо золото Полуботка та ще з відсотками і заживе Україна у достатку…

До дипломатичного представництва СРСР в Австрії 1922 року завітав чоловік, який назвався Остапом Полуботком, нащадком гетьмана. Він просив СРСР допомогти одержати гроші, що 200 років тому були вкладені гетьманом до Британського банку. Остап Полуботок розраховував одержати лише 1 % від суми, все інше мало належати СРСР (Радянській Росії чи Радянській Україні). Раднарком розглядав це питання, готувалися позови до банку і Великої Британії. Однак Англія офіційно скасувала усі позиви, заявивши, що Полуботок не вносив гроші на рахунок Британського банку…

Історія «золота гетьмана Полуботка» починається у XVIII столітті. Павло Полуботок – визначний діяч Гетьманщини, чернігівський полковник (1705–1723), наказний гетьман (1722–1724) – був людиною освіченою, навчався у Києво-Могилянській академії, знав кілька іноземних мов. До того ж, Полуботок був з числа тих козацьких ватажків, які домагалися дотримання Москвою, Петербургом домовленостей, статей, укладених з Росією ще Богданом Хмельницьким. Він наполегливо відстоював права козацтва.

На початку липня 1722 року раптово помирає гетьман Іван Скоропадський, а 7 липня відбувається збір козацьких старшин. Виконання обов'язків гетьмана було покладено на чернігівського полковника Павла Полуботка На цьому зборі ухвалюється палкий текст універсалу до усіх мешканців Гетьманщини дотримуватися рівноваги, спокою, стійкості. А до царського уряду відправляються посланці з проханням дозволити обрання нового гетьмана. До Глухова – Гетьманської столиці – невдовзі надходить

указ: «Наше Императорское Величество указали до избрания другого гетмана, по прошению вашему, ведать и все той Малой России управление чинить по правам малороссийского народа обще». Було далі відмічено, що «во всех делах и советах» треба радитися і «иметь сношения» з Президентом Малоросійської колегії, яку цар Петро I створив ще у травні 1722 року з місцеперебуванням у Глухові. Робота цієї колегії була широкою: треба було розглядати скарги та апеляції на усілякі рішення вищих установ Гетьманщини, контролювати збір податків. Президентом був обраний Вельямінов, який фактично одержав негласне право господарювання, можливість втручатися у всі сфери управління Гетьманщини. Цар у всьому його підтримував і він знахабнів, підкреслював свою зверхність над генеральним урядом на чолі з Полуботком. А царський уряд умисно зволікав із визнанням Павла Полуботка наказним гетьманом. Виникли суперечності між Полуботком та Вельяміновим. Останній свідомо провокував невдоволення простого населення України діями місцевих старшин, закликав людей подавати скарги в колегію на своїх урядовців. Щоб запобігти скаргам невдоволеного населення, Павло Полуботок 19 серпня 1722 року видає універсал до полкових старшин, застерігає старшин від будь-яких зловживань своїм службовим становищем, вимагає поліпшити судочинство в усіх сферах, аби сконсолідувати суспільство Гетьманщини. Чернігівський полковник намагався вдосконалити роботу Генерального суду, створив інститут «асесорів». Як завжди це бувало серед козацької старшини, дала знати заздрість. До Петербурга на ім'я Петра I посилалися доноси і наклепи на виконуючого обов'язки гетьмана, серед іншого «доброзичливці» повідомляли царю, що Павло Полуботок продовжує зрадницьку справу Івана Мазепи.

У серпні 1722 року спалахує новий конфлікт між Вельяміновим і Полуботком разом з генеральним урядом – з питань великого оподаткування. Врешті президент колегії Вельямінов фактично прибрав до своїх рук усі фінанси Гетьманщини, що було йому і потрібно. Але Полуботок не здавався і це все спонукало його до серйозних рішучих дій: у вересні 1722 року він звернувся до Сенату із великою скаргою на зловживання владою та своїм становищем з боку керівництва Малоросійської колегії. Тим самим Полуботок довів і свою принциповість: Сенат частково задовольнив вимоги наказного гетьмана, скасував деякі рішення колегії, бо було нікуди дітися. Павло Полуботок відчув перемогу і це заохотило його: у грудні 1722 року він розпочав клопотання про історичне відновлення гетьманства в Україні. Тим часом у Москві чекали повернення

Портрет П. Полуботка з села Сулимівка, кін. XVIII ст.
(Національний художній музей України)

царя з перського походу. Вельямінов поспішив до царя і, коли той прибув до Москви, особисто розповів про ситуацію в Гетьманщині. А Полуботок вислав до Москви свою старшинську депутацію з «чолобитною», якою вкотре просив проведення гетьманських зборів та виборів. Та цар уникав відповіді й невдовзі вирушив до Петербурга. Полуботок не здавався, роздумував про стратегію і тактику стосунків, але, найголовніше, мріяв про державність та відновлення Гетьманства.

У Петербурзі не цей час перебував Жураківський – генеральний осавул, якому Павло Полуботок надіслав листа з вимогою знову терміново порушити перед царем питання про вибори гетьмана. Він мріяв про Уряд, тому настійливо, старанно прагнув відновити цей інститут влади – найголовнішу ознаку автономного устрою України. Булава усім не давала спокою. Свої претензії на булаву висловлював і полковник Данило Апостол: у лютому 1723 року він теж поспішив звернутися до царя з пропозицією власної кандидатури на гетьманство. Але цар Петро I після зустрічі з Вельяміновим остаточно утвердився в думці не допустити відновлення гетьманства й узагалі принципу виборності на старшинські «уряди» в Україні. У квітні 1723 року вийшов наказ, яким і Полуботку, і генеральній старшині заборонялося розсилати універсали й накази без узгодження з Малоросійською колегією. Однак чернігівський тактик і стратег, досвідчений козак, знаний військовий полковник Павло

Полуботок надалі не полишав домагань поновити гетьманство в Україні. Тому в травні звернувся про допомогу до цариці Катерини. Але Катерина видала наказ, яким суворо заборонялось «в сем деле докучать», бо, мовляв, усі гетьмани були зрадниками і Російська держава зазнавала великого клопоту. Відтак необхідно вибрати людину вірну та відому, поки що слід зачекати… Стосовно Полуботка: цар завжди з підозрою ставився до нього. А наклепи Вельямінова остаточно утвердили його в цій думці. Невдовзі Павла Полуботка й генеральних старшин Савича та Черниша викликали до Петербурга «для ответа». Водночас, аби не сталося заколоту в Україні, генералу Голіцину наказали вивести козацьке військо за межі Гетьманщини – у степ, ніби для захисту від татар.

Невгамовний Полуботок, прибувши до Петербурга, подав цареві нову петицію про повернення Україні старих прав у адміністрації та суді. Але від козаків Стародубського полку надійшов лист, ймовірно спровокований агентами Вельямінова, в якому йшлося про зловживання місцевої старшини та висловлювалося прохання призначити полковником когось із російських офіцерів. Цар висилає на Україну бригаду Рум'янцева з'ясувати ситуацію й настрій рядового козацтва. Одночасно поширюють секретний наказ, щоб посполиті й козаки, не боячись, подавали скарги на старшин до колегії. Та Полуботок провідав про цей наказ і відрядив в Україну довіреного старшину, аби той терміново організував по всіх полках збір підписів для підкріплення власних домагань щодо гетьманства. Генеральна старшина за його дорученням на чолі з Данилом Апостолом, яка стояла з військом у таборі під Коломаком, склала колективну «чолобитну» з проханням про дозвіл обрати гетьмана та повернути всі права Війську Запорізькому й відправила цю пропозицію до Петербурга.

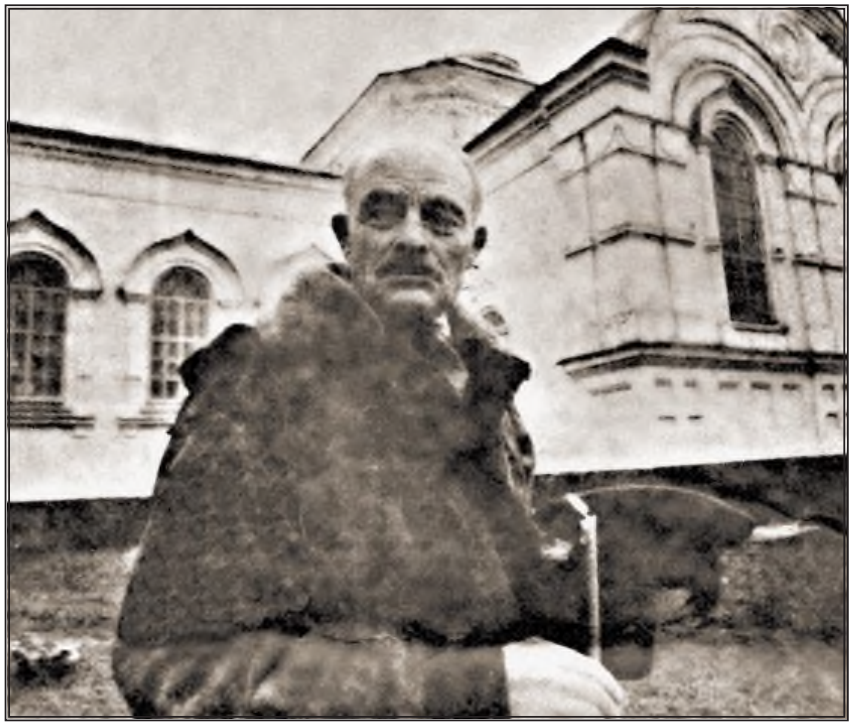
Цар Петро І негативно ставився до Полуботка і не бажав бачити його гетьманом. Доноси додали ненависті до «незалежного» Полуботка. Розмова Петра І з Павлом Полуботком у Петербурзі була тяжкою. Гетьман не вмів брехати і чесно виклав свої погляди на порушення царським урядом раніше укладених договорів, розповів про свавілля воєвод, чиновників, знущання над козаками та інші неподобства. Правдива розповідь Полуботка викликала страшенний гнів, лють імператора. Розлючений Петро І наказав кинути «наклепника і мазепинця» до Петропавлівської в'язниці. На Україну надіслано наказ: терміново до столиці привезти всіх однодумців Полуботка й старшин, які причетні до складання «чолобитної». Заарештували полковника Лизогуба й Жураківського. Усіх було ув'язнено. Під час слідства, знущань, тортур Полуботок

помер 17 грудня 1724 року у казематі Петропавлівської фортеці. Його поховали там же, в Петербурзі, на цвинтарі біля церкви святого Сампсона Странноприїмця. Через місяць помер і цар Петро І. Смерть царя вплинула на подальшу долю в'язнів. Справу старшин через два тижні було переглянуто, й 8 лютого 1725 року вийшов великий маніфест, згідно з яким старшині заборонялось повертатись в Україну, щоб «народу малороссийскому впредь от таких обид разорения не было». Лизогуба, Апостола, Савича, Черниша й Жураківського випустили із в'язниці й назавжди наказали жити разом із родинами в Петербурзі «без выезда». Але конфіскацію маєтностей припинили, навіть синам і вдові Полуботка повернули конфісковані маєтності і батькове майно.

Розповідають, що напередодні поїздки до північної столиці гетьман Полуботок відрядив до Англії свого сина з великою сумою грошей у золотих карбованцях і доручив йому вкласти їх до Британського банку. Згідно інших джерел, ще 1720 року чернігівський полковник Полуботок, розуміючи ситуацію, яка склалася на козацькій стороні, вклав золоті карбованці до Англійського банку. Документально підтверджено факт еміграції сина Павла Полуботка у 1723 році на Захід. Саме тоді він міг прихопити із собою «золоті припаси» козацтва.

Цікаво, що після того як Англія на початку 20-х років минулого століття відхилила прохання Радянського уряду про повернення золота Полуботка, його нащадок, який звертався до дипломатичного представництва Радянської Росії в Австрії, зник.

КОЗАЦЬКА ДИНАСТІЯ ШУБ

Нащадок козацького роду Шуб – Сергій Борисович, 1991 рік

Дивовижною, непересічною людиною був Сергій Борисович Шуба (1929–1992) – нащадок славної козацької династії, військовий. Він присвятив чимало років життя зібранню численних відомостей про свій родовід. «Гідність, вірність присязі завжди ставилися на чільне місце у нашій родині», – говорив Сергій Борисович. Вважав, що козак мав бути людиною мужньою, розумною і з високим почуттям власної гідності. Козак, на його думку, це не лише лицар, а й філософ, і поет. Особливо цінувалися у козакові пориванння служити високій ідеї, громаді, ставати на оборону гнаного, слабкого, переслідуваного.[1] Сергій Шуба пишався, що його предок Степан Шуба був не лише завзятим воїном, учасником визвольної боротьби українського народу під керівництвом Богдана Хмельницького, а пізніше відзначився у бою з військами польського короля Яна Казиміра під Салтиковою Дівицею, але й борцем за православну віру проти католицької. Збудував у Чернігові храм Воскресіння (на Валу)[2], став священиком цього храму.

Донька Сергія Борисовича – Марина – передала нам нотатки свого батька, які використані при написанні поколінного розпису роду Шуб.

---

[1] Сапон В. За синє небо, за жовте колосся // Деснянська правда. – 1991. – 30 листопада.

[2] Спочатку Воскресенська церква знаходилась на Валу «…каменная большая, трехпрестольная», як писав відомий дослідник чернігівських старожитностей Опанас Шафонський. У другій половині XVIII ст. храм починає руйнуватись, тому в 1772 році його вирішили розібрати.

1-е покоління

Свій початок козацька династія Шуб бере від запорізького козака Василя Шуби (приблизно 1590 р.н.), котрий у складі війська гетьмана Петра Сагайдачного ходив на Синоп (1614) і Кафу (1616) та в інші морські походи визволяти з татарсько-турецької неволі братів українців-християн. На схилі літ він перебрався на Чернігівщину, де й осіла його родина. Мабуть саме від Василя Шуби, утвердився за наступними поколіннями родинний герб Шуб, чиї нащадки докладали зусиль, аби не осоромити рід, що дістав цю вікопомну відзнаку.

2-е покоління

Знаний і відзначений українськими гетьманами вибельський сотник Степан Васильович Шуба славою покрив своє ім'я. Народився в 1620 році, отримав духовну освіту. З початком визвольної війни під проводом Богдана Хмельницького Степан Шуба полишив духовну службу, хоча й залишився поборником православної віри. У цей час і прославився козак в боях з татарськими, польськими та литовськими загарбниками. Починав військовий шлях Степан Васильович у війську полковника Мартина Небаби, що підняв антипольське повстання на Чернігівщині, згодом був бойовим соратником чернігівського полковника Степана Подобайла. Степан Шуба брав участь у складі Чернігівського полку під командою Подобайла в битві з поляками під Лоєвом (1649), поблизу річки Сож (1651), в білоруському поході (1654). Він добре знав Івана Абрамовича і представників чернігівської старшини: Леонтія Полуботка, Якова Лизогуба, наказного гетьмана Якима Сомка (брата дружини Богдана Хмельницького). Відомо, що деякий час Степан Шуба був навіть держателем гетьманської булави у Богдана Хмельницького, тобто його охоронцем, помічником, ад'ютантом. Разом з ніжинським полковником Іваном Золотаренком у 1655–1657 роках визволяв міста Чернігівщини і Білорусі від поляків. Степан Васильович був активним прихильником Переяславської угоди з Росією (це згодом ставилося йому в заслугу).

Проявивши військову доблесть, маючи досвід і авторитет з 1659 до 1661 року Степан Шуба був Вибельським сотником. «Во многих оказиях военных со знаком здоровья своего и отваги засведчил», – так згадує про вибельського сотника російський цар Олексій Михайлович у жалуваній грамоті від 26 травня 1661 року. Нею ж

російський государ «жалувати велить по його чолобитію йому сотнику вибельському Степану за його до Нас вірну службу і старання по привілею наказного гетьмана Якима Сомка села: Муравійка, Грабівка, Орлівка, – з усіма угіддями, окрім козацьких...»

Вправний і знаний воїн, ставши сотником, Степан Васильович приділяв увагу устрою і налагодженню управління у Вибельській сотні, формував сотенну адміністрацію, відбудував стару Миколаївську церкву. Степан Шуба не був стяжателем, не мав прагнення якнайбільше збагатитися, набрати земель. У Виблях, де він жив, йому належав лише один його двір – невеличкий маєток, у Орлівці – 4 двори, у Грабівці – 3 двори, у Вершиновій Муравійці – 36 дворів (всього 44 двори) і то лише посполитих (селян). З 1664 року він володів невеликими хуторами Попівка і Гаковський.

Вибельський сотник разом зі своїми козаками (а лише виборних, тобто військовозобов'язаних у Виблівській сотні було 730) допомагав чернігівському полковнику Іоанікію Силичу боронити Лівобережну Україну під час спустошливого польсько-татарського походу 1663–1664 років. Ім'я Шуби відоме і в найбільш яскравій літописній сторінці історії нинішньої Куликівщини. Він зі своїми козаками відзначився у бою з татарськими і польськими військами короля Яна Казиміра під Салтиковою Дівицею, допомагаючи дівицькому сотнику Трокачу боронити місто. Відомо, що виблівський сотник користувався авторитетом не лише серед вищезгаданої чернігівської козацької старшини, але й серед чернігівського духовенства: його знав і поважав чернігівський архієпископ Лазар Баранович.

Славний слід полишив по собі Степан Васильович Шуба і в селі Виблі. Навіть, коли він перестав бути сотником, бо в 1668 році прийняв духовний сан і став пресвітером-настоятелем збудованої ним у м. Чернігові Воскресенської церкви (1668–1689) й менським протопопом (1689), він допомагав громаді села. У річницю 1000-ліття Чернігова Степан Шуба, відмічений у пам'ятних документах, як «сотник вибельський, священик, борець за православну віру проти католицької». Згадується він і «серед щедрих пожертводателів».

І за життя, і після смерті заслуги Степана Васильовича Шуби відзначали і враховували гетьмани й імператори. Гетьман Іван Брюховецький, відомий своїм непримиримим ставленням і перемогою над Якимом Сомком (якому свого часу симпатизував С. Шуба), у 1668 році підтвердив «спокійне утримання тих сіл», знаючи військові та дипломатичні заслуги сотника. Згодом ці права підтвердив в універсалі 1669 року гетьман Дем'ян Многогрішний, котрий, будучи чернігівським полковником, мав можливість

особисто переконатись в доблесті й хоробрості Степана Васильовича у боях. Многогрішний відмічає, що той «надавав війську запорізькому, а нині і престолу господньому послуги». Ще повніше характеризує «воскресенського священника, котрий, ще будучи світською особою, при війську запорізькому і численних оказіях військових з відвагою, здоров'я свого не жаліючи засвідчив», в жалувальному універсалі гетьман Іван Скоропадський, котрий також був свого часу серед чернігівської старшини й не скупився на похвалу колишньому козаку-соратнику.

Якою ж була роль в історії звичайного виблівського сотника, його відданість державній справі, військовий талант і героїзм, організаторські здібності й патріотизм, коли й наступний російський цар Федір Олексійович, в черговій жалувальній грамоті на маєтності, висловлює подяку «за служби, які Стефан Шуба, перебуваючи в сотниках, служив батьку нашому царю – Олексію Михайловичу».

Помер Степан Шуба близько 1691 року, відомий і до того своїми духовними справами, благодійництвом. Здавалось би, гетьман Іван Мазепа особисто не знав про заслуги колишнього сотника. Але в своєму універсалі 1694 року про успадкування прав родини Шуб старшим сином колишнього сотника бунчуковим товаришем Семеном Шубою, гетьман згадує і його батька «небіжчика чесного пресвітера чернігівського Степана Шубу, яко гідну і значиму в Малій Русі особу». Похований сотник вибельський і пресвітер Чернігівський у некрополі Єлецького монастиря серед своїх бойових побратимів: полковників Леонтія Полуботка (до речі, його нащадкам довгий час належало село Виблі), Якова Лизогуба, Василя Дуніна-Борковського. Дружиною Дуніна-Борковського (другою) була дочка Степана Шуби – Марія.

3-е покоління

У Степана Васильовича Шуби було шестеро дітей: Семен (? – бл. 1714), Андрій, Клим (? – бл. 1739), Євстафій, Марія та Євдокія. Посаду вибельського сотника успадкував Семен Степанович. Вибельським сотником він був у 1676–1679 роках. Його брат Клим Степанович збудув у Виблях нову кам'яну Миколаївську церкву, продовживши духовні традиції батька. Згодом Семен Шуба став полковим товаришем Чернігівського полку (5-й ранг гетьманської адміністрації, тобто друга після полковника особа). У складі цього полку брав участь в боях і розгромі в 1677 році під Бужином і Чигирином

багатотисячного турецько-татарського війська. У вищезгаданому універсалі Івана Мазепи 1694 року Семену Шубі передаються ті ж самі села, що й колись його батькові. У 1714 році, після смерті Семена, гетьман Іван Скоропадський передає «пом'януті раніше села вдові Шубиній», зважаючи і «респектуючи на знатність покійного чоловіка її, що послуги у війську запорізькому охоче відправляв і зважаючи на малого сина, що службу може відбувати». Дружина Семена Степановича – Марія Пантелеймонівна Радич, донька чернігівського полкового судді[1].

4-е покоління

Степан Семенович Шуба (1694–21 вересня 1740)[2], названий на честь славетного діда, був значковим товаришем Чернігівського полку (1727–1739), бунчуковим товаришем (заступником командира) Чернігівського полку, яким на той час командував полковник Павло Полуботок (1739–1740). «І нині у володінні оними людьми внук оного Шуби, бунчуковий товариш Степан Шуба, по жалувальних царських грамотах діду його даних і по гетьманських універсалах», – вказується в дворянському родоводі. Степан Шуба мав свій будинок у Виблях, у військові часи був учасником походів: у Буцького Броду (1722), низовому (1724–1726) в Польському (1732–1734), двох Кримських у 1737 і 1738 роках.[3] Дружина Марія Андріївна Стахович (?–20 вересня 1739)[4], донька городнянського сотника.

5-е покоління[5]

Петро Степанович Шуба (1724 – бл. 1782) – народився у Виблях[6], військовий товариш Чернігівського полку (1760–1778). Володіння в селі Грабівка: козацьких дворів – 27, селянських – 5, в селі Вершинова Муравійка: козацьких дворів – 20, селянських – 10 по жалувальній грамоті сотнику Степану 1661 року. З 1769 по 1775 роки виконував обов'язки Вибельского сотника замість Тризни, який був у походах.

[1] Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5 – Київ-Санкт-Петербург, 2004. – С. 57.
[2] ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 181. – Арк. 102.
[3] Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5. – С. 58.
[4] ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 181. – Арк. 99 зв.
[5] Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5. – С. 58.
[6] ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 5. – Арк. 954зв.

У 1778 році звільненій зі служби. Проживав у Виблях. Дружина Параска Володимирівна (1743–?)[1] у 1791 році розподілила маєтки чоловіка між дітьми, проживала у Виблях.

Андрій Степанович Шуба (30 листопада 1726–6 вересня 1740) – народився у Виблях. «Воспріемныки былы Андрей Стаховичъ и Параскевія жона попа Іоана Бобровицкаго, жители выбелскіе»[2].

Іван Степанович Шуба (3 січня 1728–?) – народився у Виблях. «Восприемники были Климъ Стефановичъ да Марини дочъ попа Каленика, жители вибелскіе».[3]

Марфа Степанівна (10 липня 1729–?) – народилася у Виблях. «Воспріемныки были Николай Тризничъ, сотникъ выбелскій, да Анна пана Павла Скоропадского, жителка чернѣговская».[4]

Михайло Степанович Шуба (27 вересня 1731–?) – народився у Виблях. «Воспріемники Иосифъ войтъ чернѣговский, Мария его милости пана Скоропадского жена, жителя бобровицкого».[5] Військовий канцелярист з 1747 року, військовий товариш з 1751 року, бунчуковий товариш Чернігівського полку з 1774 року, учасник російсько-турецької війни 1735–1739 років. У 1761 році призначений до Чернігівської полкової рахункової комісії. Володіння: у Виблях – 1 хата, в Грабівці – 4, Вершинній Муравійці – 3, в селі Дирчине – 5 (1760). Коли в 1767 році з вимогами від козаків було направлене послання до цариці Катерини II, депутатом від полку був бунчуковий товариш Михайло Шуба. Проживав у Виблях. Дружина Пелегея (? – до 1786).

Анастасія Степанівна (1734–?) – народилася у Виблях.[6] Вийшла заміж за сотника Дмитра Несторовича Тодорського-Раковича (1736–?).

Володимир Степанович Шуба (10 жовтня 1735–19 березня 1737) – народився у Виблях. «Воспріемники Іосифъ Тищенка да Евдокія Клима Степанова жена, вибелскіе».[7]

Яків Степанович Шуба (1737–9 квітня 1738) – народився у Виблях.[8]

Марія Степанівна (1738–?) – народилася у Виблях.[9]

---

[1] ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1525. – Арк. 1377зв.
[2] ЦДІАК України. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 181. – Арк. 8зв., 101зв.
[3] Там само. – Арк. 12зв.
[4] Там само. – Арк. 17.
[5] Там само. – Арк. 25.
[6] Там само. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 5. – Арк. 954зв.
[7] Там само. – Ф. 127. – Оп. 1012. – Спр. 181. – Арк. 38, 95зв.
[8] Там само. – Арк. 98.
[9] Там само. – Ф. 127. – Оп. 1015. – Спр. 5.– Арк. 954зв.

6-е покоління[1]

Іван Петрович Шуба (? – бл. 1786) – народився у Виблях.

Петро Петрович Шуба (1755 – бл. 1786) – народився у Виблях.[2]

Павло Петрович Шуба (1765 – бл. 1830) – народився у Виблях[3], канцелярист в Чернігівській полковій Канцелярії (1773–1777), секретар протокольський (1783), колезький протоколіст (1784–1795), засідатель Чернігівського Повітового Суду (1791), земський підсудок (1798), учасник Вітчизняної війни 1812 року. По іменному списку дворян і старшини козацької Височайшим маніфестом нагороджений у 1814 році медаллю за участь у Вітчизняній війні 1812 року. Дружина Марія Василівна Булавка, донька колезького асесора.

Семен Петрович Шуба (1766 – бл. 1786) – народився у Виблях.[4]

Федір Петрович Шуба (1767–?) – народився у Виблях[5], сержант Єгерського корпусу (1784), поручик (1791), штабс-капітан (1799). Мав в Виблях і Вершиновій Муравійці 29 підданих чоловічої статі (1791).

Олексій Петрович Шуба (1770–?) – народився у Виблях[6], сержант (1784), прапорщик (1791). Мав у Виблях і Вершиновій Муравійці 21 підданих чоловічої статі (1791).

Марія Петрівна старша (?–?), згадується в 1767 році.

Дарія Петрівна (1752–?) – народилася у Виблях.[7]

Параска Петрівна (1754–?) – народилася у Виблях.[8] Мала у Виблях і Вершиновій Муравійці 29 підданих чоловічої статі (1791).

Марія Петрівна середня (1756–?).

Марія Петрівна молодша (1767–?) – народилася у Виблях.[9]

Гаврило Михайлович Шуба (1753–?) – народився у Виблях[10], козак (1772), підпоручик (1784), мав 10 хат підданих у Чернігівському повіті. Дружина Любов Максимівна.

---

[1] Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5. – С. 58–60.
[2] ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1525. – Арк. 1377зв.
[3] Там само.
[4] Там само.
[5] Там само.
[6] Там само.
[7] Там само.
[8] Там само.
[9] Там само.
[10] Там само. – Арк. 1378.

Михайло Михайлович Шуба (1754–?) – народився у Виблях[1], прапорщик у відставці (1784). Дружина Марія Федорівна (1765–?)[2].

Степан Михайлович Шуба (1764 – бл. 1838) – народився у Виблях[3], вахмістр (1779), вахмістр Чернігівського легкокінного полку (1784), корнет (1788–1797), губернський секретар (1819). Учасник походів 1783, 1784 та 1787 років до Польщі, служив у Київському і Стародубському полках. Був депутатом Чернігівського Дворянського Депутатського Зібрання. У 1817 році нагороджений орденом Святого Володимира 4-го ступеня. Проживав у Виблях з 1803 до 1818 року. Дружина Тетяна Володимирівна (1776–?).

Іван Михайлович Шуба (1768–?) – народився у Виблях.[4]

Марія Михайлівна (1752–?) – народилася у Виблях.[5]

Ганна Михайлівна (1757–?) – народилася у Виблях.[6] Вийшла заміж за військового канцеляриста Трохима Петровича Войцеховича (1744–?).

Ксенія Михайлівна (1763–?) – народилася у Виблях.[7]

Анастасія Михайлівна (1770–?) – народилася у Виблях.[8]

7-е покоління[9]

Іван Павлович (1790 – бл. 1830) – народився у Виблях, майор (1824), підполковник у відставці (1827), проживав в селі Кобилянка (1824–1827).

Варвара Павлівна (1796–?) – народилася у Виблях.[10] Вийшла заміж за колезького асесора Івана Івановича Бороздного (1795–1851). У 1830 році ділилась з сестрою Анастасією маєтками, що дісталися їм після смерті батька, брата і тітки Євдокії Рашевської. Мала в Вершиновій Муравійці 9 підданих чоловічого полу.

Анастасія Павлівна (15 квітня 1800–?) – народилася у Виблях. Мала у Виблях 10 душ підданих.

---

[1] ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1525. –Арк. 1378зв.
[2] Там само. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 555. – Арк. 55зв.
[3] Там само. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 1525. – Арк. 1378зв.
[4] Там само.
[5] Там само. – Арк. 1378.
[6] Там само. – Арк. 1378зв.
[7] Там само.
[8] Там само.
[9] Модзалевський В.Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5. – С. 60–62.
[10] ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 555. – Арк. 55зв.

Михайло Степанович Шуба (21 листопада 1801–?) – народився у Виблях, виховувався в 2-му Кадетському Корпусі, прапорщик (1820), підпоручик (1824), бригадний ад'ютант (1829–1830), поручик (1832–1834), штабс-капітан (1835), капітан (1839), підполковник у відставці (з 1843 року). Учасник походу проти поляків 1831 року.

Максим Степанович Шуба (1805–?) – народився у Виблях, виховувався в 2-му Кадетському Корпусі, з якого звільнений у 1822 році по хворобі, служив у 2-му департаменті Чернігівського Генерального Суду, губернський секретар (1825–1826), Чернігівська казенна палата (1828–1829), комісіонер 12-го класу в провіантному штаті другої армії (1829), бухгалтер Польового провіантського комісіонерства 6-го піхотного корпусу (1830–1832). Учасник походів у Молдавію, Валахію, Болгарію (1829), проти поляків (1831). Дружина Олександра Степанівна Харкович, дочка надвірного радника.

Федір Степанович Шуба (1806–?) – народився у Виблях, канцелярист в Городницькому повітовому суді (1821), колезький регістратор (1824), губернський секретар (1827), колезький секретар (1830), титулярний радник (1835–1836).

Могила підполковника Степана Степановича Шуби поблизу Троїцької церкви села Виблі

Степан Степанович Шуба (2 листопада 1816 – 1876) – народився у Виблях, служив у Дворянському полку (1831), унтер-офіцер (1833), прапорщик 7-го Українського єгерського полку (1834), підпоручик (1834), поручик (1836), штабс-капітан (1838), відряджений до Зразкового піхотного полку (1840–1841), капітан (1842), майор (1847), служба в Азовському піхотному полку (1847), батальйонний командир (1847), підполковник у відставці (з 1851 року), Ковельський окружний начальник (1852), начальник Ковельської повітової поліції (1863–1875). Учасник Кримської війни 1854–1855 років. Нагороди: орден св. Анни 3-го ступеню (1845), орден св. Володимира 4-го ступеню з бантом за відзнаку під Дебречином (1849), австрійський орден Леопольда (1850), орден св. Станіслава 2-го ступеню (1861). У 1868 році одержав у нагороду за службу ділянку землі. Дружина Анастасія Петрівна Скочилова, донька штабс-капітана, 2-га – Єлизавета Олександрівна. Могила цього підполковника й досі існує на колишньому сімейному цвинтарі поблизу Троїцької церкви.

Анастасія Степанівна (1 листопада 1803–?) – народилася у Виблях.[1]

Марія Степанівна (1808–?) – народилася у Виблях.[2]

Ганна Степанівна (5 лютого 1814–?) – народилася у Виблях.

Олександра Степанівна (27 березня 1818–?) – народилася у Виблях.

Олена Степанівна (20 травня 1819–?) – народилася у Виблях. Вийшла заміж за надвірного радника Якова Гур'євича Косенка.

8-е покоління[3]

Іван Максимович Шуба (27 січня 1838–?) – народився у Виблях, губернський секретар (1884), проживав у Вершиновій Муравійці. Дружина Софія Іванівна Губарева.

Микола Максимович Шуба (25 липня 1842–25 квітня 1898) – народився у Виблях, рядовий Ладозького піхотного полку (1859), юнкер (1860), Чернігівський батальйон внутрішньої варти (1862), прапорщик (1864), Курський губернський батальйон (1865–1866), підпоручик (1868), поручик (1871), Курська місцева команда (1874), штабс-капітан Курського місцевого батальйону (1876), підполковник 74-го Ставропольського піхотного полку та 123-го піхотного Козловського полку (1889), полковник у відставці (з 1895 року), гласний Курської міської Думи, член правління Курської спілки взаємних кредитів. Нагороджений Персидським орденом Лева і Сонці (1878). Помер у Курську, похований там же на Херсонському цвинтарі. Дружина Пелагея Афанасівна Фролова (?–3 січня 1900), Суджанська купчиха.

Любов Максимівна (10 червня 1833 – бл. 1899) – народилася у Виблях. В заміжжі Никифоровська.

Володимир Степанович Шуба (17 лютого 1847–?) від першої дружини, народився в містечку Кузьмин Проскурівського повіту. Закінчив курс Імператорського Університету св. Володимира, губернський секретар (1871), член Київського Окружного Суду (1892), у нього 350 десятин землі у Волинській губернії.

Ольга Степанівна (1 липня 1848–?) від першої дружини, народилася в місті Грубешів. Вийшла заміж за колезького асесора Михайла Карловича Вейсбаха (?–5 червня 1878). Після смерті чоловіка, в 1880 році вийшла заміж за участкового мирового суддю

[1] ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 1. – Спр. 555. – Арк. 55зв.
[2] Там само.
[3] Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5. – С. 62–63.

Брестського повіту Хрисанфа Георгійовича Новицького (1844–?), його друга дружина.

Віра Степанівна (17 червня 1868–?) від другої дружини.

Софія Степанівна (22 листопада 1870–?) від другої дружини.

Степан Степанович Шуба (25 лютого 1874–?) від другої дружини.

Дворянин Федір Іванович Шуба

9-е покоління[1]

Михайло Іванович Шуба (21 жовтня 1866– ?) – народився у Вершиновій Муравійці, колезький асесор, служив у Чернігівському відділенні Державного Дворянського Земельного Банку (1916). У 1904 році одружився з Лідією Павлівною Неаполітанською, дочкою надвірного радника.

Федір Іванович Шуба (20 квітня 1868–1942) – народився у Вершиновій Муравійці, капітан-кавалерист, учасник І світової війни. Його дуже побили у 1942 році німці, бо не стерпів приниження, кинув окупантам: «На тій війні вас лупили, і тепер поб'ємо…». Дружина Марфа Федорівна Петрусенко, донька псаломщика, працювала вчителькою в селі Вершинова Муравійка.

Стоять: Федір Іванович Шуба (ліворуч), Михайло Іванович Шуба; сидять: Березовський і Званкевич

Василь Іванович Шуба (21 січня 1870–?) – народився у Вершиновій Муравійці. Дружина Єфросинія Григорівна Наченко, донька дворянина.

Олексій Іванович Шуба (15 березня 1878– ?) – народився у Вершиновій Муравійці. Дружина Марія Василівна Тупиця, донька потомственного дворянина.

[1] Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5. – С. 63–64.

Сім'я дворян Шуб: Федір Іванович з дружиною Марфою Федорівною та дітьми Віктором (сидить внизу), Борисом (ліворуч) і Галиною (в центрі), 1906 рік.

Віра Іванівна (2 травня 1875–?) – народилася у Вершиновій Муравійці. Вийшла заміж за Миколу Миколайовича Константиновича (1871–?).

Марія Іванівна (2 червня 1879–?) – народилася у Вершиновій Муравійці.

Дмитро Миколайович Шуба (12 червня 1874 – бл. 1891) – народився в Курську, виховувався у Кадетському Корпусі. Похований на Семенівському військовому цвинтарі.

Сергій Миколайович Шуба (7 жовтня 1877– ?) – народився в Курську, закінчив курс Імператорського Московського Університету, служив у Московській Судовій Палаті (1908).

Микола Миколайович Шуба (10 березня 1881 – ?) – народився в Курську, штабс-капітан 1-ї гренадерської артилерійської бригади (1908), поранений при обороні Порт-Артура (1904).

N Володимирівна (1885–?).

N Володимирівна (1887–?).

10-е покоління

Святослав Михайлович Шуба (20 вересня 1906–1944) – народився в Чернігові, учасник Великої Вітчизняної війни, загинув у 1944 році на Білоруському фронті.

Агнеса Михайлівна (22 квітня 1905–?) – народилася в Чернігові. Вийшла заміж за Володимира Петровича Циганко.

Борис Федорович Шуба (19 серпня 1900–10 липня 1986) – народився у Вершиновій Муравійці. В архівному фонді Чернігівської духовної консисторії в метричній книзі Петро-Павлівської церкви села Вершинова Муравійка за 1900 рік є актовий запис № 16 від 27 серпня 1900 року про народження Бориса. Дата народження 19 серпня 1900 року. Батьки: дворянин Феодор Іоаннович Шуба і Марфа Феодорівна.[1] Борис Федорович в 1912–1917 роках навчався в реальному училищі м. Чернігів, в 1923 році – на

[1] ДАЧО. – Ф. 679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 70зв.

Борис Федорович Шуба з дружиною Любов'ю Ісаківною, 1928 рік.

Останнє полювання Бориса Федоровича Шуби, 1975 рік.

курсах лісних техніків Гублісоуправління м. Чернігів. У 1918–1919 роках він перший секретар комітету бідноти у Вершиновій Муравійці, в 1919–1922 роках – червоноармієць, ротний писар III відділу стрілецького батальйону м. Чернігів, з 1923 року – лісник. Учасник Великої Вітчизняної війни, в 1945 році по спецзавданню уряду виїздив до Німеччини, в 1947 році нагороджений медаллю «За доблесну працю у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.» № 080212, з 1947 року – голова Чернігівського обласного товариства мисливців і рибалок, з 1975 року – почесний пенсіонер. Його власними руками на Подесенні посажено не одне дерево. Дружина Любов Ісаківна Красильщикова (1908–?).

Віктор Федорович Шуба (10 листопада 1902–?) – народився у Вершиновій Муравійці, матрос Чорноморського флоту в 1941–1944 роках. Відрізнявся незвичайною фізичною силою, мав абсолютний слух, молодим деякий час виступав у цирку. Після Великої вітчизняної війни проживав в м. Хоста Краснодарського краю, працював начальником станції спасіння на водах. Дітей не мав.

Галина Федорівна (1905–?) – народилася у Вершиновій Муравійці.

Павло Васильович Шуба (28 грудня 1903–?) – народився в Олішевці.

Анатолій Олексійович Шуба (9 січня 1906–1979) – народився у Чернігові, розвідник в роки Великої Вітчизняної війни, кавалер двох орденів «Слави». Після війни проживав у Грузії в м. Зугдіді, згодом переїхав до Сочі. Був двічі одружений. Його син проживав на Далекому Сході.

Ольга Олексіївна (22 грудня 1908–1942) – народилася у Чернігові, вчителька, підпільниця-партизанка, страчена гітлерівцями в 1942 році.

Вадим Шуба (1910–1941) – воїн Червоної Армії, загинув в 1941 році в районі села Неданчичи.

Євген Мінайлов (Шуба – дівоче прізвище його матері) (1913 – поч. 1990-х) – танкіст, майор в роки Великої Вітчизняної війни. Проживав у Чернігові. Мав двох синів.

11-е покоління

Юрій Володимирович Циганко

Віталій Святославович Шуба (?–?), проживав у Чернігові. Мав трьох дочок.

Юрій Володимирович Циганко (1929–28 грудня 1971) – морський офіцер, капітан II рангу, проживав у місті Вентспілс Латвійської РСР, трагічно загинув у Балтійському морі.

Сергій Борисович Шуба (31 травня 1929–1993) – ветеран Радянських Збройних сил, 26 років служив на Тихоокеанському флоті та у ракетних військах. Сергій Борисович після закінчення школи в 1949 році вступив до Вищого інженерно-технічного Червонопрапорного училища військово-морського флоту міста Ленінград,

Сергій Борисович Шуба, курсант Вищого військового училища, 1950 рік

Сергій Борисович Шуба з дружиною Катериною Яківною, Владивосток, 1956 рік

яке успішно закінчив в 1956 році й був направлений у Владивосток. Служив у містах: Шадринськ Курганської області, Хмельницький, Ферзиково Калузької області. Нагороджений медалями: «40 років Збройних Сил Союзу РСР», «За бездоганну службу» 3-го ступеню, «20 років перемоги у Великій Вітчизняній війні 1941–1945 рр.», «50 років Збройних Сил СРСР», «За бездоганну службу» в Збройних Силах СРСР 1-го ступеню. Вийшовши на пенсію, повернувся до Чернігова, став членом місцевого військово-наукового товариства. Підполковник у відставці, збирач родоводу Шуб. Дружина Катерина Яківна Нечипоренко (1933 р.н.).

Ігор Анатолійович Шуба (1948 р.н.) – військовослужбовець Радянської Армії, майор запасу.

12-е покоління

Володимир Юрійович Циганко (1953 р.н.) – житель Чернігова, колишній нафтовик, будівельник.

Тетяна Юріївна Циганко проживає у Латвії в місті Вентспілс, має сина.

Марина Сергіївна Шуба (26 квітня 1959 р.н.) – жителька Чернігова, ветеран праці. Навчалася в Чернігівському філіалі Київського політехнічного інституту (1975–1980) за спеціальністю інженер-технолог лакофарбової промисловості. Працювала на трансформаторному заводі м. Запоріжжя, згодом повернулася до Чернігова, працювала на чернігівських підприємствах «Промстройматеріли», «Укртехніка».

Архімандрит Никодим (Силко) в гостях у Марини Сергіївни Шуби, 2012 рік

Ірина Сергіївна Мосалова (Шуба) (26 квітня 1959 р.н.) – жителька Чернігова. Навчалася в Чернігівському філіалі Київського політехнічного інституту (1974–1979) за спеціальністю інженер-механік технології та обладнання зварювального виробництва. Працювала на арматурному заводі м. Івано-Франківськ. У 1981 році повернулася до

Чернігова, працювала інженером на Чернігівському ремонтному заводі, в будівельній організації, економістом в обласному статуправлінні. Має доньку Світлану (1981 р.н.).

13-е покоління

Євген Ігорович Шуба (1976 р.н.) – капітан Української армії.

* * *

Знаменна подія в історії родоводу Шуб сталася 1864 року – їх внесли в 6-ту частину родовідної книги дворян. Ось виписка із «Родословной книги» Григорія Олександровича Милорадовича: «Предку фамилии этой Выбельскому сотнику Степану Шубе, за верную службу его в войске Запорожском, по высочайшим грамотам Государей Алексея Михайловича 7169 г. (1661) и Федора Алексеевича 7184 (1676) года, пожалованы имения-села: Орловка, Грабовка, Вершинная Муравійка. Имения эти впоследствии времени, по праву наследства, перешли к правнукам его, Степана Шубы, – войсковому товарищу Петру и бунчуковому товарищу Михаилу Степановичам Шубам и к потомкам сих последних. На основании чего род этот Правительствующим Сенатом и признан в дворянстве со внесением в 6-ю часть родословной книги № 5455»[1].

Родина Шуб мала й свій герб, який називався Правдич. На щиті герба в блакитному полі зображений лев, що стоїть повернутий вліво, з кільцем у лапах на фоні фортечної стіни. У нашлемнику подібне ж зображення лева.[2] Даний символ сягає коренями своєї давнини якраз перших Шуб. Лев – це символ гордості, мужності, хоробрості, давності походження. Лапа з кільцем у фортеці означала відзнаку, геройство при штурмі ворожих укріплень. Вочевидь герб є нагадуванням здобутків запорізького козака Василя Шуби у походах гетьмана Сагайдачного на татарсько-турецькі фортеці на початку XVII століття, а також є символом славних справ, військових здобутків вибельського сотника Степана Шуби.

---

[1] Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. Том II. Части 3, 4, 5, 6 и приложения. – Санкт-Петербург, 1901. – часть 6. – С. 221–222.

[2] Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. – Санкт-Петербург, издание Черниговского дворянства, 1914. – С. 206.

Хоч і жалувані були Шуби з царських і гетьманських рук маєтностями, мали дворянство, ніколи не були вони визискувачами свого народу, одвіку жили в просторих селянських хатах під соломою, дітей добру та розуму вчили.

Герб династії Шуб – Правдич

Остаточно прізвище родини Шуб в селі Виблі зникло на початку XX століття. Добру славу й понині лишили вони по собі: на власні кошти, за допомогою мешканців села вимурували в рідних Виблях у 1891 році Троїцьку церкву. Частина представників родини Шуб жила в селах Вершинова Муравійка та Бакланова Муравійка, а потім у Чернігові.

На цвинтарі біля церкви поховані багато поколінь козаків Шуб. На жаль, виблівці не зуміли зберегти пам'ять про своїх славних пращурів. Коли 1939 року в селі біля Троїцької церкви було збудовано магазин, а згодом, після війни він перебудовувався, то, за розповідями старожилів села, надгробні плити поклали під його фундамент. Лише одна надгробна плита залишилась з потьмянілим написом: «Здесь покоится прах подполковника Степана Шубы (1817–1876 гг.)» і є мовчазною згадкою про наших знатних земляків. Зараз тільки ця плита, архівні джерела, перекази жителів і молитовне зверненяя в храмі: «Еще молимся о блаженных и приснопамятных святейших патриарсех православных, и создателях святого храма сего и о всех преждепочивших отцех и братиях, зде лежащих и повсюду, православных» нагадуть нам про знаменитих козаків і військових Шуб.

РЕВІЗЬКА КАЗКА – 1782

Ревізькі казки, як зазначає Енциклопедія історії України, це акти обліку податного населення Російської імперії. Вони є цінним джерелом для демографічних, соціально-економічних, генеалогічних досліджень.[1] Ревізькі казки, що відображають результати проведення ревізій податного населення Російської імперії XVIII – першій половині XIX століття, проводилися з метою подушного податкового обкладення населення. Назва документів «Ревізькі казки» дослівно означає казки ревізій, тобто казки-розповіді (опити і їх результати), здійснені в процесі перевірки-ревізії, в даному випадку – населення держави.

Ревізькі казки були поіменними списками населення, в яких вказувались ім'я, по-батькові та прізвище власника дому, його вік, ім'я та по батькові родини із зазначенням віку, стосунків до глави сім'ї.

Всього було 10 ревізій. Першим подушним обліком населення, введеним російським царем Петром I, була перша ревізія, проведена у 1718–1727 роках. У лівобережній Україні першим подушним обліком населення була четверта ревізія, яка проводилась у 1781–1787 роках. У Центральному державному історичному архіві України в Києві зберігається унікальний документ – Ревізька казка села Вибель 1782 року. Вона зафіксувала персональний склад податного населення села. До речі, відомо, що чисельність податного населення Російської імперії за результатами четвертої ревізії складало 28 400 000 чоловік.

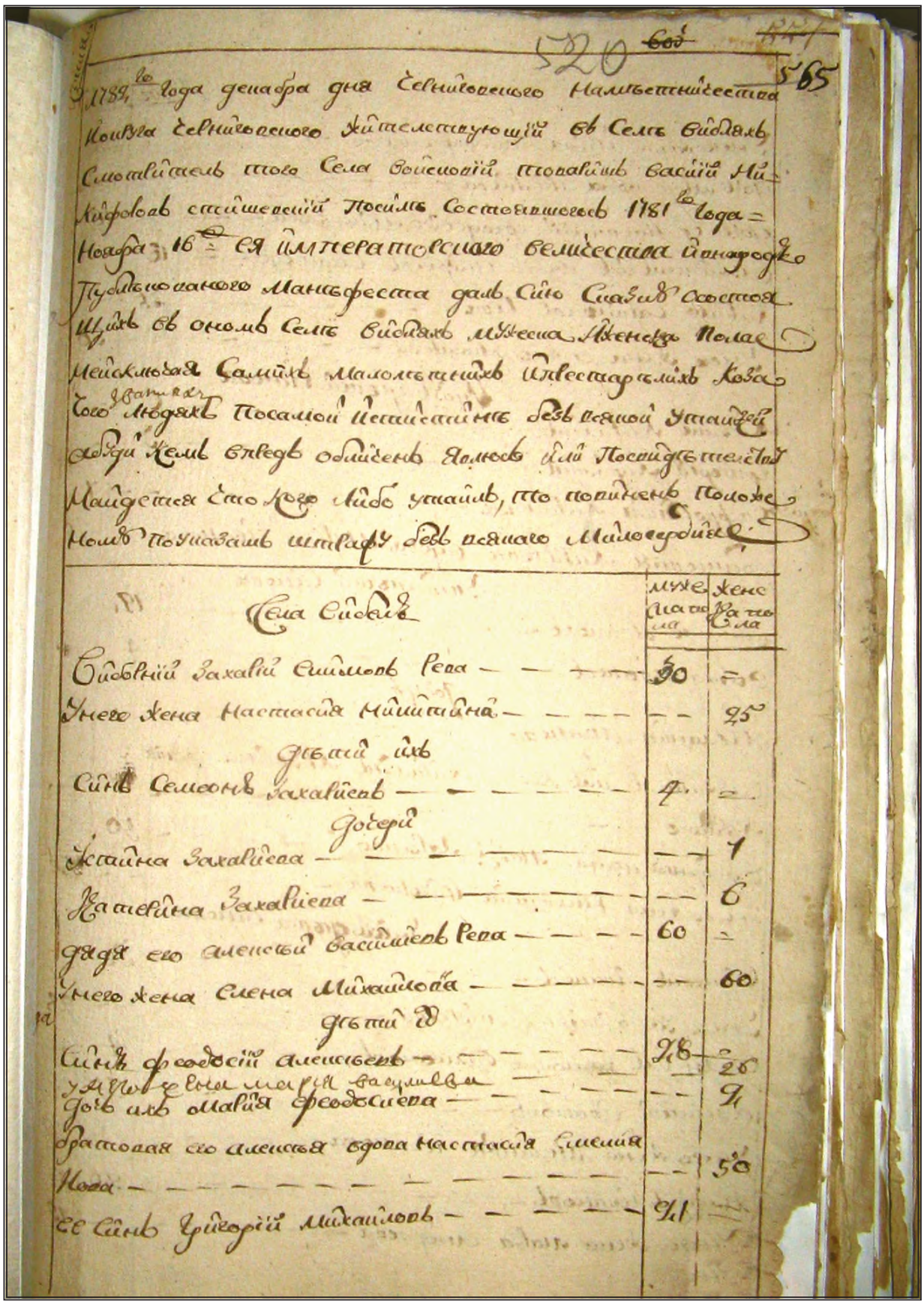
У проміжках між ревізіями ревізькі казки уточнювалися. Вироблялася фіксація наявності або відсутності особи на момент поточного обліку, причому в разі відсутності фіксувалася причина – помер, в бігах, відселений, в солдатах тощо. Всі уточнення ревізьких казок вносились до наступного року, тому кожна «ревізька душа» вважалася наявною до наступної ревізії навіть в разі смерті людини, що дозволяло державі з одного боку підвищувати збирання подушного податку, а з другого створювало умови для зловживань (цей факт отримав відображення в творі М. В. Гоголя «Мертві душі»).

Пропонуємо вашій увазі цей документ – Ревізьку казку 1782 року. Сподіваємося, що ви знайдете знайомі прізвища, дізнаєтесь про життя-буття наших далеких пращурів, людей різних прошарків населення. Нехай цей документ спонукає вас до пошуків

[1] Енциклопедія історії України. Том 9. – Київ: Наукова думка. – 2012. – С. 147.

витоків власних родоводів і ще раз переконає кожного: Виблі – село козацьке. Ми – козацького роду.

Текст ревізької казки подаємо мовою оригіналу згідно з нормами сучасного російського правопису, без будь-яких скорочень, із збереженням усіх фонетичних та стилістичних особливостей. Титла розкриті без застережень. Пропущені або втрачені внаслідок механічного пошкодження тексту літери відтворені у квадратних дужках. Помилкові написання, пропуск окремих літер, невиправдані повтори зберігаються. Зберігаються відмінності в написанні географічних, власних назв. Літери, що вийшли з ужитку, подані у сучасній транскрипції.

1782 го года генваря дня Всемилостивейшего Государства
Нашего Всемилостивейшего Императорствующий въ Селе Виблях
Смотритель того Села Войсковой товарищ Василий Ми-
хайловъ сей ревизский Посилъ Состоявшегось 1781 го года =
Ноября 16 = Ея Императорского Величества Высокодо-
Публикованного Манифеста дань Сию Сказку Состоя-
щихъ въ ономъ Селе Виблях Мужеска Женска Пола
Мещанъ Самихъ Малолетнихъ Престарелыхъ Хозя-
евъ Ихъ Братей Посемой Ревизии безъ всякой утайки
сказки Коль сведом обывель Явилось или Посторонних
Найдется Сто кого либо утаили, то повинень Положе-
ному по указам штрафу безъ всякого Милосердия.

Села Виблях	Мужеска Пола	Женска Пола
Виблянин Захарий Семенов Рева	30	=
У него жена Настасия Михайлова	=	25
Дети их		
Сын Семен Захарьев	4	=
Дочерей		
Устина Захарьева	=	1
Катерина Захарьева	=	6
Дядя его Алексей Василиев Рева	60	=
У него жена Елена Михайлова	=	60
Дети ей		
Сын Феодосей Алексеев	26	=
У него жена Мария Васильева	=	26
Дочь их Мария Феодосиева	=	1
Родная его Алексеева вдова Настасия Семенова	=	50
Нога	=	=
Ее Сын Григорий Михайлов	1	=

Перший аркуш Ревізької казки села Виблі за 1782 рік (ЦДІАК України)

РЕВИЗСКАЯ СКАЗКА[1]
о количестве козаков – 295, пушкарей – 32, подпомощиков – 694

1782-го года декабря дня Черниговского Наместничества и округа Черниговского жителствующий в селе Виблях Смотритель того села войсковий товарищь Василий Никифоров Стишевский посим состоявшегось 1781-го года ноября 16 Ея Императорскаго Величества и в народе опубликованного Манифеста дал сию Сказку о состоящих в оном селе Виблях мужеска и женска пола неисключая самих малолетних и престарелих козачого званиях людях по самой истине без всякой утайки, а буди кем впредь обличен являюсь или по свидетельству найдется что кого либо утаил, то повинен положеному по указам штрафу без всякого милосердия.

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Виборний Захарий Екимов РЕВА	30	
У него жена Настасия Никитина		25
Дети их		
Син Семеон Захариев	4	
Дочери		
Устина Захариева		7
Катерина Захариева		6
Дядя его Алексей Василиев РЕВА	60	
У него жена Елена Михайловна		60
Дети их		
Син Феодосий Алексеев	28	
У него жена Мария Василиева		26
Дочь их Мария Феодосиева		2
Братовая его Алексея вдова Настасия Емелиянова		50
Ее син Григорий Михаилов	21	
У него жена Ирина Тимофеева		20
Дочь их Марфа Григориева		пол года
Дочь ее Настасии Феодосия Михайлова		16
Служитель их Яков Андреев ВЕДМЕДЬ	16	
Кирило Василиев РЕВА	35	
У него жена Анна Назарова		30
У них дети синовя		

[1] ЦДІАК України. – Ф. 1539. – Оп. 2. – Спр. 78. – Арк. 520–537.

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Козма Кирилин	6	
Григорий Кирилин	3	
Дочь Евфросиния Кирилова		7
Братовая Кирилова вдова Марина Иванова		40
У ней дети синовя		
Самойло Иванов	12	
Сиула Иванов	4	
Дочерь		
Мелания Иванова		16
Служитель их Козма Кирилин КРУПИНА звания козачого	19	
Виборний Иван Марков ХАРЧЕНКО	50	
У него жена Настасия Григориева		50
У них дети синовя		
Симеон Иванов	30	
У него жена Улияна Андреева		28
Син их Самойло Симеонов	4	
Алексей Иванов	25	
У него жена Мелания Иванова		24
Максим Иванов	20	
У него жена Марфа Андреева		19
Игнат Иванов	15	
Евстафий Иванов	14	
Яков Иванов	11	
Виборний Федор Алексеев ПАЛЯНИЦЯ	60	
У него жена Настасия Иосифова		58
Братовая Федорова вдова Мария Иванова		40
У ней дети синовя		
Стефан Николаев	20	
У него жена Пелагия Иванова		19
У них дети дочери		
Мелания Стефанова		3
Агафия Стефанова		1
Василь Николаев	14	
Дария Николаева		15
Брат Федоров Григорий Алексеев ПАЛЯНИЦЯ	40	
У него жена Елена Матвеева		35
Дети их сини		
Федор Григориев	12	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Михайло Григориев	4	
Виборний Федор Павлов ПАЛЯНИЦЯ	40	
У него жена Евфимия Екимова	39[1]	
Дети их сины		
Яков Федоров	19	
Андрей Федоров	18	
Никита Федоров	16	
Лаврентий Федоров	9	
Каленик Федоров	4	
Николай Федоров	2	
Брати Федорови Тит Павлов	35	
Жена его Устиния Апанасова		32
Дети их сини		
Савелий Титовий	11	
Прокоп Титовий	8	
Михаил	2	
Данило Павлов ПАЛЯНИЦЯ	50	
Жена его Евдокия Федорова		48
Дети их сини		
Емелиян Данилов	19	
Роман Данилов	10	
Виборний Иосиф Михаилов ВЕРЕМЕЕВ	50	
Жена его Настасия Романова		39
Швагир Иосифов Алексей Романов ВЕРЕМЕЙ	30	
Жена его Ирина Лукянова		28
Дети их сини		
Никита Алексеев	4	
Евстратий Алексеев	1	
Сестра Алексеева Устиния Романова		25
Виборний козачий атаман Алексей Сезионов ДАНИЛЕЦ	35	
Жена его Матрона Гаврилова		30
Дети их дочери		
Улияна Алексеева		10
Мария Алексеева		6
Швагир его Юрий Гаврилов ДАНИЛЕЦ	26	
Жена его Федорова[2] Ефимова		25

[1] Так у тексті, помилково облікована як особа чоловічої статі.
[2] Так у тексті.

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Вдова Ксения Гаврилова ПОЛОВЕЦКАЯ		35
Дети ей синовя		
Андрей Кирилин	18	
Кондрат Кирилин	10	
Дочерь Феодосия Кирилина		13
Виборний Василь Павлов ШУЛГА	50	
Жена его Параскевия Василиева		49
Дети их синовя		
Иван Василиев	25	
Жена его Евдокия Кирилина		23
Дети их дочери		
Наталия Иванова		4
Стефанида Иванова		2
Петро Василиев	20	
Жена его Ксения Сергеева		20
Син их Григорий Петров	1	
Захарий Василиев	17	
Мирон Василиев	9	
Виборний Кирило Михаилов МУЦКИЙ	66	
Жена его Марина Тимофеева		65
Дети их синовя		
Иван Кирилин	28	
Жена его Параскевия Стефанова		25
Дети их синовя		
Радион Иванов	4	
Семен Иванов	1	
Яков Кирилин	25	
Жена его Варвара Мартинова		24
Дети их сини		
Василь Яковин	8	
Терентий Яковин	3	
Брат Кирилин Роман Михаилов МУЦКИЙ	60	
Жена его Варвара Афанасиева		58
Дети их синовя		
Денис Романов	30	
Жена его Евфросиния Василиева		28
Дети их		
Син Иван Денисов	1	
Дочерь Улияна Денисова		3

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Сидор Романов	19	
Семен Романов	14	
Дочерь Улияна Романова		20
Братанич их Василь Григориев МУЦКИЙ	35	
Жена его Настасия Федорова		30
Дети их синовя		
Евдоким Василиев	7	
Аврам Василиев	5	
Дочерь Параскевия Василиева		11
Федор Григориев МУЦКИЙ	42	
Жена его Татияна Леонтиева		40
Дети их		
Син Федор Федоров	14	
Дочери		
Варвара Федорова		17
Анна Федорова		11
Агрипина Федорова		8
Виборний Иван Михайлов ШУЛГА	35	
Жена его Устиния Матвеева		30
Дети их синовя		
Василь Иванов	13	
Иван Иванов	7	
Дочери		
Пелагия Иванова		10
Матрона Иванова		5
Брати Иванови		
Григорий Михаилов ШУЛГА	30	
Жена его Ксения Есипова		25
Савелий Михаилов	25	
Жена Пулхерия Михаилова		23
Син их Илия Савелиев	3	
Матерь их Пелагия Игнатова		80
Виборний Андрей Есипов ПАВЛЮЧКА	42	
Жена его Ксения Яковина		40
Дети их		
Син Петр Андреев	2	
Дочерь Катерина Андреева		10
Брати его		
Мирон Есипов	31	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Жена его Евдокия Стефановна		30
Дети их		
Син Кондрат Миронов	5	
Дочери		
Ирина Миронова		13
Пелагия Миронова		8
Марфа Миронова		1
Максим Есипов	24	
Жена его Мария Иванова		22
Дочь их Марфа Максимова		4
Иван Есипов	22	
Жена его Ирина Карпова		22
Син их Федор Иванов	1	
Илия Есипов	20	
Жена его Евфимия Иванова		20
Матерь их Параскевия Евфимова		70
Служителе их		
Григорий Кондратов звания козачого	19	
Опанас Михаилов звания козачого	12	
Виборний козачий атаман Тихоний Павлов ГРУКАЧ	31	
Жена его Агафия Гаврилова		30
Син их Димитрий Тихониев	10	
Брат Тихониев Игнат Павлов хром на ноги	25	
Жена его Марта Яковина		25
Син их Федор Игнатов	1	
Марко Семенов ГРУКАЧ	25	
Жена его Устиния Иванова		24
Дочерь их Улияна Маркова		2
Брат его Иван Семенов	22	
Жена его Устиния Иванова		21
Виборний Семен Трофимов КОСТЮЧЕНКО	30	
Жена его Стефанида Василиева		28
Син их Стефан Семенов	2	
Брат Семенов Евсей Трофимов	25	
Матерь их вдова Параскевия Герасимова		60
Дочерь ей вдова Марина Трофимова		20
Виборний Иван Панфилов ПАНФИЛЕНКО вдов	75	
Братаничи его		

Села Вибель	**Мужеска пола лет**	**Женска пола лет**
Клим Кирилин ПАНФИЛЕНКО	60	
Жена его Параскевия Корнеевна		59
Дети их синовя		
Петр Климов	30	
Жена его Феодосия		28
У них дочерь		
Сенклетия Петрова		6
Радион Климов	27	
Жена его Марина Григориева		26
Син их Роман Родионов	4	
Омелко Климов	24	
Жена его Марта Семенова		23
Дочь их Евфросиния Емелиянова		1
Иоанн Климов нем	21	
Василь Кирилов вдов	45	
Иван Кирилов	42	
Жена его Ксения Данилова		41
Дети их синовя		
Яков Иванов	19	
Жена его Агафия Стефанова		18
Алексей Иванов	14	
Григорий Иванов	12	
Служителе его		
Антон Андреев ПАЛАМАРЕНКО	30	
Никита Василиев КИРЕЕНКО	23	
Виборний Тимофей Иванов ГАРКАВИ вдов	60	
Дети его синовя		
Евфим Тимофеев	30	
Жена его Катерина Павлова		29
Дети их синовя		
Денис Евфимов	6	
Клим Евфимов	4	
Дочери		
Елена Евфимова		3
Мария Евфимова		2
Тит Тимофеев	25	
Жена его Евдокия Климова		24
Гаврило Тимофеев	7	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Татияна Тимофеева		17
Брат Тимофеев Григорий Иванов	50	
Жена его Настасия Иванова		49
Дети их синовя		
Степан Григориев	25	
Жена его Евдокия Савелиева		24
Син их Пилип Степанов	1	
Григорий Григориев	16	
Иван Григориев	10	
Вдова Елена Василиева ГАРКАВАЯ		90
Синова ей вдова ж		
Мелания Петрова		50
Дети ей синовя		
Андрей Петров	30	
Жена его Параскевия Екимова		29
Дети их		
Син Петро Андреев	5	
Дочери		
Параскевия Андреева		5
Евфросиния Андреева		3
Матфей Петров	25	
Жена его Евфросиния Григориева		24
Евдокия Петрова		18
Анна Петрова		16
Мария Петрова		10
Другая синовая ей ж Елени вдова		
Настасия Семенова		45
Дети ей синовя		
Кирило Василиев	25	
Жена его Евфросиния Алексеева		24
Син их Никита Кирилин	1	
Роман Василиев	20	
Виборний Леонтий Кириомович	70	
Жена его Евдокия Иванова		60
Дети их		
Максим Леонтиев	40	
Жена его Мария Яковина		38
Дети их дочери		
Агафия Максимова		11

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Орина Максимова		8
Мелания Максимова		2
Емелиян Леонтиев	26	
Жена его Матрона Петрова		25
Дети их		
Син Иван Емелиянов	3	
Дочерь Мария Емелиянова		2
Максим Леонтиев	22	
Тарас Леонтиев	18	
Дочерь Настасия Леонтиева		12
Виборний Николай Иванов МАРАТУТА	60	
Жена его Елена Афанасиева		59
Син их Радион Николаев	25	
Жена его Мария Демянова		24
Дочь их Доминикия Радионова		1
Кирило Иванов	45	
Жена его Мария Гаврилова		40
Дети их синовя		
Костантий Кирилин	17	
Марка Кирилин	1	
Пасинок Кирилин Савелий Николаев	6	
Гаврило Иванов	40	
Жена его Параскевия Андреева		35
Дети их синовя		
Петро Гаврилов	15	
Тимофей Гаврилов	1	
Дочери		
Мария Гаврилова		11
Евфросиния Гаврилова		6
Мартин Иванов	30	
Жена его Параскевия Есипова		28
Матерь их вдова Мария Есипова		75
Виборний Матвей Игнатов КРИВОШИЯ	50	
Жена его Мария Мартинова		50
Дети их син		
Петр Матвеев	25	
Жена его Мария Антонова		24
Дети их		
Настасия Петрова		8

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Федора Петрова		4
Дочери		
Мария Матвеева		15
Матрона Матвеева		10
Зять Матвеев Василь Иванов АПОСТОЛОВ	26	
Жена его Настасия Матвеева		20
Матерь Матвеева вдова Агафия Иванова		95
Отъставний асаул Матвей Федоров НОВИК	80	
Жена его Агафия Ермолова		70
Дети их синовя		
Владимер Матвеев	35	
Жена его Евфросиния Игнатова		33
Дети их синовя		
Григорий Владимеров	15	
Кирило Владимеров	8	
Дочери		
Татияна Владимерова		12
Марфа Владимерова		3
Виборний Иван Матвеев НОВИК	26	
Жена его Агирпина Семенова		25
Дочь их Параскевия Иванова		5
Виборний Карп Илиин НОВИК	48	
Жена его Анна Корнеевна		45
Дети их синовя		
Александр Карпов	20	
Жена его Феодосия Дмитриева		19
Михайло Карпов	19	
Савелий Карпов	16	
Тарас Карпов	11	
Иван [Карпов]	3	
Братанич Карпов Карп Тимофеев НОВИК	25	
Жена его Елена Яковина		23
Дочь их Матрона Карпова		2
Дядина Карпова вдова Татияна Харитонова ЛИТУТИХА		80
Виборний Михайло Петров МАКАРУК	56	
Жена его Ксения Прокопиева		50
Дети их		
Григорий Михаилов	20	

Села Вибель	**Мужеска пола лет**	**Женска пола лет**
Жена его Стефанида Леонтиева		19
Дети их синовя		
Григорий Григориев	4	
Тарас Григориев	1	
Иван Михаилов	19	
Жена его Параскевия Карпова		18
Синовая его МАКАРУКА вдова Варвара Есипова		25
Дети ей		
Син Никита Терентиев	5	
Дочь Наталия Терентиева		2
Брат Михаилов Иван Петров МАКАРУК	60	
Жена его Параскевия		50
Дети их синовя		
Улас Иванов	30	
Жена его Феодосия Иванова		28
Дети их дочери		
Катерина Уласова		3
Мария Уласова		1
Василь Иванов	25	
Жена его Наталия Николаева		24
Син Харитон Василиев	2	
Гаврило Иванов	20	
Жена его Катерина Макарова		19
Василь Иванов	15	
ИТОГО:	**170**	**153**
Пушкарь Артиллерий Полковой Черниговской		
Прокоп МАРКОВИЧ	80	
Жена его Параскевия Дмитриева		78
Дети их сини		
Трофим Прокопов	40	
Жена его Евфросиния Денисова		38
Яков Прокопиев	30	
Жена его Катерина Михаилова		28
Дети их дочери		
Параскевия Яковина		6
Мария Яковина		2
Служитель их Данило Калеников МУЦКИЙ с козаков	16	
Анна Федорова КОТОВНА		60

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Гармаш Григорий Федоров ЛОЗАНИЙ	60	
Жена его Ксения Григориева		60
Дети их сини Тимофей Григориев	35	
Жена его Пелагия Григориева		30
Дети их сини		
Антон Тимофеев	10	
Опанас Тимофеев	8	
Евфим Тимофеев	4	
Евфим же Тимофеев	1	
Петро Григориев	22	
Жена его Матрона Мартинова		20
Дети их сини		
Григорий Петров	3	
Артем Петров	1	
Роман Григориев	17	
Кузнец артирерий полковой Черниговской Иван Иванов СОЛОДИН	23	
Жена его Мелания Стефанова		22
Дочь их Татияна Иванова		1
Матерь его Наталия Прокопиева		50
Дети еи син		
Исаак Иванов	8	
Дочери		
Мария Иванова		19
Мавра Иванова		12
Улияна Иванова		10
Служитель его Еким Кондратов НИЦЕНОК звания козачого	22	
ИТОГО:	17	15
Подпомощики села Выбель		
Еким Прокопов ПАВЛОВИЧ	60	
Жена его Евфросиния Алексеева		55
Син их Никита Екимов	20	
Жена его Евдокия Каленикова		19
Вдова Стефанида Корнеева ЛАЗУНИХА		40
Максим Моисеев ПАВЛОВИЧ	30	
Иван Семенов ЛУКАШ	20	
Брати его		
Петро Семенов	13	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Иван Семенов	8	
Фома Семенов	3	
Матерь их вдова Василиса Иванова		45
Конон Алексеев ТУРИКА	30	
Жена его Домникия Карпова		25
Дети их дочери		
Мелания Кононова		12
Настасия Кононова		10
Брат его Захарий Алексеев ТУРИКА	34	
Жена его Домникия Алексеева		30
Дети их		
Пасинок Кондарт Пилипов	7	
Дочери		
Евгения Захариева		6
Мария Захариева		1
Семен Иванов ГУСТЕРА вдов	50	
Дети его сини		
Улас Семенов	26	
Жена его Наталия Иванова		25
Син их Евфим Уласов	1	
Мина Семенов	20	
Жена его Анна Тимофеева		20
Федор Иванов ГУСТЕРА	45	
Жена его Устиния Иванова		44
Дети их сини		
Петро Федоров	20	
Жена его Евфимия		19
Федор Федоров	19	
Дочерь Василиса Федорова		12
Вдова Стефанида ТАРАСЕНЧИХА		80
Унуки ей		
Роман Алексеев	7	
Евдокия Алексеева		13
Служитель ей Прокоп Алексеев УЗКИЙ звания козачого	20	
Герасим Афанасиев КРУПИНА	25	
Жена его Марфа Николаева		24
Дети их дочери		
Мария Герасомова		8

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Агафия Герасимова		5
Матрона Герасимова		3
Марияжь Герасимова		1
Максим Иванов РЕВА	25	
Жена его Евфросиния Данилова		24
Матерь его Евдокия Павлова вдова		60
Дочь их Ксения Иванова		16
Корней Иванов ЧИГИР	60	
Жена его Евдокия Василиева		59
Дети их		
Син Костантий Корнеев	25	
Жена его Устиния Григориева		24
Дети их		
Син Данило Костантиев	1	
Дочерь Мария Костантиева		2
Дочерь Корнеева Мария		18
Евсей Иванов ЧИГИР	50	
Жена его Ирина Емелиянова		48
Дети их		
Син Никита Евсевиев	13	
Дочь Варвара Евсевиева		10
Клим Иванов ЧИГИР	40	
Жена его Евфросиния Леонтиева		39
Дети их синовя		
Яков Климентиев	12	
Василь Климентиев	10	
Денис Климентиев	4	
Дочерь Мария Климентиева		8
Брати Кимови		
Никифор Иванов	25	
Жена его Марта Евстратиева		24
Дети их		
Син Петро Никифоров	4	
Дочерь Евдокия Никифорова		1
Каленик Иванов	24	
Жена его Евдокия Семенова		20
Апанас Иванов	13	
Гаврило Иванов	10	
Трофим Прокопов КУРИЛЕЦ	32	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Жена его Наталия Василиева		30
Дети их		
Син Тит Трофимов	2	
Дочерь Ирина Трофимова		3
Теща Трофимова вдова Катерина Федорова СУПРИЧКА		65
Дочерь еи Федосия Василиева		13
Тарас Михаилов КУРИЛЕЦ	30	
Жена его Домникия Кузмина		25
Дочерь их Харитина Тарасова		2
Брат Тарасов Иван Михаилов	18	
Матерь их вдова Улияна Михаилова		75
Семен Корнеев КОКОТ	60	
Жена его Агрипина Тимофеева		50
Дети их		
Иван Семенов	25	
Жена его Параскевия Иванова		24
Дочерь их Мария Иванова		2
Михайло Семенов	18	
Дочери Семенови		
Агафия		30
Ирина		16
Брат Семенов Антон Корнеев	43	
Жена его Настасия Афанасиева		40
Дети их синовя		
Алексей Антонов	13	
Агафий Антонов	2	
Дочери		
Мария Антононова		14
Параскевия Антонова		10
Вдова Улияна Харитонова ДЯКОНИХА		45
Дети еи дочери		
Агафиева[1] Григориева		16
Елисавета Григориева		8
Брат еи Евсей Харитонов НИЦЕНОК вдов	60	
Син его Иван Евсеев	15	
Сиула Иовлев САБИШ	35	

[1] Так у тексті.

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Жена его Матрона Корнеева		30
Дети их дочери		
Анна Сиулина		10
Пелагия Сиулина		6
Лукерия Сиулина		2
Вдова Анна Матвеева ХРАПУНИХА		60
Дети еи		
Клим Степанов	25	
Жена его Анна Корнеева		25
Дочери их		
Евдокия Климова		2
Марта Климова		0,5 года
Иван Степанов	23	
Жена его Устиния Тимофеева		20
Игнат Степанов	16	
Дочерь Агирпина Семенова		10
Вдова Мария Иванова КУЛАЖИХА		70
Дети еи		
Василь Иванов КУЛАГА	45	
Жена его Матрона Наумова		43
У них дети синовя		
Кирило Василиев	18	
Лукян Василиев	10	
Федор Василиев	3	
Дочери Агирпина Василиева		15
Мария Василиева		2
Мирон Иванов	30	
Жена его Пелагия Екимова		28
Дети их синовя		
Григорий Миронов	5	
Тарас Миронов	2	
Дочерь Лукерия Миронова		7
Федор Иванов КУЛАГА	40	
Жена его Марта Екимова		39
Дети их синовя		
Назар Федоров	7	
Евфим Федоров	5	
Дочери		
Анна Федорова		15

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Мария Федорова		3
Николай Остапов ШИНКОРЕНКО	50	
Жена его Евфросиния Андреева		49
У них дети синовя		
Федор Николаев	19	
Артем Николаев	8	
Дочери		
Акилина Николаева		17
Настасия Николаева		10
Макар Семенов ВЕРЕМЕЕВ вдов	70	
У него дети		
Максим Макаров	30	
Жена его Катерина Петрова		28
У них дети синовя		
Есип Максимов	15	
Трофим Максимов	9	
Федор Максимов	6	
Назар Максимов	1	
Дочери		
Марта Максимова		10
Матрона Максимова		3
Кирило Михаилов УЗКИЙ	45	
Жена его Елена Апанасиева		44
Дети их синовя		
Фома Кирилин	20	
Есип Кирилин	16	
Дочерь Улияна Кирилова		14
Брат Петро Михаилов	30	
Жена его Евдокия Григориева		28
Дети их		
Син Варфоломей Петров	1	
Дочь Параскевия Петрова		4
Иван Самойлов МИНЕНКО	45	
Жена его Агирпина Евстратова		40
У них дети синовя		
Еким Иванов	20	
Григорий Иванов	16	
Самойло Иванов	14	
Мартин Иванов	12	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Дочери		
Мария Иванова		15
Агафия Иванова		6
Пилип Сезионов РАДЧЕНКО	60	
Жена его Анна Кузмина		59
У них дети		
Син Евсей Пилипов	14	
Дочерь Параскевия Пилипова		11
Омелко Кузмин РАДЧЕНКО	35	
Жена его Настасия Панфилова		30
Син их Филипов Емелиянов	пол	
Федор Остапов ШИНКОРЕНКО	25	
Жена его Матрона Кондратова		20
Син их Денис Федоров	2	
Алексей Омелков МАТЮХА	36	
Жена его Анна Макарова		30
У них дети синовя		
Иван Алексеев	10	
Петро Алексеев	8	
Мирон Алексеев	2	
Брат Алексеев Семен Омелков	25	
Жена его Евфросиния Пилипова		20
Василь Омелков КОТЕХА	40	
Жена его Евфимия Михайлова		35
У них дети		
Син Матвей Василиев	6	
Дочь Евфросиния Василиева		3
Андрей Петров ПРИЩИП	40	
Жена его Мария Андреева		30
У них дети синовя		
Василий Андреев	9	
Иван Андреев	6	
Наум Андреев	2	
Дочерь Агирпина Андреева		14
Никита Иовов КАРАВЕЦЬ	35	
Жена его Ксения Фомина		30
У них дети синовя		
Иван Никитин	10	
Василь Никитин	8	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Гордей Никитин	3	
Брат Моисей Иовов	30	
Жена его Пелагия Николаева		29
У них дети		
Никита Моисеев	9	
Мефодей Моисеев	3	
Матерь их Евдокия Никитина вдова		70
Швагир Никитин Иван Фомин ЛЕВУСЕНКО	20	
Онисим Евстратов СИДОРЕНКО	35	
У него жена Феодосия Гордеева		26
У них дети синовя		
Максим Онисиев	3	
Иван Онисиев	1	
Дочери		
Катерина		11
Анна		7
Иван Тимофеев ТЮХТА	40	
Жена его Пелагия Григориева		35
У них дети		
Син Степан Иванов	16	
Жена его Улияна Федорова		17
Дочь Иванова Евдокия		2
Кузма Николаев Т[Ю]ХТА вдов	30	
Дочь его Матрона Кузма		1
Вдова Евфимия Николаева		25
Павел Матвеев НОВИК	45	
Жена его Мария Федорова		40
У них дети синовя		
Родион Павлов	8	
Григорий Павлов	5	
Дочери		
Мария Павлова		14
Анна Павлова		12
Мелания Павлова		2
Служитель Карп Титов ИСИЧЕНКО звания козачего	25	
Федор Иванов ОСТАПЕНКО	30	
У него жена Марта Евстафиева		28
Син Самойло Федоров	6	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Дочери		
Акилина Федорова		10
Улияна Федорова		8
Евдокия Федорова		6
Агафия Федорова		3
Отъставний Гусар Сидор Димитриев ОСТАПЕНКО	65	
Жена его Мария Иванова		60
У них дети синовя		
Михайло Сидоров	23	
Жена его Матрона Мартинова		20
Дети их син		
Назар Михаилов	1	
Дочерь Матрона Михаилова		4
Ничипор Сидоров	9	
Дочери		
Мария Сидорова		20
Катерина Сидорова		16
Анна Сидорова		8
Андрей Федоров КОЛЕНКО	35	
Жена его Марта Семенова		30
Дети их дочери		
Мария Андреева		12
Марияжь Андреева		8
Улияна Андреева		1
Брат Андреев Есип Федоров	25	
Жена его Дария Николаева		22
Син их Опанас Есипов	1	
Дмитро Василиев ПТУХА	55	
Жена его Параскевия Яковина		50
Дети их синовя		
Евфим Димитриев	20	
Жена его Наталия Яковина		19
Марко Димитриев	19	
Федор Димитриев	10	
Дочери Димитриеви		
Мария		15
Анна		12
Улияна		6
Евсей Аврамов КИРИК вдов	45	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Дети его синовя		
Давид Евсеев	12	
Соломон Евсеев	9	
Аврам Евсеев	6	
Дочери		
Домникия Евсеева		15
Христина Евсеева		13
Мавра Евсеева		6
Брати Евсееви		
Иван Аврамов	38	
Жена его Евфросиния Иванова		35
Дети их синовя		
Зенон Иванов	4	
Тит Иванов	1	
Димитрий Аврамов	35	
Жена его Параскевия Иванова		33
Дети их дочери		
Марта Димитриева		4
Федора Димитриева		2
Племяник их Кирило Артемов ПРИШЕНОК	12	
Федор Василиев СИДОРЕНКО	70	
Жена его Мелания Кондартиева		65
Дети их		
Еким Федоров	30	
Жена его Мария Степанова		28
Дети их		
Син Игнат Екимов	3	
Дочери		
Василиса Екимова		10
Мария Екимова		6
Катерина Екимова		1
Трофим Федоров	25	
Жена его Агафия Алексеева		24
Дети их		
Син Иван Трофимов	4	
Дочерь Вера Трофимова		5
Фома Трофимов син КОВТУН	25	
Тимофей Николаев ШИНКАРЕНКО	30	
Жена его Варвара Василиева		25

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Дочь их Параскевия Тимофеева		3
Иван Максимов НОВИК	40	
Жена его Мария Моисеева		35
Дети их синовя		
Нечипор Иванов	14	
Иван Иванов	12	
Логин Иванов	1	
Вдова Мария Петрова ОСАУЛЕНЧИХА		50
Дети еи		
Син Лаврентий Григориев	25	
Жена его Евфросиния Михаилова		20
Синклета Григорьева		18
Карп Моисеев ШМИДУЦКИЙ	25	
Жена его Акилина Фомина		24
Матерь Карпова Зеновия вдова		60
Дочерь ей Мария Моисеева		17
Иван Калеников МУЛАЧ	37	
Жена его Мелания Прокопиева		35
Дети их синовя		
Син Данило Иванов	3	
Пилип Иванов	1	
Дочерь Пулхерия Иванова		13
Матерь Иванова Елена вдова		70
Вдова Зеновия Иосипова МУЛАЧИХА		40
Дети еи		
Андрей Андреевич Мулач	22	
Жена его Мария		20
Син их Данило Андреев	1	
Дочери Зеновии		
Дария		16
Евдокия		12
Кирило Павлов НОВИК	35	
Жена его Мария Тихониева		33
У них дети синовя		
Еким Кирилов	8	
Трофим Кирилов	6	
Дочерь Улияна Кирилова		4
Теща Кирилова Устиния Пантелимонова		60
Андрей Демянов НОВИК	30	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Жена его Ирина Гаврилова		28
Дети их		
Син Зеновий Андреев	3	
Дочерь Татияна Андреева		1
Матерь Андреева вдова Катерина Яковина		60
У ней дочерь		
Мелания Демянова		31
Параскевия Демянова		17
Демян Семенов БАРАБАШ	65	
Его жена Евфимия Петрова		60
Дети их		
Алексей Кондратов БАРАН	35	
Жена его Елисавета Федорова		28
Син их Дмитрий Алексеев	5	
Иван Павлов	17	
Вдова Евфросиния Кузмина ГЛИБУЧИХА		50
У ней дети синовя		
Григорий Василиев	30	
Жена его Агафия Кирилова		25
Дочерь их Катерина Григориева		2
Иван Васильев	24	
У него жена Евфросиния Есипова		20
Иов Василиев	16	
Федор Василиев	13	
Антон Григориев КОВТУН вдов	65	
У него зять Артем Кирилов МУЦККИЙ	35	
Жена Артемова Пелагия Антонова		34
Син Каленик Артемов	3	
Евфросиния Артемова		10
Анна Артемова		8
Димитрий Григориев КОВТУН	60	
Жена его Марта Корнеева		55
Дочерь их Мавра Димитриева		9
Братанич Димитриев Роман Петров	20	
Сестра Романова Евфросиния Петрова		16
Моисей Григориев КУРИЛЕЦ	25	
Жена его Ирина Демянова		24
Син их Василь Моисеев	1	
Свесть его Евфросиния Демянова		10

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Братовая Моисеева вдова Улияна Павлова		38
Сини еи		
Еким Яковин	14	
Иван Яковин	2	
Аврам Евфимов ДАДИЦКИЙ	50	
Жена его Пелагия Корнеева		45
У них дети синовя		
Тимофей Аврамов	16	
Кирило Аврамов	4	
Дочерь Мария Аврамова		5
Пасинок Аврамов Иван Василиев КУХТИК	20	
Сестри Иванови		
Мария Василиева		14
Анна Василиева		12
Лукерия Василиева		6
Андрей Семенов ЛИТОШ	40	
Жена его Улияна Семенова		35
У них дети син		
Мартин Андреев	10	
Дочери		
Ирина Андреева		6
Анна Андреева		1
Вдова Мария Романова ЛИТОШИХА		65
Яков Иванов ЧИРОК	45	
У него жена Агафия Василиева		40
У них дети синовя		
Нестер Яковин	15	
Гаврило Яковин	10	
Григорий Яковин	2	
Дочери		
Татия[на] Яковина		17
Лукерия Яковина		5
Свесть его Якова вдова Анна Василиева КРИВОЛАПКА		50
Кондрат Степанов ШУЛГА	25	
Жена его Стефанида Павлова		24
Дети их		
Син Иов Кондартов	2	
Дочери		

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Матрона Кондратова		8
Дария Кондратова		4
Харитон Стефанов ШУЛГА	20	
Жена его Ирина Иванова		19
Син их Есип Харитонов	4	
Петро Евфимов КИРИК	40	
У него жена Марина Иосифова		30
У них дети дочери		
Акилина Петрова		8
Феодосия Петрова		4
Пилип Романов СУХАРЕВСКИЙ на глаз хром	70	
Жена его Христина Пархомова		65
Син их Стефан Филипов	26	
Жена его Параскевия Ларионова		25
Николай Онисимов ПТУХА	40	
Жена его Анна Василиева		35
У них дети синовя		
Марк Николаев	12	
Исаак Николаев	4	
Радион Николаев	2	
Сестра Анн[ы] Агрипина Василиева		30
Костантий Прокопиев ДЕРКАЧ	35	
Жена его Стефанида Иванова		30
Дочери их		
Мелания Костантиева		7
Мария Костантиева		1
Иван Денисов ДРОФА	35	
Жена го Наталия Василиева		30
Дети их		
Син – Федор Иванов	7	
Дочерь Матрона Иванова		14
Моисей Ничипоров НИЧИПОРОКА	40	
Жена его Татияна Евфимова		35
Дети их синовя		
Федор Моисеев	20	
Жена его Анна Борисова		19
Тихоний Моисеев	16	
Дочери		

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Анна Моисеева		19
Агафия Моисеева		13
Пелагия Моисеева		11
Параскевия Моисеева		9
Петро Петров ПАВЛЮЧКА	60	
Жена его Параскевия Тимофеева		58
Дети их синовя		
Василь Петров	25	
Жена его Мария Алексеева		25
Дети их синовя		
Иван Василиев	3	
Тит Василиев	1	
Дочерь Настасия Василиева		5
Зеновий Петров	21	
Жена его Устиния Алексеева		20
Тимофей Петров	14	
Племеник их Григорий Василиев КИРЕЕНКО	16	
Яков Андреев ПАВЛЮЧКА	38	
Жена его Мария Иванова		35
У них дети синовя		
Илия Яковин	3	
Радион Яковин	1	
Дочерь Василиса Яковина		7
Вдова Анна Евфимова КОРЖИХА		50
Дети еи		
Иов Фомин	30	
Жена его Марта		30
Дети их		
Пелагия Иовова		8
Агафия Иовова		5
Евдокия Иовова		1
Василь Фомин	22	
Жена его Харитина Тимофеева		20
Стефан Фомин	19	
Жена его Евдокия Данилова		19
Петро Фомин	17	
Евстрат Фомин	15	
Ирина Фомина		14

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Харитина Фомина		11
Мина Игнатов КОРОБКА	30	
Жена его Улияна Евсеева		28
Дети их синовя		
Димитрий Минин	8	
Артем Минин	4	
Филип Минин	2	
Брат Иван Игнатов	28	
Жена его Евдокия Яковина		25
Син их Радион Иванов	2	
Матерь их вдова Ксения Тимофеева		60
Петро Иванов ПОПРУГА	40	
Жена его Ксения Петрова		35
Дети их синовя		
Филип Петров	8	
Иван Петров	4	
Дочерь их Варвара Петрова		16
Василь Иванов БАРАБАШ	30	
Жена его Феодора Петрова		28
Матерь его Мария Кондратиева вдова		80
Служитель – Иван Есифов ПОПОВИЧЕНКО	10	
Иван Романов ТИТУВЕЦ	30	
Жена его Феодосия Михаилова		28
Дети их синовя		
Корней Иванов	8	
Терентий Иванов	4	
Дочерь Анна Иванова		2
Брати Иванови Максим Семенов	22	
Остап Семенов	25	
Жена его Татияна Григориева		24
Вдова Пелагия Петрова ТИТУВЧИХА		55
Дети еи		
Син Мирон Василиев	20	
Жена его Елена Матвеева		19
Максим Захариев ТИТОВЕЦ	40	
Жена его Варвара Моисеева		35
Дети их дочери		
Анна Максимова		9

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Параскевия Максимова		6
Павел Панфилов ТИТУВЕЦ	40	
Жена его Феодосия Димитриева		35
Дети их		
Син Гаврило Павлов	6	
Дочерь Агафия Павлова		8
Демян Панфилов	30	
Жена его Феврония Иванова		25
Син их Остап Демянов	1	
Матерь их вдова Титияна Григориева		60
Павел Матвеев ПОПРУГА	25	
Жена его Ксения Оникеева		22
Син их Иван Павлов	4	
Братовая Павлова Агирпина Алексеева вдова		40
Дочери еи		
Матрона Иванова		12
Марта Иванова		8
Кирило Петров ПОПРУГА	40	
Жена его Варвара Евфимова		35
Дети их		
Син Лукян Кирилов	1	
Дочерь Евфимия Кирилова		12
Григорий Федоров КОТОК	45	
Жена его Настасия		40
Дети их		
Син Стефан Григориев	17	
Дочери		
Параскевия Григориева		12
Марина Григориева		10
Евфросиния Григориева		4
Катерина Григориева		2
Брат его Алексей Федоров КОТОК	43	
Жена его Стефанида Димитриева		40
Дети их синовя		
Демян Алексеев	10	
Лаврентий Алексеев	8	
Савелий Алексеев	5	
Дочерь Варвара Алексеева		3
Савелий Федоров ВЕРЕЩЕПА	40	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Жена его Евгения Иванова		39
Дети их		
Син Никифор Савелиев	1	
Дочери Катерина Савелиева		13
Евфимия Савелиева		10
Евфросиния Савелиева		6
Григорий Максимов ЙОВЕНКО вдов	78	
Син его Стефан Григориев	39	
Жена его Анна Иванова		36
Дети их		
Алексей Стефанов	10	
Савелий Стефанов	6	
Евстрат Федоров КОТОК	50	
Жена его Евфросиния Макарова		48
Дети их син		
Радион Евстратов	13	
Дочери Дария Евстратова		16
Улияна Евстратова		10
Василь Тимофеев ХУДОБА	68	
У него жена Стефанида Тимофеева		60
Дети их		
Иван Василиев	17	
Андрей Василиев	13	
Петро Савелиев ФАЛЕЙ	30	
Жена его Евфросиния Семенова		28
Син их Каленик Петров	3	
Дочерь Устиния Петрова		1
Брат его Матвей Савелиев	20	
Илия Данилов САРЖАН	30	
Жена его Пелагия Кирилова		28
Дочерь его Мавра Илина		2
Алексей Семенов ГРУКАЧ	70	
Син их Михайло Алексеев	30	
У него жена Агрипина Иванова		28
Сини его Роман Михаилов	4	
Мелетий Михаилов	1	
Оникей Никифоров КОСТЮЧЕНКО	51	
Жена его Анна Петрова		49
Син их Есип Оникеев	18	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Максим Оникеев	15	
Кирило Семенов КУЦЯ	70	
У него жена Агафия Опанасова		60
Дети их		
Никифор Кирилов	35	
У него жена Агафия Василиева		30
Дети их		
Тит Никифоров	4	
Дочерь Наталия Никифорова		1
Лазарь Кирилов	20	
Димитрий Кирилов	14	
Гаврило Евстратов СЕЛИЦКИЙ	40	
У него жена Зеновия Исаакова		35
Дети их синовя		
Лукян Гаврилов	15	
Данилов Гаврилов	8	
Кирило Гаврилов	4	
Павел Гаврилов	1	
Максим Василиев КОВТУН	30	
У него жена Евдокия Федорова		28
Дети их		
Син Гаврило Максимов	1	
Дочери		
Катерина Максимова		7
Пелагия Максимова		4
Брат Максимов Иван Василиев	14	
Вдова Харитина Архипова ШЕШЧИХА		80
У ней дети		
Иван Яковин СЕШКА	60	
У него жена Настасия Кондратиева		59
Син их Максим Иванов	13	
Яков Яковин СЕШКА	40	
Жена его Ксения Михаилова		36
Дети их		
Син Федор Яковин	8	
Дочери		
Агрипина Яковина		9
Ирина Яковина		5
Анна Яковина		4

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Вдова Мелания Демянова ПАНФИЛИХА		50
Дети еи		
Игнат Яковин	24	
У него жена Сенклета Аврамова		20
Яков Яковин	15	
Стефан Яковин ПАНФИЛЕНКО	26	
У него жена Лукерия Оникеева		25
У них дети		
Син Пантелимон Стефанов	2	
Дочерь Хотиния Стефанова		5
Василь Трофимов БУЛАВКА	45	
У него жена Улияна Павлова		40
Дети их синовя		
Василь Василиев	18	
Андрей Василиев	13	
Евсей Василиев	9	
Стефан Василиев	7	
Дочерь Мария Василиева		15
Матерь их вдова Параскевия КОТИХА		75
Григорий Димитриев ФЕЩЕНКО	50	
У него жена Параскевия Иванова		49
У них дети		
Син Алексей Григориев	7	
Дочери		
София Григориева		16
Евгения Григориева		10
Вдова Евфросиния Прокопиева ЛАГУТИХА		70
Син еи Михайло Димитриев	17	
Трофим Кондратиев НИЦЕНОК	50	
У него жена Дария Трофимова		40
У них дети		
Син Никита Трофимов	20	
Жена его Параскевия Евстратиева		18
Дочери		
Параскевия Трофимова		12
Улияна Трофимова		5
Кузма Григориев ВЕЛИКОДНИЙ	20	
У него жена Евдокия Охремова		19
Василь Илиин ТИТОРЕНКО	30	

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Жена его Марта Михаилова		28
Син их Михаил Василиев	2	
Брат Андрей Илин	25	
У него жена Марта Иванова		20
Семен Остапов ТИТОРЕНКО	40	
Жена его Ксения Петрова		38
У него дети		
Омелян Семенов	9	
Герасим Семенов	1	
Пасинок Марко Василиев ИВАНЧИН	10	
Иван ПЯТНИЦКИЙ	60	
У него жена Агафия Иосифова		60
Дочерь их Дария Иванова		20
Агафия Тихониева ПОДОЛСКАЯ вдова		60
У ней син Антон Григориев	24	
Михайло Григориев ШУДРА	21	
Жена его Василисса Моисеева		20
Син его Иван Михайлов	полу	
Илия Степанов РУГ вдов нем	50	
Дети его синовя		
Тихоний Илиин	16	
Стефан Илиин	13	
Опанас Артемов КИРИК	35	
У него жена Улияна Андреева		30
У них дети синовя		
Петр Опанасов	12	
Федор Опанасов	10	
Дочери		
Анна Опанасова		7
Елена Опанасова		4
Катерина Опанасова		1
Михайло Петров ДУБ	38	
У него жена Елисавета Яковлева		36
Дети их синовя		
Василь Михаилов	12	
Наум Михаилов	10	
Мартин Екимов СТЕЦЕНОК	45	
Жена его Анна Остафиева		40
Дочерь их Мария Мартинова		10

Села Вибель	Мужеска пола лет	Женска пола лет
Матерь Мартинова Варвара Димитриева		65
Удовствующая козачка Елена Павлова дочь МУЦКАЯ		60
У ней дети синовя		
Тит Калеников	23	
Улас Калеников	20	
Федор Калеников	18	
Григорий Калеников	16	
Иван Павлов ОЛЕХА	45	
Жена его Харитина Каленикова		38
У них дочери		
Марта Иванова		12
Наталия Иванова		11
Мария Иванова		1
Кирило Даниилов КРУПИНА	60	
У него жена Евдокия Иванова		55
Син их Кирило Григориев	20	
Вдова Пелагия Андреева КОТИХА		45
У ней дети		
Син Тит Кирилов	13	
Дочери		
Татияна Кирилова		18
Евфимия Кирилова		9
Андрей Прокопиев КЛИПКА	35	
У него жена Мария Леонтиева		30
У них дети		
Син Иван Андреев	7	
Дочери		
Евдокия Андреева		5
Лукерия Андреева		2
Параскевия Андреева		пол года
Иван Семенов ОСНАЧ	22	
У него жена Акилина Кирилова		20
Дочь их Стефанида Иванова		1
Федор Терентиев МЕХЕДЕНКО	25	
Жена его Евфросиния Терентиева		23
Брат Федоров Исай Терентиев	15	
Алексей Иванов УЗКИЙ	56	
У него жена Мелания Петрова		50

Села Вибель	**Мужеска пола лет**	**Женска пола лет**
У них дети		
Син Яков Алексеев	10	
Дочь Параскевия Алкексеева		12
ИТОГО:	**342**	**345**

В копии

На подленой тако:

К сей Сказки Смотритель села Вибель войсковой товариш Василий Стешевский подписался

Дворанской Заседатель Гаврила Шуба

Селений Заседатель Яков Решинский Филипович

V. РОДЕ НАШ КРАСНИЙ

ВІДКРИЄМО ТАЄМНИЦЮ РОДОВОДУ

У полі калина,
У полі червона.
Хорошенько цвіте.
Ой роде наш красний,
Роде наш прекрасний,
Не цураймося, признаваймося,
Бо багацько нас є.
Що перший цвіточок –
То рідний батенько.
Хорошенько цвіте.
Що другий цвіточок –
То рідная ненька.
Хорошенько цвіте.
Що третій цвіточок –
Рідна сторононька.
Хорошенько цвіте.

Українська народна пісня

Вивчаючи свій родовід, занурюємося у власну історію: від первісних часів до сьогодення. Людина прагне відшукати власні витоки – і не заради власних амбіцій, а для того, щоб знайти сили і наснаги до нових життєвих зрушень, праці та натхнення. З давніх-давен в Україні існував звичай родичання, він поєднував близьку і далеку рідню, зміцнював сім'ї, роди. Борис Грінченко у своєму словнику з ноткою докори пише: «Старі повмирали, а молоді не дуже родаються». На жаль, і сьогодні така тенденція зберігається. Народна пісня «Роде наш красний» закликає: «Не цураймося, признаваймося». В цьому заклику закладена турбота про зміцнення роду, утвердження життя народу.

Відродження України, нашої духовності неможливі без зміцнення родоводу. Жити у злагоді, рідднитися, підтримувати зв'язок поколінь на користь суспільству і рідної країни. Сьогодні як ніколи важливо жити у злагоді. У кожного родоводу є щось своє, неповторне, і в цій неповторності – краса і вічна молодість нашої духовності, запорука сили і перемог.

Історія завжди в особах. Пізнаючи минуле свого роду, краще пізнаємо себе, сенс свого життя, своє призначення: чого я з'явився на цей світ. Покликання людини – осмислити свою історію, розуміти себе і сучасний світ.

Прізвище людини ідентифікує її родову приналежність, що передається від покоління до покоління і вказує на спорідненість. Моє генеалогічне древо окрім роду Силків (батько Іван Михайлович) поєднує в собі роди Павленків (бабуся Ірина Іванівна) та Притиковських (прабабуся Марина Григорівна), Сердюків (мама Ганна Василівна) та Андросенків (прабабуся

Уляна Іванівна), Скрекелів (бабуся Мотря Мойсеївна) та Голеховських (прабабуся Устина Семенівна). Українські прізвища мають дуже розгалужену морфологію формування. Інколи за прізвищем можна визначити ймовірний регіон або навіть місцевість України, з якої походив предок певної людини, також можна припустити про його рід занять, належність до козаків чи церковнослужителів, звання або чин або особливу прикмету, давність прізвища. Проте, слід зауважити, що трактування прізвищ цілком може бути неоднозначним. Спочатку родові прізвища носили переважно багаті люди, проте вже в XVII столітті майже всі українці мали власні. Але прізвища часто трансформувалися, на їх основі могли створюватися нові. Так син людини з прізвищем Коваль міг отримати прізвище Коваленко (син Коваля), а його дружина – Ковалиха. Багато прізвищ з'явилися в часи Запорозької Січі, оскільки при вступі на Січ козак міняв своє старе прізвище на нове. Стабільності прізвища набули лише в XIX столітті. В українських прізвищах суфікс -ко вказує на походження від Козацьких родів. Силки – це козацький рід, прізвище якого, можливо, має значення по-батькові від зменшувальної форми Силка з канонічних чоловічих імен Сила, Сильван, Силуан.

Досить значну групу сучасних прізвищ складають ті, основою для утворення яких була якась характеристична особиста ознака людини, що виділяла її з-поміж оточення. Прізвища ті виникають з первісних прізвиськ – вуличних кличок.[1] Правильно писав В. Ястребов, що найбільш цікавий розряд прізвиськ складали ті, що давали характеристику людини за її зовнішнім виглядом, фізичними ознаками і властивостями. Деколи вистачить одного влучного слова, щоб змалювати портрет відомої особи. Народ, художник слова, зважає на особливості фізичної організації людини, щоб зобразити її повністю. Так, Сердюк – це сердитий, непримиренний до ворогів. Сердюками називали раніше в Малоросії козаків, які служили в гвардії отамана (гетьмана) або у піхотних сердюцьких полках.[2] Це прізвище відоме з XVII століття. Перша згадка – серед козаків Зборівського реєстру 1649-го року Ніжинської 1-ї полкової сотні значиться Сердиченъко Степан. В архівних документах XVIII століття – козацьких компутах, присягах, реєстрах тощо – зустрічаються багаточисельні представники старшини, козаків і посполитих з прізвищем Сердюк в Київському, Ніжинському, Чернігівському та інших козацьких полках. Також більше 10 осіб з прізвищем Сердюк значаться в реєстрі Нової Запорізької Січі за 1756 рік.[3] Таким чином, можна сказати, що Сердюки – давній козацький рід.

Прізвища з суфіксом -енко найчастіше мають патронімічне значення, тобто вказують на батька (предка) особи: Павленко – син Павла, Андросенко – син Андроса. Ім'я Андрос походить від християнського імені Андрон (церковне Андронік) чи Андріян (церковне Адріан).[4]

---

[1] Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. – Київ: Наукова думка, 1966. – С. 35.

[2] Ганжинжина И. М. Словарь современных русских фамилий. – Москва: АСТ, Астрель, 2001. – С. 430.

[3] Сердюки (роди) / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сердюки_(роди) (дата звернення: 10.07.2016).

[4] Ганжинжина И. М. Словарь современных русских фамилий. – С. 26, 351.

СИЛА РІДНОГО КОРЕНЯ

Ще у позаминулому столітті переселився із-за Десни на її лівий берег, у Виблі, козак Яків Іванович Силко. Зустрів і покохав місцеву красуню Февронію Дмитрівну. Побралися, народили діточок, серед них був і мій прадід Наум Якович, який з'явився на світ Божий близько 1860 року. Отак і пустив коріння на вибельській землі рід Силків. Наум Силко вмів читати і писати і всіляко заохочував потяг своїх дітей та онуків до науки та книжок. Його син Михайло не забував, як їхній батько довгими зимовими вечорами читав з дітьми «Псалтир» чи «Молитвослов». Дітлахи таким чином запам'ятовували молитви і перед сном читали «Отче наш». Бабуся Ірина розповідала мені пізніше, що її чоловік, а наш дідусь, Михайло Наумович, був письменним, від свого батька успадкував любов до книжок і, як найдорожчу реліквію, зберігав «Псалтир», за яким навчалися грамоті наші пращури.

Псалтир, який зберігав
Михайло Наумович Силко

А ще Михайло Наумович цікавився коренями свого роду. Одного разу дідусь Михайло зустрів на ярмарку в Чернігові чолов'ягу, який торгував тютюном. З'ясувалося, що той із містечка Блистова, що за 30 верст від Мени. Торговець був здивований, коли почув прізвище нового знайомця – Силко. Залишивши пакунки з тютюном на двох своїх синів, мешканець Блистової затяг діда Михайла до сусіднього шинку, де за чаркою молодої вишнівки, вони проспілкувалися кілька годин. Нашому дідові на той час виповнилося 20 років. Він зрозумів, звідки оте зацікавлення його особою незнайомого співрозмовника, набагато старшого за віком. Справа в тому, що вони – тезки. Зустрілися двоє Михайлів з однаковим прізвищем. Обидва з козацьким корінням і через те небайдужі до того, чи «наша пісня, наша слава не вмре, не загине»? Козак з Блистової розповів, що прізвище Силко чи не найпоширеніше в їхньому та сусідніх селах і хуторах. Походить воно від слова «сила». У Блистовій силачів, які здатні були розігнути підкову чи зім'яти руками монету, завжди вистачало. Неспроста саме тут народився справжній богатир із світовою славою – Терентій Савич Корінь (1883–1931). Співрозмовники, згадавши про земляка-силача, пожартували, що, мабуть, таке прізвище колись одержав невисокий на зріст, але міцної статури з повними ознаками чоловічої сили козак. Про таких казали: «Весь пішов у корінь».

Далі було ще цікавіше. Смачна вишнівка «розв'язала» язики. Михайло Силко із Блистової, розповідаючи про дивовижну силу Терешка Кореня, зазначив, що в їхньому селі кожне сільське свято закінчується змаганням із боротьби парубків і кулачного бою. Якщо Терентій Корінь, демонструючи свою фізичну силу, хрестився двопудовою гирею, то його молоді земляки поки що використовують пудову… А двоє синів оповідача якось на спір перенесли на руках через ручай віз, навантажений тюками з тютюном. «Неспроста виходить, Силки носять таке прізвище, до того ж, ми з родиною Коренів – рідня, – розповідав нащадок блистівських козаків, якого життя примусило зайнятися купецькою справою. – Коли Терешко Корінь придбав соломорізку, то для нас виконував ці роботи безкоштовно».

Та особливо вразила нашого дідуся оповідь його тезки з Блистової про те, як їхня козацька родина неодноразово опинялась на межі виживання. Силки мали кілька десятин землі, а в родині було дев'ятеро дітей. Важко прохарчуватися з тих клаптиків землі. І не лише колишні кріпаки, а й нащадки козаків мусили йти в кабалу до поміщиків, вирушати на заробітки до Таврії або шукати роботу в містах. Коли у Менській волості особливого поширення набуло тютюнництво, у селян з'явилася надія на покращення життя. Менський тютюн справді користувався попитом у Петербурзі, Москві та інших містах. Натомість наживалися з продажу тютюну лише скупники, які купували його за безцінь. Між скупниками тютюну і населенням тієї ж Блистової раз у раз виникали сутички. Скупники поспішали до урядника і… вигравали. Одного разу козацький син Яків Силко не стримався і сказав у вічі скупникам та запрошеному ними урядникові все, що він думає про них та їхнє безбожне

Пам'ятна стела на честь силача Терентія Кореня в селі Блистова

Подорож архімандрита Никодима до Блистової

здирництво. А наприкінець ще й кулаком пригрозив у їхній бік. Люди, що зібралися тоді на тютюновому полі, зблідли, коли почули з вуст урядника: «А на тебе, злочинець, тепер Сибір чекатиме…».

Оповідач прийняв на душу ще одну чарчину тернівки і додав: «Мені про все це розповідала наша бабуся Ганна, яка під час тієї свари стояла поряд з Яковом, він доводився їй дядьком. Того ж дня, нашвикоруч зібравшись, Яків Силко зник у невідомому напрямку. Люди казали, що він подався у Новоросію на заробітки. Більше Якова його рідня не бачила».

Слухаючи розповідь свого старшого тезки, Михайлу Наумовичу кортіло поділитися своїми здогадками про подальшу долю Якова Силки. Втікаючи від неминучої каторги, він перебрався через Десну і по дорозі зустрів вродливу дівчину – молодість, кохання взяли своє. Так невдовзі народилась вибельска гілка давнього козацького роду Силків. Наш дід тоді не став приголомшувати співрозмовника своїми припущеннями. Прощаючись з цікавим співбесідником, онук Якова Силки пообіцяв відвідати Блистову – рідне село Силків і Коренів. Він і справді збирався у цю подорож – до географічних і духовних витоків свого роду. Одначе планам нашого дідуся не судилося збутися. Невдовзі почалася Перша світова війна, вслід за нею вогненно-кривавою колісницею прогриміла нашою землею війна громадянська. Воєнне страхіття порозкидало людей, покалічило долі, обірвало біографії.

Нам у спадок залишилися спомини діда про його спілкування з представником блистовської гілки роду Силків. Ті дідусеві спомини передавались від старших до молодших поколінь нашої родини і стали ніби сімейним переказом. Я почув його від батька і твердо вирішив з'ясувати – бувальщина це чи легенда? Так почалася кропітка робота в архівах, вивчення літератури, бесіди і листування з людьми, які носять прізвище Силки, Корінь.

Вивчаючи метричні книги Троїцької церкви села Виблі за період з 1870 року по 1919 рік у Державному архіві Чернігівської області, нам вдалося дослідити всі гілки роду Якова Силки. За архівними даними з'ясовано, що у Якова Івановича і його дружини Февронії Дмитрівни було п'ятеро дітей:

Наум (1860?–?);

Агафія (1862–29 вересня/12 жовтня 1907);

Ганна (1868–?);

Іван (7/20 грудня 1871–?);

Тимофій (22 лютого/7 березня 1875–?).

РІД СИЛКІВ – ГІЛКА НАУМА ЯКОВИЧА

Силки були одноосібниками, не поспішали ані до ТСОЗів, ані пізніше до колгоспу. Мій прадід Наум Якович з дитинства клопотався біля землі і своїх дітей навчав цінувати хліборобську справу. Мали коня, корову, свиней, земельний наділ 40 десятин. Випасок – місцина на околиці Вибель. Пасли там худобу: корів, овець, а також свиней. Пам'ятаю бабуся Ірина взяла мене із собою, коли надійшла наша черга корів пасти. Вона розповіла, що тут, на випаску, наш прадідусь Наум мав власний млин. На початку XX століття у Виблях було понад 40 млинів.

Одноосібники мулили очі новій владі. Коли почалася суцільна колективізація, до Силків завітали уповноважений з району, чекіст у військовій формі та місцеві активісти, оглянули господарство і суворо попередили господарів – не вступите до колгоспу, готуйтеся у далеку путь до Сибіру. Мудрий Наум Якович зрозумів – погрози серйозні, страшні. Кілька сімей одноосібників, насамперед тих, кого нова влада називала «куркулями» або «павуками», вимушені були залишити село. У сусідів Мулачів «реквізували» худобу і клуню, у козака Приступи – просторий дім. Покликав Наум Якович домашніх і каже: «Все, годі вичікувати, пишемося у колгосп. Хоч нічого хорошого там немає, але в Сибіру ще гірше». Того ж дня написали заяву про вступ до колгоспу. З подвір'я Силків перекочували до колгоспу кінь, корова Лиска, а також сільськогосподарський реманент – плуг, дві борони та ін. Корова Лиска аж ніяк не сприймала колгоспних нововведень. Силки надоювали від неї стільки молока, що на всю велику сім'ю вистачало. А в колгоспі і корми не ті, і догляд не той. Лиска «застрайкувала» –

Село Виблі на початку XX століття

надої від неї стали мізерними. Дід Михайло дуже жалкував за Лискою і нерідко крадькома приходив до колгоспного корівника, щоб підгодувати свою улюбленицю.

Наум Якович Силко був двічі одружений. Перша дружина – **Степанида Трохимівна** (1859–25 серпня/7 вересня 1894). У Наума Яковича і Степаниди Трохимівни народилося п'ятеро дітей:

Гнат (26 травня/8 червня 1883–28 травня/10 червня 1883);

Мойсей (5/18 вересня 1884–16 березня 1945);

Федір (5/18 червня 1887–29 вересня/12 жовтня 1892);

Євдокія (15/28 лютого 1890–24 березня/6 квітня 1892);

Михайло (8/21 листопада 1892–1943).

Гнат Наумович Силко народився 26 травня/8 червня 1883 року. Хрестили його священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський 27 травня/9 червня 1883 року. Хрещений батько – козак Микола Петрович Булавка.[1] Гнат помер 28 травня/10 червня 1883 року від дитячої хворобливості.[2] Чин поховання відслужив 30 травня/12 червня 1883 року священик Степан Чудновський.[3]

Мойсей Наумович Силко народився 5/18 вересня 1884 року. Хрестили його 8/21 вересня 1884 року священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський. Хрещеним батьком був Микола Петрович Булавка.[4] Мойсей Наумович 31 січня/13 лютого 1903 року одружився з **Христиною Захарівною Шульгіною** (17/30 травня 1880–?). (Батьки Христини: Захар Федорович Шульга та Ганна Кирилівна)[5]. Таїнство вінчання здійснили священик Степан Чудновський та псаломщик Феофан Базилевич. Поручителями від нареченого були Митрофан Трохимович Новик, Тимофій Павлович Шульга; від нареченої – Микита Кирилович Мулач, Андрій Йосипович Шульга.[6] В родині Мойсея і Христини народилося семеро дітей (*дивись «Рід Силків – гілка Мойсея Наумовича»*). Мойсей Наумович помер 16 березня 1945 року.

Федір Наумович Силко народився 5/18 червня 1887 року. Хрестили його 7/20 червня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Хрещений батько – козак Василь Петрович Булавка.[7] В віці п'яти років 29 вересня/12 жовтня 1892 року Федір помер від дифтерії. В той же день чин відспівування відслужили священик Степан Чудновський та псаломщик Георгій Косач.[8]

Євдокія Наумівна Силко народилася 15/28 лютого 1890 року. Хрестили її 17 лютого/2 березня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський. Хрещена мати – козачка Харитина Іванівна Шульгіна.[9] Через два роки

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 491зв., 492.

[2] Саме така причина смерті названа у документі. Дитяча смертність була в ті часи дуже висока.

[3] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 582зв., 583.

[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 340. – Арк. 426зв., 427.

[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 19зв., 20.

[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 69зв, 70.

[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 521. – Арк. 379зв., 380.

[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 450зв., 451.

[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 577зв, 578.

24 березня/6 квітня 1892 року Євдокія померла від коклюшу. Чин похорону відправили 25 березня/7 квітня 1892 року священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[1]

Михайло Наумович Силко народився 8/21 листопада 1892 року. Хрестили його 9/22 листопада 1892 року священик Степан Чудновський і псаломщик Георгій Косач. Хрещеним батьком був козак Василь Петрович Булавка.[2] Михайло Наумович у 1913–1920 роках служив в армії, в Маньчжурії. У 1923 році одружився з **Іриною Іванівною Павленко**. В родині народилося шестеро дітей (*дивись «Рід Силків – гілка Михайла Наумовича»*). Михайла Наумовича в 1943 році призвали на Велику Вітчизняну війну, з фронту він не повернувся.

Дружина Наума Яковича – **Степанида Трохимівна** – померла у віці 35-ти років 25 серпня/7 вересня 1894 року. Причина смерті в метричній книзі не вказана. Чин поховання відслужили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич на сільському кладовищі 27 серпня/9 вересня 1894 року.[3]

Від другої дружини **Тетяни Митрофанівни** народилося дев'ятеро дітей:

Марфа (31 серпня/13 вересня 1895–26 червня/9 липня 1896);

Олена (25 травня/7 червня 1897–?);

близнята Макар (25 липня/7 серпня1899–?) та Улита (25 липня/7 серпня 1899–2/15 жовтня 1900);

Іван (26 липня/8 серпня 1901–20 березня 1944);

Марія (5/18 лютого 1904–1960);

Ксенія (16/29 січня 1907–18 грудня 1987);

Василь (25 квітня/8 травня 1909–29 листопада/12 грудня 1911);

Параска (13/26 жовтня 1912–10 серпня 2002).

Марфа Наумівна Силко народилася 31 серпня/13 вересня 1895 року. Хрестили її на другий день 1/14 вересня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Хрещена – козачка Харитина Іванівна Шульгіна.[4] В віці одного року 26 червня/9 липня 1896 року Марфа померла від дитячої хворобливості. Чин поховання відправили 27 червня/10 липня 1896 року священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач.[5]

Олена Наумівна Силко народилася 25 травня/7 червня 1897 року. Хрестили її 26 травня/8 червня священик Степан Чудновський та диякон Георгій Косач, хрещена – козачка Харитина Іванівна Шульга.[6] Олена Наумівна 5 червня 1919 року вийшла заміж за **Степана Митрофановича Борока** (1/14 липня 1896–?) з села Піски.[7] У них народилася донька Марія. Після смерті Олени, Марію усиновила рідна сестра Олени – Марія Наумівна.

Близнята **Макар Наумович Силко** та **Улита Наумівна** народилися 25 липня/7 серпня 1899 року. В той же день їх охрестили священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 436зв, 437.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 416зв., 417.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 436зв, 437.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 986. – Арк. 447зв., 448.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 690зв., 691.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 997. – Арк. 14зв., 15.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. – Арк. 4.

псаломщика Феофан Базилевич. Хрещені батьки – відставний полковник Михайло Кирилович Карпинський і козачка Харитина Іванівна Шульгіна.[1] Улита померла у віці одного року 2/15 жовтня 1900 року від скарлатини. Відспівали її 3/16 жовтня священик Степан Чудновський та диякон Георгій Косач.[2] Коли помер Макар невідомо, мабуть, також у дитячому віці.

Іван Наумович Силко народився 26 липня/8 серпня 1901 року. Хрестили його 29 липня/11 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Павло Трохимович Новик.[3] Іван Наумович був двічі одружений. З першою дружиною **Марфою Василівною Минець** (1902–?) розлучився 1 червня 1924 року.[4] Друга дружина – **Тетяна Григорівна** (15 січня 1904–23 квітня 1981). Дітей не було. Іван Наумович учасник Великої Вітчизняної війни. Рядовий, служив у 154-му окремому гвардійському батальйоні зв'язку 54-ї армії. Загинув на фронті 20 березня 1944 року.

Марія Наумівна Силко народилася 5/18 лютого 1904 року. Хрестили її 6/19 лютого священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Павло Трохимович Новик і козачка Харитина Іванівна Шульгіна.[5] Марія Наумівна 6 лютого 1925 року вийшла заміж за **Івана Степановича Ткаченка** (24 липня/6 серпня 1901–?) з села Вершинова Муравійка.[6] Удочерила після смерті рідної сестри Олени Наумівни її дочку Марію. Померла Марія Наумівна у віці 56 років в 1960 році.

Ксенія Наумівна Силко народилася 16/29 січня 1907 року. Хрестили її 17/30 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – козачка Ірина Кіндратівна Шульга.[7] Ксенія Наумівна вийшла заміж за **Миколу Титовича Пузана** (1904–грудень 1943) з села Піски. У них народилося троє дітей:

Олександра (15 березня 1924–19 березня 2005);

Федір (?–?);

Ганна (1 серпня 1937–5 січня 1987).

Ганна Миколаївна Пузан працювала ланковою в колгоспі імені 20-річчя Жовтня в селі Виблі. Вийшла заміж за **Володимира Фомича Йовенка** (?–10 серпня 1994) з села Виблі. У них народилося троє синів: Микола (15 грудня 1957 р.н.), Володимир (13 серпня 1960 р.н.), Сергій (6 грудня 1965 р.н).

Сергій Володимирович Йовенко 29 липня 1989 року одружився з **Оленою Василівною** (4 березня 1969 р.н.). Сергій в 1992 році закінчив Харківський інститут механізації та електрифікації сільського господарства, Олена в тому ж році закінчила Харківський педагогічний інститут імені Г. С. Сковороди. Подружжя має двох дітей: Анну (10 липня 1990 р.н.) та Дмитра (11 лютого 1995 р.н.). **Анна Сергіївна Йовенко** в 2013 році закінчила Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, зараз – аспірант

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1008. – Арк. 511зв., 512.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 517зв., 518.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 175зв., 176.
[4] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 8. – Арк. 399.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 646зв, 647.
[6] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. – Спр. 26. – Арк. 212.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 804зв., 805.

Ксенія Наумівна Пузан (Силко)

Микола Титович Пузан –
чоловік Ксенії Наумівни

Олександра Миколаївна Пузан –
дочка Ксенії Наумівни

Ганна Миколаївна Йовенко (праворуч)
з сестрою Олександрою
і сином Миколою, 1977 рік

Володимир Фомич Йовенко –
чоловік Ганни Миколаївни

Весілля Володимира Володимировича
і Раїси Йовенків

Весілля Сергія Володимировича
і Олени Йовенків, 1989 рік

Родина Йовенко: Сергій Володимирович з дружиною Оленою Василівною
та дітьми Анною і Дмитром

інституту сільськогосподарської мікробіології та агропромислового виробництва. **Дмитро Сергійович Йовенко** в 2016 році закінчив Чернігівську академію державної пенітенціарної служби.

Василь Наумович Силко народився 25 квітня/8 травня 1909 року. Хрестили його священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич 26 квітня/9 травня 1909 року. Хрещені батьки – козак Павло Трохимович Новик та козачка Ірина Кіндратівна Шульга.[1] У двохрічному віці 29 листопада/12 грудня 1911 року Василь помер від корі. На другий день 30 листопада/13 грудня чин поховання відправили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[2]

Параска Наумівна Силко народилася 13/26 жовтня 1912 року, хрестили її 14/27 жовтня 1912 року священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – Устина Кіндратівна Шульга.[3] Параска Наумівна вийшла заміж за **Олексія Івановича Шульгу**[4] (1905–20 березня 1943). Подружжя проживало у Виблях. Олексій Іванович працював у колгоспі імені Балицького, учасник Великої Вітчизняної війни помер від ран. Параска Наумівна померла 10 серпня 2002 року. У Олексія Івановича і Параски Наумівни народилося троє дітей:

Наталія (18 червня 1935[5]–22 лютого 2015);

Микола (8 грудня 1938–31 серпня 1998);

Петро (19 серпня 1942–25 червня 2015).

Наталія Олексіївна Шульга вийшла заміж за **Федора Павловича Корявця**. Їхні діти: Василь (22 лютого 1961 р.н.), близнята Микола та Любов (19 квітня 1966 р.н.).

Олексій Іванович Шульга – чоловік Параски Наумівни

Параска Наумівна Шульга (Силко)

Федір Павлович Корявець – чоловік Наталії Олексіївни, 1970 рік

Наталія Олексіївна Корявець (Шульга) – дочка Параски Наумівни

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 485зв., 486.

[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 331зв., 332.

[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 212зв, 213.

[4] Батько Олексія Івановича – Шульга Іван – був одружений на Мороз Степаниді з Ковчина, яка принесла з Києва Августовську ікону Божої Матері.

[5] ДАЧО. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 49. – Арк. 117.

Свято-Троїцька церква села Виблі. Поряд зі священиком з іконою – Параска Наумівна, 1983 рік

Василь Федорович Корявець – син Наталії Олексіївни, 1974 рік

Любов Іванівна Корявець (Яцина) – дружина Василя Федоровича

Павло Васильович Корявець – син Василя Федоровича

Євген Васильович Корявець – син Василя Федоровича

Василь Федорович Корявець одружився 18 лютого 1989 року з **Любов'ю Іванівною Яциною** (7 червня 1961 р.н.) із села Горбове Куликівського району. Подружжя має двох синів: Павла (14 вересня 1989 р.н.) та Євгена (18 лютого 1993 р.н.). **Євген Васильович** 1 жовтня 2016 року одружився з **Ольгою Сергіївною Радченко** (27 травня 1993 р.н.).

Микола Федорович Корявець закінчив Бобровицький сільськогосподарський технікум, факультет зоотехнія. Одружився 17 липня 1988 року з **Надією Володимирівною Мулач** (29 листопада 1966 р.н.). Надія Володимирівна закінчила Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, факультет загальнотехнічна дисципліна. Подружжя має двох синів Анатолія (10 липня 1989 р.н.) і Дмитра (2 березня 1991 р.н.). **Анатолій Миколайович Корявець** закінчив Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, індустріальний факультет. Одружився 16 листопада 2013 року з **Катериною Вікторівною Козловою**. Катерина Вікторівна закінчила політехнічний інститут, технологічний факультет. Подружжя має двох доньок Марію (9 січня 2015 р.н.) та Анну (27 жовтня 2016 р.н.). **Дмитро Миколайович Корявець** закінчив Чернігівський національний

Микола Федорович Корявець – син Наталії Олексіївни

Надія Володимирівна Корявець (Мулач) – дружина Миколи Федорович

Анатолій Миколайович Корявець з дружиною Катериною і донькою Марією

Вінчання Дмитра Миколайовича Корявця і Анастасії Володимирівни Шульги, 2014 рік

педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, індустріальний факультет. Одружився 18 жовтня 2014 року з **Анастасією Володимирівною Шульгою** (9 липня 1994 р.н.). Анастасія Володимирівна студентка Чернігівського національного технологічного університету, факультет життєдіяльності, природокористування і туризму.

Любов Федорівна Корявець закінчила Чернігівський кооперативний технікум, 1 березня 1986 року вийшла заміж за **Миколу Володимировича Яковця** (16 жовтня 1957 р.н.). Микола Володимирович закінчив Всесоюзну школу майстрів-круп'ярів у Москві, на даний час – приватний підприємець. Подружжя має двох дочок Тетяну (24 квітня 1989 р.н.) та Олену (18 листопада 1991 р.н.). **Тетяна Миколаївна** закінчила Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, працює вихователем у Чернігівському дошкільному навчальному закладі № 64 «Оленка». Вийшла заміж 30 жовтня 2010 року за **Віталія Володимировича Козакова** (21 жовтня 1986 р.н.). Віталій Володимирович закінчив Чернігівський національний педагогічний університет імені Т. Г. Шевченка, працює водієм в Чернігівському автопарку. Мають сина Богдана (17 серпня 2001 р.н.). **Олена Миколаївна** закінчила Чернігівський національний технологічній університет, займається підприємницькою діяльністю (фізична особа-підприємець), менеджер з персоналу. Вийшла заміж 23 липня 2011 року за **Андрія Івановича Шпеко** (30 липня 1989 р.н.). Андрій Іванович закінчив Чернігівську філію Рівненського

Любов Федорівна Яковець (Корявець) – дочка Наталії Олексіївни

Микола Володимирович Яковець – чоловік Любові Федорівни

Родина Козакових: Віталій, Тетяна і син Богдан

Олена Миколаївна Шпеко (Яковець) – дочка Любові Федорівни

Анастасія Шпеко – дочка Олени Миколаївни і Андрія Івановича

Весілля Андрія Івановича Шпеко і Олени Миколаївни Яковець, 2011 рік

інститут Слов'янознавства Київського Славістичного Університету. На даний час працює водієм в Чернігівському автопарку. Мають доньку Анастасію (28 травня 2012 р.н.).

Микола Олексійович Шульга одружився 22 січня 1967 року з **Ганною Петрівною Станькевич** (19 грудня 1945 р.н.). Їхні діти: Валентина (26 серпня 1967 р.н.), Сергій (18 березня 1969 р.н.).

Микола Олексійович Шульга – син Параски Наумівни

Ганна Петрівна Шульга (Станькевич) – дружина Миколи Олексійовича

Родина Станькевичів: Петро з дружиною Оленою й донькою Ганною, 1947 рік

Валентина Миколаївна Шульга в 1982 році закінчила 8-річну виблівську школу, в 1986 році – Бобровицький радгосп-технікум за спеціальністю агрономія. Працювала на Чернігівському підприємстві «Хімволокно». Одружилася 22 червня 2002 року з **Валерієм Михайловичем Школьним** (4 червня 1966 р.н.) з села Бігач Менського району Чернігівської області. Валерій Михайлович у 1993 році закінчив Українську академію внутрішніх справ за спеціальністю правознавство, працював слідчим, з 2008 року пенсіонер за вислугою років. Подружжя має доньку Валерію (18 грудня 2003 р.н.), учениця сьомого класу 15-го ліцею м. Чернігова.

Валентина Миколаївна Шульга – дочка Миколи Олексійовича

Валерій Михайлович Школьний – чоловік Валентини Миколаївни

Валерія Школьна – дочка Валентини Миколаївни і Валерія Михайловича

Сергій Миколайович Шульга в 1987 році закінчив Чернігівське ПТУ № 15, де одержав спеціальність фрезерувальника 3-го розряду, в 1995 році закінчив Чернігівський державний педагогічний інститут, факультет фізичного виховання. Сергій Миколайович 6 листопада 1992 року одружився з **Іриною Іванівною Воронковою** (13 травня 1966 р.н.). Ірина Іванівна народилася в місті Борисоглєбськ Воронезької області, в 1985 році закінчила Борисоглєбський технікум інформатики та обчислювальної техніки за спеціальністю технік по механізації обліку, в 1992 році закінчила Чернігівський технологічний інститут за спеціальністю інженер-механік по машинам і апаратам текстильної, легкої промисловості

Сергій Миколайович Шульга – син Миколи Олексійовича

Ірина Іванівна Шульга (Воронкова) – дружина Сергія Миколайовича, 2009 рік

Ольга Шульга – дочка Сергія Миколайовича та Ірини Іванівни

Світлана Шульга – дочка Сергія Миколайовича та Ірини Іванівни

та побутового обслуговування. Подружжя має двох дочок: Ольгу (4 жовтня 1993 р.н.) та Світлану (10 лютого 1997 р.н.). **Ольга Сергіївна Шульга** закінчила в 2015 році Київський національний університет харчової промисловості за фахом інженер-технолог переробки і зберігання зерна. **Світлана Сергіївна Шульга** навчається в Чернігівському національному технологічному університеті за спеціальністю управління персоналом.

Петро Олексійович Шульга мав дружину **Марію Петрівну** (17 серпня 1949 р. н.). Їхні діти: Олександр (23 лютого 1976 р.н.), Василь (11 квітня 1984 р. н.).

Петро Олексійович Шульга – син Параски Наумівни

Родина Шульгів: Петро Олексійович (ліворуч), дружина Марія Петрівна (крайня праворуч), діти Олександр із дружиною і Василь

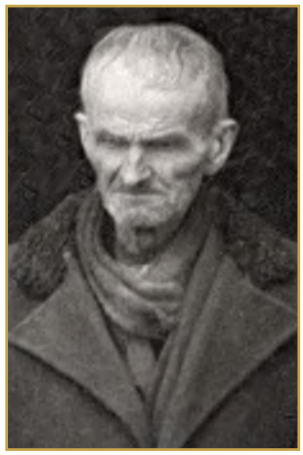
РІД СИЛКІВ – ГІЛКА МОЙСЕЯ НАУМОВИЧА

У **Мойсея Наумовича і Христини Захарівни** народилося семеро дітей:
Олена (19 травня/1 червня 1906–?);
Андрій (1/14 липня 1907–15/28 липня 1907);
Євдокія (3/16 серпня 1909–1 листопада 1984);
Петро (12/25 грудня 1912–липень 1953);
Яків (10/23 жовтня 1915–15/28 вересня 1916);
Григорій (5/18 серпня 1917–5 лютого 1944);
Степан (21 грудня 1919–?).

Олена Мойсеївна Силко народилася 19 травня/1 червня 1906 року. Хрестили її 21 травня/3 червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена мати – власниця Олена Несторівна Ткаченко.[1]

Андрій Мойсейович Силко народився 1/14 липня 1907 року. Хрестили його 2/15 липня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Микола Тимофійович Шульга та козачка Марфа Прокопівна Новикова.[2] Помер Андрій 15/28 липня 1907 року від дитячої хворобливості. Відспівали його 16/29 липня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[3]

Євдокія Мойсеївна Силко народилася 3/16 серпня 1909 року. Хрестили її 4/17 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена – козачка Олена Софронівна Ткач.[4] Євдокія Мойсеївна вийшла заміж за **Семена Олександровича Новика** (19 серпня 1908–15 жовтня 1991). У них народилося двоє дітей: Іван (6 грудня 1940–10 лютого 1991) та Петро (4 липня 1946–12 січня 1993). Євдокія Мойсеївна померла 1 листопада 1984 року.

Семен Олександрович Новик – чоловік Євдокії Мойсеївни

Петро Семенович Новик – син Євдокії Мойсеївни

Петро Мойсейович Силко народився 12/25 грудня 1912 року. Хрестили його в той же день священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Микола Трохимович Шульга та козачка Марфа Прокопівна Новик.[5] Петро Мойсейович був одружений з **Оленою Іванівною Чмель** (31 травня 1913–29 квітня 1994). В родині народилася

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1303. – Арк. 411зв., 412.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 819зв., 820.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 858зв., 859.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 493зв., 494.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 217зв., 218.

донька Марія (28 травня 1946 р.н.). Петро Мойсейович помер у липні 1953 року. **Марія Петрівна Силко** закінчила 8 класів у Виблях, 9–10 класи навчалася в Борзні, в школі-інтернаті. У 1964 році вступила до Київської книготоргової школи. З 1965 року працювала у Чернігові в книжковому магазині. Вийшла заміж 27 квітня 1967 року за естонця Арво Вальдемаровича Егліт, 20 вересня 1968 року в родині народилися сини-двійнята – Меліс і Віктор. Подружжя Егліт мешкає в Естонії.

Марія Петрівна Егліт (Силко) в гостях у Івана Михайловича і Ганни Василівни Силків

Яків Мойсейович Силко народився 10/23 жовтня 1915 року. Хрестили його 13/26 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Микола Тимофійович Шульга та козачка Марфа Прокопівна Новик.[1] Яків помер 15/28 вересня 1916 року від дитячої хворобливості. Відспівали його 16/29 вересня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[2]

Григорій Мойсейович Силко народився 5/18 серпня 1917 року. Хрестили його 6/19 серпня протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені – козак Климент Кирилович Новик та козачка Марфа Гнатівна Новик.[3] В роки Великої Вітчизняної війни Григорій Мойсейович воював у складі 76-ї Гвардійської стрілецької дивізії. Гвардії рядовий загинув у бою, що точився 5 лютого 1944 року на околиці хутора Докубова. У 1956 році прах відставного гвардійця було перепоховано в братській могилі № 3696 в селі Тремля Копаткевічської селищної ради Петриковського району Гомельської області (Республіка Білорусь).

Григорій Мойсейович Силко

Григорій Мойсейович Силко був одружений з **Марією Михайлівною Малець** (25 березня 1922–5 травня 2000). В родині народився син Іван (17 червня 1943–16 травня 2015). **Іван Григорович** одружився з **Марією Кузьмівною Притиковською** (20 липня 1947 р.н.). У подружжя народилося троє дітей: Лариса, Дем'ян, Володимир. Іван Григорович Силко працював водієм колгоспного автобуса.

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 58зв., 59.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1622. – Арк. 846зв., 847.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 103зв., 104.

Зліва направо: Микола Кузьмич Гармаш, герой соціалістичної праці
Матрона Павлівна Осипенко, бригадир рільничої бригади
Іван Васильович Миколаєнко, Марія Михайлівна Силко (Малець),
Катерина Твердовська

Іван Григорович Силко
під час служби в армії

Іван Григорович Силко з родиною – дітьми і онуками

Степан Мойсейович Силко народився 21 грудня 1919 року. Хрестили його 22 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – Трохим Йосипович Леус та Ганна Кирилівна Шульга.[1] Степан Мойсейович був учасником Великої Вітчизняної війни, загинув на фронті.

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 164зв., 165.

РІД СИЛКІВ – ГІЛКА МИХАЙЛА НАУМОВИЧА

Михайло Наумович Силко (8/21 листопада 1892–1943) одружився 31 січня 1923 року[1] з **Іриною Іванівною Павленко** (8/21 квітня 1902–16 липня 1998). Це мої дідусь та бабуся по батьковій лінії. В родині Михайла Наумовича та Ірини Іванівни народилося шестеро дітей:

Степан (10 листопада 1923[2]–30 квітня 2004);

Василь (11 червня 1927[3]–?) – помер у дитинстві від скарлатини;

Оксана (3 лютого 1931[4]–1933) – померла від голоду;

Ольга (15 вересня 1932[5]–1933) – померла від голоду;

Петро (?–?) – помер у дитинстві від тифу;

Іван (16 червня 1936–2 лютого 2013).

Степан Михайлович Силко був одружений з **Ганною Василівною Гарковою** (10 вересня 1924–30 червня 1986). У подружжя народилося четверо дітей:

Надія (21 листопада 1946 р.н.);

Наталія (20 січня 1951 р.н.);

Олександр (2 квітня 1956 р.н.);

Володимир (2 листопада 1958 р.н.).

Сім'я Степана Михайловича мешкала в селі Степанівка Приморського краю.

Надія Степанівна Іващук (Силко) виїхала зі Степанівки 18 квітня 2002 року. Нині проживає в м. Владивосток. Чоловік **Микола Гаврилович Іващук** (13 лютого 1943–1 січня 2008). В родині народилося шестеро дітей:

Марина (24 березня 1966 р.н.);

Наталія (21 квітня 1967 р.н.);

Сергій (12 березня 1970 р.н.);

Лариса (16 червня 1975 р.н.);

Світлана (10 червня 1977 р.н.);

Олена (4 березня 1983 р.н.).

Ірина Іванівна Силко (Павленко) – дружина Михайла Наумовича, 1997 рік

Михайло Наумович Силко, 1903 рік

Степан Михайлович Силко з дружиною Ганною Василівною, 1972 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 440.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп.10. – Спр. 1905. – Арк.88, 88зв.
[3] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 367.
[4] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 28. – Арк. 249.
[5] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 41. – Арк. 67.

Степан Михайлович Силко з дружиною Ганною і донькою Надією, 1949 рік

Степан Михайлович Силко з дружиною Ганною і дітьми: Надією, Наталією, Олександром, 1956 рік

Надія Степанівна Іващук з чоловіком Миколою Гавриловичем

Діти Надії Степанівни Іващук: Марина, Наталія, Сергій, Лариса, Світлана

Марина Миколаївна Самотилова (Іващук) має вищу педагогічну освіту, працює вчителем в селищі Кіровський Приморського краю. Чоловік **Олександр Анатолійович Самотилов** (26 квітня 1963 р.н.) закінчив середнє професійно-технічне училище (СПТУ) № 55 селища Кіровський Приморського краю, працює водієм. В родині народилося троє дітей: Сергій (25 липня 1989 р.н.) закінчив Вище професійне училище № 55 (ВПУ № 55), військовослужбовець; Олександр (1 травня 1991 р.н.) закінчив ВПУ-55; Світлана (25 серпня 1992 р.н.) закінчила Далекосхідний федеральний університет за спеціальністю хімік-кібернетик, навчається в аспірантурі, перекладач з англійської.

Марина Миколаївна Самотилова (Іващук) – дочка Надії Степанівни

Сергій Олександрович Самотилов – син Марини Миколаївни

Олександр Олександрович Самотилов – син Марини Миколаївни

Світлана Олександрівна Самотилова – дочка Марини Миколаївни

Наталія Миколаївна Шкабой (Іващук) працює санітаркою в лікарні міста Дальнєрєченськ. Чоловік **Юрій Іванович Шкабой** (2 березня 1966 р.н.) закінчив Уссурійський технікум, працює механіком. Діти: Юрій Юрійович (19 січня 1986 р.н.) працює мотористом, має дружину Марію Валеріївну (7 липня 1988 р.н.) та дітей Гліба (15 січня 2011 р.н.) і Микиту (19 березня 2013 р.н.); Ольга Юріївна (12 грудня 1988 р.н.) закінчила Далекосхідний федеральний університет, працює менеджером, має доньку Ірину Борисівну Придорогіну (25 травня 2010 р.н.).

Сергій Миколайович Іващук закінчив СПТУ-55, працює бригадиром у Відкритому акціонерному товаристві (ВАТ) «Російські залізниці». Дружина **Лідія Миколаївна Іващук** (Новиченко) (6 червня 1973 р.н.) закінчила СПТУ-8 за спеціальністю оператор зв'язку, працює черговою переїзду в ВАТ «Російські залізниці». Діти: Вероніка (21 травня 1993 р.н.), закінчила Далекосхідний федеральний університет, біотехнолог, бухгалтер, працює адміністратором; Євген (6 серпня 1995 р.н.) закінчив морський коледж Морського державного університету імені адмірала Г. І. Невельського за спеціальністю управління перевезень.

Лариса Миколаївна Казачук (Іващук) працює в сфері торгівлі м. Владивосток. Її діти: Олена Миколаївна Іващук (25 квітня 1993 р.н.) навчалася в Далекосхідному державному технічному рибогосподарському університеті за спеціальністю бухгалтер, працює букмекером; Владислав Сергійович Казачук (13 липня 2006 р.н.) школяр.

Світлана Миколаївна Дубовенко (Іващук) закінчила ВПУ-55 за спеціальністю повар-кондитер, працює в УМВС поліцейським. Чоловік **Олег Олександрович Дубовенко** (30 жовтня 1977 р.н.) закінчив ВПУ-55, працює охоронцем. Їхні діти: Наталія (24 серпня 1996 р.н.) закінчила коледж Владивостоцького державного університету економіки і сервісу, працює оператором відеоспостереження; Кирило (9 січня 1998 р.н.) навчається в Далекосхідному державному гуманітарно-технічному коледжі.

Олена Миколаївна Іващук закінчила залізничний ліцей в м. Владивосток, працює у ВАТ «Російські залізниці» прийомоздавальницею вантажобагажу. Її діти: Максим Олексійович Іващук (22 листопада 2003 р.н.) школяр, Валерія Олексіївна (18 грудня 2015 р.н.).

Наталія Миколаївна Шкабой (Іващук) – дочка Надії Степанівни

Діти Наталії Миколаївни Шкабой: Юрій та Ольга

Юрій Юрійович Шкабой – син Наталії Миколаївни

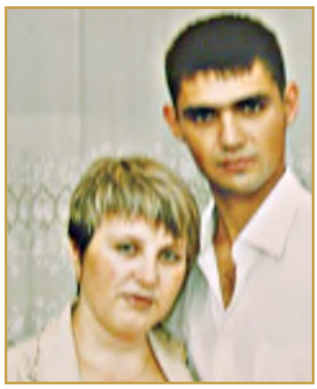
Ольга Юріївна Шкабой – дочка Наталії Миколаївни

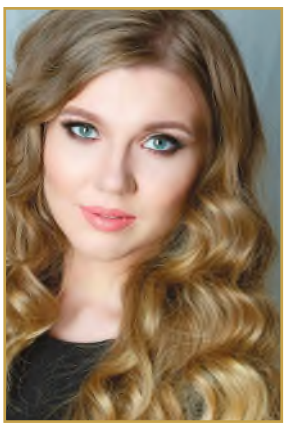
Родина Іващук: Сергій Миколайович, з дружиною Лідією Миколаївною і дочкою Веронікою

Євген Сергійович Іващук – син Сергія Миколайовича

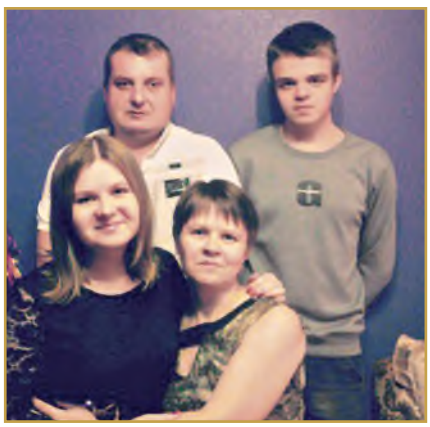
Лариса Миколаївна Казачук (Іващук) з чоловіком Сергієм

Олена Миколаївна Іващук – дочка Лариси Миколаївни

Владислав Сергійович Казачук – син Лариси Миколаївни

Родина Дубовенко: Олег Олександрович, Світлана Миколаївна, діти Наталія та Кирило

Олена Миколаївна Іващук з сином Максимом, 2004 рік

Наталія Степанівна Прокопенко (Силко) з чоловіком Володимиром і донькою Оленою

Олена Володимирівна Прокопенко – дочка Наталії Степанівни

Олександр Степанович Силко, 1970 рік

Олександр Степанович Силко з дружиною Тетяною, 1976 рік

Наталія Степанівна Прокопенко (Силко) 2002 року виїхала зі Степанівки в м. Вороніж. З чоловіком Володимиром виховали чотирьох дітей: Олену, Ксенію, Олексія і Ніну.

Олександр Степанович Силко проживає в м. Артемі Приморського краю. З дружиною Тетяною виростили трьох дітей: Андрія (1979–2009), Ольгу, Надію.

Андрій Силко – син Олександра Степановича

Ольга Силко – дочка Олександра Степановича

Володимир Степанович Силко проживає в м. Владивосток. Після закінчення школи вступив до Уссурійського залізничного технікуму. Працював водієм. Має сина Олексія (26 травня 1980 р.н.).

Володимир Степанович Силко, 1972 рік

Родина Силків: Степан Михайлович, дружина Ганна, син Олександр, невістка Тетяна

Степан Михайлович Силко учасник Великої Вітчизняної війни, інвалід 2-ої групи. Призваний на фронт Ворошиловградським РВК 8 серпня 1941 року. Старший сержант Степан Силко служив з 8 липня 1941-го до серпня 1944 року в 54-й танковій бригаді 3-ї танкової армії. Танкістом брав участь у визволенні від німецько-фашистських загарбників Курська, Бєлгорода, Харкова, Києва. Про те, як воював Степан Михайлович, свідчить його перша бойова нагорода – медаль «За відвагу». Пізніше фронтовик був відзначений орденами Великої Вітчизняної війни першого та другого ступенів, багатьма медалями. У жорстокому бою, що точився 10 січня 1944 року, старший сержант Силко отримав тяжке поранення. Лікувався в 5470-му та 5471-му фронтових госпіталях. Після війни працював ковалем у колгоспі, потім сторожем на тваринницькій фермі, згодом переїхав на Далекий Схід, в село Степанівку Кіровського району Приморського краю.

Коли дядько Степан повідомив матері, що вони з дружиною Ганною вирішили податися на далекий Схід своє щастя шукати, бабуся Ірина не підтримала сина. Нагадала йому відому приказку: «Де народився, там і знадобився». Та Силки народ впертий. Весь вечір перед від'їздом сина проплакала. Закурилася за ним дорога, а баба місця собі не знаходила, не могла змиритися з тим, що син залишив рідне село. «Щось, мабуть, у нашому роду не так, – сказала вона одного разу молодшому сину Івану. – Наче й вкладали ми з батьком лише добро у своїх синів, виховували вас як самі жили, а от бачиш Степану вдома – ні щастя, ні долі. Поїхав шукати їх на край землі». Бабуся хвилювалася не безпідставно. Дядько Степан повернувся зі фронту поранений. Почав було працювати ковалем у колгоспній кузні – робота напружена, важка і виснажлива. Старі рани одразу нагадали про себе болем і хронічною втомою. Вимушений був перейти на іншу роботу – сторожував тваринницьку ферму. Хіба ж вчорашньому фронтовику, якому ще й тридцяти літ не минуло, до вподоби у сторожах свій молодий вік коротати?!

У баби Ірини від синових проблем – голова кругом. Серце материнське наче хтось ножем покраяв. Як там Степан зі своїми пораненнями і хворобами облаштується на новому місці? Як зустрінуть його незнайомі люди – далекосхідники? Ці думки не полишали нашу бабусю. Добре, що близькі і подруги її розраджували і підтримували. Та остаточно старенька ожила, коли поштарка почала приносити листи із зворотною адресою: Приморський край, Кіровський район, село Степанівка. Так. Саме у Степанівці оселився дядько Степан з дружиною і жартував, що село названо на його честь. Насправді село було засновано переселенцями з Чернігівщини та інших місцевостей Малоросії ще в часи столипінських реформ на початку минулого століття. Дядько працював у тамтешньому господарстві

Степан Михайлович Силко, 2000 рік

і швидко призвичаївся на новому місці, не цурався найважчої роботи, через що відразу здобув прихильність степанівців. Далекий Схід став близьким для нашої бабусі. Подружжя Степана й Ганни Силків порадувало вибельську рідню чотирма діточками: Надією, Наталкою, Олександром і Володимиром. Мабуть, міцним було вибельське коріння нашого родоводу, що дав такі паростки аж у Приморському краї. От як виходить – життя все на свої місця розставляє. Степану Михайловичу Силку довелося не раз дивитися на фронті у вічі лютій смерті, пролити кров в ім'я Перемоги над ворогом. Та він любив життя і людей, через те Спаситель не обійшов його Своєю милістю. Найкращим свідченням того є далекосхідна, Степанівська гілка старинного козацького роду. Дуже кортіло дядькові Степану показати дітям рідні йому Виблі. В одному з листів написав: «Згадую, мамо, Вас з батьком, рідних, сусідів. Буває, що і в снах бачу нашу хату. Тут мені хороше, але після того як померла Ганна, не дає спокою бажання пройтися Виблями, побачити Вас». Виходить, й уві сні, кликала його отча земля…

Дядько Степан перетнув межу вічності 2004 року. Похований на сільському кладовищі в селі Степанівка Приморського краю.

Мій батько **Іван Михайлович Силко** одружився 21 листопада 1965 року з **Ганною Василівною Сердюк** (25 березня 1942 р.н.). У них народилося двоє дітей: я – **Сергій Іванович** (22 серпня 1966 р.н.) та **Надія Іванівна** (11 червня 1968 р.н.), яка в 1987 році вийшла заміж за **Петра Володимировича Повжика** (2 червня 1965 р.н.). Діти Петра і Надії: Тетяна (3 липня 1988 р.н.), Максим (29 січня 1994 р.н.). Родина Повжиків мешкає в Чернігові. Тетяна в 2015 році вийшла заміж за **Сергія Олександровича Антоненка**.

Іван Михайлович Силко

Іван Михайлович Силко під час служби в армії

Іван Михайлович Силко на роботі у колгоспі

Іван Михалович Силко з донькою Надією, 1972 рік

Сергій Іванович Силко в дитинстві, 1972 рік

Сергій Іванович Силко під час служби в армії, 1988 рік

Коли мама з татом одружилися, мріяли побудувати власний новий дім. Обидва працювали, заощаджували кожну копійчину, щоб зібрати гроші, необхідні для будівництва. Справили новосілля 1966 року. Хату звели простору, в ній помістилося наше з сестрою неповторне дитинство, що й дотепер вабить нас сюди сильніше від найпотужнішого магніту. Щоб прикрасити палісадник, мама посадила кілька кущів троянд. Ніжні, ласкаві квіти милують око. Кожна квіточка, пелюстка з маминого палісаднику виблискують на сонці різнобарвними гамами, утворюючи живий квітучий килим навколо старої яблуні, що й досі плодоносить.

Учні 3-го класу виблівської школи: Валентина Муцька, Валентина Мулач, Тамара Ткач, Валентина Грукач, Раїса Фесюк, Надія Силко, Світлана Мулач, Наталія Харченко, Валентина Уманець, Ніна Притиковська, 1977 рік

Надія Іванівна Силко в кабінеті біології виблівської школи

Весілля Петра Володимировича Повжика і Надії Іванівни Силко 29 серпня 1987 року

Родина Силків радіють народженню онуки Тетяни, 1988 рік

Надія Іванівна Повжик (Силко) з донькою Тетяною

Подружжя Повжиків: Петро Володимирович і Надія Іванівна, 2014 рік

Тетяна Петрівна Повжик, 2011 рік

Максим Петрович Повжик, 2015 рік

Жили наші батьки скромно, як і більшість українських пенсіонерів, але мати каже, що вони іншим багаті – зі стін нашої світлини дивляться фотопортрети двох дітей і двох онуків. Діти моєї молодшої сестри Надії – Тетяна і Максим, навідуючись до дідуся з бабусею, наповнюють оселю світлою радістю. Коли наша родина збирається докупи, мати накриває стіл. На родинні свята наша мама традиційно пече налисники.

Батько. Особливо вражала властива йому безодня любов до ближнього і не лише до своїх дітей, дружини, матері, а й до людей, з якими зводила його доля… 2 лютого 2013 року батько відійшов до Господа, відійшов за межу вічності. Пам'ятаю сороковини за батьком. Велелюдне зібрання за поминальним столом. Згадували нашого Івана Михайловича, розповідали, що він приваблював людей людяністю у стосунках і відданістю справі, своєю скромністю і життєвою мудрістю. Авторитетна на селі людина Петро Олексійович Шульга, наче підсумовуючи оті розмови-спогади, сказав: «Іван Михайлович, Царствіє йому Небесне, чесно свій вік одробив…».

Подружжя Силків: Іван Михайлович і Ганна Василівна, 2008 рік

Мамо, з висоти своїх прожитих літ, я ще більше відчуваю: Ви так потрібні нам, Вашим дітям і онукам. Ви – наш життєвий затишок, наша порада і розрада. З малих літ і дотепер ви весь час у роботі. Працювали, як бджілка, і на колгоспних ланах, і вдома. Хоч матусині літа вже на зиму повернули – 70 років назбирала наша ненька – та не

Ганна Василівна Силко, 2013 рік

сидить вона без діла ані хвилини. Клопочеться щоденними господарськими турботами. Тримає живність, порає город. Нашій мамі не соромно за вже дорослих дітей – ми з сестрою прагнули не засмучувати свою неньку.

Мені, священику, доводиться нерідко стрічатися із випадками неповаги молоді, підлітків до старих, своїх рідних… Мені ж пощастило народитися й жити в сім'ї, де подібного ніколи не було. Приміром, я ніколи не чув жодного гидкого слова, не кажучи вже про матюччя, ні від батька, ні від матері. Навіть коли батько випивав з друзями зайві «сто грамів» і мамі це, звісно, не подобалось, вона сварила чоловіка так, щоб ми, діти, цього не чули. Ми з моєю сестрою Надією росли в атмосфері взаємоповаги, щирості і любові.

Архімандрит Никодим в гостях у батьків, 2010 рік

БАБУСИНІ УРОКИ

Баба Ірина (або Орина, як її всі називали). З фотографії дивляться на мене сповнені турботами очі. Відразу пригадую зболений, повний нерозплесканої любові бабусин погляд. Бабуся голубила мене своїм поглядом, в якому променилась її ніжність, доброта і чуйність.

На помереженому життєвими негараздами, колись дуже красивому обличчі, я нерідко бачив оповитий якоюсь таємничістю смуток. Бувало не витримував, питав її: «Що, бабусю, занедужали?» – «Та ні, дещо згадалося», – відповідала вона на ті слова і, щоб я не бачив, кінчиком хустки змахувала з обличчя непрохані сльози. Гіркі спогади не залишали її відтоді, коли підступні хвороби забрали у неї двох малолітніх синочків. Василько помер від скарлатини, Петрик – від черевного тифу. А під час голодомору втратила двох малолітніх дочок Ксенію та Ольгу. В ті голодні роки у самої живіт притягувало до спини, темніло в очах, але кожну крихтину чогось їстівного несла своїм дівчаткам та їх не зберегла. Ксенія та Ольга відійшли у кращі світи. Молода мати місця собі не знаходила, в голові паморочилося і марились кволі голоси померлих діточок. Ліками від горя та розпачі була молитва, а ще праця. Бабуся мужньо сприймала всі втрати, які випали на її долю. «Саме робота, – казала баба Ірина, – це найкращі ліки від будь-якої хвороби. Іноді так сумно, гірко на душі, а ти через себе переступи, помолись і йди щось робити. Де й дінуться ті недуги…».

Ірина Іванівна Силко з внуком ігуменом Никодимом (Сергієм Івановичем Силко) та правнуками Тетяною та Максимом Повжиками, 1997 рік

З ранку до смеркання, з весни до осені, аж поки сніг не випаде, – в полі. Роботи вона ніколи не боялась. Завжди робила швидко, моторно. Сусід наш дід Антон було питає у мене: «Де це ваш Моторчик? Давненько її на городі не видно. Чи не захворіла?». Допоки стелився її земний шлях, вона працювала і в колгоспі, і брала роботу додому – вишивала. Її роботодавці з чернігівської фабрики «Восьме березня» дивувалися: жінка в літах, але не лише власноруч нитку в голку всиляє, а й справжні дива на полотні витворяє.

Через оту бабусину непосидючість, рвучкість до роботи і надзвичайну вимогливість до себе і ближніх, невісткам поряд із свекрухою солодко не було. Баба Ірина все бачила і одразу реагувала, якщо

зроблено щось не так, як вона казала: «не по-людськи». Свого часу вона сама перебувала у «ранзі» невістки, добре пам'ятала як зустріли її в родині чоловіка…

Великим щастям для нашої баби було поратися на городі. Вже зовсім старенька, без ціпка ходити не могла, а з ранньої весни і до пізньої осені її частенько можна було побачити на присадибній ділянці. Зізнавалася, що їй важкувато сапати чи носити воду для поливу, натомість – то найкраще місце для відпочинку душі й наснаги.

Рушники, вишиті бабусею Іриною

Влітку «бабусине царство» – так ми називали город – перетворювалося, завдяки її старанням, на мальовничу картину. Білосніжними квітами підморгувала картопля. Недарма ж у сиву давнину, коли ця культура вперше з'явилася в Європі, паризькі і лондонські дами-модниці прикрашали її квіточками свої зачіски. Ніжиться на грядках молодий перець, намагаючись швидше почервоніти, а поруч зеленим лабіринтом розляглося розкішне огудиння огірків. Ще недостиглі помідори підставляють свої боки під сонячні проміння, наче хочуть позичити у них рум'янця. От тільки капуста не поспішає скористатися сонячною днином, щоб стулити свої листочки у тугі качани. Та тремтять від кожного подиху вітерця-бешкетника морква, петрушка, кріп. Я в дитинстві завжди чекав, коли ота морква виросте, щоб поласувати її смачним коренеплодом, захованим у землю.

Прикметою городу, доглянутого роботящими руками баби Ірини, були квіти. Чорнобривцями, майорцями, нагідками вона відокремлювала одне від одного кожну з овочевих культур, висаджувала квіти обабіч маленької стежки, що поділяла город на дві половини. Чорнобривці. Іспанські мореплавці вперше зустріли цю пахучу квітку у Мексиці. Місцеві жителі використовували її у культових і лікувальних цілях. Природознавець-дослідник Карл Лінней 1753 року зробив опис цієї квітки, віднісши її до великої родини айстрових. В Україні квітку назвали чорнобривцями. Хоча батьківщина її Америка, та українці завжди вважали її своєю, рідною та улюбленою. З минулого століття, коли злетіла над нашою землею пісня «Чорнобривців насіяла мати», ці квіти звуть ще «материнськими». Красиві назви одержали окремі сорти чорнобривців – «золоте світло», «оранжевий принц» та ін. В Україні найчастіше зустрічаються прямостоячі, розлогі та розсічені чорнобривці.

У Виблях чорнобривці в особливій шані. Нема, мабуть, обійстя, де б від червня й до перших приморозків не милували око ці чудові духмяні квіти. Вибельці висаджували чорнобривці не лише для краси. Господині сіяли їх на присадибних ділянках серед капусти та помідорів, щоб вберегти овочеві культури від капусниці та інших шкідників. Колись чорнобривці використовували як пряноші, дотепер їх додають у страви грузинської кухні. Чорнобривці

використовуються у кондитерській промисловості як природний барвник. Застосовують їх і при виготовлені косметики.

Пихаті різнобарвні майорці обступали ділянку наприкінці городу, де неквапливо повніли собі гарбузи, а поруч із войовничим листям хрону миготіли яскравими жовтими вогниками нагідки. Бабуся Ірина дбала, щоб краса і користь були поруч.

Наш город був мальовничим і дуже потрібним витвором, автор якого вкладала в нього увесь хист своєї великої душі та землеробської вдачі. Звісно, мої батьки і ми з молодшою сестрою теж поралися на присадибній ділянці, сапали і копали картоплю, спекотного літа поливали городину, тощо. Одначе, ми усвідомлювали: город – то бабусине «царство». Лише вона могла дати такий лад на ньому.

Баба Ірина цікаво розповідала про минуле нашого села. Вона знала чимало переказів, казок. Всі бабусині казки розпочинались словами: «Було це за царя Опенька. Коли земля була тоненька…». До баби Ірини частенько навідувались її подруги-сусідки. Взимку збиралися у хаті, а влітку – на подвір'ї, біля палісадника. Тут наш батько прилаштував добре вистругану лавочку. Після спекотного дня, коли вже корів подоять, приходили до баби Ірини на посиденьки сусідоньки. Першою зазвичай займала своє насиджене місце тітка Уляна Кіянець (30 липня 1896–27 квітня 1985) – їхня хата поруч з нашою. Потім до неї приєднувалися бабуся мого товариша Василя Шульги – Олександра і тіточка Параска Романенко, завжди похмура, але з добрими світлими очима. По дорозі з храму завертала до подруг тітка Марта Федотівна Новик (1900–1991), у якої завжди знаходились для мене цукерки-подушечки чи

Не відцвітає город бабусі...

Зліва направо: Ірина Іванівна Силко з сином Іваном Михайловичем і сусідкою Олександрою Опанасівною Шульгою, 1960 рік

Марта Федотівна Новик з онуком Романом, 1980 рік

карамельки. Отак зберуться навколо бабусі Ірини її подруги, новинами села поділяться, вкотре кожна розкаже, що, де і як колить, болить, допікає. Жінкам поважного віку важко хвороби обминути, а до лікарні звернутися ніколи, домашньої роботи багато. Скільки отієї селянської і суто жіночої роботи переробили ці трудівниці на своєму віку. Бувало як розпочнуть згадувати пережите і перероблене ними – кінця і краю немає. Змалечку на полі плекали хліб, коноплі, поралися на городі, вигодовували худобу. Пізнали вони голод і холод, працювали від зорі до зорі за «трудодень», майже безвідплатно. А ще ростили дітей, доглядали онуків, тримали домашнє господарство.

Уляна Олександрівна Кіянець

«На все воля Божа», – казала Уляна Олександрівна Кіянець. Глибоко віруюча людина, вона не лише читала Святе Письмо і знала безліч молитов, а й прагнула жити за християнськими заповідями. Колись їй пощастило закінчити початкову школу в Горбові, де вона народилась. Ще у дитинстві полюбила читати і, маючи чудову пам'ять, майже кожну книжку у сільській бібліотеці знала від першої до останньої сторінки. Тарас Шевченко і Лев Толстой були її улюбленими авторами. З літами прийшло захоплення православною літературою і першою книгою тої тематики, що потрапила до її рук, було «Житіє святих». Ця книга вразила жінку.

Зважте на те, що жила і працювала Уляна Олександрівна в атеїстичному оточенні, в умовах панування офіційної державної антирелігійної ідеології. На отих посиденьках у баби Ірини Уляна Олександрівна нерідко розповідала про земне життя Спасителя, наводила яскраві і правдиві біблійні історії. А найчастіше мова йшла про сутність православних свят, про святих, чию пам'ять вшановувала того дня Церква. Здавалося б, зібралися бабусі відпочити від їхнього повсякденного клопоту і безлічі справ, а тут такі серйозні розмови. Бабуся Ірина та її подруги були однодумцями, їх поєднувала Віра. Щира бесіда про Церкву, сенс земного життя і Вічність гріла їхні православні душі. У Олександри Шульги вдома зберігалось багато старовинних книжок релігійної тематики, виданих ще в дореволюційні часи. Марта Федотівна Новик була тоді старостою Вибельского храму, щомісяця їздила до Чернігова в єпархіальне управління. Почутими там церковними новинами ділилися з подругами.

Свято Великодня в Свято-Троїцькій церкві села Виблі.
Крайня праворуч – Ірина Іванівна Силко, 1984 рік

Односільчани, 1997 рік

Бувало що Марта Федотівна привозила з Чернігова «Журнал Московської Патріархії». Унікальне не той час видання передавали з рук в руки. Звісно, наші бабусі ризикували. За оті розмови, розповсюдження релігійної літератури всюдисущі «компетентні органи» тодішньої влади могли звинуватити віруючу людину в антирадянській діяльності і притягти до кримінальної (!) відповідальності. Наша бабуся мала дар наскрізь бачити людські душі.

На жаль, земне життя надто швидкоплинне. Бабуся Ірина та її подруги вже давно перетнули межу вічності. Залишилася пам'ять, що незгасаючою свічкою світиться в душах їхніх дітей, онуків, правнуків. Чого люди йшли до бабусі зі своїми проблемами і негараздами? – «До пустої криниці не йдуть шукати водиці».

Бабуся Ірина залишилась у пам'яті як надзвичайно вимоглива до себе та оточуючих, правди ніде діти – невісткам з нею таки було нелегко. Не терпіла, коли роботи аж через край, а хтось притомився і присів. Сама ж вона й у свої 90 років знаходила чим зайняти власні руки. Невтомна трудівниця, всупереч усім труднощам і проблемам, завжди була для нас берегинею роду, спілкуючись з якою можна знайти спокій, тепло, захист. Попри всі випробування, бабуся Ірина до останнього подиху залишалась сильною і світлою людиною.

Зараз дивлюся на нашу стареньку маму Галину Василівну і бачу, що вона чимало чого успадкувала від своєї свекрухи – така ж непосидюща, в роботі від зорі до зорі і вимоглива до всіх, хто поруч. От тільки невісток у нашої мами нема…

РІД СИЛКІВ – ГІЛКА ІВАНА ЯКОВИЧА

Іван Якович Силко народився 7/20 грудня 1871 року. Хрестили його 8/21 грудня 1871 року священик Кирило Карпинський, псаломщик Олександр Козленко та стихарний паламар Семен Богдановський. Хрещений батько – Антон Григорович Шульга.[1] Іван Якович одружився 30 жовтня/12 листопада 1896 року з **Тетяною Прокопівною Сидоренко** (5/18 січня 1878–?). (Батьки Тетяни: Прокіп Хомич Сидоренко та Марія Михайлівна)[2]. Таїнство вінчання здійснили священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Поручителями від нареченого були солдат Федір Прокопович Шульга, козак Наум Якович Силко, від нареченої – солдат Петро Микитович Дудич та власник Полієвкт Михайлович Шульга.[3]

У Івана Яковича та Тетяни Прокопівни народилося шестеро дітей:

Марія (29 вересня/12 жовтня 1898–15/28 грудня 1898);

Іван (23 вересня/6 жовтня 1900–9 березня 1967);

Ганна (5/18 грудня 1903–12/25 жовтня 1904);

Уляна (25 травня/7 червня 1906–29 лютого 1988);

Микола (6/19 грудня 1908–1 липня 1944);

Дмитро (24 жовтня/6 листопада 1913–?).

Марія Іванівна Силко народилася 29 вересня/12 жовтня 1898 року. Хрестили її 30 вересня/13 жовтня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Хрещена – Єфросинія Василівна Савінська.[4] Померла Марія 15/28 грудня 1898 року від дитячої хворобливості. Чин похорону відслужили 16/29 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[5]

Іван Іванович Силко народився 23 вересня/12 жовтня 1900 року. Хрестили його 24 вересня/13 жовтня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Хрещений батько – козак Мойсей Наумович Силко.[6] Іван Іванович одружився 27 січня 1923 року з **Уляною Іванівною Репех** (14/27 грудня 1902–1994) із села Бакланова Муравійка.[7] У подружжя народилося троє дітей:

Ганна (4 вересня 1924[8]–квітень 2003);

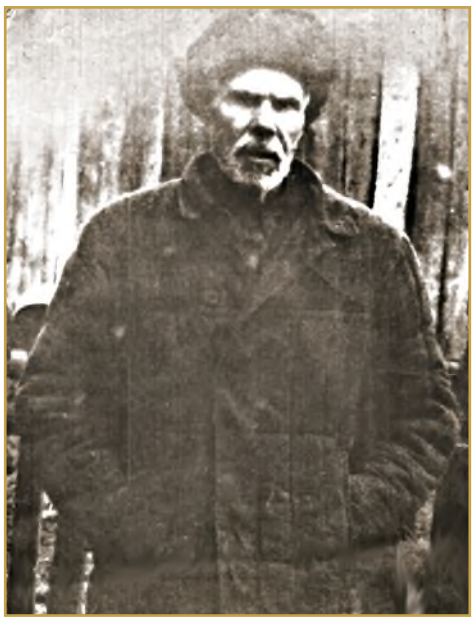
Петро (3 грудня 1926[9]–29 квітня 1974);

Віра (11 жовтня 1929 р.н.).

Помер Іван Іванович Силко 9 березня 1967 року.

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 62зв., 63.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 304. – Арк. 298зв., 299.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 677зв., 678.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1000. – Арк. 525зв., 526.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1000. – Арк. 563зв., 564.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 481зв., 482.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 413.
[8] Там само. – Ф.Р. 9002. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 31.
[9] Там само. – Ф.Р. 9002. – Оп. 1. – Спр. 2. – Арк. 308.

Іван Іванович Силко, 1960 рік

Уляна Іванівна Силко (Репех) – дружина Івана Івановича, 1970 рік

Ганна Іванівна Демешко (Силко) – дочка Івана Івановича, 1970 рік

Ганна Іванівна Силко вийшла заміж за **Аркадія Івановича Демешка** (1924–18 серпня 1944). Аркадій Іванович був мобілізований на війну в 1943 році. Проходив службу кулеметником у 863-му стрілецькому полку 196-ї стрілецької дивізії. Загинув у бою. Похований у Латвії, в селищі Брангас.

У Аркадія Івановича і Ганни Іванівни народився син Володимир (7 січня 1944 р.н.). Після загибелі Аркадія, Ганна залишилася жити зі свекрухою Єфросинією Лаврентіївною Демешко (1887–?). У Єфросинії Лаврентіївни та її чоловіка Івана Володимировича було п'ятеро синів: Володимир (нар. 1909), Михайло (нар. 1913), Борис (нар. 1922), Аркадій (нар. 1924) та Андрій (рік народження невідомий). Всі п'ятеро синів загинули на Другій світовій війні. У 1989 році Володимир Аркадійович зі своєю дочкою Світланою їздили до Латвії, відвідали місця, де воював і загинув смертю хоробрих радянський воїн-кулеметник Аркадій Демешко. Додому, в Кошарище, привезли жменьку землі з братської могили, де він похований. В пам'ять про загиблого на фронті батька і діда відправили поминальну службу.

Ганна Іванівна Силко (крайня праворуч) з молоддю хутора Кошарище, 1942 рік

Володимир Аркадійович Демешко, 1964 рік

Володимир Аркадійович з дружиною **Марфою Андріївною** (9 травня 1945–13 грудня 2014) і дочкою Світланою (27 жовтня 1967 р.н.) проживали в Чернігові. Після виходу на пенсію – мешкали в селі Кошарище спільно з матір'ю Ганною Іванівною. Після смерті Ганни, садибу продали і переїхали до села Анісове Чернігівського району. Дочка **Світлана Володимирівна** закінчила в 1992 році Чернігівський педінститут, працює науковим співробітником у Чернігівському обласному історичному музеї. Її чоловік **Ігор В'ячеславович Землянський** (4 вересня 1966 р.н.) працює електриком. Мають сина Валерія (3 квітня 1995 р.н.).

Петро Іванович Силко був одружений з **Любов'ю Кузьмівною Ревко** (1 вересня 1934 р.н.) із хутора Кошарище. В родині народилося двоє дітей: Надія (8 червня 1952 р.н.) та Антоніна (29 червня 1958 р.н.). Любов Кузьмівна була і ланковою, і дояркою, і на різних польових роботах у колгоспі працювала. У 1976 році нагороджена орденом «Трудової слави».

Родина Демешків: Ганна Іванівна (сидить в центрі), її син Володимир Аркадійович з дружиною Марфою Андріївною, дочкою Світланою і онуком Валерієм, 2005 рік

Петро Іванович Силко (син Івана Івановича) з дружиною Любов'ю Кузьмівною

Надія Петрівна Силко в 1967 році закінчила 8-річну школу в селі Вершинова Муравійка і перейшла у Чернігівську середню школу № 16, яку успішно закінчила в 1969 році. Після школи поступила до Чернігівського державного педагогічного інституту імені Т. Г. Шевченка на заочне відділення. Одночасно працювала в школі села Новий Білоус Чернігівського району старшою піонервожатою, згодом вчителем початкових класів. У 1971 році вийшла заміж за **Анатолія Миколайовича Павленка** (1 жовтня 1948 р.н.). У 1982 році переведена на роботу до Киселівської середньої школи Чернігівського району вихователем групи продовженого дня, а з 1987 по 2015 рік працювала заступником директора з навчально-виховної роботи та вчителем російської мови і літератури. В даний час на заслуженому відпочинку. Надія Петрівна неодноразово нагороджувалась почесними грамотами управління освіти і науки Чернігівської області державної адміністрації та управління освіти і науки за сумлінну працю, значимий особистий внесок у справу навчання

Надія Петрівна Павленко (Силко) з чоловіком Анатолієм Миколайовичем і сином Сергієм

Архімандрит Никодим (Силко) в гостях у Любові Кузьмівни Силко (Ревко), 2015 рік

і виховання підростаючого покоління, розвиток національної освіти. У 1996 році нагороджена знаком «Відмінник освіти України» Міністерства освіти України. У Надії Петрівни та Анатолія Миколайовича народилося двоє дітей: Сергій (24 квітня 1972 р.н.) та Алла (17 квітня 1977 р.н.). **Алла Анатоліївна** одружена з **Миколою Володимировичем Татаренко** (3 березня 1975 р.н.). Подружжя проживає в Чернігові, виховали двох дітей: Богдан (12 січня 1994 р.н.) навчається в Чернігівському педуніверситеті імені Т. Г. Шевченка, майстер

Надія Петрівна Павленко (Силко) (друга зліва) з дочкою Аллою Анатоліївною, зятем Миколою Володимировичем (крайні праворуч) та онуками Богданом (крайній ліворуч) і Максимом

Любов Кузьмівна Силко з дочками Надією (праворуч) та Антоніною, 2010 рік

спорту, грає у волейбольному клубі «Буревісник» м. Чернігів, Максим (7 травня 1999 р.н.) навчається у Чернігівському технологічному університеті та грає у футбольному клубі «Зірки» м. Кропивницький.

Антоніна Петрівна Силко працює на Чернігівській швейній фабриці «Елегант», одружена з **Миколою Петровичем Стрільцем**. Подружжя проживає в Чернігові, мають доньку Олену (13 липня 1981 р.н.), яка працює теж на швейній фабриці «Елегант». **Олена Миколаївна** одружена з **Олександром Федоровичем Богуш** (11 травня 1985 р.н.). Мають двох синів: Олександра (2 червня 2001 р.н.) та Артема (8 листопада 2010 р.н.).

Віра Іванівна Силко вийшла заміж за **Івана Пилиповича Шульгу** (23 листопада 1927–5 жовтня 1999). Їхні діти: Василь (8 серпня 1952 р.н.), Наталія (5 травня 1955 р.н.) вийшла заміж за **Леоніда Миколайовича Дейнеку**, Микола (10 травня 1961 р.н.).

Антоніна Петрівно Стрілець (Силко) з дочкою Оленою Миколаївною та онуками Олександром і Артемом

Архімандрит Никодим (Силко) в гостях у Віри Іванівни Шульги (Силко) та її доньки Наталії Іванівни, 2015 рік

Ганна Іванівна Силко народилася 5/18 грудня 1903 року. Хрестили її 6/19 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені – козак Мойсей Наумович Силко і козачка Єфросинія Василівна Савінська.[1] Померла Ганна 12/25 жовтня 1904 року від скарлатини. Чин відспівування відслужили 13/26 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[2]

Уляна Іванівна Силко народилася 25 травня/7 червня 1906 року. Хрестили її 27 травня/9 червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені – почесний громадянин Леонтій Данилович Зубаревський та дочка священика Ганна Михайлівна Чертевська.[3] Уляна Іванівна заміж не виходила. Від народження одна нога в неї не згиналася в коліні. Працювала в колгоспі на різних роботах: на пташнику, на ділянках, удома тримала господарство – корову, свиню, курей, качок. Уміла шити на швейній машинці, була кравчихою, шила чоловічий і жіночий одяг на замовлення односельців. Проживала разом з братом Миколою Івановичем. Після смерті брата, який загинув у Великій Вітчизняній війні, виховувала його дочку Любов Миколаївну. Померла Уляна Іванівна 29 лютого 1988 року.

Уляна Іванівна Силко

Микола Іванович Силко народився 6/19 грудня 1908 року. Хрестили його 7/20 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені – козак Мойсей Наумович Силко і козачка Єфросинія Савінська.[4] Перша дружина – **Дарія Гаркава**. Прожили разом 5 років, дітей не було. Дарія померла від туберкульозу. Друга дружина – **Ганна Павлівна Павленко** (1919–?). У них народилася дочка Любов (20 березня 1940 р.н.). До Великої Вітчизняної війни Микола Іванович працював бригадиром в колгоспі і був активістом. Одного разу поліцаї трохи не вбили його, звинувативши у зв'язках з партизанами. У 1944 році Миколу Івановича мобілізували на Велику Вітчизняну війну. Служив рядовим 185-го стрілецького полку, 224-ї стрілецької дивізії. Їхній підрозділ 1 липня 1944 року переправлявся на плоту по Фінській затоці. Гітлерівська авіація пліт розбомбила, всі, хто на ньому були, – загинули. Після смерті чоловіка Ганна Павлівна вийшла другий раз заміж, а дочку Любов Миколаївну виховувала рідна сестра Миколи Івановича – Уляна Іванівна.

Дмитро Іванович Силко народився 24 жовтня/6 листопада 1913 року. Хрестили його 26 жовтня/8 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Мойсей Наумович Силко і козачка Уляна Артемівна Харченко.[5]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 60зв., 61.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 701зв., 702.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1303. – Арк. 411зв., 412.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1366. – Арк. 282зв., 283.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 541зв., 542.

РІД СИЛКІВ – ГІЛКА ТИМОФІЯ ЯКОВИЧА

Тимофій Якович Силко народився 22 лютого/7 березня 1875 року. Хрестили його 23 лютого/8 березня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – тимчасовозобов'язаний селянин Трохим Михайлович Кононок.[1] Тимофій Якович одружився 3/16 лютого 1908 року з **Оленою Іванівною Кухтік** (15/28 травня 1892–9 березня 1953). (Батьки Олени: Іван Пилипович та Марія Захарівна)[2]. Таїнство вінчання в Троїцькій церкві здійснив священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич Поручителями від нареченого були козаки Аникій Власович Шульга, Наум Якович Силко, від нареченої – козаки Кузьма Пилипович Кухтік і Андрій Тарасович Булавка.[3]

Тимофій Силко – повний кавалер Георгіївського хреста, моряк російського крейсера, учасник російсько-японської війни 1904–1905 років.

У Тимофія Яковича і Олени Іванівни народилося шестеро дітей:

Олександра (8/21 березня 1909–1/14 серпня 1909);

Федір (6/19 серпня 1911–19 грудня 1988);

Іван (4/17 травня 1913–?);

Марія (18/31 березня 1915–?);

Наталія (20 серпня/2 вересня 1916–9 квітня 1972);

Андрій (13/26 жовтня 1918–20 лютого 1995).

Олександра Тимофіївна Силко народилася 8/21 березня 1909 року. Хрестили її 9/22 березня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Олексій Іванович Кухтік і козачка Тетяна Петрівна Кіянець.[4] Померла Олександра 1/14 серпня 1909 року від дитячої хворобливості. Чин поховання відслужили 2/15 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[5]

Федір Тимофійович Силко

Федір Тимофійович Силко народився 6/19 серпня 1911 року. Хрестили його 7/20 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені – козак Олексій Іванович Кухтік і селянка Тетяна

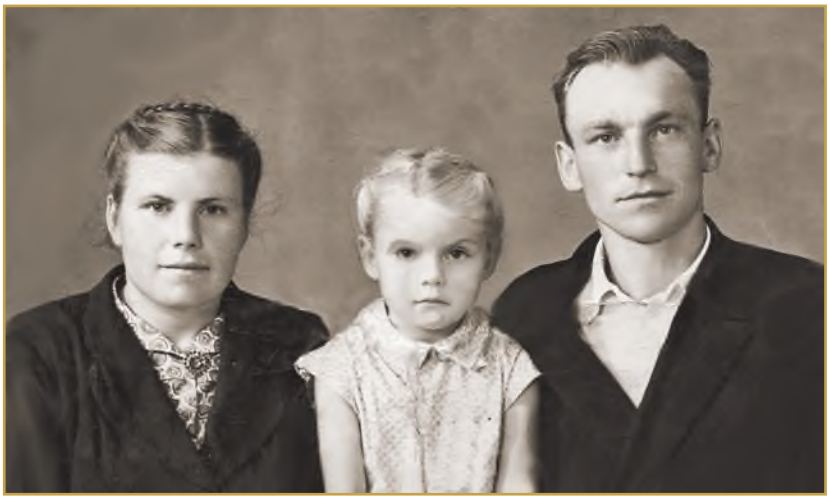

Микола Федорович Силко – син Федора Тимофійовича, м. Житомир, 1954 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 150зв., 151.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 404зв., 405.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1366. – Арк. 287зв., 288.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 481зв., 482.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 525зв., 526.

Дружина Федора Тимофійовича Наталія Герасимівна Силко (Попруга) з онуками Валентиною і Галиною, 1965 рік

Надія Федорівна Йовенко (Силко) з чоловіком Петром Івановичем і донькою Валентиною

Петрівна Кіянець.[1] Федір Тимофійович був одружений з **Наталією Герасимівною Попругою** (16 червня 1914–3 листопада 1989). У подружжя народилося двоє дітей: Микола (9 листопада 1934[2]–11 січня 2011) та Надія (30 січня 1937–28 грудня 2007). Помер Федір Тимофійович 19 грудня 1988 року.

Микола Федорович Силко був одружений з **Любов'ю Андріївною Шульгою** (17 липня 1938 р.н.), їхні діти – Галина, Тетяна.

Праворуч: Любов Андріївна Шульга – майбутня дружина Миколи Федоровича Силка

Надія Федорівна Силко – дочка Федора Тимофійовича

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 299зв., 300.
[2] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 47. – Арк. 74.

Весілля Надії Федорівни Силко, 1957 рік

Надія Федорівна Йовенко (Силко)

Надія Федорівна Силко вийшла заміж за **Петра Івановича Йовенка**. У них народилася донька Валентина.

Іван Тимофійович Силко народився 4/17 травня 1913 року. Хрестили його 5/18 травня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені – козак Олексій Іванович Кухтік та селянка Тетяна Петрівна Кіянець.[1] Іван Тимофійович до Великої Вітчизняної війни виїхав з Вибель і не повернувся.

Марія Тимофіївна Силко народилася 18/31 березня 1915 року. Хрестили її 19 березня/1 квітня протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена – селянка Тетяна Петрівна Кіянець.[2] Марія Тимофіївна вийшла заміж за **Юхима Івановича Ткаченка** (1911–?). У них народилося двоє дітей: Олександр (6 січня 1936 р.н.)[3] і Михайло. **Олександр Юхимович Ткаченко** одружений, проживає під Харковом, має сина Олега. **Михайло Юхимович Ткаченко** мешкав у селі Вершинова Муравійка.

Наталія Тимофіївна Силко народилася 20 серпня/2 вересня 1916 року. Хрестили її 21 серпня/3 вересня священик Матвій Зубок і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена – козачка Ганна Захарівна Кулішко з села Бакланова Муравійка.[4] Наталія Тимофіївна мала двох синів Анатолія і Володимира, померла на Великдень 9 квітня 1972 року.

Андрій Тимофійович Силко народився 13/26 жовтня 1918 року. Хрестили його 14/27 жовтня протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – Олексій Іванович Кухтік та Тетяна Петрівна Кіянець.[5] Андрій Тимофійович був одружений з **Євгенією Прокопівною Кураш** (12 грудня 1921–31 січня 2004). В родині народилося троє дітей:

Любов (12 листопада 1944 р.н.);

Валентина (18 лютого 1956 р.н.);

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 529зв., 530.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 43зв., 44.
[3] Там само. – Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 59. – Арк. 97.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 83зв., 84.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 130зв., 131.

Андрій Тимофійович Силко з дружиною Євгенією Прокопівною (ліворуч), дочкою Любов'ю, тещею Мариною Павлівною Кураш, 1950 рік

Євгенія Прокопівна Силко (Кураш) – дружина Андрія Тимофійовича

Діти Андрія Тимофійовича та Євгенії Прокопівни (зліва направо): Любов, Борис і Валентина, 1973 рік

Любов Андріївна Симан (Силко) з онукою Ярославою

Борис (20 липня 1956 р.н.).

Помер Андрій Тимофійович 20 лютого 1995 року.

Любов Андріївна Симан (Силко) в 1951 році пішла до першого класу семирічної школи села Виблі Куликівського району Чернігівської області. Середню освіту отримала у Горбівській школі. Була комсоргом школи, спортсменкою, капітаном шкільної команди з волейболу. У 1961–1963 роках Любов Андріївна навчалася у Прилуцькому педагогічному училищі на відділенні початкових класів. Після закінчення училища працювала в Ковчинській середній

школі. У січні 1967 року Любов Андріївна вийшла заміж, а у листопаді цього ж року в родині народилася донька Ірина – продовжувач династії вчителів. Зараз Ірина Миколаївна директор однієї із шкіл Москви. У 1965–1970 роках Любов Андріївна навчалася заочно у педагогічному інституті на факультеті початкової освіти. З 1978 року працює у Чернігівській школі № 29, фактично з дня заснування цього загальноосвітнього закладу. З 1979 року – заступник директора з навчально-виховної роботи. У 1985–1988 роках навчалася заочно в педагогічному університеті на історичному факультеті.

Валентина Андріївна Силко закінчила Київський технологічний інститут харчової промисловості.

Борис Андрійович Силко в 1977 році закінчив Чернігівський державний педагогічний інститут імені Т. Г. Шевченка. У 1977–1979 роках працював вчителем початкових класів Петрівської восьмирічної школи Борзнянського району Чернігівської області. Із 1979-го до 1981 року був директором Петрівської восьмирічної школи. У 1981 році обраний головою виконкому Петрівської сільської ради. Згодом працював заступником голови, головою місцевого колгоспу імені Чапаєва. У 1998 році був обраний Петрівським сільським головою. Із березня 2000 року до квітня 2002 року обіймав посаду заступника голови Борзнянської районної державної адміністрації. У квітні 2002 року обраний на посаду голови Борзнянської районної ради. Після закінчення повноважень голови районної ради, працював начальником відділу містобудування та архітектури Борзнянської райдержадміністрації, заступником директора ТОВ «Плиски-Агро» Борзнянського району. У 2010 році обирався головою Борзнянської районної ради. Одружений. Має двох дорослих синів Ігоря та Андрія. Ігор – економіст, комп'ютерник, Андрій закінчив Чернігівський педуніверситет.

Борис Андрійович Силко – син Андрія Тимофійовича

Діти Бориса Андрійовича – Ігор та Андрій

ЖІНОЧІ ГІЛКИ РОДУ СИЛКІВ

Агафія Яківна Силко вийшла заміж 20 січня/2 лютого 1882 року за сина відставного солдата **Трохима Кириловича Мулача** (1861–?). Вінчання здійснили у Троїцькій церкві священик Степан Чудновський, диякон Іван Александровський і псаломщик Семен Богдановський. Поручителями від нареченого були козаки села Вибель Семен Давидович Харченко і Захар Федорович Шульга, від нареченої – козак села Вибель Микола Прокопович Шульга і відставний рядовий солдат Федір Прокопович Шульга.[1] У Трохима Кириловича і Агафії Яківни народилося дев'ять дітей:

Семен (1/14 вересня 1883–16/29 вересня 1883);

Марія (20 липня/2 серпня 1885–17/30 жовтня 1885);

Кирило (19 січня/1 лютого 1887–1/14 вересня 1889);

Дем'ян (27 жовтня/9 листопада 1889–28 листопада/11 грудня 1892);

Юхим (2/15 червня 1893–3/16 січня 1897);

Йосип (24 грудня 1896/6 січня 1897–10/23 січня 1897);

Кирило (19 березня/1 квітня 1898–22 березня/4 квітня 1898);

Дмитро (25 жовтня/7 листопада 1899–?);

Петро (3/16 жовтня 1903–?).

Померла Агафія Яківна у віці 45-ти років 29 вересня/12 жовтня 1907 року від водянки. Чин поховання відслужили 30 вересня/13 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[2]

Семен Трохимович Мулач народився 1/14 вересня 1883 року. Хрестили його 3/16 вересня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Хрещений батько – козак Сергій Іванович Мулач.[3] Через два тижні 16/29 вересня 1883 року Семен помер від дитячої хворобливості. Відспівали його 18 вересня/1 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський.[4]

Марія Трохимівна Мулач народилася 20 липня/2 серпня 1885 року. Хрестили її 21 липня/3 серпня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Хрещена мати – козачка Єфросинія Мойсеївна Марковичева.[5] Померла Марія 17/30 жовтня 1885 року від дитячої хворобливості. Чин похорону відслужили 19 жовтня/1 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський.[6]

Кирило Трохимович Мулач народився 19 січня/1 лютого 1887 року. Хрестили його 20 січня/2 лютого священик Степан Чудновський та виконуючий обов'язки псаломщика

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 328. – Арк. 474зв., 475.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 861зв., 862.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 499зв., 500.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 538зв., 539.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 510. – Арк. 391зв., 392.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 510. – Арк. 438зв., 439.

Семен Богдановський. Хрещений – козак Сергій Іванович Мулач.[1] Помер Кирило 1/14 вересня 1889 року від дитячої хворобливості. Відспівали його 3/16 вересня священик Стефан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[2]

Дем'ян Трохимович Мулач народився 27 жовтня/9 листопада 1889 року. Хрестили його 28 жовтня/10 листопада священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський. Хрещений – козак Сергій Іванович Мулач.[3] Помер Дем'ян 28 листопада/11 грудня 1892 року від дифтериту. В той же день священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич відслужили чин поховання.[4]

Юхим Трохимович Мулач народився 2/15 червня 1893 року. Хрестили його 3/16 червня священик Степан Чудновський, диякон Георгій Косач та псаломщик Феофан Базилевич. Хрещений – запасний солдат Юхим Іванович Мулач.[5] Помер Юхим 3/16 січня 1897 року від кору. Відспівали його 5/18 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[6]

Йосип Трохимович Мулач народився 24 грудня 1896 року/6 січня 1897 року. В той же день його охрестили священик Степан Чудновський, диякон Георгій Косач та псаломщик Феофан Базилевич. Хрещений – козак Юхим Іванович Мулач.[7] Помер Йосип 10/23 січня 1897 року від кору. Чин похорону відслужили 12/25 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[8]

Кирило Трохимович Мулач народився 19 березня/1 квітня 1898 року. Хрестили його 20 березня/2 квітня священик Степан Чудновський та псаломщик Феофан Базилевич. Хрещений – козак Юхим Іванович Мулач.[9] Помер Кирило 22 березня/4 квітня 1898 року від дитячої хворобливості. Чин поховання відслужили 23 березня/5 квітня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[10]

Дмитро Трохимович Мулач народився 25 жовтня/7 листопада 1899 року. Хрестили його 27 жовтня/9 листопада священик Степан Чудновський і диякон Степан Римаревський. Хрещений – козак Юхим Іванович Мулач.[11]

Петро Трохимович Мулач народився 3/16 жовтня 1903 року. Хрестив його 4/17 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Юхим Іванович Мулач і козачка Єфросинія Мойсеївна Марковичева.[12]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 521. – Арк. 370зв., 371.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 353зв., 354.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 323зв., 324.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 457зв., 458.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 504зв., 505.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 997. – Арк. 47зв., 48.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 665зв., 666.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 997. – Арк. 47зв., 48.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1000. – Арк. 507зв., 508.
[10] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1000. – Арк. 552зв., 553.
[11] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1874. – Арк. 77зв., 78.
[12] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 54зв., 55.

Ганна Яківна Силко вийшла заміж 7/20 лютого 1888 року за селянина **Юхима Климентійовича Глузда** (1869–?) з хутора Глуздова. Вінчання в Троїцькій церкві здійснили священик Степан Чудновський, диякон Іван Александровський і псаломщик Семен Богдановський. Поручителями від нареченого були селяни Сергій Лукич Глузд і Микола Афанасійович Ковальчук, від нареченої – козаки Хома Степанович Шульга і Захар Федорович Шульга.[1] У Юхима Климентійовича і Ганни Яківни народилося дев'ять дітей:

Марфа (1/14 липня 1889–27 вересня/10 жовтня 1899);
Петро (11/24 червня 1892–?);
Ксенія (15/28 січня 1895–15/28 вересня 1899);
Микита (15/28 вересня 1897–6 січня 1985);
Лукерія (14/27 травня 1900–?);
Кирило (10/23 травня 1903–9/22 липня 1903);
Синклітикія (22 жовтня/4 листопада 1904–?);
Михайло (26 липня/8 серпня 1907–1941);
Агафія (4/17 квітня 1911–7 травня 1989).

Марфа Юхимівна Глузд народилася 1/14 липня 1889 року. Хрестив її 2/15 липня священик села Горбова Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський. Хрещені – селяни Гаврило Гордійович Глузд та Уляна Львівна Глуздова.[2] Через рік 27 вересня/10 жовтня 1899 року Марфа померла від скарлатини. Чин відспівування відслужили 28 вересня/11 жовтня 1899 року священик Костянтин Чудновський та псаломщик Марко Римаревський.[3]

Петро Юхимович Глузд народився 11/24 червня 1892 року. Хрестили його 12/25 червня священик Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський. Хрещені батьки – селянин Гаврило Гордійович Глузд та козачка Устина Леонтіївна Станкевичева.[4] Петро Юхимович 16 листопада 1920 року одружився з **Анастасією Микитівною Ревко** (1/14 листопада 1897–1970), яка мешкала в селі Виблі.[5] У Петра Юхимовича і Анастасії Микитівни народилася донька Марія (22 листопада 1921–13 травня 2007). **Марія Петрівна** вийшла заміж за **Петра Петровича Лавріненка** (1921–3 листопада 2006) з села Виблі. У Петра Петровича та Марії Петрівни народився син Володимир (1 січня 1948 р.н.), який працював шофером, зараз пенсіонер. **Володимир Петрович**

Анастасія Микитівна Глузд (Ревко) – дружина Петра Юхимовича

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 526. – Арк. 150зв., 151.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1853. – Арк. 166зв., 167.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1009. – Арк. 43зв., 44.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1865. – Арк. 57зв., 58.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 133.

Марія Петрівна Лавріненко (Глузд) – дочка Петра Юхимовича

Петро Петрович Лавріненко – чоловік Марії Петрівни Глузд, 1945 рік

Володимир Петрович Лавріненко – син Марії Петрівни і Петра Петровича

Надія Іванівна Лавріненко (Репех) – дружина Володимира Петровича

був одружений з **Надією Іванівною Репех** (30 січня 1952–11 лютого 2017). Їхні діти: Сергій (16 липня 1973 р.н.) і Наталія (2 жовтня 1974 р.н.). Всі проживають у Виблях Куликівського району Чернігівської області. **Сергій Володимирович Лавріненко** має дружину Світлану (29 січня 1976 р.н.) і доньку Інну (12 травня 1995 р.н.), студентку Ніжинського педагогічного університету імені М. В. Гоголя. **Наталія Володимирівна Ревко** (Лавріненко) працює медсестрою у Виблівській лікарні, з чоловіком Юрієм ростять двох синів.

Ксенія Юхимівна Глузд народилася 15/28 січня 1895 року. Хрестили її 16/29 січня священик села Горбова Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський. Хрещені батьки – селянин Гаврило Гордійович Глузд та козачка Устина Львівна Станкевичева.[1] Ксенія померла 15/28 вересня 1899 року від коклюшу. Відспівали її 17/30 вересня священик Костянтин Чудновський та псаломщик Марко Римаревський.[2]

Микита Юхимович Глузд народився 15/28 вересня 1897 року. Хрестили його 16/29 вересня священик Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський. Хрещені батьки – селянин Гаврило Гордійович Глузд та козачка Устина Леонтіївна Станкевичева.[3] Микита Юхимович працював у колгоспі на різних роботах, був хорошим косарем, вдома на швейній машинці шив одяг, валянки. Одружився (вдруге) 9 липня 1921 року з **Марією Іванівною Глузд**[4] (3/16 квітня 1903–17 лютого 1997). У подружжя народилося двоє дітей – Ганна (10 лютого 1923[5]–2003) та Любов (28 жовтня 1927 р.н.). Родина проживала у селі Глузди Куликівського району Чернігівської області. Помер Микита Юхимович 6 січня 1985 року.

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1865. – Арк. 118зв., 119.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1009. – Арк.42зв., 43.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1865. – Арк. 181зв., 182.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. – Арк. 87.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3831. – Арк. 113.

Микита Юхимович Глузд – син Ганни Яківни Глузд (Силко)

Марія Іванівна Глузд – дружина Микити Юхимовича

Любов Микитівна Єзута (Глузд) – дочка Микити Юхимовича

Ганна Микитівна Глузд вийшла заміж за **Миколу Кириловича Глузда**. Подружжя мало двох дітей: Тетяну і Федора. **Тетяна Миколаївна Станькевич** (Глузд) проживає в Чернігові, має дочок – Валентину і Олену. **Олена Іванівна Адруг** (Станькевич) виховує дочку Анастасію. Глузд Федір Миколайович помер.

Любов Микитівна Єзута з чоловіком Михайлом Івановичем

Любов Микитівна Глузд вийшла заміж за **Михайла Івановича Єзуту** (15 травня 1926–7 серпня 2006). Михайло Іванович працював обліковцем, а потім бригадиром в колгоспі. У них народилося двоє дітей: Володимир (27 лютого 1956 р.н.) і Надія (23 грудня 1963 р.н.). Син **Володимир Михайлович**

Володимир Михайлович Єзута – син Любові Микитівни та Михайла Івановича

Марина Володимирівна Єзута – дочка Володимира Михайловича

Надія Михайлівна Півень (Єзута) – дочка Любові Микитівни та Михайла Івановича

Ірина Сергіївна Чава (Півень) – дочка Надії Михайлівни

Єзута проживає в Сумах, полковник СБУ. Одружений з **Тетяною Василівною Ковальчук** (22 квітня 1955 р.н.). Подружжя має дочку Марину (1 грудня 1990 р.н.), яка працює викладачем. Дочка **Надія Михайлівна** вийшла заміж за **Сергія Павловича Півня** з села Ковчин Куликівського району, працює вчителем російської мови і світової літератури в школі. Її дочка **Ірина Сергіївна Чава** (Півень) (19 грудня 1986 р.н.) проживає в Чернігові, виховує двох синів – Дмитра (24 вересня 2005 р.н.) і Артема (22 січня 2012 р.н.).

Лукерія Юхимівна Глузд народилася 14/27 травня 1900 року. Того ж дня її охрестили священик Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський. Хрещені батьки – селяни Гаврило Гордійович Глузд та Устина Дмитрівна Глуздова.[1] Лукерія Юхимівна 26 травня 1921 року вийшла заміж за **Федора Івановича Пугача** (26 грудня 1901/8 січня 1902–?) з хутора Уборки Горбівської волості.[2] Федір Іванович помер у віці 28 років. Вони мали двох дітей – Івана (19 січня 1923–1 січня 2011) та Анастасію (6 лютого 1926 р.н.).

Іван Федорович Пугач під час Другої світової війни потрапив у полон. Після визволення з полону прийняв пропозицію залишитися на Заході. Іван Пугач мешкав у Великій Британії, працював у шахті, одружився з англійкою Дженні. У них народилося п'ятеро дітей: Іван, Тимофій, Анастасія, Федір, Семен.

Анастасія Федорівна Пугач вийшла заміж за **Василя Пугача**. У подружжя народилася дочка Ганна (11 вересня 1944 р.н.), яка вийшла заміж за **Олексія Михайловича Адруг** (28 березня 1948 р.н.). Ганна Василівна працювала в райспоживспілці і на комвольносуконному комбінаті. Зараз Анастасія Федорівна мешкає в Чернігові разом зі своєю дочкою Ганною і зятем Олексієм.

Кирило Юхимович Глузд народився 10/23 травня 1903 року. На другий день 11/24 травня його охрестили священик Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський. Хрещені батьки – селянин Гаврило Гордійович Глузд та козачка Устина Львівна Станкевич.[3] Кирило помер 9/22 липня 1903 року від дитячої хворобливості. Відспівали небіжчика 11/24 липня священик Костянтин Чудновський і псаломщик Марко Римаревський.[4]

Дмитро та Артем Чава – діти Ірини Сергіївни

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1865. – Арк. 237зв., 238.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. – Арк. 78.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1043. – Арк. 105зв., 106.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 145зв, 146.

Синклітикія Юхимівна Глузд народилася 22 жовтня/4 листопада 1904 року. Її охрестили 24 жовтня/6 листопада священик Костянтин Чудновський і паламар Марко Римаревський.[1] Синклітикія Юхимівна вийшла заміж 19 травня 1922 року за **Федора Даниловича Петренка** (2/15 грудня 1903–?) в Авдіївку.[2] У шлюбі народилося двоє дітей – Наталія і Ганна (обидві вже померли). **Наталія Федорівна Кот** (Петренко) з чоловіком Михайлом мала двох дітей: Любов і Федора. **Ганна Федорівна Момот** (Петренко) (1923–?), з чоловіком Степаном Микитовичем виховали трьох дітей: Миколу, Віктора і Ольгу.

Синклітикія Юхимівна Петренко (Глузд) – дочка Ганни Яківни Глузд (Силко)

Ольга Степанівна Самойленко (Момот) (10 червня 1950–29 січня 2016) проживала в селі Авдіївка Куликівського району, народила двох синів: Валентина (3 вересня 1967–10 жовтня 1996) і Володимира (18 травня 1973 р.н.). Володимир закінчив Чернігівський педінститут в 1994 році, працював вчителем фізкультури в Хибаловці. З 2006 року – викладач кафедри фізкультури Чернігівського національного технологічного університету. Ольга Степанівна шість років працювала на фермі телятницею, дванадцять років техпрацівницею в школі, двадцять років в магазині. Чоловік **Петро Якович Самойленко** (3 травня 1941–9 березня 1993) працював інженером, механіком, бригадиром тракторної бригади.

Подружжя Самойленко: Петро Якович і Ольга Степанівна (онука Синклітикії Юхимівни), 1992 рік

Валентин Петрович Самойленко – син Ольги Степанівни, 1986 рік

Володимир Петрович Самойленко – син Ольги Степанівни, 1990 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1883. – Арк. 65зв., 66.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 321.

Михайло Юхимович Глузд народився 26 липня/8 серпня 1907 року. Хрестили його 27 липня/9 серпня священик Дмитро Карпов і паламар Марко Римаревський. Хрещені батьки – козак Тимофій Максимович Ілляш та селянка Устина Дмитрівна Глузд.[1] Михайло Юхимович не повернувся з Другої світової війни, загинув у 1941 році в полоні. До війни працював головою колгоспу. Був одружений з **Євдокією Марківною Лаєнко** (14 березня 1910–10 червня 1980), яка після смерті чоловіка сама ростила і виховувала трьох дітей: Василя (3 листопада 1930–10 липня 2008), Петра (9 серпня 1933–2 травня 2007) і Федора (1941–2006).

Василь Михайлович Глузд мав дружину **Ганну Семенівну** (21 листопада 1927–30 квітня 2004) з Брусилова, дітей у них не було, обоє працювали в колгоспі, поховані в Глуздах.

Петро Михайлович Глузд одружився з **Олександрою Олександрівною Михаль** (3 грудня 1936 р.н.). Подружжя проживало в селі Авдіївка Куликівського району. Петро Михайлович працював у колгоспі різноробочим. Після смерті чоловіка Олександру забрали до себе дочки – Віра (31 жовтня 1958 р.н.) та Людмила(2 вересня 1967 р.н.), які мешкають в Чернігові. **Віра Петрівна Шульга** (Глузд) з чоловіком Миколою Андрійовичем (2 грудня 1953 р.н.) мають дочку Надію (10 листопада 1986 р.н.). **Людмила Петрівна** теж має сім'ю.

Федір Михайлович Глузд одружився в Глуздах з **Ганною Харченко** (1947 р.н.), потім вони переїхали жити до Чернігова. В родині народилося двоє дітей: Віктор (1967 р.н.) і Наталія (1973 р.н.). **Віктор Федорович Глузд** з дружиною Оленою виростили двох дітей – Катерину і Олександра, **Наталія Федорівна** має дочку Юлію.

Агафія Юхимівна Глузд – дочка Ганни Яківни Глузд (Силко)

Агафія Юхимівна Глузд народилася 4/17 квітня 1911 року. Охрестили її 5/18 квітня священик Дмитро Карпов і паламар Марко Римаревський. Хрещені батьки – козак Тимофій Максимович Ілляш та селянка Устина Дмитрівна Глузд.[2] Агафія Юхимівна вийшла заміж за **Павла Павловича Глузда** (5 березня 1911–18 жовтня 1987). У подружжя народилося троє дітей: Надія (3 серпня 1935 р.н.), Любов (3 листопада 1937 р.н.), Тетяна (17 травня 1939 р.н.).

Надія Павлівна Глузд вийшла заміж за **Петра Архиповича Бурковського** (2 травня 1932–9 червня 2003), зараз проживає в Боромиках Чернігівського району. Народила трьох дітей: Ганну, Тетяну і Петра.

Любов Павлівна Глузд вийшла заміж за **Михайла Івановича Глузда** (9 січня 1935–12 жовтня 2005). Родина мешкала в селі Боромики Чернігівського району. У подружжя народилося п'ятеро дітей: Віра, Світлана, Надія, Борис і Володимир. Працювала Любов Павлівна дояркою, санітаркою в лікарні. Зараз проживає в Чернігові.

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1883. – Арк. 135зв., 136.

[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1883. – Арк. 218зв., 219.

Павло Павлович Глузд – чоловік Агафії Юхимівни

Діти Павла Павловича і Агафії Юхимівни Глузд: Надія (ліворуч), Тетяна (праворуч), Любов (стоїть)

Любов Павлівна Глузд – дочка Агафії Юхимівни

Михайло Іванович Глузд – чоловік Людмили Павлівни

Тетяна Павлівна Цурікова (Глузд) – дочка Агафії Юхимівни

Віктор Костянтинович Цуріков – чоловік Тетяни Павлівни

Світлана Вікторівна Карпенко (Цурікова) з дочками Іриною і Альоною

Тетяна Павлівна Глузд вийшла заміж за **Віктора Костянтиновича Цурікова** (10 червня 1937–9 травня 1994), який родом із села Ланіно Валуйського району Бєлгородської області. Проживає в Чернігові. У подружжя народилася дочка Світлана (8 березня 1963 р.н.), яка вийшла заміж за **Вадима Миколайовича Карпенка**. **Світлана Вікторівна** виховала двох дочок Ірину та Альону.

РІД ПАВЛЕНКІВ

Наш рід поєднав мешканців кількох сіл: Виблі, Горбів, Піски, Глузди, Кошарище, Вершинова Муравійка… Піски – витоки нашого роду, тут народилася моя бабуся Ірина Іванівна Силко (в дівоцтві Павленко) і моя мати Ганна Василівна. Рід по лінії Павленків починається від козака Федора, який проживав в Пісках в XVIII–XIX століттях. У родині його сина **Федора Федоровича Павленка** (1830–7 лютого/2 березня 1909) та **Єфросинії Максимівни** було семеро дітей:

Єлисей (1857–18/31 жовтня 1909);

Карп (?–?);

Йосип (?–?);

Марія (1867–?);

Іван (1868–?) – *дивись «Рід Павленків – гілка Івана Федоровича»*;

Олефір (4/17 серпня 1871–?);

Євдокія (25 лютого/10 березня 1877–16/29 грудня 1879).

Олефір Федорович Павленко народився 4/17 серпня 1871 року. Хрестили його 6/19 серпня 1871 року священик Степан Чудовський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський. Хрещений батько – козак Яків Корнійович Павленко.[1]

Євдокія Федорівна Павленко народилася 25 лютого/10 березня 1877 року. Хрестили її 26 лютого/11 березня 1877 року священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський. Хрещена мати – козачка Марина Артемівна Єсипенкова.[2] Євдокія померла 16/29 грудня 1879 року від дитячої хворобливості. Поховали її 18/31 грудня 1879 року. Чин похорону відслужили священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський.[3]

Федір Федорович помер 17 лютого/2 березня 1909 року від старості. Відспівали небіжчика 19 лютого/4 березня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич.[4]

В селі Піски проживав рідний брат Федора Федоровича – **Аврам Федорович Павленко** (1816–16/29 жовтня 1878), який вдруге одружився 29 липня /11 серпня 1875 року з **Євдокією Пантелеймонівною Павловичевою** (1825–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський. Поручителі від нареченого були Федір Федорович Павленко, Нестор Маркович Павлючка, від нареченої – Аврам Іванович Грукач і Михайло Ульянович Пігулка.[5] Аврам Федорович помер 16/29 жовтня 1878 року від запалення. Чин похорону відслужили 18/31 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський.[6]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 49зв., 50.

[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 300. – Арк. 446зв., 447.

[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 315. – Арк. 413зв., 414.

[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 519зв., 520.

[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 293. – Арк. 396зв., 397.

[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 304. – Арк. 350зв., 351.

Єлисей Федорович Павленко одружився 19 січня/1 лютого 1877 року з **Федорою Семенівною Чижровою** (1857–23 січня/5 лютого 1917). Таїнство вінчання здійснили священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський в Троїцькій церкві села Вибель. Поручителі від нареченого: Яків Корнійович Павленко, Никанор Семенович Гутнік, від нареченої – Яків Лукаш і Онисим Притиковський.[1] Єлисей Федорович помер у віці 53-х років 18/31 жовтня 1909 року від завороту кишок. Чин поховання відслужили 19 жовтня/1 листопада священик Степан Чудновський та псаломщик Феофан Базилевич.[2] Його дружина Федора Семенівна померла у віці 60-ти років 23 січня/5 лютого 1917 року від запалення легень. Відспівали небіжчицю 25 січня/7 лютого протоієрей Степан Чудновський та диякон Феофан Базилевич.[3] У Єлисея Федоровича і Федори Семенівни народилося одинадцять дітей:

Тихон (1878–14/27 січня 1879);

Пантелеймон (27 липня/9 серпня 1880–3/16 серпня 1880);

Іван (4/17 листопада 1881–?);

Василь (7/20 жовтня 1883–?);

Яків (23 жовтня/5 листопада 1885–?);

Мефодій (19 червня/2 липня 1888–11/24 лютого 1890);

Віра (17/30 вересня 1890–?);

Тихон (13/26 червня 1893–18/31 липня 1893);

Володимир (14/27 липня 1895–25 березня/7 квітня 1896);

Григорій (27 вересня/10 жовтня 1897–?);

Ірина (10/23 квітня 1900–?).

Тихон Єлисейович Павленко народився 1878 року, 14/27 січня 1879 року помер від дитячої хворобливості.[4]

Пантелеймон Єлисейович Павленко народився 27 липня/9 серпня 1880 року. Хрестили його в той же день священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський. Хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[5] Пантелеймон помер 3/16 серпня 1880 року від дитячої хворобливості.[6]

Іван Єлисейович Павленко народився 4/17 листопада 1881 року. Хрестили його 5/18 листопада священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[7] Іван Єлисейович мав дружину Уляну Никифорівну.

Їхні діти:

Ганна Іванівна Павленко народилася 1/14 вересня 1909 року, хрестили її 2/15 вересня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 300. – Арк. 477зв, 478.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 527зв., 528.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1648. – Арк. 630зв., 631.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 315. – Арк. 396зв., 397.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 28зв., 29.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 60зв., 61.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 324. – Арк. 341зв., 342.

Омелян Онисимович Притиковський та селянка Єлизавета Власівна Пікуль.[1] Ганна померла 12/25 лютого 1910 року від дитячої хворобливості.[2]

Анастасія Іванівна Павленко народилася 14/27 січня 1911 року, хрестили її 15/28 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Омелян Онисимович Притиковський та селянка Єлизавета Василівна Пікуль.[3]

Марія Іванівна Павленко народилася 15/28 серпня 1913 року, хрестили її 16/29 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Омелян Онисимович Притиковський та селянка Єлизавета Василівна Пікуль.[4]

Василь Єлисейович Павленко народився 7/20 жовтня 1883 року. Хрестили його 8/21 жовтня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Хрещений – козак Тимошенко Яким Павлович.[5] Василь Єлисейович одружився 7/20 червня 1905 року з селянкою **Меланією Іванівною Сирік** (1885–?) із села Підгірного. Таїнство вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: козаки Йосип Федорович Павленко, Володимир Сергійович Притиковский, від нареченої – селяни-власники Микола Гнатович Сирік і Андрій Семенович Сирік.[6]

Діти Василя Єлисейовича та Меланії Іванівни:

Анастасія Василівна Павленко народилася 6/19 жовтня 1909 року, того ж дня хрестили її священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – Феодосія Семенівна Сирік.[7] Анастасія померла 10/23 жовтня 1909 року від дитячої хворобливості.[8]

Михайло Васильович Павленко народився 10/23 листопада 1912 року, хрестили його 11/24 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Ілля Іванович Сирік та селянка Синклітікія Карпівна Чешня.[9] Михайло помер 18/31 липня 1917 року, від скарлатини.[10]

Яків Єлисейович Павленко народився 23 жовтня/5 листопада 1885 року. Хрестили його 24 жовтня/6 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський. Хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[11] Яків Єлисейович одружився 23 січня/5 лютого 1911 року із селянкою села Піски **Марією Андріївною Палетун** (1888–?). Поручителі від нареченого козак Йосип Федорович Павленко, селянин Платон Степанович

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 497зв., 498.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 120зв., 121.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 281зв., 282.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 536зв., 537.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 503зв., 504.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1043. – Арк. 467зв., 468.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 500зв., 501.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 527зв., 528.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 214зв., 215.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1648. – Арк. 638зв., 639.
11 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 510. – Арк. 401зв., 402.

Сердюк, від нареченої – Семен Наумович Притиковський і Микита Миронович Єсипенко.[1]

Діти Якова Єлисейовича та Марії Андріївни:

Павло Якович Павленко народився 8/21 грудня 1911 року, хрестили його 9/22 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Микита Миронович Єсипенко та козачка Олена Пилипівна Сердюк.[2] Павло помер 12/25 січня 1912 року від дитячої хворобливості.[3]

Василь Якович Павленко народився 21 березня/3 квітня 1913 року, хрестили його 22 березня/4 квітня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Микита Миронович Дейнеко та козачка Олена Пилипівна Павленко.[4] Василь помер 26 вересня/9 жовтня 1913 року від коклюшу.[5]

Олександр Якович Павленко народився 1/14 вересня 1914 року, хрестили його священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Микита Миронович Єсипенко та козачка Олена Сердюк.[6]

Мефодій Єлисейович Павленко народився 19 червня/2 липня 1888 року, хрестили його 20 червня/3 липня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[7] Мефодій помер 11/23 лютого 1890 року від скарлатини.[8]

Віра Єлисеївна Павленко народилася 17/30 вересня 1890 року, хрестили її 18 вересня/1 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещена – козачка Лукерія Яківна Притиковська.[9]

Тихон Єлисейович Павленко народився 13/26 червня 1893 року, хрестили його 14/27 червня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[10] Тихон помер 18/31 липня 1893 року від дитячої хворобливості.[11]

Володимир Єлисейович Павленко народився 14/27 липня 1895 року, хрестили його 16/29 липня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[12] Володимир помер 25 березня/7 квітня 1896 року від дитячої хворобливості.[13]

Григорій Єлисейович Павленко народився 27 вересня/10 жовтня 1897 року, хрестили його 28 вересня/11 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич,

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 314зв., 315.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 310зв., 311.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 229зв., 230.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 526зв., 527.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 569зв., 570.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1562. – Арк. 296зв., 297.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 526. – Арк. 122зв., 123.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 627зв., 628.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 601зв., 602.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 502зв.,503.
11 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 544зв., 545.
12 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 986. – Арк. 444зв., 445.
13 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 685зв., 686.

хрещений – козак Яким Павлович Тимошенко.[1] Григорій Єлисейович одружився 11 червня 1919 року з **Улитою Гнатівною Саєнко** (6/19 липня 1890–?) з села Піски.[2]

Ірина Єлисеївна Павленко народилася 10/23 квітня 1900 року, хрестили її 11/24 квітня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Феофан Базилевич, хрещена – козачка Анастасія Кирилівна Пузанова.[3] Ірина Єлисеївна вийшла заміж 12 травня 1919 року за **Івана Павловича Половецького** (14/27 вересня 1897–?) із села Виблі.[4]

У **Карпа Федоровича Павленка** і його дружини **Єфросинії Федорівни** було п'ятеро дітей:

Синклітикія (1887–?);

Артем (20 жовтня/2 листопада 1891–?);

Пилип (12/25 жовтня 1894–?);

Андрій (2/15 липня 1897–17/30 квітня 1901);

Василь (6/19 березня 1904–?).

Синклітикія Карпівна Павленко народилася 1887 року, вийшла заміж 18/31 травня 1909 року в село Онисів за селянина **Олександра Васильовича Чепелу** (1882–?). Таїнство вінчання в Троїцькій церкві здійснили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого були селяни Юхим Гаврилович Чепела, Микита Іванович Кошарний, від нареченої – козаки Йосип Федорович Павленко та Василь Єлисейович Павленко.[5] Шлюб розірвано 5 квітня 1919 року.

Артем Карпович Павленко народився 20 жовтня/2 листопада 1891 року, хрестили його 22 жовтня/4 листопада священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Іван Федорович Павленко.[6] Артем Карпович мав дружину **Ірину Іванівну** (1896–?) і доньку Олександру (20 червня 1919–?).[7]

Пилип Карпович Павленко народився 12/25 жовтня 1894 року, хрестили його 13/26 жовтня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Іван Федорович Павленко.[8] Пилип Карпович мав дружину **Єфросинію Петрівну**. Їхня донька Тетяна народилася 1 січня 1919 року, хрестили її 3 січня протоієрей Степан Чудновський і диякон Феофан Базилевич, хрещені – Іван Іванович Павленко та Ксенія Федорівна Малець.[9] Тетяна померла 14 січня 1919 року від дитячої хворобливості.[10]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1874. – Арк. 35зв., 36.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 42.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 464зв., 465.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 5.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 514зв., 515.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 965. – Арк. 60зв., 61.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1905. – Арк. 5.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 408зв., 409.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1659. – Арк. 2зв., 3.
[10] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1659. – Арк. 19зв., 20.

Андрій Карпович Павленко народився 2/15 липня 1897 року, хрестили його 6/19 липня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – Іван Федорович Павленко.[1] Андрій помер 17/30 квітня 1901 року від кору.[2]

Василь Карпович Павленко народився 6/19 березня 1904 року, хрестили його 7/20 березня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Борис Степанович Тарасенко та козачка Марія Григорівна Павленко.[3] Василь Карпович одружився 10 травня 1922 року з **Тетяною Мойсеївною Логвиненко** (27 січня/9 лютого 1901–?).[4]

У **Йосипа Федоровича Павленка** і його дружини **Уляни Карпівни** було п'ятеро дітей:

Меланія (25 грудня 1894 року/7 січня 1895–7/20 липня 1901);

Федір (12/25 вересня 1899–6 квітня 1942);

Марфа (27 травня/9 червня 1906–?);

Анастасія (1/14 листопада 1908–?);

Олексій (7/20 лютого 1912–?).

Меланія Йосипівна Павленко народилася 25 грудня 1894 року/7 січня 1895 року, хрестили її 26 грудня/8 січня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещена – козачка Катерина Яківна Єсипенко.[5] Меланія померла 7/20 липня 1901 року від скарлатини.[6]

Федір Йосипович Павленко народився 12/25 вересня 1899 року, хрестили його 17/30 вересня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Іван Петрович Малець.[7] Федір Йосипович загинув під час Другої світової війни 6 квітня 1942 року.

Марфа Йосипівна Павленко народилася 27 травня/9 червня 1906 року, хрестили її 28 травня/10 червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Іван Петрович Малець та селянка Ганна Василівна Ждан.[8]

Анастасія Йосипівна Павленко народилася 1/14 листопада 1908 року, хрестили її в той же день священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Іван Петрович Малець та селянка Ганна Василівна Ждан.[9]

Олексій Йосипович Павленко народився 7/20 лютого 1912 року, хрестили його 9/22 лютого священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Павленко і козачка Ганна Василівна Ждан.[10]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 997. – Арк. 17зв., 18.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 203зв., 204.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 652зв., 653.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. – Арк. 109.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 412зв., 413.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 208зв., 209.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1008. – Арк. 517зв., 518.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1303. – Арк. 412зв., 413.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1366. – Арк. 278зв., 279.
[10] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 192зв., 193.

Марія Федорівна Павленко вийшла заміж 23 січня/5 лютого 1887 року за козака **Петра Несторовича Павлючку** (1868–?) з села Вибель. Таїнство вінчання в Троїцькій церкві здійснили священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський. Поручителями від нареченого були власник Дорофій Юхимович Кононок, козак Трохим Павлович Поляниця, від нареченої – Яким Павлович Тимошенко та Єлисей Федорович Павленко.[1] У Марії Федорівни і Петра Несторовича народилося дев'ятеро дітей:

Параска (14/27 жовтня 1888–?);

Іван (5/18 січня 1891–?);

Тарас (1893–28 березня/10 квітня 1895);

Михайло (7/20 листопада 1894–?);

Ксенія (16/29 січня 1898–19 листопада/2 грудня 1898);

Анастасія (31 жовтня/13 листопада 1899–27 липня/9 серпня 1900);

Петро (23 червня/6 липня 1901–?);

Євдокія (28 лютого/13 березня 1904–25 березня/7 квітня 1907);

Петро (7/20 червня 1906–25 березня/7 квітня 1907).

Параска Петрівна Павлючка народилася 14/27 жовтня 1888 року, хрестили її 16/29 жовтня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещена – власниця Марія Василівна Кіянцева.[2]

Іван Петрович Павлючка народився 5/18 січня 1891 року, хрестили його 6/19 січня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – Кіндрат Кирилович Поляниця.[3] Від першої дружини **Марії Василівни** народилася донька Ганна 29 вересня/12 жовтня 1913 року, яку хрестили 30 вересня/13 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – селянин Василь Степанович Мартиненко та селянка Марина Петрівна Кіянець.[4] Іван Петрович вдруге одружився 23 травня 1919 року з **Марією Павлівною Бєлановою** (20 червня/2 липня 1898–?) із села Горбове.[5]

Тарас Петрович Павлючка народився 1893 року, помер 28 березня/10 квітня 1895 року від скарлатини.[6]

Михайло Петрович Павлючка народився 7/20 листопада 1894 року, хрестили його 8/21 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – Кіндрат Кирилович Калинько.[7]

Ксенія Петрівна Павлючка народилася 16/29 січня 1898 року, хрестили її 17/30 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – козачка Євдокія Пилипівна Шульгіна.[8] Ксенія померла 19 листопада/2 грудня 1898 року від скарлатини.[9]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 521. – Арк. 402зв., 403.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 526. – Арк. 137зв., 138.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 965. – Арк. 37зв., 38.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 538зв., 539.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк.16.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 986. – Арк. 481зв., 482.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 410зв., 411.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1000. – Арк. 499зв., 500.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1000. – Арк. 562зв., 563.

Анастасія Петрівна Павлючка народилася 31 жовтня/13 листопада 1899 року, того ж дня хрестили її священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещена – Ольга Матвіївна Булавкіна.[1] Анастасія померла 27 липня/9 серпня 1900 року від корі.[2]

Петро Петрович Павлючка народився 23 червня/6 липня 1901 року, хрестили його 24 червня/7 липня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Кіндрат Кирилович Каленько.[3]

Євдокія Петрівна Павлючка народилася 28 лютого/13 березня 1904 року, в той же день хрестили її священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – Ольга Матвіївна Булавкіна.[4] Євдокія померла 25 березня/7 квітня 1907 року від коклюшу.[5]

Петро Петрович Павлючка народився 7/20 червня 1906 року, хрестили його 8/21 червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Конон Семенович Павленко та козачка Ольга Кирилівна Булавка.[6] Петро помер 25 березня/7 квітня 1907 року від коклюшу.[7]

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1008. – Арк. 522зв., 523.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 513зв., 514.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 172зв., 173.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 649зв., 650.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 853зв., 854.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1303. – Арк. 414зв., 415.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 853зв., 854.

РІД ПАВЛЕНКІВ – ГІЛКА ІВАНА ФЕДОРОВИЧА

Іван Федорович Павленко (1868–?) одружився 21 січня/3 лютого 1890 року з козачкою села Піски **Мариною Григорівною Притиковською** (18/31 липня 1870–?). Це батьки бабусі Ірини. Таїнство вінчання здійснили священик Троїцької церкви села Вибель Степан Чудновський, псаломщик Феофан Базилевич і паламар Семен Богдановський. Поручителі від нареченого: козаки Федір Федорович Павленко, Петро Сергійович Притиковський; від нареченої – запасні солдати Мойсей Григорович Притиковський та Володимир Сергійович Притиковський.[1] У Івана Федоровича і Марини Григорівни народилося восьмеро дітей:

Юхим (25 грудня 1891/7 січня 1892 – не повернувся з Першої світової війни);

Прокіп (7/20 липня 1894 – не повернувся з Першої світової війни);

Лука (18/31 жовтня 1896–1966);

Іван (17/30 липня 1899–30 березня 1988);

Ірина (8/21 квітня 1902–16 липня 1998) – моя бабуся;

Євдокія (5/18 липня 1904–2000);

Марія (1907–6 березня 1980);

Петро (30 липня/12 серпня 1910–березень 1939).

Юхим Іванович Павленко народився 25 грудня 1891 року/7 січня 1892 року. Хрестили його 26 грудня 1891 року/8 січня 1892 року священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський. Хрещений батько Єлисей Федорович Павленко.[2] Юхим Іванович був одружений з **Меланією Луківною Біланок** (1/14 січня 1891–?), яка мешкала в селі Горбове Чернігівського повіту. Вінчалися вони в церкві Різдва Пресвятої Богородиці села Горбова 12/25 квітня 1912 року. Таїнство вінчання здійснили священик Дмитро Карпов і диякон Степан Римаревський. Поручителі від нареченого: козаки села Піски Павло Мойсейович Притиковський, Павло Герасимович Притиковський, від нареченої – селяни села Горбове Іван Якович Хоменко та Митрофан Сергійович Трикашний.[3] У Юхима Івановича і Меланії Луківни 30 липня/12 серпня 1914 року народилася дочка Наталія, яку хрестили 31 липня/13 серпня 1914 року протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки Наталії – козак Володимир Климентійович Демешко та козачка Харитина Прокопівна Притиковська.[4] Юхим Іванович Павленко не повернувся з Першої світової війни. Після смерті чоловіка Меланія Луківна 17 червня 1921 року вийшла заміж за вдівця Микиту Гнатовича Атрощенка (11/23 серпня 1877–?), який мешкав у селі Авдіївка.[5]

Наталія Юхимівна Павленко вийшла заміж за **Івана Михайловича Баглая** (10/23 листопада 1911–5 травня 1980) у Вершинову Муравійку. Іван Михайлович – фронтовик, воював чесно і мужньо, нагороджений орденом Червоної Зірки, медалями «За відвагу» і «За бойові

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 615зв, 616.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 965. – Арк. 69зв., 70.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 271зв., 272.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 19зв., 20.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. – Арк. 86.

заслуги». По війні тривалий час був завідуючим сінопунктом у Вершиновій Муравійці. Наталія Юхимівна працювала у тамтешньому колгоспі. Ветеран колгоспної праці померла 2 серпня 1967 року. Іван Михайлович і Наталія Юхимівна виховали двох синів: Петра (5 серпня 1936–17 грудня 2009) і Василя (7 березня 1939–23 березня 1987).

Наталія Юхимівна Баглай (Павленко) з чоловіком Іваном Михайловичем і дітьми Петром та Василем

Петро Іванович Баглай закінчив залізничне ПТУ в Києві, понад 30 років працював на залізничній станції Муравійка стрілочником і черговим. Дружина **Людмила Олександрівна Баглай** (Лугіна) (30 листопада 1935 р.н.) працювала санітаркою. У них народився син Іван (6 липня 1960 р.н.), кандидат юридичних наук, суддя апеляційного суду Чернігівської області. **Іван Петрович Баглай** одружений з **Ольгою Митрофанівною Коваленко** (17 вересня 1960 р.н.). Ольга Митрофанівна працювала головним бухгалтером у виправно-трудовій колонії № 44 Чернігова. У подружжя народилася двоє дітей: Андрій (11 травня 1985 р.н.) працює приватним нотаріусом, Олександр (27 серпня 1987–1 вересня 2003). **Андрій Іванович Баглай** має доньку Ганну (4 квітня 2009 р.н.).

Іван Петрович Баглай з родиною

Василь Іванович Баглай закінчив залізничне ПТУ в Києві, працював на залізничних станціях Терюха Гомельської області, Количівка Чернігівської, а згодом – постачальником на фабриці гумово-технічних виробів в Чернігові. Дружина **Марія Василівна Баглай** (Семененко) (9 травня 1937 р.н.) працювала продавцем. Їхні діти: Наталія(28 лютого 1960–13 грудня 2014), Валентина (28 червня 1963 р.н.) та Валерій (25 серпня 1967–6 травня 2013). **Наталія Василівна**

Демешко (Баглай) працювала інженером. **Валентина Василівна Куликова** (Баглай) закінчила залізничне ПТУ, працювала за фахом. **Валерій Васильович Баглай** закінчив Ніжинський технікум механізації, працював головою сільської ради у Вершиновій Муравійці.

Прокіп Іванович Павленко народився 7/20 липня 1894 року. Хрестили його 8/21 липня 1894 року священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Хрещений – козак Йосип Федорович Павленко.[1] Прокіп Іванович був одружений з селянкою **Матроною Андріївною Трикашною** (1894–?), яка мешкала в селі Горбове Чернігівського повіту. Вінчалися вони в церкві Різдва Пресвятої Богородиці села Горбове 26 січня/8 лютого 1914 року. Вінчали їх священик Дмитро Карпов та диякон Степан Римаревський. Поручителі від нареченого: козаки села Піски Олександр Петрович Притиковський і Володимир Климентійович Демешко, від нареченої – селяни Іван Карповий та Олексій Лукашенко з села Горбове.[2] Прокіп Іванович був учасником Першої світової війни, з фронту не повернувся.

Лука Іванович Павленко народився 18/31 жовтня 1896 року. Хрестили його 19 жовтня/1 листопада 1896 року священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Хрещений батько – козак Єлисей Федорович Павленко.[3] Лука Іванович одружився 21 січня 1918 року з **Марією Іванівною Кохан** (1894–?). Таїнство вінчання здійснили в Троїцькій церкві протоієрей Степан Чудновський і диякон Феофан Базилевич. Поручителями від нареченого були Олександр Петрович Притиковський, Володимир Климентійович Демешко, від нареченої – Іван Дмитрович Корма та Григорій Мінінович Кохан.[4] У Луки Івановича і Марії Іванівни народилося четверо дітей:

Сидять: Лука Іванович Павленко з дружиною Марією Іванівною; стоять: Степан Лукич Павленко з дружиною Матроною Миколаївною і дітьми Миколою та Володимиром, 1964 рік

Іван (1918–серпень 1941);

Софія (25 вересня 1919–?);

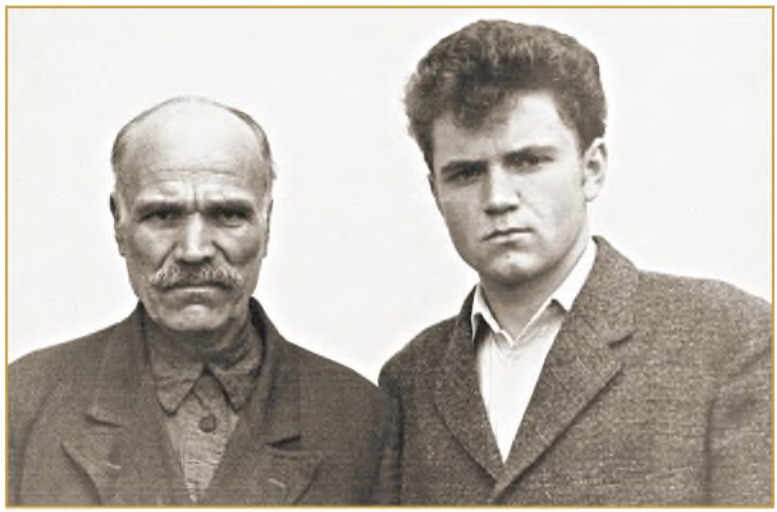
Степан (18 жовтня 1922–3 серпня 1990);

Петро (7 липня 1925–11 грудня 2007).

Лука Павленко був людиною мужньою і довів це на фронтах Великої Вітчизняної війни. Не в його характері – ховатися за спини товаришів. Як був

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 402зв., 403.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1562. – Арк. 387зв., 388.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 658зв., 659.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1656. – Арк. 335зв., 336.

перший у роботі, так і на передовій задніх не пас. В одному з боїв червоноармійця Луку Павленка було тяжко поранено. За хоробрість його нагородили медаллю «За відвагу». Помер Лука Іванович в 1966 році.

Лука Іванович Павленко з онуком Миколою Степановичем

Іван Лукич Павленко працював у колгоспі «Новий шлях» в селі Піски, учасник Великої Вітчизняної війни, загинув на фронті. Був одружений з **Олександрою Іванівною Мельниченко** (14 березня 1919–19 грудня 2011). Подружжя мало двох дітей: Надію (1941 р.н.) і Тетяну (16 червня 1943–3 вересня 1970). **Надія Іванівна** вийшла заміж за **Миколу Максимовича Савинського**, проживає в селі Піски. **Тетяна Іванівна** трагічно загинула під час грози.

Софія Луківна Павленко народилася 25 вересня 1919 року. Хрестили її 27 вересня 1919 року протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена – Катерина Яківна Єсипенко.[1] Софія померла в дитинстві.

Степан Лукич Павленко був одружений з **Мотроною Миколаївною Ждан** (29 квітня 1922–27 серпня 1991). Степан Лукич після Другої світової війни закінчив Ніжинський педагогічний інститут і майже все життя викладав фізику в Пісківській школі, Мотрона

Степан Лукич Павленко, 1960 рік

Степан Лукич Павленко з дружиною Мотроною Миколаївною та синами Миколою (ліворуч) і Володимиром (праворуч), 1962 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 156зв., 157.

Степан Лукич Павленко
на уроці фізики в Пісківській школі,
1962 рік

Миколаївна працювала в колгоспі. Виховали двох синів: Миколу (29 березня 1944–19 грудня 2005) і Володимира (22 серпня 1947 р.н.).

Микола Степанович Павленко після семирічної школи навчався на ветеринарному відділенні Мироцького зооветеринарного технікуму, що на Київщині. У 1972 році Микола Степанович з відзнакою закінчив ветеринарний факультет Української сільськогосподарської академії. Закінчивши технікум, в 1962–1963 роках працював ветеринарним фельдшером у радгоспі «Шпитьківський» Києво-Святошинського району Київської області. Потім, в 1963–1966 роках служив в десантних військах Радянської Армії. У 1972–1977 роках працював головним ветеринарним лікарем радгоспу імені Леніна Жовтневого району Миколаївської області. У 1977–1983 роках обіймав посаду головного ветеринарного лікаря, Жовтневого району Миколаївської області. У 1983 році призначений директором Миколаївської обласної ветеринарної лабораторії. Шість років по тому став заступником директора Республіканської ветеринарної лабораторії Держхарчопрому УРСР, яку в 1992 році перейменовано у Центральну державну лабораторію ветеринарної медицини Мінсільгосппроду України. У 1993–2005 роках Микола Степанович – директор Центральної державної лабораторії ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України. За всі роки невтомної праці на цій посаді Микола Степанович зробив вагомий внесок у справу розвитку лабораторно-діагностичної галузі ветеринарної медицини держави.[1] У 1996 році на засіданні спеціалізованої вченої ради при національному аграрному університеті захистив кандидатську дисертацію на тему: «Хламідійний енцефаломієлит великої рогатої худоби». З цього ж року був членом редакційної ради журналу «Ветеринарна медицина України», з 1997 року – членом колегії та членом науково-методичної ради Державного департаменту ветеринарної медицини Міністерства аграрної політики України. Опублікував понад 80 наукових праць. З лютого 1998 року був доцентом кафедри лабораторної діагностики інфекційних хвороб сільськогосподарських тварин інституту післядипломного навчання Білоцерківського державного аграрного університету.[2] Донька Наталка (1971 р.н.) – правознавець, працює адвокатом. Син Володимир (1973 р.н.) – лікар ветеринарної медицини.

Микола Степанович
Павленко

[1] Хто є хто на Чернігівщині. Видатні земляки. Довідково-біографічне видання. Випуск перший. Автор-упорядник Болгов В. В. – Київ, 2003. – С. 166.

[2] Пам'яті Миколи Степановича Павленка // Ветеринарна медицини України. – 2006. – № 2.

Володимир Степанович Павленко, 1983 рік

Олена Михайлівна Павленко (Хоменко) – дружина Володимира Степановича

Родина Володимира Степановича Павленка

Володимир Степанович Павленко після закінчення школи в селі Піски в 1962–1966 роках навчався в Чернігівському медичному училищі, потім у 1966–1968 роках – служба в Радянській Армії. Після армії закінчив Чернігівський педінститут, у 1973 році був направлений в село Горбів, де працював вчителем фізкультури. Обирався головою Горбівської сільської ради. У 1976 році одружився з **Оленою Михайлівною Хоменко** (7 вересня 1957 р.н.). Олена Михайлівна працювала вчителем біології. В родині народилося троє дітей: Микола (17 червня 1978 р.н.) закінчив Київський Національний аграрний університет, Наталія (4 січня 1982 р.н.) закінчила Київський Національний аграрний університет, працює завідуючим відділом в Чернігівській обласній ветеринарній лабораторії, Олександр (9 липня 1989 р.н.) закінчив Чернігівський педагогічний університет.

Петро Лукич Павленко, закінчивши сім класів пісківської школи з похвальною грамотою, в 1940 році вступив до медичного технікуму м. Чернігів. Петро Лукич початок Великої Вітчизняної війни провів у селі Піски. Восени 1941 року, після окупації Чернігівської області німцями, примусово був вивезений загарбниками до Німеччини і опинився на вугільних шахтах біля Дортмунда (Рурський регіон). Пропрацював там півтори року до весни 1943 року. За непослух і спробу втечі попав у тюрму, де пробув півроку. Восени 1943 року на черговому «ринку» робочої сили «остарбайтерів» Петро Лукич був «викуплений» якимось Бауером з-під м. Аахен (на кордоні з Бельгією і Голландією). У маєтку цього Бауера він пропрацював до весни 1945 року на сільськогосподарських роботах. В квітні 1945 року був звільнений американськими військами. Незважаючи на пропозиції американців залишитися в їхній зоні, з перспективою подальшого постійного працевлаштування і життя на Заході, Петро Лукич прийняв однозначне рішення про повернення додому і був направлений до одного із таборів переміщених осіб на Ельбі, звідки його передали представникам радянської адміністрації.

Петро Лукич Павленко
з батьками

Петро Лукич Павленко (праворуч)
з братом Степаном Лукичем, 1948 рік

Далі – пішки до Бреста в колоні таких же, як і він колишніх остарбайтерів та полонених. У Бресті – товарний вагон, переміщення до Уралу для відбування трудової повинності на вугільному підприємстві. За порадою одного із місцевих службовців послав лист до чернігівського медичного технікуму з проханням поновити у складі студентів. На диво, Петро Лукич отримав з медтехнікуму лист-виклик на продовження навчання, оскільки до війни встиг закінчити 1-й курс з відзнакою. На той час такий лист був достатньою підставою для звільнення людини від трудових таборів. Близько двох місяців добирався додому, у рідні Піски – на дахах вагонів поїздів, автостопом, пішки. Після закінчення медичного технікуму в 1949 році був направлений на роботу в патолого-анатомічне відділення міської лікарні, де і працював до самої пенсії на посаді фельдшера-лаборанта.

У 1952 році Петро Лукич одружився з **Ольгою Павлівною Федорок** (31 січня 1930–1958). Ольга Павлівна закінчила чернігівський медичний технікум у 1952 році, акушерка. В родині народився син Сергій (28 лютого 1953 р.н.), який закінчив Московський інститут електронної техніки та кібернетики і працював викладачем у Чернігівському радіо-приладному технікумі. **Павленко Сергій Петрович** одружений з **Людмилою Дмитрівною Геращенко** (28 листопада 1952 р.н.) і має двох синів – Олега (21 березня 1980 р.н.) та Дмитра (5 листопада 1984 р.н.).

Родина Павленків: Сергій Петрович з дружиною
Людмилою Дмитрівною і синами Олегом та Дмитром

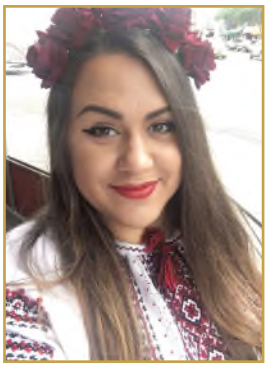
Після смерті Ольги Павлівни, Петро Лукич одружився з **Ганною Григорівною Глущенко** (6 червня

Олександр Іванович Норинський
з дружиною Наталією і сином Владиславом

Іван Іванович Павленко з дружиною Ганною Федорівною (сидять), дочкою Катериною і онуками Миколою (ліворуч) і Петром (праворуч), 1958 рік

Вітаслава
Олександрівна
Норинська

1941–24 лютого 2002). У подружжя народилася донька Наталія (12 квітня 1969 р.н.), яка закінчила Тернопільський мед-інститут, працює лікарем-ревматологом в одній з Чернігівських лікарень. **Наталія Петрівна** вийшла заміж за **Олександра Івановича Норинського** (14 листопада 1965 р.н.). У шлюбі народилося двоє дітей: Вітаслава (26 листопада 1993 р.н.), студентка Київського інституту лінгвістики та Владислав (24 червня 1997 р.н.) студент Київського торгово-економічного інституту.

Іван Іванович Павленко народився 17/30 липня 1899 року. Того ж дня його хрестили священик Степан Чудновський та виконуючий обов'язки псаломщика Феофан Базилевич. Хрещеним батьком був священик Степан Чудновський.[1] Іван Іванович

Іван Іванович Павленко з дружиною Ганною Федорівною і дочкою Катериною, 1963 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1008. – Арк. 510зв., 511.

Катерина Іванівна Тимошенко (Павленко) з дітьми Петром (зліва) і Миколою та невісткою Раїсою Семенівною, 1962 рік

одружився 12 червня 1921 року з **Ганною Федорівною Тимошенко** (4/17 грудня 1900–15 лютого 1996).[1] У подружжя народилося двоє дітей: Катерина (9 травня 1922–2 лютого 2013) та Марфа. Помер Іван Іванович 30 березня 1988 року.

Катерина Іванівна Павленко вийшла заміж за **Михайла Васильовича Тимошенка.** Михайло Васильович був мобілізований на війну в 1943 році, загинув 9 жовтня 1944 року в Латвії. Катерина Іванівна виховала двох синів: Миколу (18 серпня 1940 р.н.) і Петра (26 лютого 1944 р.н.).

Микола Михайлович Тимошенко, закінчивши Горбівську середню школу, вступив до Чернігівського медичного училища. По закінченні був направлений в Донецьку область, де у 1961–1964 роках працював фельдшером. Повернувшись на Чернігівщину, у 1964–2013 роках працював фельдшером у селі Довжик. Відмінник охорони здоров'я. Одружений на **Раїсі Семенівні Савостіній** (5 березня 1938 р.н.). Мають дочку Галину (22 листопада 1961 р.н.), яка закінчила факультет історії і права Чернігівського педуніверситету. Працює в школі села Довжик. Виховала двох дітей Дениса і Оксану. Денис закінчив Чернігівський політехнічний університет, працює комп'ютерником у приватній фірмі. Оксана закінчила філологічний факультет педуніверситету, працює вчителем в Довжанській школі.

Микола Михайлович Тимошенко , 1990 рік

Петро Михайлович Тимошенко закінчив залізничне училище. Працював електриком у мехколоні. Строкову армійську службу проходив на атомному підводному човні. Закінчив політехнічний інститут. Петро Михайлович і його дружина **Галина Миколаївна** мають двох дітей. Дочка закінчила Харківський сільгоспінститут. Син закінчив Чернігівський політехнічний інститут.

Марфа Іванівна Павленко вийшла заміж за **Павла Кузьмича Гармаша** з села Колічевка, їхні діти: Микола (1948 р.н.), Володимир (1956 р.н.).

Марфа Іванівна Гармаш (Павленко)

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. – Арк. 84.

Бабуся **Ірина Іванівна Павленко** народилася 8/21 квітня 1902 року. Хрестили її 9/22 квітня 1902 року священик Троїцької церкви Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена мати – козачка Уляна Авакумівна Павленкова.[1] Ірина Іванівна вийшла заміж за **Михайла Наумовича Силка** (*дивись «Рід Силків – гілка Михайла Наумовича»*). Померла Ірина Іванівна 16 липня 1998 року.

Ірина Іванівна Силко (Павленко) з сином Іваном Михайловичем, 1960 рік

Ірина Іванівна Силко (Павленко) з онуком ігуменом Никодимом (Сергієм Івановичем Силко), 1997 рік

Євдокія Іванівна Павленко народилася 5/18 липня 1904 року. Хрестили її 6/19 липня 1904 року священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена мати – козачка Уляна Авакумівна Притиковська.[2] Євдокія Іванівна вийшла заміж за **Олексія Львовича Тимошенка**. У них народилося двоє дітей Марфа та Ганна, які померли у віці 17 і 18 років. Олексій Львович працював ветлікарем у Мозирі (Білорусь). Після Великої Вітчизняної війни жив у Києві, там і помер.

Коли почалася Велика Вітчизняна війна, Євдокія Іванівна повернулася в Піски. Їхній будинок був зруйнований, тому вона поселилася у Федота Пурдича, в якого німці вбили дружину і залишилося троє дітей: Микола, Михайло, Андрій.

Євдокія Іванівна Тимошенко (Павленко)

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1880. – Арк. 37зв., 38.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1880. – Арк. 130зв., 131.

Євдокія Іванівна Тимошенко (Павленко)з чоловіком Олексієм Львовичем та дітьми Марфою (в центрі) і Ганною (праворуч)

Євдокія Іванівна допомагала Федоту по господарству, вихо-вувала його дітей, а потім і внуків. Михайло Федотович Пурдич (17 червня 1930 р.н.) одружений на Твердовській Надії Петрівні (28 листопада 1928 р.н.), мають дітей Олександру і Марію. Померла Євдокія Іванівна Тимошенко (Павленко) в 2000 році.

Марія Іванівна Павленко народилася в 1907 році, працювала у колгоспі «Новий шлях» у селі Піски. Вийшла заміж за **Івана Дмитровича Тимошенка**. У подружжя народилося двоє синів: Микола (20 квітня 1931–23 липня 2014) та Іван (30 січня 1938–16 жовтня 1999). Померла Марія Іванівна 6 березня 1980 року.

Марія Іванівна Тимошенко (Павленко) (в центрі) з сином Миколою Івановичем, невісткою Надією Василівною (стоять у другому ряду) та онуками Любов'ю та Володимиром

Іван Дмитрович Тимошенко – чоловік Марії Іванівни Павленко

Весілля Миколи Івановича Тимошенка – сина Марії Іванівни, 1955 рік

Микола Іванович Тимошенко був головою Пісківської сільської ради у 1967–1980 роках. Ця робота вимагала і мужності, і мудрості, і людяності. Потім працював бригадиром тракторної бригади. Його дружина **Надія Василівна** (28 червня 1935 р.н.) працювала в ФАПі. У подружжя народилося двоє дітей: Любов (13 жовтня 1956 р.н.) та Володимир (15 березня 1958 р.н.). **Любов Миколаївна Притиковська** (Тимошенко) працювала бухгалтером в колгоспі, має двох дітей: Миколу і Валентину. **Володимир Миколайович Тимошенко** працював водієм, одружений, має двох синів Юрія та Сергія.

Іван Іванович Тимошенко закінчив Пісківську школу, потім школу міліції в Херсоні. Працював в органах внутрішніх справ, був начальником паспортного столу в Прилуках. Одружився 28 червня 1964 року з **Любов'ю Юхимівною Доценко** (4 лютого 1941–?). У подружжя народилося троє дітей: Сергій (14 липня 1965–20 травня 1995), В'ячеслав (30 листопада 1968–8 квітня 2009) та Людмила (24 травня 1975 р.н.). **Сергій Іванович** після закінчення школи і ПТУ працював водієм, в 1983–1985 роках проходив строкову службу в Афганістані в Кабулі. **В'ячеслав Іванович** закінчив середню школу і ПТУ в Прилуках. У 1988–1990 роках проходив строкову службу в лавах Радянської армії в Мінську. Був

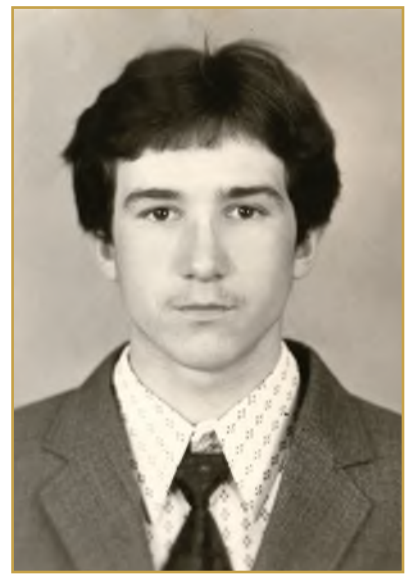
Микола Іванович Тимошенко – голова сільської ради села Піски

Іван Іванович
Тимошенко – син
Марії Іванівни

Любов Юхимівна
Тимошенко (Доценко) –
дружина Івана Івановича

Сергій Іванович
Тимошенко – син Івана
Івановича та Любові Юхимівни

В'ячеслав Іванович Тимошенко – син Івана Івановича
та Любові Юхимівни– з родиною

Людмила Іванівна
Тимошенко –
дочка Івана Івановича
та Любові Юхимівни, 1990 рік

одружений, має сина Андрія. **Людмила Іванівна** закінчила середню школу і ПТУ в Прилуках, працює в сфері торгівлі.

Петро Іванович Павленко народився 30 липня/12 серпня 1910 року. Хрестили його 31 липня/13 серпня 1910 року священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Йосип Федорович Павленко та козачка Уляна

Авакумівна Притиковська.[1] Петро Іванович був одружений з **Марфою Титівною Тимошенко** (12 лютого 1912–7 січня 1999). У подружжя народилося троє дітей: Володимир (26 лютого 1932–29 вересня 2006), Борис (20 березня 1938–13 червня 2007) та Іван (?–1942). Петро Іванович помер в березні 1939 року від черевного тифу. Після смерті чоловіка, Марфа з двома дітьми вийшла заміж за **Федора Федоровича Кіянця**, у якого померла дружина і залишилося троє дітей: Надія (1938 р.н.), Леонід (1940 р.н.), Василь (1942 р.н.). У Марфи Титівни та Федора Федоровича народилося ще троє дітей: Микола (1949 р.н.), Ганна (1945 р.н.) та Федір (1952 р.н.).

Петро Іванович Павленко

Марфа Титівна Павленко (Тимошенко) – дружина Петра Івановича

Володимир Петрович Павленко одружився 25 жовтня 1949 року з **Ганною Кузьмівною Сердюк** (16 листопада 1931 р.н.). Їхні діти: Петро (1950 р.н.) і Любов. Ганна Кузьмівна працювала на м'ясокомбінаті.

Іван Петрович Павленко в 1942 році під час тимчасової окупації підірвався на міні, німецькі лікарі не змогли врятувати юнака, він помер.

Борис Петрович Павленко, 1958 рік

Володимир Петрович Павленко з дружиною Ганною Кузьмівною, 1980 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 95зв., 96.

РІД ПРИТИКОВСЬКИХ

Батькова бабуся – **Марина Григорівна Павленко**, в дівоцтві Притиковська, – народилася 18/31 липня 1870 року. Хрестили її 19 липня/1 серпня 1870 року священик Кирило Карпинський, псаломщик Олександр Козленко та паламар Семен Богдановський. Хрещена мати – козачка Домна Дмитрівна Демешкіна.[1] Батьки Марини Григорівни козак **Григорій Несторович** (1824–5/18 вересня 1894)[2] і **Тетяна Юхимівна** (1825–9/22 лютого 1883)[3] обоє православного сповідання. Окрім Марини в родині було ще п'ятеро дітей:

Мойсей (?–?);

Іван (?–?);

Федір (?–?);

Меланія (1857–9/22 листопада 1883);

Павло (?–?).

Мойсей Григорович Притиковський мав дружину **Дарію Євтихіївну** (1849–17/30 грудня 1913)[4] і семеро дітей:

Павло (?–?);

Михайло (1874–22 серпня/4 вересня 1876);

Марія (1879–5/18 лютого 1880);

Ганна (10/23 жовтня 1880–?);

Векла (19 серпня/1 вересня 1882–17/30 березня 1901);

Олена (14/27 травня 1888–6/19 серпня 1889);

Євдокія (4/17 серпня 1890–12/25 серпня 1891).

Павло Мойсейович Притиковський мав дружину **Марфу Михайлівну**. *Їхні діти:*

Матрона Павлівна Притиковська народилася 1899 року, померла 18/31 травня 1913 року від дитячої хворобливості.[5]

Марія Павлівна Притиковська (перша) народилася 11/24 серпня 1907 року, хрестили її 12/25 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені батьки – Іван Іванович Мулач та Ганна Мойсеївна Корнієнко.[6]

Марія Павлівна Притиковська (друга) народилася 10/23 червня 1909 року, того ж дня хрестили її священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – козачка Зоя Кузьмівна Тимошенко.[7]

Михайло Мойсейович Притиковський народився 1874 року, помер 22 серпня/4 вересня 1876 року від дитячої хворобливості.[8]

Марія Мойсеївна Притиковська народилася 1879 року, померла 5/18 лютого 1880 року від скарлатини.[9]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 14зв., 15.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 437зв., 438.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 528зв., 529.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 575зв., 576.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 565зв., 566.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 823зв., 824.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 487зв., 488.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 297. – Арк. 365зв., 366.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 52зв., 53.

Ганна Мойсеївна Притиковська народилася 10/23 жовтня 1880 року, того ж дня її хрестили священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещена – козачка Лукерія Яківна Притиковська.[1]

Векла Мойсеївна Притиковська народилася 19 серпня/1 вересня 1882 року, в той же день її хрестили священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещена – козачка Лукерія Яківна Притиковська.[2] Векла померла 17/30 березня 1901 року від судороги.[3]

Олена Мойсеївна Притиковська народилася 14/27 травня 1888 року, хрестили її 15/28 травня священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещений – Григорій Якович Павленко.[4] Олена померла 6/19 серпня 1889 року від дитячої хворобливості.[5]

Євдокія Мойсеївна Притиковська народилася 4/17 серпня 1890 року, хрестили її 5/18 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещена – Лукерія Яківна Притиковська.[6] Євдокія померла 12/25 серпня 1891 року від дитячої хворобливості.[7]

Іван Григорович Притиковський був двічі одружений. Від першої дружини **Марії Охрімівни** 24 грудня 1882 року/6 січня 1883 року народилася донька Уляна, хрестили її 25 грудня/7 січня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещена – власниця Мавра Савівна Пурдич.[8] Від другої дружини **Горпини Петрівни** народилося семеро дітей:

Андрій (29 листопада/12 грудня 1884–17/30 червня 1886);

Василь (5/18 березня 1892–23 грудня 1896/5 січня 1897);

Ганна (28 січня/10 лютого 1895–22 квітня 1984);

Олексій (18/31 травня 1897–?);

Євдокія (5/18 липня 1900–?);

Марія (6/19 червня 1903–22 серпня/4 вересня 1903);

Микола (24 липня/6 серпня 1904–?).

Андрій Іванович Притиковський народився 29 листопада/12 грудня 1884 року, хрестили його 30 листопада/13 грудня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Василь Семенович Притиковський.[9] Андрій помер 17/30 червня 1886 року від дитячої хворобливості.[10]

Василь Іванович Притиковський народився 5/18 березня 1892 року, хрестили його 9/22 березня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений –

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 34зв., 35.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 328. – Арк. 454зв., 455.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 202зв., 203.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 526. – Арк. 119зв., 120.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 351зв., 352.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 597зв., 598.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 965. – Арк. 91зв., 92.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 328. – Арк. 469зв., 470.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 340. – Арк. 434зв., 435.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 515. – Арк. 383зв., 384.

козак Федір Макарович Курилець.[1] Помер Василь 23 грудня 1896 року/5 січня 1897 року від скарлатини.[2]

Ганна Іванівна Притиковська народилася 28 січня/10 лютого 1895 року, хрестили її 29 січня/11 лютого священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – козачка Надія Михайлівна Демешко.[3] Ганна Іванівна вийшла заміж за **Івана Федотовича Чечню**. У 1913 році в них народилася дочка Анастасія. Івана Федотовича мобілізували на Першу світову війну, де він загинув. Ганна через чотири роки вийшла заміж за **Павла Митрофановича Попругу**, в якого померла дружина Пелагея і була 18-річна дочка Тетяна. У Павла і Ганни народилося шестеро дітей: Михайло, Григорій, Петро, Марія (померла дитиною), Володимир (1929), Микола (24 січня 1931–13 січня 2005). **Володимир Павлович Попруга** мав

Ганна Іванівна Попруга (Притиковська) з сином Володимиром, невісткою Ольгою і онукою Галиною

Микола Павлович Попруга – син Ганни Іванівни

Микола Павлович Попруга з дружиною Ганною Андріївною

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 401зв., 402.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 699зв., 700.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 986. – Арк. 428зв., 429.

Володимир Миколайович Попруга – онук Ганни Іванівни, 1975 рік

Надія Миколаївна Попруга – онука Ганни Іванівни, 1975 рік

Любов Миколаївна Попруга – онука Ганни Іванівни

дружину Ольгу і дочку Галину. **Микола Павлович Попруга** одружився 9 жовтня 1955 року з **Ганною Андріївною Шульгою** (18 серпня 1937 р.н.). У Миколи і Ганни народилися діти Володимир (21 жовтня 1956 р.н.), Надія (13 січня 1959 р.н.) і Любов (1 січня 1966 р.н.). Ганна Іванівна Попруга (Притиковська) померла на Великдень 22 квітня 1984 року.

Олексій Іванович Притиковський народився 18/31 травня 1897 року, хрестили його 19 травня/1червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Федір Макарович Курилець.[1]

Євдокія Іванівна Притиковська народилася 5/18 липня 1900 року, хрестили її 8/21 липня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещена – козачка Надія Михайлівна Притиковська.[2] Євдокія Іванівна вийшла заміж 29 травня 1919 року за **Степана Гавриловича Руцького** (27 жовтня/8 листопада 1891–?) в село Бакланова Муравійка.[3]

Марія Іванівна Притиковська народилася 6/19 червня 1903 року, хрестили її 7/20 червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – козачка Марія Степанівна Притиковська.[4] Марія померла 22 серпня/4 вересня 1903 року від дитячої хворобливості.[5]

Микола Іванович Притиковський народився 24 липня/6 серпня 1904 року, хрестили його 25 липня/7 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Федір Макарович Курилець та козачка Марія Степанівна Притиковська.[6]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 997. – Арк. 13зв., 14.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 478зв., 479.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. – Арк. 23.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 43зв., 44.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 86зв., 87.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 662зв., 663.

Федір Григорович Притиковський мав дружину **Мотрону Михайлівну.** Їхні діти:
Наталія (20 серпня/2 вересня 1877–?);
Ірина (1/14 травня 1883–?);
Марія (27 вересня/10 жовтня 1886–26 березня/8 квітня 1889);
Костянтин (20 травня/2 червня 1890–10/23 травня 1892);
Марфа (27 серпня/9 вересня 1893–?);
Демид (16/29 серпня 1899–?).

Наталія Федорівна Притиковська народилася 20 серпня/2 вересня 1877 року, хрестили її 21 серпня/3 вересня священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещена – тимчасовозобов'язана Софія Хомівна Тимошенкова.[1]

Ірина Федорівна Притиковська народилася 1/14 травня 1883 року, хрестили її 2/15 травня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещена – козачка Софія Хомівна Тимошенкова.[2]

Марія Федорівна Притиковська народилася 27 вересня/10 жовтня 1886 року, хрестили її 28 вересня/11 жовтня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещена – козачка Дарія Хомівна Тимошенко.[3] Марія померла 26 березня/8 квітня 1889 року від дитячої хворобливості.[4]

Костянтин Федорович Притиковський народився 20 травня/2 червня 1890 року, хрестили його 21травня/3 червня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещений – козак Афанасій Семенович Притиковський.[5] Костянтин помер 10/23 травня 1892 року від дитячої хворобливості.[6]

Марфа Федорівна Притиковська народилася 27 серпня/9 вересня 1893 року, хрестили її 28 серпня/10 вересня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещена – козачка Софія Хомівна Тимошенкова.[7]

Демид Федорович Притиковський народився 16/29 серпня 1899 року, хрестили його 17/30 серпня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Афанасій Семенович Притиковський.[8]

Меланія Григорівна Притиковська вийшла заміж 5/18 лютого 1878 року за вибельского козака **Микиту Кириловича Мулача** (1857–?). Вінчали їх священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський в Троїцькій церкві села Виблі. Поручителі від нареченого: Охрім Петрович Колінько, Захар Федорович Шульга, від нареченої – козак Григорій Несторович Притиковський, міщанин Степан Костянтинович Шпаковський.[9] У Меланії Григорівни та Микити Кириловича народилося двоє дітей:

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 300. – Арк. 460зв., 461.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 490зв., 491.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 515. – Арк. 356зв., 357.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 343зв., 344.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 536. – Арк. 587зв., 588.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 438зв., 439.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 510зв., 511.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1008. – Арк. 514зв., 515.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 304. – Арк. 331зв., 332.

Микола (26 липня/8 серпня 1880–8/21 березня 1881);

Ганна (4/17 лютого 1882–?).

Микола Микитович Мулач народився 26 липня/8 серпня 1880 року, хрестили його 27 липня/9 серпня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Герасим Васильович Безь.[1] Микола помер 8/21 березня 1881 року від дитячої хворобливості.[2]

Ганна Микитівна Мулач народилася 4/17 лютого 1882 року, хрестили її 5/18 лютого священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещена – солдатка Софія Василівна Мулачева.[3]

Меланія Ґригорівна Мулач (Притиковська) померла 9/22 листопада 1883 року від гарячки. Чин поховання відслужили 11/24 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський.[4] Її чоловік Микита Кирилович Мулач вдруге одружився 3/16 лютого 1884 року з Єпистимією Львівною Притиковською.[5]

Павло Григорович Притиковський мав дружину **Степаниду Костянтинівну**. Їхній син Андрій народився 13/26 жовтня 1913 року, того ж дня його хрестили священик Степан Чудновський і диякон Михайло Зубок, хрещені – козак Іван Федорович Павленко та козачка Євдокія Романівна Притиковська.[6]

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 28зв., 29.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 324. – Арк. 360зв., 361.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 328. – Арк. 438зв.,439.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 540зв., 541.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 340. – Арк. 442зв., 443.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 540зв., 541.

РОДОВІД ПО МАТЕРИНСЬКІЙ ЛІНІЇ – РІД СЕРДЮКІВ

Мати **Ганна Василівна Силко**, у дівоцтві Сердюк – працелюбна дівчина працелюбних батьків. Починається її родовід із селянина-власника **Семена Федоровича Сердюка**, який разом з дружиною **Марією Тарасівною** проживали в селі Піски Чернігівського повіту. У подружжя було п'ятеро дітей:

Агафія (1861–?);

Пимон (?–?);

Савелій (1868–1933);

Феодосія (1872–?);

Омелян (16/29 липня 1876–?);

Агафія Семенівна Сердюкова 30 жовтня/12 листопада 1883 року вийшла заміж в село Онисове за селянина **Петра Петровича Кривополова** (1863–?). Вінчання відбулося в Троїцькій церкві села Вибель, вінчали священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Поручителями від нареченого були козак Михайло Шуба, селянин Іван Тимофійович Гужва, від нареченої – козаки Петро Васильович Малець та Пилип Юхимович Малець.[1]

Пимон Семенович Сердюк мав дружину **Харитину Федорівну**. Їхні діти:

Олена Пимонівна Сердюк народилася 1904 року, померла 2/15 червня 1905 року від кору.[2]

Єфросинія Пимонівна Сердюк народилася 21 вересня/4 жовтня 1906 року, хрестили її 24 вересня/7 жовтня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – власник Олексій Семенович Савинський та козачка Параска Іванівна Притиковська.[3]

Феодосія Семенівна Сердюкова 24 січня/6 лютого 1893 року вийшла заміж за пісківського селянина-власника **Івана Мініновича Копаня** (1870–?). Вінчання в Троїцькій церкві села Вибель здійснили священик Степан Чудновський, диякон Георгій Косач і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого були власник Демид Іванович Корма, козак Трохим Поляниця, від нареченої – селяни Пимон Семенович Сердюк і Яків Данилович Сердюк.[4]

Омелян Семенович Сердюк народився 16/29 липня 1876 року. Хрестили його 18/31 липня 1876 року священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський. Хрещений батько – козак Марко Никифорович Борок.[5] Омелян Семенович 21 січня/2 лютого 1896 року одружився з **Ксенією Гнатівною Логвиненковою** (1875–?). Вінчання в Троїцькій церкві села Вибель здійснили священик Степан Чудновський, диякон Георгій Косач та псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: козак Петро Васильович Малець, власник Микита Мінінович Кохан, від нареченої: козаки Герасим Іванович Притиковський та Іван Хомич Шульга.[6] Син Омеляна – **Федір Омелянович** – у спадок від батьків одержав

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 522зв., 523.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1043. – Арк. 478зв., 479.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1303. – Арк. 424зв., 425.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 529зв., 530.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 185зв., 186.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 672зв., 673.

шинок (по вуличному його звали «Шинкарів») і спробував відродити сімейну справу в роки НЕПу, однак наштовхнувся на супротив тодішньої влади… Пізніше був в ревізійній комісії при Троїцькій церкві села Виблі. Другий син Омеляна – **Гаврило Омелянович Сердюк** (15/28 березня 1905–1943) – в липні 1941 року був мобілізований на Велику Вітчизняну війну, пропав безвісти в грудні 1943 року.

Мамин дідусь – **Савелій Семенович Сердюк** – одружився з козачкою того ж села **Уляною Іванівною Андросенко** (20 грудня 1880/2 січня 1881–1970). Вінчалися вони 17/30 травня 1904 року в Троїцькій церкві села Вибель. Таїнство здійснили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителями від нареченого були селяни-власники Омелян Семенович Сердюк, Григорій Степанович Сердюк, від нареченої – козак Тимофій Артемович Демешко та селянин Дмитро Андрійович Ніколаєнко.[1]

Савелій Сердюк наприкінці XIX століття зумів реалізувати свій підприємницький хист – відкрив у Пісках невеличку крамничку, де односельці могли придбати різний крам, а також сіль, дьоготь та льодяники, бублики і смачні пряники для дітей. Нова влада віднесла Савелія Сердюка до «буржуазних елементів», крамничку закрили і довелося колишньому заможному хазяїну бідувати, потім був голодомор 1932–33 років. Савелій Сердюк помер від голоду 1933 року. Дід матері Савелій вижив і в революційній сум'ятиці, і в громадянську війну, коли то німці, то петлюрівці чатували, де що погано лежить. Прадід неодноразово противився отій реквізиції – білі прийдуть – грабують, червоні прийдуть – грабують. Савелій чудом вцілів в ті бурхливі роки, а от голоду не витримав. Його дружина Уляна Іванівна прожила до 90 років і пішла з життя у 1970 році.

У Савелія Семеновича та Уляни Іванівни народилося троє дітей:

Марія (9/22 серпня 1907–10/23 травня 1917);

Василь (1/14 січня 1910–2 вересня 1977 р.);

Параска (8/21 серпня 1915–?).

Марія Савеліївна Сердюк народилася 9/22 серпня 1907 року. Хрестили її 10/23 серпня 1907 року священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Леонтій Федорович Тимошенко і козачка Євдокія Тимофіївна Ніколаєнко.[2] Марія трагічно загинула – потонула 10/23 травня 1917 року. Поховали її 12/25 травня 1917 року. Сільський комітет дозволив священику Михайлу Зубку і диякону Феофану Базилевичу відспівати небіжчицю.[3]

Параска Савеліївна Сердюк народилася 8/21 серпня 1915 року. Хрестили її 9/22 серпня 1915 року протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещена – селянка Євдокія Тимофіївна Ніколаєнко.[4] Параска Савеліївна вийшла заміж за Федора Чехольського. У них народилося четверо дітей: Петро, Ніна, Сергій, Дмитро.

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 688зв., 689.

[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1892. – Арк. 58зв., 59.

[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1648. – Арк. 637зв., 638.

[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. – Арк. 53зв., 54.

Василь Савелійович Сердюк

Бригада теслярів села Піски Чернігівської області,
в першому ряду другий зліва – Василь Савелійович Сердюк

Мамин батько – **Василь Савелійович Сердюк** – народився 1/14 січня 1910 року. Того ж дня таїнство хрещення звершили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Хрещені батьки – козак Леонтій Федорович Тимошенко і селянка Євдокія Тимофіївна Ніколаєнко.[1]

Дід Василь працював у колгоспі теслярем, взимку – на току, у клуні готував зерно до посіву. Збирав лікарські трави: чебрець, аїр, липу – мав додатковий заробіток. Учасник Фінської війни, повернувшись одружився з **Мотроною Мойсеївною Скрекель**. Василь Савелійович брав участь й у Великій Вітчизняній війні – фронтовик, воював в Угорщині, був поранений. Помер 2 вересня 1977 року.

У подружжя Сердюків – бабусі Мотрі та діда Василя – всього було на віку: і радість, коли народжувались сини та доньки, і щастя, коли наш дідусь живим повернувся з війни, і злидні, і нестатки. Василь Савелійович добре пам'ятав голодомор – саме тоді обірвався земний шлях його батька, і репресії 1937 року, коли всі люди жили в страху. В 1939 році його мобілізували на Фінську війну, де служив сапером в інженерних військах, а незабаром став солдатом і Великої Вітчизняної. Коли я був маленьким, частенько навідувався до дідової хати, щоб послухати цікаві розповіді з його життя. Щоразу я просив діда розповісти про війну. Дідусь не полюбляв говорити на цю тему, але після моїх настирливих наполягань сідав на свій улюблений, власноруч зроблений стілець, і починав розповідь. Вмостившись поруч з дідом, я, затаївши подих, слухав про шалений вогонь, що котився холодними снігами Фінської війни, про запеклі бої на угорській землі, яку дідусь визволяв від фашистів у роки Другої світової. Дідусь брав участь в обох війнах – і Фінській, і Другій світовій – і на кожній з них, дякуючи Господу, вцілів, хоча й був поранений. От тільки дідусь-фронтовик ніколи не називав останню війну Другою світовою, для нього вона назавжди залишилась Великою Вітчизняною.

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 80зв., 81.

В родині діда Василя та бабусі Мотрі народилося четверо дітей:

Володимир (15 березня 1940 р.н.);

Ганна (25 березня 1942 р.н.);

Микола (14 серпня 1946 р.н.);

Катерина (25 лютого 1950 р.н.).

Старший син Василя Савелійовича і Мотрі Мойсеївни **Володимир Васильович Сердюк** з дружиною **Єфросинією** мешкає у кримському місті Бахчисараї, вся його трудова біографія пов'язана з будівельною галуззю.

Володимир Васильович Сердюк

Моя мама **Ганна Василівна Сердюк** закінчила Пісківську семирічну школу в 1956 році. Прийшла до колгоспу «Новий шлях», працювала у рільничій бригаді. Будували школу в Пісках – будь-якої роботи не цуралась… Молодість. Комсомольське життя. Одружилася з Силком Іваном Михайловичем з Вибель 1965 року. Чоловік привів молоду дружину у батьківську хату. Народила двох дітей (*дивись «Рід Силків – гілка Михайла Наумовича»*). З 1967 року почала працювати у рільничій бригаді колгоспу «20-річчя Жовтня». Вирощували льон, буряки, в теплицях –

Ганна Василівна Сердюк (ліворуч) і Катерина Миколаївна Барма

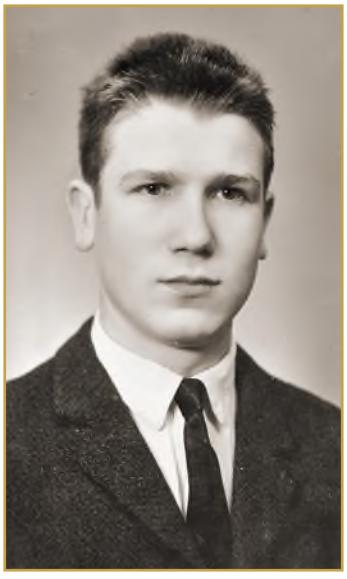
Ганна Василівна Силко (Сердюк) за роботою, попереду біжить її онук Максим, 2000 рік

Ганна Василівни Силко (Сердюк) порається по господарству, 2014 рік

Микола Васильович Сердюк в дитинстві

Микола Васильович Сердюк, 1971 рік

Тетяна Миколаївна Сердюк (Булах) – дружина Миколи Васильовича, 1975 рік

огірки. Мама присвятила все своє життя одвічній землеробській праці.

Микола Васильович Сердюк закінчив сім класів Пісківської школи, навчався на курсах водіїв, працював водієм у «Ченігівводбуді», мешкає в селі Олишівка. Одружився з **Тетяною Миколаївною Булах** (3 лютого 1948 р.н.). Їхні діти: Ігор (2 січня 1970 р.н.), Людмила (17 травня 1980 р.н.). **Ігор Миколайович Сердюк** закінчив Чернігівську школу № 16, потім ПТУ № 10 за фахом електрозварника, в 1988–1990 роках служба в армії – Прикарпатський військовий округ, Яворів 24 дивізія. Ігор Миколайович одружився в 1999 році з **Наталією Макієнко**, має сина Павла (12 липня 2002 р.н.). **Людмила Миколаївна Сердюк** закінчила Чернігівську школу № 31, музичне училище, Чернігівський інститут, юрист. Вийшла заміж 30 липня 2005 року за **Миколу Олексійовича Кашубу** (14 лютого 1979 р.н.), має дочку Олену (25 червня 2007 р.н.).

Ігор Миколайович Сердюк – син Миколи Васильовича

Наталія Сердюк (Макієнко) – дружина Ігоря Миколайовича

Павло Ігоревич Сердюк – син Ігоря Миколайовича

Людмила Миколаївна Сердюк – дочка Ігоря Миколайовича

Олена Кашуба – дочка Людмили Миколаївни

Катерина Василівна Сердюк вийшла заміж 19 липня 1975 року за **Юрія Михайловича Притиковського** (22 жовтня 1955 р.н.). Працювала у сфері торгівлі і громадського харчування. У подружжя народилося троє дітей: Алла(13 березня 1976 р.н.), Олександр (23 жовтня 1978 р.н.), Андрій (16 грудня 1979 р.н.). **Алла Юріївна** вийшла заміж 21 жовтня 1995 року за **Юрія Володимировича Сікача** (20 листопада 1973 р.н.), у них народився син Євген (3 грудня 1996–17 квітня 2017). Подружжя розлучилося 15 березня 2005 року. Алла вдруге вийшла заміж 19 жовтня 2015 року за **Романа Миколайовича Литаша** (4 липня 1971 р.н.).

Весілля Юрія Михайловича Притиковського з Катериною Василівною Сердюк,
19 липня 1975 року

Алла Юріївна
Притиковська –
дочка Катерини Василівни

Євген Юрійович
Сікач – син
Алли Юріївни

Роман Миколайович
Литаш – чоловік
Алли Юріївни

Андрій Юрійович Притиковський з дружиною Світланою Леонідівною та дітьми Данилом і Поліною

Родина Притиковських (зліва направо): Наталія Леонідівна Олександр Юрійович, Юрій Михайлович, Алла Юріївна, Денис Олександрович (стоїть перед Аллою), Євген Юрійович Сікач, Катерина Василівна, Андрій Юрійович з дружиною Світланою Леонідівною

Алла Юріївна працює бухгалтером. **Олександр Юрійович Притиковський** одружився 21 грудня 2002 року з **Наталією Леонідівною Єрмак** (5 березня 1984 р.н.). У них народився син Денис (23 січня 2003 р.н.). Подружжя розлучилося 7 травня 2013 року. Олександр Юрійович залізничник, як і його батько. **Андрій Юрійович Притиковський** одружився 5 серпня 2000 року зі **Світланою Леонідівною Татаренко** (16 листопада 1978 р.н.), мають дітей-близнюків Данила і Поліну (27 липня 2012 р.н.). Андрій Юрійович закінчив Сумський національний аграрний університет працює менеджером в одній з чернігівських фірм.

Всі четверо дітей Василя Савелійовича і Мотрі Мойсеївни – Володимир, Ганна, Микола, Катерина – виросли, і добрим вдячним словом згадують батька і матір, які все зробили заради їхнього щастя.

Будинок, де проживали Василь Савелійович та Мотря Мойсеївна Сердюк, село Піски

РІД АНДРОСЕНКІВ

Мамина бабуся – **Уляна Іванівна Сердюк**, в дівоцтві Андросенко – народилася 20 грудня 1880 року/2 січня 1881 року в родині **Івана Кіндратовича Андросенка** (1852–14/27 липня 1897) та **Софії Лаврентіївни**. В той же день її охрестили священик Троїцької церкви Степан Чудновський і диякон Іван Александровський. Хрещена мати – козачка Марія Федорівна Пузанова.[1] Нащадок козацького роду – Іван Кіндратович – помер 14/27 липня 1897 року від чахотки. Чин похорону відслужили 16/29 липня 1897 року священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач.[2] Окрім Уляни в Івана Кіндратовича та Софії Лаврентіївни народилося ще дванадцять дітей:

Ганна (1/14 лютого 1873–?);
Василь (1/14 січня 1874–?);
Ісак (30 травня/12 червня 1875–17/30 січня 1880);
Микита (14/27 вересня 1877–18/31 липня 1878);
Григорій (2/15 листопада 1878–?);
Єлизавета (11/24 жовтня 1882–29 травня/11 червня 1891);
Тимофій (21 січня/3 лютого 1884–10/23 серпня 1884);
Микита (27 травня/9 червня 1885–?);
Гордій (2/15 січня 1888–8/21 січня 1893);
Пелагія (5/18 травня 1889–?);
Йосип (2/15 листопада 1891–9/22 квітня 1892);
Іван (17/30 квітня 1893–?).

Ганна Іванівна Андросенко народилася 1/14 лютого 1873 року, хрестили її 2/15 лютого священик Кирило Карпинський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещена – козачка Марія Федорівна Пузанова.[3] Ганна Іванівна вийшла заміж 11/24 лютого 1894 року за козака села Піски **Дмитра Андрійовича Ніколаєнка** (1868–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський, диякон Георгій Косач і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: Семен Семенович Лутченко, Григорій Пилипович Єфименко, від нареченої – козаки Семен Кіндратович Андросенко та Тимофій Артемович Денеценко.[4]

Василь Іванович Андросенко народився 1/14 січня 1874 року, в той же день хрестили його священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещені – козак Тимофій Артемович Демешко та козачка Марія Федорівна Пузанова.[5]

Ісак Іванович Андросенко народився 30 травня/12 червня 1875 року, хрестили його 31 травня/13 червня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 39зв., 40.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 997.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 93зв., 94.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 978. – Арк. 421зв., 422.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 121зв., 122.

Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демешко.[1] Ісак помер 17/30 січня 1880 року від кору.[2]

Микита Іванович Андросенко народився 14/27 вересня 1877 року, хрестили його 15/28 вересня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демещенко.[3] Микита помер 18/31 липня 1878 року від дитячої хворобливості.[4]

Григорій Іванович Андросенко народився 2/15 листопада 1878 року, хрестили його 5/18 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демешко.[5] Григорій Іванович одружився 30 січня/12 лютого 1900 року з селянкою **Ганною Мініновною Кохановою** (1882–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський, диякон Георгій Косач і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: козаки Тимофій Артемович Демешко, Дмитро Андрійович Ніколаєнко, від нареченої – Микола Пилипович Мулач та селянин Микита Мінінович Кохан.[6]

Діти Григорія Івановича і Ганни Мініновни:

Степан Григорович Андросенко народився 26 грудня 1900 року/8 січня 1901 року, хрестили його на другий день священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Тарас Тимофійович Демешко.[7] Степан помер 1/14 січня 1901 року від дитячої хворобливості.[8]

Ксенія Григорівна Андросенко народилася 24 січня/6 лютого 1902 року, хрестили її 27 січня/9 лютого священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещена – козачка Софія Степанівна Корма.[9]

Федір Григорович Андросенко народився 27 грудня 1903 року/9 січня 1904 року, хрестили його на другий день священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Тарас Тимофійович Демешко.[10] Федір помер 15/28 січня 1913 року від дифтериту.[11]

Ольга Григорівна Андросенко народилася 17/30 січня 1909 року, хрестили її 18/31 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Тарас Тимофійович Демешко та козачка Софія Степанівна Корма.[12] Ольга померла 8/21 січня 1910 року від дитячої хворобливості.[13]

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 293. – Арк. 374зв., 375.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 320. – Арк. 51зв., 52.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 300. – Арк. 462зв., 463.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 304. – Арк. 346зв., 347.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 304. – Арк. 322зв., 323.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 497зв., 498.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 488зв., 489.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 199зв., 200.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1026. – Арк. 99зв., 100.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 62зв., 63.
11 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 561зв., 562.
12 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 476зв., 477.
13 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 117зв., 118.

Варвара Григорівна Андросенко народилася 27 листопада/10 грудня 1910 року, хрестили її 28 листопада/11 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Тарас Тимофійович Демешко та козачка Софія Степанівна Кормина.[1]

Катерина Григорівна Андросенко народилася 16/29 листопада 1913 року, хрестили її 17/30 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Тарас Пантелеймонович Демешко та козачка Пелагея Іванівна Пузанова.[2]

Павло Григорович Андросенко народився 5/18 квітня 1916 року, хрестили його 7/20 квітня протоієрей Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Тарас Тимофійович Демешко та козачка Софія Степанівна Корма.[3]

Єлизавета Іванівна Андросенко народилася 11/24 жовтня 1882 року, хрестили її 12/25 жовтня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещена – Марія Федорівна Пузанова.[4] Єлизавета померла 29 травня/11 червня 1891 від тифу.[5]

Тимофій Іванович Андросенко народився 21 січня/3 лютого 1884 року, хрестили його 22 січня/4 лютого священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демешко.[6] Тимофій помер 10/23 серпня 1884 року від дитячої хворобливості.[7]

Микита Іванович Андросенко народився 27 травня/9 червня 1885 року, хрестили його 28 травня/10 червня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демешко.[8] Микита Іванович одружився 26 травня/8 червня 1914 року з **Наталією Володимирівною Притиковською** (1895–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський, диякон Михайло Зубок і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: козаки Тарас Тимофійович Демешко, Іван Титович Пузан, від нареченої – козаки Афанасій Семенович Притиковський та Пилип Володимирович Притиковський.[9]

Гордій Іванович Андросенко народився 2/15 січня 1888 року, хрестили його 3/16 січня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демешко.[10] Гордій помер 8/21 січня 1893 року від дифтерії.[11]

Пелагія Іванівна Андросенко народилася 5/18 травня 1889 року, в той же день її охрестили священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 104зв., 105.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 544зв., 545.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1622. – Арк. 791зв., 792.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 328. – Арк. 461зв., 462.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 965. – Арк. 89зв., 90.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 340. – Арк. 407зв., 408.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 340. – Арк. 456зв., 457.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 510. – Арк. 387зв., 388.
[9] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1562. – Арк. 313зв., 314.
[10] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 526. – Арк. 105зв., 106.
[11] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 536зв., 537.

Богдановський, хрещена – Марія Федорівна Пузанова.[1] Пелагія Іванівна вийшла заміж 10/23 жовтня 1910 року за козака села Піски **Івана Титовича Пузана** (1887–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: козаки Іван Єлисейович Павленко, Йосип Федорович Павленко, від нареченої – козаки Тимофій Артемович Демешко та Григорій Іванович Андросенко.[2]

Йосип Іванович Андросенко народився 2/15 листопада 1891 року, хрестили його 3/16 листопада священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Тимофій Артемович Демещенко.[3] Йосип помер 9/22 квітня 1892 року від коклюшу.[4]

Іван Іванович Андросенко народився 17/30 квітня 1893 року, хрестили його 18 квітня/1 травня священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещений – козак Тимофій Артемович Демешко.[5]

Зліва направо: Микола Іванович Андросенко, Ганна Василівна Сердюк, Катерина Василівна Сердюк, Катерина Йовенко, Уляна Іванівна Сердюк (Андросенко)

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 305зв., 306.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 114зв., 115.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 965. – Арк. 62зв., 63.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 437зв., 438.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 974. – Арк. 499зв., 500.

В селі Піски проживав рідний брат Івана Кіндратовича – **Семен Кіндратович Андросенко** з дружиною **Ганною Григорівною**. У них народилося восьмеро дітей:

Микита (15/28 вересня 1871–?);

Яків (1872–?);

Євсевій (?–?);

Пилип (13/26 листопада 1878–?);

Тетяна (8/21 січня 1881–29 серпня/11 вересня 1885);

Іван (19 червня/2 липня 1883–30 листопада/13 грудня 1892);

Федір (13/26 лютого 1886–6/19 грудня 1892);

Феодосія (28 травня/10 червня 1888–23 квітня/6 травня 1889).

Микита Семенович Андросенко народився 15/28 вересня 1871 року, хрестили його 16/29 вересня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещений – козак Федір Федорович Тимошенко.[1]

Яків Семенович Андросенко одружився 30 січня/12 лютого 1900 року з козачкою села Піски **Марією Миронівною Мальцевою** (1880–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач. Поручителі від нареченого: козаки Федір Федорович Тимошенко, Іван Мойсейович Тимошенко, від нареченої – козак Митрофан Маркович Борок та селянин Гаврило Гнатович Твердовський.[2]

Діти Якова Семеновича і Марії Миронівни:

Гаврило Якович Андросенко народився 24 березня/6 квітня 1901 року, хрестили його 25 березня/7 квітня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Дмитро Федорович Тимошенко.[3]

Яків Якович Андросенко народився 24 березня/6 квітня 1903 року, хрестили його 25 березня/7 квітня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Дмитро Федорович Тимошенко.[4] Яків помер 27 липня/11 серпня 1903 року від дитячої хворобливості.[5]

Кирило Якович Андросенко народився 4/17 червня 1904 року, хрестили його 6/19 червня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Дмитро Федорович Тимошенко та козачка Матрона Марківна Єсипенко.[6] Кирило Якович учасник Другої світової війни, загинув у грудні 1943 року.

Матрона Яківна Андросенко народилася 19 березня/1 квітня 1907 року, хрестили її 20 березня/2 квітня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – Дмитро Федорович Притиковський та козачка Матрона Марківна Єсипенко.[7]

---

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. – Арк. 53зв., 54.

[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1014. – Арк. 497зв., 498.

[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1019. – Арк. 167зв., 168.

[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 38зв., 39.

[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 85зв., 86.

[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 662зв., 663.

[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 811зв., 812.

Михайло Якович Андросенко народився 4/17 листопада 1909 року, хрестили його 5/18 листопада священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Дмитро Федорович Тимошенко та козачка Матрона Марківна Єсипенко.[1] Михайло помер 26 червня/9 липня 1911 року від дифтерії.[2]

Уляна Яківна Андросенко народилася 15/28 грудня 1912 року, хрестили її 16/29 грудня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – Платон Миронович Малець та козачка Матрона Тимофіївна Боркова.[3]

Євсевій Семенович Андросенко мав дружину **Вассу Гаврилівну**.

Їхні діти:

Іван Євсевійович Андросенко народився 25 серпня/7 вересня 1896 року, в той же день його хрестили священик Степан Чудновський і диякон Георгій Косач, хрещений – козак Іван Мойсейович Тимошенко.[4]

Павло Євсевійович Андросенко народився 29 червня/12 липня 1902 року, хрестили його 30 червня/13 липня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещений – козак Іван Мойсейович Тимошенко.[5] Павло помер (потонув) 8/21 червня 1913 року.[6]

Марія Євсевіївна Андросенко народилася 12/25 березня 1910 року, хрестили її 13/26 березня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Борис Мойсейович Тимошенко та козачка Ксенія Климентіївна Тимошенко.[7]

Анастасія Євсевіївна Андросенко народилася 25 жовтня/7 листопада 1914 року, хрестили її 26 жовтня/8 листопада священик Степан Чудновський і диякон Михайло Зубок, хрещені – козак Іван Мойсейович Тимошенко та козачка Ксенія Климентіївна Тимошенко.[8]

Пилип Семенович Андросенко народився 13/26 листопада 1878 року, хрестили його 14/27 листопада священик Степан Чудновський та псаломщик Семен Богдановський, хрещений – козак Федір Федорович Тимошенко.[9] Пилип Семенович одружився 26 жовтня/8 листопада 1903 року з козачкою села Піски **Катериною Петрівною Тимошенко** (1881–?). Вінчання здійснили в Троїцькій церкві села Вибель священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич. Поручителі від нареченого: козаки Федір Федорович Тимошенко, Іван Федотович Павленко, від нареченої – козаки Пилип Павлович Поляниця та Леонтій Михайлович Поляниця.[10]

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 503зв., 504.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 325зв., 326.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1496. – Арк. 218зв., 219.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 991. – Арк. 649зв., 650.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1026. – Арк. 111зв., 112.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 566зв., 567.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1429. – Арк. 86зв., 87.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1562. – Арк. 300зв., 301.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 304. – Арк. 323зв., 324.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1031. – Арк. 73зв., 74.

Діти Пилипа Семеновича і Катерини Петрівни:

Ганна Пилипівна Андросенко народилася 8/21 вересня 1904 року, хрестили її 9/22 вересня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Андрій Федорович Тимошенко та власниця Матрона Несторівна Федоркова.[1] Ганна померла 9/22 червня 1911 року від дифтерії.[2]

Варвара Пилипівна Андросенко народилася 1/14 грудня 1905 року, в той же день її хрестили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Андрій Федорович Тимошенко та власниця Матрона Петрівна Федоркова.[3]

Семен Пилипович Андросенко народився 19 квітня/2 травня 1907 року, в той же день його хрестили священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Андрій Федорович Тимошенко та власниця Марія Григорівна Федорок.[4] Семен помер 25 грудня 1907 року/7 січня 1908 року від дитячої хворобливості.[5]

Матрона Пилипівна Андросенко народилася 1908 року, померла 8/21 червня 1911 року від дифтерії.[6]

Терентій Пилипович Андросенко народився 20 червня/3 липня 1909 року, хрестили його 21 червня/4 липня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Кузьма Афанасійович Малець та селянка Матрона Семенівна Федорок.[7] Терентій помер 12/25 квітня 1914 року від скарлатини.[8]

Одарка Пилипівна Андросенко народилася 6/19 березня 1911 року, хрестили її 7/20 березня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Кузьма Афанасійович Малець та селянка Матрона Семенівна Федорок.[9]

Іван Пилипович Андросенко народився 4/17 січня 1913 року, хрестили його 5/18 січня священик Степан Чудновський і псаломщик Феофан Базилевич, хрещені – козак Кузьма Афанасійович Малець та селянка Матрона Семенівна Федорок.[10]

Олексій Пилипович Андросенко народився 8/21 лютого 1914 року, хрестили його в той же день священик Степан Чудновський і диякон Михайло Зубок, хрещені – козак Кузьма Афанасійович Малець та селянка Матрона Семенівна Федоркова.[11]

Павло Пилипович Андросенко народився 1918 року, учасник Другої світової війни, загинув 11 грудня 1943 року.

Тетяна Семенівна Андросенко народилася 8/21 січня 1881 року, хрестили її 10/23 січня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський,

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1036. – Арк. 667зв., 668.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 324зв., 325.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1043. – Арк. 458зв., 459.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 818зв., 819.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1339. – Арк. 865зв., 866.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 324зв., 325.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1394. – Арк. 489зв., 490.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1562. – Арк. 325зв., 326.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1461. – Арк. 287зв., 288.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1528. – Арк. 522зв., 523.
11 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1562. – Арк. 278зв., 279.

хрещена – солдатка Феодосія Артемівна Тимошенкова.[1] Тетяна померла 29 серпня/11 вересня 1885 року від дитячої хворобливості.[2]

Іван Семенович Андросенко народився 19 червня/2 липня 1883 року, хрестили його 20 червня/3 липня священик Степан Чудновський і диякон Іван Александровський, хрещений – козак Федір Федорович Тимошенко.[3] Іван помер 30 листопада/13 грудня 1892 року від дифтерії.[4]

Федір Семенович Андросенко народився 13/26 лютого 1886 року, хрестили його 15/28 лютого священик Степан Чудновський і псаломщик Семен Богдановський, хрещений – козак Федір Федорович Тимошенко.[5] Федір помер 6/19 грудня 1892 року від дифтерії.[6]

Феодосія Семенівна Андросенко народилася 28 травня/10 червня 1888 року, хрестили її 29 травня/11 червня священик Степан Чудновський і виконуючий обов'язки псаломщика Семен Богдановський, хрещена – солдатка Феодосія Артемівна Тимошенкова.[7] Феодосія померла 23 квітня/6 травня 1889 року від віспи.[8]

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 324. – Арк. 319зв., 320.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 510. – Арк. 435зв., 436.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 338. – Арк. 493зв., 494.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 458зв., 459.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 515. – Арк. 338зв., 339.
[6] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 967. – Арк. 458зв., 459.
[7] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 526. – Арк. 120зв., 121.
[8] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. Арк. 345зв., 346.

РОДОВІД ПО МАТЕРИНСЬКІЙ ЛІНІЇ – СКРЕКЕЛІ ТА ГОЛЕХОВСЬКІ

Рід Скрекелів – це рід моєї бабусі **Матрони Мойсеївни** по материнській лінії. Скрекелі проживали в селі Бобровиця Чернігівського повіту. Дідусь Матрони Мойсеївни козак **Тит Трохимович Скрекель** (1833–6 квітня 1918) був двічі одружений. Від першої дружини **Дарії Євтихіївни** (1843–21 липня/3 серпня 1886) народилося двоє дітей Мойсей[1] (3/16 вересня 1874–?) та Ксенія[2] (20 січня/2 лютого 1879–7/20 березня 1885), яка померла в дитинстві від віспи.[3] Дарія Євтихіївна померла в віці 43-х років 21 липня/3 серпня 1886 року від сухот. Чин похорону відслужили 23 липня/5 серпня протоієрей Василь Еллінський та диякон Георгій Половецький.[4] Від другої дружини **Параски Василівни** (1846–14/27 лютого 1915) народився син Аврам[5] (27 жовтня/9 листопада 1888–18 лютого/3 березня 1889), який помер від дитячої хворобливості.[6] Параска Василівна померла у віці 68 років 14/27 лютого 1915 року від тифу. Чин похорону відслужили 16 лютого/1 березня священик Андрій Тимошевський та диякон Олексій Сипченко.[7] Тит Трохимович помер у віці 85 років 6 квітня 1918 року від старості. Поховали його 8 квітня 1918 року священик Андрій Тимошевський та диякон Олексій Сипченко.[8]

Рідний брат Тита – **Федір Трохимович Скрекель** (1853–8 жовтня 1918) був одружений на **Катерині Іванівні** (1862–6/19 травня 1900). У подружжя народилося семеро дітей:

Давид[9] (25 червня/8 липня 1885–17/30 березня 1887), помер від дитячої хворобливості;[10]

Яків (7/20 жовтня 1886–?); [11]

Марфа[12] (29 серпня/11 вересня 1887–?) народила дочку Тетяну (3/16 січня 1917–?);[13]

Іов[14] (3/16 травня 1889–?) мав дружину Марину Матвіївну (1890–?), сина Михайла (24 вересня 1926–?);[15]

Дарія[16] (11/24 березня 1893–3/16 серпня 1902) померла від простуди;[17]

Горпина (1895–26 травня/8 червня 1897) померла від корі;[18]

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1236. – Арк. 249зв., 250.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 313. – Арк. 305зв., 306.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 505. – Арк. 287зв., 288.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 512. – Арк. 462зв., 463.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 523. – Арк. 580зв., 581.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 287зв., 288.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1589. – Арк. 455зв., 456.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1656. – Арк. 394зв., 395.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 505. – Арк. 263зв., 264.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 517. – Арк. 288зв., 289.
11 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 512. – Арк. 439зв., 440.
12 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 517. – Арк. 267зв., 268.
13 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1645. – Арк. 287зв., 288.
14 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 528. – Арк. 262зв., 263.
15 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3868. – Арк. 181.
16 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 972. – Арк. 282зв., 283.
17 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1021. – Арк. 112зв., 113.
18 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 992. – Арк. 391зв., 392.

Іван[1] (18/31 жовтня 1897–?).

Катерина Іванівна Скрекель померла у віці 38 років 6/19 травня 1900 року від пологів. Поховали її 7/20 травня 1900 року, чин похорону відслужили священик Степан Терновський та псаломщик Антоній Храпачев.[2] Федір Трохимович Скрекель помер у віці 65-ти років 8 жовтня 1918 року по старості. Чин поховання служили 10 жовтня священик Степан Терновський і псаломщик Антон Храпачев.[3]

Мій прадідусь козак **Мойсей Титович Скрекель** народився 3/16 вересня 1874 року в селі Бобровиця Чернігівського повіту. Хрестили його в Георгіївській церкві 4/17 вересня 1874 року протоієрей Василь Еллінський та виконуючий обов'язки псаломщика Микола Омеляненко. Хрещені батьки – селянин села Бобровиця Павло Лукич Примак і піддана пана Г. Силича селянка Катерина Миськова.[4] Мойсей Титович одружився 19 січня/1 лютого 1903 року з селянкою цього ж села **Устиною Семенівною Голеховською**. Таїнство вінчання здійснили священик Федір Самойлович і псаломщик Антоній Храпачев в Георгіївській церкві. Поручителями від нареченого були козаки села Бобровиця Василь Гаврилович Куріка, Василь Іванович Ліпницький, від нареченої – селяни цього ж села Семен Пилипович Судос та Федір Семенович Голеховський.[5]

Устина Семенівна Голеховська народилася 2/15 жовтня 1879 року. В той же день її хрестили протоієрей Василь Еллінський та виконуючий обов'язки псаломщика Микола Омеляненко. Хрещені батьки – солдатка села Боровиця Анастасія Данилівна Судосова та козак Петро Федорович Куріка. Батьки Устини Семенівни – селянин-власник села Бобровиця

МЕТРИЧЕСКОЙ КНИГИ НА 19[illegible] ГОДЪ. ЧАСТЬ ВТОРАЯ, О БРАКОСОЧЕТАВШИХСЯ.

24

Счётъ браковъ.	Мѣсяцъ и день.	Званіе, имя, отчество, фамилія и вѣроисповѣданіе жениха, и потомъ браковъ.	Лѣта жениха.	Званіе, имя, отчество, фамилія и вѣроисповѣданіе невѣсты, и потомъ браковъ.	Кто были поручители.	Подпись свидѣтелей здѣшн. по желанію.
	Январь 19	Козакъ с. Бобровицы Мойсей Титовъ Скрекель, вызрослое выдѣлившійся православнаго первымъ бракомъ.	28	Крестьянка с. Бобровицы Устина Семенова Голеховская, вызрослое выдѣлившаяся, православная, первымъ бракомъ.	Поручители: Козаки с. Бобровицы Василій Гавріиловъ Куріка и Василій Ивановъ Липницкій. По невѣстѣ: Крестьянинъ с. Бобровицы Симеонъ Филипповъ Судосъ и Осодоръ Симеоновъ Голеховскій.	

Священникъ Осодоръ [illegible]

Псаломщикъ Антоній Храпачевъ

Запис про вінчання Мойсея Титовича Скрекель і Устини Семенівни Голеховської в метричній книзі Георгіївської церкви села Бобровиця Чернігівського повіту за 1903 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 992. – Арк. 372зв., 373.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1010. – Арк. 354зв., 355.
[3] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1656. – Арк. 399зв., 400.
[4] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1236. – Арк. 249зв., 250.
[5] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1027. – Арк. 351зв., 352.

Семен Семенович Голеховський і **Васса Луківна**, обоє православного сповідання.[1] В родині Голеховських, окрім Устини, народилося ще семеро дітей:

Ірина[2] (18 вересня/1 жовтня 1874–20 жовтня/2 листопада 1877) померла від скарлатини;[3]

Іван[4] (27 травня/9 червня 1877–21 вересня/4 жовтня 1879) помер від крупа;[5]

Онисія[6] (29 грудня 1881/11 січня 1882–?) вийшла заміж 22 травня/4 червня 1906 року за селянина Іллю Кузьмича Богулю (1897–?), який мешкав в селі Петрушино;[7]

Федір[8] (11/24 травня 1884–?);

Катерина[9] (6/19 листопада 1890–?);

Степан[10] (29 грудня 1893/11 січня 1894–?) одружився 22 травня/4 червня 1917 року з селянкою села Бобровиця Марією Дмитрівною Рудою (1896–?). Вінчання здійснили в Георгіївській церкві священик Андрій Тимошевський та диякон Олексій Сипченко. Поручителі від нареченого – козак Мойсей Титович Скрекель, селянин Федір Семенович Голеховський, від нареченої – селяни Петро Львович Рудий та Борис Степанович Лисиця;[11]

Василь[12] (26 квітня/9 травня 1896–3/16 червня 1896), слабонароджений.[13]

У **Мойсея Титовича** та **Устини Семенівни Скрекелів** народилося шестеро дітей:

Олександра (24 квітня/7 травня 1905–7 листопада 1976);

Кузьма (1/14 листопада 1906 – загинув під час Другої світової війни);

Дем'ян (1/14 листопада 1908 – загинув під час Другої світової війни);

Анастасія (5/18 березня 1911–1929);

Матрона (3/16 січня 1914–3 квітня 1996);

Михайло (2/15 вересня 1917–13 листопада 2002).

Олександра Мойсеївна Скрекель народилася 24 квітня/7 травня 1905 року. Хрестили її 25 квітня/8 травня 1905 року священик Федір Самойлович і псаломщик Антон Храпачев в Георгіївській церкві села Бобровиця. Хрещені батьки – селянин села Бобровиця Микола Павлович Примак та козачка села Яцева Феодосія Петрівна Капша.[14] Олександра Мойсеївна вийшла заміж за **Дениса Микитовича Демешка** (1897–1934). Денис Микитович в громадянську війну воював на стороні Червоної армії, був важко поранений у голову, отримував військову пенсію. У Дениса Микитовича та Олександри Мойсеївни народилося двоє дітей: Надія (6 листопада 1926–23 грудня 2006) та Михайло (20 лютого 1928–6 липня 2008). Померла Олександра Мойсеївна 7 листопада 1976 року.

---

1 ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 313. – Арк. 320зв., 321.
2 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1236. – Арк. 250зв., 251.
3 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 299. – Арк. 302зв., 303.
4 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 299. – Арк. 265зв., 266.
5 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 313. – Арк. 343зв., 344.
6 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 324. – Арк. 296зв., 297.
7 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1301. – Арк. 340зв., 341.
8 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 342. – Арк. 263зв., 264.
9 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 533. – Арк. 311зв., 312.
10 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 968. – Арк. 297зв., 298.
11 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1645. – Арк. 303зв., 304.
12 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 988. – Арк. 314зв., 315.
13 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 988. – Арк. 338зв., 339.
14 Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1038. – Арк. 370зв., 371.

Олександра Мойсеївна Демешко (Скрекель), 1970 рік

Надія Денисівна Давиденко (Демешко) – дочка Олександри Мойсеївни, 1970 рік

Микола Платонович Давиденко – чоловік Надії Денисівни, 1950 рік

Надія Денисівна Демешко в 1946 році вийшла заміж за **Миколу Платоновича Давиденка** (20 червня 1925–11 червня 2006). У 1943 році Миколу Платоновича призвали на фронт в Білорусію. У 1943 році він отримав тяжке поранення, лікувався півроку в російському шпиталі, отримав II групу інвалідності, в 1945 році – III групу, а в 1946 році інвалідність скасували. У подружжя Давиденків народився син Микола (20 червня 1949 р.н.). Надія Денисівна і Микола Платонович працювали в колгоспі на різних роботах: в полі, на луках, біля худоби. **Микола Миколайович Давиденко** в 1966 році закінчив школу. У 1966–1968 роках працював слюсарем на 171 військовому заводі. У 1968–1970 роках – служба в армії в танкових військах: Чернігівська, Дніпропетровська області, Сари-Озек (Казахстан). Після демобілізації – знову робота на заводі газоелектрозвальником. У грудні 1970 року одружився з **Олександрою Василівною Тимошенко** (28 серпня 1949 р.н.). Має дочок: Наталію (14 грудня 1971 р.н.) та Надію (20 січня 1979 р.н.). Зараз Микола Миколайович на заслуженому відпочинку.

Михайло Денисович Демешко був одружений з **Наталією Степанівною Сердюк** (26 квітня 1932–?). В родині народилося двоє дітей: Володимир (14 жовтня 1957–13 квітня 2011) і Надія (24 березня 1954 р.н.). **Володимир Михайлович Демешко** був одружений з **Надією Олексіївною Поляницею**, їхні діти – Андрій, Віктор. **Надія Михайлівна Демешко** вийшла заміж за **Василя Кордіка**, має сина Олександра.

Кузьма Мойсейович Скрекель народився 1/14 листопада 1906 року. В той же день його хрестили священик Федір Самойлович і псаломщик Антон Храпачев. Хрещені батьки – селянин села Бобровиця Микола Павлович Примак та селянка села Яцева Феодосія Петрівна Баранова.[1] Кузьма Мойсейович – учасник Другої світової війни, загинув на фронті.

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1301. – Арк. 331зв., 332.

Микола Платонович Давиденко з сином Миколою, 1956 рік

Микола Миколайович Давиденко під час військової служби, Сари-Озек, 1970 рік

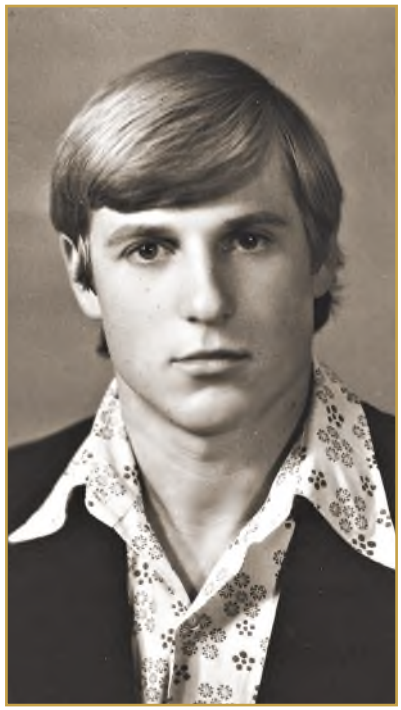
Микола Миколайович Давиденко – син Надії Денисівни і Миколи Платоновича, 1990 рік

Михайло Денисович Демешко – син Олександри Мойсеївни, 1951 рік

Михайло Денисович Демешко з сином Володимиром

Володимир Михайлович Демешко, син Михайла Денисовича, 1980 рік

Дем'ян Мойсейович Скрекель народився 1/14 листопада 1908 року. Того ж дня його охрестили священик Федір Самойлович і псаломщик Антон Храпачев. Хрещені батьки – селянин села Бобровиця Микола Павлович Примак та селянка села Яцева Феодосія Петрівна Баранова.[1] Дем'ян Мойсейович був одружений з **Іриною Іванівною Лисицею** (10 квітня 1910–?). Подружжя мало двох дітей: Варвару (9 жовтня 1935–10 вересня 2014) та Лідію. Дем'ян Мойсейович Скрекель учасник Другої світової війни, загинув на фронті. **Варвара Дем'янівна Скрекель** вийшла заміж за **Тихона Володимировича Репеха**. В родині народилося двоє дітей: Алла (25 грудня 1955 р.н.), Володимир (19 лютого 1958–4 березня 1992) загинув в аварії.

Дем'ян Мойсейович Скрекель

Варвара Дем'янівна Репех (Скрекель) – дочка Дем'яна Мойсейовича, 1974 рік

Алла Тихонівна Репех – дочка Варвари Дем'янівни, 1975 рік

Володимир Тихонович Репех – син Варвари Дем'янівни

Анастасія Мойсеївна Скрекель народилася 5/18 березня 1911 року. Хрестили її в той же день священик Андрій Тимошевський і псаломщик Олександр Храпачев. Хрещені батьки – селянин села Бобровиця Микола Павлович Примак та селянка села Яцева Феодосія Петрівна Баранова.[2] Анастасія Мойсеївна трагічно загинула в 18 років (потонула).

Моя бабуся – **Скрекель Матрона Мойсеївна** – народилася 3/16 січня 1914 року. Хрестили її 4/17 січня 1914 року священик Андрій Тимошевський і диякон Олександр Росинський. Хрещені батьки – селянин села Бобровиця Микола Павлович Примак та селянка села Яцева Феодосія

Мотрона Мойсеївна Скрекель та її двоюрідний брат Михайло Петрович Богуля, 1936 рік

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1363. – Арк. 411зв., 412.
[2] Там само. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1458. – Арк. 64зв., 65.

Матрона Мойсеївна Сердюк (Скрекель) з дітьми Василем і Ганною. Стоїть Надія Денисівна Давиденко, 1944 рік

Михайло Мойсейович Скрекель

Ганна Гаврилівна Скрекель (Сердюк) – дружина Михайла Мойсейовича

Петрівна Баранова.[1] Красою молодості дихає фотознімок, датований 1936 роком. Усміхнені, щасливі моя бабуся Мотря Мойсеївна Скрекель та її двоюрідний брат Михайло Петрович Богуля, офіцер, військовий медик (лікар). Матрона Мойсеївна в 1939 році вийшла заміж за **Василя Семеновича Сердюка** (*дивись «Родовід по материнській лінії – рід Сердюків», Сердюк Василь*).

Головним у житті моєї бабусі Мотрі були її діти. Наша мама згадує, що баба Мотря не відходила від ліжка, коли хтось з дітей хворів. Ночами сиділа біля хворої дитини, прислухаючись до її дихання. Кликала, бувало, сусіда діда Лукуньку, відомого в окрузі травозная і лікувала від простуди чи іншої недуги лікарськими рослинами. Доля відміряла їй 82 роки і наша бабуся прожила їх у злагоді з власною совістю і християнськими заповідями. Народила чотирьох дітей і жоден з них не збився на манівці.

Бабуся Мотрона Мойсеївна відійшла у вічність 3 квітня 1996 року.

Скрекель Михайло Мойсейович був одружений з **Ганною Гаврилівною Сердюк** (14 березня 1924–13 квітня 2005). У подружжя народилося четверо дітей: Леонід (17 листопада 1946 р.н.), Володимир (19 січня 1949–1956), Анатолій (3 вересня 1953 р.н), Тетяна (26 червня 1959 р.н.).

Леонід Михайлович Скрекель має дружину Катерину і доньку Олену. Працював на будівництві каменярем.

Володимир Михайлович Скрекель трагічно загинув у жовтні 1956 року.

[1] ДАЧО. – Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1558. – Арк. 361зв., 362.

Подружжя Скрекель: Леонід Михайлович, Катерина та дочка Олена, 1977 рік

Володимир Михайлович Скрекель

Анатолій Михайлович Скрекель з синами

Тетяна Михайлівна Кладовщикова (Скрекель)

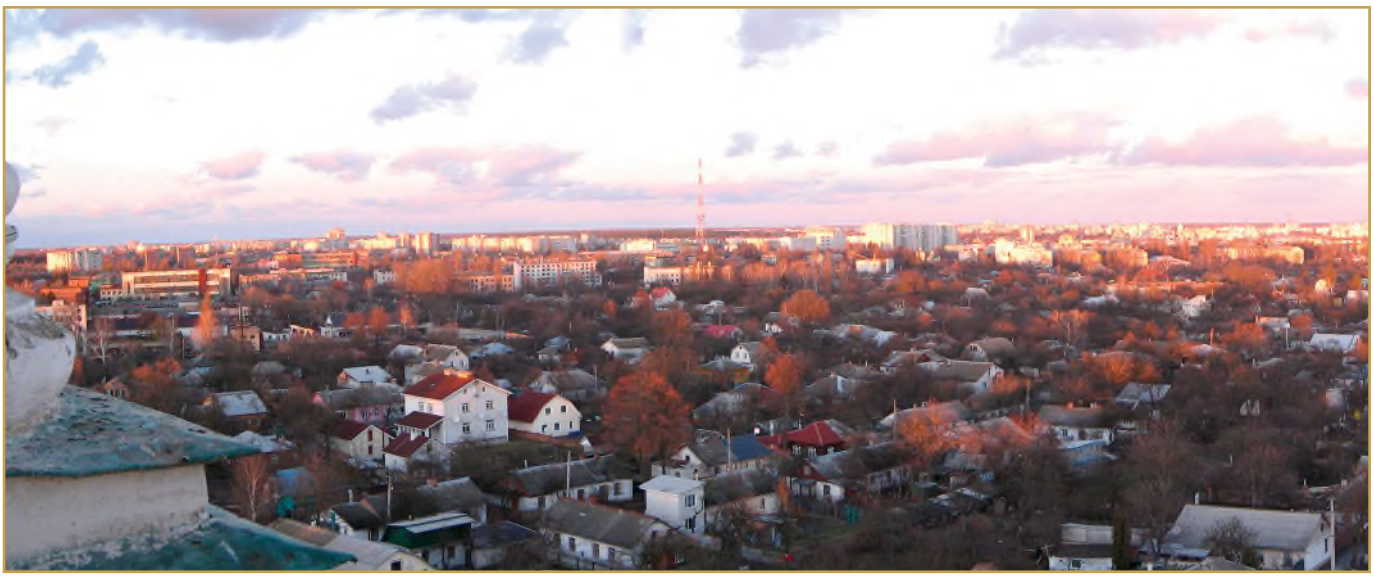
Анатолій Михайлович Скрекель проходив строкову військову службу в 1972–1975 роках прикордонником у військовій частині 2063 селища Серахс (Туркменська РСР). Повернувшись додому, одружився з **Любов'ю Михайлівною Малець** (27 лютого 1957 р.н.). Працював сантехніком і водієм. Має двох синів: Сергія (20 січня 1985 р.н.) і Юрія (2 жовтня 1980 р.н.).

Тетяна Михайлівна Скрекель вийшла заміж за **Віктора Олексійовича Кладовщикова** (3 грудня 1954–14 січня 2009). У подружжя народилося двоє дітей: Ольга та Альона.

***

Проведені нами генеалогічні розвідки, вивчення архівних документів, бесіди зріднею дають змогу уявити структурно-поколінний склад нашого родоводу. Результати пошуків надають можливість вивчати історичну демографію, сімейний лад, шлюбно-родинні відносини. Сім'я – осередок держави. У народі кажуть: міцна сім'я – міцна держава. Тільки зміцнюючи сім'ю, дбаючи про духовність і надійний зв'язок поколінь, ми доб'ємося здійснення наших прагнень і спрямувань до розквіту держави і покращення життя народу України.

Не цураймося, признаваймося,
Бо багацько нас є.

ШАНОВНИЙ ЧИТАЧУ!

Маю надію, що ти, гортаючи цю книгу, відшукав для себе на її сторінках щось цікаве і досіль невідоме про Подесення і, зокрема, про Виблі. Певен, що уважний читач погодиться з автором, який назвав книгу «Виблі. Подесення. Дивокрай. Шляхами пращурів». Чернігівське Подесення – дивовижний край, що манить до себе неповторною красою і незрівнянністю. Чернігово-Сіверська земля дивує різноманітною історичною пам'яттю, що своїм корінням сягає часів Мезинської стоянки первісних мисливців, а юними паростками спрямована у третє тисячоліття і далі – у майбуття.

Сподіваюсь, що тобі, читачу, близьким стало сотенне козацьке містечко Виблі та його роботящі й самовідданні люди, справжні патріоти рідної землі.

Від раннього палеоліту, коли почала заселятися сучасна Чернігівщина, до сьогодення чимало води спливло Десною. Десятки поколінь наших далеких і близьких пращурів селилися й проживали на берегах річки-красуні. Минають сторіччя, відходять покоління людей, змінюються звичаї, погляди, але добрі справи залишаються, переживаючи своїх творців. Наші діди-прадіди, ратаї та хлібороби, осяяні християнською вірою, самовіддано й наполегливо торували для нас пряму й чисту дорогу в майбутнє. І це, незважаючи на те, що в історії Чернігово-Сіверщини, як і України загалом, траплялось більше буремних, сумних та гірких сторінок. Така вже доля судилася нашим пращурам – у запеклій борні й напруженій праці виборювати завтрашній день для

своїх спадкоємців. Знати про це – наш обов'язок. Заради цього й створювалась ця книга, перша з серії «Виблі. Подесення. Дивокрай».

Працюючи над нею, я зустрів багато людей, закоханих в історію рідного краю. Це і професійні історики, археологи, і краєзнавці-аматори, а також працівники бібліотек, музеїв, педагоги… Земляки-чернігівці й мешканці Харкова, де я нині служу настоятелем православного храму, допомагали всім, чим могли. Свого часу я встиг поспілкуватися з відомим істориком-дослідником Козаччини Володимиром Кривошеєю, який вразив мене своїми енциклопедичними знаннями з історії Чернігівщини. На жаль, Володимир Володимирович вже відійшов в інший світ. Дякую за допомогу історикам, знавцям чернігівської старовини Ганні Домановій і Сергію Горобцю. До речі, невтомний Сергій Михайлович Горобець відшукав в архіві й дослідив цікаві документи – сповідні розписи Вибельської церкви за 1740, 1773, 1812 роки, метричні книги цієї ж церкви за 1725–1740 роки.

Авторитетним консультантом і добрим порадником став для мене досвідчений дослідник і талановитий публіцист Сергій Павленко. Вже понад два десятиліття Сергій Олегович очолює відомий у наукових колах і популярний серед широкого читацького загалу журнал «Сіверянський літопис». На сторінках цього видання побачили світ сотні ґрунтовних і цікавих публікацій з історії нашого краю. Завдяки старанням Сергія Павленка та авторського активу «Сіверянський літопис» є справжньою історико-краєзнавчою енциклопедією. Його публікації допомагають широкому загалу читачів глибше пізнати і зрозуміти нашу минувшину, проникнутися життєствердж уючим духом наших предків.

У пошуках різноманітних і яскравих фактів з історії Чернігово-Сіверщини і, зокрема, мого рідного села Виблі чимало допомогли мені земляки-старожили Надія Петрівна Пращур і Федір Павлович Корявець. Цінні матеріали надали вчителька Вибельскої школи Ганна Михайлівна Жидка, бібліотекар Наталія Михайлівна Петрова, ветерани колгоспної праці Надія Миколаївна Новик і Олександра Олексіївна Булавко, колишні працівники сільради Віктор Єлисейович Колінька і Ганна Петрівна Шарико, моя сестра Надія Іванівна Повжик та Ніна Петрівна Ткаченко, які багато працювали в архівах. У роботі над книгою щиро і приязно надавали мені допомогу спадкоємниця відомого дворянського роду Марина Сергіївна Шуба, Блистівський сілький голова Юрій Миколайович Мишкін, журналіст Володимир Васильович Знаковський. Щира

подяка моїм помічникам: фотоаматорам Ніні Ткаченко і Артуру Майбороді, фахівцям інформаційних технологій Валерію Ткаченку та Руслану Кіму, водіям Миколі Ябрикову, Андрію Звігіну, Петру Повжику.

Працюючи над книгою, я зустрів багато однодумців, людей які переконані: без минулого – немає майбутнього. Кожен мусить знати історію власного народу, минувшину рідного краю й свій родовід. Всі ми маємо добре усвідомлювати: уроки історії – це уроки життя. Цю істину мусимо донести до свідомості прийдешніх поколінь – спадкоємців козацького роду.

Юні друзі!

Зі знаннями уроків нелегкої історії нашого народу, знаючи, як жили ваші предки, ви зможете уникнути багатьох їхніх помилок і будете спроможні побудувати своє життя заможним, успішним, щасливим. Ви – завтрашній день нашої Вітчизни. Сміливо й наполегливо крокуйте у майбуття, озброївшись прабатьківською вірою і кращими надбаннями предків. Пам'ятайте, що той народ, який знає, поважає й береже своє коріння, оберігає сам Господь.

Спасибі всім, хто приділив увагу цій книзі. Свої відгуки, зауваження, пропозиції надсилайте на адресу: Архімандрит Никодим (Силко), с. Рокитне, Нововодолазький район, Харківська область, 63211.

Нехай Господь рясно благословить всіх вас на добрі справи й починання.

БІБЛІОГРАФІЯ

Архівні матеріали:

Центральний державний історичний архів України, м. Київ (ЦДІАК України):

Ф.1407. – Оп.1. – Спр. 72. Универсал гетмана Юрия Хмельницкого о пожаловании Ивану Аврамовичу сел Выбли, Брусилова и хуторов Бороники, Борки и Кобыльей Головы (копия). Начато 7 января 1659 года.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 119. – Арк. 41–44. Царські жалувальні грамоти за 1690 і 1708 рр. чернігівському полковнику Якову Лизогубу і знатному військовому товаришу Якову Лизогубу про підтвердження гетьманських універсалів на маєтки (с. Слабин з присілками Шестовицею, Золотинкою, Козорогами, Андрієвкою, Гнилушею; с. Бігач, с. Солонівка в м-ку Седневі, с. Виблі; с. Куликівка Чернігівського п. с. Воробіївку Прилуцького п. та угіддя в Канівській, Чигиринській, Корсунській, Стебліській сотнях (тощо). Копії. 1690–1708 рр.

Ф.108. – Оп. 2. – Спр. 3. Ревизия о количестве полку Черниговского в городах и селах посполитых людей, грунтовых и огородников. 1713 г.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 2974. – Арк. 3. Відомості про належність с. Виблі на ранг Чернігівських полковників XVII ст. – 1719 р.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 5619. – Арк. 4зв. Про належність підданих (ґрунтових, малогрунтових, підсусідків) бунчуковому товаришу Андрію Полуботку в с. Виблі та кількість збору провіанту з них. Із відомості збору провіанту для російського війська 6 вересня 1736 р.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 6840. – Арк. 19. Про належність бунчуковому товаришу Андрію Полуботку с. Вибель. Із справи про розчищення русла р. Десни. Березень 1738 р.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 11461. – Арк. 511зв, 629, 629зв. Відомості про кількість платників консистенського податку у с. Виблі, їх належність та майнове і станове розшарування 1752, 1753 рр.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 15578. – Арк. 2. Про належність чернігівському полковнику Павлу Полуботку і його спадкоємцям с. Виблів. З доношения удови бунчукового товариша Анастасії Полуботкової від 3 березня 1753 р.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 14122. – Арк. 11–11зв. Відомості про належність, кількість податних селян с. Виблі. 1756 р.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 1641. – Арк. 3. Відомості про родину гетьмана Павла Полуботка I пол. XVIII ст.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 269. – Арк.114–129. Біографічні дані до біографії членів родини Полуботків. 1729-1734 рр.

Ф.1219. – Оп. 1. – Спр. 34. – Арк. 28зв. О принадлежности села Выбли бунчуковым товарищам Полуботкам с указанием количества принадлежавших им дворов. 1729 год.

Ф.51. – Оп. 3. – Спр. 5313. – Арк. 1–2. Определіння Канцелярії від 8 травня 1736 р. про відправку у військовий похід до м-ка Царичанка виблівсьгого сотника М. Тризнича.

Ф.127. – Оп. 1012. – Спр. 181. Метрическая книга церкви с. Выбли. (1725–1740).

Ф.127. – Оп. 1015. – Спр. 5. – Арк. 954–981. Сповідний розпис сіл Виблі, Бакланова Муравійка, Вершинова Муравійка, Піски, 1740 р.

Ф.1539. – Оп. 2. – Спр. 78. – Арк. 520-537. Ревизская сказка о количестве казаков – 295, пушкарей – 32, подпомощиков – 694. 1782 г.

Державний архів Чернігівської області (ДАЧО):

Ф.679. – Оп. 1. – Спр. 1525. – Арк. 1370-1394. Сповідний розпис села Виблі. 1773 р.

Ф.679. – Оп. 1. – Спр. 555. – Арк. 55-71. Сповідний розпис села Виблі. 1812 р.

Ф.679. – Оп. 10. – Справи 293, 297, 300, 304, 310, 315, 320, 324, 328, 330, 334, 338, 340, 510, 515, 521, 525, 526, 528, 536, 537, 552, 964, 965, 967, 975, 974, 978, 986, 991, 997, 1000, 1001, 1008, 1009, 1014, 1019, 1026, 1031, 1036, 1037, 1043, 1303, 1339, 1366, 1394, 1329, 1461, 1496, 1528, 1562, 1590, 1592, 1622, 1648, 1656, 1657, 1659. Метричні книги сіл Чернігівського повіту (серед них Троїцької церкви села Виблі, Різдва Богородиці церкви села Горбове) за 1875–1919 роки.

Ф.679. – Оп. 10. – Справи 291, 295, 299, 309, 313, 316, 324, 329, 337, 342, 505, 512, 517, 523, 528, 533, 962, 968, 972, 977, 988, 992, 988, 1004, 1010, 1015, 1021, 1027, 1033, 1038, 1036, 1301, 1335, 1363, 1390а, 1425, 1458, 1493, 1524, 1558, 1589, 1618, 1645, 1656. Метричні книги Чернігова, сіл Чернігівського повіту (серед них Георгіївської церкви села Бобровиця) за 1875–1918 роки.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1838. Метрична книга про народження с. Виблі, 1 січня 1870–15 січня 1878.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1849. Метрична книга про народження с. Виблі, 4 лютого 1878–31 лютого 1880.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1853. Метрична книга про народження с. Горбів, 1 січня 1883–29 грудня 1889.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1856. Метрична книга про народження с. Виблі, 6 січня 1884–31 грудня 1887.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1862. Метрична книга про народження с. Виблі, 2 січня 1888–30 грудня 1892.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1865. Метрична книга про народження с. Горбів, 4 січня 1890–30 грудня 1901.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1870. Метрична книга про народження с. Виблі, 1 січня 1893–7 лютого 1897.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1874. Метрична книга про народження с. Виблі, 25 лютого 1897–29 грудня 1900.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1880. Метрична книга про народження с. Виблі, 1 січня 1901–28 лютого 1906.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1883. Метрична книга про народження с. Горбів, 6 січня 1902–28 грудня 1914.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1892. Метрична книга про народження с. Виблі, 1 березня 1906–31 грудня 1913.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1901. Метрична книга про народження с. Виблі, 2 січня 1914–27 березня 1922.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1903. Метрична книга про народження с. Горбів, 18 січня 1915–14 квітня 1919.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1905. Книга реєстрації народжень с. Горбів, с. Авдіївка, с. Б.-Муравійка, с. В.-Муравійка, с. Виблі, с. Підгірне, с. Піски 9 травня 1919–16 травня 1924.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 1906. Книга реєстрації шлюбу с. Горбів, с. Авдіївка, с. Б.-Муравійка, с. В.-Муравійка, с. Виблі, с. Підгірне, с. Піски, 26 травня 1919–19 травня 1922.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3818. Книга реєстрації актів про шлюб с. Горбів, 2 травня 1919–6 травня 1924.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3830. Книга реєстрації актів про народження с. Виблі , том 1, 14 жовтня 1922–22 травня 1924.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3831. Книга реєстрації актів про народження с. Горбів, 1 січня 1922–19 грудня 1925.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3868. Книги реєстрації актових записів про народження по Боровицькій сільській раді, т. 2, 1921–1926.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3883. Книги реєстрації актових записів про смерть по Боровицькій сільській раді, т. 1, 1921–1923, 1926, 1928.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3925. Книга реєстрації актів про смерть, шлюб, розірвання шлюбу с. Піски, 1920.

Ф.679. – Оп. 10. – Спр. 3974. Книга реєстрації актів про смерть с. Піски, 1921–1922.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 2. Книга реєстрації актів про народження с. Виблі, т. 1, 27 травня 1924–10 грудня 1927.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 8. Книга реєстрації актів про народження, шлюб, розірвання шлюбу, смерть с. Виблі 28 травня 1924–24 грудня 1927.

Ф.Р.9002. – Оп. 1.– Спр. 26. Книга реєстрації актів про шлюб, т. 3, с. Виблі, 1925.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 28. Книга реєстрації актів про народження с. Виблі, т. 1, 1928–1931.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 41. Книга реєстрації актів про народження с. Виблі, 1932–1933.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 47. Книга реєстрації актів про народження по Виблівській сільській раді, 1934–1935.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 49. Книга реєстрації актів про народження по Виблівській сільській раді, 1935.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 59. Книга реєстрації актів про народження по Виблівській сільській раді, 1936.

Ф.Р.9002. – Оп. 1. – Спр. 61. Книга реєстрації актів про народження по Виблівській сільській раді, 1937.

Література:

Баран В. Д., Баран Я. В. Історичні витоки українського народу. – Київ: Генеза, 2005. – 208 с.

Бойко О. Д. Історія України: Посібник. – Київ: Академія, 2002. – 656 с.

Винокур І. С., Телегін Д. Я. Археологія України. – Тернопіль, 2008. – 480 с.

Гавритухин И. О., Обломский А. М. Гапоновский клад и его культурно-исторический контекст. – Москва, 1996. – 298 с.

Гетманец М. Ф. Каяла. – Харьков: Майдан, 2013. – 240 с.

Грушевський М. С. Історія України-Руси: в 11 т. – Київ: Наукова думка, 1991. – Т. 1. – 736 с.

Енциклопедія історії України: у 10 томах. – Київ: Наукова думка. – 2003–2013.

Историки Курского края: биографический словарь / сост., отв. ред. С. П. Щавелев – Москва: ФЛИНТА, 2011. – 464 с.

Історична геральдика українських міст: Комплект листівок / Олександр Білецький (худож.), Мирослав Попович (вступ. ст.). – Київ, 2005. – 25 с.

Історія повсякденності: теорія та практика: матеріали Всеукр. наук. конф., Переяслав-Хмельницький, 14–15 трав. 2010 р. / [Упоряд.: Лукашевич О. М., Нагайко Т. Ю.]. – Переяслав-Хмельницький, 2010. – 246 с.

Ковальчук О. В. Українське народознавство. – Київ: Освіта, 1992. – 176 с.

Кривошея В. Українське козацтво в національній пам'яті. Чернігівський полк. Том ІІ. – Київ, 2012. – 508 с.

Кулаковський П. Чернігово-Сіверщина у складі Речі Посполитої (1618–1648). – Київ, 2006. – 496 с.

Куриленко В. Є. Історія Чернігово-Сіверщини з найдавніших часів у знахідках Мезинської округи. Нариси про далеке минуле рідного краю. – Чернігів, 2008. – 74 с.

Лановик Б. Д., Лазарович М. В. Історія України: навчальний посібник. – Київ: Знання-Прес. – 2006. – 598 с.

Леп'явко С. Чернігів. Історія міста. – Київ: Темпора, 2012. – 432 с.

Лихачова С. Повоєнна історія Чернігівського історичного музею у спогадах О. Д. Повод // Скарбниця української культури: Зб. наук. праць. – Чернігів, 2006. – Вип. 7.

Літопис Руський. За Іпатським списком переклав Л. Махновець. – Київ: Дніпро. – 1989. – XVI + 591 с.

Лукомский В. К., Модзалевский В. Л. Малороссийский гербовник. – Санкт-Петербург, издание Черниговского дворянства, 1914. – 322 с.

Милорадович Г. А. Родословная книга Черниговского дворянства. Том II. Части 3, 4, 5, 6 и приложения. – Санкт-Петербург, 1901. – часть 6.

Модзалевський В. Л. Малоросійський Родословник. Том V, вип. 5 – Київ – Санкт-Петербург, 2004. – 80 с.

Мозолевський Б. М. Скіфський степ. – Київ: Наукова думка. – 1983. – 198 с.

Павленко С. Князь Михайло Чернігівський та його виклик орді. – Чернігів, 1996. – 80 с.

Павлів Д. Ю. Доба енеоліту (мідно-кам'яний вік) // Історія України. – Львів: Світ, 1996.

Павлів Д. Ю. Слов'яни другої чверті першого тисячоліття // Історія України. – Львів, 2002.

Падин В. А. К истории славян Подесенья // Деснинские древности. – Брянск, 1995.

Полный церковно-славянский словарь / сост. протоиерей Григорий Дьяченко. – Москва: Отчий дом, 2006. – 1158 с.

Редько Ю. К. Сучасні українські прізвища. – Київ: Наукова думка, 1966. – 216 с.

Ганжинжина И. М. Словарь современных русских фамилий. – Москва: АСТ, Астрель, 2001. – 672 с.

Рыбаков Б. А. «Слово о полку Игореве» и его современники. – Москва: Наука, 1971. – 296 с.

Рыбаков Б. А. Язычество Древней Руси. – Москва: Наука. – 1987. – 790 с.

Словник української мови в 11 томах. – Київ, 1979. – Т.10.

Словник-довідник з археології / За редакцією Гаврилюка О. Н. – Київ: Наукова думка, 1996. – 430 с.

Слово про Ігорів похід / переклад М. Рильського. – Київ, 1982.

Срезневский И. И. Материалы для словаря древнерусского языка по письменным памятникам. Том 1. А – К. – Санкт-Петербург, 1893. – IX с. + 1420 стб. + 49 с.

Субтельний О. Україна: історія. – Київ: Либідь,1991. – 512 с.

Сытый Ю. Н. К истории изучения черниговского Задесенья // Проблемы археологии Южной Руси. – Киев, 1988.

Сытый Ю. Н. Место Киева и Чернигова в распространении христианства на Руси // Христианство в Белоруссии: история и современность. – Минск, 2014.

Терпиловський Р. В. Ранние славяне Подесенья III–V в.в. – Київ: Наукова думка, 1984. – 124 с.

Толочко О. П., Толочко П. П. Київська Русь. – Київ: Видавничий Дім «Альтернативи», 1998. – 352 с.

Толочко П. П. Формування і розвиток первіснообщинного ладу на території України // Історія України. Курс лекцій. – Київ: Либідь, 1991.

Українська радянська енциклопедія: у 12 т. – Київ: Головна редакція УРЕ, 1974–1985.

Уривалкін О. М. Історичне краєзнавство. – Київ: КНТ, 2006. – 296 с.

Черненко Е. Е. Змеевики в собрании Черниговского исторического музея // Деснинские древности. Сборник материалов межгосударственной научной конференции. – Брянск, 1995.

Черниговский Елецкий Свято-Успенский монастырь: Ист. очерк / Сост. монахиня Вероника (Терехова). – Киев, 1999. – 88 с.

Чернігівська переписна книга 1666 року / Упор. та вступ Ігор Ситий, Сергій Горобець. – Чернігів: Видавець Лозовий В. М., 2013. – 720 с.

Чернігівщина. Енциклопедичний довідник / За редакцією А. В. Кудрицького. – Київ: Українська радянська Енциклопедія імені М. П. Бажана, 1990. – 1008 с.

Шекун О. В. До вивчення стародавніх водних шляхів Чернігівської землі // Чернігівська земля у давнину і середньовіччі. – Київ, 1994.

Шовкопляс И. Г. Мезинская стоянка. – Киев: Наукова думка, 1965. – 327 с.

Шумило С. В. «Духовное Запорожье» на Афоне. – Киев: Издательский отдел УПЦ, 2015. – 116 с.

Щавелёв С. П. Историк Русской Земли: жизнь и труды Д. Я. Самоквасова. – Курск, 1998. – 286 с.

Энциклопедический словарь. Том VII. Волапюк-Выговские / Издатели Ф. А. Брокгауз (Лейпциг), И. А. Ефрон (Санкт-Петербург). – Санкт-Петербург, № 6, 1892.

Яворницький Д. І. Історія запорізьких козаків. – Львів: Світ, 1990. – Т. 1. – 319 с.

Статті з періодичних видань:

Березовець Д. Т. Харівський скарб // Археологія. – 1952. – Т. VI.

Бойко М., Євстратов В. З історії Чернігівщини VII–XIII ст. // Сіверянський літопис. – 1997. – №3.

Відомості Верховної Ради України. – 1992. – № 19. – Ст. 257.

Горобець С., Ситий І . Про втрати Чернігівського полку під час другого чигиринського походу 1678 р. // Сіверянський літопис. – 2007. – № 6.

Грабович Г. Ю. Слідами національних містифікацій // Критика. – 2001. – Червень.

Домоцький Б. Свята і будні музею-заповідника // Деснянка вільна. – 2011. – 3 лютого.

Еткіна І. Чернігівщина напередодні німецької окупації очима сільського вчителя (Дмитра Захаровича Браженка) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3–4.

Коваленко В., Моця О., Скороход В. Чернігівська ділянка «Шляху Мономаха» // Сіверянський літопис. – 2013. – № 2.

Комар О. В. Металургійні комплекси роменської культури з городища Монастирище // Археологія і давня історія України. – 2013. – Випуск 1 (10).

Коропатник Т. Водоресурсний потенціал сільськогосподарського виробництва Чернігівської області // Сіверянський літопис. – 1999. – № 6.

Курданов А. Ишут останки князя Игоря // Деснянська правда. – 2012. – 17 січня.

Літопис Самійла Величка // Київ. – 1986. – № 10.

Ногін Є. Неолітичні племена ямково-гребінцевої кераміки Чернігово-Сіверського Полісся // Сіверянський літопис. – 2005. – № 6.

Пам'ятаємо. Володимир Володимирович Кривошея // Сіверянський літопис. – 2015. – № 3.

Пам'ятаємо. Святослав Святославович Воїнов // Сіверянський літопис. – 2015. – № 1.

Пирог П. Петро Конашевич-Сагайдачний: історичні нариси життя та діяльності // Сіверянський літопис. – 2012. – № 1-2.

Плачинда С. Від Мізина до Індо-Європи // Українознавство. – Київ, 2008. – № 1.

Половець В. М. Половці: історичні джерела // Сіверянський літопис. – 2011. – № 5.

Пращур Н. Донос або Із судових справ Малоросії // Поліська правда – 2012. – 4 серпня.

Работа экспедиции Мезинского археологического музея // Восточноевропейский археологический журнал. – 2007. – № 1.

Ревко А. Герб та прапор села Виблі // Поліська правда. – 2001. – 28 липня.

Ревко А. Про проїзд Катерини II через Виблі // Поліська правда. – 2006. – 16 вересня.

Рига Д. В. З історії монастирів Новгород-Сіверської єпархії (1785–1797 рр.) // Сіверянський літопис. – 2012. – № 3-4.

Сапон В. За синє небо, за жовте колосся // Деснянська правда. – 1991. – 30 листопада.

Симоненко Н. В. Хранитель Мезинської перлини // Хвиля Десни. – 2012. – 24 березня.

Тищук М. Генезис конструкцій ткацьких верстатів (до питання аналізу) // Дослідження з історії техніки. – 2013, випуск 18.

Толочко П. П. С.М. Бібіков і українська археологія // Археологія. – 1996. – № 3.

Третьяков П. Н. Зарубинецкая культура и поднепровские славяне // Советская археология. – 1968. – № 4.

Юркова Н. В., Коваленко В. П. Пізньозарубинецькі поселення на Чернігівщині // Археологія. – 12/1975. – № 18.

Інтернет-ресурси:

Археолог Владимир Коваленко: «Наши археологи работают на европейском уровне, хотя платят нам по-украински» [Електронний ресурс] / Портал Чернігова –Режим доступу: http://www.gorod.cn.ua http://www.gorod.cn.ua/news/lyudjam-o-lyudjah/12241-arheolog-vladimir-kovalenko-nashi-arheologi-rabotayut-na-evropeiskom-urovne-hotja-platjat-nam-po-ukrainski.html

Бойко Л. Вікентій Хвойка – відкривач Трипілля «Народ, що створив ці пам'ятки, не міг зникнути безслідно» [Електронний ресурс] // Галицьке слово. – 2013. – 12 липня. – № 28 (1767). – Електрон. аналог друк. вид.: Режим доступу: http://galslovo.if.ua/index_old.php?st=3535

Зарубинецька культура [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Зарубинецька_культура

Козловська Валерія Євгеніївна (1889–1956) [Електронний ресурс] / Музейний простір України. – Режим доступу: http://prostir.museum/ua/post/27657

Коротка історична довідка про село Виблі [Електронний ресурс] / Офіційний сайт Куликівської районної ради Куликівського району Чернігівської області. – Режим доступу: www.kulykivka.org.ua/menu/rayonna_vlada/silrada/05_Vibli/history/

Лобачова І. М. Видатний гімназист [Електронний ресурс] / Новгород-Сіверський історико-культурний музей-заповідник «Слово о полку Ігоревім». – Режим доступу: http://www.ns-slovo.org.ua/statti/17-gimnasist

Масляк П. О. Таємниці, загадки, феномени і дива України [Електронний ресурс] / Сервер современной литературы «Самиздат». – Режим доступу: http://samlib.ru/m/masljak_p/tamnicfenomeniukrani.shtml

Пантеон князів Чернігівських відкриється світу, або що лежить під Спасом? [Електронний ресурс] / телерадіокомпанія SVOBODA.FM – Режим доступу: http://newvv.net/Culture/214235-print-print-print-print-print-print-print-print-print-print-print.html

Сердюки (роди) [Електронний ресурс] / Вікіпедія. – Режим доступу: https://uk.wikipedia.org/wiki/Сердюки_(роди)

Тітов А. Найбільший у Європі… [Електронний ресурс] / Інтернет-видання «Полтавщина» – Режим доступу: http://poltava.to/news/16691/

Чергігівська область [Електронний ресурс] / Чернігівська обласна державна адміністрація. – Режим доступу: http://cg.gov.ua/index.php?id=1804&tp=0

ЗМІСТ

НАШОГО ЦВІТУ – ПО ВСЬОМУ СВІТУ 5
Від автора 11

I. Вступ. ЩО НІКОЛИ НЕ НАБРИДАЄ? 15
Чернігівщина на карті світу 18
Осереддя світу, або пуп землі 32
Історія та наука про рідний край 37
Наука про минуле – наука про життя 42
Всі ми – мешканці землі 43
Про що розповідає герб? 47
Геральдичні символи Чернігівщини 51

II. ПРАДАВНЯ ІСТОРІЯ 57
Зануримось у глиб тисячоліть 60
Праматір історії 61
Мезинські мисливці на мамонтів 67
Як Смячка з Віслою поріднились 78
Трипілля – загадка енеоліту 83
Коріння слов'янського родоводу 90
Куй залізо, поки гаряче 92
Скіфи-кочовики 98
Зарубинецька культура: дискусія триває 106
Загадки Черняхівської культури 112

Безпосередні предки слов'ян 118
Розповідають речі про людей 126
Ми – слов'яни 132
Антські скарби та спомин про Траянові віки 137
Сівер. Сіверко. Сіверяни 144
Напередодні Хрещення Русі 151

III. ВІД КНЯЖОЇ ДОБИ ДО КРАЇНИ КОЗАКІВ 159
Київська Русь 162
«Загін швидкого реагування» із Шестовиці 169
Оте минуще, присносуще 176
Хрещення й розквіт Русі 188
Коріння державної мудрості й нашої духовності 200
Кожен хай держить отчину свою 209
Іже Хрестом ограждаєми, ворогові продивляємося 222
Де згоди доброї нема... 232
Сіверська перлина Подесення 241
Від Десни до Каяли 248
Щоб не перервався зв'язок часів 265
Роботящі руки гори вернуть 280
Виклик Орді 289

IV. КРАЇНА КОЗАКІВ 297
Земля козацька 300
Рік заснування – 1633-й 302
Когорта нескорених 307
Дослідник козаччини 312
Вибельська сотня 314
Козацька доля кровію полита. Чигиринські походи 342
Список разных чинов войска Запорожского, убитых или раненых во время Чигиринского похода 1678 года 348
Від вибельського сотника до Генерального обозного 349

Матвій Новик – людина волелюбна 351
Як вибельці цариць зустрічали 353
Золото Полуботка 356
Козацька династія Шуб 361
Ревізька казка – 1782 378

V. РОДЕ НАШ КРАСНИЙ 417
Відкриємо таємницю родоводу 420
Сила рідного кореня 422
Рід Силків – гілка Наума Яковича 425
Рід Силків – гілка Мойсея Наумовича 438
Рід Силків – гілка Михайла Наумовича 441
Бабусині уроки 452
Рід Силків – гілка Івана Яковича 458
Рід Силків – гілка Тимофія Яковича 464
Жіночі гілки роду Силків 469
Рід Павленків 478
Рід Павленків – гілка Івана Федоровича 486
Рід Притиковських 500
Родовід по материнській лінії – рід Сердюків 506
Рід Андросенків 514
Родовід по материнській лінії – Скрекелі та Голеховські 522

ЗАКЛЮЧНЕ СЛОВО 530

БІБЛІОГРАФІЯ 535

Літературно-художнє видання

Виблі. Подесення. Дивокрай
Архімандрит Никодим (С. І. Силко)

ШЛЯХАМИ ПРАЩУРІВ

Історико-краєзнавчі,
духовно-просвітницькі нариси

ISBN 978-617-7384-57-0

Редактор: архімандрит *Никодим (Силко)*

Відповідальна за випуск: *Ніна Ткаченко*

Коректор: *Володимир Василенко*

Художнє оформлення та верстка: *Лариса Вировець*

Фото: *Ніна Ткаченко, Артур Майборода*

У виданні також використані фото з сімейних архівів

Підписано до друку 23.06.2017 р.
Формат 60х90/8. Папір крейдований. Друк офсетний.
Гарнітура Minion Pro. Ум. друк. арк. 67,5.
Наклад 1000 прим. Зам. № ___

Видано та надруковано ТОВ «ДІСА ПЛЮС»
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи:
серія ДК №4047 від 15.04.2011 р.
61029, м. Харків, шосе Салтівське, буд.154.
Тел. (057) 768-03-15, e-mail: disadruk@gmail.com
Адреса виробництва: 61029,
м. Харків, Ващенковський в'їзд, 16.

За сприяння студії дизайну та поліграфії «Lux Design»
Тел: (057) 761-03-61
www.luxdesign.com.ua

SEVERIA
DUCATUS
Le Graveur au Lecteur.
Terra Czernichoviensis
Wielka przeprawa Tatarska B.
Wolny
Lisianka
Chortyka
Ostro
Kurinka
Romaniszcze
Pustin
Peratyn
Lochwica
Lipowe
Czernowka
Glinsk
Horodyski H.
Bobrik
Runne
Warzwa
Zorawka
Przyluka
Derzykraj
Srebrne
Bialoczapki
Berezan
Kisilow
Lerzupol
Basan
Chalica
Byki
Swidowowsee
Monasteryscze
Mosiowka
Kobiez
Dewicze
Nosowka
Pluska
Meryn
Tarucza H.
Targowice H.
Sambory H.
Suleszow Putiwl
Poharsicz
Konotop
Czapowolowka
Dymidowka
Nizyn
Jawlasowka
Borzna
Berestowiec
Paleczyki
Iedutj
Berewicz
Baturyn
Ozaryczce
Swarkow
Czalkuzy Mutin
Arcslawiec
Sleporod
Tudigow
Glowkow
Werynim
Polozkow
Komorowka
Klalkowka
Makeszyn
Kwaleczyn
Kibalowka
Solnica
Orbow
Dewica
Wibi
Stabin
Perekop
Czernihow
Desna R.
Sem. R.
Desna R.
Ucieza R.
Wir. R.
Suleszow R.
Sula R.
Drihlowy R.
Bobrik R.
Mikolaw R.
Bicz. R.
Ilmin R.
Susmy R.
Krwi R.
Lipowe R.
Lochwica R.
Wiorka R.
Rozbykole
Rozanowka
Opanasowka
Berestoczka
Jaskowce
Euka
Bialahorylka
Vdym
Glinsk
Mostalowka
Ozarow
Iwankowce
Wosobie
Kromiany
Vdav R.
Hovadno
Iszna
Vsowka
Krupiwna
Lipowe
Bialowies
Krasne
Dmitrowka
Haywron
Kolczynowka
Hlinka
Bachmac
Vmbicz
Krasilowka
Berezanka
Nizyn
Jawlasowka
Borzna
Berestowiec
Iedutj
Berewicz
Komorowka
Klalkowka
Makeszyn
Kwaleczyn
Kibalowka
Orbow
Dewica
Wibi
Stabin
Perekop
Czernihow
Terra Czernichoviensis
Deszna R.
Desna R.
Ucieza R.
Sem. R.
Desna R.
Wir. R.
Suleszow R.
Sula R.
Drihlowy R.
Bobrik R.
Mikolaw R.
Bicz. R.
Ilmin R.
Susmy R.
Krwi R.
Lipowe R.
Lochwica R.
Wiorka R.
Rozbykole
Rozanowka
Opanasowka
Berestoczka
Jaskowce
Euka
Bialahorylka
Vdym
Glinsk
Mostalowka
Ozarow
Iwankowce
Wosobie
Kromiany
Vdav R.
Hovadno
Iszna
Vsowka
Krupiwna
Lipowe
Bialowies
Krasne
Dmitrowka
Haywron
Kolczynowka
Hlinka
Bachmac
Vmbicz
Krasilowka
Berezanka
Nizyn
Jawlasowka
Borzna
Berestowiec
Iedutj
Berewicz
Baturyn
Ozaryczce
Swarkow
Czalkuzy Mutin
Arcslawiec
Sleporod
Tudigow
Glowkow
Werynim
Polozkow
Komorowka
Klalkowka
Makeszyn
Kwaleczyn
Kibalowka
Solnica
Orbow
Dewica
Wibi
Stabin
Perekop
Czernihow
Terra Czernichoviensis